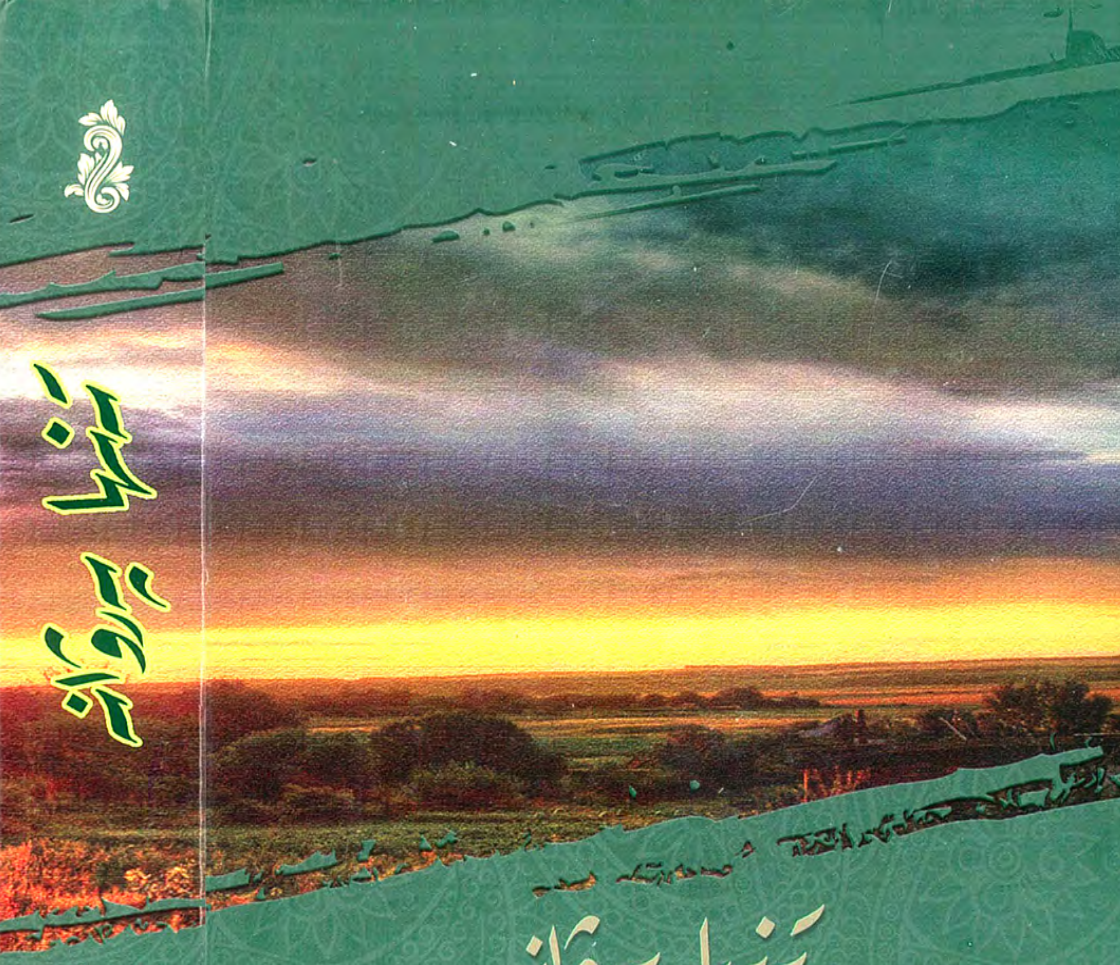
ئابباس مۇنىياز تۇركىيقان

تىنچلىق پەرۋانە

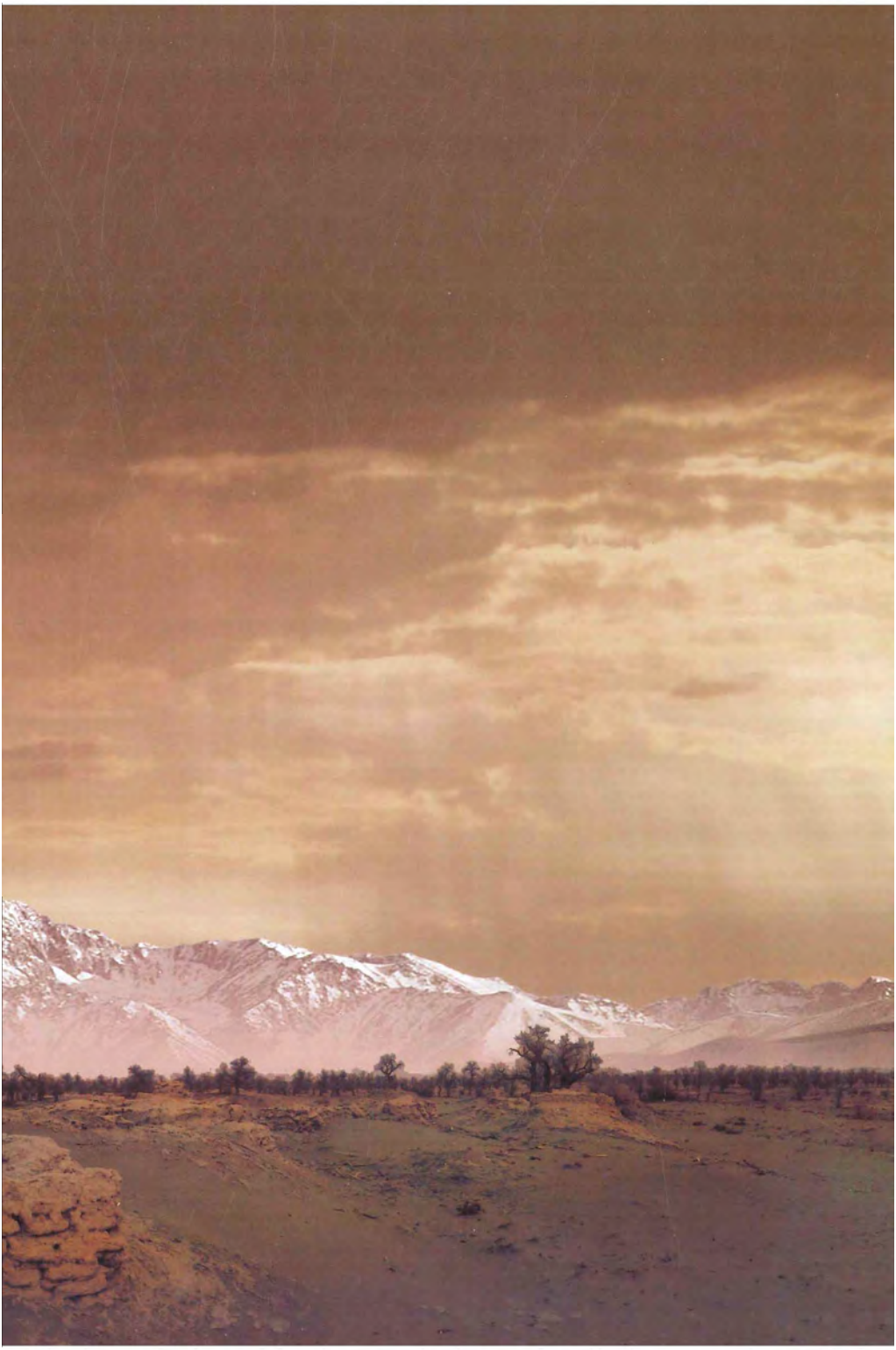
شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن - سىن نەشرىياتى

تەنها پەروانە

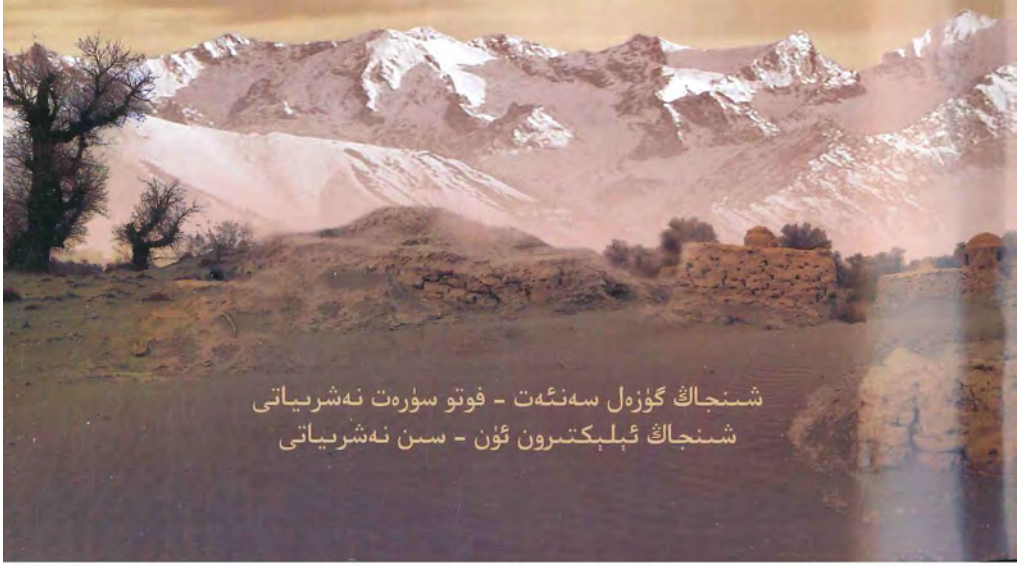
شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ قېلىكتىرون ئۇن - سىن نەشرىياتى

ISBN 978-7-5469-5133-1
9 787546 951331 >
定价:55.00 元

ئابباس مۇنىياز تۇركىيقان

تەنھا پەرۋانە

شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت - فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن - سىن نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

孤傲的飞蛾：维吾尔文 / 阿巴斯·莫尼牙孜著
. — 乌鲁木齐：新疆美术摄影出版社；新疆电子音像出版社，
2014.2
ISBN 978-7-5469-5133-1

Ⅰ. ①骄… Ⅱ. ①阿… Ⅲ. ①纪实小说-中国-当代
-维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ①I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2014)第032564号

策　　划　艾尔肯·伊布拉音·湃达　　**责任决审**　艾尼瓦·库提鲁克
责任编辑　图尔荪古丽·亚森　　**责任复审**　海拉提江·吾斯曼
封面设计　穆拉丁·阿比提　　**责任印刷**　刘伟煜

书　　名　孤傲的飞蛾（维吾尔文）
作　　者　阿巴斯·莫尼牙孜
出　　版　新疆美术摄影出版社
　　新疆电子音像出版社
地　　址　乌鲁木齐市经济技术开发区科技园路5号（邮编 830026）
制　　版　新疆奥敢图书发行有限公司
发　　行　新疆维吾尔自治区新华书店
印　　刷　新疆新华印刷厂
开　　本　880mm×1230mm　1/32
印　　张　15.75
版　　次　2014年2月第1版
印　　次　2015年3月第1次印刷
书　　号　ISBN 978-7-5469-5133-1
定　　价　55.00元

مۇندەرىجە

قۇياشلىق ئەل 1
يوچۇن دەرۋىش 7
يىراقتا قالغان ئەستىلىكلەر 15
غازىيانە يۇرت تەسۋىرى 90
چوغتالدا نوروز 98
يېڭى شەيخ 113
ئۇنتۇلماس ئەزان، خاسىيەتلىك سەھەر 128
مەدرىسىكى مۇھەممەت 137
جانلار قاياشى 149
كىچىك ئۇستاز 177
مۇھەممەت ــ شەيخنىڭ كۆزىدە 187
قەشقەردىكى ئېھتىرام 200
ئائىلىدىكى مۇنازىرە 222
تۇنجى دامولللام 228
پەتۋاغا پەتۋا 243
باغدا تۇغۇلغان ئەشئار ــ «نەپسى بىرلە جەڭ قىلماقنىڭ بايانى» 260
ئۇ ــ مۇھەممەت ئەمەس، مۇرتەد! 272
تىنجىماس چاياناللار 280
دەسلەپكى رىۋايەتلەر 339

ئۇ راستىنلا خەراباتى ئىكەن 344
تەنھالىق 358
مەن كىم؟ 443
خەيىر، ۋەتەن 464
ھاجى ھەققىدە رىۋايەتلەر 475
ئاخىرقى تىركىشىش 480
شاگىرت پۈتكەن يىلنامە 492
خاتىمە 500

قۇياشلىق ئەل

(مۇقەددىمە)

ئالەمنىڭ قۇياشى بىر بولسىمۇ، ھەربىر ئەلنىڭ ئۆز قۇياشى بولىدۇ.

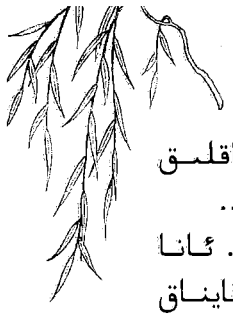
ـــ مۇئەللىپ خاتىرىسىدىن

ئۇزاق يىللىنسىمۇ، ئاخىر يەنە قۇياش چىقتى. قەدىمىي زېمىندىكى بارلىق مەۋجۇدات راھەتبەخش ھارارەتتىن جانلاندى. ئالەمنىڭ بوستانلىق ۋە سايلىرىدىكى بىھوش مۆجىزاتلار يېڭى قۇياشتىن نۇر ئەمدى. ھەممە ياق نۇرلاندى. بارچە جانلىق قېنىپ نەپەس ئالدى. بىر ـ بىرلىرىگە چىرمىشىپ، يىراق بوشلۇقلارغا يىلتىز تارتىشىپ كەتكەن كۈيە رەڭ بۇلۇتلار قارا قۇيرۇقلىرىنى سۆرۈشۈپ ھەريان قېچىشتى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا جۇدۇنمۇ تارىدى. ئۇپۇق ئاقاردى. ئارقىدىنلا قىزاردى. ئۇلىنىپ كېلىۋاتقان ئەزەلىي تەكرارلىق تەقەززا ئالەمگە تۇمەنلىگەن مۆجىزىۋى ئۆزگىرىشلەرنى بەخش ئەتمەكتە ئىدى.

ئالەم ئۇپۇق بويلاپ ئاقىرىپ كېلەتتى. ئۇپۇقتىن ـ ئۇپۇققا تۇتىشىپ بېرىۋاتقان ھاياتبەخش ئاقلىق، قەدىمىي زېمىننىڭ بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭلىرىغا يېڭىچە نەپەس ئاتا قىلاتتى. كۇللى مەۋجۇدات ئاستا ـ ئاستا جانلانماقتا ئىدى. ساناقسىز رىۋايەتلەرنى قوينىغا سىغدۇرغان مۇقەددەس تەكلىماكان، قۇم بارخانلىرىنىڭ تەك ـ تېگىگە كۆمۈلۈپ قالغان قۇلاقلىرىنى

كۆچ بىلەن قېقىشتۇرۇپ، ئۆزىنى مەھلىيا ئەتكەن يېقىملىق نۇر تامان سىلجىيتتى. چەكسىز ئۇزاقلارغا سوزۇلغان سىرلىق ۋە سېھىرلىك توغراقزارلىق، ئاستىدىكى تونۇش، راھەتلىك قىمىتلاشلار تۇرتۇشلىرىدە ئويغىنىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك غالىب يىلتىزلىرى ئۆزلىرى سەزگەن شېرىن بىشارەتلەرنى بويلاپ چوڭقۇرلاپ كىرەتتى. چوڭقۇرلىغانسېرى يىلتىزلار مۇستەھكەملىنەتتى. غوللار كۆچىيەتتى. شاخلار چوڭىياتتى. ياپراقلار ياشراتتى... ياپيېشىل توغراقزارلىق ۋە ئۇنىڭ ھىمايىسىدىكى قورغانسىمان چاتقاللىقلار بىردىنلا جانلىنىپ كەتكەندى، ئەتلەنگەن توشقانلار ئۇياقتىن ـ بۇياققا سەكرەپ ئۆتۈشەتتى. ھۆسن تۇزنگەن كەكلىك، قىرغاۋۇللار شوخلۇق بىلەن قانات قېقىشاتتى. ئاندا ـ ساندا كۆزگە چېلىقىپ قالىدىغان قوي ۋە يىلقا توپلىرىدىن باشقا، ئۇلاي، جەرەن، كىيىك، يولۋاس، يىلان، چايان، سالما، پاتمىچۇق... كەبىي دائىمىي جانلىقلارمۇ قانداقتۇر بىرەر شەپىنى سەزگەندەك، مەيلى تارتقان، دىلى خالىغان تەرەپلەردە چېپىپ يۇرۇشەتتى. توغراقلار ياشارغان، چاتقاللار قويۇقلاشقانىدى. بۇ ھال ھەممە جانلىق ئۇچۇن پاناھلىق كاپالىتى ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇلار «ئەمدى قورقمايمىز» دېگەندەك مەغرۇر قەدەملەر تاشلاپ، ئۆزلىرى خالىغان، ئۆزلىرى كۆنگەن ئاۋازدا تېنىمسىز ۋە قانغۇچە ئۇنلەپ يۇرۇشەتتى...

تاغ ـ دەريا، دەشت ـ باياۋان... ھەممىلا يەر ئاقلىق سېھرىدىن پاكلىق تاپقانىدى. تەڭرىتاغ ۋە مۇزتاغ ئاتا كۆككە باش تىرەپ، پۈتۈن ئەل كۆزىچە مەردانە يالتىرايتتى. بىر چاغلاردا ئۇنىڭ نۇرانە يۈزىگە داغ بولۇپ قونغان توپا ـ تۇمان، لاي ـ لاتقىلار مانا ئەمدى نەگىدۇر غايىب بولغانىدى. ئانا تارىم، سېخىي زەرەپشان، پەخىرلىك خانىتەڭرىنىڭ تەڭداشسىز ھەيۋىتىگە جور بولۇپ، قىن ـ قىنىغا سىغماي جۇشقۇنلاپ ئاقاتتى. تەكلىماكان،

هېمىت ۋە چولاقنىڭ سايلىرى... يېڭىچە نۇر، يېقىملىق ئاقلىق سېھرىدىن قىمىرلايتتى، جۇلالىناتتى، تەبەسسۇم قىلاتتى...

يۇرت ـ يۇرتلاردا شادلىق مەشرەپلىرى قاينايتتى. ئانا زېمىندا ئەلمىساقتىن ياڭراپ كېلىۋاتقان ئوتلۇق مۇقام، قاينام بەزمىلەر، يېڭىچە لاتاپىتى بىلەن دىللارغا خۇشلۇق ۋە ئاسايىشلىق كۈيىنى تارىتاتتى. قەلبىلەردە هاياجان، چېھرىلەردە تەبەسسۇم، مەنزىللەردە ئاقلىق، نىيەتلەردە پاكلىق!... كىشىلەر، ياق، پۈتۈن جانلىق شادلىناتتى. پۈتۈن ئەل يايرايتتى، سايرايتتى. بېسىۋالغۇسىز شادلىق، تەسۋىرلىگۈسىز شادىيانىلىك ئىللىق تەبەسسۇم، ئوتلۇق ئۇسسۇل، مېھرىلىك ۋە سېھرىلىك مۇقام بولۇپ ئالەمگە تارايتتى...

كۈيگە ئايلانغان ئالەم بارا ـ بارا قىزاردى. قىزغۇچ، هال رەڭ، ئاندىن يەنە قىپقىزىل رەڭگە كىردى. ئەمدى ئۇنىڭ چوغقا ئايلىنىشىدا هېچ شۈبهى يوق ئىدى. هەئە، چوغقىمۇ ئايلاندى. مۇزلىغان ۋۇجۇدلار ئېرىدى. ئۇششۇگەن ياپراقلارغا جان كىردى. خاسىيەتلىك زېمىننىڭ چەت ـ چېتىدە مۇگدەپ ياتقان هاياتلىق گەۋدىلىرى يېڭىچە ۋە كۆيدۈرگۈچ هارارەتتىن بىر ـ بىرلەپ تىرىلىپ قوپتى. قىزىللىق ـــ چوغ، چوغ ـــ هارارەت، هارارەت ـــ هاياتلىق ئىدى. مانا ئەمدى ئانا زېمىننىڭ هەممىلا يېرىگە ـــ گۈل ـ گىياھ، تاش ـ داڭگال، قۇم ـ شېغىللىرىغىمۇ... جان كىرەتتى. ئالەم ياشنايتتى. بارچە هايات ئۆز خىلىدا ياشايتتى...

قۇياش بارغانسېرى تىك ئۆرلىدى. ئۇنىڭ پارقىراپ نۇر چېچىشلىرى پۈتۈن ئالەمگە يورۇقلۇق ۋە هارارەت ئاتا قىلاتتى. مىليون ـ مىليون مۆجىزاتنىڭ ئەمدىكى سەزگۈسىدە ئاجايىپ ئۇلۇغ بىر تۇيغۇ يالتىرايتتى. ئەمدى ياشايمىز. ئەمدى ياشنايمىز! بۇيۇك خانتەڭرى قۇياشقا باقاتتى. ئۇلۇغ تارىم قۇياشقا قاراپ ئاقاتتى. تەكلىماكان ئانا ئۆز قۇياشىغا باغرىنى ياقاتتى. هەممە شاد، هەممە تۇيغۇن، هەممىلا بارلىق ئۆز

قۇياشنىڭ ئۇيغۇن ئىدى. قۇياش قانچىكى پارلىسا، ئۇنىڭدىن ھاسىل بولىدىغان سايىلەر شۇنچە كەڭ ۋە قېلىن بولاتتى. زېمىن راھەتبەخش ھارارەتتىن مادار ئېلىپ، تونۇش سايە ئاستىدا نەپەسلىنەتتى. چەكسىز قۇم بارخانلىرى ئۆز قۇياشىدىن قۇۋۋەتلىنىپ، قۇياش ئۆستۈرگەن توغراقلىرى سايىسىدە كېرىلەتتى، كېڭىيەتتى. چۆل ـ باياۋانلار چاك ـ چاك يېرىلغان لەۋلىرىنى شۇمۇپ قۇياشنىڭ باققاندا، ئۆز گەۋدىسىگە چۈشكەن ھارارەتنىڭ ئوت ئەمەس، سايە ئىكەنلىكىنى ئېپتىخار بىلەن ئەسكە ئېلىشاتتى. قۇشلار قۇياش سايىسى ئاستىدا پەرۋاز قىلىشاتتى. ئۆمىلىگۈچىلەر قۇياش راھىتىدە قوغلىشاتتى. بارچە جانلىق يېقىملىق ۋە ھارارەتلىك سايە ئاستىدا كۈچلىنەتتى. پەقەت شۇ سايە ئاستىدىلا ئۆز نېسۇبىنى تاپاتتى. ھايات پەيزىدە چاپاتتى. ئەۋلاد سۈيىدە ئاقاتتى...

قانچىلىك ۋاقىت ئۆتكىنىنى، نەگە بېرىپ يەتكىنىنى ھېچبىر جانلىق سەزمەيتتى. ئۇلارنىڭ ھارارەتلىك ۋە غەمسىز سايە ئاستىدا ياشىغىنى ياشىغان. بىراق، ۋاقىت ئۇلارنىڭ رايىغا باقمىدى. قاچانكى بىر چاغدا قۇياش يانغا قايرىلىپ، ئۇنىڭ نۇرلىرى غۇۋالىشىشقا باشلىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، ئۇنىڭدىن چۈشكەن سايىلەرمۇ نېپىزلەپ، يامغۇر ـ يېشىن، جۇد ـ بورانلارغا دالدا بولالماس بولۇپ قالدى. قۇياشسىمىز يەنە پېتىپ كېتەرمۇ؟ بەختسىز يەنە قېچىپ كېتەرمۇ؟ دەپ ئەنسىرەشتى مۆجىزاتلار. لېكىن، بۇ ئەنسىرەشمۇ ھېچنېمىگە دال بولالمىدى. قاچاندۇر بىر چاغلاردىكىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ۋەھىمىلىك جۇدۇن يەنە قىستاپ كەلدى...

ئەمدىلىكتە قۇياش بەكلا غۇۋالىشىپ كەتكەنىدى. گۈل ـ گىياھلارنىڭ ئۆچ ـ ياپراقلىرىنى سارغايتىپ ئۆلگۈرگەن جۇدۇن قۇيۇنغا، قۇيۇن بورانغا ئايلانماقتا ئىدى. مۇقەررەركى، ئۇزاققا بارمايلا قارا بوران چىقاتتى...

ئالەم قاراڭغۇلاشماقتا ئىدى. مىس رەڭ بۇلۇتلار قارا بۇلۇتلارغا ئايلىنىپ، قارا بۇلۇتلار ئۆزىدىنمۇ قاپقارا قۇيرۇق چىقىرىپ كۆكتە ئەگىپ يۇرۇشەتتى. گىياھلار ئۇششۇشكە باشلىغانىدى. زېمىن غال ـ غال تىترەيتتى. پايانسىز تەكلىماكان قاراڭغۇلۇقتىن ھۇۋلاۋاتقاندەك قىلاتتى. كۆكتىن، زېمىندىن، ئۇپۇقتىن... ئىش قىلىپ ھەممىلا ياقتىن قاراڭغۇلۇق قىستاپ كېلەتتى. دۇنيا تارايماقتا ئىدى. تاغ قايان، دەريا قايان... ھېچبىرىنى كۆرگىلى بولمايتتى. كۇن چىقار قايسى، كۇن پاتار قايسى... بۇنىمۇ پەرق قىلمىش تەس ئىدى. دۇنيادا بىرلا نەرسە ياشايتتى: قاراڭغۇلۇق، پەقەت قاراڭغۇلۇقلا!

قۇياش قاياققىدۇر غايىب بولدى. ھېچبىر جانلىق بۇنى كۇتمىگەنىدى. تەكلىماكاننى ئۇمۇرتقا قىلغان ئانا زېمىن نالە قىلاتتى، ئىڭرايتتى...

— دىيارى مەغرىپتە كۇن چىقىپ تۇرۇپتىمىش...

— دىيارى مەشرىقتىمۇ ھاۋا ئوچۇق دېيىشىدۇ...

— ...

قاياقتىندۇر پىچىرلىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى. شۇئان ئانا زېمىن قاتتىق سىلكىندى. گىگانت خانتەڭرى قاراڭغۇلۇق ئىچىدىن چۇقان سالدى:

— ھەر ئەلنىڭ قۇياشى باشقا!

مۇجىزاتلار ئېغىر تىندى. ھەممە ياقنى يەنە سۇكۇت قاپلىدى.

يەنە شۇ قاراڭغۇلۇق، جۇت ۋە تۇمان... كۆزلەر باغلانغان، تىللار تۇتۇلغان، دىل رىشتى ئۇزۇلگەن. مەقسەت ۋە مەنزىل يوللىرى بىراقلا كېسىلگەن، ئەلمىساقتىن شۇنداقتەك. ئەبەدىي شۇنداق بولىدىغاندەك...

— يۇلتۇز... يۇلتۇز كۆرۇندى!...

ھېچ كۇتمىگەندە، قاراڭغۇلۇقنىڭ تولمۇ ئېگىز بىر

يېرىدىن خانتەڭرىنىڭ تونۇش ئاۋازى ئاڭلاندى.

قەدىمىي ئانا زېمىن ۋە زېمىندىكى بار مەۋجۇدات قىزىقىش ۋە ھەيرانلىق بىلەن كۆككە باقتى. دېگەندەك قاراڭغۇلۇق قاپلىغان يىراق بوشلۇقتا ئاجايىپ نۇرلۇق بىر يۇلتۇز ئۇمىدۋارلىق بىلەن چاقناپ تۇراتتى.

ئەتراپىنى ھەيرەتلىك ھېسلار قاپلىدى. شۇنچە قېلىن تۇمان، شۇقەدەر قويۇق بۇلۇتلار قېتىدىن باش كۆتۈرۈپ چىقالىغان قايسى يۇلتۇزكىنە بۇ؟

قاراڭغۇلۇق ئارىسىدىن تەكلىماكانىڭ يېقىملىق ۋە تەمكىن ئاۋازى ئاڭلاندى:

— ئۇ بىزنىڭ يۇلتۇزىمىز. بەخت يۇلتۇزى!

زېمىندا يەنە پىچىرلىشىشلار باشلاندى: بىر يۇلتۇز چىققان يەردە، باشقىلىرى چىقماي قالارمۇ. يۇلتۇز كۆرۈنگەن يەردىن ئۇمىد ئۈزگىلى بولارمۇ؟!...

يوچۇن دەرۋىش

مىلادىيە 1739 ـ يىلى.

ئۇيغۇق ئەمدىلا سۇزۇلۇشكە باشلىغان. ئەتىيازنىڭ سوغۇق، ئەما يېقىملىق شامىلى ئۇيۇشقان يۇزلەرگە باشقىچە بىر ھالەتتە ئۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. ئەتراپ يەنىلا گىرىمسەن، ھەممىلا نەرسە سۇس بىر قەۋەت پەردە ئىچىدە كۆرۈنىدۇ. ئالدى تەرەپتە ـ تولىمۇ يىراقتىكى شىمالىي ئېگىزلىكتە بايا كۆرۈنگەن نۇرلۇق يۇلتۇزلار ئاۋۇالقىدەكلا چاقناپ تۇرىدۇ. يىراق ـ يىراقلاردا ئىتلار ھاۋۇشىدۇ. ئىسمىنى بىلمەيدىغان چۈقانچى قۇشلار يېقىنلا يەردىن پۇرۇلداپ ئۇچىدۇ. يەنە بىر قىسىملىرى ئۇچۇش تەييارلىقىدا چۇرۇقلايدۇ. چاتقاللىق قېتىدا سەھەرنىڭ شەرىن ئۇيقۇسىدىن ۋاز كېچەلمەي مۇگدەپ ياتقان جان ـ جانۋارلار ئاللىقانداق بىر خەۋپلىك قەدەم تېۋىشىنىڭ ئۆزىگە يېقىنلاپ كېلىۋاتقانلىقىنى سېزىشىپ، ھاپىلا ـ شاپىلا بېشىنى ئېلىپ قېچىشىدۇ. «پارت!» قىلىپ باشقا بىر چاتقال قېتىغا ئۆزىنى ئاتىدۇ ياكى چالا ئۇيقۇلۇق ھالىتىدىلا قاراڭغۇ بوشلۇققا قاراپ قانات قاقىدۇ...

چاتقاللىق قويۇقلىشىپ باراتتى. پىيادە يولۇچىنىمۇ ناھايىتى تەسلىكتە سىغدۇرالايدىغان چىغىر يول بارغانسېرى كۆرۈنمەي قالغانىدى. ھەممە ياق چاتقاللىق، چىغلىق، يۇلغۇنلۇق، قومۇشلۇق... گەرچە ئۇلار تېخى ئەتىياز ھىدىنى سېزىپ ئۇلگۈرمىگەن بولسىمۇ...

ئەتراپ ئاستا ـ ئاستا سۇزۇلۇشكە باشلىدى. قارا پەردە سۇس

يورۇقلۇققا ئورۇن بوشاتتى. شۇنىڭغا ئۇلگۇرۇپلا جاھان باشقىچە تۇسكە كىردى: يورۇڭاتقان بوشلۇق، ئاقىرىڭاتقان قەدىمىي توغراقلىق، چاتقاللىق، قۇملۇق... سەھەر شامىلىمۇ، سوغ شامالنىڭ مۇزدەك يېقىشلىق گەۋدىسىنى يېرىپ ئۆتۈپ، ۋىزىلداپ ئۇچۇپ كېتىڭاتقان ئاشىق قۇشلارمۇ... ھەممىسى ئاقىتەك، ئاقىرىڭاتقاندەك...

يولۇچى قەدىمىنى ئاستىلاتتى، شۇنداق قىلمايمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. بۆسۈپ ئۆتكىلى بولمايدىغان قېلىن چاتقاللار ئۇ مېڭىپ كېتىڭاتقان قەدىمىي چىغىر يولنى يوشۇرۇپ تۇراتتى.

ــ ئېزىپ كەتتىمۇ نېمە؟... ئاداشقان ئوخشىمامدىمەن؟ ــ شۇنداق دېگەچ بىر ھازا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالدى يولۇچى. ئۇ مۇشۇ كەمگىچە ئازمىغان، ئازمايدىغان يولۇچى ئىدى. ئۇ ئۆزىنىڭ چېچەنلىكىگە، تۇيغۇسىغا زىيادە ئىشىنەتتى، ــ خۇدايا تۇۋا قىلىدىم، سەپىرىم مۇشۇ يەرگىچە ئوڭۇشلۇق بولۇپ، مەنزىلگە ئازلا قالغاندا... بايا ئوقۇغان بامدات نامىزىمدىن كېيىن كۆڭلۇمگە ھېچبىر شەك كەلمەپتىيا؟!...

جۇملىسىنىڭ ئاخىرىنى خوتەن تەلەپپۇزىدا چۇشۇرگىنىگە ئۇنىڭ ئۆزىنىڭمۇ كۈلگىسى كېلىپ كەتتى. بولمىسا خوتەنده بەك ئۇزۇن تۇرۇپ كەتمىگەنىدى ئۇ.

ھەي!... ئۇنى يىغلاپ ئۇزاتقان ئاشۇ خوتەنلىك ساھىبجامال ــ ھەا ئۇ دەرۋىشلىك يولىنى تۇتۇپ، مۇشۇ يول پەرز خاسىيەتلىرىگە ئەقىدە قىلمىغان بولسا، بەلكى...

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئىنچىكە قارا قاشلىق، ئويناپ تۇرىدىغان بۇلاق كۆزلۈك، پەردازسىز ھالىتىدىمۇ گۈزەللىك ۋە سۆيگۈ تېمىپ تۇرىدىغان چىرايلىق لەۋلىك... تەڭداشسىز بىر گۈزەل كەلدى. ئۇ يەنە ئاشۇ تونۇش چىرايىنىڭ ئۆزىنى ئۇزاتقان چېغىدىكى جىلۋىلىك بېقىشلىرىنى، ياش تۆككەن ۋاقىتىدىكى ئوماقلىقىنى؛ ئۇ ئازغۇنلۇق بولىدۇ، ــ دەپ قولىنى تۇتقازمىغىنى

ئۇچۇن قىزنىڭ ئۇنىڭ ئۆتۈكىنىڭ تۈمشۇقىغا يېنىش - يېنىشلاپ سۆيۈپ قالغىنىنى ... ئەسلەپ كەتتى.

توساتتىنلا ئۇنىڭ پۇتىنىڭ ئۇچىدىن بىر قۇش «پۇر» قىلىپ ئۇچتى. ھېلىقى ساھىبجامال قۇش بولۇپ ئۇچقانىدەك، پەرىشتە بولۇپ كۆككە كۆتۈرۈلگەندەك بىلىنىپ كەتتى ئۇنىڭغا. لېكىن، ئۇ دەرھاللا ئۆزىگە كەلدى ۋە ئۆز ئەقىدىسىگە ئاسىيلىق قىلمۇاتقانلىقىنى سېزىپ چۆچۈپ كەتتى. «ئاسىيلىق!... گۇمراھلىق» ئىختىيارسىز ھالدا قاتتىق توۋلىۋەتتى ئۇ. ئۇنىڭ ئاۋازىدىن ئونلىغان قۇشلار ئۇركۈپ، كۆككە كۆتۈرۈلدى. «مەن دېگەن دەرۋىش، مەن ئاشىق!»

ئۇ دەرۋىش ئىدى، ئۇنىڭ قاچاندىن بېرى مۇشۇ يولنى تۇتقانلىقى ھەققىدە ھېچ كىشى بىر نېمە دېيەلمەيتتى. بىلىدىغىنىمىز ئۇنىڭ ھازىرقى ھالىتى ئىدى: ئۇنىڭ چىگىشلىشىپ، قاسماق باسقان ساقال بۇرۇتىغا قاراپ يېشىنى پەرەز قىلىش تەسكە چۈشەتتى. پەقەت ئۇنىڭ مەزمۇت تۇرقى، ئولتۇرۇشقان بولسىمۇ، لېكىن ياشلىق كۈچى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان نۇرلۇق كۆزلىرىگە قاراپ تېخى 35 ياشلاردىن ئاشمىغان دەرۋىش ئوخشايدۇ، دېگەن ئويغا كېلىشكە بولاتتى. ئۇنىڭ تاشلاقسىز كۆلاھى تىتما - تالاك بولۇپ، باشقىچە تۈسكە كىرىپ قالغانىدى. كىرلىشىپ كەتكەن قارا چاچلىرى تۇماق ئىچىدىن سوزۇلۇپ چىقىپ، مۇرە ۋە گەجگىسىدە يېيىلىپ تۇراتتى. رەڭگىنى پەرق ئېتىشكە بولمىغۇدەك ھالغا يەتكەن ئەبجەق جەندىسى ئوشۇقىغچە سۆرۈلۈپ چۈشكەنىدى. ئوك مۇرىسىگە سېلىنغان قىل خۇرجۇنمۇ ئاستىدىكى جەندە رەڭگىدىن قېلىشمايتتى. ئېنىق ئېيتقاندا، ئۇمۇ ئۆڭۈپ، ئەسلى رەڭگىنى يوقاتقانىدى. ئىزمىلىرى مەھكەم ئېتىلگەن خۇرجۇننىڭ يىرتىق ئېغىزىدىن ھالقىلىرى چۈشۈپ، شالاڭلىشىپ قالغان كونا ساپاينىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ بېلىدە بەلباغ، ئۇمۇ رەڭگىنى

يوقاتقان، پۈتىدا خام تېرىدىن تىكىلگەن ئۆتۈك، ئۇمۇ ھەم مەينەت، يىرتىق...

ئۇ قويۇق چاتقاللىق ئارىسىدىن گۈرۈلدەپ كۆكىكە كۆتۈرۈلۈۋاتقان تۈرلۈك ئاۋاز، رەڭگارەڭ سىياقتىكى قۇشلارغا ھەۋەس بىلەن ئۇزاقتىن - ئۇزاق قاراپ تۇرۇپ كەتتى. چېكىنى پەرق ئېتىشكە بولمايدىغان بۇ چاتقاللىقلار دۇنياسىنىڭ ئۆزىلا ئەمەس، قۇشلىرىمۇ شۇ قەدەر گۈزەل ۋە يېقىملىق ئىدى. بۇ دۇنيا نېمىدېگەن گۈزەل، نېمىدېگەن كەڭرى ۋە تارتىملىق! ۋاراقلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېگۈسى كەلدى ئۇنىڭ. «كۆكتاتلار يۇزىنى تولۇق كۆرسەتمەي تۇرۇپ شۇنداق تۇسكە كىرگەن يەردە، چوكاتتال پەسلىدە يەنە قانچىلىك گۈزەل بولۇپ كېتەر بۇ يەر؟!» ئەمما، ئۇ بۇلارنى ۋاراقلاپ تۇرۇپ دېيەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئەقىدىسى بويىچە ئېيتقاندا، گۈزەللىك، بۈيۈكلۈك ۋە چىنلىق پەقەت ئۇ دۇنيادا، ئاللانىڭ ۋۇجۇدىدىلا مەۋجۇت ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئۇ بۇ دۇنيانىڭ بارلىق مەئىشەت - پاراغەتلىرىدىن كېچىپ كېلىۋاتاتتى. كېچىپ كەلدىم دەيتتى - يۇ، قەلبىنىڭ تىزگىنسىز قېلىۋاتقان ئاللىقاندىق بىر قاراڭغۇ بۇرجىكىدىن ئۇنى تەۋرىنىشكە ۋە ئازغۇنلۇققا ئېلىپ بارىدىغان تەلۋە ھېسسىياتىنىڭ پات - پات باش كۆتۈرۈپ قېلىۋاتقانلىقىنىمۇ ئېتىراپ قىلاتتى. بۇنىڭ ئۆزىلا ئىرادىسىزلىك، روھىي جەھەتتىن پىشىپ يېتىلمىگەنلىك ئىدى. بۇ خىل يېتىشسىزلىك ئۇنى ئەقىدە - ئاسىيلىقىغا، بارلىق گۈناھ، گۇمراھلىقىغا باشلىيالايتتى. پانىينى گۈزەل دېگۈزەتتى. شەيتان ساھىبجاماللارنىڭ ئېزىتقۇ، ناز - كەرەشمىلىرىگە دىققەت قىلدۇراتتى. روھىنى بۇلغاپ، شەھۋەتنى ئاشۇرىدىغان كۈچلۈك نېمەتلەرگە قارىتا ئىشتىيىنى قوزغىيالايتتى. نەپسىنى كۈچەيتەلەيتتى...

ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇراتتى. بىلگەنلىكى ئۈچۈنلا، ئىرادە

ۋە كارامەتچىلىك ساۋاقلىرىنى قوبۇل قىلىش مۇساپىسىنى بېسىپ كەلمەكتە ئىدى. بۇ مۇساپە ئۇنى ھەقىقىي سوپىلىق مۇقامىغا ئۇلاشتۇراتتى. چۈنكى، ئۇنىڭ ئەمدىكى مەنزىلدە، ئۇ ئۆزاقتىن بېرى داڭقىنى ئاڭلاپ كېلىۋاتقان خىسلەتلىك ۋە مۆجىزىكار دەرۋىش، تەسەۋۋۇپتا ئەۋلىيالىق مۇقامىغا يەتكەن ئۇستاز[1] ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى جۇلا قىلىپ تۇراتتى. پەقەت مۇشۇ يېتۈك ئۇستازلا ئۇنى سوپىلىق مەنزىلىنىڭ ئەڭ بۈيۈك پەللىسىگە ئېلىپ چىقالايتتى. شۇ چاغدىلا ئۇ ۋۇجۇددىكى ھەممە ئىللەت، چىركىنلىكلەردىن؛ نەپس، شەھۋەت ۋە بارلىق ئازغۇنلىقلاردىن خالاس بولالايتتى...

ئۇ ئېغىرلاشقان قەدەملىرىنى يۆتكىمەي تۇرۇپ، شەرققە قارىدى. مانا ئەمدى ئۇپۇق قان رەڭگىگە كىرگەنىدى (ئۇ «قىزىل رەڭ» نى ھەمىشە «قان رەڭ» دەپ ئىشلىتەتتى). شەپەق نۇرى يېتىپ ئۇلۇغۋرگەن ۋە ئانچە يىراق بولمىغان بوشلۇقلاردا قوغۇشۇن رەڭ تۇمانلار لەيلەپ يۈرەتتى. ئۇ بىلەتتىكى، بۇ ئاۋام مورىلىرىدىن كۆتۈرۈلگەن ئىسلار ئىدى. دېمەك، يېقىن ئەتراپتا ئائىلىكلەر ئولتۇراقلاشقانلىقى مەلۇم بولۇپ تۇراتتى.

— ئادەمزات بار يەرگە يېقىنلاشقان چېغىم بار، مېڭىپ باقاي، — دېدى ئۇ قەدىمىنى ئوڭ تەرەپكە، يەنى قويۇق ئىس لەيلەپ يۈرگەن تەرەپكە توغرىلاپ. ئۇنىڭ ئاداشقاندىن كېيىنكى تۇنجى قەدەمىمۇ خوتەن تەلەپپۇزى ئارىلاشقان جۇملىنىڭ ئىلھامى بىلەن بېسىلماقتا ئىدى. ئۇ ئۆزى بۇنى سەزمەيتتى. لېكىن، ھە دېسىلا خوتەنگە قېچىپ كېتىۋاتقان ئېسى ئۇنى يولىدىنمۇ، سۆزىدىنمۇ ئازدۇرۇپ باراتتى...

— بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم! — ئۇ بىرقانچە (بەلكى

---

① بۇ يەردە ياش دەرۋىشنىڭ ھاجى خەراباتى ھەققىدە خاتا ئۇچۇرغا ئىگە بولغانلىقى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئۇنىڭدىنمۇ كۆپرەكتۇر) قەدىمىنى شۇنداق دەپ باستى. خۇددى ئالۇۋندەك گاھ كۆرۈنۈپ، گاھ يوقاپ كېتىدىغان، يوق ھېسابىدىكى بۇ چىغىر يولدا يەنە ئېزىپ كەتمىسەمتى، دەپ ئويلايتتى. ئۇ ئادىمىزات كەمدىن - كەم ئاياغ باسىدىغان يوللارنىمۇ ئىزدەپ - سوراشتۇرۇپ يۈرۈپ ئازماي تېپىپ كەلگەن بۇ ياش دەرۋىش مانا ئەمدى ئاقسۇ ئاتلىق سېخىي ئۇلۇغلار دىيارىغا قەدەم باسقاندا ئېزىپ قالغىنىغا ھەيران قېلىۋاتاتتى. «خۇدايا توۋا قىلدىم!» دەيتتى ئۇ يولنى توسۇۋالغان چاتقاللارنى قولى بىلەن قايرىپ يول ئېچىپ كېتىۋېتىپ. ئەمەلىيەتتە، ئۇ بۇنداق يوللاردا كۆپ ماڭغان. ئادەم ئۇچرىغان چاغلاردا سوراپ، بىر كىم يولۇقمىغاندا ئۆز تۇيغۇسىغا تايىنىپ مېڭىپمۇ زادىلا بىرەر قېتىممۇ ئېزىپ قالمىغان. تۇيغۇسى بىرەر قېتىممۇ ئۇنى ئالدىمىغان، ھۆكۈم قىلىش، پەرق ئېتىش ئىقتىدارى زىنھار يېڭىلىشىپ باقمىغانىدى. خوتەن تەلەپپۇزى قاچان تىلىغا يامىشتى، شۇندىن بېرى «توۋا، ئاجايىپ ئىش ئىكەن سېھرىي ئازغۇنلۇق دېگەن»؟! ئۇ كۆرستىدىغان شەيتان سىمالار ئارىلىق ئۇزارغانسېرى يېقىنلاپ، ۋاقىت ئۆتكەنسېرى كۈچىيىپ باردىكەن. ئۇنى يۇلۇپ تاشلىغىلى، تىللاپ قاچۇرغىلى بولمايدىكەن. بولمىسا قارىقاش، گۈما، يەكەن، قاغىلىقلاردىمۇ... بۇنچىلىك بولۇپ كەتمىگەن ئىدىيا، ئۇ... راست، ئاقسۇ دېگەن ھەقىقەتەن ئۇلۇغلار يۇرتى ئىكەن. ھەممىلا يېرى بايلىق - مەئىشەتكە تولۇپ ياتقان بۇ زېمىن ئۇنىڭ ئۆز باغرىغا قەدەم باسقانلىقىنى سېزىپتۇ. شۇڭا، ئۇنى سىناۋېتىپتۇ. ئۇنىڭ ئەقىدە ۋە ئىرادە كۈچىنى بىلىپ باقماقچى بولۇۋېتىپتۇ... چوقۇم شۇنداق! تەبرىزىم، كوھمارىم، چىلتەنلىرىم، ئالتۇنلىرىم... مازارلىرىنى تاۋاپ قىلىپ ئۆتتى. ھەممە ئىش ئۆز يولى بىلەن بولدى. ئازمىدى، ھېچنېمە ئازدۇرالمىدى. ئۆز ئەقىدىسى، قەدەم ۋە تەلەپپۇزلىرىغا سادىق بولۇپ كەلدى.

قاچانلىكىم «ئەختەم بۇزرۇككاھ» قا ئاياغ باستى، شۇندىن بېرى ئۇنىڭ خىيالى چېچىلىپ، ئىرادىسى بوشىشىقا باشلىدى. ئۇچرىغانلار «چوغتالغا ئاز قالدى» دېگەنسېرى، ئۇنىڭ خىيال چېچىلىشلىرى يۇقىرى چەككە يېقىنلاشتى. مانا بۇگۈن يېڭى تاڭنى ئېزىش بىلەن كۈتۈۋالدى. ئەمدى ئويلاپ يەتتىكى، «ئەختەم بۇزرۇككاھ» ئاقسۇنىڭ بىر پېشى ئىكەن. ئۇ شۇ مۇبارەك تاۋابگاھقا قەدەم باسقاندىن تارتىپ سىنىلىپ كېلىۋېتىپتۇ. مۆجىزىكار ھەزرىتىم ئۇنىڭ كېلىدىغانلىقىنى بۇرۇنلا بىلىۋالغان ئىكەندە! بەلكى شۇ تاپتىمۇ ئۇنى كۆرۈپ تۇرغاندۇ. ئۇنىڭ روھىيەت ئالىمىدىكى زىددىيەتلەرنى، خىيال ۋە تاقەتسىزلىنىشلىرىنى... ھەممىنى سېزىپ تۇرۇۋاتقاندۇر!

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا غايىبانە ئۇستازى كەلدى. ئۇ بۇ زات بىلەن ھېچقاچان كۆرۈشۈپ باقمىغان بولسىمۇ، لېكىن يۈرت ـ يۇرتلارغا تارالغان ئاجايىپ تەرىپلەشلەر بۇ ھەزرەتنى ئاللىقاچان ئۇنىڭ غايىبانە ئۇستازىغا ئايلاندۇرۇۋەتكەنىدى. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇرىچە، ھەزرىتى ھاجىم[1] ئىككى مەڭزىدىن قان تېمىپ تۇرىدىغان، پارقىراق يۈز، كەكە ساقال، ئورا كۆز، ئېگىز بوي زات ئىدى. ئۇ ئىنسانىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان بارلىق كارامەتلەرنى كۆرسىتەلەيتتى. ئۇنىڭ ھازىرقى ھېسسىياتى بويىچە ئېيتقاندا، ئۇ زات ئۆيىدە ئولتۇرۇپلا باشقا يۇرتتىكى خالىغان بىراۋنى كۆرەلەيتتى. ئۆزى ھەققىدىكى گەپ سۆزلەرنىمۇ شۇ ھالەتتە ئاڭلىيالايتتى. شۇنداق ئىكەن، ئۆزى تامان كېلىۋاتقان ياش دەرۋىشنىمۇ كۆرمەسلىكى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. راست، كۆردىمۇ. ئۇنىلا ئەمەس، ئۇنىڭ خىيالىنىمۇ!

ئۇ بارغانسېرى ئىتتىك كېتىۋاتقان بولسىمۇ، خىيالچان كۆزلىرى نامەلۇم بوشلۇق ئوستىدە قېتىپ قالغاندى. ئاشۇ

① ھاجى خەراباتى دېمەكچى.

بوشلۇقتا ـ ناھايىتى يىراقتا، تونۇشتەك كۆرۈنگەن ناتونۇش بىر زات ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ شور ـ پېتىقلارغا دەسسەشلىرىنى، ئۇچلىرى قۇرۇپ قالغان بولسىمۇ، كۆتەكلىرىگە سۇ يۇگۈرۈشۈپ قالغان چاتقاللارنى قايرىپ كېتىۋاتقاچ، يىراقتا قالغان بىر ئېزىتقۇ سىمانى ئەسلەشلىرىنىمۇ... كۆرۈپ تۇراتتى. ھەئە، بۇنىڭغىمۇ كۈلۈپ تۇراتتى!

«مېنى كەچۈرسىلە ئۇستاز... ئۆزلىرىنىڭ پېشىنى تۇتقاندىن كېيىن، بەدنىيەت خىياللارنىڭ ھەممىسىنى ئۇنتۇيمەن» دەيتتى ئۇ بىر ئاماللار بىلەن تېزرەك قەدەم ئېلىشقا تىرىشىپ، «ئوي خىيالمنى بىلىپ تۇردىلا، مۇشۇ خىيالىم ئۈچۈن مېنى ئەپۇ قىلارلىمۇ؟ ... ئىككى دۇنيالىق ئۇستاز تۇتسام، مېنى ئەرزىمەس شاگىرتلىققا قوبۇل قىلارلىمۇ؟ ... سىلىنى ئۈلۈغ بىلىدىغان قەشقەرلىك ئىككى زاتنىڭ مەكتۇپىنىمۇ ئالغاچ كەلدىم. مۇشۇ مەكتۇپلارنىڭ يۈز ـ خاتىرسى ئۈچۈن بولسىمۇ، مېنى يانلىرىدا ئېلىپ قالغايلا.»

ـــ تونۇمايمەن... دېمىگەيلا ئۇستاز، ـــ سەلدىن كېيىن ئۇ يەنە قوشۇپ قويدى، ـــ خۇدا خالىسا، نورۇز كۈنىگە ئۈلگۈرۈپ بارىمەن. ئۈلۈغ نورۇزنى ئۆزلىرى بىلەن بىرگە ئۆتكۈزىمەن ھەزرىتىم!... .

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، تۇيغۇسىدىكى چوغتالىنى نىشانلاپ تېز ـ تېز قەدەم ئېلىپ يۇرۇپ كەتتى.

يىراقتا قالغان ئەستىلىكلەر

تۇرارگاھىدا ئۆتكەندە مەنزىل ئىشقىغا قانماسلىق، بارارگاھىغا يەتكەندە ئەسلىيەتكە قىيماسلىق — ئىنسان مەيلىنىڭ ئورتاق تۇراقسىزلىقى. ھەر بىر ئىنسان، مەيلى ئۇ ساددا دىل مۆمىن بولسۇن ۋە ياكى پىكرى كاملىققا پەللىسىگە ئۇلاشقان زاتى دانىشمەن بولسۇن، ھاياتى ھىجرەتلىرىدە ھامان مۇشۇ خىل روھىي قارارسىزلىقتا مۇپتىلا بولماي ئۆتمەيدۇ. ئەقىدە سەييادىلىرى ۋە مەقسەت مەردانىلىرى تېخىمۇ شۇنداق. شۇ تاپتا ئۆز مەنزىلى قىرلىرىغا قەدەم باسقان دەرۋىشمۇ ئەينى شۇ ھېسسىياتتا ئىدى. ئۇ ھەر قېتىمقىدەكلا قارارگاھىغا يېقىنلىشىشى بىلەن تەڭ، ئارقىدا — يىراقلاردا قالغان مېھىرلىك جايلارنى ئەسلەپ قېلىۋاتاتتى. دۇنيادا ئۇنىڭدىن گۈزەل ۋە بايلىقلار يۇرت يوقىتەك بىلىنەتتى. يەنە بىر ياقتىن، قەدەم بېسىۋاتقان يېرى ئاخىرىنى مۆلچەرلىگىلى بولمايدىغان قاراڭغۇ مۇساپىدەك، ھاياتىنىڭ تۇگەللىمىسى مۇشۇ يەردىدەك، ئەجەل ئەلچىسى ئۇنى دەل مۇشۇ يەردە كۈتۈپ تۇرغانىدەك... تۇيۇلۇپ كېتىۋاتاتتى. بىردىنلا قوزغالغان قىيالماسلىق ھېسلىرى، ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز ھاياجان ۋە يەنە شۇنىڭغا ئۇلىشىپ كېلىۋاتقان ئېنىقسىز ئەندىشە ئۇنى گاڭگىرىتىپ، تەسەۋۋۇرغا باي مېڭىسىنى قۇيقۇرۇق بىر قاراڭغۇ بوشلۇققا ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتاتتى...

«ئېھ، ئەزىزانە خوتەن!» دەۋەتتى ئۇ ئىختىيارسىزلا ئارقىغا ئۆرۈلۈپ ۋە يەنە تۇنجى بولۇپ خوتەننى زىكرى قىلدى «بىرنى

بىر دەيدىغان لەۋزى ھالال خوتەنلىكلەر!»

دەرۋەقە، ئارقىدا قالغان يۇرتلار بىر - بىردىن مېھرى ئىسسىق ۋە تارتىملىق ئىدى. خوتەن، گۇما، چاقىلىق؛ يەكەن، قەشقەر، قاغىلىق... بولۇپمۇ، ئۇلارنىڭ باغرىدا ئەزىزلىنىپ ياتقان سەھۋالىم، كۆھمارىم، تەبرىزىم، ئىمامى رەببۇللا، ئىمامى قاسىم، ئىمامى ھاشىم مازارلىرى... يەنە تېخى پىرىيانە يەكەندىن جاي ئالغان ئالتۇنلۇق، چىلتەنلىرىم؛ ئەزىزانە ئاتۇشنىڭ، قەشقەرنىڭ باغرىدىكى ساتۇق بۇغراخان، ئارسلانخان مازارلىرى... مانا بۇلارغا شۇنچە ئاسانلا قىيغىلى بولسۇنمۇ؟ ساتۇق بۇغراخان ھەزرەتلىرى ئۈچۈن ئالدىن بىشارەت قىلىپ ئېيتىلغان «تۈركىيلەردىن ئەۋۋەل مۇسۇلمان بولىدىغان كىشى ساتۇق بولىدۇ» دېگەن ھەدىس ۋە باشقا مازارى - بۇزرۇكگاھلار خۇسۇسىدىكى نوپۇزلۇق ئېيتىلما - ھېكايەتلەر... بۇ يۇرتلاردىن ئايرىلىشنىڭ نەقەدەر قىينىلىقىنى بىلدۇرۇپ تۇرمامدۇ؟ خەيرىيەت، ئۇ ئاخىرى تەۋەككۇل دەرياسىغا شۇڭغۇپ، غازىيانە ئاقسۇ تامان «بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم!» دەپ ۋەزىنلىك قەدەملىرىنى باستى. بىراق، يېرىم يولغا كەلمەيلا بۇ سەپەرنىڭ ئاخىرىنى چىقىرالايدىغانلىقىدىن گۇمانلىنىپ قالدى. ئۆزىنى سېھىرلىك ماگنىتتەك تارتىپ تۇرغان، ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنىڭ يۇرتى بولمىش قەدىمىي ئاقسۇغا يېتىپ كېلەلەيدىغانلىقىغا كۆزى يەتمىدى. «جانابلىرى بىلەن دىدارلىشىشنى ئاللاھ ماڭا نېسىپ قىلمىغان چېغى ھەزرىتىم» دەپ ياش تۆكتى ئۇ قانچە قېتىملاپ. بۇ ئۇنىڭ ئىختىيارەن ۋاز كەچكىنى ئەمەس ئىدى. ھېچ كۈتمىگەن دىشۋارچىلىقلار ئۇنى شۇنداق ئويلاشقا مەجبۇر قىلاتتى. قەدەمدە بىر يۇلۇقۇپ تۇرىدىغان قورقۇنچلۇق تاسادىپىيلىقلار ھە دېگەندىلا ئۇنىڭ ئىستەك يېپىلىرىغا تىغ ئۇرۇپ تۇراتتى. «تەقدىرگە قويدۇم، ھەممىنى ئاللاھقا تاپشۇردۇم!...» شۇنداق دەپ قەدەم باسقانىدى

ئۇ نەزىرىدىكى بۇيۇك زاتنىڭ ئۇلۇغ يۇرتى بولغان ئاقسۇغا ئىنتىلىپ.

شۇ كۈنلەردە يۇرت - يۇرتلار ئەنسىزلىك ئىچىدە قالغانىدى. گاھ ئاق تەقىلىقلەر ھاكىمىيەت بېشىغا چىقسا، گاھ قارا تەقىلىقلەر ئۇلاردىن ھوقۇقنى تارتىۋالاتتى. بىر تەرەپ ھوقۇق ئىگىلەپ «ئۇھ» دەپ بولغىچە، يەنە بىر تەرەپ ئوردىغا باستۇرۇپ كىرىپ بولاتتى. ھەر ئىككىلا تەرەپنىڭ ھوقۇق تارتىۋېلىشتىكى ئورتاق تەدبىرى: جۇڭغارلارغا يېلىنىش ۋە تېخىمۇ كۆپ مۇرىت توپلاش ئىدى. بۇ چارىنى ئەڭ دەسلەپ ئاق تەقىلىقلەرنىڭ يولباشچىسى، ئىشقىيە سۇلۇكنىڭ ھامىيسى ئاپاق خوجا ئىشلىتىپ ئۇنۇم قازانغاندىن كېيىن، قارا تەقىلىقلەرمۇ ھاكىمىيەت بېشىغا چىقىشتا مۇشۇ يولنى ئۆزىگە ئۆرنەك قىلىپ تاللىۋالدى. تىلى ۋە دىنىي بىر بولغان يۇرتداش، قېرىنداشلارنىڭ ئۆز سۇلۇك - مەزھەپلىرىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈن، تېخىمۇ توغرىسىنى ئېيتقاندا، ئوردىدا ھوقۇق ئىگىلەش مەقسىتىدە ھەددى - ھېسابسىز سوۋغا - سالاملارنى بېرىپ جۇڭغارلارغا باش ئۇرۇش، بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپنى يامانلاپ چېقىش، جۇڭغارلارنىڭ ئەسكىرىي كۈچى بىلەن يەنە بىر مەزھەپنىڭ سەلتەنىتىنى يوق قىلىش... تەك رەزىللىكلىرى ئەنە شۇنىڭدىن ئېتىبارەن ھەممە بىلىدىغان ۋە ھەر ئىككىلا مەزھەپنىڭ قولىدىن كېلىدىغان نومۇسلۇق ئۇدۇمغا ئايلاندى. پەلەكنىڭ چاقى ئايلىنىپ، سەلتەنەت سۈرۈش پۈرسىتى ئاق تەقىلىقلەرنىڭ قولىدىن كېتىپ، قارا تەقىلىقلەرگە كەلگەندە، ئۇلار ئۆز كۈشەندىسى بولغان ئىشقىيە سۇلۇكنىڭ «جۇڭغارلاردىن يارىدەم سوراش» يولىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ باستى. بېرىدىغان ۋەدە - قەسەم، يەتكۈزۈدىغان سوۋغا - سالام ۋە قەرەللىك تاپشۇرۇدىغان باج - ئولپانلارنى ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە ئاشۇرۇۋەتتى. مىلادىيە 1720 - يىلىدىن باشلانغان دانىيال خوجا دەۋرى ئۇيغۇر

تارىخىدىكى بۇ قاباھەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى چەكتە داۋام ئەتكۈزۈلىشى ئىدى. دانىيال خوجا ئىسھاقىيە سۇلۇكىنىڭ ۋەكىلى، قارا تەقىلىكلەرنىڭ يولباشچىسى بولسىمۇ، ئۇ ئىمتىياز تەختىنى ساقلاش ئۈچۈن، ئاق تەقىلىقلەرنىڭ ھوقۇق تارتىۋېلىش يولىدىكى بارلىق ھىيلە ـ نەيرەڭلىرىنى ھېچ ئىككىلەنمەي قوبۇل قىلغان، ھەتتا ئاشۇرۇپ ئورۇنلىغانىدى. بۇ دەۋردە قارا تەقىلىقلەرنىڭ كۈچى ناھايىتى زورايدى. ئۇلار دانىيال خوجىنىڭ بىر قوللۇق پىلانلىشى، جۇڭغارلارنىڭ سىرتتىن ھىمايە قىلىشى بىلەن ئاق تەقىلىق خوجىلارنىڭ ــ سۇلۇكىي ئىشقىيەنىڭ يولباشچىلىرى ۋە ئىككىنچى، ئۈچىنچى قول باشچىلىرىنى مۇخلىسلىرى بىلەن قوشۇپلا قىرغىن قىلىشقا باشلىدى. ئۇلىغۇرگەنلىرى شەھەرنى، يۇرتنى تاشلاپ، ياقا يۇرتلارغا باش ئېلىپ قاچتى. قاچالمىغانلىرى قارا تەقىلىقلەرنىڭ قىساس شەمشەرلىرىگە يەم بولۇپ كەتتى. لېكىن، بۇ قىرغىنچىلىقتا ئاق تەقىلىقلەرنىڭ پۈتۈنلەي تۈگەپ كەتمىگەنلىكىنى تارىخ ئىسپاتلىدى. خۇددى قارا تەقىلىقلەر يېزا ـ قىشلاق، تاغ ـ جىرالارغا يوشۇرۇنۇپ، كېيىنكى كۈنلەردە كۈچ توپلاپ ۋە جۇڭغارلاردىن مەدەت تىلەپ، ئاق تەقىلىقلەرنى ئوردىدىن قوغلاپ چىقارغانىدەك، ئاق تەقىلىقلەرنىڭ ھايات قالغانلىرىمۇ يىراق سەھرا، تاغ، قىشلاقلاردا پاناھلىنىپ، كەلگۈسىدىكى قىساس ۋە سەلتەنەت پۇرسەتلىرىنى كۈتۈشمەكتە ئىدى...

مىلادىيە 1735 ـ يىلى قارا تەقىلىقلەرنىڭ ــ خەلق تىلىدا قارا تاغلىقلار دەپ ئاتالغان ئىسھاقىيە سۇلۇكىنىڭ باشچىسى دانىيال خوجا ئۆلگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ سايىسى بولمىش خىش ـ ئەقرىبالىرى ھەممىلا جايدا دەۋران سۈرۈپ، ئاۋام ئېڭىغا «دانىيال خوجا دەۋرى»نى ئۈسسۈزلۇقتەك قۇيۇپ تۇردى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئىسھاقىيە تەرەپدارى بولغان خوجا جاھان قارا تەقىلىقلەرنىڭ

دىنىي ھوقۇقىغا ۋارىسلىق قىلىپ، بۇ مەزھەپنىڭ تەسىرى كۈ-چىنى ئۇزۇن مۇددەت ساقلاپ قېلىشنىڭ ئاساسىنى ياراتتى. قە-دىمىي ۋە غول يۇرتلاردىن بولغان خوتەن، يەكەن، قەشقەر ۋە ئاق-سۇلارغا دانىيال خوجىنىڭ ئوغۇللىرى ــ ئابدۇللا خوجا، خوجا جاھان، يۈسۈپ خوجا، ئايۇپ خوجىلار غالدان سىرىن تەرىپىدىن ۋەزىپىگە قويۇلۇپ، دادىسىنىڭ ئىشلىرىنى ئاۋۋالقىدەكلا دا-ۋاملاشتۇرۇپ كېتىۋاتاتتى. ئادەم ئالماشسىمۇ، ئۇنىڭ تەدبىر ــ ئىجرائىيەتلىرى بىر خىلدا ۋە دەخلىسىز داۋام ئەتكۈزۈلۈۋاتا-تتى. دانىيال خوجا ئۆز سۇلۇكىنىڭ تەرتىپ ــ ئەقىدىلىرىنى ئىلگىرىكى ئىشان ــ خوجىلاردىن ئاشۇرۇپ ئىجرا قىلغىنىدەك، ۋارىس بالا خوجىلارمۇ دادىسىنىڭ ــ قارا تەقىيلىقلەرنىڭ بارلىق تەرغىب ــ ئەھكاملىرىنى، بارچە تەدبىر، سۇلۇك ۋە مەزھەپ قا-راشلىرىنى شۇ پېتىچە يۈرگۈزۈۋاتاتتى. جۇڭغارلارنى ھامىي ۋە ھىمايە قىلىش ئۇلارنىڭ ئەڭ تۈپ ھاكىملىق پىرىنسىپى ئىدى. سۆۋغا ــ سالام ۋە ئولپان ــ پاراقلارنى پۈتۈشكەن قەرەلىدىنمۇ بۇرۇن جۇڭغارلار ھۇزۇرىغا يەتكۈزۈش ئۇلارنى ئەڭ ئالدىرىتىدا-غان خىزمەتلەر سانىلاتتى. شۇڭلاشقا، ئۇلار جان ۋە نان قايغۇ-سىدا قالغان خەلقتىن يىغىلىدىغان ئالۋاڭ ــ ياساقلارنى تېزراق تەقەلەشكە ئالدىرايتتى. مۇشۇ ۋەزىپىلەر تاماملىنىپ بولغۇچە، بالا خوجىلارنىڭ ھەر كېچىسى چۈشلىرى بۇزۇلۇپ، ئۇيقۇسى ئۇيقۇ بولماي قالاتتى. بولۇپمۇ، كەشمىر، گىلگىت، ھىرات، بە-دەخشان، نەمەنگان، ئەنجان... كەبىي يىراق شەھەرلەرگە باش ئې-لىپ كەتكەن ئاق تەقىيلىقلەرنىڭ يولباشچىلىرى ۋە ئۇلارنىڭ مىڭلىغان مۇخلىسلىرى ھەدىگەندىلا كالتەك ــ چوماقلار بىلەن ئوردىغا باستۇرۇپ كىرىپ قارا باسقانلىرىدا، ئۇلارنىڭ يېگىنى ئاش، كىيگىنى تون، قىلغىنى سۆز ــ نەسىھەت بولماي قالاتتى. مۇشۇنداق ۋاقىتتا، ئۇلارنىڭ ئەسلىرىگە بىرىنچى بولۇپ يەنە يىراقتىكى شاپائەتچىسى، جۇڭغار خانى غالدان كېلەتتى. ئەما،

چۇشلىرى بۇزۇلغاندا ئۇلار غالدانىنمۇ ياخشى ھالدا كۆرەلمەيتى. «ئاتاڭ دانىيالدىن باشلاپ، بېشىڭغا كۇن چۇشكەندە مېنى ئىزدىشەتتىڭ. لېكىن، سەنلەر كۆڭۈرۈكتىن ئۆتۈۋېلىپلا شاپائەتچىگىنى ئۇنتۇشىدىغان نائەھلى ئىكەنسەن. مېنى شۇنچە ئۇزاقتا ئاران يوقلاپ كېلىشتىڭما؟! سەنلەرنىڭ كەشىگىنى توغرىلايمەن. ئاپاق خوجا ئەۋلادلىرىدىن بولغان ئاق تەقىلىق ۋاپادار خوجىلارنى تاپمەن!...» قارامتۇل چىرايى ئەسلىدىكىدىن نەچچە ھەسسە قارىداپ كەتكەن غالدان كۆزلىرىنى قىسىپ تۇرۇپ، ئۇلارغا قول شىلتىيىتتى، قىلىچ تەڭلەيتتى. «ئۆزلىرى بىزنىڭ ئەۋلادمۇ ـ ئەۋلاد شاپائەتچىمىز، شەپقەتچىمىز، سىلى بىزنىڭ پىر ـ ئۇس ـ تازىمىز، ئاتىمىز!...» بالا خوجىلار كېچىلىرى شۇنداق دەپ توغلىغىنچە ئورۇنلىرىدىن چاچراپ تۇرۇپ كېتىشەتتى. باج ـ ئولپان، سوۋغا ـ سالاملار بىلەن تېزراق بېرىپ، شەپقەتچىسىنىڭ ئالدىدا باش قويۇشقا، پۇتلىرىغا سۆيۈشكە ئالدىرىشاتتى... باج ـ ئولپانلارغا قوشۇپ، يەنە «سەدىقە ئەۋقاپ»، «سەدىقە ھىجرەت» كەبى نەچچە ئونلىغان يەرلىك ئالۋاڭ ـ ياساقلارمۇ ۋاقتىدا ۋە ھېچ كىمەيتىلمەي ئورۇندىلىشى كېرەك ئىدى. بۇلار ئاۋامدىن يىغىلىپ، ئاۋام ئۈچۈن خىراجەت قىلىنىدۇ. مۇخلىسلار ھىجرەتلىرى ئۈچۈن سەرپ ئېتىلىدۇ. ئۇلۇغ خاسىيەتلەر، باقىلىق ساۋابلىرى ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ، دېيىلەتتى. شۇڭلاشقا، بۇ خىل سېلىقلارمۇ جۇڭغارلار ئۈچۈن يىغىلىدىغان ئولپانلاردەكلا قاتتىق تەدبىرلەر ئاستىدا يىغىلاتتى. مۇشۇ جەريانداۋ يۇرت ـ يۇرتلاردا نەچچە ئونلىغان، ھەتتا يۈزلىگەن پۇقرا جېنىدىن، مىڭلىغان پۇقرا قىزىدىن، مېلىدىن ئايرىلاتتى. ئاۋام نان ئورنىغا قان يۇتۇپ ياشاۋاتسىمۇ، خوجىلار ئۆزى بىلگەننى قىلۋېرەتتى. ئۆزى تالىغان يولدا مېڭۋېرەتتى. بۇگۈنكى كۈندە دانىيال خوجا دەۋرىدىكى مۇرىت كۆپەيتىشنىڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى سانالغان «ھىجرەتى ماشايىخ» تەدبىرى ئۇ ھايات چېغىدىكىدەكلا داۋام ئەتكۈزۈل-

مەكتە ئىدى. بالا خوجىلار ئۆز سۇلۇكىنىڭ كېلەچەك يولباشچىلىرى ۋە نوپۇز، ساداقەتتە سىنالغان مۇخلىسلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، يۇرت - يۇرتلارغا ھىجرەت قىلاتتى. دادىسى باسقان يوللارنى ئىزلاپ ماڭاتتى. ئۇلار ئاي - ئايلاپ يول يۈرۈپ، يۇرت - يۇرتلاردىكى مازارى - ماشايىخلارنى تاۋاپ ئېتەتتى. باقىدىكى ئۇلۇغلار، پىر - ئۇستازلار روھىغا دۇئايى - تەگبىرلەر، يادنامە - قەسىدىلەرنى ئوقۇشۇپ، ساما سېلىشاتتى. مۇشۇ خىل ھىجرەت، ساما ۋە ياد ئېتىشلەر ئاۋام دىللىرىغا ئۆز تەسىرلىرىنى يەتكۈزىمەيمۇ قالمايتتى. ئۇلار بارغان يۇرتلاردىكى بىرمۇنچە كىشىلەر «ھىجرەتى ماشايىخ» تەسىرىدە ۋە ئەبەدىيلىك ساۋابلىق ئۇچۇن ھىجرەتچىلەر توپىغا قوشۇلىشاتتى. ئۆز يۇرتىدىكى ساناقسىز مۇخلىسلار، ھىجرەتچىلەر توپىغا ھامان بىر كۈنى قوشۇلۇش ئىستىكىدە، خوجىلاردىن ئىنساب ۋە شاپائەت تىلىشەتتى. شۇنىسى قىزىق ئىدىكى، «شارائىتى يار بەرگەن ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆمرىدە بىر قېتىم مەككە مۇكەررەمگە ھەج ھىجرەتىگە بارمىقى جايىز» دېيىلمىدىغان ۋەز - نەسىھەتلەرنى ئۇلۇغلار زۇۋانىدىن تالاي ئىشتىپ كۆڭگەن مۇخلىسلار، ئەمدىلىكتە «ھىجرەتى ماشايىخ»تىن باشقىسىنى ئويلىمايدىغان، ئۇنىڭدىن ئۆزگە ساۋاب - خاسىيەتلەرگە قىزىقمايدىغان بولۇپ قېلىشقانىدى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىغا قايسىبىر يۇرتتىكى پىر - ئۇستازلار مازىرى كېلىۋاتاتتى. خىيالىدا قايسىبىر پۇرسەتتە ۋەسلىگە يېتىدىغان شەھىدى ئەزىزلەر ھۆكۈم سۇرەتتى. شۇ ۋەجىدىن ئۇلارغا خوجىلار ھەم ئۇلارنىڭ ساداقەتمەن سوپى - دەرۋىشلىرى ئۆزنەك ئىدى. ئۇلار قارا تەقىي كىيگەنلىكى ئۈچۈن، ئىشەنچ ۋە ساداقەتمەنلىك ماقامىنى تاما ئەيلەۋاتقان مۇخلىسلارمۇ قارا تەقىي كىيىشەتتى. خوجىلار ۋە ئۇلارنىڭ نەسەب - قۇززادىلىرى يېڭىچە بىيىت - غەزەللەر بىلەن ساما سالسا، مۇخلىسلارمۇ ئىجاد كويىدا زوربقىشاتتى. قاچانكىم ئۇلار جالالىددىن رۇمىي، ئەھمەد يەسسەۋى ۋە

مۇشۇ تۇپراقتا ئىزلىرى ئۆچۈپ ئۇلگۈرمىگەن شاھ مەشرەپ كە-
بىي پىر ـ ئەۋلىيالارنىڭ قەسىدە ـ ئىختىرالىرى بىلەن ساما
باشلىسا، ئۇلارمۇ كۆڭۈل دىۋانلىرىنىڭ قايسىبىر سەھىپىسىدىن
شۇلارنى قېدىرشاتتى. ئۇلارنىڭ بېيىت ـ قەسىدىلىرى بىرلە
جەررە سالاتتى. شۇنداق دېيىش ئارتۇقچە ئەمەس ئىدىكى، ئۇلار
ئۇچۇن خوجىلار كۆز، قۇلاق، دىل ۋە سىياق ئىدى. ھەتتا، ئىمان
ھەم ئېتىقاددىمۇ شۇلارغا بېقىشاتتى... «ھىجرەتى ماشايىخ» نىڭ
مۇخلىسلار قەلبىنى ئۇتۇش ۋە سۇلۇك توپىنى كېڭەيتىپ، ئىم-
تىياز سەلتەنىتىنى ئاشۇرۇشتا ئۇنۇمى شۇ قەدەر زور ئىدى. شۇ
تۇپەيلى، بۇ خىل تاۋاب زىيارىتىنى ئاق تەقىيلىقلەرنىڭ باشچى-
سى ئاپاق خوجىمۇ كۇچەپ يولغا قويغانىدى. كېيىن قارا تەقىي-
لىقلەر ـــ ئىسھاقىيە سۇلۇكىدىكى دانىيال خوجا باشقا تەدبىرلەر
قاتارى «ھىجرەتى ماشايىخ» ئۇدۇمىنىمۇ قوبۇل قىلدى ۋە بۇ ئەد-
ئەنىنى تېخىمۇ كۇچەپ يولغا قويدى. بۇ يولدا ئۇ ئاياغ باسمىغان
يۇرت ۋە مازارى بۇزۇرۇكگاھلىرى ئاز قالدى. مانا ئەمدى بۇ قا-
ئىدە قارا تەقىيلىقلەرنىڭ ئەۋلادى، سۇلۇكىي ئىسھاقىيەنىڭ ۋا-
رىسى بولمىش بالا خوجىلارغا مىراس بولۇپ قالغانىدى. ئەھۋال
شۇنداق ئىدىكى، ئاق تەقىيلىقلەر بىلەن قارا تەقىيلىقلەر بىر ـ
بىرلىرىگە تۇپتىن رەقىب سانىلىدىغان سۇلۇكلەر بولسىمۇ،
ئۇلارنىڭ بىر قىسىم ئەقىدە ـ ئەھكام ۋە تەشەببۇسلىرى بىر ـ
بىرلىرىنىڭكىگە زادىلا ئوخشىمىسىمۇ، ئۇلارنىڭ تەسىر دائىر-
سى يۇرت ـ يۇرتلارنى پارچىلاپ تاشلاپ، بىر يۇرت ئىككىنچى
بىر يۇرتقا دۇشمەن قىلىپ قويۇلسىمۇ، ھەتتا ئۇلارنىڭ سۇلۇك
بەلگىسى بولمىش تەقىيلىرى ھەم ئۇلارنىڭ رەڭ ـ نۇسقىلىرى
(ئاق تەقى ۋە قارا تەقى دەپ) بىر ـ بىرلىرىدىن كەسكىن پەرق-
لىنىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇلار چوڭ جەھەتتىن بىرى يەنە بىر-
نىڭ ۋارىسى ھەم داۋاملاشتۇرغۇچىسىدەكلا كۆرۈنەتتى. چۈنكى،
ئۇلارنىڭ قولى بىلەن يۇرت ئاسمىنىغا يېيىلغان زۇلمەت پەردە-

سى ئوپمۇئوخشاش ئىدى. ئىككىلا مەزھەپ ئوخشاشلا جۇڭ-غارلارنىڭ تاپىنىنى يالاپ، ئۇلارنىڭ ھېمايىسىدە تەخت بېشىغا چىققانىدى. غالدان ئۇلار ئۇچۇن ئورتاق «ئاتا» سانىلاتتى. جۇڭ-غارلارغا تاپشۇرىدىغان ئولپان، خەلق بېشىغا كەلگەن ئالۋاڭ - سېلىق ھېچ پەرقسىز ئىدى. ھەتتا، كۇن ساناپ ئارتىپ بېرىۋا-تاتتى. يۇرت - يۇرتلاردا سۇلۇكلەر مەنپەئەتى ئۇچۇن كۇرەشلەر بىر خىلدا داۋام قىلاتتى. ھەر بىر يۇرتنىڭ تىلىدا بىرلا سۆز ئۇدۇم ئىدى: «ئاق تەقىلىق»، «قارا تەقىلىق».

دانىيال خوجا ئۆلۇمىدىن كېيىنكى 10 ~ 15 يىل ئىچىدە پۇقرالار دەردلىرىنىڭ كۆتۇرگۇسىز دەرىجىگە يەتكەنلىكى، يۇرت - يۇرتلاردا نارازلىق ئىسيانلىرى ئۇلغايغانلىقى... تارىخچىلار تەرىپىدىن ئاللىقاچان قەيت قىلىندى. تەكتلەپ قىستۇرۇپ قويۇدىغىنىمىز، بۇيۇك سەئىدىيە خانلىقىنى جۇڭغارلارنىڭ قولى بىلەن يەقتقان ئاق تەقىلىق خوجىلار، يەنە جۇڭغارلارنىڭ قولى بىلەن قارا تەقىلىق خوجىلار تەرىپىدىن، ئاخىرقى ھېسابتا ئۇلارمۇ يەنە جۇڭغارلار تەرىپىدىن، جۇڭغارلار مەنچىڭ چېرىكلىرى تەرىپىدىن يوقىتىلدى. تارىخ سەھىپىلىرىدە ئوزۇنغا سوزۇلغان بۇ قانلىق تىركىشىشتە ئەڭ زىيان تارتقىنى يەنىلا ئىككى مەزھەپكە بۆلۈنۇپ كەتكەن مۇسۇلمان ئۇيغۇرلار بولدى، دەپ يەكۇنلەندى. دەرھەقىقەتكى، بۇ قەدىمىي مىللەتنىڭ ھاكىمىيەت، ئىچكى قىسىمدىكى مەزھەپلەر كۇرىشى سەۋەبلىك ئورتاق بىر تاشقىي كۇچ تەرىپىدىن ئارقا - ئارقىدىن يوق قىلىنىشى ئاۋام تىلىدىكى «ئورنىنى كىم كولىسا، ئۆزى چۇشەر»، «ئىككى قاغا پوق تالاشسا، ئوۋچىغا پايدا» دېگەندەك خەلق ھېكمەتلىرىنى يېڭىچە مەنالارغا ئىگە قىلدى...

يۇرتلارنى ئەندىشە ۋە ئەنسىزلىكلەرنىڭ باسقانلىقىنى ياش دەۋرۈشمۇ ئۆز سەپىرىدە كۆرۈپ ۋە ھېس قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ھەممىلا يەرنى سوپى - ئىشانلارغا مۇناسىۋەتلىك ئاجايىباتلار

قاپلاپ كەتكەندى. ھېچقاچان ۋە ھېچزامان ھېچكىم ئاڭلاپ باقمىغان سۆلۈك ـ مەزھەپلەر ھەم ئۇلارنىڭ پەرھەز ـ ئەھكاملىرى ھەققىدىكى تۇرلۈك ئاڭلانمىلار يۈرت ئەھلىنى ھەيرانۇ ـ ھەس قالدۇراتتى. شۇنداقتىمۇ كىشىلەر ئۇلاردىن ھېيىقاتتى ھەم يەنە ئۇلارغا ھەۋەسمۇ قىلىشاتتى. ئاۋام نەزىرىدە ئۇلار ھەممىنى ئالدىن بىلەلەيدىغان، كۆڭۈل كىرلىرىنى يېشەلەيدىغان؛ دىلى ياقىقانلىرى قاتارىغا قوشۇپ، نەزىرىدىن چۈشكەننى ئوتقا تىقالايدىغان پىرى ـ كاملىلار ئىدى. شۇڭا، ئۇ سۆيەتتىكى زاتى ئەزىزلەر خۇسۇسىدا دىل ۋە تىلدا بىلىپ ـ بىلمەي غەيرىي نىيەتلەردە بولۇپ قالماسلىق مۇمىنلەرنىڭ ئۇلۇغ ئاللادىن كېچە ـ كۈندۈز تىلەيدىغان تىلەكلىرى ئىدى. شۇ تۈپەيلى، ئېھتىياتكارلىق يۈرتلاردىكى ياشاش پەرھىزلىرىنىڭ بىرىگە ئايلىنىپ قالغانىدەك قىلاتتى. دەرۋىش ئۇچراتقان كىشىلەر، مەيلى بازار ئەھلى بولسۇن ۋە مەيلى مازار ئەھلى بولسۇن، تولىمۇ ئېھتىياتچان كۆرۈنەتتى. ئۇلار ئارتۇقچە گەپ قىلمايتتى. نېمىنى سورىسا، شۇنىڭغىلا جاۋاب بېرەتتى. ئۇ بېسىپ كەلگەن كېرىيەدىمۇ، چىرادىمۇ، گۈلاخما، جىيا ۋە ھاڭگىيادىمۇ ئەھۋال ئوخشاش ئىدى...

قارا مادا سۇس توپا توزىتىپ يورغىلاپ كېلەتتى. ئۇنىڭ ئۇستىدە چوڭقۇر خىياللارغا پېتىپ ئولتۇرغان دەرۋىش رېئال دۇنيا بىلەن بولغان ئالاقىسىنى ئۈزۈپ تاشلىۋەتكەندەك، كۆزلىرىنى ئىپادىسىز ھالەتتە نامەلۇم نۇقتىلارغا تىكىپ باراتتى. ئۇنىڭ ئۆڭگەن كۈلاھىنىڭ پىشانىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان گىرۇەك تۈكلىرىدە نېپىز مۇزلار قېتىپ قالغانىدى. دەرۋىشنىڭ قاش ۋە كىرپىكلىرىدىمۇ ئاپئاق ھەم ئۇنچىدەك قىروۋلار يالتىرايتتى. ئۆڭگەن لەۋلەر ئارىسىدىن ئىسسىق ۋە كۈچلۈك نەپەسلەر ئاپئاق ھور بولۇپ سىرتقا ئۆرلەيتتى. ئۇنىڭ ئانچە ئۇزۇن بولمىغان ساقاللىرى ئۇستىمۇ توپا ۋە مۇز ئارىلاش

قېتىشمىلاردىن چىگىشلىشىپ كەتكەنىدى. توپا باسقان، قاردىغان يۇزىدىن تاشقىي دۇنياغا قارىتا ھېچبىر ئىنكاس سېزىلمەيتتى. ئۇ رەڭگى ئۆڭگەن جەندىسىنى مەھكەم قىمداپ، ئۇنىڭ ئۇستىدىن كونىراپ كەتكەن بەلباغنى چىڭ باغلىۋالغانىدى. ئەتىگەندە سوغۇقتىدىن ئۇيۇشقاندەك بىلىنگەن پاچاق ۋە پۇتلىرى مانا ئەمدى ھېچنېمىنى سەزمەيتتى. بىر غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى كۆك تاياقنى تۇتقان ئوڭ قولى ھەم ئۇنىڭ بېغىشىغا ئېسىلغان سول قولى توقۇم ئۇستىگە تىرىلىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاستىدىكى كىرلىشىپ، رەڭگىنى تونۇغۇسىز بولۇپ كەتكەن خۇرجۇن ئېشەكنىڭ يورغىلىشىغا ماسلىشىپ يەڭگىل سىلكىنەتتى. قارا مادا بۇ قەدىمىي يوللاردا يىللاردىن بېرى قاتناپ يۈرگەن ئەقىللىك كارۋان بېشىدەك، قانداقتۇر بىر ئىزلارنى ھىدلاپ، ئۆز مەيلىچە، ئازماي، زورۇقماي يورغىلاپ كېلەتتى...

مادا ئەمدى توپا ۋە شورلۇق يوللارنى ئارقىدا قالدۇرۇپ، ساي ئىچىگە چۈشكەنىدى. ئەتراپىتا ئاندا ـ ساندا كۆرۈنگەن ۋە سوغۇقتىن جاڭغىيىپ كەتكەن يۇلغۇن، چىغ، جىغان، يانتاق قاتارلىق ئۆسۈملۈكتىن باشقىسى تاش سىياقىدىلا كۆرۈنەتتى. ئېشەكنىڭ ھارغىن تۇياقلىرىنىڭ تاشلارغا تېگىشلىرىدىن شاراقلىغان ۋە بەزىدە تاراقلىغان ئاۋازلار چىقاتتى. ئەمما، ئېشەك يەنىلا پۇتۇن ماھارىتىم بىلەن يورغىلاي، ئېگەمنىڭ شېرىن خىياللىرىغا دەخلى يەتكۈزمەي دېگەندەك، چوڭ ـ كىچىك تاشلار، ئېگىز ـ پەس، ئوي ـ چوڭقۇر يوللاردىمۇ شۇ قەدەر سىلىق، چىرايلىق قەدەم ئېلىپ كېلەتتى. ئالدى تەرەپتە، ئانچە يىراق بولمىغان ئېگىزلىكتە بىر مەھەللە كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى. يوللاردىكى ئەھۋاللاردىن قارىغاندا، ئېگىسى بەلكىم مۇشۇ مەھەللىدە توختىسا كېرەك. ئاشۇ مەھەللىگە بارغاندىلا، ئاندىن ئۇنىڭغا سۇ، ئوت بەرسە كېرەك... ئېشەك روھلۇق بىر

پۇشقۇرۇپ قويۇپ، قىروۋ يالتىراپ تۇرغان بۇرۇن تۆشۈكلىرىدىن هور ئۆرلەتكىنىچە ئالغا ئۇمتۇلۇپ باراتتى...

توۋا، ئەجەپ چۇش كۆردۇم دېسەم!... چوڭقۇر خىيال، تېگى يوق مۇلاھىزىلەرنىڭ ئاخىرى ئۇزۇلمەي تۇرۇپلا يەنە شۇ گەپنى تەكرارلايتتى دەرۋىش ئەتراپىغا قاراپمۇ قويماي، ــ دىيارى چەرچەندىكى ھېلىقى پىرى ئەزەم: «سەھەردە كۆرگەن چۇش ئۇقتاسىغا كەلگۈسىدۇر» دېمىگەنمىدى؟ راست شۇنداق بولسا، ئۇقتاسىغا قايسى ھالدا كېلۇر مېنىڭ بۇ چۇشۇم...

ئۇنىڭ چۇش ھەققىدىكى خىيالىمۇ باشقا چىقمىدى. شۇ تاپتا يەنە قانداقتۇر بىر غايىبانە خىيال، قايسىبىر شېرىن ئىستەك ئۇنى ئۆز قوينىغا تارتىپ كېتىۋاتاتتى...

ھاۋا ئوچۇق ئىدى. قۇياش پارقىراپ تۇرۇۋاتسىمۇ، لېكىن ساينىڭ ئاچچىق سوغۇقى جاندىن ئۆتەتتى. تۇمشۇقلىرى مۇز تۇتۇپ كەتكەن ئېشەك ھامان بىر خىلدا يورغىلاپ كېلەتتى. ئىگىسىنىڭ تەسىرى بىلەن ئەمدىلىكتە ئۇمۇ خىيال دەريياسىدا ئۇزۇپ كېتىۋاتقاندەك، دۇنيانىڭ قايسىبىر غەۋغالىرى ھەققىدىكى ئىچكى مۇلاھىزىلەرگە ئەسىر بولغاندەك كۆرۈنەتتى.

ئېشەك شامالدەك يەڭگىل ئۇچۇپ كېتىۋاتقۇدەك. تۇيۇقسىز يولدا بەخىرامان كېتىۋاتقان دەرۋىش بىردىنلا چەكسىز ئۇزاقلارغا سوزۇلغان، ئاي ـ يۇلتۇزسىز تۇن رەڭگىدەك قاپقارا پېتىقلىققا دۇچ كەلگۈدەك. ھەمىلا ياق قارا، شاتراق ھەم مەينەتچىلىك ئىمىش. خۇددى مۇشۇ پېتىقنى نىشانلاپ كەلگەندەك، ھېچيەردە ئاستىلىماي يۇرگەن ئېشەك دەل مۇشۇ قارا پېتىققا كېلىپلا چىپچىدە توختىغۇدەك. «خىتا!...» دەپ يېنىش ـ يېنىشلاپ ۋارقىرىغۇدەك بايامقىدەك ئۇچۇشنى ئارزۇلىغان دەرۋىش. ئەمما، ئېشەك قۇلاقلىرىنى لىكىلدىتىپ، ئالدىغا بىر سىياممۇ سىلجىماي تۇرۇۋالغۇدەك. «نېمە بولغاندۇ بۇ

ئېشەككە بۇگۈن؟» دەپ جىلى بولغۇدەك دەرۋىش. پەسكە چۈشەي دېسە، ئالدى ۋە ئەترايى بەكلا پېتىقمىش. ئۇستىدە تۇرۇپ دېۋىتسە، مادا ئالدىغا ئەمەس، ئارقىغا ماڭارمىش. شۇنچە تىللاپ، قورقۇتسىمۇ، كەينىگە تىرەجەپ تۇرۇۋالغۇدەكمىش. بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتۈپتۇ. ئارقىدىن يەنە نەچچە ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپتۇ... ئاچچىقىغا پايلىمىغان دەرۋىش، قولىدىكى كۆك تايىقى بىلەن ئېشىكنىڭ يانپىشى ۋە قورساقلىرىغا بولۇشىغا ئورۇۋېرىپتۇ. ئېغىزىدىن شالۋىقى، بۇرنىدىن ماڭقا ئارىلاش هور چىقىۋاتقان ئېشەك ئوڭغا دېۋىتسە سولىغا، سولىغا دېۋىتسە ئوڭغا قايرىلىپ، تىيەسلەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئەمدى دەرۋىش پەقەت چىدىماپتۇ. نېمە كۆرسەم كۆردۈم دەپ، يەرگە سەكرەپ چۈشۈپ، ئېشەكنىڭ ئارقا پاچاقلىرىغا جان ـ جەهلى بىلەن ساۋاشقا باشلاپتۇ. دەرۋىشنىڭ مۇشۇ ئاچچىقىدا، مۇشۇ ساۋاشلىرىدا ئېشەكنى ئۆلتۈرۈپ قويمىغۇچە بولدى قىلمايدىغاندەك ئەلپازى بار ئىكەن. بىر چاغدا ئېشەكتىن «خەير» دېگەندەك بىر ئاۋاز چىقىپتۇ. دەرۋىش «تۇۋا» دەپ ئەترايقا قاراپ بولغۇچە، ئېشەك ئېگىسىنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ، قارا پېتىق ئىچىگە دىكىلداپ كىرىپ كېتىپتۇ. دەرۋىشمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مېڭىپتۇ، مېڭىپتۇ... بىر ۋاقىتتا هېچ كۆتمىگەندە، هەر ئىككىسى چوڭقۇر ۋە قاپقارا پېتىق ئارىسىغا كىرىپ كېتىپتۇ. «ئانا!» دەپ تۇۋلاپتۇ دەرۋىش ۋە ئارقىدىنلا ئانىسى يوقلىقىنى ئەسكە ئاپتۇ. «ئاتا!» دەپ ۋارقىراپمۇ بېقىپتۇ. بىراق، ئاتىسى يوقلىقىمۇ دەرهاللا يادىغا كەپتۇ. شۇنداقتىمۇ ۋارقىراشنى داۋام قىپتۇ. مەنزىل مۇرادىمغا يەتمەي تۇرۇپ ئۆلۈپ كەتسەم، كۆزۈم ئوچۇق كېتىدۇ دەپ ئويلاپتۇ ئۇ تېگى يوق پېتىق قېتىغا چوڭقۇرلاپ كىرىپ كېتىۋېتىپ. «ئۆزەڭگە قىلدىڭ!» پېتىق ئىچىدە خىرتىلداپ، يۇلقۇنۇپ بىرىۋاتقان ئېشەكتىن شۇنداق ئاۋاز كەپتۇ. «مېنى كەچۈر، ئادەم بارمۇ؟!...» دەرۋىش

توختماي ۋارقىراپتۇ. ئېغىز - بۇرنىنىڭ ئېتىلىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەپ، بىر ئامالالار بىلەن تۇمشۇقىنى ئۇستۇن قىلۋاپتۇ. شۇنداقتىمۇ، پېتىق مۇرىسىدىن، بوينىدىن، قۇلاقلىرىدىن ئېشىپ، ئۇنى يالماپ يۇتۇشقا باشلاپتۇ... ئەمدى ئۆلۈپ كەتتىم دەپ ئويلىغان شۇ دەقىقىدە، ئۇ چۆككەن پېتىق ئارىسىدا ئاجايىپ ئاپئاق بىر دەستە نۇر پەيدا بوپتۇ. ئارقىدىنلا ئاق نۇر ئاپئاق ساقاللىق بىر بوۋايغا ئايلىنىپتۇ. «قولۇڭنى ماڭا بەرا!» دەپ خىتاب قىپتۇ بوۋاي ۋە دەرۋىشنىڭ لايغا مىلىنىپ كەتكەن قوللىرىنى مەھكەم تۇتۇپ تارتىشقا باشلاپتۇ. تارتىپتۇ، تارتىپتۇ... لايدىن پۇتكەن بۇ زېمىننىڭ قات - قېتىغا كىرىپ كەتكەن دەرۋىش ئۆزىنى تارتقان قول تامان سىلجىپتۇ. توختماي تىيەسلەپتۇ... ئارىدىن قانچە كېچە، نەچچە كۈندۈز ئۆتكەنلىكىنى بىلگىلى بولماپتۇ. توختاۋسىز تىيەسلەش، ۋاز كەچمەي تارتىش نەتىجىسىدە، دەرۋىش ۋە قارا ئېشەك پېتىقتىن ئاران چىقىپتۇ. ئەمما، بوۋاي غايىب بوپتۇ. ئەتراپتىن ئۇنىڭ ئېغىر ھاسىرىغان ئاۋازى ئۇزۇنغىچە ئاڭلىنىپ تۇرۇپتۇ. ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ دەرۋىشمۇ، ئېشەكمۇ ھاسىراپتۇ...

دەرۋىش مەتسادىق شەيخنىڭ ئۆيىدە مۇشۇ چۈش سەۋەبلىك ئەتىگەندىلا ئويغۇنۇپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى كاللىسىدا يەنە شۇ چۈشنىڭ خىيالەن تەبىرلىرى...

«چۈشۈمنىڭ يامىنىغا ئۆرۈلۈپ قېلىشىدىن ئالا ئۆزى ساقلا. ئاسانچىلىق بولسا، ئۇلۇغ ئالا شۇنىڭغا نېسىپ قىلۇر، مۇشۇ يولدا ماڭغىنىم - ماڭغان!»

ئىراده كۈچى ئېشىشىغا ئەگىشىپ، ئۇنىڭ روھىمۇ خىلالا كۆتۈرۈلۈپ قالدى. يىراقلاردا قېلىۋاتقان دىل كۆزىمۇ سۆيۈنۈش بىلەن ئالدىغا تىكىلدى. شۇ سەۋەبلىك ئۇ ئەتىگەندىن بۇيانقى ئەڭ جۈشقۇن بىر قىياپەتتە بېشىنى كۆتۈردى. ئىككى ئۇن يېتىم يىراقلىقتا يۇرۇڭقاش بازىرى كۆزگە چېلىقىپ تۇراتتى.

ئالەمگە مەشھۇر شۇ بازارغا بېرىپ، بىر «ئۇھ!...» دەۋالسا، ئاندىن ئېشىكىنى بولۇشىغا زىخلاپ ئىلىچىگىلا كىرىپ كەتسە، ئاندىن... ئاھ، شەھىدانە خوتەنىدىكى مۇقەددەس تەبرىزىم، زاتى ئەزىزلەر بۇزۇرۇكگاھى سەھۋالىم، كۆھمارىم!...

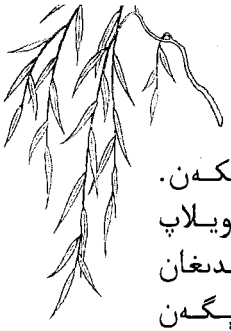
بازار كۇنى بولسا كېرەك، يۇرۇقچاش دەرياسىنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان بۇ بازار ئادەملەر بىلەن لىققىدە تولغانىدى. تۇماقلىرىنى چۆكۈرۈپ كىيىۋېلىشقان، پاختىلىق تامبالىلىرىنى ئاپئاق پىيىملىرىنىڭ قونجى ئىچىگە تىقىۋېلىشقان سودىگەرلەر تاتلىق تىللىرى بىلەن تېنىمسىز خېرىدار چىللىشاتتى. ئۇلارنىڭ ئۆتكۇر كۆزلىرى بازارغا كىرگەن ھەربىر ئادەمگە سەزگۈرلۈك بىلەن تىكىلەتتى. شۇنداق دېيىشكە بولاتتىكى، يۇرۇقچاشنىڭ تەجرىبىلىك سودىگەرلىرى، بازارغا كىرگەن قايسى ئادەمنىڭ ئۆزىنىڭ خېرىدارى ئىكەنلىكىنى يىراقتىن ۋە بىر قاراپلا بىلىۋالالايتتى. بولۇپمۇ، قاشتېشى سودىگەرلىرى خېرىدار پەرق ئېتىشنىڭ پىر كامىللىرى ئىدى. چۇنكى، بۇ بازاردىكى ئەڭ قىزغىن سودا دەل قاشتېشى سودىسى ھېسابلىناتتى. دەريانىڭ ئاخىرى ۋە ئىككى تەرىپىدىكى ئىلچى، لوپ ۋە باشقا يۇرتلاردىن كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ كۆپىنچىسى بازارغا تاش ئېلىپ كېلىپ، تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى، گۆش ـ ياغ ۋە ئوتياش ئېلىپ كېتىشەتتى. يازدا سۇ ئېقىتىپ كېلىپ، قىرغاقتا ئىتتىرىپ چىقىرىپ قويغان قاشتاشلارنى قىشتا سۇزۇۋېلىشقان دېھقان، كاسىپلار بازاردا تاشنىڭ باھاسى ھەقىدە كۆپ تالىشىپ كەتمەيتتى. خۇرجۇن ـ خالتىلىرى ياكى قوينىغا سېلىپ ئېلىپ كەلگەن تاشلىرىنى بىر ـ ئىككى تاش سودىگىرىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ باقاتتى ـ دە، توختىغان باھادا سېتىپ، باشقا سودىسىغا ماڭاتتى. تاش سودىگەرلىرىنىڭ ھەممىسىلا خۇددى دېيىشۇالغانىدەك، بىر تاشقا بىر خىلدىلا باھانى قويۇپ تۇرۇۋېلىشلىرى تاش تەرگۈچىلەرنىمۇ پىشۇرىۋەتكەنىدى. شۇڭا،

ئۇلار تاش ئېلىپ ـ ساتارلاردەك باھانى ئاشۇرۇش ئۈچۈن كۈنلەپ ساقلاپ ئولتۇرمايتتى.

بازار كوچىسىدىن توپا ئۆرلەيتتى. يولنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، جابدۇق ـ لازىمەتلىكلەر بازىرىمۇ قىزىپ كەتكەنىدى. بىرى ـ بىرىنىڭكىدىن يوغان تۇماقلارنى چۆكۈرۈپ كىيۋېلىشقان دېھقانلارنىڭ بەزىلىرى ئۆرە تۇرۇپلا ھورى ئۆرلەپ تۇرغان گۆشگىردىلەرنى ئاچكۆزلۈك بىلەن يېيىشەتتى. ئاشلانمىغان قوي تېرىسىدىن تىكىلگەن جۇۋىلىرىغا مەھكەم ئورالغان يەنە بەزىلەر دۈگدۈيۈپ تۇرۇپ قوغۇن يېيىشىۋاتاتتى. يولنىڭ چېتىگە ئۆتۈۋېلىپ، رومالليرىنى قېيا ئېچىشىپ، لەڭگۈك، ئۆپكە ـ ھېسىپ يەۋاتقان، قېتىق ئىچىشىۋاتقان ئايالالارنىمۇ كۆرگىلى بولاتتى. قىسقىسى، ھەركىم ئۆز ئىشى، ئۆز سودىسى بىلەن ئالدىراش ئىدى.

دەرۋىش تۆشلىرىدىن تەر ئېقىپ تۇرغان ئېشىكىنى يېتىلىگىنىچە، ھارغىن ھالەتتە بازارغا كىرىپ كەلدى. قىش ــ سوغۇق دېگەننى ئەستىن چىقارغان كىشىلەر ئۇنىڭغا زەن قويمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ كىيىنىش ۋە تۇرقى باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىنىپ تۇراتتى. بولۇپمۇ، ئۇنىڭ رەڭگىنى بىلگۈسىز بولۇپ كەتكەن كۆلا ـ جەندىسى، بازاردىكىلەردىن پەرق قىلىپ تۇرىدىغان جاھانكەزدىلەرگە خاس قىياپىتى، ئەتراپتىكىلەرگە يېتىرقاش بىلەن نەزەر سېلىشلىرى... ئۇنىڭ بۇ يۇرتقا يەرلىك ئەمەسلىكىنى يىراقتىنلا جاكارلاپ تۇراتتى.

ئۇ ھاردۇق چىقىرىش ئىشىنى قەيەردىن باشلاشنى بىلەلمەي، بىر ھازا قۇرۇق ئايلاندى. ئۇ ھەيران قالدىكى، بۇ قەدىمىي بازاردىمۇ خېرىدارلاردىن تىلەمچىلەر كۆپ ئىكەن. ئۇلارنىڭ مۇقىم ئولتۇرۇپ تىلەيدىغانلىرىمۇ، مېڭىپ يۈرۈپ، نەدە ئادەم بولسا شۇ يەرگە بېرىپ تىلەيدىغانلىرىمۇ، ئەرلەرمۇ،

ئاياللارمۇ، ھەتتا ئەمدىلا ئايىقى چىققان بالىلارمۇ بار ئىكەن. «ھەممىلا يەردە قازانناڭ قۇلىقى تۆت ئىكەن» دەپ ئويلاپ ئۇلگۈردى دەرۋىش بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ، قوپال يول يۇرىدىغان ۋە باشقىلارنى سوقۇپ بولۇپلا، يەنە دەرھال «پوشدە!» دېگەن سۆزنى ياغدۇرۇپ تۇرۇشنى ئۇنتۇمايدىغان توپا چىراي كىشىلەر ئارىسىدا ئېشىكىنى تەستە يېتىلەپ مېڭىۋېتىپ.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، سوپى ھەزرىتىم!

بازارنىڭ، دەريانىڭ باش تەرىپىگە سوزۇلغان ئۇچىغا كەلگەندە، تۇيۇقسىزلا شۇنداق بىر ئاۋاز ئاڭلاندى. لېكىن، دەرۋىش ئېرەن قىلماي مېڭىۋەردى. باشقا بىر زاتى ئەزىزنى، قايسىبىر تونۇش سوپىزادىنى چىللاۋاتقاندۇر بەلكىم... دەپ ئويلىدى. بىراق، ئاۋاز يەنە بىر رەت ئاڭلاندى:

ـــ ئۆزلىرىنى دەۋاتىمەن، قارا ئېشەكلىك، جاھان كەزدى سوپى ھەزرىتىم!

دەرۋىش چىپچىدە توختاپ، ئاۋاز چىققان تەرەپكە بۇرۇلدى. ناتونۇش بىر يۇرتتا «سوپى» نامى بىلەن ئاتىلىۋاتقىنى ئۇچۇن، ئۇ ئىچىدە خۇش بولۇۋاتاتتى.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام!

سالامغا قايتۇرۇلغان جاۋابنىڭ ۋاقتى سەل ئۆتۈپ كەتكەن بولسىمۇ، ئۇ گەپ قىلغان كىشىنىڭ ئالدىغا شۇنداق دەپ قول ئۇزارتىپ باردى.

يولنىڭ قىرغىقىدا تىلەمچىلەر قاتار تىزىلىپ، دۇنيادىكى ئەڭ قورقۇنچلۇق ۋە تەسىرلىك ئىبارەتلارنى تىلغا ئېلىپ ئولتۇرۇشقانىدى. بۇ ھال خۇددى قۇربان ياكى روزى ھېيىت كۈنلىرىدىكى قاينام مازارلارنى ئەسلىتەتتى. دەرۋىش شۇلار قاتارىدا يۇكۈنۈپ ئولتۇرغان، بېشىغا كۆرۈمسىز ۋە كونا ئاق تۇماق، ئۇچىسىغا تىتىماتالاڭ بولۇپ كەتكەن جۇۋا كىيىۋالغان، ئالدىغا سېلىنغان قاسماق رەخت ئۈستىگە قانداقتۇر بىر كونا

كىتاب، بىرەر ئوچۇمچە ئۇششاق تاش ۋە مايلىشىپ كەتكەن تەسۋىرنى رەتلىك تىزىۋالغان بىر ئادەم بىلەن كۆرۈشتى ھەم دېيىشىدىغان مۇھىم گەپ باردەك، ئۇنىڭ ئالدىدا ئېشىكى بىلەنلا توختىدى. پالچى سىياقىدىكى بۇ ئادەم 80 ~ 85 ياشلاردا باردەك قىلاتتى. قاردەك ئاقارغان قويۇق ۋە ئۇزۇن ساقاللىرى كىرىدىن چىگىشلىشىپ كەتكەنىدى. قورۇق باسقان ياغاق يۈزلىرى سۇسىرىغان سايلىقتەك تىلىم ـ تىلىم بۆلۈنۈپ تۇراتتى. ئۇپۇردەك چوڭقۇر كۆزلىرىنىڭ نۇرسىز قارىچۇقلىرى تېخىمۇ چوڭقۇر بىر يەرگە ـــ مېڭىسىنىڭ قات ـ قېتىغا كىرىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. بۇ كۆزلەر يەنە، بۇ دۇنياغا مەنسۇپ ئەمەستەك ۋە پاكى ھەممىلا نەرسىنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغاندەك شۇ قەدەر پەرۋاسىز، ھېسسىياتسىز ۋە ئىپادىسىز ئىدى.

ـــ ئالدىمغا يېقىنراق كېلىپ ئولتۇرسىلا، سوپى ھەزرىتىم، ـــ دېدى ئۇ خودىدى ئوروۇن بوشاتماقچى بولغاندەك، ئارقىغا سەل مىدىرلاپ قويۇپ. شۇ ۋاقىتتا ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ھېچقاچان كۆرۈلمىگەن بىرخىل قىزغىنلىق نۇرلىرى تەپچىدى، ـــ بۇ تىلەمچى مېنى نېمە دەپ يېنىغا چىللاۋاتقاندۇ؟ دەپ ئويلاۋاتىدىلا ئۇشبۇ دەقىقىدە. ھەق راست، تىلەمچى دېسىلە تىلەمچى، رەمبال دېسىلە رەمبالمەن. ئەمما زە، كۇنلىرىم تىلەمچىلەر بىلەن بىللە ئۆتىدۇ مېنىڭ. ئاق تاغلىقلار سۇلۇكىدە ئۇچ، قارا تاغلىقلار سۇلۇكىدە تۆت بولۇپ، جەمئىي يەتتە ئوغلۇم بار، ھەممىسى تىلەمچى. سۇلۇكىي تۇركىيدە توققۇز نەۋرەم بار، ئۇلارمۇ ھەم تىلەمچى. ئۆزۇمۇ تىلەمچى سىياق ئادەمەن. ئۆزلىرىنى يېنىمغا چىللىشىمدا، يىراقتىن بىر قاراپلا، مەن ساقلاۋاتقان سوپى شۇكەن دەپ ئويلىۋىدىم. راست شۇ بولۇپ چىقتىلا. ئۆزلىرىنى ساقلاپقۇ باشقا ئىشىم يوق ئەينا. ئەتىگەندىن بېرى مانا كېتەي دەيمەن، ئەنە كېتەي دەيمەن، كۆڭلۇمنىڭ بىر

يېرى سىلى كەلگەن سېنىغا تارتىپ تۇرىدۇ. ئەقىدىلىك بىر جاھان كەزدى بىلەن دىدارلىشىسەن، دەيدۇ قانداقتۇر بىر غايىب ئاۋاز. توۋا، مانا ئاخىر شۇنداق بولدى. كۆزۈمگە كۆرۈنگەن قارا ئېشەك، دىلىمغا ئايان بولغان سىياقلىرى...

— بۇ، سىلى... — دەرۋىش قورسىقى ئاچقانلىقىنىمۇ ئۇنتۇدى. تەقدىرىي قىسمىتىمگە پال ئېچىپ باقسا باقسۇن دەپ ئويلىدى.

— شۇ ئەسنادا قورساقلىرى زىيادە ئاچ. ئېشەكلىرىمۇ شۇ ھالدا. ئەمما يەنە رەم سېلىپ باقسا باقسۇن، — دەپ ئويلاۋاتىدىلا ئىچىلىرىدە. ئوبدان، مەن ئۆزلىرىگە پال ئېچىپ باقاي. پالغا ئىشەنمە، پالسىزمۇ يۈرمە دېگەنىكەن ئۇلۇغلار. جانابلىرىغا پال سېلىپ بېرىش كەمىنلىرىنىڭ پىشانىمگە پۈتۈلگەندۇر. ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى، ھەر كۈنى كۈن چىقاردىن ـ كۈن پاتارغا ئۆزلىرىنى ساقلاپ ئولتۇردۇم. مانا ئاخىر كەلدىلە. ئۆزلىرىدىن بىر تىيىن ھەق ئالمايمەن. نېمىشقا دېسىلە، سىلى تولىمۇ يىراق جايلارنى كېزىپ كەلدىلە، بەكمۇ ئۇزاق يەرلەرگە سەپەر قىلىپ بارىدىلا. خۇش بولىدىغىنىم، مېنىمۇ ئەستىلىك قىلىپ ئېلىپ كېتىدىلا. سالامىمنى ھەربىر تاۋابگاھقا يەتكۈزۈپ ماڭىدىلا. بارچىسىدىن خاسىيەتلىك بولغىنى، مەن ئۇلۇغلاپ كەلگەن زاتى ئەزىزنىڭ مۇبارەك ئىزنى زىيارەت قىلىش ئۆزلىرىنىڭ ئەڭ بۈيۈك مەقسەت ۋە ئاداققىي مەنزىللىرىدۇر. شۇڭا...

— تاغا! — ئىختىيارسىز ھالدا توپلاڭ يەرگە «گۈپپىدە» يۈكۈنۈپ ئولتۇردى دەرۋىش ۋە ھەيرانلىق بىلەن داۋاملاشتۇردى، — تاغا... ئۆزلىرى ئەۋلىيامۇ ياكى شاپائەتچىمۇ؟... مېنى ساقلىدىم دەيلا. مېنى يىراقتىنلا تونۇدۇم دەيلا...

— يىراق مەنزىلدىكى مۇبارەك تۇپراق ھەم ئۇنىڭ زاتى ئەزىزىنى تاۋاب ئەيلەش — ئۆزلىرىنىڭ تەقدىرىي يازمىشلىرىدۇر. ئۆزلىرىنى ساقلاش ھەم يەنە خاتاسىز تونۇش —

مېنىڭ قىسمىتىم، سوپى ھەزرەت. سىلىنى سوپى دېيىشىمدە، ئۆزلىرى سوپى بولماقنى نىيەت قىلغان ھەم شۇل يولدا كېتىپ باردىلا. بۇ يولنى ھاياتلىقتىكى ئەڭ شەرەپ ۋە كامىلى خاسىيەت دەپ بىلگەنلىكلىرى ۋەجىدىن، رايىلىرىغا خۇش ۋە مەنزۇر كېلۇر دەپ بىلىپ، شۇنداق ئاتىدىم. ئەمما، ئۆزلىرى زامانىمىز سۇلۇكلەر ھۇدۇدىنىڭ تاشايىنىدىكى بىر زاتتۇر. بىر ئاللاغىلا ئىشق باغلاش ــ سىلىنىڭ ئەبەدىيلىك ئەھكاملىرىدۇر. ئاللادىن ئۆزگە ھېچبىر تايانچلىرى يوقتۇر. قارا يېتىملىك، ھالاللىق يوللىرىدىكى قىسمەتلىرىدۇر. ھەم شۇل قىسمەتلىرى مەقسەت ۋە مەنزىللىرىگە تولىمۇ ئۇيغۇندۇر. سۇلۇكلەر مەنپەئەتى ھەم شەخسىيەت مەقسەتلىرى ئۈچۈن يۈرمەسلىك ــ دىللىرىغا ئورنۇشۇپ كەتكەن زاھىتلىق سۇننەتلىرىدۇر. ماڭغان يوللىرى پاك، دۇرۇس يولدۇر. بۇ يول ئۆزلىرىنى ھەقىقىي سوپىلىق ماقامىغا يەتكۈزگۈسىدۇر. ئەمما، مەنزىلگە يېتىشتە يوللىرىدا توساق كۆپتۇر. تېخى تۆنۈگۈن كېچىدىلا بىر چۇش كۆرۈپتىلا. ئول چۇش سىلىگە ئۇچرىماق بولغان دوقال ـ توساقلارنىڭ بىشارىتى ئېرۇر. ئۆزلىرى شۇ تاپتىمۇ ئۇشۇل چۇشتىن ۋايىم يەپ ئولتۇرىدىلا. ئاللا بۇيرىسا، شۇ چۇشلىرى ئۇقتاسىغا كەلگۈسىدۇر. بۇنى يېڭىشتىكى بىرلا يول ــ روھىي جاسارەتلىرىدۇر. سىلى بۇنىڭدىن ئۆزگە نۇرغۇن ـ نۇرغۇن مۇشكۈلاتلارغا ئۇچرايدىلا، دەرۋىشىم. ئاخىر بېرىپ، ئىزدىگەننى تاپالمايى، ئويلىمىغان خاسىيەتلەرگە نائىل بولىدىلا. ماڭماقلىرى مۇشكۈلدۇر. بېرىش نېسىپ قىلسىلا، يوللىرىدا يانماقلىرى يوقتۇر. يېنىش يوللىرى تامامى ئېتىلگەندۇر. قىسمەتلىرى ئاجايىپ ھەم يەنە مەنىدار بولغۇسىدۇر. قەدەم باسقان ھەر جايلىرىغا مەندىن سالام دېگەيلا. يادلاپ ماڭغان شەھىد روھىغا مەندىن دۇئا دېگەيلا. ئامىن!

ــ نېمە، نېمە؟... شەھىد؟... قايسى شەھىدنى دەيدىغانلا؟

— خوش، ئەمدى پالچى ئەمەس، تىلەمچىمەن. ئامىن!
— بۇ...؟ ئا... مەن!...

* * *

دەرۋىش يۇرۇقشاقتا يېقىنلاشقاندا لوپقا قىيالمىغاندەك، ئەمدىلىكتە قارىقاش تۆپرىقىغا قەدەم قويۇپلا شەھرىي خوتەنگە قىيمايۋاتاتتى. قىيمايلا قالماي، دىل بايانلىرىغا باقسا، ئارقىسىغا يېنىپ كېتىدىغاندەك، ئاشۇ شەھىدلەر ماكانىغا، راستچىللار دىيارىغا، گۈزەللەر باغچىسىغا ئەبەدىيلىك يەرلىشىپ قالىدىغاندەك بىلىنەتتى. ھېچبىر مازارى ـ بۇزۇرۇكگاھقا سەرپ ئېتىلمىگەن ئۇچ ھەپتىسىنىڭ خوتەنگىلا، يەنە كېلىپ بىر سەھۋالمىغلا بېغىشلىنىشى، راست بۇ ئاجايىپ ئىچكۆيەرلىك ئىدى. شۇغىنىسى، مۇشۇ ئۇچ ھەپتىمۇ ئۇنىڭ ھېسسىيات چۈقانلىرىغا ئەرزىمەس ۋاقىت بولۇپ تۇيۇلۇۋاتاتتى.

— مېھرى ئىسسىق شۇ يۇرتقا قايتىپ، دەرۋىشلەر ساھىبخانى بولغان شەيخ ـ بىلگىنلەر بىرلە ياشاپ قالاي، — دەيتتى دەرۋىشنىڭ ھېسسىيات تەلپۈنۈشلىرى، — ئۇ يەردە پاكدىل ئىنسانلار بار. يەنە... يەنە ھېلىقى ئۇز خېنىم بار...

— بولمايدۇ، — دەيتتى ئۇنىڭ ئىدراك تەقەززالىرى كەسكىن ھالدا، — زادىلا بولمايدۇ. مۇشۇ يېرىدىن ئەنسىرەپلا، كۆھمارىم، تەبرىزىم، ئىمام جەئىفىرى... كەبىي ئۇلۇغ مازارىي تاۋابگاھلارنىمۇ زىيارەت قىلماي كېتىپ بارىمەن. تووا، شۇنچە يىراقلاردىن تاۋاب قىلماقنى ئىستەپ كېلەي ـ يۇ، يەنە تاۋاب قىلمايلا ياناي. چۈشۈمدە مېنى سۆرەپ كىرىپ كەتكەن پېتىق شۇ بولغىمىدى ـ يا؟!... ئەمدى قاچان نېسىپ بولۇر شۇل تەبرىزىم، كۆھمارىمغا تاۋاب ئەيلەمەك؟...

ئۇنىڭ ئەسلىدىلا ۋەزنى ئېغىر خىيال كارۋانىغا تېخىمۇ ئېغىر ۋە ۋاز كېچىش بەكمۇ قىيىن بولغان يەنە بىر خىيال يۈكى ئارتىلغانىدى. يەنە كېلىپ، بۇ يۈكتە پىكىرى ئىزتىراپلا ئەمەس،

ئىشقىي ھەۋا سېغىنىشلىرىمۇ يىلتىز تارتىپ تۇراتتى. ئاجايىپ يۇرت، ئاجايىپ خەلقتە...

سەزگۈر مادا بىر خىلدا يورغىلاپ باراتتى. ئۇ، ئىگىسىگە يولداشلا ئەمەس، ھەم يەنە مۇڭداش، مەسلەكداش ئىدى. ئىگىسى مۇڭلانغاندا، ئۇنىڭ دىققىتىنى بۇزماي، بار ئاماللار بىلەن يورغىلاپ ماڭاتتى. چېچىلىپ، ئاچچىقلاپ قالغانلىرىدا، ئۇنىڭ دىل غەشلىكىنى ئۇنگەن يېرىگە ــ يىراقلارغا تاشلاپ كېتەي دېگەندەك، سىلىق، ئەمما شامالدەك تېز چاپاتتى. چېچەنلىكى سەۋەبلىك، ئىگىسىنىڭ قولىدىكى كۆك تاياقنىمۇ ئاسانلىقچە ئۆزىگە تەگكۈزمەيتتى. چۆل يولى تۇرلۇك ھايۋانلارنىڭ ئىزلىرى، سۈيدۈك ـ مايا‌قلىرى بىلەن تولۇپ تۇرغىنى ئۈچۈن، مادا شۇ ئىزلارنى ھىدلاپ ماڭاتتى. ناگان ـ ناگاندا ئىگىسىنىڭ پۇتلىرى بەرگەن شەپىلەر بىلەنمۇ يولنى تېپىپ مېڭىۋېرەتتى. ئوڭ بېقىنىغا تاپاندىسا سولغا، سول بېقىنىغا تاپاندىسا ئوڭغا يۇرۇپ، بۇ جەھەتلەردىمۇ كۆپ تەجرىبىلىك بولۇپ كەتكەنىدى. دەرۋىشكە بارلىق يوللارنى شەيخىلەر كۆرسىتەتتى. ئۇ يەتكەن مازارنىڭ شەيخىلىرى، بارماقچى بولغان مازارنىڭ ئىسمى، تارىخى، شەيخى، بېسىپ ئۆتىدىغان يوللىرى... قاتارلىقلارنى بىر ـ بىرلەپ ئېيتىپ بېرەتتى. ھەممىلا يۇرتنى سوپى ـ ئىشانلار سۈننەتلىرى، دەرۋىشلىك ئوتى قاپلاپ كەتكەن مۇشۇ زامانىدا، شەيخىلەر تولىمۇ بەختىيار ئىنسانلاردىن ئىدى. ئۇلار ئاۋام ـ مۆمىنلەر دىدارىنى بىر كۆرۈشنى كېچە ـ كۈندۈز ئارزۇلاپ تۇرۇۋاتقان مەشھۇر سوپى ـ ئىشانلارنى غېرىبانە كەپسىدە، ئۆزى قاراۋاتقان مازاردىلا كۆرەلەيتتى. تېخىمۇ خاسىيەتلىك بولغىنى، ئۇلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن يۇزلىگەن مۇرىتلار ھېمايىسىدە سەپ تارتىپ كېلەتتى. ھەئە، شەيخىنىڭ ئالدىغىلا كېلەتتى. «ھىجرەتى ماشايىخ» نامىدىكى بۇ تاۋاب زىيارىتىدە، سوپى ـ ئىشانلار ۋە ئۇلارنىڭ يۇزلىگەن مۇرىتلىرى مازارنى بىرقانچە

كۈنلەپ، بەزىدە ھەپتە ـ ھەپتىلەپ تاۋاب قىلىپ، بۇ يەرنى پانىي قىبلىگاھىغا ئايلاندۇرىۋېتەتتى، قىرائەت قىلاتتى، جەررە ـ ساماغا چۈشەتتى. سۈلۈكىي سۈننەت ھەققىدە تەرغىبات ئېلىپ باراتتى. يۇقۇرى ئاۋازدا ندا قىلىشاتتى. ھۇ تارتىپ يىغلىشىپ، پانىي گۈناھى ـ كېبىرلىرى خۇسۇسىدا پىغان چېكىشەتتى... قايتار چېغىدا شەيخىكە يېتەرلىك لازىمەتلىكلەرنى قالدۇرۇپ قويۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن يەنە يۈزلىگەن يېڭى مۇرتىلار قوشۇلۇپ ماڭغان بولاتتى... شۇ تۈپەيلى، شەيخلەر ئۆزلىرىنى بەختىيار ئىنسانلار سانىشاتتى. يەنە شۇ تۈپەيلى، شەيخلەر بىر ـ بىرىنى، بىر ـ بىرىنىڭ بېسىپ ياتقان مازارى ـ بۇزۇرۇكگاھلىرىنى بەش قولدەك ئېنىق بىلىشەتتى. تاۋاب ـ زىيارەتچىلەرگە باردىغان يوللىرىنى كۆرسىتىش، ئۇلارنى سىلىق قوبۇل قىلىپ، چىرايلىق ئۇزۇتۇش ـــ بارلىق شەيخلەرنىڭ ساۋاب تېپىش ۋە زىيارەتچى كۆپەيتىشتىكى ئەقەللىي ئۇسۇلى ئىدى. زىيارەتچىلىرى كۆپ مازارنىڭ داڭقى بولاتتى ھەم ئۇنىڭ نامى كۈنسېرى كۆپىيىپ بېرىۋاتقان سوپى، دەرۋىشلەر تەرغىباتى بىلەن يىراقلارغا تارىلاتتى...

دەرۋىش ھەربىر مازارغا يەتكەندە، نۆۋەتتىكى بارارگاھنىڭ ئەھۋالىنى شەيخىتىن سورىۋالاتتى. يولبويى شۇنداق قىلىپ كەلگەنىدى. ئەمدى بۇ قېتىم... نەق شۇ خوتەنگە يەتكەندە... «بۇ، نىمانداق سېھىرلىك يۇرتتۇر. ھېلىقى ساھىل سۈپەت پالچى زادى قانداق ئادەمدۇر؟...» دەرۋىشنىڭ ئۆزى يولدا، ئەمما كۆزى خوتەنده ئىدى.

سەھۋالىم قەدىمىي ۋە ھەيۋەتلىك مازار ئىدى. بۇ يەرگە تاۋاب، زىيارەتلەر ئۈچۈن كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ كېچە ـ كۈندۈز ئايىقى ئۇزۇلمەيتتى. ئۇلار توپ ـ توپ بولۇشۇپمۇ، يالغۇزمۇ كېلەتتى. بىر كەلگەن پېتى ھەپتىلەپ، ئايلاپ تۇرۇپ كېتىشەتتى. زىيارەتچىلەرنىڭ مەزھەپ ۋە مەقسەتلىرى

ئوخشىمىغاچ، مەشغۇل بولىدىغان مازار يوسۇنلىرىمۇ بىر - بىرلىرىدىن پەرق قىلاتتى. سېغىنىش، تىلەك ئېيتىش، قىرائەت ۋە ھېكمەت ئوقۇش... ئوخشاش دائىمىي ئادەتلەرنىڭ بىر خىلدا تەكرارلانغىنىدىن باشقا، مۇتلەق كۆپ قىسىم يوسۇنلار كەلگەنلەرنىڭ مايىل - تەلپۈنۈشلىرىگە مۇناسىپ ھالدا پەرقلىق ئېلىپ بېرىلاتتى. باشچىلىرىغا — ئىشان - پىرلىرىغا ئەگىشىپ كەلگەنلەر ئۇمۇمەن جەررە سېلىپ، ساماغا چۈشەتتى. يالغۇز كەلگەنلەر قايسىبىر قەبرىنى قۇچاقلاپ، كۈن - كۈنلەپ يىغلاپ يېتىشاتتى. يەنە بەزىلىرى، ھۇ تارتىپ، قەبرە بېشىدىكى قاتتىق يەرگە گۈرسۈلدىتىپ ئۈسەتتى. ئايلاپ قىرائەت قىلىدىغانلارمۇ، لام - جىم دېمەي قەبرە بېشىدا ئۇخلاپ ياتىدىغانلارمۇ بار ئىدى. دەرۋىش يەنە دىققەت قىلغان ئىدىكى، سەھۋالىم نامى بىلەن ئاتالغان بۇ مەشھۇر مازاردا ناسۇۋال چېكىدىغانلارمۇ، قارىداپ كەتكەن مۇشتۇمدەك قاپاقنى قەبرە بېشىغا يۆلەپ قويۇپ، كۈن بېسىپ چىلىم تارتىدىغانلارمۇ، كەيپ ھۇزۇرىدا مەست بولۇپ، قەبرە بېشىدا ئانىسىدىن تۇغما ھالدا ئۇخلاپ قالىدىغانلارمۇ، ھەتتا ئۆزلىرى يىراقلاردىن زىيارەت ئەيلەپ كەلگەن ئۇشبۇ مۇقەددەس مازارغا كوكىرىتىپ سىيىۋېتىپ كېتىدىغانلارمۇ بار ئىدى... سۇلۇكلەر ھەم ئۇلارنىڭ سۈننەتلىرى كۈنساناپ كۆپىيىپ بېرىۋاتقان بۇ كۈنلەردە، مازاردىكى بۇ خىل ئاجايىباتلارغا ھېچكىم ھېچنېمە دەپ پەتىۋا بېرەلمەيتتى...

دەرۋىش كېچە - كۈندۈز قاينىاپ تۇرىدىغان بۇ ئۇلۇغ تاۋابگاھدا ئىككى ھەپتە ۋاقىتنى تىنچ ۋە چوڭقۇر ئىچكى مۇلاھىزىلەر بىلەن ئۆتكۈزدى. ئۇزاق يول بېسىپ ماڭغانسېرى ئۇنىڭ پىكرى قۇۋۋىتى ئېشىپ بېرىۋاتقاندەك، مەنىۋى يەكۈنىگە يېقىنلىشىپ قېلىۋاتقاندەك بىلىنگەنىدى. مانا بۇ يەردە ئۇ بۇ خىل ھالنى تېخىمۇ روشەن ھېس قىلدى. كەڭ كەتكەن مازار ناھايىتى سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىك ئىدى. تاۋابچىلار تەرەپ -

تەرەپلەردىن توپ - توپ بولۇشۇپ كېلىۋاتسىمۇ، كېچە - كۈندۈز ئادەم كەم بولمىسىمۇ، لېكىن ئىچكى سېغىنىش، پىنھانە مۇلاقەت ئەھلى ئۇچۇن يەنىلا تېتىنچىتەك تۇيغۇ بېرەتتى. تېنىمسىز ئوقۇلۇۋاتقان ھۆكمەت، قىلىنىۋاتقان قىرائەتلەر روھىي مۇڭداشقۇچىلار ئۇچۇن ھېچبىر زەرەر كۆرسىتەلمەيتتى. مازار ئەتراپىدىكى يەرلەرگە سېلىشتۇرغاندا خېلىلا ئېگىز بىر دەرەخلىككە جايلاشقانىدى. ھەممىلا ياقنى ياپراقسىز كونا دەرەخ، قېرى يۇلغۇنلار قاپلاپ تۇرغاچقا، بۇ يەر تېخىمۇ قەدىمي ۋە مۇقەددەس بولۇپ كۆرۈنەتتى. زومچاق - زومچاق قەبرىلەر قېلىن ئازغان، ئاقارغان چىغ، قۇرۇغان بۇيىلار بىلەن ئورۇلۇپ تۇراتتى. دەرەخ ۋە يۇلغۇنلارنىڭ شاخلىرىغا چېگىپ قويۇلغان ھەر خىل پارچە - پۇرات رەختلەر، قەبرە بېشىغا كىملەر تەرىپىدىنىدۇر قاداپ قويۇلغان رەڭگى ئۆڭگەن بايراقلار، باش ئۇستىگە تىزىپ قويۇلغان كالا ھەم ئۆچكە مۇڭگۈزلىرى... مازارنىڭ سۇر - ھەيۋىسىنى ھەسسىلەپ ئاشۇراتتى.

دەرۋىش ئۆزى بىلگەن ۋە شەيختىن ئاڭلىغان ئۇلۇغلار قىسسىلىرىنى، شۇلارنىڭ قەبرىسى بېشىدا ئولتۇرۇپ يېڭىباشتىن ئەسلەپ چىقاتتى. ئۇلار بىلەن بىر - بىرلەپ، ئايرىم - ئايرىم پىكرى مۇلاقەتتە بولاتتى. ئۆزى ئىزدىگەن، يېشىلمىگەن، تەلپۈنگەن روھىيەت سىرلىرى خۇسۇسىدا قىزغىن مۇنازىرە قۇراتتى. بەزى شۇبھىلىرىگە جاۋاب تاپقاندەك بولاتتى. بەزىلىرىدە ئۆزىنىڭ چالىلىقى مەلۇم بولاتتى. يەنە بەزىلىرىدە شەھىدي ئەزىزنىڭ روھىن كۆلبىسىگە كىرىدىغان يولنى تاپالمايي قالاتتى. بۇنداق چاغدا قەبرە ئاستىدىكى زاتىي مۇبارەك تېخىمۇ ئەزىز ۋە كارامەتلىك، ئۇنىڭ روھىي ھاياتى يەنىمۇ بۇيۇك ۋە ئەبەدىي بولۇپ تۇيۇلاتتى... نېمىلا بولمىسۇن، دەرۋىشنىڭ روھىي ئېچىرقاشلىرى، قەلب تەلپۈنۇشلىرى ئۆزى كۆتكەن كەبى مەنپەئەتلىنىپ كېتىۋاتاتتى. يەنە ئاجايىپ مەنپەئەتلەرگە

ئېرىشەر ئىدى ـ يوق، لېكىن...

دەرۋىش ئېتىكاپىتا ئولتۇرۇپ، قەلب دىيالوگىنىڭ يوكسىلىش دوقمۇشىغا كەلگەن ئوچىنچى ھەپتىسى تۈيۈقسىزلا ئۇنىڭ يېنىغا بىرسى پەيدا بولۇپ قالدى. باشتا دەرۋىش ئۇنىڭغا ئېرەن قىلمىدى. تاۋابچىلارنىڭ بىرى ئوخشايدۇ، ئۇشبۇ قەبرە ئېگىسىگە ئۇنىڭمۇ ئىخلاسى بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلىدى. بىراق، ئاخىرىدا يەنە دىققىتىنى بەرمەي بولمىدى. چۈنكى، تاڭ سەھەردىن تاكى چۈشكىچە ئوڭ يېنىدىكى بىر جۇپ پۇت مىدىرلىمايلا تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ ئامالسىز بېشىنى كۆتۈردى. مەلۇم بولدىكى، چىرايلىق ئاق پىيىمە كىيگەن بۇ بىر جۇپ پاچاقنىڭ ئېگىسى قارا رومال ئارتقان نامەلۇم بىر ئايال ئىدى. ئۇنىڭ خېنە ياققان بارماقلىرى يوغان بىر ھېجىر قاچىنى سول بېقىنىغا بېسىپ تۇراتتى.

ـــ ئەسسالام، دەرۋىش ھەزرىتىم! ـــ ئۇنىڭ ئۆزىگە دىققەت قىلغانلىقىنى پەملىگەن ئايال ئالدىراپ سالام قىلدى. ئۇنىڭ ئاۋازى تولىمۇ زىل ۋە نازۇك ئىدى.

ـــ ۋائەلەيكۇم ئەسسالام! ئۆزلىرى؟... ـــ پىكىر تۇتقۇسىنى قاچۇرۇپ قويۇشتىن ئەنسىرىگەن دەرۋىش خاپىغان ھالەتتە شۇنچىلىك دېيەلىدى. شۇنچە كۈنلەردىن بېرى، بۇ مۇقەددەس جايدا ئايال زاتىنى كۆرمىگەن دەرۋىش بۇ ئايالنىڭ قىلىۋاتقانلىرىغا ھەيران قالدى. لېكىن، ئۇنىڭ ھەيرانلىقىمۇ ئۇزاققا بارمىدى. ئايال يەنە گەپ باشلىدى.

ـــ ئۆيۈم ئاۋۇ ياقتىكى تۆۋەنكى مەھەللىدە، غوجام. دادام ئۆلۈپ كەتكەن. ئانام بىلەن ئىككىمىز يالغۇز ئولتۇرىمىز. ئاز، ئەرزىمەس بولسىمۇ، قەبرە بېشىدىلا بىر نەزىر بېرىۋېتەيلى دەپ...

ـــ ھە... نەزىر دېسىلە؟ ـــ دەرۋىش پۈركەنجىلىك ئايالغا سوغۇق بىر قاراپ قويدى، ـــ نەزىر يېيىشكە چولام يوق.

باشقىلارغا بەرسىلە خېنىم.

ــ ئۆزگىلەرگە بەرسەمۇ بېرەرمەن. سىلىنى دىلىم تارتىپ قاپتۇ غوجام.

ــ نەزىرىنمۇ دىلى تارتقانغا بەرگەن بارمۇ خېنىم؟ كۆڭۈل ئەمەس، ئاش ـ غىزا تۇرسا بۇ دېگەن؟ ــ دەرۋىش قوپال تەلەپپۇزدا ئايالىنىڭ پۇتىغا قاراپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى. ئۇ: باشقىلار يېنىمدا تۇرىۋېلىپ، دەققىتىمنى چېچىۋەتمىسە بولاتتى. ئايال زاتى تېخىمۇ بەك ئېزىتقۇ، دەپ ئويلايتتى.

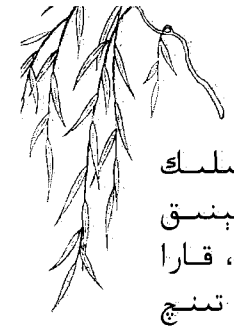
ــ غىزا كۆڭۈل بولمىغىنى بىلەن، ئۇنىڭ ئىگىسىدە كۆڭۈل بار، ــ دېدى ئايال رومال ئىچىدىكى بېشىنى لىككىدە تۆۋەنگە تاشلاپ تۇرۇپ. ئۇ جۇرئەتلىك، ئوچۇق ـ يورۇق ھەم يەنە گەپدان ئايالدەك قىلاتتى، ــ ئۆزلىرىنى دىلىم تارتىشىدا دەرۋىش غوجام، مەن ئەتىگەندىلا يانلىرىغا كەلگەن ئەينا. ئۇ چاغدا ئۆزگە دەرۋىشلەر قەبرە بېشىدا ئۇخلىشۋاتقان، كەيىپ قىلىشۋاتقان ئىكەن. سايىتىن كەلگەنلەرمۇ خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا تېگىشتى. پەقەت تەقۋادار دەرۋىش غوجاملا كۈن چىقاردىن تا چۈشكىچە ھۆددەس مىدىرلىماي ئېتىكاپتا ئولتۇردىلا. شۇڭا، نەزىرىنى ئۆزلىرىگە بەرگۈم كەلدى. ئەرزىمەس غىزايىمىزغا سىلىنى ئېغىز تەگكۈزۈپ، ھەق ساۋاب تاپاي دېدىم. ئەسلىدىغۇ، مازارغا مەزلۇم خەق كەلگۈلۈك ئەمەستى. سىلىگە دېدىم، ئامالىمىز يوق. ئەتتىگەندىن بېرى بىر ئۆزلىرىنىلا ساقلاپ تۇرۇۋاتىمەن. ئۇنداق قىلماي بىر ئېغىز تېگىپ بەرگەيلا ئۇز غوجام.

ــ بۇ... ــ دەرۋىش سەل تەسىرلىنىپ قالدى. بىر دەرۋىش ئۇچۇن يېرىم كۈن ساقلاش، ئۇنىڭغا بىلدۇرۇلگەن كاتتا ئەقىدە ئىدى.

ــ ماقۇل دېسىلە غوجام. ئىككى يالماپلا يۇتۇپ بولىدىلا...

دەرۋىشنىڭ جىم تۇرغانلىقىنى كۆرگەن ئايال، ماقۇل بوپتۇ دەپ ئويلىدى ۋە ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپلا قاچىنىڭ ئېغىزىنى

ئاچتى. قاق، كىشمىش سېلىپ ئېتىلگەن گۆشسىز پولو سوۋۇپ كەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئوخشىغاندەك قىلاتتى. ئايال قاچىنى توپا يەرگىلا دەسسىتىپ، رومال تېگىدە قالغان يان يانچۇقىدىن بىر تال ياغاچ قوشۇقنى ئاختۇرۇپ ئالدى. ئۇ قوشۇقنى دەرۋىشكە سۇنۇپ بولۇپ، يەنە تارتىۋالدى. كۆڭلىگە شەك كېلىپ قالمىسۇن دېگەندەك، ئۇنى سىيپاپ بەرمەكچى بولدى. ئۇيانغا ئۆرۈلۈپ، بۇيانىنى ئاختۇرۇپ، ئاخىرى رومىلىنىڭ ئۇچىغا ئېسىلدى. شۇنىڭدىن باشقا مۇڭاپىق بىر نەرسە تاپالمىغانىدى. رومالنىڭ ئۇچى بىلەن قوشۇقنى يېنىشلاپ ئېرىتىۋاتقاندا، كۇتۇلمىگەن بىر ئىش يۈز بەردىكى، بۇنى دەرۋىش ئۆمۈرىنىڭ ئاخىرىغچە «تەقدىر» دەپلا چۈشەندى. رومال تۈيۇقسىزلا ئايالنىڭ ئېتىكىگە سىيرىلىپ چۈشتى. كۇتمىگەندە ئۇنىڭ باش ـ كۆزى تولۇق ئېچىلىپ كەتتى: ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ئاجايىپ چىرايلىق بىر قىز ئولتۇراتتى. ئۇ نېمىشقىدۇر يۈزىنى يېپىشقا ئالدىرىمىدى. ئەكسىچە، مەن سىزگە ئىشىنىمەن دېگەندەك، ئۇنىڭغا قاراپ تەبەسسۇم قىلدى. پاكىز ۋە يېنىش ـ يېنىشلاپ ئېرىتىلغان قوشۇقنى ئىككى قوللاپ سۇندى. دەرۋىشمۇ قوشۇقنى ئىككى قوللاپ ئالدى ۋە ھۆرمەت يۈزىسىدىن ئۇنىڭغا قاراپ قويدى. قارىدى ـ يۇ، ۋۇجۇدى شۇئان لەرزىگە كەلدى. قانلىرى ئۆركەشلەپ، پۈتۈن جىسمى ئوت بولۇپ كۆيدى. دىل كۆزىدىكى پىكرى ھاياجان، مۇلاقات خاتىرىلىرى قاياقلارغىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. باسقان روھىي مۇساپىلىرى، ئېرىشكەن مەنىۋى پەللىلىرى ھەرياقلارغا توزىدى. ئۇنىڭغا بىردىنلا ئۆتمۈشى بولۇپ باقمىغاندەك بىلىندى. ھاياتى بوگۈندىن، دەل ھازىردىن باشلىنىدىغاندەك، ئىلگىرى يوقلۇق ئىچىدە لەيلەپ يۈرگەندەك سېزىلدى. ئەمدىلىكتە ئۇنىڭ پۈتكۈل ئىچكى مېھنەتلىرىگە بىر جۇپ كۆزىلا ھۆكۈمران ئىدى: قىز بەكلا چىرايلىق ئىدى. ئۇنىڭ ئىنچىكە ۋە ئايدەك ئەگىم قاشلىرى تەبەسسۇمغا جور بولۇپ

هېمىرىلىپ تۇراتتى. قاپقارا قايرىما كىرپىكلىرى سۈرمىلىك بادام قاپاقلىرىنىڭ جەلپىكارلىقىغا قوشۇلۇپ، يوغان ۋە تېنىق كۆزلەرگە سېھىرلىك مەنالارنى ئاتا قىلىپ تۇراتتى. چوڭ، قارا ۋە چىرايلىق كۆزلەر ئېغىر - بېسىق ئىدى. بىراق، ئۇنىڭ تىنچ تاشلىنىشلىرىدىن كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز هارارەت، سۆيگۈ، جەلپىكارلىق بالقىيتتى. ئۇنىڭ ئوتلۇق كۆزلىرىلا ئەمەس، يۈزلىرى، يۈزلىرىدىكى هەر بىر تېرە مۇسكۇللىرىنىڭ يارىلىش شەكلىگىچە قانداقتۇر بىر سېھرىي نىدادا سۆزلەيتتى. ئۇزۇۋۈپلىشنى كۈتۈپ تۇرغان جىنەستىدەك سۈزۈك، نېپىز ۋە قىپقىزىل لېۋى جىمجىت، ئەمما مىسلىسىز شېرىن زۇۋاندا پىچىرلايتتى. بۇ ئۇنسىز پىچىرلاشتىن، ۋۇجۇدلارغا ئوت، قەلبلەرگە چېقىن تارايتتى. يۈرەكلەر چىداپ بولماس تاتلىق سېزىم كۈچىدە ئېرىيتتى. كۆزلەردە ئوت سۆزلەردە ئوت...

نەپسى جىددىيلىشىپ، ئەزايى - بەدىنى تىترەپ ۋە ئېرىپ كەتكەن دەرۋىش هېجىرنى ئۆزىمۇ سەزمەيلا بىكارلاپ بولغانىدى. نەزىرىدە ئۇنىڭ يېگىنى پولو ئەمەس، كۆڭۈل، تۈتۈپ تۇرغىنىمۇ قاچا ئەمەس، قىز ئىدى. ئۆمۈرىدە تۇنجى قېتىم كۆرگەن، كۆرۈۋۈاتقان گۈزەل قىز! ئۇ قاچىنى قىزغا ئىككى قوللاپ سۇنغاندا، قىزنىڭ تەڭداشسىز سېھرىي جامالى كۆزدىن يۇتكەن — قارا رومال ئىچىگە يوشۇرۇنۇپ ئۇلگۈرگەنىدى. دەرۋىش كۈنلەپ ئۇسسۇز قالغان ئادەمدەك كۈچ بىلەن يۇتۇندى. شۇئان گېلىغا يىغىلىپ قالغان سۈيۇقلۇق ئېقىمى «غۇرت» قىلىپ ئاۋاز چىقىرىپ، پەسكە چۈشۈپ كەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ يەنە يۇتۇنغۇسى، نېمىنىدۇر يۇتۇۋەتكۈسى كېلەتتى...

— رەهمەت، دەرۋىش غوجام. قايدالا بولسۇن، كۆڭلۈمنى يەردە قويمىدىلا.

— ئۆ...ئۆزلىرىگە رەهمەت... خې... خې... نېمە!...

دەرۋىش بىرمۇنچە گەپلەرنى قىلماقچىدى، دېيەلمىدى.

كۆڭلىده تالاي سۆزلىرى باردەك بىلىنەتتى ـ يۇ، لېكىن تىلى ھېچبىر گەپكە كەلمەيتتى. شۇ ئارىدا يەنە قىز گەپ قىلدى:

ـــ ئەمىسە، مەن ماڭاي دەرۋىشىم. كەچقۇرۇن، خاھى بولمايدۇ ئەتىگەنلىككە يەنە كېلىمەن.

قىز شۇنداق دەپلا ئارقىسىغا چىرايلىق ھەربكەتلەر بىلەن ئۆرۈلۈپ ماڭدى. دەرۋىش ئۇنىڭ ئېغىر پېيىمە بىلەنمۇ كىيىكتەك يەڭگىل قەدەم ئېلىپ كېتىۋاتقان ئۇزۇن پاچاقلىرىغا، قىشلىق ئېگىن بىلەنمۇ جەلپكارلىقى بىلىنىپ تۇرغان بەل ۋە سۆڭگەچلىرىگە ئىختىيارسىز ھالدا قاراپ قالدى. ئۇنىڭ بەدەن ھەربكەتلىرىمۇ شۇ قەدەر جەلپكار ئىدى. ئاستا مېڭىشلىرىدىن، ئېغىر سۈكۈت ئىچىدە ئۇزاشلىرىدىن ئۇنىڭ نېمىگىدۇر قىيمايۋاتقانلىقى، تارتىشۋاتقانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى...

دەرۋىش ئۇزاق روھىي چېلىشىشلاردىن كېيىن ئۆزىگە كەلدى. ئېغىر خاتاغا يول قويغىنىنى بىلدى. «ئايال زاتىغا قارىغۇلۇق ئەمەستى. بۇنداق شەيتانىي ۋەسۋەسىلەرگە بوي بەرگۈلۈك ئەمەستى...» دەپ ئويلىدى. بىلىپ ـ بىلمەي بىر قېتىملىق نەپسى شەيتانغا يول قويدى. ئەڭ يامىنى قىز: يەنە كېلىمەن، دېدى. «را... راستتىنلا كېلىپ قالسا، خاھىي كەچتە بولسۇن، خاھىي ئەتە بولسۇن، كېلىپلا قالسىلاكىم، دەرۋىشلىكىم تۆگەمەكتۇر. ئۇلۇغلار مازارلارىنى زىيارەت قىلماغىم، غازىلار ئېلىدىكى زاتى ئەزىزنى، ئەھلى مۆجىزەنى كۆرمەگىم يوق بولۇر. بەرھەق، ھەۋا ئىچرە ئەڭ ئازغۇنى ئىشقىي ھەۋا ئېرۇر، دېمىگەنمىدى كېرىيە ياقىدىكى بىر زاتى مۇبارەك. بەس! ئەمدى يانە خاتاغا يول بەرگۈلۈك ئەمەس! ئۇزاق كەت، ئېزىتقۇ شەيتانلارىم!...» ئۇ يەنە شۇنداق ئويلىدى ۋە ئالدىراپ ۋارقىرىدى:

ـــ ئەمدى كەلمىگەيلا. يېنىمغا ئىككىنچىلەپ ئاياغ

باسمغايلا، خېنىم!...

ئەمما، قىز خېلى ئۇزاپ، مازارنىڭ يىراق بۇرجىكىدىكى ئويمانغا چۈشۈپ بولغانىدى.

نېمىلا بولمىسۇن قىزنى كەتكۈزۈۋەتكەنلىكى ئۈچۈن، دەرۋىشنىڭ كۆڭلى سەل ئارام تاپقاندەك بولدى. ئەمدى بۇنداق ئازغۇنلۇقلارغا بېرىلمەسمەن، ھەرقانچە بولسىمۇ، نەپسى شەيتاننى يېنىمغا يولاتماسمەن، دەپ ئۆز - ئۆزىگە ئەھدى قىلدى. لېكىن، ئەھدى بىلەن ئەمەلىيەتنىڭ باشقا - باشقا ئىش ئىكەنلىكىنى يېرىم كۈنلۈك روھىي ھارغىنلىق ئارقىلىق تولۇق ھېس قىلىپ يەتتى ئۇ. ئۇنىڭ ئەقلى، ئەقلىگە مايىل ئەھدى ۋە تىلى تىنچ پىكىر نۇقتىسىغا قايتىشنى ئىستەيتتى. قاچقۇن ھېسسىياتى ۋە ئۇ تۇغقان يۇگرەك خىيالى، ھامان قىزنىڭ رومالغا ئورالغان تەڭداشسىز ھۆسنىنى يادلاپ، ئىزلاپ باراتتى. دەرۋىش ئۆزىنى سەتلەپ باقسىمۇ، ئەيىبلەپ كۆرسىمۇ، ھېسسىيات تەلپۈنۈشلىرىدىن ئاجراپ كېتەلمەيۋاتاتتى. ھەدىسىلا پىكرى چېچىلاتتى، خىيالى قاچاتتى. ھېكمەت ۋە تەپەككۇرىدىن ئازاتتى. ئاخىرىغا بېرىپ، ئىچكى مۇجادىلە نەتىجىسىز بىر ھالدا ئاخىرلاشتى...

كېچە ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئېغىر زۇلۇم بولدى. «ئۇخلاي» دېگەن نىيەتنى كۆڭلىگە پۈككەن ھامان قۇملۇق چۆلدىمۇ، تاشلىق سايدىمۇ يېتىپلا ئۇخلاپ كېتىدىغان دەرۋىش بۇگۈن كېچە كىرپىك قاقمايلا تاڭنى ئاتقۇزدى. ئويلىمايلا دېگەنسىرى ئىختىيارسىز ھالدا قاراپ سالغان شۇ ئوتلۇق ھەم نۇقسانسىز چىراي كۆز ئالدىغا كېلىۋېلىپ، ئۇنىڭغا زىنھار ئارامالىق بەرمىدى. بۇنى ئاز دېگەندەك، كۆڭلىنىڭ بىر يېرلىرى، ئۇ ئۆزى تاللىغىنىدەك ئاسىي، بەدنىيەت بىر يېرلىرى يەنە شۇ ئېزىتقۇ چىرايىنى سېغىنىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ سۇرە ياسىنىڭ بىرقانچە مۇبىينلىرىنى تەكرار - تەكرار ئوقۇدى. قايسىبىر پىر -

ئۇستازنىڭ مەزمۇنى سۇرە ئىخلاسقا يانداشقان ھېكمەتلىرىنى يېنىش ـ يېنىشلاپ يادىدىن ئۆتكۈزدى. ئۆزى بىلىدىغان، ئىرادە ۋە جاسارەتكە ئائىت ئەقلىيەلەرنى ئەسكە ئېلىپ كۆردى. «ھازىر» ھەققىدىكى تۇيغۇسىنى ئاشۇرۇش ئۈچۈن، كۆزىنى پىلدىرلاپ تۇرغان جىن چىراغتىن ئۈزمەي يېتىپمۇ باقتى... يەنىلا ھېچ ئامال قىلالمىدى. ئاساۋ ئاتتەك شاش خىياللىرى ئەقىل، ئەقىدە توساقلىرىنى بۆسۈپ چىقىپ كېتىۋەردى...

ـــ تۇۋا، تۇۋا، ـــ دېدى ...ئۇ يىغلامسىراپ، ـــ تەرەپپالا يولۇققان بۇ قىز ئىنسانمىدۇ ياكى زاتى شەيتانمىدۇر؟... ئىنسان بولسا، نېمىشقا زاھىتلىق يولىنى تۇتقان مەندەك بىر قەلەندەرنىڭ دىلىغا چاپلىشىۋېلىپ، زۇلۇم قىلىدۇ. شەيتان بولسا، نېمە دەپ مېنى يېرىم كۈنلەپ ساقلايدۇ؟... پىر ـ يارەنلەر روھى مېنى سىناۋاتقانمىدۇر ـ يا؟... زىيارەت ئىستىكىم مۇشۇنداقلا يوق بولۇپ كېتۈرمۇ. ئۇشبۇ ھالدا ئازغۇن بولۇپ ئۆتەرمەنمۇ...

تاڭ ئاتتى. ئۈيقۇسىز دەرۋىش، بېشى گاراڭ ھالدا قەبرە بېشىغا چىقتى. تۇنۇگۈنكى ئىچكى مۇلاقات پەللىلىرىنى ئۈزۈندىن ـ ئۈزۈن ئەسلىدى. بىراق، قانچە باش قاتۇرۇپ ۋە ئۈزاق ئەسلىشىدىن قەتئىيىنەزەر، ئۇلاشقان پىكرى مەنزىللىرىنىڭ پەللىسىنى ئەمەس، ھەتتا تارماق نۇقتىلىرىنىمۇ تاپالمىدى. ئۆزى يەتمەكنى ئىستىگەن بۇيۇكلۇك يولىنىڭ قۇيرۇق تۈكىنىمۇ تۇتالمىدى. يۈرىكىنى ئاغدۇرۇپ، ئەقلىنى ئازدۇرۇۋاتقان ھېلىقى گۈزەل چىراي بولسا، ئەكسىچە قۇياشتەك، نۇردەك، ئاپتاپتەك يورۇق ۋە پارلاق ھالەتتە كۆز ئالدىغا كېلىۋەردى، ئەس ـ يادىنى ئېلىۋەردى. بۇنىڭغا كۈچۈنۈش كېرەك ئەمەس ئىدى. مەقسەت، ئىدراك، پەيت، خالاش ياكى خالىماسلىق دېگەنلەر بىلەنمۇ ھېچقانداق مۇناسىۋىتى بولمايتتى. «ئۇلۇغ ئاللا!» دەپ خىتاب قىلدى دەرۋىش كۆكۈل مەيلىدىن

ئاجراپ چىقالماي. ئۇنىڭ قەلب كۆرەشلىرىدە ئەقلى تەمسىقلايتتى. غالىب خىيالى ھۆسن زىيارىتىدە، ۋىسال پەرۋازىدا ئىدى...

ـــ ئەسسالام، دەرۋىشىم!

كۆڭلى تارتقان، ئەقلى ئەنسىرىگەن ئىش يەنە يۈز بەردى. دەرۋىش گاراڭلاشقان بېشىنى ئىتتىكلا كۆتۈردى. ئۇ بىرەر شەپىگە ھېچقاچان بۇنچىلىك تۆيغۇن ۋە چاققان بولۇپ باقمىغانىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ، ئارقىدىنلا پۈشايمان قىلدى. ئىتتىكلا يەرگە قارىۋالدى. ئىختىيارسىز ھالدا شۇنداق قىلىپ سالغانلىقىغا ئۆزىمۇ ھەيران قالدى...

ئۇنىڭ يۈرىكى ئۆزىنىڭ ئەمەستەكلا غەيرىي بىر رېتىمدا تېپىچەكلەيتتى. تېنىقى تېزلىشىپ، ۋۇجۇدى تىترەيتتى. تىلى ئاللىقاچان كالۋالىشىپ بولغانىدى.

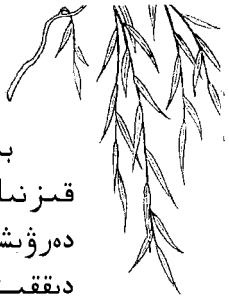
ـــ ۋە... ۋەئەلەيكۇم... ئەس... سالام! ـــ ئۇ قارا روماللىق قىزدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ، يەرگە قاراپ تۇرۇپلا سالامغا جاۋاب قايتۇردى. ھېچبولمىغاندا شۇنداق قىلمىسا بولمايتتى. سالامغا سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش مۇسۇلمانداركىلىق يولىدىكى ئەقەللىي ئەدەپ ئىدى.

ـــ ئۆزلىرىگە غىزا ئېلىپ كېلىۋېدىم.

ـــ...

دەرۋىش ئەمدى قەتئىي ھالدا زۇۋان سۇرمەسلىك نىيىتىگە كەلگەنىدى. شۇنىدىلا بارلىق ئىشقىي ھەۋەس ۋەسۋەسىسىنى باسقىلى بولىدۇ دەپ ئويلايتتى. ئۇنىڭچە، سۆز كۆڭۈلنىڭ، كۆڭۈل بارلىق نەپسى ئۇيقانلىقنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

ئۇ لام ـ جىم دېمەي، بېشىنى ئىككى ياققا تاشلاپ، قايسىبىر ھېكمەتنى ئىچكى زۇۋاندا ئوقۇشقا كىرىشتى. شەكىل ئۇچۇن بولسىمۇ ئوقۇي، مۇشۇ شەيتان يېنىمدىن تېزراق كەتسۇن... دېگەنلەرنى ئويلىدى.

بىر ئاش پىشىم... بىرقانچە ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتتى. قىزنىڭ بايىقى جايىدا مىدىر ـ سىدىر قىلماي تۇرغانلىقىنى دەرۋىشنىڭ كۆڭلى سېزىپ تۇرۇۋاتاتتى. شۇنى ئويلىغانچە، ئۇنىڭ دىققىتى يەنە چېچىلىشقا باشلىدى. مانا ئەمدى شەكىلگە ئوقۇۋاتقان ھېكمەتلىرىمۇ ئېسىگە كەلمەيۋاتاتتى ياكى مىسرالىرى ئالمىشىپ كېتىۋاتاتتى...

ـــ دەرۋىشىم...

ـــ...

كۆپ قېتىملىق چاقىرىشلار جاۋابسىز قالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ قويۇپ كەتكەن غىزانى تاشلىۋېتىشكە بولمىدى.

قىزنىڭ كېيىنكى قېتىملىق غىزاسىنى يەپ تۈگەتكەن شۇ دەقىقىدىن باشلاپ دەرۋىش كۆڭلىنى، تېخىمۇ توغرىسى ئۆزىنى باشقۇرۇشقا ئامالسىز قالدى. شۇنچە ئۇزاق مۇساپىنى بېسىش بەدىلىگە ئېرىشكەن پىكرى يۈكسىلىشلىرىمۇ قاياقلارغىدۇر ئۇچۇپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ ئەس ـ يادى، خىيال ۋە تەپەككۇرى ئاشۇ ساھىپجامال قىزدىلا ئىدىكى، ھەرقانچە كۈچەپمۇ ئۇنىڭ نېرىسىغا ئۆتەلمەيتتى. ھەيران قالارلىقى، دىدارىنى پەقەت بىرلا كۆرسەتكەن قىز دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل، تەڭداشسىز ۋە ئېۋەنسىز يار بولۇپ كۆرۈنۈۋاتاتتى. ئالەمدىكى بارچە قىز زاتىنى يىغقان ھالەتتىمۇ دەرۋىش كۆڭلىگە ئايان ئىدىكى، يەنە مۇشۇ جانانچىلىك كەلمەيتتى. ياق، ئۇنىڭ قولىغا سۇ قۇيۇپ بېرەلمەيتتى!...

دەرۋىشنىڭ كېيىنكى كېچىسى تېخىمۇ ئازابلىق ئۆتتى. تۇنۇگۈن قىزنى ئىختىيارسىز ھالدا ئويلاپ ياتقان بولسا، بۈگۈن سېغىنىش ئازابىغا چىداپ تۇرالمىدى. قىزنىڭ يېنىغا يۈگرەپ بارغۇسى، ئۇنىڭ تۇتىيا پېشلىرىگە يېنىشلاپ سۆيگۈسى كەلدى.

«ئاھ!... ئاھ!...» دەرۋىش شۇنداقلا دەيتتى. كۆكرىكى چىڭقىلىپ، نەپسى ئوت بولۇپ ياناتتى. يۈرىكى كاۋاپ مېيىدەك

ۋىژىلداپ، پۇتۇن بەدەنلىرى چوغ بولۇپ كۆيەتتى. «نېمە بار بولغىيدى شۇ غىزادا... ئىسسىق دۇئاسى ئوقۇپ قويغان بولغىيمىدى؟...» نېمىشقىدۇر ئۇنىڭ بۇقۇلداپ يىغلىغۇسى كېلەتتى. پۇتۇن ئالەمنىڭ كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ئېغىر دەردى بىر ئۇنىڭغا ئارتىلغاندەك بىلىنەتتى. دەردتىن جۇدا بولۇشنىڭ، يىغىسىنى بېسىشنىڭ بىردىنبىر يولى قىزنىڭ ۋەسلىگە يېتىش ئىدى. بىراق، بۇ ئۇنىڭغا مۇمكىنمۇ؟ ئۇ نېمە كويدا يولغا چىققان ۋە قايسى مۇددىئاغا يەتمەكچىدى. ئۆمۈرلۈك مەقسەت قىلىپ تاللىۋالغىنى مۇشۇ بۇيۇك سەھۋالىمدا ئېرىشمەكچى بولغان ئىشقىي چۈشەكمىدى؟ ھەي ئېسىت، ھەي ئېسىت، ھېلىقى پالچى توغرا دەپتىكەن. ئۇنى پېتىقىقا سۆرىگەن غايىب باشقا نەرسە ئەمەس، دەل مۇشۇ شەيتانىي ئالۋۇن ئىكەن ئەمەسمۇ. بۇنى بۇرۇنراق بىلگەن بولسا، خوتەندىكى ھېچبىر مازارغا يولۇقماي، ئۇدۇللا باشقا يۇرتلارغا ئۆتۈپ كەتمەسمىدى. ئەمدى باشقا مازارىي - ماشايىخلارنى تاۋاب قىلالماسمۇ. يىراق ئاقسۇدىكى ھەزرىتى خەراباتىنى زىيارەت قىلالماسمۇ؟ ياق، ھۆددەس ئۇنداق قىلالمايدۇ! قىزغا كۆڭۈل بەرگەن سائەتتىن باشلاپ، ئۇنىڭ زاھىت - دەرۋىشلىكى ئاخىرلىشىدۇ. زاھىتلىقتىن مۇددىئا — نەپسىنى يېڭىش ئەمەسمىدى. ئەڭ كۈچلۈك ئېزىقتۇرغۇچى نەپسى ئىشقىي نەپسى ئەمەسمىدى؟! ئەمدى ئۇنىڭدا باشقا چارە قالمىغانمىدۇر. ھېچبىر ئامال يوقمىدۇر؟!...

ئۇ بىردىنلا ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى. بىرمۇنچە ئويلىنىشلاردىن كېيىن، ئۇنىڭ خىيالىغا بۇ يەردىن كېتىش كەلگەندى. كېتىش ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن كېچىش بولاتتى. گۈزەل جاناننىڭ چىللاشلىرىدىن، سېغىنىش ئوتىنىڭ قىيناشلىرىدىن، كۆھمارىم، تەبرىزىم... كەبىي نامدار مازارلار زىيارىتىدىن... ھەممىدىن بىر يولىلا كېچەتتى. شۇ دەقىقىدە ئۇنىڭ يادىغا «جاندىن كەچمىگۈچە، جانانغا يەتكىلى بولماس»

دېگەن ماقال چىن مەنىسى بىلەن يوپۇرۇلۇپ كەلدى. «راست، بۇ يولنىڭ بەدەل ـ مۇشەققەتلىرى بەك كۆپكەن» دېگەنلەرنى ئويلىدى ئۇ ئېشەك ئېغىلىنىڭ ئىشىكىنى ئېچىۋېتىپ. شۇئان ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئىختىيارسىز ھالدا ياش قۇيۇلدى. قاراڭغۇلۇق قېتىدىن شەيخ ياتقان ئۆينىڭ ئىشىكىگە قىيماسلىق بىلەن قاراپ قويدى. بىلەتتىكى، ئۇ بۇنداقلا كەتسە بولمايتتى. ئۆزىگە ئاتىدارچىلىق قىلغان شەيخىتىن رازى ـ رىزالىق ئېلىشى، بارار مەنزىللىرىنىڭ يول، يوسۇنلىرىنى سوراپ بىلىۋېلىشى لازىم ئىدى. لېكىن، ئۇ بۇنداق قىلىشتىنمۇ ژاز كەچتى. ئەگەر شۇ يولنى تۇتسا، شەيخكە ھەممىنى دېيىشكە توغرا كېلەتتى. ئېتىكاپ مۆھلىتى، يەنە شۇ كۆھمارىم، تەبرىزىم زىيارەتلىرى... تەبىئىي ھالدىلا شەيخىتىن سوئال كۈتەتتى. ئىشىنىڭ ھەقىقىتىنى بىلدۇرۇپ رەسۋا بولغۇچە، كۆرۈنمەيلا قاچقان ئەۋزەل، دەپ ئويلىدى دەرۋىش.

ئۇ ئېشەكنى ئېغىلدىن يېم بىلەن يېتىلەپ چىقتى ـ دە، بېشىنى چوڭ يولغا توغرىلاپلا «ياھ پىرىم!» دەپ مىندى. تاڭ يورىماستا ماڭغىنى ئۈچۈن، بىراۋ ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇۋالمىغاندەك، قايسىبىر نائەھلىگە ئۇچراپ قالمىغاندەك بىلىنمەپ كەتتى. شۇنداقتىمۇ ماڭماي بولمايتتى. بۇ يولنىڭ يانمىقى يوق ئىدى.

ئېشەكنىڭ بېقىنلىرىغا زىخلاپ، زورلاپ چاپتۇرۇپ، قانچە ئۇزاق يول باسقىنى ئۇنىڭغا قاراڭغۇ. بىر ئەمەلنىڭ: تىنچ ـ ئامان تاڭ ئاتقانىدى. ئۇ بىرەر ئېغىز رەھمەت دەپ قويۇشقىمۇ يارىماي، مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ ئەڭ رەزگى تەرىپىگە يۇزلەنگىنى ئۈچۈن، نومۇس ئوتىدا كۆيۈپ كېتىپ باراتتى. شۇنداق دېيىش كېرەككى، ئەمدىلىكتە ئۇنى كۆيدۇرىدىغان ئوت ھەسسىلەپ كۆپەيگەنىدى. زاھىتلىق ئوتى، نومۇس ئوتى، ۋە يەنە شۇ ئىشقىي ئوت...

ـــ دەرۋىش ھەزرىتىم. دەرۋىشىم!...

ئېشەكتە ئەمەس، ئازاب قولۇنقىدا كېتىپ بارغان دەرۋىش يامان چۈشتىن ئويغانغان ئادەمدەك چۆچۈپ كەتتى. ئۇ يانغا ئۆرۈلۈپ قاراپلا ھەيران قالدى. ئۆزىنى ئوت دېڭىزىغا تاشلاپ قويغان، ھازىرمۇ يەنە تېخى شۇ ئوت بىلەن قىينىۋاتقان قىز ـــ مازاردىكى قارا رومالىلىق ئېزىتقۇ ئۇدۇل يولدىن توۋلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ قولىتىقىغا قانداقتۇر بىر نەرسىنى قىسىپ، ئۆلەر ـ تىرىلىشىگە قارىماي يۈگرەيتتى. ھاسىراپ توۋلاۋاتقىنى ئۈچۈن ئاۋازى تىترەڭگۈ ئىدى. بۇ ھال دەرۋىشكە يېغلاۋاتقاندەك بىلىندى.

ـــ راستتىنلا خىسلەتلىك قىز ئوخشايدۇ، ـــ دەپ ئويلىدى ئۇ ئېشەكنى تېخىمۇ تېز چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، ـــ بولمىسا مېنىڭ يولۇغا چىقىنىمنى قانداق بىلىدۇ. ماڭا قانداق يېتىشلەيدۇ؟...

ـــ بىر... بىر ئېغىز گېپىمنى... ئاڭلاپ ماڭسىلا دەرۋىشىم! ـــ ئۇ تېنىمسىز يۈگرەپ كېلىۋېتىپ شۇنداق دەيتتى، ـــ مەن سىلىنى تۇتۇپ قالمايمەن... يېنىمدا قالسىلا دېمەيمەن... بىر ئېغىز گېپىم بار. پەقەت بىر ئېغىزلا!...

ئېشەكنى بولۇشىغا چاپتۇرۇپ مېڭىۋاتقان دەرۋىش ئىختىيارسىز ھالدا ئېشەكتىن چۈشۈپ توختىدى.

ـــ نېمە گەپلىرى بار شۇنچە ئالدىراش؟ ـــ ئۇ قىزنىڭ پۇتىغا قاراپ تۇرۇپلا سورىدى. ئۇ بۇگۈن پېيىمە كىيمىگەنىدى. ئەيلەنمىگەن قىزىل خۇرۇمدىن تىكىلگەن ئۆتۈكى ئاپئاق توپىغا مىلىنىپ، رەڭگى تونۇغۇسىز بىر ھالدا تۇراتتى.

ـــ قاقپودا ناشتىلىق غىزا ئېلىپ كەلسەم، ئۆزلىرى ئاقتىمۇ ـ كۆكتىمۇ يوق تۇرىلا. شەيخىتىن سورىسام، ئۆزگىگە ئېيتقۇسىز دىل شىكەستىسى ۋەجىدىن بۇ يەرنى تەرك ئەتتى. مەن بىلەن خوشلىشىشقىمۇ رايى بارماي، كېچىدىلا كېتىپ

قالدى، دېدى. شۇ يۇگۇرگەنچە يېقىن يول بىلەن ئالدىلىرىغا چىقىشىم، دەرۋىشىم.

ــ شەيخ شۇنداق دېدىمۇ؟

ــ شەيخىم شۇندا دېدى غوجام. ئۇ يەنە: بۇ ئېسىل پەزىل، كاتتا مۇددىئالىق دەرۋىشكە سۇننەت سىناقلىرى باشلاندى. بەلكى، سىناقنىڭ ئەڭ ئېغىرى باشلاندى. ئىشق ئوتى ھەربىر دەرۋىش ئۈچۈن زىيادە مۇشكۈل سىناقدۇر. خاتالاشمىسام، سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭلا ئەمەس، تارىختىكى نۇرغۇن كاتتا زاتلارنىڭ ئەڭ مۇشكۈل ئىشقىي سىناقلىرى دەل مۇشۇ يەردىن ــ شەھىدانە خوتەندىن باشلانغان، ــ دېدى.

ــ مۇ... مۇددىئالىرىنى دېسىلە... ــ دېدى دەرۋىش ئۆزىمۇ سەزمەيلا كېكەچلەپ. شۇ تاپتا ئۇنىڭ كاللىسىدا «شەيخ بۇ ئىشنى قانداق بىلگەندۇ» دېگەن سوئال ئەگىتتى. يۈزلىرى خۇددى شەيخ قاراپ تۇرغاندەك قىزىپ كەتكەندى.

ــ دېمەكچى بولغىنىم... مېنىڭ سىلىگە دەيدىغىنىم... بىر مەن ئۆزۈملا ئەمەس، سىلىمۇ زىيادە ئازاب چېكىپتىلا. ئاللاھ بۇ ئوتنى ئىككىمىزگە تەڭ ساپتۇ. مېنى ئاندا قىينىمىسىلا، ئۇز غوجام... ــ قىز قارا رومال ئىچىدە بۇقۇلداپ يىغلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئېسىدەشلىرىدىن رومال يەڭگىل تىترەيتتى.

دەرۋىش ھەممىنى چۈشەندى. شەيتان ۋەسۋەسىسى ئۇنى مۇشۇ يەرگىچە قوغلاپ كەلگەنىدى.

ئۇ يۈرىكىنىڭ ئېچىشىشلىرىنى، دىلىنىڭ توسقۇنسىز تارتىشلىرىنى بىر ياقتا قايرىپ قويۇپ، ئازاب، ئەمما كەسكىنلىك بىلەن شۇنداق دېدى:

ــ يولۇمنى توسۇمىسىلا خېنىم!

ــ دەر... ۋى... شىم! ــ قىز «پالاقتىدە» ئۇنىڭ ئايىقىغا يىقىلدى، ــ ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا، دەرۋىشىم. قارىسام، قارىدىلا. غىزا بەرسەم يېدىلە... مېنى ئازابقا سېلىپ قويۇپ

ئەمدى... ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا ئۆز غوجام. سىلىدىن ئۆتۈنەي. ئاللا سىلىدىن رازى بولسۇن...

ــ ماڭمۇ ئۇۋال قىلمىسىلا، خېنىم. روزىغارلىق يولىنى ئەمەس، تەركىي دۇنيالىق يولىنى تاللىۋالغان دەرۋىشمەن. نىكاھقا بەنت بولۇش ئەقىدەمگە مۇخالىپتۇر. مېنى ماڭغىلى قويسىلا...

دەرۋىش ھېچنىمىگە قارىماي ماڭدى. ئەمما، قىزنىڭ جەندىسىنىڭ پېشىگە، پۇتلىرىغا يېنىش ـ يېنىشلاپ سۆيۈپ كەتكەنلىكىنى، يۈرەكنى ئەزگۈدەك ھالدا يىغلاپ تۇرۇپ: «ماڭا ئۇۋال قىلدىلا. مېنى ئوتقا تاشلاپ قويۇپ كەتتىلە. بۇ ئىشنىڭ ئۇۋالى سىلىگە. قىيامەتتىكى سوراقلارغىمۇ ئۆزلىرى جاۋاب بېرەرلا...» دەپ قېلىشلىرىنى ئۇزۇنغىچە، تاكى ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇنتۇيالمىدى.

ــ ئەجەپ جاھىل بىر خەقكىنا بۇ خوتەنلىك دېگەن دېگەنلەرنى ئويلاپ قالدى دەرۋىش كېتىۋېتىپ، ــ مەن بىر ئەر تۇرۇپ، كۆيۈك ئازابىنى ئىچىمگە سىڭدۈرۈپ كېتىۋاتسام، بۇ مەزلۇم ئۆز گېپىدە ئەجەپ چىڭ تۇردى ـ يا. بىرنى بىر دەيتىمىز، دەپ يۈرسە، نېمە دەيدىكىن دەپتىمەن. نىيەت ـ مۇددىئايىمىزدىن يانمايمىز، گېپىمىزدە چىڭ تۇرىمىز، دېگىنى ئىكەن ئەمەسمۇ ئەسلى. مۇھەببەتكە شۇنچە سادىق بولغىنىغا قارىغاندا، دوستلۇققا قانچە سادىقتۇر بۇ خەق. مەزلۇملىرى بۇنچىلىك جۈرئەتلىك بولغاندا، ئەرلىرى قايسى دەرىجىدىدۇر. يولدىكى قايسىبىر يۈرتتا بىر دانىشمەنلىك: شەھىرى خوتەندىن ئامان ـ ئېسەن ئۆتەلمىسەك، ئىشقىي توسۇقلىرى ساڭا قايتا يولىماستۇر، دەپ دۇئا بەرگىنى بىكار ئەمەسكەندە. سەھۋالىم مازاردىكى ئاقكۆڭۈل شەيخىنىڭ مەن كەلگەن كۈنى كېچىسى خوتەن ھەققىدە ئېيتىپ بەرگەن ھېكايىلىرى ئىچىدىكى «بىرنى بىر دېگۈلۈك، رىۋايىتىمۇ بىكار ئېيتىلمىغانىكەندە! ئەرلىرى

تۇرماق، مەزلۇملىرىمۇ ئۆز ئەقىدە ـ مۇددىئالىرىدىن ئاسانلىقچە يانمايدىغانلاردىن ئىكەنده بۇلار.

بىر دىنلا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا سەھۋالىم شەيخى كەلدى. چىرايى قاقتەك قورۇلۇپ كەتكەن شەيخ دۇنيادىكى جىمى ئۇچۇر، ئۆزگىرىشلەردىن خەۋەردارەك سۆزلەيتتى. ئۇمۇ باشقا خوتەنلىكلەرگە ئوخشاشلا «قىلىتمىز، ئېتىتمىز» دەيتتى. «ر» نىڭ ئورنىغا ھامان «ي» نى ئالماشتۇرۇپ گەپ قىلاتتى. تېخىمۇ قىزىقارلىقى، «ر» تاۋۇشىنى چوقۇم ئېيتمىسا بولمايدىغان جايدا، ئۇنىڭغا بىرقانچە «ر» نى قوشۇپ دەۋەتمەكچى بولغاندەك، شۇنچە كۈچەپ ۋە ئېغىر تەلەپپۇز قىلاتتى. ئۇنىڭ دەرۋىشنىڭ ئېسىدىن چىقمايدىغان بىر ھېكايىسى مۇنداق ئىدى:

زامانلار ئايلىنىپ، پەلەكنىڭ چەرخى چۆرۈلۈپ، ئەلنىڭ سەلتەنەت قۇياشى خاندىن ـ ئىشانغا يۇزلەنگەن بىر دەۋر ئىكەن. ھىدايىتۇللا ئىشان جۇڭغار خانى غالدان سېرىنىڭ قوشۇنلىرىغا تايىنىپ، ئىسمائىلخاننىڭ قولىدىن بۇيۇك يەركەن خانلىقىنى تارتىۋالغاندىن كېيىن، پۇقرالارغا ئېغىر زۇلۇم سېلىشقا باشلاپتۇ. ئۇ زامانلاردا جۇڭغارلار قىزىل تۇچتىن ياسالغان داچەن پۇلىنى بىر پۇل دەپ خەجلەيدىكەن. ھىدايىتۇللا خوجا جۇڭغارلارغا ئىلتىپات كۆرسىتىپ، ئۇلارغا ياخشىچاق بولۇش ئۈچۈن، قول ئاستىدىكى پۇتۇن جايلارغا «بىر پۇلنى ئىككى پۇل ئورنىدا خەجلەش» توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈپتۇ ۋە شۇ يول بىلەن ئۆزىگە ياردەم بەرگەن غالدان قوشۇنلىرىنى باي قىلىشنى ئويلاپتۇ. بۇ بۇيرۇققا ئالدى بىلەن خوتەن خەلقى قاتتىق نارازى بولۇپ، بىر پۇلنى ئىككى دېيىشكە زادىلا ئۇنىماپتۇ. بۇيرۇقى ئۆتىمگەن ھىدايىتۇللا خوجا خوتەن خەلقىگە ھەيۋە قىلىپ، ئۇلارنى بىر ئەدەپلەپ قويۇش مەقسىتىدە، پۇتكۇل پۇقرانى بىر مەيدانغا توپلاپتۇ. قىرىق نەپەر يۈرت ئاقساقىلىنى ئوتتۇرىغا سۆرەپ چىقىپ: «بىر پۇلنى ئىككى دەمسەن ـ دېمەمسەن؟» دەپ

سوراقلاپتۇ. «خۇدامۇ بىر، بىر پۇلمۇ بىر، بىرنى ئىككى دېسەك خۇدا راۋا كۆرمەيدۇ. شۇڭا، بىرنى بىر دېگۈلۈك» دەپ قارشىلىق قىپتۇ ئۇلار.

جۇڭغارلار قىلىچلىرىنى يالتاڭچلاپ: «ئەگەر يەنە جاھىللىق قىلىپ، قايسىك بىر پۇلنى ئىككى پۇل دېمىسەك ئۆلتۈرىمىز!» دەپ ئۇلارنى قورقۇتماقچى بوپتۇ ۋە بىر - بىرلەپ سوراپتۇ. كىمدىنلا سورىسا، «بىرنى بىر دېگۈلۈك» دەپ سۆزىدىن زادىلا يانماپتۇ. شۇ جايدىلا بىرنى ئىككى دېمىگەنلەرنىڭ باشلىرى ئېلىنىپتۇ. ئارقا - ئارقىدىن ئوتتۇز توققۇز كىشىنىڭ بېشى كېسىلىپتۇ. قىرىقىنچى كىشىگە كەلگەندە يەنە سوراپتۇ. ئۇ كىشىمۇ جۇڭغارلارغا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ: «بىرنى بىر دېگۈلۈك!» دەپ ۋارقىراپتۇ. ئۇنىڭ بېشىمۇ دەرھال كېسىلىپتۇ. شۇ چاغدا مەيداندا چۇقان كۆتۈرۈلۈپ: «بىرنى بىر دېگۈلۈك!» دېگەن شوئار ساداسى كۆكنى لەرزىگە سالىتۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، خوتەنلىكلەرگە «جاھىل، گېپىدە چىڭ تۇرىدىغان مەنسىدىكى «بىرنى بىر دېگۈلۈك» دېگەن ئاتا مىراس لەقەم سىڭىپ قالىتۇ...

* * *

دەرۋىشكە ئەستىلىك بولىدىغان ئىشلار تېخى تۈگىمىگەنىدى. ئۇ سەپەر جەريانىدا، تاشقى يېڭىلىقلاردىن كۆزە كۆپرەك ئىچكى ئۆزگىرىشلەرگە، تاشقى تەسىرنىڭ قەلبىنى قوزغىتىشلىرىغا، ئۆز تەپەككۇرىدا مەۋج ئۇرۇۋاتقان غەلىيان ياكى يۈكسىلىشلەرگە... ئەھمىيەت بېرىپ كېلىۋاتقان بولسىمۇ، قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان رېئاللىق تەقەززالىرىدىنمۇ قېچىپ قۇتۇلالمىدى. جەمجىت يۈرۈش، تىنچ تەپەككۇر قىلىش ئىستىكى هامان تۇرلۇك توسقۇنلۇقلارغا ئۇچراپلا تۇردى.

ئۇ خوتەندىن كېچىلەپ يولغا چىققىنى، يەنە كېلىپ شەيخ بىلەن خوشلاشمايلا چىققىنى ئۇچۇن، يول بىلمەي قارىقاش

يولدا خېلى كۆپ ھەرەج تارتتى. ئۇدۇل مازارغىلا يېتەي دېگەنچە، كۆزلىگەن يېرىدىن شۇنچە چەتنەپ، ئىمامىي ئەفتە مازارىنى ئاران تەستە تاپتى. ئۇچرىغانلا كىشىدىن سوراپ يۈرۈپ، نىشانلىغان زىيارەتگاھىقا يەتكەندە كۈن ئولتۇراي دېگەندى.

ئۇ قائىدە بويىچە مازار شەيخىگە سالام بېرىۋەتكەندىن كېيىن، تاۋاب زىيارىتىنى رەسمىي باشلىدى. مازار ئۇ ئۇزاقلاردىن بېرى داڭقىنى ئاڭلىغىنىدەك، چەت - چېتى يىراقلارغا سوزۇلغان، قەدىمىي، سۇرلۇك ۋە ھەيۋەتلىك ئىدى. كەچ بولغانسېرى كېلىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. كىشىلەر خۇددى قايسىبىر يۇرتتىكى ئازنا بازار ياكى چارشەنبە بازارغا ماڭغاندەك، بالا - ۋاقىلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ ئالدىراپ، ئىتتىرىشىپ ۋە تىقىلىشىپ كېلىشەتتى. قارىماققا بىر دەمدىن كېيىن بۇ يەرگە ئادەملەر سىغمايدىغاندەك ئىدى.

دەرۋىش ئۆزى كۆزلىگەن قەبرە بېشىغا بېرىپ يۈكۈنۈپ ئولتۇردى ۋە ئۇنلۇك ئاۋازدا قىرائەت باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇنىڭ قەلب زىكىرلىرى، ئىچكى مۇلاقەت - مۇلاھىزىلىرى باشلىنىپ كەتتى...

ھەر خىل كىيىنىشكەن كىشىلەر تۇشمۇ - تۇشتىن كېلىشىپ، ئۆزلىرى خالىغان قەبرە بېشىدا ئۆز مەشغۇلاتى بىلەن بەند بولماقتا ئىدى. ئەتراپتىن ئوخشىمىغان ئاۋازدىكى قىرائەت ئاڭلىنىاتتى. بوغۇق، زىل ۋە توم ئاۋازلاردا ئېيتقان ھېكمەتلەرمۇ قۇلاققا كىرىپ تۇراتتى. بىرلىرى قايسىبىر مۆتىۋەرنىڭ تونۇش ھېكمىتىنى ساپايە تەڭكىشى بىلەن ئوقۇسا، يەنە بىرلىرى پىشانىسىنى يەرگە يېقىپ، ھۇ تارتىپ يىغلىشاتتى. قەبرە بېشىغا باغرىنى يېقىپ يېتىۋالغان، گۈپپۈرلەپ ئۇسسۇل ئويناۋاتقان كىشىلەرمۇ بار ئىدى. ئاجايىپكى، بۇ يەرنى خۇددى مازار ئەمەس، بازار دەپ تونۇپ قېلىشقاندەك، قايسىبىرلىرىنىڭ جەڭنامە

قىسسىلىرىنى ئېيتىۋاتقانلىقىنى، مەنسۇر ھەللاجى، شاھ مەشرەپ ھەققىدىكى قىسسىلەرگە ھەدىس شېرىپتىن نەقىللەر قوشۇپ ھېكايە قىلىشىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغىلى بولاتتى. مازارنىڭ ھەر تەرىپىگە چېچىلغان تاۋابچىلارنىڭ كۆپ قىسمى كۆلاھ ـ جەندە كىيىشكەنىدى. ئۇلارنىڭ ئۈزۈن چاچلىرى، رەڭگىنى بىلگىلى بولمايدىغان كۆلاھىدىن سوزۇلۇپ چىقىپ، مۇرىسىدە يېيىلىپ تۇراتتى. تاۋابچىلارنىڭ بەزىلىرى توپ، بەزىلىرى يالغۇز ئۆز ئىشلىرى بىلەن بەند بولۇۋاتاتتى. بۇ يەردىمۇ خوتەندىكىگە ئوخشاش دىن بىر، سۇلۇك ـ مەزھەپلەر ھەم ئۇنىڭ سۇننەتلىرى كۆپ ئىدى. «ئىسھاقىيە» ھەممە بىلىدىغان غوللۇق سۇلۇك سانالسىمۇ، ئاۋام تۇرمۇشىدا يەنە باشقا تۇرلۇك سۇلۇكلەر ھەم ئۇنىڭ سۇننەتلىرى ئېقىپ يۇرەتتى. قارىقاش نامى بىلەن ئاتالغان، تارىختىن بېرى دىنىي ئەقىدىسىنىڭ كۇچلۇكلۇكى بىلەن نام چىقارغان مۇشۇ بىر يۇرتتىنلا ئىسھاقىيەدىن باشقا يەنە، ئىشقىيە، يەسەۋىيە، جەھرىيە، كەبرۇيە، رەبوردىيە، دۇۋانىيە، نېمەتىيە... قاتارلىق بىرمۇنچە سۇلۇك ـ مەزھەپلەرنىڭ مۇرىتلىرىنى تاپقىلى بولاتتى. مۇرىتلارنىڭ بەزىلىرى ھەتتا بىرلا ۋاقىتتا بىرقانچە سۇلۇككە كىرگەنلىكى بىلەن پەخىرلىنەتتى. ئۇزۇنىڭ قايسى سۇلۇكتە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغانلارمۇ، باشقىلار نېمىنى قىلسا، شۇنىڭغا ئەگىشىپ قىلىدىغانلارمۇ كۆپ ئىدى. قانداقلا بولمىسۇن، ئۇلارنى ئورتاق بىر ئىستەك باغلاپ تۇراتتى: مۇرىتلار ۋە مۇرىت بولۇش كويىدا يۇرگەنلەر ئۆز سۇلۇكىنىڭ پىر ـ ئەۋلىيالىرىغا قول بېرىشنى ۋە يېنىشلاپ قول بېرىشنى ئاداقىمي مۇرادى دەپ بىلەتتى. شۇندىلا ئاللاغا يېقىنلىشالايمىز، باقىيلىق ساۋابقا ئېرىشىمىز دەپ قارايتتى. ھەممە ئۆزى دۇروس كۆرگەن مەزھەپنىڭ سۇننەتلىرىنى ئادا قىلىشقا تىرىشاتتى. شۇنداق دېيىش ھېچ مۇبالىغە ئەمەس ئىدىكى، ئىسلام پەيدا بولغاندىن تارتىپ تاكى

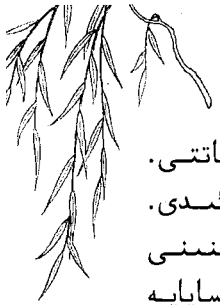
بۇگۈنگىچە، مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ پەرھىز، سۈننەتلىرى ئەڭ بۇرمىلانغان جايدىن «سەئىدىيە» زېمىنىدىن باشقا يەنە بىر ئەلنى تاپقىلى بولمايتتى. «قۇرئان» ۋە ھەدىسلەر روھىغا مۇخالىپ پەتىۋا، ئەقىدە، پەرىز، سۈننەتلەرنىڭ ئاخىرقى مەنزىلگاھى مۇشۇ رايىش تۇپراق ئىدى. يۇرت ـ يۇرتلاردىن ئېقىپ كەلگەن تۇرلۇك ناملاردىكى سۇلۇك ـ مەزھەپلەرنىڭ ئاخىرىقى تۇرارگاھى ۋە جەمگاھىمۇ يەنە دەل مۇشۇ «سەئىدىيە» ئىلى ھېسابلىناتتى. شۇڭا، بۇ ئەلدە ئۆتمۈش ھەم بۈگۈنكى ۋاقتى ئۆتكەن ۋە ئېقىۋاتقان بارچە پىكىر ـ مەزھەپلەرنىڭ يېتەرلىك بازىرى بار ئىدى. ئۆزىنىڭ قايسى سۇلۇكتە ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان ياكى سۇلۇكلەر تەسىرىگە تېخى ئۆتمىگەن مۇسۇلمانلارمۇ ئەجدات ئەنئەنىسى ۋە بۇزۇلغان ئەھكاملار بويىچە ئۆز ئىشىنى قىلىپ كېتىۋېرەتتى.

كۈن ئولتۇرۇش بىلەن تەڭ مازار تېخىمۇ قايناپ كەتتى. ھەممە تەلپۈنىدىغان، بارچە كۆڭۈلنىڭ مەيلىنى تارتىدىغان بۇ ھەيۋەتلىك ئېگىزلىكتىن تاراۋاتقان گۈرۈلدەش ئاۋازى يىراق ـ يىراقلارغىچە يېتىپ باراتتى. بىردەمدىلا مازاردا كونا پىيىمىدىن ياسالغان ئاسما چىراغلار پەيدا بولدى. تاۋابچىلار چىراغ ئاستىدا ئۇششاق ـ ئۇششاق توپلارغا بۆلۈنۈپ ۋە بەزىلەر تەنها ھالدا ھېكمەت ئېيتىشقا باشلىغانىدى. مۇشۇ يىللاردىكى ئەھۋال شۇنداق ئىدىكى، قەدىمىي ئاستانە يەرکەندە بىرەر ئىشتىن شەپە بىلىنگەن ھامان، باشقا ناھىيە ـ شەھەرلەردە بوران چىقاتتى. يىراق ـ يېقىندىكى يېزا ـ ئايماقلاردا بولسا، كۈچلۈك قارا قۇيۇنغا ئايلىناتتى. نۆۋەتتىكى تاۋاب ئەھۋالىمۇ خۇددى شۇنداق ئىدى. خوجا ـ ئىشانلار باشلاپ بەرگەن ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى بۈگۈنگىچە داۋام ئەتكۈزۈۋاتقان «ھىجرەتى ماشايىخ» دولقۇنى جاي ـ جايلاردىكى ئاۋام كۆڭلىنى لەرزىگە سالغانىدى. چوڭ ئىشاننى دوراپ ئوتتۇرانچىسى، ئۇنى دوراپ كىچىك سەردارلىرى ئۆز

ئەتراپىغا مۇرىت توپلاپ، يۇرتتىكى مازارى - ماشايىخلارنى كوللېكتىپ زىيارەت قىلىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋېلىشقانىدى. ئۇلار خوجا - ئىشان پىرلىرىدەك ھەيۋەتلىك سەپ تارتىپ، يۇرت ئاتلاپ يىراقلارغا بارالمىسمۇ، يېقىن ئەتراپتىكى مازارلارنى قەرەللىك تاۋاب قىلىپ تۇرۇشاتتى. مۇشۇ پۇرسەتكە يېتىشنى ئارزۇلاپ يۇرۇۋاتقانلارمۇ ھېسابسىز ئىدى. بۇ ئارقىلىق سۇلۇكتە مۇرتلار كۆپىيەتتى. خوجا - ئىشانلار رازى - رىزا بولۇشاتتى. ناگان - ناگاندا مۇشۇنداق كوللېكتىپ تاۋابنىڭ ئۇستىگىلا چۈشكەن كەم دىدار پىر - ئىشانلارنىڭ مۇبارەك يۈزىنى كۆرۈشكە مۇشەررەپ بولغىلىمۇ ھەم بولاتتى. ئۇلارغا بۇنداق پۇرسەت كەم ئۇچرىسىمۇ، مۇشۇ پۇرسەتنىڭ كېلىشىنى كۈتۈپ تاۋاب ئەيلەشنىڭ ئۆزىمۇ ھۇزۇر ۋە بەخت ئىدى. شۇڭا، ئۇلار بارلىق تاۋاب پائالىيىتىدە خوجا - ئىشانلارنىڭ رەسىم - يوسۇنلىرىنى تەكرارلايتتى. ئۇلارنى دوراپ ھېكمەت ئېيتاتتى، جەررە سالاتتى، زىكرى - ساماغا چۈشەتتى. ھەر بىر سۇلۇكنىڭ ئۇدۇم - مەشغۇلاتلىرى مەزمۇن ۋە شەكلى جەھەتتىن ئاساسەن بىرلىككە كەلگەن بولسىمۇ، پائالىيەتنىڭ سۈپەت ۋە دەرىجىسى ئۇنىڭغا قاتناشقانلارغا قاراپ بولاتتى. پىر - خوجىلار باشلامچى بولۇپ كەلگەن زىيارەت پائالىيىتىنىڭ دەرىجە ۋە سۈپىتى ئالاھىدە يۇقىرى بولاتتى. بۇنداق زىيارەتتە ئۇلار ئىخلاسمەنلىرىگە سەركە بولۇپ، «ئۇلۇغلار جامالى»نى تاۋاب قىلاتتى، مۇقەددەس ئىزنالارنى زىيارەت قىلىپ ئۆتەتتى، مۇرتلار زىيارىتىنى قوبۇل قىلاتتى، يېڭى مۇرتلارنى ئۆز قوينىغا ئالاتتى. قول بەرگەنلەرنىڭ پۇت - پېشىلىرىغا سۆيۈشلىرىنى نەزەرىگە ئالاتتى. يىراق - يىراقلاردىن ئارمانلاپ كەلگەنلەرگە دۇئا ۋە رازىلىق بېرەتتى. ئاخىرىدا قىرائەت قىلىپ، زىكرى - ساماغا چۈشەتتى. بۇنداق ۋاقىتلاردا پىر - خوجىلارغا ئەگىشىپ كەلگەن شائىر - ۋائىزلار ئۆز

كارامەتلىرىنى كۆز - كۆز قىلىشاتتى. بىر قەدەر مۇقىملىشىپ، ئەنئەنە بولۇپ قالغان ھېكمەتلەر ئوقۇلۇپ، دەرۋىش - سوپىلار زىكرى ھالقىسىغا چىللانغاندىن كېيىن، ھەركىم ئۆز كامالەتلىرىنى كۆرسىتىشەتتى. خوجىلار سۆيۈنگەنچە شېئىرىي - ھېكمەتلەر شۇنچە يېڭىلىنىپ ۋە رەڭدارلىشىپ باراتتى. نەق مۇشۇنداق چاغدا ۋائىزلار ئاغزىدىن ئاجايىپ پاساھەتلىك ھېكمەتلەر — يېڭى شېئىرىي ئىختىرالار جاراڭلايتتى. بۇ زىكرى - سامانىڭ ھۆرمەت، سۈيەت دەرىجىسىنى بەلگىلەيتتى. يەرلىك سوپىلار سەركىلىرى ئۆزلىرى تەشكىللىگەن زىكرى - سامالارنىڭ ئىناۋەت ۋە سۈيەت دەرىجىسى بۇنىڭدىن سەل پەرقلىقراق بولاتتى. بۇ چاغدا خوجا - ئىشانلار بىۋاستە قاتناشمىغاندىن باشقا، زىكرىدە ئېيتىلىدىغان ھېكمەتنىڭ يېڭىلىق، پاساھەتلىك ھەم ئىجاتكارلىق خاراكتېرىمۇ سۈسراق بولاتتى. كۆپىنچە ھاللاردا ئۆزلىرىنىڭ بىلگىنىدىن كۆرە، ئىلگىرىكىلەرنىڭ شېئىرىي - ھېكمەتلىرى يادقا ئوقۇلاتتى ۋە ھەتتا بەزىدە بۇزۇپ ئېيتىلاتتى. كەيپىياتمۇ خوجىلار ئىشتىراك قىلغان زىكرى - سامالاردا ئىپادىلەنگەن خۇشلۇق ھەم ھاياجانغا يەتمەيتتى. لېكىن، زىكرىگە قاتناشقۇچىلار بۇنداق قارىمايتتى. ئۇلارنىڭ نەزىرىدە، زىكرى — ئۆزنى، ئۆزگىنى، پۈتۈن ئالەمنى ئۇنتۇپ، ياراتقۇچى ھەقتائالاغا يېقىنلىشىشنىڭ بىردىنبىر يولى ئىدى. شۇڭا ئۇلار زىكرىنى سېغىنىپ تۇراتتى، زىكرى ئويۇشتۇرۇشنى ئارزۇلايتتى. دەل مۇشۇ ئارزۇ تۇرتكىسىدە يىراق - يىراقلاردىن سەپ تارتىپ كېلىشەتتى...

ھەر تەرەپتە ئايرىم - ئايرىم توپ بولۇپ تۇرۇشقان كىشىلەر ئوخشىمىغان يېزا - مەھەللىلەردىن كەلگەندەك قىلاتتى. يول - ئۆتەڭلەردىكى تۇنەكخانە، خانىقا، مۇساپىرخانىلاردىن ئۇلۇغۇرۇپ كەلگەنلەرمۇ بار ئىدى. قايسى بىر توپتىكىلەر ساپايىلىرىنى شاراقلىتىپ، «ھەق، ھۇ!» دەپ جەرىگە چۈشكەنىدى. يەنە

قايسىبىر توپتىكىلەر ئۇنلۇك ئاۋازدا قىرائەت قىلىۋاتاتتى. تەگبىر ئېيتىۋاتقان، ئىمان كەلتۈرۈۋاتقانلار توپىمۇ بار ئىدى. يېقىنلا يەردىكى گۈمبەزلىك بىر قەبرە ئالدىدا قىش بولغىنىنى ئۇنتۇپ قالغاندەك يېرىم يالىڭاچ كېيىنگەن، قوللىرىدا ساپايە توتۇۋېلىشقان بىر توپ ئۇزۇن چاچ كىشىلەر ھېكمەتكە ئۈمتۈلۈپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇشقان بولۇپ، تەڭكەش بولۇشقا تەييارلىنىپ تۇرۇۋاتاتتى. پەيت كەلگەن ھامان ساپايىلەر «ھەق، ھۇۋا!» غا ماسلىشىپ تۇشمۇ ـ تۇشتىن شاراقلايتتى. بوغۇق ۋە تىترەك ئاۋازدىكى ھېكمەت دىللارنى ئاجايىپ بىر سېھرىي ھاياجان يېپىغا باغلاپ، ئۆز مەنزىلىگە ئېلىپ كەتكەندى:

ئاۋۋال سېنىڭ ھەمدىڭ ئېيتاي قادىر خۇدا،
سەن زۇۋانىم جارى قىلغىل ھازىر ئىلاھ.
گۈناھ دەردى بىمار قىلدى، بەرگىل داۋا،
گۈناھىمدىن ساقا يىغلاپ كەلدىم مانا.
گۈناھىمنى بايان قىلسام يەرگە سىغماس،
سەندىن ئۆزگە كىمگە باراي، قولۇم ئالماس،
ھادىي ئۆزۈڭ، سەنسىز ھېچكىم يولغا سالماس،
گۈناھىمدىن يىغلاپ ساقا كەلدىم مانا.
گۈناھكارمەن، ھەرنە بولسام ساقا بولدۇم،
راھمان ئېگەم، يۈز ئۆرۈمە، سېغىنىپ كەلدىم.
ئايا مەھبۇب، لۇتف ئېيتمىساڭ، يولدا قالدىم،
گۈناھىمدىن ساقا يىغلاپ كەلدىم مانا.
...

شۇ ئاردا مازارنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا يەنە بىر توپ دەرۋىشلەر پەيدا بولدى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى كۇلاھ ـ جەندە

كېيىشكەنلەر بولۇپ، كۆلاھى يوقلارنىڭ بېشىدا ئاق تەقىي ــ تاشلاقسىز ئاق تېرە تۇماق بار ئىدى. سەپ ئارقىسىدىن يەنە ئونلىغان ئاق تەقىيلىق كىشىلەر ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. ئۆز ئالدىغا توپ بولۇشۇپ، مازارنىڭ ھەر تەرەپلىرىگە چېچىلغان كىشىلەر ئارىسىدىنمۇ زور توپقا كېلىپ قوشۇلۇۋاتقانلار بار ئىدى.

بىردىنلا ئاق تەقىيلىق دەرۋىشلەر سەرداری سەپنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرۇپ، «سۈرە پاتىھە»نى ئۇنلۇك ئاۋازدا ئوقۇدى ۋە ئارقىدىنلا يەسەۋی ھېكمەتلىرىدىن بىرىنى تېخىمۇ ياقىراق زۇۋاندا قىرائەت قىلىپ، سەپداشلىرىنى سەپكە ــ زىكىر ھالقىسىغا چىللىدى:

«ھۇۋ» ھالقىسى قۇرۇلدى، ئەي دەرۋىشلەر، كېلىڭلار،
«ھەق» سۆپرىسى يېيىلدى، ئۇندىن ئۇلۇش ئېلىڭلار!
قال ئىلمىنى ئوقۇبان، ھال ئىلمىگە يېتىبان،
يوقلۇق ئىچرە پاتىبان، بارلىقلاردىن ئېلىڭلار!
يىرتىپ شەپقەت پەردىسىن، تىلەپ دىدارى خۇدا،
ئېچىپ كۆڭۈل دىيدەسىن، مۇشاھىدە قىلىڭلار!
«ھۇۋ» ھارىسىن ئېلىبان، نەپس بېشىغا سېلىبان،
تۇنى ـ كۈنى، تالىپلار، جاننى پىدا قىلىڭلار!
ھالقا ئىچرە «ھۇۋ» دەڭلار، ئىشق ئوتىدا يېنىڭلار،
جان ـ تەن بىرلە، تالىپلار، تەكبىر باشلاپ ئېيتىڭلار!
«ھۇۋ ـ ھۇۋ» دەيۇ زار ئىڭراپ، ھۇۋ دېمەكتىن مەنا بار،
دىداريدىن ئۈمىدۋار، رەھمىتىدىن ئېلىڭلار!
قۇل خاجە ئەھمەد قۇل بولغان، يول ئۈستىدە كۇل بولغان،
تالىپلار كامىل بولغان، ئاندىن ئىبرەت ئېلىڭلار!

تەكبىر ئېيتىلىپ، دەرۋىشلەر بىر ـ بىرلەپ، ئاخىرىدا

ئورتاق ئاۋازدا ئىمان كەلتۈرۈشكە باشلىدى. مۇبارەك كەلمە، ئۇنىڭدىكى رەسۇللىلا شەرىپى دەرۋىشلەر دىلىنى سۆيۈپ ۋە پاكلاپ ئۆتمەكتە ئىدى. ئەدىلىكتە ئەتراپتىكى ھەممىلا ئادەم بىر يېقا، بىر مەقسەتكە ــ ئاللانىڭ رەھمىتىگە تېزراق ئېرىشىشتىن ئىبارەت بىرلا تۇيغۇچكە باغلانغانىدى.

توپ ئىچى بىر مەھەل سۈكۈتكە چۆمدى. دەرۋىشلەرنىڭ كۆزلىرى يۇمۇلغان، دىققىتى يىغىلغان، نەپەسلەر ئۆز ئەركىگە قويۇلغانىدى. ۋۇجۇدلار يەڭگىللەپ باراتتى. ھەر بىر دەرۋىش جىسمىنىڭ ئىختىيارسىز ھالدا پەيدەك، توزغاقتەك يېنىكلەپ بېرىۋاتقانلىقىنى، بۇنىڭ بىر ئېزگۈ بىشارەت ئىكەنلىكىنى سېزىپ تۇرۇشاتتى. خىياللار جەملەنگەن، كۆڭۈللەر روھلانغان، دىل كۆزى بىر نۇقتىغا تىكىلگەنىدى. بارچە زېھىن بىر مۇرادقا جەم بولۇپ، ئۇنتۇلماس دەقىقىلەرنى كۈتۈپ تۇرۇشاتتى. زارىققان روھلار تەن قەپەزىدىن بۆسۈپ چىقىپ، مەقسەت تامان چاپچىيىتتى، تەن سىلكىنەتتى، جان يۇلقۇناتتى. شوخشىپ تۇرغان بارچە قەلب ھاياجانلىق دەملەر ئۇچۇن تەلپۈنەتتى. ھەممە ئۆرلەشكە ھازىر بولۇپ تۇراتتى، ھەممە ئۇچۇشقا تەييار ئىدى.

دەرۋىشلەرنىڭ چىرايىغا «لاپ» قىلىپ بىر قارىۋەتكەن توپ سەرداری گەجگىسىدىكى ئۇزۇن چاچلىرىنى سىلكىپ تۇرۇپ ھېكمەت باشلىدى:

پاتقان بولسەك گۈناغە،
يەتمەك بولسەك ئاداغە.
ــ ھەق! ھۇ!
كۈنۈ ـ تۈنلەپ تەۋبە قىل،
زىكرى ئەيتگىل خۇداغە.
ــ ھەق! ھۇ!

ئۇ دەرۋىشلەرنىڭ قىزىش ۋە ئۆرلەش ئېھتىياجىنى كۆزدە تۇتۇپ، باشتا مىسرالارنى بۆلۈپ ـ بۆلۈپ، بارغانسېرى قوشۇپ ـ

جۇپلەپ ئوقۇشقا باشلىدى. ئەتراپتىن شۇنىڭغا ماس ھالدا «ھەق! ھۇۋا!» دېگەن سادالار، قىزىغانچە «ھەق، ھۇۋا! ھەق، ھۇۋا!» دېگەن قوش خىتابلار ياڭرىدى.

ئىشىق يانسە دىلىڭدە،
تەپتى زاھىر تىلىڭدە.
— ھەق، ھۇۋا! ھەق، ھۇۋا!
ھەم زەفىران چېھرىڭدە،
زىكرى ئەيتگىل خۇداغە.
— ھەق، ھۇۋا! ھەق، ھۇۋا!

سەردار دەرۋىش بارغانچە يۇقىرى ئاۋازدا توۋلايتتى. ئۇنىڭ بوغۇق ئاۋازدىكى ھېكمەت رېتىمىگە ماس ھالدا، باشقا دەرۋىشلەرمۇ خىتاب سۈرئىتىنى تېزلىتىپ باراتتى. ھېكمەت ۋە ئۇنىڭغا جاۋابەن ئېيتىلىۋاتقان خىتابلارنىڭ شىددىتى ئېشىپ بېرىۋاتاتتى. خىتاب قىلغۇچىلار سەردارغا ئەگىشىپ گاھ ئوڭغا، گاھ سولغا بۇرۇلاتتى. ئوڭغا قايرىلىپ بىر «ھەق، ھۇۋا!»، سولغا قايرىلغاندىمۇ يەنە «ھەق، ھۇۋا!» دەپ ۋارقىرايتتى. كۆلاھدىن ئېشىپ، مۇرىگە يېيىلىپ تۇرغان چاچلار دەرۋىشلەر ھەر سىلكىنگەندە، ئۇلارغا ئەگىشىپ ھەريان تاشلىناتتى. كۆزلەر يۇمۇلغانىدى. جان ـ جەھلى بىلەن خىتاب قىلىۋاتقان ئېغىزلاردا كۆپۈك قاينايتتى. ئۈستى قارچىغىنىڭ تۈمشۇقىدەك ئۇچلۇق كۆلاھلار ھازىرلا باشتىن ئىرغىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك بوشلۇققا سىلكىنەتتى. ھەممە بىھوش ئىدى. بىر ـ بىرلىرىگە قايرىلىپ ۋارقىراۋاتقان بولسىمۇ، ھېچبىر دەرۋىش ياندىكى بىرىنى كۆرمەيتتى. ئۇلارنىڭ خىيالى، تىلى ۋە دىلى بىر ئاللانىلا زىكرى قىلاتتى...

سەردار دەرۋىش ھېكمەت ئېيتقاچ، ھالقا سېپىنى كۆزەتتى. دەرۋىشلەر بەيگە ئۇچۇن قىزىتىلىۋاتقان ئارغىماقتەك بارغانسېرى قىزىشماقتا ئىدى. ھېكمەتلىك مىسرالارمۇ بىر ـ بىرىگە

ئۇلىنىپ، تېز ـ تېز ئېيتىلىشقا باشلىدى.

ھەقنىڭ ئەمرى يار سەڭا،
كۈنۈ ـ تۈن قىلغىل ئەدا.
ئۇندا بار غەيىب سەدا،
زىكرى ئەيتگىل خۇداغە.

بەندە ئۆزۈڭ، گۇناھلىغ
بەك كۆپ ئېرۇر يەمانلىغ.
بىر ئاللادىن ئەمانلىغ،
زىكرى ئەيتگىل خۇداغە

ـــ ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!!!

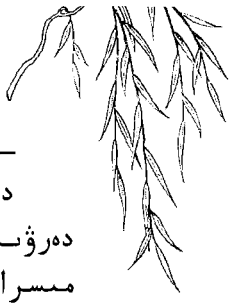
دەرۋىشلەر ئۆزىنى بېسىپ ئالغۇسىز دەرىجىدە قىزىدى. بېيىتلار رېتىمىنىڭ تېزلىشىشىگە ئەگىشىپ، ئەمدى ئۇلار «ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!» دېگەن ياڭراق خىتابنى تېخىمۇ ئاشۇرۇپ ۋە سوزۇپ ئېيتىشقا باشلىدى:

«ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ! ھەق، ھۇۋ!!!»

ئۇلار كارنىيى يىرتىلغۇدەك ۋارقىرايتتى ـ يۇ، ھېچبىرىنىڭ خىتابىغا قۇلاق سالمايتتى. گىرىمسەنلىك قېتىدا تېخىمۇ سۈرلۈك تۇس ئالغان مازار لەرزىگە كەلگەندى. ئاسما چىراغلار پاراسلايتتى. يۇزلەر قىزىرىپ، گۇرەن تومۇرلار كۆپۈشۈپ كەتكەنىدى. شۇ تاپتا دەرۋىشلەر «ھايت!» دېسىلا ئۇچۇشقا تەييار بولۇپ تۇرغان قۇشلارغا ئوخشايتتى...

ئۇلار بىردىنلا «ھەق، ھۇۋ!» دەپ توۋلىغاچ، ئورۇنلىرىدىن ئىرغىپ تۇرۇشتى. كۇچ ـ قۇۋۋەتكە تولغان قوللىرىنى كەڭ يېيىپ، بىر ـ بىرىنىڭ يەلكىلىرىگە چاقماق تېزلىكىدە قۇيۇپ ئۇلگۇردى. نۆۋەتتىكى ھېكمەت ئاپاق خوجا ھەققىدە ئىدى:

قولۇم ئېلىڭ يا پىرىم، مەندە تاقەت قالمادى،
يولغا سېلىڭ يا پىرىم، مەندە ھالەت قالمادى.

ـــ ھەق، ھۇڭ! ھەق، ھۇڭ!!

دەرۋىشلەر يەنىمۇ قىزغىنلىدى. ئۇلار بىيىت ئېيتقۇچى دەرۋىشنىڭ ھېكمىتىگە جور بولۇپ، ئۇنىڭ ئاخىرقى مىسرالىرىنى بىرلىكتە ئېيتاتتى ۋە ئۇلاپلا «ھەق، ھۇڭ!» دەپ ۋارقىرايتتى. شۇ تاپتا ئۇلار ئۆز قىلىدىن تېشىپ چىقىپ كەتكەن دەريا دولقۇنلىرىغا ئوخشاپ قالغانىدى. ھېچنىمىگە پەرۋا قىلماي، ھەممىنى ئۇنتۇپ توۋلايتتى. ئەتراپ مۇھىتى، بۇ دۇنيا، ئۆزى ھەم ئۆزگە تامام يادىدىن چىققانىدى. بىر ـ بىرلىرىنىڭ يەلكىلىرىگە مەھكەم ئېسىلىپ، ئىككى ياققا يۇلقۇناتتى. ئوڭغا قانچە قەدەم ئالسا، سول يېقىغا شۇنچە قەدەم دەسسەپ، جۇشقۇن بىر رېتىم ھاسىل قىلىپ باراتتى. ئۇلارنىڭ رېتىملىق ۋە ئەسەبىي ھەركەتلىرى شىددەتلىك ساما جېڭىنى ئەسكە سالاتتى. ئىشتىراكچىلار بىردە ئوڭغا بۇرۇلاتتى، بىردە سولغا بۇرۇلاتتى. گاھ ئارقىغا تېز ـ تېز قەدەم ئېلىپ، ھالقىنى كېڭەيتسە، گاھ ئالدىغا ئېڭىشىپ كېلىپ سالام بېرەتتى. يەنە تۇرۇپلا غۇلاچلىرىنى ئىككى يانغا كەڭ كېرىپ، تۆت تەرەپكە غۇلاچ تاشلاپ ئايلىناتتى. كۇچەپ تېپىشلەردىن قاتقان تۇپراق ئۇستىدىكى بىر قەۋەت توپا ئېقىمى تەرەپ ـ تەرەپلەرگە چاچرايتتى. غۇۋا چىراغ نۇرى يورۇتۇپ تۇرغان بوشلۇققا توزۇيتتى. ئۇلارنىڭ كۇلاھلىرى ھەرياققا ئۇچۇپ چۈشكەن، بەلباغلىرى يېشىلىپ، جەندىسىنىڭ ئالدىدىن تۆشلىرى كۆرۈنۈپ قالغانىدى. تېنىپ ئولگۇرەلمەيۋاتقان ئېغىزلاردىن ئاپئاق ھور ئۆرلەيتتى. ئۇزۇن چاچلار يېپىۋالغان پىشانىلىرىدىن قارا تەرلەر شۇرقىراپ قويۇلاتتى...

ئۇلارنىڭ قىزىشلىرى يۇقىرى چەككە يەتكەنىدى. ئەمدىلىكتە ھېچبىر دەرۋىش سەردارىنىڭ بىيىتلىرىگە قاراپ ئولتۇرمايتتى، بەلكى بىيىتنىڭ ئاخىرقى مىسرالىرىنى ئۆزلىرى نۆۋەت بىلەن ئۇلاپ ئېيتىشاتتى.

ھەزرەتمەدىن مەن بۇگۈن دۇئا تىلەپ كېلىۋىمەن،
بويىنى سۇنۇق يېتىممەن، مەندە راھەت قالمادى.
ـــ ھەق، ھۇۋا! ھەق، ھۇۋا!
...
قىزىغان دەرۋىشلەرگە بارا ـ بارا بۇمۇ كۇپايە قىلمىدى.
سۇرئەت تېزلەشكەنچە، ئۇلار ھەر مىسرانىڭ ئاخىرىغا ئۇلاپلا
خىتاب قىلاتتى.

ئافا خۇاجەم كىم سۆيۈپ، ھەا! ھۇۋا! ھەا! ھۇۋا!
ئاتىڭ مەشرەپ دېدىلەر، ھەا! ھۇۋا! ھەا! ھۇۋا!
بوسۇغىغاڭدا ئۆلۈرمەن، ھەا! ھۇۋا! ھەا! ھۇۋا!
مەندە ھەسرەت قالمادى، ھەا! ھۇۋا! ھەا! ھۇۋا!

...

زىكرى ئېيتىش قانچە ئۇزاق داۋاملاشتى، قانچىلىغان
دەرۋىش ھاياجاندىن بىھوش بولۇپ يىقىلدى، بۇلارنى بىلىپ
بولمايتتى. بىر ھازادىن كېيىن، ئېغىر نەپەسلەر ئارىسىدىن يەنە
زىكرى ئېيتقان ئاۋاز ئاڭلاندى:

ئايا مۆمىن كىرگىل يولغا مۇراد ئىستەپ،
جان بەھرىدىن ئۆتگىن رەھىم راھمان ئۈچۈن.
گۈناھىڭغا پۇشايمان قىل سىدقىڭ بىرلا،
تەۋبە قىلغىل رەھىم ئېيتقۇچى گۇفران ئۈچۈن.
«ھەق راست! ھەق راست!»
تەندە جانىڭ مېھمان ئېرۇر نەچچە كۈنلەر،
قان يىغلاغىل قايغۇ بىرلە ئۇزاق تۇنلەر.
نېچۈك بولغاي ھالىم دېبان يىراق يوللار،
شايادقابۇل قىلغاي سەندەك ھەيران ئۈچۈن.
«ياھ ھەزرەت! ياھ ھەزرەت!»
زاھىت قۇللار تەقۋا بولۇپ نامازئوقۇر،
نېسىب قىلسا ئاندا بارىب ھۆرلەر قۇچۇر.

ئاشىق قۇللار مەنسۇر يەڭلىغ جاندىن كېچۈر،
قۇربان بولۇر دار ئۈستىدە جانان ئۈچۈن.
«ۋاھەرىخ! ۋاھەرىخ!»
ھارام ئېرۇر ئاشىقلارغا غەرەز، خۇدا،
خاتا ئېرۇر تەلەب قىلسا ھاردۇق سورا.
مۇھەببەتسىز تائەتلىرىڭ بەدى ھاۋا،
مەغرۇر بولما دۇنيا، ئۈچبۇ، رىزۋان ئۈچۈن.
«مىڭ تەۋبە! مىڭ تەۋبە!»

...

دەرۋىشلەر نۆۋەت بىلەن ھېكمەت ئېيتىشىپ، تۇنىنى تاڭغا ئۇلار ئىدى ـ يۇ، بۇ شېرىن ئارزۇغا يېتىش ئۇلارغا نېسىپ بولمىدى. تۈيۇقسىزلا باستۇرۇپ كەلگەن بىر توپ يوچۇن دەرۋىشلەر مازارنى بىردىنلا قىيامەتكە ئايلاندۇرۇۋەتتى. كەلگەنلەرنىڭ ھەممىسلا بېشىغا قارا تەقي ياكى مەخسۇس قارا رەخت بىلەن تاشلانغان كۇلاھ كىيىۋېلىشقانىدى. ئۇزۇن ۋە يىرتىق جەندىلىرى سۇنغان قاناتتەك يەرگە سۆرۈلۈپ تۇراتتى. ھەممىسىنىڭ قولىدا جان ئالغۇچى ئەسۋاب ـ سايمان: پالتا، نەيزە، ئارا، توقماق، ئاسقاق، كالتەك، قىلىچ، پىچاق... قارىماققا بۇلار قاراڭغۇ مازاردىن تىرىلىپ چىققان ئەرۋاھلارغا ئوخشايتتى.

قارا رەختتىن تاشلانغان كۇلاھ كىيگەن، ئاق ساقالى كىندىكىگە چۈشكەن، گەجگە ـ پاتاڭلىرىنى يېپىۋالغان چار ئارىلاش چاچلىرى ھەريان يەلپۈنۈپ تۇرغان، ئۇتتۇر چىشىنىڭ بىرىمۇ قالماي چۈشۈپ كەتكەن قارا ماتاق دەرۋىشنىڭ قولىنى بىر سىلكىشى بىلەن، ئەگىشىپ كەلگەن دەرۋىشلەر ئاچ ھەرىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىشتى. ئۇلار زېكىر سېھرىدىن مەست بولۇشۇپ، ئىلاھىي ئىشىق كويىدا نەپەس ئېلىشىۋاتقان ئاشىق دەرۋىشلەرنىڭ ئارقا تەرىپىدىن تۈيۇقسىز ھۇجۇم قىلىشتى. ئاق تەقىيلىقلەرنىڭ بىرلىرى توقماق زەربىسىدىن، بىرلىرى ئۆتكۈر

قىلىچ تىغىدا، يەنە بىرلىرى كۇچەپ سانجىلغان نەيزە بىلەن يەر چىشلەشتى. يىقىلغانلارنىڭ كۆپىنچىسى نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلمەيلا ئۇ دۇنياغا ئۆزىدى. كېچىكىپ سەزگەنلىرى ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىشقىمۇ ئۈلگۈرەلمىدى. «ئۇر! چاپ!»، «قىر!» دېگەن ئاۋازغا ئۇلۇشۇپلا، مازارنىڭ قارىغۇ بۇلۇڭلىرىدىن «قېچىڭلار!» دەپ ۋارقىراشقان ئەنسىز ئاۋازلار ياڭرىدى. بىردەمدىلا قىيا - چىيا، ۋارقىراش، ئىنجىقلاش، ئىڭراش، ۋايساش، قاغاشلار... ئەتراپنى قاپلىدى. ئاسما ماي چىراغنىڭ سۇس نۇرىدا غۇۋا يورۇپ تۇرغان تۇپراق هايىت - هۇيت دېگۈچە ئاق تەقىيلىقلەرنىڭ قىپقىزىل قېنى بىلەن بويالدى. يۇزلىگەن دەرۋىشلەر كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە جەسەتكە ئايلىنىپ، توپا ئارىلاش قان ئىچىدە ساينىڭ تېشىدەك ياتاتتى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى كۆزى ئوچۇقلا جان ئۈزگەنىدى. بەزىلىرىنىڭ كۆزلىرى چاچراپ چىقىپ كەتكەن، بەزىلەرنىڭ مېڭىسى ئۇيۇلۇپ كەتكەن، يەنە بەزىلەرنىڭ ئوچىيى چۇۋۇلۇپ، قان ئارىسىدا سوزۇلۇپ ياتاتتى... ۋەقە شۇنداق تېز يۈز بەردىكى، ئەتراپتىكى قەبرە باشلىرىدا ئىچكى مۇهاكىمىلەردە بولۇشۇاتقان، جەررە - سامما سېلىشۇاتقان، هېكمەت ئېيتىشۇاتقان، ساپايىلىرىنى جان - جەهلى بىلەن شاراقشىتىپ ئۇسسۇلغا چۈشۇاتقان دەرۋىش - زىيارەتچىلەرمۇ نېمە ئىش بولغانلىقىنى بىلەلمەي قېلىشتى. پەقەت باستۇرۇپ كەلگەنلەرنىڭ يۇقىرى ئاۋازدىكى غالىب سادالىرى ۋە جان تالىشۇاتقانلارنىڭ قاغاش - ئىڭراشلىرى ئاڭلانغاندىن كېيىنلا، ئاندىن هەممىنىڭ دىققىتى قانغا مىلەنگەن جەسەتلەر دۆۋىسىگە مەركەزلەشتى. ئەنسىز توۋلاش، قېچىش، مۆكۈشلەر شۇنىڭدىن باشلاندى.

— ۋاي نېمە ئالامەتلەر بولغاندۇر؟

— نېمە قازالار كەلگەندۇر؟

— نېمە كارامەت بۇ؟

كىشىلەر شۇنداق دېيىشىپ، قورقۇنچ بىلەن ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشتى. كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە سانىقسىز قارا گەۋدىلەر قاراڭغۇلۇققا غايىب بولدى. ئەتراپنى لەرزىگە سالغان جەررە - سامالار بېسىقتى. بەس - بەس بىلەن ئېيتىلىۋاتقان بىيىت - ھېكمەتلەرمۇ توختىدى. مۇڭلۇق قىرائەتلەرمۇ، يىغلاپ تۇرۇپ دەرد - تەلەپ تۆكۈشلەرمۇ تىنجىدى. يەكشەنبىنىڭ بازىرىدەك قاينىاپ كەتكەن مازار بىردىنلا جىمىپ ۋە چۆلدەرەپ قالدى. ھەممە ياقنى ئەنسىزلىك، قورقۇنچ باستى.

ــ ھاشىمخان سوپى، قۇل خوجا قەھھەر دەرۋىشلەر مۇرىتلاردىن 8 ~ 10 نى باشلاپ بارىب، ئەتراپنى ئالا قويماي ئاختۇرۇڭىزلەر. ئاق تاغلىق پاسىق - مۇناپىقلەرنىڭ بىرەرىمۇ كۆزىمىزنى غەلەت قىلىپ قاچمىسۇنلەر، ــ دەپ بۇيرۇق قىلدى قېرى سوپى خىرقىراق ئاۋاز بىلەن.

ــ قۇللۇق! پىرى كامىلىم!

ــ بېشىم بىرلە بەجا كەلتۇرگەيمەن!

ئىسمى ئاتالغان ئىككى دەرۋىش قوللىرىدىكى كالتەك ۋە تۆمۇر ئارىسىنى مەھكەم تۇتۇشۇپ، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا بۇيرۇق كۈتۈپ تۇرغان مۇرىتلاردىن بىرقانچىسىنىڭ نامىنى ئاتىدى. ئۇلارمۇ ئوخشاشلا «قۇللۇق!» دېيىشىپ، دەرھاللا ئەتراپنى تېمىسقىلاپ كەتتى.

دەل شۇ چاغدا جەسەتلەر ئارىسىدىن بىرسىنىڭ زەئىپ ئاۋازى ئاڭلىنىپ قالدى:

ــ ئاللا جاجاڭنى بېرۇر... ئۇلۇغ ئاللا جاجاڭنى بېرۇر!...

دەرۋىشلەر سەردارى دەرھاللا شۇ ياققا بۇرۇلدى ۋە قەھرى بىلەن ۋارقىرىدى:

ــ جانى ئامان قالغان پاسىقنى ئېنىقلاڭلەر!

دەرۋىشلەر جەسەتلەر دۆۋىسىگە يېڭىباشتىن يوپۇرۇلۇپ كەلدى. قان ئىچىدە مايماق - سايماق يېتىشقان ئۆلۈكلەرنى

پۈتىدىن، قولىدىن ۋە ھەتتا بەزىلىرىنى قۇلاقلىرىدىن تارتىپ، ئۇيان ـ بۇيانغا تاشلاشتى. بىر دەملىك جىددىي ئېنىقلاشتىن كېيىن، چالا ئۆلۈك بولۇپ قالغان بىر دەرۋىش سىرتقا تارتىپ ـ سۆرەپ چىقىرىلدى.

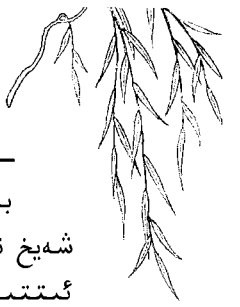
ـــ بايا بىزگە قارغىش ياغدۇرغان جوھۇت سەنمۇ، پەسەندە؟ ـــ ساقلىنى تىترىتىپ تۇرۇپ سورىدى قەرى دەرۋىش.

ـــ ھە... ئە، مەن. ئۆزۈڭ جوھۇت، مۇنا... پىق! ـــ قان ئۈيۈپ، يۈزلىرىنى كۆرگۈسىز بولۇپ كەتكەن دەرۋىش جان تالىشىپ تۇرۇۋاتقان پۈتلىرىنى تېنىمسىز مىدىرلىتىپ ۋە ئۆزىمۇ خارقىراپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى، ـــ ئاللا... ئاللا جاجاڭنى بې... بې... رىدۇ... ئىشان نۇر ئاللانىڭ، ئىشان... خوجا ئاپاق ئىشان ئەلەيھىسسالام شەھىد روھى ئۇرىدۇ...

ـــ ئىشانىڭنىڭ پاسىق جانى ئۆزى ئىچكەن زەھەر بىرلە دەۋزەق ئوتىدا كۆيۈپ بولغان مۇرتەد. سەنلەرنى ئۇرغىنى، دانىيال بۇزرۇك ئاللا خوجامنىڭ مۇبارەك روھىي. ئەۋلىيا خوجام شەھىد روھى بىرلە پەرمان قىلىدۇلەركى، ئاق تاغلىق ئاسىيلەرنىڭ بارچەسى ئۆلۈمگە مەھكۇم ئىرۇر. جان ۋە روھلەرى ۋەيلۇن دەۋزەقتە كۆيگۈسىدۇر. سەنمۇ ھەم پاسىق! ـــ سەردار دەرۋىش ساقاللىرىنى دىرىلدىتىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ـ دە، قولىدىكى تۆمۇر ئارىنى جان تالىشىپ ياتقان دەرۋىشنىڭ ئېغىز ۋە بوينىغا توغرىلاپ زەرب بىلەن تىقىۋەتتى. «ئىھا!» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ يېرىم جان دەرۋىشنىڭ نەپسى ئۇزۇلدى.

ـــ ئۇشبۇ مازارنىڭ شەيخى كىمدۇر؟ ـــ ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىدىن شۇملۇق دەھشىتى يېغىپ تۇرىدىغان، ئورۇقلىقىدىن بەئەينى ئىسكىلىتقىلا ئوخشاپ قالغان قەرى سەردار دەرۋىش غەزەپلىك ئاۋاز بىلەن شۇنداق سورىدى. سوپى ۋە خەلپىلەرمۇ ئۇلاپلا ۋارقىراشتى:

ـــ شەيخنى تېپىڭلار!

ـــ ئۇشبۇ مازارنىڭ شەيخىنى دەمبەسقەدەم ھازىر قىلىڭلار!

بىر دەملىك چاقىرىش، ئىزدەش ـ ئاختۇرۇشلار نەتىجىسىدە شەيخ تېپىپ كېلىندى. ئۇنى بىرقانچە دەرۋىش ئالدىغا سېلىپ ئىتتىرىپ، دۆشكەللەپ سەردارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى. بۇ 60 ~ 70 ياشلار چامىسىدىكى، كىمگىدۇر سالام قىلغانىدەك ئېڭىشىپ ماڭىدىغان، بىر قاراشتىنلا كىسەلچانلىقى بىلىنىپ تۇرىدىغان، كەكە ساقال، يەنە كېلىپ ساقلى ناھايىتى شالاڭ بىر ئادەم ئىدى.

ـــ مازارنىڭ شەيخى ئۆزۈڭمۇ؟ ـــ دېدى قېرى دەرۋىش شەيخكە سوغۇق نەزەردە بېقىپ ۋە تۇنجى جۇملىسىدىلا ئۇنى سەنلەپ.

ـــ خوش، كەمىنە ئۇشبۇ مازارنىڭ شەيخى بولۇرمەن، ـــ ئۆزىنى سەنلىگەن ئاۋازدىن قانداقتۇر بىر شۇملۇقنىڭ بىشارىتىنى سەزگەن شەيخ بار ئامالىلار بىلەن رايىشراق بولۇشقا تىرىشتى. ئالدىدىكى قېرى سوپىغا ئىختىيارسىز ھالدا باش ئېگىپ، قول قوشتۇرۇپ تۇردى.

ـــ ئەلنىڭ تاۋاب ـ زىيارىتى داۋاملىشىۋاتقان دەملەردە، شەيخ بولغان مۆمىننىڭ دەرقەمدە تۇرماسلىقى دۇرۇسمىدۇر ئۆزۈڭچە؟ ـــ قولىدىكى ئارىنى يەرگە قاتتىق ـ قاتتىق سانجىپ تۇرۇپ، شۇنداق سورىدى قېرى سەردار.

ـــ ھۆددەس دۇرۇس ئەمەستۇر، سوپى ھەزرىتىم. كەمىنە چال بىتاب ۋەجھىدىن ئۇيقۇغا بوزەك بولۇپتۇرمەن. بىر دەم دېمىمنى ئالماقنى ئىستەپ يېتىپ، كۆزۈم ئۇيقۇغا كېتىپتۇ. گۇناھكارمەن!...

ـــ ھىم! ـــ كۆز ئالدىدىكى دەرۋىشنىڭ قۇللۇق بىلدۇرۇشلىرىدىن سەل پەسكويغا چۈشكەنىدەك بولغان سەردار بىرنەچچە دەقىقىلىق ئېغىر ھاسىراشلاردىن كېيىن، يەنە داۋاملاشتۇردى، ـــ كىمنىڭ شەيخىسەن؟!

چۈشىنىكسىز بۇ سوئالدىن گاڭگىراپ قالغان شەيخ قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ ئۇدۇللا جاۋاب بەردى.

ــ مازارنىڭ شەيخىمەن. ئىمامىي ئەفتە مازارنىڭ.

ــ سېسىق زۇۋانىڭغا پوق، تۈزكورى! ــ بايىقى بىر ئاز سوغۇققان كۆرۈنگەن ھالىتىنى تامامەن يوقىتىپ، قېرى شىردەك خىرقىرىدى سەردار، ــ سەن ئەۋلادى پەيغەمبەر خوجا پېشۋاھى دانىيال خوجا ھەزرەتلىرىنىڭ شەيخىسەن. شۇل زاتى مۇبارەك روھلارى ھەمراھى ـ مەدەت بولۇۋاتقان سۈلۈكىي ئىسھاقىيەنىڭ شەيخسەن.

ــ خوش.

ــ لېكىن، سەن ئاق تاغلىق گۈمراھلەرنىڭ مازاردا يايراشلىرىگە، پىرى شەنگە سايراشلارگە يول قويدۇڭ.

ــ بۇ... بۇنى... بىلمەپتىمەن. راست، سەزمەپتىمەن. كۆزۈم كور ئىكەن، سوپى ھەزرىتىم، ــ قان ئىچىدە ياتقان جەسەتلەرگە قاراپ، دىر ـ دىر تىترەپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى شەيخ. ئۇنىڭ ئېسىدە ئاق تاغلىقلارمۇ بۇ مازاردا كۆپ قېتىم بۇگۈنكىدەك قانلىق پاجىئەلەرنى پەيدا قىلغان. ئۇلارنىڭ سەردارلىرىمۇ دەل مۇشۇنداق سوئاللارنى سوراشقانىدى. ئۇ چاغلاردا بىرنېمىلەرنى دەپ، كۆپ ۋەدىلەرنى بېرىپ قۇتۇلغان. بىراق، بۇ قېتىم ئەھۋال باشقىچەدەك قىلاتتى. قېرى سەردار پىر ـ ئىشانلاردىن بولمىسىمۇ، ناھايىتى ئابرۇيلۇق، ئاچچىقى يامان ۋە رەھىمسىزدەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ تېنىمسىز ھاسىراشلىرى ۋە خىرقىراپ تۇرۇپ بۇيرۇق قىلىشلىرى، تېخىمۇ مۇھىمى، كۆز ئالدىدىكى پاجىئەنىڭ ئۇنىڭ قوماندانلىقىدا يۈز بەرگەنلىكى، ئۇنىڭ تولىمۇ شەپقەتسىز سوپى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى.

ــ جۆيلىمە! يالغان ئېيتىۋاتسەن، كاززاپ. سەن مەككار ئەتەي يول قويغانسەن!

ـــ شۇنداق، ئەتەي يول قويغان گەپ ئەينا، ـــ دەپ لوقما سالدى يەنە بىر دەرۋىش خۇددى زىكرىدە خىتاب قىلغاندەك بىر ئاۋازدا.

ـــ ئاق تاغلىق ئىمانسىزلەرنى زاكىدىكى بوۋاق چېغىدا تونۇيدۇ. ساقالتۇمان بىر شەيخنىڭ پەرق قىلالمىدىم دېيىشى قىيىنزىل يالغانچىلىق ئەمەسما؟ ـــ قوشۇمچە قىلدى بايىقى قەتلىئامدا بەش ئادەمنىڭ جېنىنى ئالغان كۇچتۇڭگۇر بىر دەرۋىش سالۋاراپ تۇرغان چاچلىرىنى قولى بىلەن ئارقىغا ئېتىپ قويۇپ.

ـــ ئاق تاغلىقلار دېگەن تولىمۇ بەدنىيەت مەلئۇنلار، ـــ يەنە سۆز ئالدى سەردار ھاسىراپ تۇرۇپ، ـــ ئۇلار بىرمۇنچە مۇرتلىرىمىزنى قىيناپ ئۆلتۈرۇۋەتتى. يۇرتلىرىدىن قوغلىدى. يەنە بىرمۇنچە مۇخلىسلارنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى كېسىپ تاشلىۋەتتى. چۆللۈككە تاشلاپ، نان ـ سۇسىز قويۇپ ئۆلتۈرگەن مۇرتلىرىمىزنىڭ سانىمۇ ھەددى ـ ھېسابسىز... بۇلارنى ئاز دەپ، مۆمىن پۇقرالارنى خۇداسىزلىق يولىغا باشلىدى. كىشىلەرنى دىندىن، ئەقىدە ـ ئىخلاسىدىن ئازدۇردى. بۇ يەڭلىغ زاتى ئىبلىسلارنى ئەپۇ ئەتكىلى بولسۇنمۇ؟ ـــ ئۇ ئۆز سوئالىغا جاۋاب كۇتكەندەك، دەرھال ئەتراپىدىكى مۇرتلىرىغا قارىدى.

ـــ زىنھار ئەپۇ قىلغۇلۇق ئەمەس! ـــ بوغۇق ئاۋازدا ۋارقىرىدى بىر دەرۋىش.

ـــ كۆرگەنلا يەردە ھەممىنى قەتلى قىلغۇلۇق! ـــ يەنە بىر دەرۋىشمۇ قولىدىكى ئاسقاقنى ئۇستۇن كۆتۇرۇپ تۇرۇپ توۋلىدى.

ـــ قەتلى قىلغۇلۇق!

دەرۋىشلەرنىڭ ئورتاق بىر ئاۋازدا خىتاب قىلىشى قېرى دەرۋىشنى روھلاندۇردى. ئۇ ھاياجانلىق ئاۋازدا ھاسىراپ تۇرۇپ دېدى:

ـــ قەتلى قىلىنغان بىر مۇرىتىمىز ئۇچۇن، ئون، ھەتتا يۈزلىگەن زاتى خەۋارىچنىڭ كاللىسىنى ئېلىش جايىز.

ـــ بەرھەق!

ـــ بۇگۈنكى بۇ قەتلىئام تېخى يېتەرلىك ئەمەس، ـــ كۆك كۆزلىرىدىن ۋەھشىلىك نۇرلىرى يالتىراپ تۇرىدىغان بىر دەرۋىش سەردارىنىڭ قۇلىقى تۈۋىدە تۇرۇپ شۇنداق دېدى، ـــ ئاق تاغلىق گېزەندىلەر تەرىپىدىن گۇمىدا قەتلى قىلىنغان مۇرىتلىرىمىز ئالدىدا، بۇ ھېچقانچە قىساس ئەمەس، پىرىم.

ـــ ھەق راست. ئول دەيۈزلەر بىر مەھەللىنىڭ ئادەملىرىنى تامامىي قىرىۋەتتى.

ـــ قاغىلىقتا قەتلى قىلىنغان مۇرىتلىرىمىزچۇ؟

ـــ ھېمىتنىڭ سايلىقىغا باغلاپ تاشلىۋېتىلگەن ھەم ئول جايدا شېھىت بولغان مۇرىتلىرىمىزچۇ تېخى؟

ـــ ئول ئاسىي بەدبەختلەر زىيادە كۆرەڭلەپ كەتتى. بىز ئۇلارنىڭ بىر مۇرىتىنى قەتلى قىلىپ بولغۇچە، ئۇلار بىزنىڭ ئونلاپ مۇخلىسىمىزنى شېھىت قىلىدۇ. بىز ساغاندا قەتلى قىلساق، ئۇلار نەۋئابادتا ئۆچ ئالىدۇ. بىزلەر ئول كاپىرلەرنى چۈلاقىنىڭ سايلىقىغا تاشلىۋېتىپ ئۆچ ئالساق، ئۇلار مۇرىتلىرىمىزنى ھېمىتنىڭ سايلىقىغا باغلاپ ئاپىرىپ، پۈت ـ قوللىرىنى كېسىپ تاشلىۋېتىپ قىساس ئالىدۇ. قىسقىسى، ئۇلار ھەددىدىن بەكلا ئېشىپ كەتتى پىرىكاملىم!

ـــ ھەق راست!!

قېرى سەردار دەرۋىشنىڭ ئولتۇرۇشقان، خۇنۇك كۆزلىرىدە قىساس نۇرلىرى ئەلەڭگىدى. مۇرىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان چىگىش چاچلىرى ساقاللىرى بىلەن تەڭ دىرىلدىدى. قارىدىغان، ياغاق چىرايىدىن قىشنىڭ سوغ تۇمانىغا ئوخشاپ كېتىدىغان يېقىمسىز بىر ئىپادە يالتىراپ ئۆتتى. ئاستا ـ ئاستا ئۇنىڭ ئولتۇرۇشۇپ يوق ھېسابىدا بولۇپ قالغان ۋەھىمىلىك كۆزلىرى

ئەلەملىك قىسىلدى. تاتىرىپ كۆسەيدەك بولۇپ كەتكەن لەۋلىرى غەلىتە بىر شەكىلدە تىترىدى...

ـــ سەن... سەن شەيخ، كۇدە ـ كۆرپەڭنى يىغىشتۇرۇپ، ھازىرلا بۇ يەردىن يوقال!

ـــ گۇناھىمدىن ئۆتكەيلا، سوپى غوجام، ـــ شەيخ توپا يەرگە «گۇپپىدە» تېزلىنىپ ئولتۇرۇپ، قېرى سەردارنىڭ پۇتىغا باش قويدى، ـــ كەمىنە زەئىپلىرى ئۇشبۇ مازاردا 35 يىل شەيخلىق قىپتىمەن. بۇ زىيارەتگاھقا كۆڭلۇم چۈشۈپ قاپتۇ. شۇھىت ـ بۇزرۇكۇارلارنىڭ روھ ـ جامالىغە ئېچەكىشىپ قاپتىمەن. مېنى قوغلىمىغايلا، غوجام...

ـــ يوقال! بۇ مازارى شەرىپگە سەن كەبىي رۇي سىياھ بەدبەختنىڭ كېرىكى يوق!

ـــ غوجام... ـــ شەيخنىڭ كۆز ياشلىرى شالاڭ ساقاللىرىنى بويلاپ ئېقىشقا باشلىدى. پۇتۇن بەدەنلىرى قاراپ تۇرغۇچىنىڭ ئىچىنى سىيرىلدۇرغۇدەك دەرىجىدە غالىلداپ تىترىدى.

ـــ ھازىرلا يوقال! ـــ جاھىللارچە ۋارقىرىدى سەردار دەرۋىش، ـــ ئىگىسىنى تونىمايدىغان ماۋۇ غالىچىنىڭ پىشانىسىنى پىچاق بىرلە تىلىپ، ئەنلەپ يولغا سېلىڭلار. دەريانىڭ ئۇ تەرىپىگە ئاپىرىپ تاشلاڭلار!

قېرى سەردار دەرۋىشنىڭ گېپىنى تۇگەپ بولغۇچە، ئىككى ـ ئۈچ دەرۋىش يۇگۇرۇپ كېلىپ، بىرى ئۇنىڭ قوللىرىنى ئارقىسىغا قايرىپ، يەنە بىرى بېشىنى يۇقۇرىغا كۆتۈرۇپ بولدى. مەڭزى گىرىم قىلغاندەك قىپقىزىل كۆرۈندىغان ياش بىر دەرۋىش يېنىدىن خەنجىرىنى سۇغۇرۇپ ئېلىپلا، كۆز ئالدىدا تىترەپ، ياش تۆكۈپ تۇرغان دادىسى دېمەتلىك شەيخنىڭ پىشانىسىنى شارتىلدىتىپ تىلۋەتتى. ئېچىنىشلىق ۋارقىراش بىلەن تەڭ شەيخنىڭ پىشانىسىدىن قىپ ـ قىزىل قانلار جىرىلداپ ئېقىشقا باشلىدى. بىرقانچە دەرۋىش شەيخنىڭ داد ـ

پەرياد كۆتۈرۈشلىرىگە قۇلاقمۇ سالماستىن، ئۇنى دارىلدىتىپ سۆرەپ ئېلىپ كەتتى.

كۆز ئالدىدا يۇز بەرگەن شۇنچە مالامەتلەرنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ۋە ئۆز قۇلىقى بىلەن ئاڭلاپ، بۇ تۈپەيلى مەڭ ئۆلۈپ، بىر تىرىلىپ ئولتۇرغان زىيارەتچى ياش دەرۋىش يا قېچىشنى، يا بىر يەرگە مۆكۈشنى بىلەلمەي، خۇددى جېنى چىقىپ كەتكەن ئادەمدەك دۈگدىيىپ ئولتۇراتتى. ئۇ بۇ يەرنىڭ ئەلمى ـ تەمىنى بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن، نەگە قېچىش ۋە قەيەرگە مۆكۈنۈشنىمۇ بىلمەيتتى. يەنە كېلىپ، گۈناھسىز تۈرۈپ قاچقىنى سەۋەبلىك تۈتۈلۈپ قالسا، ئاۋۇ جەسەتلەرنىڭ ئارىسىغا قوشۇلۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئۇ مۇراد مەنزىلىگە يەتمەي تۇرۇپلا بۇنداق ئاددىي، ئەرزىمەس بىر شەكىلدە ئۆلۈپ كېتىشنى خالىمايتتى. شۇڭلاشقا، قاراڭغۇدىكى قەبرە دالدىسىدا بېشىنى ئىچىگە تىقىپ، تىترەپ ئولتۇرۇپ، «سۇرە ناس» نى يېنىش ـ يېنىشلاپ ئوقۇدى. ئۆز ياقىسىنى تەكرار ـ تەكرار قاماللىدى. راستىنى دېگەندە، ئۇ ئۆزىنى ئاللىقاچان ئۆلۈپ بولغاندەك، جەسەتلەر دۆۋىسىگە قوشۇلۇپ بولغاندەك ھېس قىلاتتى...

بىر چاغدا چارلىغۇچى دەرۋىشلەر ئۇنى تۈتۈپ، قېرى سەردارنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كەلدى.

ـــ نېمە ئادەمسەن؟ ـــ دېدى سەردار ھارغىن قىياپەتتە. ئۇنى نەشە خۇمارى تۈتۈپ كېتىۋاتاتتى. كەيپ ئىشقى تەسىرىدىن پۈتۈن بەدەنلىرى، تومۇر ـ تومۇرلىرى چىڭقىلىپ ۋە ئۇيۇشۇپ باراتتى.

ـــ دە... دەرۋىشمەن... مازارى ـ بۇزرۇكگاھلارنى زىيارەت قىلۇرمەن... ـــ لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى زىيارەتچى دەرۋىش.

ـــ قاياقتىن كېلۇرسەن؟ ـــ ئەسنەپ قويۇپ، ئەمما يەنە جىددىي تەرىزدە سوريدى سەردار.

— شەھىرى خوتەن ياقىدىن كېلۈرمەن.
— كىمگە زىكرى ئېيتۇرسەن؟
— بىر ئاللاغا زىكرى ئېيتۇرمەن.
قېرى سەردار دەرۋىشنىڭ جەھلى قاتتى. ئۇ بۇنداق جاۋابنى كۈتمىگەنىدى. بېرىلگەن جاۋابنى خاتا دېگىلى بولمىسمۇ، ئۇ كۈتكەن توغرا جاۋابنىڭ نەق ئۆزىمۇ ئەمەس ئىدى.
— ھەي كەلگۈندى! — دەپ ۋارقىرىدى سەردار دەرۋىش نەشە خۇمارى كەلتۈرۈۋاتقان ئاچچىقىنى بىر يولىلا چىقارماقچى بولغاندەك خىر ـ خىر قىلىپ، — مەن ساڭا پىرىڭ كىم، قايسى سۇلۈكتىسەن دەۋاتىمەن؟!
— مەن... مەن ئاللا ئىشقىدا يانۇرمەن. ھەق ئوتىدا كۆيۈرمەن. كېچەيۇ ـ كۈندۈز بىر ئاللانى زىكرى قىلۇرمەن...
— زىكرۇ ـ پىرىڭ يوقما؟
— مەن... مەن... زىكرى قەلبىمەن. ئىچىمدە يادلايمەن... — ياش دەرۋىش شۇنداق دەيتتى ـ يۇ، ئۆزىنىڭ قايسى سوئالغا قانداق جاۋاب قىلىۋاتقانلىقىنى بىلمەيتتى. پەقەتلا قورقۇنچتىن جالاقلاپ تىترەيتتى. ئەقلىدىن ئازغان ئادەمدەك باشقىلار ئويلىمىغان نۇقتىدىن قىسقىلا سۆزلەيتتى.
— زىكرى قەلبىنى بىزلەرمۇ ئېلىپ بارۇرمىز. بۇ دېگەن سۇلۇك ئەمەستۇر، ئازغۇن. ئون سەككىز مىڭ ئالەمدە شەپقەتلىك ئۇلۇغ ئاللا ياراتقان بىرلا سۇلۇك باردۇر. ئول سۇلۇك — سۇلۇكىي ئىسھاقىيەدۇر.
— بەرھەق!!
مۇرتلار ياش زىيارەتچى دەرۋىشنىمۇ قەتلى قىلىپ، كۆز ئالدىدىكى جەسەتلەر دۆۋىسىگە قوشۇۋېتىدىغاندەك بىر ئەلپازدا ۋارقىراشتى.
زىيارەتچى دەرۋىش ئەمدى نېمە دېيىشنى بىلەلمەي قالدى. جېنى ئامان قېلىشنى كۆزلەپ «مەن ئىسھاقىيە مەزھىپىدىن»

دېسه، ئېنىقكى يەنە بىرمۇنچە سوئال - سوراقلارغا دۇچ كېلەتتى. بۇ سۇلۇكنىڭ پىر - ئىشانلىرىنى، سۇننەت - ئەقىدىلىرىنى سورايتتى. راستىنى دېگەندە، بۇلارغا ئۇ ئەزەلدىنلا قىزىقمىغان ۋە بۇ ھەقتە ھېچنىمىنى بىلمەيتتى. شۇڭلاشقا، يالغانچىلىقى مانا مەن دەپلا چېنىپ قالاتتى. تېخىمۇ مۇھىمى، ئۇنىڭ مىزانىدا يالغان سۆزلەشكە يول يوق ئىدى. «مەن ئىشقىيەدىن» دەي دېسە، بۇ سۇلۇكنىڭ سۇننەتلىرىدىنمۇ تازا خەۋىرى يوق. ئەڭ يامىنى، بۇ گەپ ئېغىزىدىن چىقىپ بولغۇچە، ئۇنىڭ جېنى تېنىدىن جۇدا بولىدۇ. زادى قانداق قىلسۇن، نېمە دەپ جاۋاب بەرسۇن؟... بۇ خۇدالىق ئالەمدە مۇسۇلمانلار چوقۇم سۇلۇك - مەزھەپلەرگە ئايرىلىشى كېرەكمىدۇر. ئۆز قەلبىدە روھ ۋە جانلىرى بىلەن ئاللاغا سېغىنىش گۇناھ بولۇرمۇ؟...

— تېخىچە پىر - خوجىسىنى تونۇمىغان، ئىسھاقىيە شاراپىتىنى بىلمىگەن بۇ كەلگۈندى دەيۇزنى قاراڭغۇ ئۆيگە سولۇۋېتىڭلار! — خىرقىراق ئاۋازدا بۇيرۇق قىلدى قېرى سەردار.

زىيارەتچى دەرۋىش ھەممىنى ئاڭلاپ تۇردى. تاۋاب زىيارىتىگە ماڭغانلىقىنى، ئۆزىگە رەھىم قىلىشنى ئېيتقاندىن باشقا، يېنىشلاپ يالۋۇرغاندىن ئۆزگە، بۇلارنى قايىل قىلغۇدەك ھېچنىمە دېيەلمىدى. تىلى تۇرۇپ بىرنېمە دېيەلمەيۋاتقىنى ئۈچۈن جىلە بولدى. گۇناھسىز تۇرۇپ رىجمىغا ئېلىنىۋاتقىنى ئۈچۈن غال - غال تىترىدى. ئاخىرى «بىئەجەل ئۆلۈمدىن قۇتۇلغىنىمغا شۈكرى. قاراڭغۇ ئۆيگە سولاپ قويسا، بىرنەچچە كۈندىن كېيىن قويۇۋېتەر. قاراڭغۇ ئۆي مەن چۈشۈمدە كۆرگەن قارا پېتىق شۇ ئوخشايدۇ» دەپ ئويلىدى سۆرەپ كېتىلىۋېتىپ. لېكىن كۈتمىگەندە، قېرى سەردار يەنە ۋارقىرىدى.

— ھەي، جىللا دەرۋىش، قايىم كۆتەك توختاپ تۇرۇڭلار، — دېدى ئۇ نەپسى نەپسىگە ئۇلاشماي ھاسىراپ. شۇئان ئۇنىڭ

چىرايىدا غەلىتە بىر كۈلكە ئىپادىلىرى جىلۋىلەندى. نەشە چەككەندىن كېيىنكى كەيىپ خوشلىقىنى سۈرۈۋاتقانىدەك، زەھەرخەندىلىك بىلەن خىرقىرىدى، ــ شۇنچە سوراقلىساقمۇ، بۇ كەلگۈندى مەرەز بىرەر ئېغىزمۇ «تەۋبە» دەپ قويمىدى. بىلىپ تۇرۇپتىمىزلەركى، بۇ پاسىق ئىككى كېمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن نەپ ئالماقىنى، ھېچ ياقتىن زەرەر كۆرمەي ماڭماقنى نىيەت قىلغاندۇر. بۇ مۇبارەك سۈلۈكىمىزگە زەرەرلىك بىر ھالدۇر. ياش بىرنېمە كۆرۈندۇ. بۇنداقلىرى ئاسانلا ئازىدۇ. سۈلۈكىي ئىسھاقىيەگە خىيانەتلەر قىلماقى قاش بىلەن كىرپىك ئاراسىدادۇر. شۇل سەۋەب، بۇ بەچچىغەرنى ھاشىم قاۋان بىلەن سەيدىئەخمەت بۇقا، يانە مەتقۇربان ھاڭگىمۇ كەلسۇن، ئەدەبلىسۇن. ئارام بەرمەي جازالاپ، ئول قارارسىز مەككارنى يا بىزنىڭ يانىمىزغە ئالىپ كەلسۇن، يا توختىقىز سەتەڭ، ماموتخان قاراقاشلەرنىڭ سەپلەرىگە قوشۇۋەتسۇنلەر!

دەرۋىشلەر بىر ـ بىرىگە كۆز ئىشارىسى قىلىشىپ، خۇپىيانە كۈلۈشتى. قېرى دەرۋىش كۈلگەنگىمۇ، غەزەپلەنگەنگىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان غەلىتە بىر ئاۋازدا قىخ ـ قىخلاپ قويدى. ئۇنىڭ ساقال باسقان، كىر ـ قاسماقتىن قارىداپ كەتكەن مۇز چىرايىدىن ئەتراپتىكىلەر ھېچقانداق بىر ئىپادىنى سېزەلمىدى. ئۇ بىردەم قېنىپ نەپەسلىنىۋالغاندىن كېيىن، شۇنداق دېدى:

ــ ئەھەتخان قېنى سىلى، ھېكمەت باشلىسلا. ئاق تاغلىق گېزەندىلەرنىڭ جەسەتلىرى ئۈستىدە زىكرى ـ سامۇ ئېلىپ بارۇرمىز. ئۇلارنىڭ قانلىرىنى كېچىپ تۇرۇپ، جەررە ـ قەسىدىگە قانۇرمىز. كەيىپ بىرلە ئاللا ۋەسلىگە يېتۈرمىز!

ــ باركاللا!

ــ غەنىيمەت!

* * *

سۇرگۈن قىلىنغان شەيخنىڭ قازناق ئۆيىگە سولاپ قويۇلغان زىيارەتچى دەرۋىش سىرتتىكى ئالا ـ تاغىل ئاۋاز، ھېكمەت، خىتابلارنى ئاڭلاپ تۇردى. قارا تاغلىق سوپى ـ دەرۋىشلەر قېرى سەردارىنىڭ يېتەكلىشىدە جەررە ـ ساماغا چۈشكەنىدى. «ھەق، ھۇ!»، «ھۇم! ئاللا ھۇم!» دەپ ساپايە چېلىپ، خىتاب قىلغان ئاۋازلار قاراڭغۇ كېچىنى لەرزىگە سالغانىدى. مازار گۈپۈرلەيتتى، گۈلدۈرلەيتتى. مايسىز قالغان ئاسما چىراغلار بىر بىرلەپ ئۆچۈپ، ئەتراپ بارغانسېرى قاراڭغۇلىشىپ كېتىۋاتاتتى.

يېرىم كېچە بولغان مەھەلدە بىرسى قازناق ئۆينىڭ قۇلۇپىنى ئېچىپ ئۆيگە كىردى ۋە خوشياقمىغاندەك سوراپ قويدى:

ـــ تېخىچە ئۇخلىمىدىڭمۇ؟

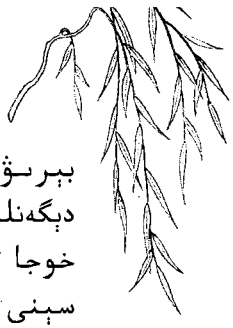
بۇ ئۆزىنى مۇشۇ ئۆيگە سۆرەپ ئەكىرگەن دەرۋىشلەرنىڭ بىرى ئىدى.

ـــ ئۇخلىيالمىدىم، ـــ كېسەل ئادەمدەك، زەئىپ بىر ئاۋازدا جاۋاب بەردى زىيارەتچى دەرۋىش.

ـــ مېنىڭ كۆزلىرىم پۈرۈلۈپ كەتتى. چىلىمدىن ئازراق تارتىپ قويۇۋېدىم، ئۇيقۇ باستى. ساما قىلىپ ھاردۇق يەتتى. باشقىلار جەررە سالغىنى سېلىپ، كەيىپ بولغىنى بولۇپ يىقىلدى. يەنە بىرلىرى، نەشىنى توختاتماي چېكىشۋاتىدۇ... شۇنداق قىلىپ، تاڭ ئېتىپ كېتىدۇ. مەن بىردەم كۆزۈمنى يۇمۇۋالاي دەپ كىردىم. سېنى قېچىپ كەتمىسۇنمۇ دېدىم، كەلگۈندى. سەنمۇ ئۇخلاۋەرگىن. سېنى تېخى تاڭ ئاتقۇچە ھېچكىم جازالمايدۇ...

ـــ جازا؟ مېنى قانداق جازالايدۇ؟ ـــ ئەندىشە بىلەن ئىتتىكلا سورىدى زىيارەتچى دەرۋىش.

ـــ ھى... ھى... ھى... تېخى بىلمىدىڭما؟ خەۋەر

بىر-ۇەتتۇق. تاڭ يورۇشى بىلەنلا ھېلىقى قاۋان، بۇقا، ھاڭگا دېگەنلەر يېتىپ كېلىدۇ. تەۋبە قىلىپ ھوشۇڭنى تاپمىساڭ ــ خوجا ئاللاھىمىزغا قول بەرمىسەڭ، ھى...ھى... ھى... ئۇ چاغدا سېنى نۆۋەت بىلەن خوتۇنلايدۇ. غوجام بۇيرۇسىلا، سەن ئەمەس، سۇۋادان تېرەكتەك ئەرلەرنىڭمۇ قۇيرۇقلىرىنى شىڭغايتىۋېتىدىغان بۇقىلار ئۇلار...

ــ نېمە، نېمە؟ راست شۇنداق قىلامدا؟

ــ شۇنداق قىلىدۇ، بۇرادىرىم. نۇرغۇن ئادەمنى شۇنداق قىلىۋەتكەن. ئۆزىنىڭ ئانىسى، ئاچا ـ سىڭىللىرىنىمۇ نېرى تۇر دېمەيدىغان تەلۋىلەردىن ئۇلار.

ــ توۋا، توۋا! ــ تەكرار ـ تەكرار ياقىسىنى تۇتتى زىيارەتچى دەرۋىش، ــ نېمە دېگەن غەلىتە جازا بۇ؟ گەپلىرىدىنغۇ چىقىپ تۇرىدۇ، سىلەرنىڭ بۇ سوپى ـ سەركەڭلار يەرلىكلەردىن ئەمەسمۇ ـ نېمە تەقسىر. تاغنىڭ ئۇ تەرىپىدىن كەلگەن كىشىدەكلا بىلىنىدۇ ـ يا ماڭا؟ بولمىسا بۇنداق جازانى...

ــ بەقارار بولغىنىڭ بىلەن ھوشيار ئىكەنسەن كەلگۇندى. پەرىزىڭ ئورۇنلۇق. يەرلىكلەردىن بۇنداق خوجا ـ پەيغەمبەر ئەۋلادلىرى چىقىدۇ دەمسەن؟ ھەي... بولدى، بولدى، مېنى تولا گەپكە سالماي ئۇيقۇڭنى ئۇخلا. ئىش قىلىپ، سەردارىمىز ئېيتتىمۇ، دېمەك سەن جازالىنىسەن. تاياق يېيىشىڭدىن، بەچچى ـ غىتمەك بولۇشۇڭ ئېھتىمالغا تولا يېقىن. بۇقساپ كەتكەن نېمىلەر ئۇلار... بولدى ئۇخلا! ــ دەرۋىش شۇنداق دېدى ـ دە، پالاس ئۇستىگە قىڭغايدى.

ــ ئەستاغپۇرۇللا! مېنىڭ شور پىشانىلىكىم!...

ئۇ ساقلىنى مەھكەم سىقىمدىغىنىچە، ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتتى. بىلەتتىكى، شۇنداق ئىش يۈز بەرسىلا، ئۇنىڭ پۇتكۇل تائەت ـ ئىبادەتلىرى، ئاللاغا سېغىنىشلىرى، ھەق

ئىشقىدا يېنىشلىرى... ھەممىسى بىكار بولاتتى. بۇنىڭ ئىشقىي نەپسىنى باسالماي گۈمراھ بولغاندىن ھېچ پەرقى يوق ئىدى. تېخىمۇ يامىنى، بۇ ئىشتىن كېيىن ئۇ نورمال ئەرلىك نام - ھالىتىدىن مەھرۇم بولاتتى. ئۇ چاغدا... جازادىن قۇتۇلمەن دەپ، ئۆزى خالىمىغان سۈلۈكنىڭ مۇخلىسى بولۇشنى تېخىمۇ راۋا كۆرمەيتتى. بۇگۈن كۆرگەن ئىدىكى، يۈزلىگەن مۆمىننىڭ جېنىغا زامىن بولغان بۇ سۈلۈك ساۋابىنىڭ ئەمەس، كەچۈرگۈسىز گۇناھنىڭ سەۋەبچىسى بولۇپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەقلى ھۆكۈم قىلىپ تۇرۇۋاتاتتىكى، ھەممىنى كۆرۈپ تۇرۇپ، يەنە ئۇنىڭغا مۇخلىس بولۇش كەچۈرگۈسىز گۇناھ ۋە جىنايەت ئىدى. شۇڭا، ئۇ بۇ سۈلۈككە كىرەلمەيتتى. زىنھار كىرمەيتتى! ئۇنداقتا، ئۇنداقتا؟... ئۇ ئۆزي ئىچىدە ئۇياندىن - بۇيانغا مېڭىپ، بىرنەچچە ئاش پىشىم ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈۋەتتى. شىپىرلاپ مېڭىشلاردىن تۇزۈك ئۇخلىيالمىغان كۆزەتچى دەرۋىش جىلىپەزلىك بىلەن قاينىدى:

ـــ جازالىنىشتىن بۇ قەدەر ۋايىم يېگەن ئادەم ئۆيۈڭدە خوتۇنۇڭنىڭ ئوچىقىغا ئوت قالاپ ئولتۇرماي، نېمە قىلاتتىڭ بۇ يەرگە ئاياغ بېسىپ؟!

ـــ شېھىت، ئەۋلىيا - ئەنبىيالارنىڭ مازارىنى تاۋاب قىلماقنى نىيەت قىلغانمەن. مۇشۇ يوسۇندا مېڭىپ، غازىيانە ئاقسۇ دىيارىدىكى ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى جامالىنى تاۋاب قىلماقچىدىم، دەرۋىشىم.

ـــ نېمە؟ خەراباتى؟ ـــ داق يەرگە سېلىنغان شال پالىكى ئۈستىدىكى يېپىنچىسىنى قايرىپ تاشلىۋېتىپ، ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى دەرۋىش، ـــ سەن شۇل زادىنى تاۋاب قىلماقچىمىدىڭ ئەسلى؟ بۇرۇنراق دېسەڭ بولماسمىدى بۇ گېپىڭنى؟

تار ئۆي ئىچىدە ئەمدى ئۇ ئۇياقتىن - بۇياققا مېڭىشقا

باشلىدى، ئېغىر تىندى، قوللىرىنى تېنىمسىز ئىشقىلىدى، بارماقلىرىدىن قارس چىقاردى. گاھ ئۇياققا، گاھ بۇياققا مېڭىپ، يېنىش ـ يېنىشلاپ «ئەستا!...، ھەي دەردىڭا!...» دېدى.

زىيارەتچى دەرۋىش ھەيران قالدى. گېپىمنى باشقىچە ئاڭلاپ قالغانمىدۇ، دەپ ئويلىدى. شۇ ئارىدا ئۆڭي ئىچىدە مېڭىپ يۈرگەن بايىقى دەرۋىش مېڭىشتىن «شارتتىدە» توختىدى.

ـــ ئول زات، جاھانغا مەشھۇر ئىنساندۇر. ئۇنىڭ مۇبارەك نامۇ ـ شەرىپىنى مەن ئۇزۇندىن بۇيان ئىشتىپ كېلىۋاتىمەن. ئەمما، ئۇ ياقلارغا قەدەم بېسىش، پانىي ئالەمدە ماڭا نېسىپ بولمايدىغان چېغىۋا. دىيارى ئاقسۇنى بەك يىراق، نەچچە ئايلىق يول دېيىشىدۇ. ئىشان غوجام شاپائەت قىلغان «ھىجرەتى ماشايىخ» پۈرسىتىگە بىر ئۇلاشقان بولسامغۇ، يۈزلىگەن زاھىتلار سېپىگە قوشۇلۇپ باراتتىم ئول يۇرتقا. «ئەختەم بۇزرۇكگاھ»، «قىرمىش ئاتا» مازارلىرىنى كەئىبە زىيارەتلىرىدىن مۇلۇك، دېيىشىدۇ دەرۋىشلەر. ئېزگۇ نىيەتتە يولغا چىقىپسەن. بەك ئېزگۇ نىيەتتە ئىكەنسەن... ـــ دېدى ئۇ يەنە. ئۇ ئۆي ئىچىدە يەنە ئۇيان ـ بۇيانغا مېڭىشقا باشلىدى. جىن چىراغ يورۇقىدا بىر ھازا ماڭغاندىن كېيىن، ئېغىر تىنىۋېتىپ قەدىمىنى توختاتتى.

ـــ خەراباتى ھەزرىتىم خۇسۇسىدىكى گەپلەرنى ئاڭلىمىغىنىم تۇزۇك ئىدى. مانا بۇگۇن تەرەپبالەن سىلىدىن ئاڭلاپ قالدىم، ـــ دېدى ئۇ ئېغىر ئۇھسىنىپ ۋە تەلەپپۇزىنى بىردىنلا «سىلى» گە ئۆزگەرتىپ، ـــ ئاڭلىدىم ـ يۇ، ئىچىمگە يەنە ئوت تۇتاشتى. چۇشەنسىلىرى شۇ تاپتا يۈرەك ـ باغرىمغا ئوت كەتتى. ھەممىلا يېرىم شۇل ئوتتا ۋاژىلداپ كۆيمەكتىدۇر. مەن ئارزۇلاپ، بارالمىغان مەنزىلنى سىلى نىشانلاپ مېڭىپتىلا. بىلىپ تۇرۇپ، سىلىنى بۇ يولدىن توسسام گۇناھ بولۇر. ئېغىر گۇناھقا شېرىك بولۇرمەن. شۇل ۋەجىدىن ئۆزلىرىنى ئازاد

قىلماقنى نىيەت قىلدىم. سىلى ھايال بولمايلا ماڭسىلا. مەن بېشىمغا كەلگەننى كۆرۈرمەن. يول بولسۇن!

ــ سىلى... بۇ؟... ــ زىيارەتچى دەرۋىش ھەيران قالدى. دەرھاللا ئۆز شاپائەتچىسىنىڭ قوللىرىغا ئېسىلدى. ئانىسىغا يېغلاپ بەرگەن بالىدەك مىشىلداپ يىغلىدى. ئۇنىڭسىزمۇ ۋۇجۇدىنى يىغا تاشقىنى تۇرتۇپ تۇرۇۋاتقىلى خېلى چاغلار بولغانىدى، ــ قاراپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنى بالاغا تىقىپ قويسام قانداق بولۇر، دەرۋىشىم؟

ــ ئۇنداق دېمىگەيلا، ــ دېدى دەرۋىش كۆز ئالدىدىكى تۇتقۇن دەرۋىشنىڭ قوللىرىنى ئۇ تۇتقاندىنمۇ مەھكەم قىسىپ تۇرۇپ، ــ خەراباتى ھەزرىتىمگە باغلىنىشلىق بىرەر ئېزگۇ ئىشنى رويابقا چىقىرىش ئىككى ئالەملىك ساۋابدۇر. بۇ ئىش سەۋەبلىك بېشىمغا كەلگۈسى قىسمەتلەردىن ئۆكۈنۈشۈم يوق. بىر بولسا ئۆزلىرىنى يولغا سېلىۋېتىپلا، مەنمۇ بېشىم قايغان ياقلارغا جۆنەيمەن. كېرىيە تامان يول ئالارمەن ياكى ئۇنىڭدىنمۇ يىراق جايلارغا باش ئېلىپ كېتەرمەن. مەندىن زىيادە ئەنسىرەپ كەتمىگەيلا. سىلىدىن بىرلا ئۆتۈنۈشۈم: مۇبارەك يۈرت ئاقسۇ دىيارىغا قەدەم باسقانلىرىدا، ھەزرىتى خەراباتى جاناپلىرىغا مەندىن سالام دېگەيلا. يېنىشلاپ ئۆتۈنەي، مەندىن سالام دېگەيلا!

ــ ۋەدە بېرىمەنكى، خۇدا خالىسا، سالاملىرىنى جەزمەن ئۆز ئاغزىم بىلەن ھەزرىتىمگە يەتكۈزۈمەن. ماڭا قىلغان ساۋاب ئىشلىرى بىرلە قوشۇپ يەتكۈزىمەن. خاتىرجەم بولغايلا.

ــ رەھمەت! يەنە ئارتۇق گەپلەرگە پۇرسەت يوق. ئەمىسە، شۇ تاپىنىڭ ئۆزىدىلا يولغا چىقايلا. بىرەر دەقىقىمۇ ھايالداپ قالمىغايلا.

ــ ياخشىلىقلىرىنى ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا ئۇنتۇمايمەن، شاپائەتچى دەرۋىشىم. ئامان بولغايلا، ئاللاغا ئامانەت!

ــ ئاللاغا ئامانەت! سىلىنى ئۆزۈم يولغا ئەپچىقىپ

قويمەن. تاڭ يورۇپ بولغۇچە بۇ يەردىن كېتىۋالسىلا. يولغا چۈشكەن ھامان ئورۇنسىز ھايال بولۇپ قالمىغايلا. ئەمىسە، ماڭغايمىز.

— خوش، بۇرادىرىم.

— خوش، قېرىندىشىم.

ئۇلار ئەڭ يېقىن قەدىناسلاردەك ۋە ئەمدى مەڭگۈ كۆرۈشەلمەيدىغان سەپەرگە ئاتلانغاندەك بىر - بىرىنى مەھكەم قۇچاقلاشتى. ناتونۇش، ئەمما يەنە ئەڭ تونۇشتەك بىلىنگەن مەڭزلىرىگە بىر - بىرىنىڭ ئىسسىق ياشلىرىنى تۆكۈشتى...

ئىنسان قەلبى مۇنبەت تۇپراققا ئوخشايدۇ. ئۇ شادلىق ۋە قايغۇ پەسىللىرىنىڭ ئالمىشىشىغا ئەگىشىپ، ئۆز گەۋدىسىدە ئوخشىمىغان بەلگە - بىشارەتلەرنى زاھىر قىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭلاشقا، ئادەم گاھ ئازاب جۈدۇنلىرىغا ئەسىر بولسا، گاھ چېچەك ئوتىغا ھامىلدار بولىدۇ. بەزىدە قىزىل گۈل ئىشقىدا بۇلبۇل بولۇپ سايرىسا، يەنە بەزىدە ئۆز ئاۋازلىرى دەردلىك يۇرەكلىرىدە مۇز بولۇپ قېتىپ كېتىدۇ. ئەجەبلىنەرلىكى، مۇتلەق كۆپ ساندىكى قەلب ئېگىسى ئازاب ۋە شادلىقنىڭ ھامان ئالمىشىپ ھەم گىرەلىشىپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرۇپمۇ، بىرىنى كۆرگەندە يەنە بىرىنىڭ مەۋجۇدلۇقىنى ئەستىن چىقىرىدۇ. بىرسىنى تېتىپ يۇرگەن دەقىقىلىرىدە، يەنە بىرىنمۇ ئۇزاققا بارمايلا تېتىپ قالىدىغانلىقىنى تامامىي ئۇنتۇيدۇ. ھەتتا، شۇنداق بىر قانۇنىيەتلىك ئايلىنىشىنىڭ بارلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ قويمايدۇ. بۇ بەلكىم ھاياتنىڭ تاتلىقىدۇر ۋە بەلكىم سىرلىق دىللارنىڭ ئۆزىگىلا خاس بولغان خۇشلۇق - شادلىقىدۇر. زىيارەتچى ياش دەرۋىشمۇ مۇشۇ خىل ئۇنتۇشنىڭ شېرىن ئىسكەنجىسىدە كېتىپ باراتتى. گەرچە ئۇ دۇنيادا ھېچبىر بارلىقنىڭ، ھېچبىر قىسمەتنىڭ ئەبەدىيلىك ئەمەسلىكىنى ئەڭ چوڭقۇر تونۇيدىغانلاردىن بولسىمۇ، لېكىن

شۇ تاپتىكى كۆڭۈل مەيلى ئۇنىمۇ ئۇنتۇلدۇرغاندى. خەتەردىن قۇتۇلۇپ، دىل ئارامىلىقىغا ئېرىشكەندىن كېيىنكى مۇساپىسىدە ئۇنى ئوت بولۇپ ياندۇرغىنى يەنىلا ئىسمى ناتونۇش بولغان، سەھۋالىمدا كۆرگەن ۋە كۆرۈپلا كۆيگەن ئاشۇ گۈزەل قىز بولدى. قاراقاشتىكى پاجىئە ۋە كۈلپەت جەريانىدا، ھەتتا ئۇ يەردىن قېچىپ، بىخەتەر يەرگە ئۇلاشقىچە قىزنى ۋاقىتلىق ئونتۇغاندى. دۇنيادا ئۆلۈم، كېلىشمەسلىك، دوقال ـ پىشكەللىكلەردىن ئۆزگە ھېچنىمە يوقتەك بىلىنگەندى. مانا ئەمدى دىل مەيلى ئارامىلىق بەھرىدىن كۆكلەپ، قىزنىڭ تەڭداشسىز ھۆسنى تامان ئۇلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئونىڭ نازۇك، زىلۋا گەۋدىسى سېھرىلىك ئوت تۇغاتتى. ھەممىلا يېرى ئوت بولۇپ كۆرۈنەتتى. دۇنيادا شۇنىڭدىن باشقا مەنىلىكرەك ئەستىلىك يوقتەك بىلىنمەۋاتاتتى. بۇمۇ ئۇ قۇتۇلۇپ قالغان جازانىڭ گۇناھىدىن قېلىشمايدىغان گۇناھلىق ئىش ئىدى ـ يۇ، يەنە مەيلى شۇ ياقتا تارتاتتى. شۇ ياقتىلا تەلپۈنەتتى...

ئۇ ئۆز قىسمىتىنىڭ بۇقەدەر ئۆزگىرىشچان بولۇشىنى ئويلاپ باقمىغاندى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە باشقىلارنىڭ تۇتقۇنىغا ئايلىنىپ، يەنە بۇنداق تېز قۇتۇلۇپ چىقىشىنى تېخىمۇ ئويلىمىغاندى. بېسىپ ئۆتكەن ھەر بىر مۇساپىسىنى ئەسلىگىنىدە، ئۆزىنى بىرەر ـ ئىككى مىڭ ياشقا كىرگەندەك ھىس قىلاتتى. ئاخىرىغا بېرىپ، پۈتۈن ئەس ـ يادى يەنە «خەراباتى» دېگەن بىر ئىسىم ئۈستىگە مەركەزلىشەتتى. ئۇ بۇ مۇبارەك نامنىڭ شۇ قەدەر مەشھۇر ئىكەنلىكىنى، ئونىڭ نامىنى ئاڭلىغان ئادەملەرنىڭ بىرمۇنچە ساۋابلىق ئىشلارنىڭ ئىجراچىسىغا ئايلىنىپ قالىدىغانلىقىنى ئويلاپ، ھەيرانۇ ـ ھەس قالدى. ئۆزى نىشانلىغان تاۋاب مەنزىلىنىڭ تولىمۇ خاسىيەتلىك ۋە توغرا تاللاش بولغانلىقىنى يەنە بىر قېتىم چوڭقۇر ھىس قىلدى. شۇلارنى ئويلىغانسېرى ئاقسۇ تامان مېڭىش ئىرادىسى

كۇچەيدى، ئىشەنچىسى ئاشتى.

ئۇ قارا مادىسىنى دېۋىتىپ كېتىۋېتىپ، يەنە شۇنىمۇ ھەيرانلىق بىلەن ئويلاپ قالدىكى، ئۆزىنىڭ ھېچبىر سۈلۈك ـ مەزھەپنى تونۇماي، ئىچكى زىكرى بىلەنلا ئۆتكىنى دۇرۇس بولغانىكەن. ئۇنداق بولمىغىنىدا يا ئاۋۇ، يا ماۋۇ سەۋەبلەر بىلەن سۈلۈكى داۋىرىسىگە باغلىنىپ قېلىپ، كۆز ئالدىدىكى ئۇلۇغ ھىجرەتتىن، بۇيۇك بىر تاۋابتىن مەھرۇم قالار ئىكەن. «بۇمۇ ئاللانىڭ ماڭا بىلدۈرگەن ئىلتىپاتى» دەپ ئويلىدى ئۇ چۆل باغرىدا خالىي كېتىۋاتقان ئاشۇ كۈنلەردە. ئۇزۇن يوللاردا يۈرۈپ ئويلىمىغان، پىكىر يۈرگۈزمىگەن ماھىيەتلەر ئاز قالغانىدى. بولۇپمۇ، مۇسۈلماندارچىلىق پەرھىز، سۈننەتلىرىنىڭ مەزھەپلەر ئەقىدىسى بويىچە پارچىلىنىپ، ئۆزگىرىپ كېتىشلىرى؛ بىر پەيغەمبەرنىڭ ئۈممەتلىرى بولغان مۆمىنلەرنىڭ ئاق تاغلىق، قارا تاغلىق بولۇشۇپ بىر ـ بىرلىرىنى قىر ـ چاپ قىلىشىشلىرى... ئۇنى ئويلاندۇراتتى. قاراقاشتىكى پاجىئەنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرمىگەنىدە ئىدى، ئىككى مەزھەپ زىددىيىتىنىڭ بۇ قەدەر ئۆتكۈرلىكىنى سەزمىگەن، باشقىلارنىڭ ئېغىزلىرىدىن ئاڭلىغان تەقدىردىمۇ زىنھار ئىشەنمىگەن بولار ئىدى. ئۇ مانا ئەمدى ئىشەندى. يولدا غىل ـ پال سەزگەنلىرىنىڭمۇ، باشقىلاردىن ئاڭلىغانلىرىنىڭمۇ تامامەن راست ئىكەنلىكىگە تولۇق ئىشەندى. كېلىۋېتىپ كۆرگەن، نائېنىق كىشىلەر تەرىپىدىن سادىر ئېتىلگەن پاجىئەلەر ئۇنى تېخىمۇ چوڭقۇر ئىشەندۈردى: ھېمىتىنىڭ سايىلىقىدا يۈزلىگەن جەسەتلەر پۈت ـ قوللىرى كېسىلگەن، كۆزلىرى ئويۇلغان ھالدا تاشلىنىپ ياتاتتى. چولاقنىڭ سايىلىقىدا پۈت ـ قوللىرى باغلانغان نەچچە يۈز مۈردا قارنى يېرىلغان، بۇرۇن ـ قۇلاقلىرى كېسىلگەن، ئاغزى يىرتىلغان، ئۇچەيلىرى چۈۋۈلغان ھالەتتە قاغا ـ قۇزغۇنلارغا يەم قىلىپ تاشلاپ بېرىلگەنىدى. ئۇنىڭدىن

باشقا، يول بويى كۆزگە چېلىقىپ كەلگەن، مېيىپ قىلىنغان ھالەتتە تاشلۇۋېتىلگەن ئېگىسىز جەسەتلەر ھەممىگە گۇۋاھ بولۇپ تۇراتتى... ئۇ بۇلارنى ئۇنتۇيالمايتتى. مەزھەپلەر توقۇنۇشىنىڭ ھەممىلا يەردە ئوخشاش ئىكەنلىكىنى، ھەممىلا يەردە بىر خىل شەكىلدىكى پاجىئەنىڭ تەكرارى كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغانلىقىنى ئاخىرقى كۈنلەرگىچە سېزىپ تۇردى. بۇلا ئەمەس، يول بويى ئۆزىگە ھەمراھ بولۇپ، ئاقسۇغا يېقىنلاشقاندا بىرلا يېقىلغان پېتى ئورنىدىن تۇرالمىغان ۋاپادار ئېشەكنى پات - پات ئەسلەپ قالدى. ھەرقايسى يۇرتلاردىكى مازار - تاۋابگاھلاردا ئۆزىگە خەيرىخاھلىق قىلغان ئاقكۆڭۈل شەيخ - دەرۋىشلەرنىمۇ زادىلا ئەستىن چىقارمىدى. زادىلا ئۇنتۇيالمىغىنى، يەنىلا قاراقاشتا ۋە يولدا ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن سانسىز جەسەتلەر بولدى. شۇنداق، ئۇ ئىچكى مۇلاھىزىنى ئادەت قىلغىنى ئۈچۈن، ھېچقانداق بىر قىسمەت - تەسىراتلىرىنى ئەستىن چىقىرىپ قويمىدى. خوتەنلىك شۇ گۈزەل قىزنى، ئاشۇ مېھرى ئوتلۇق گۈلنى ئۆمۈر بويى ئەسلەپ ۋە سېغىنىپ ئۆتتى...

ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىگىچە ئۆزىگە ھەمراھ بولغان سانسىز ئەستىلىكلەرنى يۈدۈپ، مۇبارەك ئاقسۇ دىيارىغا ھاياجان بىلەن قەدەم باستى.

غازىيانە يۇرت تەسۋىرى

ئاردىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا دەرۋىش ئاقسۇ ھەققىدە ئاجايىپ گۇزەل ۋە چوڭقۇر تەسىراتلارغا ئېگە بولىدۇ.

ئاقسۇ ئاتلىق بۇ دىيارنىڭ يۇرت بولۇپ شەكىللىنىش تارىخىنى مىلادىيەدىن نەچچە ئون ئەسىر ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردىن ئىزدەش لازىملىقى توغرىسىدا تارىخچىلار كۆپ دەللىلەرنى يورۇتۇشتى. مەيلى قايسى تەرەپتىنلا قارالسۇن، بۇ يۇرتنىڭ ناھايىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە، قەدىمىي دىيار ئىكەنلىكىدە ھېچبىر شۇبھە يوق. گۇزەل، بايلىقات، خۇش ھاۋالىق ماكان ئىكەنلىكىمۇ بۇگۇنكى كۇندە ئۆز - ئۆزىدىن ئىسپاتلىنىپ تۇرۇپتۇ.

ئاقسۇنى ئانا دەريا تارىم دەرياسى ۋە ئۇنىڭ ئاستىنقى، ئۇستۇنكى شاخچىلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. يەنە كېلىپ، تەڭرىتاغنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولغاچقا، ھاۋاسى بەكمۇ سالقىن ۋە مۆتىدىل. بۇ خىل ئالاھىدىلىك ئاقسۇ كىشىلىرىدە ئۆزگىچە خىسلەتلەرنى شەكىللەندۇرگەن. بۇ ھەقتە يېقىنقى زامان مەشھۇر ئۇيغۇر تارىخ ئالىمى ۋە شائىرى موللا موسا سايرامى (مىلادىيە 1836 ~ 1917 - يىللار) مۇنداق يازىدۇ: «ئاقسۇ ئەھلى توغرا، ساددا، ياۋاش، مۇلايىم، كەمتەر، لېكىن غەم - ئەندىشىلىك، ئۇلپەت ۋە ئىتتىپاقى يوق، پاراكەندە، مۇھەببەت ۋە مەسلىھەتى يوق، چېچىلاڭغۇ، مەھسۇلات ساقلىمايدىغان، تەۋەككۇلچى خەلقتۇر، شەھەر خەلقىنىڭ كۆپىنچىسى دېگۈدەك كۇنلۇك نانلىرىنى ئۇدۇللۇقچە بازاردىن سېتىپ ئالىدۇ. شۇڭلاشقا،

ئاشپەز، ناۋايلىرى ئاسانلا راۋاج ۋە روناق تاپىدۇ. ھۈنەرۋەنلىرى ئاز، دېھقانلىرى كۆپ، مېۋە ـ يېمىش مەھسۇلاتى ئۆز شەھىرىگە كۇپايە قىلىدۇ. گۈرۈچلىرى پاكىز بولۇپ، ھەرقايسى شەھەرلەرگە توشۇپ كېتىلىدۇ. يايلاق ۋە قىشلاقلىرى كەڭرى، چار ـ پايلىرى كۆپ بولۇپ، ئۆزىگە يېتىدۇ. ھەتتا، ئېشىپمۇ قالىدۇ.»

دەرھەقىقەتكى، ئاقسۇ باي ـ بايلىقى بىقىپ خەلقى تولىمۇ ئاقكۆڭۈل، ساددا، مېھماندوست بىر يۇرت. ئەمما، خەلقى ھۈنەر ـ تىجارەتلەرگە تازا ئېتىبار بەرمەيدۇ. شۇڭلاشقا، ئېلىم ـ سېتىم ئىشلىرىنى كۆپىنچە باشقا يۇرتلاردىن كەلگەنلەر قىلىدۇ. يۇرت ئاتلاپ كەلگەنلەر بېيىپ، يەرلىك كىشىلەر نامرات ھالىتىدە قالىدۇ. بۇلارنىڭ ئاقكۆڭۈللۈكى، سانالغىز غېرىب ـ مۇساپىرلارنىڭ مۇشۇ زېمىندا ماكان تۇتۇشىغا يول ئېچىپ بەرگەن. مۇشۇ سەۋەبتىن، تارىختىن بېرى يۇرت ـ يۇرتلاردىن ئاقسۇ دىيارىغا كېلىپ ماكانلاشقانلارنىڭ سانى بەكمۇ كۆپ.

ئاقسۇ ـــ ئېگەرچى، بەشتۇگمەن، توپلۇق، قۇمباش، ئايكۆل، قاراتال، توقاي قاتارلىق يېزىلاردىن تەركىب تاپقان چوڭ ناھىيە. ناھىيە بازىرىنى ئېگەرچى يېزىسى قورشاپ تۇرىدۇ. ياش دەۋرىش نىشانلاپ كەلگەن چوغتال، ناھىيە بازىرىغا يېقىن بولغان دەل مۇشۇ ئېگەرچى يېزىسىدا.

دەۋرىش يەنە ھامان بىر كۈنى ئاقسۇنىڭ مۇبارەك نامىغا بېغىشلانغان غارايىپ رىۋايەتلەرنى ئاڭلايدۇ.

دەۋرىش بىلەن نەچچە كۈنلەپ مۇڭداشقان قايسىبىر تاۋابچى بوۋاي شۇنداق رىۋايەت قىلىشى مۇمكىن:

ناھايىتى ئۇزاق زامانلار ئىلگىرى بۇ يەر غايەت زور دېڭىز ئىكەن. ئۇنىڭ بىر چېتى كۈنچىقىش تەرەپتىكى سېرىق توپىلىق يار، يەنە بىر چېتى كۈنپېتىش تەرەپتىكى كۆيۈك تاغ ئىكەن. دېڭىزنىڭ سۇيى كۆپكۆك بولۇپ، ئىككى قاشتىكىلەر ئۆزلىرىگە

ھېسابسىز پايدا كەلتۈرگەن بۇ ئۇلۇغ دېڭىزنى ئانىسىدىن ئارتۇق بىلىدىكەن. چوڭىدىن - كىچىكىگىچە سۈغا بىمالال چۈشۈپ، بېلىقتەك ئۇزۇپ ئويناىدىكەن... سۇ كۆپ بولغاچقا، دېھقانچىلىق قىلىشقىمۇ بەك ئەپلىك ئىكەن. بۇ يەردىكىلەرنىڭ ھەممىسى شال تېرىشقا ئامراق ئىكەن. تېرىغان شاللىرى ھەددى - ھېسابسىز ئوخشاپ كېتىدىغان بولغاچقا، يىراق - يىراق جايلاردىن گۈرۈچ ئىزدەپ كېلىدىغانلارنىڭ ئايىقى ئۈزۈلمەيدىكەن... بارا - بارا بۇ يۇرت «گۈرۈچ ماكانى» دېگەن نامى بىلەن جاھانغا تونۇلۇپ كېتىپتۇ... بۇ يۇرتتىكى خەلقنىڭ تۇرمۇشىمۇ باشقا يۇرتتىكىلەردىن بايىاشات ئىكەن. يەتتە ئىقلىمدىكى ھەرقانداق يېتىم - يېسىرلار بۇ يۇرتقا كېلىپلا قالسا، بېيىپ كېتىدىكەن. جېنىنى بېقىشقا ئامالسىز قالغان كىشىلەر بۇ يۇرتقا سەلدەك ئاقىدىكەن... شۇنداق قىلىپ، ئاخىرى بۇ يۇرت ھەممە كىشى ئارزۇلايدىغان، بايىاشات، گۈزەل بىر جايغا ئايلىنىپتۇ... ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ... نەچچە ئون يىللار... ھېچكىم دەپ بېرەلمەيدىغان كۆپ يىللار ئۆتۈپ كېتىپتۇ... دېڭىزنىڭ سۈيى بارغانچە ئازلاشقا باشلاپتۇ. ئازلاپتۇ... ئازلاپتۇ... ئاخىرى ئۇنىڭ تېگى كۆرۈنۈپ قاپتۇ. دېھقانچىلىق قىلىشقا سۇ بولمىغاچقا، يەرلەر ئاق قېلىپ، قەھەتچىلىك باشلىنىپتۇ... خەلەر يىغلىشىپتۇ، خۇداغا ناله قىلىشىپتۇ. ئەمما، دېڭىز تۇرۇۋېرىپتۇ... ئەتراپتىكى يىغا - زار، ۋەيرانچىلىققا چىداپ تۇرالمىغان بىر يىگىت ئۆزىگە ئوخشاش قاۋۇل ئەردىن 40 نى تاللاپ، سۇ باشلاپ كېلىش ئۈچۈن دېڭىزنىڭ باش تەرىپىگە بارماقچى بوپتۇ. خالايىق ئوغۇللىرىنى بەس - بەستە قوشۇپ بېرىشىپتۇ... 40 يىگىت يۇرت ئەھلىدىن دۇئا ئېلىپ، ئاتا - ئانىلىرى، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن خوشلىشىپ، «خۇدا» دەپ يولىغا راۋان بوپتۇ. يىللار بىرىنىڭ كەينىدىن - بىرى ئۆتۈۋېرىپتۇ... يۇرت ئەھلى ئۇلارنى ساقلاۋېرىپ، تالاي يىللارنى

ئۆتكۈزۈۋېتىپتۇ. قېرىلار بىر - بىرلەپ ئۆلۈشكە باشلاپتۇ. بالىلار چوپ - چوڭ ئادەملەر قاتارىغا كىرىپ قاپتۇ. 40 ئەرنى باشلاپ كەتكەن ھېلىقى يىگىتنىڭ پۇتۇشۇپ قويغان لايىقىمۇ كۆتۈۋېرىپ، ئاق چاچلىق موماي بولۇپ كېتىپتۇ... ئۇلار يەنىلا كەلمەپتۇ. دېڭىزمۇ قاغجىرىغان پېتى تۇرۇۋېرىپتۇ. نۇرغۇن كىشىلەر ياقا يۇرتلارغا كېتىپ قاپتۇ. ئاز بىر قىسىملار باشقا يۇرتتىن تاپقىنىنى بۇ يەرگە ئەكىلىپ يەپ، يىگىتلىرىنى دادىلىرىنى ساقلاپتۇ... ئۇلار زادىلا قايتىپ كەلمەپتۇ. خەقلەر: «خۇدا، ئۇلار نېمىشقا كەلمەيدىغاندۇ؟ مۇشۇ دېڭىزغا سۇ كەلسە، ئۇلارمۇ ئىشنى تۈگىتىپ كېلەتتى...» دەپ ياش تۆكۈشۈپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلار پات - پات دېڭىز بويىغا چىقىپ، 40 يىگىت كەتكەن تەرەپكە قاراپ: «خۇدا... بىزگە سۇ بەرگەيسەن. دېڭىزغا سۇ باشلىغايسەن... ئاھ، سۇ!... پاتراق كەلسەك بولماسمىدى؟ 40 ئەرنى بىرگە ئېلىپ كەلسەك بولماسمىدى؟ ئەي سۇ، كەلگىن، ئاققىن!... ئۇلۇغ سۇ، بىزنى مۇنداق قىينىما. ئاققىن، ئاق!... بۇنداق قىلما، ئاق، سۇ!...» دېيىشىپ خۇداغا ناله قىپتۇ... بارا - بارا يوقاپ كەتكەن 40 يىگىتنى سېغىنىش ئىستىكى «ئاق سۇ» سۆزى بىلەن ئېيتىلىدىغان بولۇپ قاپتۇ. كېيىنكىلەر دېڭىز بويىغا بېرىشنى «ئاق سۇ» غا بېرىش دەپ چۈشىنىدىغان بوپتۇ... زامان - زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن «ئاق سۇ» دېگەن سۆز بۇ يەرنىڭ نامىغا ئايلىنىپ قاپتۇ...كىشىلەرنىڭ سۇغا بولغان تەشنالىقى كۈچەيگەنسېرى، ھەر كۈنى دېگۈدەك «ئاق سۇ» غا كېلىپ خۇدادىن سۇ تىلەيدىغان بوپتۇ... ئاخىرى بۇ تىلەكلەر خۇداغا يېتىپتۇ: قاغجىراپ كەتكەن دېڭىز ئىچىدە ساناقسىز بۇلاقلار پەيدا بولۇپ زېمىننى، ئادەملەرنى قاندۇرۇپتۇ. تارقىلىپ كەتكەن خەلق «ئاق سۇ» غا كېلىپ، بۇلاق بويلىرىدا شال تېرىپ كۈن كەچۈرۈپتۇ.

دېڭىز سۈيى توختاپ كەتكەن ۋاقىتتىن باشلاپ سۇسىراپ

كېتىپ تازا ئايىنىمىغان ئوت ـ چۆپلەر بۇلاق سۈيىگە بىر قېنىپلا قايتا باش كۆتۈرۈپ چىقىپتۇ. كىشىلەر بىر تەرەپتىن چارۋا ـ مال بېقىپ، يەنە بىر تەرەپتىن شال تېرىشنى كېچىكتۈرمەيتىپتۇ. ئاستا ـ ئاستا «ئاق سۇ» ساسلىق ۋە تېرىلغۇ يەر دەپ ئايرىلىپتۇ... شال تېرىش بارغانچە ئەۋج ئېلىپ كېتىپتۇ. چارۋا ـ مالىلارمۇ كۆپىيىپ بېرىپتۇ... نۇرغۇن يىللار ئۆتۈپ، «ئاق سۇ» گۈرۈچ ماكانىغا ئايلىنىپتۇ. بۇ يۇرتنىڭ نامى ئالەمگە تارالغانچە، كىشىلەر تىلىدا ئەسلىدىكى ئىسمى ئۆزگىرىپ «ئاقسۇ» غا ئالمىشىپتۇ. بۈگۈنكى «ئاقسۇ» دېگەن نام ئەنە شۇنىڭدىن قالغانىكەن...

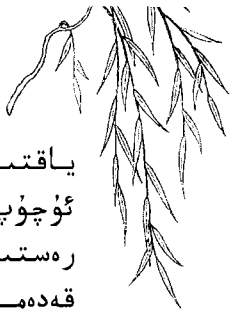
بۇ يۇرتقا خېلىلا كونىراپ قالغان دەرۋىش كۈنلەرنىڭ بىرىدە قاراتال ياكى بەشتۈگمەن تەرەپتىن كەلگەن قايسىبىر مويسىپىتتىن مۇنداق رىۋايەتنىمۇ ئاڭلايدۇ:

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا سەئىدىيە خانلىقى قۇرۇلماستا، مىرزا ئابابەكرى ئاتلىق بىر زالىم شاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ خۇشلۇقى ـــ بايلىق، خۇمارى ـــ قىرغىنچىلىق ئىكەن. زوراۋان، قانخورلىقى ۋەجىدىن ئۇ ئاياغ باسقانلىكى يۇرت چۆلدەرەپ كېتىدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىر كۈنى ئۇنىڭ جۇد قەدىمى ئاقسۇ دىيارىغا يېتىپتۇ. ئۇ ئاۋۇال شىددەتلىك جەڭ بىلەن ئاقسۇ قەلئەسىنى ئاپتۇ. كېيىن باي ۋە كۆسەن دىيارىغا مەخسۇس لەشكەرلەر ئەۋەتىپ، ئول يۇرتنى ھەپتىلەپ بۇلاڭ ـ تالاڭ قىلدۇرۇپتۇ. بۇلانغان چارۋا ـ مال، دەپسەن ـ دۇنيا، مال ـ مۇلۈكلەر ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ ئىكەن. شۇ تۇپەيلى، بۇ قەدىمىي يۇرتلاردا ئىلگىرىكى ئاۋاتلىق ـ بايلىقچىلىقنىڭ ئىزناسىمۇ قالماپتۇ. بارا ـ بارا بۇ يۇرتلار خارابلىككە ئايلىنىپتۇ. لېكىن، ئاچكۆز مىرزا ئابابەكرى بۇنىڭ بىلەن قانائەت تاپماپتۇ. ئۇ ساناقسىز لەشكەرلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئاقسۇ خەلقىنى بۇلاشقا باشلاپتۇ. بۇلاڭ ـ تالاڭ نەچچە ئون

كۆنلەپ داۋاملىشىپتۇ. غازىيانە يۈرتنىڭ مەردانە ئادەملىرى بۇ تالان ـ تاراجقا جان تىكىپ قارشىلىق كۆرسىتىپتۇ. لېكىن، ئاخىرىدا ئەر ئاتالغانلارنىڭ ھەممىسى قان ئىچىدە ئاياغسىز قېلىنىپتۇ. ئول زالىم يەنە بۇنىڭغىمۇ شۈكرى قىلماي، بالىلار ۋە ئاياللارنىمۇ قەتلى قىپتۇ. ئۆلتۈرۈپ ئېشىپ قالغان ئاجىز ـ ئاجىزلەرنى سۈر ـ توقاي قىلىپ يۈرۈپ، ئالتە شەھەرگە تارقىتىۋېتىپتۇ. ئۆزى بۇلاپ ـ تالاپ يىغقان ساناقسىز مال ـ بىساتلارنى ئېشەك ۋە ئات ـ تۆگىلەرگە ئارتىپ، ھەيۋەت بىلەن شەھىرى كاشىغەرگە يول ئاپتۇ. شۇنىڭدىن كېيىنكى 15 ~ 20 يىل ئىچىدە بۇ شەھەردە ئادەم زاتى ياشىماپتۇ. پۈتكۈل شەھەر، يېزا، ئايماق، سەھرا، تاغلار خالايىقتىن خالىي قېلىپ، ھەممىلا يەر ھۆۋقۇش، چوغۇندەككە ماكان بوپتۇ. ئاقسۇ ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق ھالدىكى دىۋە ـ پىرىلەرنىڭ ئۈۋىسى ـــ «ئەردەۋىل»گە ئايلىنىپ قاپتۇ. شۇ ۋەجدىن، دىيارى ئاقسۇنىڭ نامى بىر مەزگىل «ئەردەۋىل» ـــ «دىۋىلەر ماكانى» دەپمۇ ئاتالغانىكەن.

دەرۋىش بۇ يەرگە ئۆزلەشكەنسېرى تېخىمۇ كۆپ كىشىلەر بىلەن تونۇشىدۇ. بىرمۇنچە ھېكايە ـ رىۋايەتلەرنى ئاڭلايدۇ. ئۇنىڭ بىلەن مۇڭ ـ ئەسرار بولۇپ كەلگەن قايسىبىر چال ئەل ئارىسىدا ئېقىپ يۈرگەن مۇنۇ رىۋايەتنى ئۇنىڭغا جەزمەن دېمەي قالمايدۇ:

ئېتەكلەر ياقا، ياقىلار ئېتەك بولۇپ يۈرگەن زاماندا دىيارى ئاقسۇنىڭ نامى «ئەردەۋىل» دەپ ئاتىلىدىكەن. ئايلار ئۆتۈپ، يىللار ئۆتۈپ بىر زامانلار كەلگەندە، ئەردەۋىلدە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپتۇ. شۇ سەۋەبتىن، ئەردەۋىلنىڭ يېزا ـ ئايماقلىرىدا ئېغىر ئاچارچىلىق بولۇپ، سان ـ ساناقسىز كىشىلەر قىرىلىپ كېتىپتۇ. ئەلمىساقتىن بايىاشاتچىلىقتا نامى بار بۇ شەھەر بىردىنلا چۆل ـ بايابانغا ئوخشاپ قاپتۇ. ھەممىلا

ياقتىن يىغا ـ زارە ئاڭلىنىدىكەن. كوچا ـ كويلاردىن بوران ئۇچۇپ، توپا توزۇپ تۇرىدىكەن. بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلاردا، يول ـ رەستىلەردە ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتكەن ئادەملەرنىڭ جەسەتلىرى قەدەمدە بىر كۆزگە تاشلىنىپ تۇرىدىكەن... ئەردەۋىلىنىڭ بۇ ئېچىنىشلىق ئەھۋالى شەھىرى كۈسەن ئەھلىنىڭ قۇلىقىغا يېتىپتۇ. ئۇلار: «ئەردەۋىلدىكى قېرىنداشلىرىمىز بۇنداق ئۆلۈپ كەتسە بولمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشلىرىگە قاراپ تۇرمايلى. قوللىرىمىزدىن كېلىشىچە ياردەم قىلايلى» دېيىشىپ، توپ ـ توپى بىلەن ئەردەۋىلگە كېلىشىپتۇ. ئۇلار يەرلىك كىشىلەر بىلەن جەم بولۇشۇپ دەريا بويىغا كەپتۇ. قارىغۇدەك بولسا، دەريا سۇيى بەكلا پەسلەپ كەتكەنمىش. شەھەرگە، شەھەر ئەتراپىدىكى يۇرت ـ ئايماقلارغا سۇ چىقىرىشنىڭ زادىلا ئامالى بولماپتۇ. ئاخىرى ئاقىل زاتلارنىڭ كۆرسەتمىسى بىلەن، كىشىلەر تاش ـ تۇپراق يىغىپ دەريانىڭ تاشلاشقا باشلاپتۇ. ئۇلارنىڭ مەقسىتى، دەريا سۇيىنى كۆپتۇرۇپ، شەھەر ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى يۇرتلارغا باشلاش ئىكەن. كىشىلەر مۇشۇ يوسۇندا ھارۋا، ئات ـ ئۇلاغ، تۆگە ۋە كالا ـ خېچىرلار بىلەن، ئامال قىلالمىغانلىرى تاغار، خۇرجۇنلارغا تاش ـ شېغىللارنى قاچىلاپ مۇرىسىگە ئارتىپ ئاپىرىپ دەريانىڭ تاشلىشىپتۇ. كۈنلەر، ھەپتىلەر، ئايلار ئۆتۈپتۇ. دېگەندەك دەريا سۇيى كۆپۈشۇپ، ئىككى تاغنىڭ ئارىسى سۇغا لىق تولۇپتۇ. شۇنىڭ بىلەن دەريا سۇيى ئاستا ـ ئاستا بۆلۈنۈپ، ئەردەۋىل تەرەپكە قاراپ ئېقىشقا باشلاپتۇ. ئارىدىن ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا، سۇ شۇ قەدەر ئۇلغۇيۇپ كېتىپتۇكى، ئۇنىڭ شىددىتى يۇرەكلەرنى ھاياجانغا ساپتۇ. كىشىلەر ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي ۋارقىرىشىپتۇ، سەكرىشىپتۇ. دوپپىلىرىنى ئاسمانغا ئېتىشىپ، قىقاس ـ چۇقان كۆتۈرۈشۈپتۇ. شۇ خىل خۇشلۇقتا دىققەتسىزلىكتىن بىر موللا بىلەن بىر موغۇل دەريانا چۈشۈپ كېتىپتۇ. سۇنىڭ مەۋجى ئۇ ئىككىسىنى ئايىقا ئېقىتىپ

مېڭىپتۇ. شۇ ئاردىدا بىر پېشۋا مويسېپت خالايىققا قاراپ: «موللىنى تۇتۇۋېلىڭلار، موغۇل ئاقسۇن!» دەپتۇ. شۇنىڭدىن باشلاپ بۇ يەرنىڭ نامى «ئاقسۇن» دەپ ئاتىلىپ قاپتۇ. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بۇ نام ئاستا ـ ئاستا ئۆزگىرىپ «ئاقسۇ» دەپ ئاتالغانىكەن. كۇنىمىزدىكى «ئاقسۇ» دېگەن مۇبارەك نام ئەنە شۇ زامانلاردىن قالغانىكەن...

سۇيى مول، تۇپرىقى مۇنبەت، باغ ـ ۋارانلىرى كۆپ بۇ يۇرتنىڭ خۇددى رېۋايەتلەردە ئېيتىلغاندىكىدەك سېھرى ـ قۇدرىتى ياش دەرۋىشنى شەيدائىي ـ ئەسىر قىلمايدىغان مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ شۇنىمۇ بىلىپ يېتەتتىكى، ئاقسۇ ناھىيەسى بىرمۇنچە يېزىغا ئايرىلغىنىدەك، بۇ ناھىيەنىڭ بىر يېزىسى بولغان ئېگەرچى يېزىسىمۇ، ئېگەرچى، خانقاسۇڭ، گۇلباغ، قارامۇقچى، بالداق، قوشتوغراق... قاتارلىق بىرمۇنچە مەھەللە ـ كەنتلەرگە بۆلۈنەتتى. چوغتال مۇشۇ مەھەللىلەر قاتاردا ئېگەرچى يېزىسىغا قارايدىغان بىر چوڭ مەھەللە ئىدى. يەرلىك كىشىلەر «ھاجى خەراباتى ئاخۇنۇم» دەپ ئاتايدىغان نامى مەشھۇر زات ـــ ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى دەل مۇشۇ ئوتلۇق ۋە سۆيۈملۈك يۇرتتا ـــ چوغتالى ئەزىمدە يورۇق دۇنياغا كۆز ئاچقانىدى.

چوغتالدا نوروز

ئاقسۇ بازىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان چوغتال ئىسمى ـ جىسمىغا لايىق گۈزەل يۇرت. بۇ يەرنىڭ تۈپرىقى مۇنبەت، سۇيى ئەلۋەك، ئاقسۇ دەرياسىنىڭ بىر تارماق ئېقىنى بۇ يۇرتنى كېسىپ ئۆتىدۇ. كۈن چىقىش تەرەپتىكى سېرىق توپلىق ئېگىز يار تەبئىي هالدا بۇ يەرنىڭ شەرقىي پاسىلى ۋە قورشاۋ تېمى بولۇپلا قالماي، بەلكى يەنە نامى بار ئۆتەڭ. بۇ يەردىن كار-ۋانلار توختىماي ئۆتۈپ تۇرىدۇ. كولدۇرما ئاۋازى كېچەيۇ ـ كۈندۈز ئۇزۇلمەيدۇ. دەرۋىشلەرنىڭ ساپايىلىرى، غېرىب ـ مۇساپىرلارنىڭ ناخشىلىرى، ئاشىقلارنىڭ مۇڭلىرى... مۇشۇ يەرگە تۇرلۈك تاۋۇشلار بىلەن شەپە بېرىپ ئۆتىدۇ. قەشقەر، يەكەن، قاغىلىق ۋە هەتتا خوتەنلەردىنمۇ مۇشۇ ئۆتەڭگە ئۇدۇل باشلاپ كېلىدىغان كارۋان يولى بار. بۇ يول بارلىق يوللار ئىچىدە مۇساپىسى ئەڭ قىسقا، لېكىن ئەڭ خەتەرلىكى بولۇپ هېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بۇ يولنىڭ يولۇچىسى بولۇش ئەڭ تەس. قاراتال[1]، بەشتۇگمەن[2] ئارىلىقلىرى ۋە ئۇنىڭ نېرىسىدىكى ئۇزۇنغا سوزۇلغان قومۇشلۇق، يۇلغۇنلۇقلاردىكى يىرتقۇچ هايۋانلارنى دېمىگەندىمۇ، قەدىمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان يول توسار قاراقچىلار خېلى جىگىرى بار ئەركەكلەرنىمۇ غال ـ غال تىترىتىدۇ. شۇ سەۋەبتىن، بۇ يولنىڭ يولۇچىلىرى باشقا يوللارنىڭكىگە سې-

① ئاقسۇ ناهىيەسىدىكى جاي ئىسىملىرى
② ئاقسۇ ناهىيەسىدىكى جاي ئىسىملىرى

لىشتۇرغاندا يەنىلا ئاز. چۈنكى، بۇ يولغا ياراملىق ھەمراھلا ئە-مەس، جۈرئەت - پاراسەتمۇ ھەم لازىم. شۇنداقتىمۇ بۇ يولدا ما-ڭىدىغان ئەزىمەتلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلۈپ باققان ئەمەس. چۈنكى، بۇ مەنزىرلىك يول، گۈزەل يول. غېرىبقا پاناھ، دەردمەنلەرگە دەرداش، ئاشىقلا مۇڭداش بولىدىغان مېھرىلىك ۋە سېھرىلىك يول. تېخىمۇ مۇھىمى، بۇ چوغتالىنىڭ يولى!

چوغتال!

ئۇ ئەزىمەتلەر ماكانى، شېھىتلەر قەبرىگاھى.

ئۇ يەنە ئەنئەنە بۆشۈكى، ئەقىدە زېمىنى، قەسەمتلەر قارارگاھى...

قاراڭ، بىز تەرىپلەۋاتقان بۇ زېمىن كۈن چىقماستىنلا تەۋرەپ كەتتى. يەتتە ياشتىن - يەتمىش ياشقىچە ھەممىسىنىڭ دىلىدا بىرلا شادلىق، چېھرىدە ئورتاق بىر كۈلكە: بۈگۈن نورۇز، بۈگۈن بايرام!

نورۇز.

ھەممە ئۆز تەييارلىقى بىلەن ئالدىراش. چوڭلار، مازاردا ئەتمەكچى بولغان نورۇز ئېشىنى كۆپرەك ئادەمگە ئېغىز تەگكۈزۈش غېمىدە. ياشلار بىر يىلدىن بېرى ئەتىۋارلاپ بېقىپ كېلىۋاتقان تۈلپارلىرى بىلەن بەيگىدە ئۈتۈپ چىقىپ، رەقىبلەر كۆڭلىگە ھەسەت، قىزلار يۈرىكىگە ئوت سېلىش كويىدا. بالىلار ئىت تالاشتۇرغانىنى، قوشقار ۋە خوراز سوقۇشتۇرغانىنى كۆرىۋېلىش، چاقپەلەككە چىقىپ، كۆپرەك ئايلىنىۋېلىش خىيالىدا... يەنە كىملەرنىڭ خىيالىدا نېمە بارلىقىنى ساناپ تۈگەتكىلى بولسۇنمۇ؟ قىسقىسى، چوڭ - كىچىك ھەممىسى خۇشال!...

چوغتاللىقلار ئۈچۈن بۈگۈن تولىمۇ تەستە تاڭ ئاتتى، نورۇز ھاياجىنىدىن كېچىچە كىرپىك قاقماي چىققان كىشىلەر كۈن چىقىش بىلەنلا تېخىمۇ جانلىنىپ كېتىشتى. ئۆي -

ئۆيلەردە هارۋىلار قوشۇلدى، ئېشەكلەر توقۇلۇپ، ئاتلار ئېگەرلەندى. هەممە ئائىلىنىڭ ئۆز هالىغا يارىشا تەييارلىغان ئوزۇق ـ ئاۋقاتلىرى تەق قىلىپ قويۇلغان هارۋىلارغا بەس ـ بەستە بېسىلدى...

بالىلار ئۆز هارۋىلىرىنىڭ تېزراق يولغا چىقمايۋاتقانلىقىدىن جىلى بولۇپ، خېلى بۇرۇنلا چوڭ يولغا چىقىۋېلىشقانىدى. ئۇلار بايراملىق كىيىملىرىنى بىر ـ بىرىگە كۆز ـ كۆز قىلىشاتتى. ئۆز ئاتلىرىنىڭ بەيگىدە ئۇتۇپ چىقىدىغانلىقىنى جاكارلىشىپ، ئاق قوچقاچتەك چۇرۇلدىشاتتى. بىرلىرى خورازلىرىنى ماختايتتى، يەنە بىرلىرى قوشقىرىنىڭ نوچىلىقى توغرىسىدا ماختىنىاتتى. چاقپەلەككە چىقسا، زادىلا بېشى قايمايدىغانلىقى هەققىدە گەپ تالىشىۋاتقانلارمۇ بار ئىدى... قارىغاندا بۇ كاتتا بايرام مۇشۇلار ئۈچۈن بولۇۋاتقاندەكمۇ قىلاتتى...

ياق، ئۇنداقمۇ ئەمەستەك. ئاۋۇ توپا توزۇتۇپ كېلىۋاتقانلارنى قاراڭ. ئۇلار بالىلارغا يەتمەكچىدەك، شۇ ئارقىلىق بالىلىقىنى قوغلاپ تۇتماقچى بولغاندەك ئاتلىرىغا بەس ـ بەستە قامچا سېلىشىپ كەلمەكتە. تاكشۇرۇلغان تۇلپارلار چاڭ ـ توزانلارنى ئار-قىدا قالدۇروپ، خۇددى ماهارەت كۆرسىتىۋاتقاندەك سەنئەتلىك يورغىلايدۇ. ئېشەكلەر جېنىدا سوكۇلدايدۇ، ياربىيار هارۋىلار غەچىرلايدۇ... ئۇلارنىڭ سوكۇلدىشىمۇ، غىچىرلىشىمۇ... يەنە مۇشۇ نوروز ئۈچۈن، بايرام ئۈچۈن!

ئاغرىقلار ساقايغان، بوۋاي ـ مومايلار ياشىرىپ قېلىشقاندىدى. قىز ـ يىگىتلەرمۇ بىر ـ بىرىنى تونۇيالماي قېلىشقانىدەك كۆرۈنەتتى. كىشىلەر خۇشال هەم هەيران ئىدى. بۇ يۇرتنىڭ ئادەملىرى نېمىدېگەن چىرايلىق ـ هە؟! ئاشۇ بوۋاي ـ مومايلار بىزنىڭ مەهەللىلىكمۇ؟ ئاشۇ چىرايلىق قىزلار بىزنىڭ مەھەللىنىڭ قىزلىرىمۇ؟ ئاۋۇ كېلىشكەن، زەبەردەس يىگىتلەرچۇ؟ ئۇلارنى نەچچە ۋاقىتتىن بۇيان نېمىشقا كۆرمىدۇق ـ هە؟!

كىشىلەر بىر ـ بىرىگە يېڭى، ياش ۋە چىرايلىق كۆرۈنەتتى، بۇ بايرام شادلىقى تۇغقان سىنچى ھېسسىياتتۇر ۋە بەلكى ئۇلار راستىنلا چىرايلىق بولۇپ كەتكەندۇر. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھەممىگە بايرام سەۋەبچى ئىدى. ھەممىگە مۇشۇ ئۇلۇغ ۋە خاسىيەتلىك نوروز سەۋەبكار ئىدى!

«يىلنىڭ بېشى باھاردىن» دەيدۇ مەھەللە چوڭلىرى. يىلنىڭ بېشى بىر كۈننىڭ سەھىرىگە ئوخشايدۇ. سەھىرنىڭ خۇشال باشلانسا، پۈتۈن بىر كۈنۈڭ شاد ـ خۇراملىق ئىچىدە ئۆتىدۇ. سەھەردىكى توقلۇقمۇ بىر كۈنلۈك بايىشادلىقنىڭ باشلىنىشى، نوروزمۇ خۇددى شۇنداق. ئۇ تەبىئەتنىڭ قىشلىق ئۇيقۇسىدىن ئويغانغان تۇنجى كۈنى بولۇپ، مۇشۇ كۈن كىشىلەرنىڭ بىر يىللىق تەقدىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. باھارنىڭ خۇشال باشلانسا، يېزىڭمۇ بايىشاد ئۆتىدۇ... ھەممە كىشى شۇنداق چۈشىنىدۇ. چوغتاللىقلار بۇنى تېخىمۇ ئوبدان بىلىدۇ. شۇڭا، بۇ يەردە بايرام قىممەتلىك، نوروز ئەھمىيەتلىك!

ئەنە، كۈنمۇ خېلى ئېگىز كۆتۈرۈلدى. لېكىن، نوروز پائالىيىتى ئۈچۈن كېتىۋاتقانلارنىڭ ئايىغى ئۇزۇلىدىغانداك ئەمەس. ئېشەك، كالا ھارۋىلىرى بىلەن، ئىسسىق جېنىدىن باشقا ھېچنىمىسى يوقلار پىيادە كېتىپ بارىدۇ...

چاچلىرى ئۇچىتىلىك ئاقارغان، يۈزلىرىنى تىلىم ـ تىلىم قورۇقلار باسقان بىر ئايال گىجىڭ كالىسىنى تېزرەك ماڭدۇرالماي ئاۋارە. ئۇ قولىدىكى كالتە تاياق بىلەن كالىنىڭ ساغرىسىغا، قورساق ۋە پاچاقلىرىغا زەردە بىلەن ئۇرۇپ باقىدۇ، زەھەرلىك سۆزلەر بىلەن تىللايدۇ، چۈلۈۋرىنى سۆرەپمۇ كۆرىدۇ. لېكىن، كالىنىڭ مېڭىش سۈرئىتىدە ئۆزگىرىش بولمىغانداك ئەمەس. تاياق ئۇرۇلۇپ سۈنۈپ كەتسىمۇ، ئېغىز تىللاۋېرىپ قۇرۇپ كەتسىمۇ... بەربىر. ئېغىزدىن شالىسى ئېقىپ قالغان قېرى كالا ھامان ئاۋۇالقى تېزلىكتە بىرخىللا قەدەم ئالىدۇ. ئۇ

سۆرەپ كېتىۋاتقان ياريار ھارۋىمۇ مايسىزلىقتىن غىچىرلايدۇ. ئۇنىڭ غىچىرلىشىمۇ كالىنىڭ قەدەم ئېلىشىدەكلا زەئىپ...

«ھەي... ئەرسىزلىك، تۇۋرۇكسىزلىك!...» يەنە بىر قېتىم شۇنداق دېدى ئايال خېلى بۇرۇنلا ئالەمدىن ئۆتكەن قەدىرداننى سېغىنىپ. ھەممە خۇشال بولىدىغان بۇ ئۇلۇغ كۈندە ئۇنىڭ كۆزلىرى لىققىدە ياشقا تولغان ھالەتتە كېتىپ باراتتى. كونا ياريار ھامان بىر خىلدا ئاستا غىچىرلايتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىر داش قازان، خېلى كۆپ ئوتۇن، يېتەرلىك ماي، گۈرۈچ ۋە تۇز قاتارلىق لازىمەتلىكەر بېسىلغانىدى. ئايال ھەممىدىن بۇرۇن يولغا چىقتىم دەپ قارىسىمۇ، ھەممىدىن كېيىن قالارىنى ئويلىمىغانىدى. ئۇ ئاخشام پۈتكۈزۈپ قويغان تەييارلىقى بىلەنلا يۇلتۇز تارىماستا مەھەللىدىن ئايرىلىپ بولغانىدى. كالىنىڭ ئاستىلىقىنى ئۇ ئوبدان بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بەك سەھەر يولغا چىقىقانىدى. لېكىن، بۇ قەدەر ئەزمىلىك قىلىپ، ئۇنى زەردە گۆش قىلىۋېتىشىنى ئويلىمىغانىدى. بۇنى بىلسە، خەقلەرگە يېلىنىپ بولسىمۇ، ھارۋىغا قاتقىلى بولغىدەك ئۇلاغ ـ قارىدىن بىرەرنى تاپماسمىدى؟

ـــ پىيادە كېلىۋاتقانلارمۇ بىزنىڭ ئالدىمىزغا ئۆتۈپ كەتتى. نېمە ماڭمايدۇ بۇ كالا؟ تاياقنى ماڭا بېرىڭا ئانا، ـ دېدى چوقاينىڭ ئوڭ تەرىپىدە تىت ـ تىت بولۇپ ئولتۇرغان، يۈزى تولىمۇ كىچىك بىر ئوغۇل بالا ئانىسىنىڭ قولىغا يەنە بىر نۆۋەت ئېسىلىپ، ـــ بۇنداق ماڭغىلى تۇرساق، نەزىر بېرىشكە قانداق ئۇلگۈرىمىز؟

ـــ ئۇغۇ راست... لېكىن سەن ھەيدىيەلمەيسەن، جېنىم بالام. ساق بولساڭتىڭ، دېمىسەڭمۇ ساڭا تۇتقۇزاتتىم بۇ تاياقنى، مەزلۇم كىشى تۇرۇپ ماڭمۇ نېمە كۈن؟... كېتىپ بارىمىزغۇ؟ يول ئازمۇ قالدى...

ياريار زەئىپ غىچىرلايتتى. مېيىپ بالا بىلەن قېرىغان

ئانا بىر ـ بىرىگە بىلىنىدۇرۇشمەي ياش تۆكۈپ كېلىشەتتى. «دادام بولمىغاندىمۇ، چوڭ دادام تۇغىپ كەتمىگەن بولسا، مۇشۇنداق قېرى كالىنى ئىشلەتمەيتتۇق» دەپ ئويلايتتى بالا. «نەۋرە ئاكام بولغىنى بىلەن، ماڭا ئۆز ئاكامدىنمۇ زىيادە ئامراق ئىدى. يوقسۇزلۇق، غېرىبلىقمنمۇ بىلىندۇرمەيتتى. قاچان ئۇ تۇغىپ كەتتى، مېنىڭمۇ خوۋلۇقۇم ئۆچتى... ئەتىگەن بېرىپ نەزىر بېرىۋالارمەن دېسەم... تۇغقانلار نېمە دەپ قالار؟ ۋاقچە بېرىپ قالغىنىمنى كۆڭلىگە ئېلىپمۇ قالارمۇ... رەھمەتلىك ئاكام، يۇز ئاكىنىڭ ئىشىنى قىلىدىغان كۆيۈمچان ئاكام...» دەيتتى قاشاڭ كالىغا توختىماي تاياق سېلىپ كېلىۋاتقان ئانا ئىچىدە زار ـ زار يىغلاپ. دېمىسىمۇ دۇنيادا ئۇنىڭغا مەرھۇم ئاكىسىنىڭ ئورنىنى تولدۇرالايدىغان ئىككىنچى بىر قېرىنداش يارالمىغانىدى. شۇڭا، ئۇ ھېلىغىچە يىغلاپ كېلىۋاتاتتى. مەرھۇمنىڭ باشقا قېرىنداشلىرىدىنمۇ زىيادە ياش تۆكەتتى. ھەر كۈنى، ھەر سائەتتە ياد ئېتىپ، دۇئا قىلىپ تۇراتتى... راست، ئۇ ساقى باينىڭ سازلىقىدىكى قومۇشلۇقلارغا بېرىۋالغاندا يىغلاپ، يالۋۇرۇپ ئېلىپ كەلگىنى مۇشۇ ئايال ئەمەسمىدى؟ ئۇنىڭ ناماز كۈنى «ئايال كىشى بارسا بولمايدۇ» دېگەن نەسىھەت ـ پەتىۋالارغا قۇلاق سالماي، تۇيۇقسىز بېشىغىچە ئەگىشىپ بېرىپ، تاش يەرلىكىگە ئۆز قولى بىلەن يەتتە كەتمەن توپا تاشلىغىنىمۇ يەنە مۇشۇ ئايال ئەمەسمىدى؟...

«ئاۋۇيۇم ئاكام، تۇۋرۇكۇم ئاكام!»

«يانتايىقىم دادام، كۆيۈمچان دادام!»

خۇددى كېلىشىۋالغاندەك ئانا ـ بالا ئىككىيلەن تەڭلا ئۇن سېلىپ يىغلىشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ نوروز سەھەرى ئەنە شۇنداق يىغا بىلەن باشلانغانىدى. ئەتە ۋە ئۆگۈنچۇ؟

يەنە كېلىشىۋالغاندەك ئىككىيلەن تەڭلا بېشىنى كۆتۈردى. كۆز ئالدىدىكى يول ئوي ـ دوڭغۇل ئىدى. ئايىغى ئىتتىك

ئايغىرلارنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدىن كۆتۈرۈلگەن قويۇق ۋە ئاچچىق توپىلار ئۇلارنى كۆمۈپ باراتتى. كۆزلەر باغلىناتتى. توپىلاڭ يولنىڭ ئوي ـ چوڭقۇرىنى پەرق ئېتىشمۇ بارغانسېرى قىينىلاشماقتا ئىدى...

«مازار مەھەللە» كىشىلىرى ساھىپخان بولۇپ ئۇيۇشتۇرغان نوروز پائالىيىتى باشلىنىپ كەتكەنىدى. ئەتراپ مازار تۈسىگە كىرگەن. ھەممە ياق قاينايدۇ، مازارنى تۆۋەن تەرىپىدىكى يۇلغۇنلار ئوراپ تۇرغان بوشلۇق ئادەم دېڭىزىغا ئايلانغان. ئۇلۇغ نامىغا يارىشا ئاۋاتلىشىپ كەتكەن بۇ خىسلەتلىك «مازار» تىنىمسىز گۈرۈلدەيدۇ. تەرەپ ـ تەرەپلەردە پورۇقشۇپ قاينىۋاتقان قازانلاردىن كۆتۈرۈلۈۋاتقان مەززىلىك پۇراقلار دىماغقا گۈپۈلدەپ ئۇرۇلۇپ، ئىشتەينى چىداپ تۇرغۇسىز دەرىجىدە غىدىقلايدۇ...

قېرى كالا سۆرەپ كېلىۋاتقان كونا ياريار ھارۋىمۇ ئاخىرى ساناقسىز ھارۋىلار توپىغا كېلىپ قوشۇلدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، ئانا ـ بالا كۆزلىگەن تونۇش قەبرە يېنىدىن ئۇلارغا قازان ئاسقىدەك بوشلۇق قالمىغانىدى.

«مانا مەن دېمىدىممۇ؟!» دېدى ئانا نېمە قىلارىنى بىلمەي. «مەنمۇ مۇشۇنداق بولۇشنى ئويلىغان» دېدى مېيىپ ئوغۇلمۇ زەردە بىلەن ۋە پۇشۇلداپ تۇرغان قېرى كالىنى نەچچىنى ئۇرۇۋەتكۈسى كەلدى. لېكىن، ئۇنىڭدا كالىنى ئۇرغىدەك ئەمەس، مۇستەقىل ماڭالىغىدەك ئىمكانىيەتمۇ يوق ئىدى. تۇرۇپلا چوڭ دادىسىنىڭ قەبرىسى ئەتراپىنى ئىگىلىۋالغانلارغا ئۇنىڭ ئۆچلىكى كەلدى. «بۇ چوڭ دادامنىڭ قەبرىسى تۇرسا، بۇلار نېمە دەپ...» شۇنداق ئويلىدى بالا جايىدا ئولتۇرۇپ. ھەر قانداق بىر قەبرىگە سېلىشتۇرغاندا، مۇشۇ قەبرىنىڭ ـ ئۇنىڭ چوڭ دادىسىنىڭ قەبرىسىنىڭ ئەتراپىدا ئادەملەر كۆپ تۇراتتى. «چوڭ دادام راستتىنلا ئۇلۇغ ئادەم چېغىكەن...» دەپ ئويلىدى ئۇ يەنە بىردىنلا سۆيۈنۈپ. ئەمدى بايىقى كىشىلەرگە نىسبەتەن ئۇنىڭ

ئامراقلىقى كېلىۋاتاتتى.

«قانداق قىلسام بولار؟... زادى قانداق قىلسام بولار؟» تاربشىدەك قاتقان قوللىرىنى ئىشقىلاپ، قەبرە ئەتراپىنى توختىماي ئايلىناتتى ئانا. «قەبرە يېنىدا ئاسمىغان قازانىنىڭ ئۆيىدە ئاسقان قازاندىن نېمە پەرقى؟ بۇنداق بولىدىغان ئىش بولسا، نەزىر دېگەننى ئۆيدە بەرسەمۇ بولاتتى ئەمەسمۇ؟ شۇنچە ئالدىراپ كەلگىنىم...» ئۇ يېقىنراق جايدىن قازان ئاسقۇدەك بوشلۇق ئىزدىگەچ، قەبرە ئەتراپىدىكى كىشىلەر بىلەن بىر - بىرلەپ ئامانلىق سورۇشۇپ چىقتى. تەكرار ئايلانغىنى ئۈچۈن، بەزىلەر بىلەن بىرقانچە قېتىم سالاملىشىپمۇ قالدى.

— قازان چۈشكىدەك يەر تېپىلمىدى - ھە، رېھىمخان، — دېدى ئۇنىڭ بىلەن دېمەتلىك كېلىدىغان، تۆۋەنكى مەھەللىدىكى چاۋارئاخۇن. ئۇمۇ رېھىمخان ئاننىغا ئۈچ تۇغقان كېلىدىغان كىشى ئىدى، — قازاننى ئوڭچە ئاسالىغان بولسىلىغۇ خويمۇ ئوبدان بولىتى تۇغقۇنۇم، مانا كۆردىلە، ھەممە ئادەم مۇشۇ قەبرىنى ئەگىپ كېتەلمەيدۇ. يەرلىك ئىچىدىكى تۇغقان بىزنىڭ تۇرسا، ساڭا نېمە بار، دېگىلى ئەسلى بولمايدۇ بۇلارغا. شۇڭا، بىزنىڭ قازان بىكار بولغاندىن كېيىن، شۇ قازاندا ئېتىپ بەرسىلە قانداق بولار نەزىر ئېشىنى؟ قازاننى ھازىرلا بىكارلاپ بېرەي دېسەم، شويلىغا گۈرۈچ سېلىپ قويۇپتۇق...

— ماقۇل، شۇنداق قىلسامۇ قىلاي، — دېدى ئانا تېزلا. ئۇنىڭغا شۇنداق دېمەكتىن باشقىمۇ ئىلاج يوق ئىدى، — ۋاق قالغاندىكىن ئۆزۈمنىڭ شورى، مۇشۇنداق قىلمىسام نېمە ئامال دەيلا ئەمدى.

بالا ئىچىدە نارازى بولدى. ئۇنىڭچە، ھەممە ئادەم ھۆرمەت قىلىدىغان كىشىنىڭ نەزىر ئېشىنى ئوڭچە قازان ئېسىپ، كەڭتاشا بېرىش كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ چوڭ دادىسى دېگەن ئادەتتىكى ئادەممۇ؟ ئۇ ھايات ۋاقتىدا كۆرۈشۈپلىش ئۈچۈن

نه ـ نەلەردىن ئادەملەر كېلەتتىغۇ؟... مۇشۇنداق ئىناۋەتتى بار چوڭ دادىسىغا مۇشۇكنىڭ كۆزىدەك كىچىكىنە قازاندا نەزىر بېرىمەن دېگىنى نېمىسى؟

ئانا تۇغقانلارنىڭ قازانلىرىغا قارىشىپ بېرىۋاتاتتى. بالا ئۆز خىيالى بىلەن ئىدى...

تەرەپ ـ تەرەپتە قازان ـ قازانلار پورۇقشۇپ قايناياتتى. بۇرۇنراق قازان ئاسقانلارنىڭ نورۇز ياكى نەزىر ئېشى پىشىپ قالغانىدى. ھەيران قالارلىقى، ئىككى يىل بۇرۇن مۇشۇ مازارغا يېڭى بىر قەبرە قوشۇلغاندىن بېرى، ئەزەلدىن نورۇز ئېشى ئېتىپ كېلىشكەن كىشىلەر نورۇز ئېشى بىلەن نەزىر ئېشىنى بىرلا ئېتىپ بېرىدىغان قائىدىنى چىقىرىۋېلىشقانىدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى يەنىلا ئاشۇ يېڭى قەبرىدىن كۆرۈشكە بولاتتى. بۇ چوغتالدىكى ئۇششاق ـ چوڭ ھەممىگە تونۇشلۇق قەبرە ئىدى. ھەممە كىشىنىڭ يىلدا بىر كېلىدىغان نورۇز پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، قەبرە ئاستىدىكى شۇ تونۇش زاتنىڭ روھىغا ئاتاپ قەبرە بېشىدىلا نەزىر بېرىۋالغۇسى كېلەتتى. شۇڭا، چوغتالدىكى نورۇز ھەم شادلىقا تولغان بايرام، ھەم روھ ـ ئەرۋاھلار نەزىرىسى بولاتتى. بۇ خىل غەلىتە بىرلىشىپ كېتىشىنى باشقا يۇرتلاردا ئۇچرىتىشمۇ قىيىن ئىدى.

نورۇز ئەھلى توپ ـ توپ بولۇشۇپ، قاتار كەلمەكتە ئىدى. ئۇلار ئېشى پىشقانلىكى قازانىنىڭ بېشىدا ئازغىنا ۋاقىت تۇرۇشۇپ، نېمە ئەكەلگەن بولسا شۇنىڭغا ئېغىز تېگىشىپ، دۇئا ـ ھەشقاللا بىلەن يېنىشاتتى. جامائەت ئۆيۈ ـ ئۆيلەردىن ئايرىم قازان ئېسىپ تەييارلىغان تۇرلۇك غىزا ـ تائاملارغا ئېغىز تېگىپ بولۇشقاندىن كېيىن، كوللېكتىپ دۇئاغا قول كۆتۈرۈشەتتى. شۇنىڭدىن كېيىنلا كۆڭۈل ئېچىش باشلىنىپ كېتەتتى. دەل مۇشۇ باسقۇچ نورۇزنى نەزىر تۇسىنى ئالغان دۇئا ـ تىلاۋەت خاراكتېرىدىن ھەقىقىي بايرام تۇسىنى ئالغان

شادلىق پەللىسىگە باشلاپ كىرەتتى. مانا بۇ ھەقىقىي نوروز، ھەقىقىي بايرام ئىدى!

ھەممە ياق قاينام - تاشقىنلىققا چۆمگەنىدى. نوروز ئەھلى ئۆز قىزىقىشى تارتقان ئويۇنىنىڭ تاماشىبىنى بولۇپ، يېقىن - يېقىنلا جايلاردا توپ - توپ چەمبەر ھاسىل قىلىپ تۇرۇشاتتى. بەزى توپتىكىلەر مەددىاھلارنىڭ قىزىقارلىق جەڭنامە قىسسىلىرىنى ئاڭلايتتى. يەنە بەزى توپتىكىلەر خوراز سوقۇشتۇرۇش ئويۇنىغا مەلىكە بولۇۋاتاتتى. قوشقار سوقۇشتۇرۇشنى كۆرۈۋاتقانلارمۇ، چاقچەلەكتە پىرقىراۋاتقان قىزلارنىڭ يېقىملىق «ۋاي-جان!»لىرىغا قۇلاق سېلىپ، پىخىلداپ كۈلۈۋاتقانلارمۇ، چىلىشىشتىن ھۇزۇر تېپىۋاتقانلارمۇ ۋە كىمدۇر بىرلىرى كۆرسىتىۋاتقان سېھىر - جادۇ ئويۇنلىرىدىن مەست بولۇۋاتقانلارمۇ... بار ئىدى. يەنە بىر مۇنچە يىگىتلەر ئادەملەر توپىنىڭ سىرتىدىكى بوشلۇقلاردا ئاتلىرىنى يەڭگىل چاپتۇرۇپ، باشلانغۇسى بەيگە ئۇچۇن قىزىتىش تەييارلىقى قىلماقتا ئىدى...

مېيىپ بالا ئانىسىدىن ئايرىلىپ ھېچيەرگە بارالمايتتى. ئۇ ئانىسى چىقىرىپ قويغان دوڭدە ئولتۇرۇپ، ئۇسۇشۇۋاتقان قوشقارلارنى، چېلىشىپ بەل قايىرىشىۋاتقان، پۇتلاپ يانپاشقا ئېلىشىۋاتقان ئەزىمەتلەرنى، سېھىر - قۇدرەت بىلەن بىر - بىرىگە «كاللا قويۇشۇپ»، قاراس - قۇرۇس ئاۋازلارنى چىقىرىشىۋاتقان «ئوسكەك» ئېگەرلەرنى غىل - پال كۆرۈپ ئولتۇراتتى. بولۇپمۇ، ئۇنىڭغا يېقىن جايدا ۋە ئېنىق-راق كۆرۈنۈۋاتقىنى سېھىرگەرلىك بىلەن چېلىشىش ئويۇنى ئىدى.

ئەنە، ۋىجىكلا بىر يىگىت پور كۆتەكتەك سېمىز بىر ئادەمنى بەلبېغىدىن تۇتقان پېتى يانپېشىگە ئېلىپلا ئېتىۋەتتى. سېمىز ئادەم ئورنىدىن تۇرالماي يېتىپ قالدى. خەقلەر ئولاشتى. «بېلى چىم بولۇپ كەتكەن ئوخشايدۇ» دېدى بىر قىسىملار. «ياق، قوۋۇرغىسى ئاجرىغان گەپ. بىزنىڭ مەھەللىلىك بۇ ياقۇپ ئۆزى

كىچىك بولغىنى بىلەن بوش نەرسە ئەمەس جۇمۇ...» دەپ ماختاندى بەزى كىشىلەر. «تېخىتقىچى تاپلى ئاغىنىلەر. ئۆمەر كۆتەكنىڭ ئەھۋالى سەل چاتاقتەك تۇرىدۇ. ئۇمۇرتقىسىغا دەز كەتمۇ نېمە؟ ئەنە قوپالمىدى!» دېگۈچىلەرمۇ بولدى... مۇشۇلارنى كۆرۈپ ۋە ئاڭلاپ تۇرغان مېيىپ بالا ۋىجدانىڭ يىگىتتىن خىلىلا سۆيۈنۈپ قالدى. ئۇ مەھەللە بالىلىرى تەرىپىدىن ھەمىشە كەمسىتىلىدىغىنى ئۈچۈنمىكىن، ئاجىز، ئورۇق ۋە ۋىجدانى ئادەملەرنى ئۆزى بىلەن يېقىن كىشىلەردەك ھېس قىلاتتى. ھەممىدە شۇلار غالىب كەلسە دەيتتى. سېمىز، قاۋۇل كىشىلەرگە نېمىشقىكىن باشقىچە قارايتتى.

«چوڭ دادام بولغان بولسىمۇ شۇنداق ئاتاتتى سەن پور كۆتەكنى» دەپ ئويلىدى بالا ئىچ - ئىچىدىن شادلىنىپ. يىقىلغان سېمىز ئادەم مەيدانغا چۈشكەندىلا ئۇنىڭ كۆزىگە سىغمايلا قالغاندى. «چوڭ دادام بولسىدى... مۇشۇنداق كۆرەڭلىگەن چېغىدا چوڭ دادام بولغان بولسا...» دېگەندى بالا ئۇنى كۆرۈپلا چىشلىرىنى غۇچۇرلىتىپ، مەرھۇم چوڭ دادىسى ئۇنىڭ نەزىرىدە ھەممىگە قادىر، يېڭىلمەس ئادەم ئىدى. خۇشال بولغاندا، قايغۇ - ھەسرەتكە چۆمگەندە ھامان ئۇنى ئەسلەيتتى...

ئۇنىڭ دىققىتى تۇيۇقسىزلا سېھىرگەرنىڭ بىگىز بارمىقىغا مەركەزلەشتى. ئېگەر سوقۇشتۇرۇش ئويۇنىنى كۆرسىتىپ بولغان سېھىرگەر بىگىز بارمىقىنى قوۋۇزنىڭ ئۇ تەرىپىدىن تىقىپ، بۇ تەرىپىگە ئۆتكۈزمەكچى بولۇۋاتاتتى.

ـــ مانا ئەمىسە جامائەت، كۆرمەي قالدىم دېمەڭلار، مانا تىقتىم قولۇمنى، مەندىن ۋەھىمە يېمەڭلار! مەندىن ۋەھىمە يېمەڭلار... مەندىن ۋەھىمە يېمەڭلار!

سېھىرگەر شۇنداق دېگىنىچە بىگىز بارمىقىنى ئوڭ قوۋۇزىغا پاتۇرۇشقا باشلىدى.

ـــ يا ھەزرەت، تۇم كارامەت ئىگىسىكەن جۇمۇ.

ـــ توشقان سوپىكەن دېسىلە.

ـــ راست، ھەقىقىي دەرۋىشكەن.

جامائەت بىردىنلا غۇلغۇلا قىلىشىپ كەتتى. ئۇلارچە كامالەتكە يەتكەن سوپى، دەرۋىشلەرلا مۇشۇنداق مۆجىزە كۆرسىتەلەيتتى. مۆجىزە كۆرسىتىشكە قادىر بولسىلا، سوپىمۇ، دەرۋىشمۇ ئوخشاش ئىدى.

«چوڭ دادام بولغان بولسا، بۇنىڭدىنمۇ قالتىس كارامەتلەرنى كۆرسىتەتتى» دېگەننى ئويلاپ ئولتۇراتتى مېيىپ بالا باشقىلارغا ئوخشاشلا، ئۇمۇ چوڭ دادىسىنىڭ ئاجايىپ مۆجىزىكار زات ئىكەنلىكىنى كۆپ ئاڭلىغانىدى، گەرچە كۆزى بىلەن كۆرۈش نېسىپ بولمىغان بولسىمۇ.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ ئەزىزلەر!

تۇيۇقسىزلا ئاڭلىغان بۇ ئاۋازدىن كىشىلەر چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈشتى ۋە ھەيران قېلىشتى. ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان بىر دەرۋىش تىزىغىچە ئىگىلىپ، سالام بەجا كەلتۈرۈپ تۇراتتى. ھەممە ھەيرانلىق، قىزىقىش بىلەن ئۇنىڭغا قاراشتى.

ـــ ۋەئەلەيكۇمئەسسالام ۋەرەھمۇتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ! كەلسىلە مېھمان!

بىرقانچە مويسىپىت ئۇنىڭ سالىمىغا تېزلا جاۋاپ قايتۇردى.

ـــ قۇتلۇق كۈنگە ئۇلگۈرۈپ كەپتىمەن، تەقسىرلىرىم، ـ بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى بايىقى دەرۋىش. ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرى تىتىلىپ، ساق يەرلىرى قالمىغانىدى، ـ خۇشھالمەن... خۇشھالمەن! ... مەرىكىگە بەرىكەت، نورۇزغا شادلىق ئاشنا بولغاي!...

كىشىلەر تۇشمۇ تۇشتىن مۇلاھىزە قىلىشقا باشلىدى:

— يىراق يۇرتلاردىن كەلگەن دەرۋىش ئوخشايدۇ. ئوبدان ۋاقىتقا ئولگۇرۇپ كەپتۇ. پېشانىسى ئوڭ ئىكەن.

— سوپى ـ دەرۋىش دېگەن كارامەت كۆرسىتەلمىسە، يۇرت ئاتلاپ چىقالمايدۇ. ئازراق ئويۇن قىلىپ بەرگەن بولسىمۇ ـ ھە؟

— شۇنى دېسىلە، بىر قىزىقچىلىق قىلىپ بەرگەن بولسا، خۇش بولۇپ قالاتتۇق.

— كارامىتى باردۇ ـ ھە؟

— راست، خېلى توشقان دەرۋىشتەكمۇ قىلىدۇ جۇمۇ...

ياش دەرۋىش ھەممىنى ئاڭلاپ تۇراتتى. ئۇ بىر ھازا تېڭىرقاپ تۇرۇپ قالغاندىن كېيىن، شۇنداق دېدى:

— ھۆرمەتلىك تەقسىرلىرىم، ھەر قايسىلىرىنىڭ دىلى تارتقان كارامەتلەرنى كۆرسىتىپ قويۇش قولۇمدىن كېلىدۇ. شۇغىنىسى، ئالدى بىلەن بىر نەرسىنى سوراپ كۆڭلۇمنى توختىتىۋالسام دەيمەن. كەمىنە تولا يىراقتىن كەلدىم. چوغتالى ئەزىمنى ئەسلەپ كەلدىم، سېغىنىپ كەلدىم. ئارزۇ ـ ئارمانلاپ يۇرۇپ، مىڭ دېشۋارچىلىقلار بىلەن قۇتلۇق نورۇزغا ئولگۇرۇپ كەلدىم. مەقسىتىم ھەزرىتى مۇھەممەت ئىننى ئابدۇللا خەراباتى جانابلىرىنى زىيارەت قىلىپ، پىر ـ ئۇستاز تۇتۇش ئىدى. ئالدى بىلەن مېنى شۇل زاتى مۇبارەك بىلەن دىدارلاشتۇرغان بولۇشسىلا.

— خەۋىرى يوق ئوخشىمامدۇ بۇ دەرۋىشنىڭ.

— ۋاپات قىلغانلىقىنى ئۇقمايدىكەن ـ دە.

دەرۋىش كىشىلەر توپى ئارىسىدىن ئاڭلىنىۋاتقان گەپ ـ سۆزلەردىن چۆچۈپ كەتتى ۋە دەرھاللا ياندۇرۇپ سورىدى:

— نېمە؟ نېمە دېيىشتىلە؟ ھەزرىتى ھاجىمغا نېمە بولدى؟

— ئۇ ۋاپات بولدى.

— ۋاپات بولدى؟... قاچان؟ — تىترەك ئاۋازدا يېنىشلاپ سورىدى دەرۋىش.

ـــ ئوزاقى يىلى.

ـــ ئاھ خۇدا! ـــ ئۇ ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ چۈقان سالدى، شۇنداق بولۇشى مۇمكىنمۇ؟... مۇمكىنمۇ؟ ـــ دەرۋىش ياشانغان بىرقانچە كىشىنىڭ ئالدىغا بېرىپلا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ «مۇشۇ گەپ راستمۇ تەقسىر؟» دەپ يېنىش ـ يېنىشلاپ سورىدى. ئۇ «ھاجى خەراباتى تېخى ھايات» دېگەن گەپنىڭ چىقىشىنى شۇ قەدەر ئارزۇ قىلغان بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىمدىن بۇنداق سادا چىقمىدى. ئەكسىچە، ھەممىسى «ھەق راست» دەپ بېشىنى ئېگىپ تۇرۇپ، مۆمىنلەرچە جاۋاب بېرىشتى. دەرۋىش ئۆزىنى تۇتالماي قالدى، ـ ئاھ، بۇ ئاپا دۇنيا!... ئاھ رەھىمسىز تەقدىر، يىرگىنىشلىك پانىي! ...

ئۇ ئۆلۈمنىڭ مەڭگۈلۈك ھەقىقەت، باقىيلىقنىڭ ئەبەدىيلىك قارارگاھ ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنىلا ھەممىنى ئۇنتۇپ، بارلىق رەزىللىكنى... ھەتتا ئۆلۈمنىمۇ پانىي (بۇ دۇنيا، ئۆتكۈنچى ئالەم) نىڭ گۈناھى دەپ قارىماقتا ئىدى.

ـــ تالاي يىللاردىن بۇيان شۇنچە ئازرۇلىدىم، ئۇ شۇل ھەزرەت بىلەن كۆرۈشۈش زىنھار نېسىپ بولمىدى. تەقدىر ئىرادە بىلەن مېنىڭ ھەرەجلەردە ئاياغ بېسىپ كېلىۋېدىم، ھەزرىتىم ئۆز دىدارىنى كۆرسەتمىدى. مەن دىل كۆزۈم كور بەندە ئىكەنمەن. بۇنىڭدىن ئىكىكى يىل مۇقەددەم ۋاپات ئەتكەن مۆھتەرەم ئۇستازنىڭ ئەھۋالىدىنمۇ خەۋەرسىز قاپتىمەن. سېغىنىپتىمەن ـ يۇ، ھېچنىمىنى بىلمەي يۇرۇپتىمەن. بۇ قەدەر ئىش بولارىنى سەزگەن بولسام، يۇرت ـ يۇرتلاردىكى مازارى ـ ماشايىخلارنى زىيارەت قىلىشنى قويۇپ، ئۇدۇل مۇشۇ تامان يول ئالماسمىدىم! ... ئاھ ھەزرىتىم، مەن ئۆزلىرىگە شاگىرتلىققا يارىمايدىكەنمەن. مەن ۋاپاسىز ئىكەنمەن، رۇي سىياھ ئىكەنمەن!...

دەرۋىش تارام ـ تارام ياش تۆككىنىچە ئۇن سېلىپ يىغلاپ، پېشانىسىنى شورلۇق يەرگە ۋاقىلدىتىپ ئۇرۇشقا باشلىدى.

مويسىپىتلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ ياش تۆكۈشتى. پورۇقشۇپ قاياناۋاتقان قازاندەك ۋاژىلداپ كېتىۋاتقان مازار بىردىنلا ھەسرەتلىك تۈسكە كىردى...

ــ بۇ مېھمان خەراباتى ھاجىمنىڭ قەبرىسىنى بولسىمۇ كۆرۈۋالغان بولسا بوپتىكەن.

ــ راست، قەبرىسىنى كۆرستىپ قويىلى بۇ دەرۋىشكە. جامائەتنىڭ گېپىنى ئاڭلىغان دەرۋىش چاچلىرى سالۋاراپ تۇر - غان بېشىنى تىككىدە كۆتۈرۈپ، ئەتراپتىكىلەرگە ئىلتىجالىق تىكىلدى:

ــ قەبرە؟!... توغرا، قەبرە! ھەزرىتىمنىڭ قەبرىسى نەدە، تەقسىرلىرىم؟ زاتى مۇبارەكنىڭ قەبرىسىنى بولسىمۇ كۆرەي، ئۇ شۇل قەبرىنىڭ تۈتىيا توپىسىنى كۆزلىرىمگە سۈرەي!

مويسىپىتلار دەرۋىشنى تېخى يېڭىلا ياسالغان ھەيۋەتلىك بىر مەقبەرە ئالدىغا باشلاپ كەلدى. مەقبەرە يۇزىگە لايدىن قاپارتما نەقىشلەر ئويۇلغان، مېھراب شەكلىدىكى نەقىشلىك رامكا ئىچىگە بىرقانچە ئايەت ۋە مەرھۇمنىڭ قىسقىچە تەرجىمھالى يېزىلغانىدى.

دەرۋىش مەقبەرىگە يېزىلغان خەتلەرنى ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ، مىڭ تەسلىكتە ئوقۇپ تۈگەتتى - يۇ، ھېقىقداپ يىغلىغىنىچە قەبرە ئالدىغا «پالاققىدە» يىقىلدى. ئۇنىڭ ئولتۇرۇشقان، ھارغىن كۆزلىرىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان ئەلەملىك ياشلار چىگىش ساقلىنى نەمدەپ باراتتى. تارشىدەك قاتقان بارماقلىرى ئۇلۇغ زاتنىڭ قەبرىسىنى ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تېخىمۇ يېقىن ئېلىپ كەلمەكچى بولغاندەك شورلۇق تۇپراقنى مەھكەم قامالالايتتى. ئاشۇ قامالغان مۇبارەك تۇپراقتا ھاياتى كۇچى ئۇرغۇپ تۇرغان بىر مۇخلىسنىڭ نەپەس ۋە يۈرەك تېۋىشلىرى سىڭىپ، كۇچ - كۆسۈنگە تولغان ئوتلۇق كۆكرىكى پېتىپ باراتتى...

يېڭى شەيخ

شۇ كۈنى ھاجى خەراباتى قەبرىسىنى قۇچاقلاپ يىغلىغان دەرۋىشنىڭ ئىسمى سۇلايمان بىننى سەيىت بىننى ھەيىت سەرداھى ئىكەنلىكىنى كېيىنكى كۈنلەردە كىشىلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىلىپ كېتىشتى. ئۇلار قۇلاقتىن - قۇلاققا كۆچۈپ يۈرۈۋاتقان شۇنداق گەپلەرنىمۇ ئاڭلاپ ئولگۈرگەندى: بۇ غەلىتە دەرۋىش خەراباتى قەبرىسىنى شۇ بىر قۇچاقلاپ ياتقانچە 15 كۈن ئورنىدىن قوپماپتىمىش. بۇ دەرۋىش خەراباتى قەبرىسىگە قۇلىقىنى يېقىپ يېتىپ، كېچىلىرى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشكەنمىش. خەراباتنىڭ ۋەز - نەسىھەتلىرىنى ئاڭلاپ ياتقانمىش...

سېھرىي - كارامەتلەردىن باشقىسىغا ئىشەنمەس بولۇپ كەتكەن كىشىلەر ئاددىي سۆزلەر قېتىمدىنمۇ سېھرىي مەنە ئىزدەپ كۆنۈپ كېتىشكەنىدى. شۇڭا، ئۇلار ئاڭلىغان سۆزلەر قۇلاقتىن - قۇلاقتا ئۇلاشقانسېرى غارايىپ مەزمۇنلارغا شۇنچە تويۇنۇپ باراتتى...

دەرۋىش خەراباتى مەقبەرىسى يېنىغىلا جايلاشقان ئېتىكاپخانىدا ئۇن - تىنسىز ئېتىكاپتا ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ خەراباتنىڭ قەبرىسىنى قۇچاقلاپ نەچچە كۈن ياتتىم، ئېتىكاپتا ئولتۇرغىلى ئۇزۇن بولدى، دېگەنلەرنى ئويلاپ ئولتۇرۇشقا زادىلا چولىسى يوق ئىدى. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى، پۈتكۈل ئەقىل - ئىدراكىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئۆزى شۇڭغۇپ كىرگەن روھىي ئالەم قېتىدىن ئارزۇسىدىكى پىكىر ۋە سىمالارنى قېدىرىپ

تېپىش ئىدى. جەمجىتلىق ۋە تەنھالىق بەخىش ئەتكەن تەسەۋۋۇر ھەم ئۇ تۇغقان پىكرىي مۇكەممەللىك ئۇنىڭ قەلب كۆزىنى بارغانسېرى روشەنلەشتۈرۈپ باراتتى. سۈكۈت ئۇزارغانسېرى ئۇ شۇڭغۇپ كىرگەن ئالەم شۇنچە كېڭىيىپ ۋە چوڭقۇرلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ كىرگەن ئاشۇ چەكسىزلىكتە، تېخىمۇ چوڭقۇر پىكرى جاۋاھىرات قاتلىرىدا... ئۇ ئىزدىگەن دۇردانە ئۇچقۇنلىرى غىل ـ پال چاقناپ تۇرىۋاتقاندەك قىلاتتى. يەنىمۇ چوڭقۇرلاش، زىنھار چېكىنمەسلىك كېرەك ئىدى. شۇنچىكى، مىسقال ئارقىغا يېنىش ھەممىنى باشتىن باشلاشقا ئېلىپ باراتتى. بۇ تولىمۇ خەۋپلىك مەغلۇبىيەت ھېسابلىناتتى. ئېنىقكى، بۇ سەرداھى ـ يېتىم بالا يەنە ئەقىدىسىزلىك، بوشاڭلىقنىڭ بېشارىتى ئىدى. شەك ـ شۇبھىسىزكى، بۇ ھال مۇكەممەلسىزلىك بىلەن تۇگەللىنەتتى!...

كىشىلەر بۇ دەرۋىشنىڭ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن ئېتىكاپىتا ئولتۇرغانلىقى توغرىسىدىمۇ كارامەتلىك ھېكايىلەرنى بايان قىلىپ يۈرۈشتى. قىزىقارلىق يېرى شۇكى، ھەممە ئۇ ھەقتىكى سېھرىي كارامەتچىلىككە دائىر ھېكايىلەرنى ئاڭلاش ۋە تارقىتىشقا خۇشتار بولسىمۇ، لېكىن ھېچكىممۇ ئۇنىڭ تولۇق ئىسمىنى ئېيتىپ بېرەلمەيتتى. بىرلىرى، «سىيىت دەرۋىش مۇنداق قىپتۇ...» دېسە، يەنە بىرلىرى، «ھېيت دەرۋىش مۇنداق دەپتۇدەك...» دېگەندەك جۇملىلەرنى ئاڭلاپ يەتكۈزىشەتتى. بىراق، ئۇنىڭ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇۋاتقىنىنى ھېچكىم يامان ئىش دەپ قارىمايتتى. ئۇلارچە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش ـــ ھاجى خەراباتىنى سېغىنىش، تاۋاپ قىلىش ۋە ساۋاب تېپىش دېگەنلىك ئىدى. بۇ ناھايىتى ئۇلۇغ ئىش سانىلاتتى. مۇشۇ بىر ئىككى يىلدا خەراباتى مازىرىنى تاۋاپ قىلىمەن دەپ تالاي سوپى، دەرۋىشلەر كېلىپ ياندى. قېنى قايسىسى مۇشۇ دەرۋىشتەك ئۇزاق ئولتۇرالىدى؟ قايسىسى مۇشۇنچىلىك ساداقەت بىلدۇرەلىدى؟...

بۇ بەك ئۇلۇغ دەرۋىشكەن، ھاجى خەراباتىنىڭ ھەقىقىي مۇخلىسكەن!

ھەممە شۇنداق مۇلاھىزە قىلىشاتتى. كىشىلەر قىزغىن مۇلاھىزە قىلىشۋاتقان مۇشۇ دەملەردە، دەرۋىشمۇ جىمجىت مۇلاھىزە دۇنياسىدا ئۆزۈپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ تەسەۋۋۇر قۇشلىرى تولۇق ئەركىنلىككە ئېرىشكەن، پىكىر يوللىرى ئېچىلىپ، ئەقىل - ئىدراك، تۈگۈچ - توسالغۇلىرى بوشاپ، ئۆزىنى قويۇۋەتكەنىدى. ئەمدى ئۇ ئۆزى كۆتكەن چەكسىزلىككە توسالغۇسىز ھالدىلا كېتىپ باراتتى... ئاھ، تۇنۇگۈن!... ئىنسانىنى ھەر كويغا سالىدىغان بۇگۈن!... ئەنە، جەررە سېلىۋاتقان دەرۋىشلەر دۇنياسى، ئالتۇنلىرىم، چىھىلتەنلىرىم... ئاشۇ ئۇلۇغ مازارلار قويىنىدىن كۆلۈپ ۋە مۇڭلىنىپ قويۇۋاتقان شېھىتلەر سىماسى... ئۇشبۇ مازارنىڭ پەخرىي - غۇرۇرى بولمىش مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى ھەزرەتلىرى! ... ئاھ، ئۇلۇغلىرىم!...

ئۇ ھەيران قېلىۋاتاتتى. ھاجى خەراباتى مەقبەرىسىنى قۇچاقلاپ ياتقان كۈنىدىن ئېتىبارەن ئۇنىڭ تەپەككۇر كۆزىدە سەكرەش خاراكتېرلىك روشەنلىك سېزىلمەكتە ئىدى. ئىلگىرى كۆرۈنمىگەن شېھىتلىك دەرگاھىدا باقىيلىق ھۇزۇرىنى ئەسىرلەپ سۈرۈپ كېلىۋاتقان ئۇلۇغ غايىب سىمالارنى كۆرۈپ، سېزىلمىگەن مۇبارەك روھ دەۋەتلىرىنى سېزىپ كېلىۋاتاتتى. بۇ تېخى تەنھا تەپەككۇرنىڭ تۇنجى تۇغۇندىلىرى ئىدى. بىلىپ تۇراتتىكى، ئۇ يەنە چوڭقۇرلايتتى. تەپەككۇرنىڭ چەكسىزلىككە تۇتاشقان بوشلۇقلىرىغچە چوڭقۇرلىيالايتتى. ئۇ چاغدا يەنە ئۇ زارىققان نۇرغۇن نەرسىلەر ئايان بولاتتى! يېشىلمىگەن سىر - ئەسرالار يېشىلىشى، تۇتۇق بەرمىگەن مەنىۋى كامالەت مەنزىلىمۇ ئۇنىڭغا قۇچاق ئېچىشى مۇمكىن ئىدى!

ئۇ يەنە شۇنىمۇ ھېس قىلىپ يەتتىكى، ئاتۇش، قەشقەر،

يەكەن، قاغىلىق... ھۇدۇلىرىدىكى مۆمىنلەرنىڭ «ئاق تاغلىق» ياكى «قارا تاغلىق» مەزھەپ قارىشىغا سېلىشتۇرغاندا، چوغتالى ئەزىم ئاقسۇدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەزھەپ چەك ـ چېگرا قارىشى سۇس ئىكەن. بىر قىسىم مۆمىنلەر ھەتتا ئۆزىنىڭ قايسى مەزھەپكە تەۋە ئىكەنلىكىنىمۇ دەپ بېرەلمەيدىكەن. ئۇلار ئۇن ـ تىنسىز، دەۋايى ـ دەستۇرسىزلا مۇسۇلمانچىلىق پەرزلىرىنى ئادا قىلىۋېرىدىكەن. مەسچىتلىرى «ئاق تاغلىقنىڭ» ياكى «قارا تاغلىقنىڭ» دەپ ئايرىلمايدىكەن. يەكەن، قەشقەر مۆمىنلىرىدەك ناماز ئوقۇلۇپ بولغان ھامان ئۆز ئىمامىلىرىغا ئەگىشىپ قارشى مەزھەپتىكىلەرنىڭ مەسچىتلىرىدىن چىققانلارنى «كاپىر» دەپ يۈزلىرىگە تۈكۈرۈشمەيدىكەن. مەزھەپ دەۋاسى قىلىشىپ بىر ـ بىرى بىلەن مۇشتلىشىدىغان، پىچاق تىقىشىدىغان... ئىشلارنىمۇ كۆپ كۆرگىلى بولمايدىكەن. بۇلاردا يەنە شۇنداق بىر ئادەت بار ئىكەنكى، غېرىب ـ مۇساپىرلارغا خەيرىخاھلىق قىلىشنى ساۋاب تېپىشنىڭ ئەڭ ۋەزىلىك جۇملىلىرىگە كىرىدىغان خاسىيەتلىك ئىش دەپ بىلىدىكەن. يېتىم ـ يېسىرلارغا تۆردىن ئورۇن بېرىدىكەن. ھېچىيەرگە سىغمىغان تۇرلۇك غەرەزدىكى كەلگۈندىلەرمۇ ئۇشبۇ دىيارغا باش تىقىپلا ئۆزلىشىپ كېتىدىكەن. بۇ يۇرتنىڭ خەلقى ئاق كۆڭۈل، ياۋاش ۋە مېھماندوست ئىكەن. ياقا يۇرتلاردىن قاچقىپ چىققانلارنى زادىلا يەكلىمەي، ئۆز قوينىغا ئالىدىكەن. شۇڭا، بۇ يەردە باشقا يۇرتلاردىن كېلىپ يەرلىشىپ قالغانلار كۆپ ئىكەن. ئۇلار يەرلىك كىشىلەردىنمۇ بايىاشات ئىكەن...

قەشقەر، يەكەن ۋە قاغىلىقلاردا ئەھۋال بۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى. سىرتتىن بارغانلارنى ئاسانلىقچە قوينىغا ئالمايتتى. ھەتتا، بىر ئائىلە كىشىلىرىمۇ «ئاق تاغلىق» ۋە «قارا تاغلىق» دېگەن ئىككى مەزھەپكە بۆلۈنۈپ كېتىپ، بىر ـ بىرى بىلەن ئادا ـ جۇدا بولۇشقان ئەھۋاللار كۆرمىگەن... لېكىن بۇ قانداق يۇرت؟

ھەر بىر مۇمىن مۇسۇلمان ئۆزىنىڭ مەزھەپ تەۋەلىكىنى ئېنىق ئايرىش زۆرۈر بولغان مۇشۇ دەۋردە، ئۆزىنىڭ پىر ـ ئۇستازىنى ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان كىشىلەر سامانىدەك يىغىلغان بۇ يەردىن قانداق قىلىپ ھەزرىتى ھاجىمدەك بۈيۈك زاتلار چىقتى؟ ئۆزىنىڭ مەزھەپ ۋە پىر ـ ئۇستازىنى دەپ بېرەلمەيدىكەنۇ، ھەممە كىشى سوپى ـ دەرۋىشلەرنى بەكلا ئۇلۇغلايدىكەن. بۇ قانداق مەنتىقە؟ زادى نېمە خاسىيەت بار بۇ يۇرتتا؟!...

دەرۋىش تىنىمسىز تەپەككۇر قىلاتتى، سوئال قويىاتتى، جاۋاب ئىزدەيتتى... ئۇنىڭ پىكرى قۇرغۇيىيارلىرى[1] قانات قېقىپ ئۆتمىگەن بوشلۇقلار قالمىغاندى. ئۇ بەزى جايلاردىن «پۇر»لا قىلىپ، بىر تىنىق ئارىلىقىدىلا ئۇچۇپ ئۆتەتتى. بەزى نۇقتىلارغا سايە تاشلاپ كېتەتتى. يەنە بەزى سېھرىلىك بوشلۇقلاردىن ئەگىپ كېتەلمەيتتى. ئۆلۈم باقمي، پانمي؛ ئەقىدە، روھ ۋە كامالەت... قىسقىسى، ئىنسان ئۆمۈرلۈك مەنىۋىيەت سەپىرىدە ھامان بىر كۆرۈپ ۋە بېسىپ ئۆتىدىغان روھىي جەريانلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ پەرۋاز بوشلۇقى ئىدى. ئۆزى تەلپۈنگەن بۇ قارارگاھ تىنچ قوينى ئارقىلىق، ئۇنىڭغا چەكسىز ئۆرلەش ۋە چوڭقۇرلاش پۇرستى بېرىدىغاندەك تۇراتتى.

ئۇ ھەقىقەتەنمۇ تەپەككۇر ئالىمىنىڭ «كۆز يەتكۈسىز» قىرغاقلىرىدا ئىلگىرلەپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ يەنمۇ ئىلگىرلەيتتى، ئىلگىرلىشى كېرەك ئىدى! خىيالىدا، چۈش ۋە ئوڭىدىمۇ شۇنى ئىستەيتتى. تەپەككۇر قەدەملىرى تېزلىشىپ، تەلپۈنگەن مەنزىللىرى يېقىنلاشقانسېرى ئۇ ئۆزىنى ئۇنتۇپ باراتتى. ھە دېسىلا رېئاللىق بىلەن خىيالى دۇنيانى ئارىلاشتۇرۇپ قويىاتتى. ئۇنىڭچە بولسا، خىيالىي دۇنياسىغا سىغدىلىپ

---

① مۇشۇ دەرۋىشنىڭ ئادەت سۆزلىرى بولۇپ، پىكىر قۇشى، پىكىر قۇشى دوستى دېگەنلىك.

كىرىۋالغان پانىي تەسىراتلىرىنى بىر ئامالسىز قىلىپ سىقىپ چىقىرىۋەتسە ياخشى بولاتتى. لېكىن، قاچقانسېرى ئۇنىڭدىن قۇتۇلغىلى بولمايۋاتاتتى. روھىي ئالەمنىڭ ئەڭ يىراق بۇرجىكىگە بېرىۋالغان ھالەتتىمۇ رېئاللىق تەسىرىنىڭ سايە بولۇپ ئەگىشىپ يۈرگەنلىكىنى سېزەتتى. شۇڭا، ئۇنىڭدا روھىي دۇنياغىلا خاس بولغان پاك تۇيغۇ يوق ئىدى. «پاكلىنىمەن» دەپ تىرىشقانچە ھەممە ئارىلىشىپ كېتىۋاتاتتى: ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈن، كەلگۈسى بىلەن چۈش، رېئاللىق بىلەن تەسەۋۋۇر، خىيال بىلەن ۋىسال...

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!»

ئۇ تەپەككۇر دۇنياسىدىكى دادىل قەدەملىرىنى توختىتىپ، ئاڭلاش سېزىملىرىنى قەلبىنىڭ «ئەڭ سەزگۈر نۇقتىلىرىغا» يىغدى. ئاۋاز سىرتتىن، يىراق ئۆتمۈشتىن كېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. قەبرە ئاستىدىن - يەرنىڭ قات - قېتىدىن چىقىۋاتقاندەكمۇ بىلىنەتتى.

«قەبرىدىن چىقىۋاتسا كېرەك» دەپ ئويلىدى ئۇ. ئۇ يېقىندىن بۇيان مۇشۇنداق ئاۋازلارنى كۆپ ئاڭلايدىغان بولۇپ قالغانىدى. «بەلكىم، ھەزرىتى ھاجىمنىڭ ئاۋازىدۇر. ئول زات گۇل - گىياھ، تاش - تۇپراقلار... بىلەنمۇ شېرىن زۇۋاندا مۇلاقەت ئېلىپ بارالايدىغان ئەۋلىيا ئەمەسمىدى؟ راست، ھەزرىتىمنىڭ ئاۋازى!...» ئۇ شۇنداق خۇلاسىگە كېلىش بىلەن تەڭ ھېلىقى ئاۋاز يەنە بىر رەت ئاڭلاندى. بۇ ھال ئۇلۇشكۇنمۇ يۇز بەرگەنىدى. «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!»

ھازىرقى تەلەپپۇزغا ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر ئاۋازدا ئاڭلىغانىدى ئۇ بۇ مۇبارەك ئاۋازنى.

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، - ئىككىلەنمەيلا جاۋاب قايتۇرغانىدى ئۇ. «غايىبتىن قىچقىرىپ قالسا، ھە دېمىگىن» دەيتتى ئانىسى ئۇ كىچىك ۋاقتىدا. لېكىن، ئەمدى ئۇ بۇ

گەپلەرگە ئېرەن قىلماس بۇلۇپ قالغانىدى، ـ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! ئۇلاپلا يەنە بىر تەكرارلىۋەتتى ئۇ، ـ مەن كەلدىم جانابلىرى... يىراق يۇرتتىن سىلىنى زىيارەت ئەيلەپ كەلدىم.

«قەدەملىرىگە مۇبارەك!»

مۇشۇنداق بىر سادا كەلدىمۇ ياكى دەرۋىشكە شۇنداق بىلىنىپ قالدىمۇ، ئۇ ئۆزىنى بېسىۋالالماي قالدى. يۈرەكلىرى هاياجاندىن تېپچەكلەپ، سېغىنىپ تاۋاپ قىلىپ كەلگەن هاجى خەراباتىنىڭ دىدارىنى كۆرەلمىسىمۇ، ئاۋازىنى بولسىمۇ ئاڭلاپ، ئۇزاقراق مۇلاقەتتە بولغۇسى كەلدى.

ـــ رەهمەت! رەهمەت، هەزرىتىم!

ـــ مەن باقىيدا ئېرۇرمەن، ئۆزلىرىنىڭ مۇبارەك ئاياغلىرىنى مازارى ـ بۇزرۇكگاهقا ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن بېسىشلىرىدىكى ۋەج نېمىكىن ـــ شۇنداق دېگەندەك بىلىندى دەرۋىشكە.

ـــ ئۆزلىرىنى زىيارەت قىلىش... تاۋاپ قىلىش، ـــ ئالدىراپ جاۋاب بەردى دەرۋىش.

ـــ هەي! ... ئۆزۈم شېھىت، ئۆزۈم شەيخ!... يەرنىڭ تەك ـ تېگىدىن زارلانغاندەك بىر ئاۋاز ئاڭلانغاندەك بولدى دەرۋىشكە.

ـــ هەززىتىم، بۇ ...

دەرۋىش چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئېتىكاپخاندا ئىكەنلىكىنى سەزگەن بولسىمۇ، لېكىن بىر مۇنچە تىرىشىلار بىلەن يارانقان تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇر ئالىمىدىن ئاجراپ چىقالمىدى. هېلىقى ئاۋازنىمۇ قايتا ئاڭلىيالمىدى. ئۇنى قايتا ئاڭلاش ئۈچۈن بەلكىم يەنە نەچچە هەسسە تىرىشچ دىققەتنى مەركەزلەشتۈرۈش، روهىي دۇنيانىڭ قات ـ قېتىغا شۇڭغۇش كېرەكتۇر ۋە بەلكى هەممىنى باشتىن باشلاش كېرەكتۇر!

ئۇ ئىشتىشكە زارىقىان ئاشۇ ئاۋاز بۇگۈن يەنە

ئاڭلىنىۋاتاتتى. ئەمدى پۇرسەتنى ئۆتكۈزۈۋېتىشكە، بىرەرۋالىق قىلىشقا زادىلا بولمايتتى.

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم!»

مانا ئەمدى ئۇ بۇ ئاۋازنى ناھايىتى ئېنىق ئاڭلىدى. شۇغىنىسى بۇ ئاۋاز قەبرە ئاستىدىن ئەمەس، سىرتتىن، ئارقا تەرەپتىن قانداقتۇر بىر قەدەم تۇرۇشىگە قوشۇلۇپ كېلىۋاتاتتى. «بۇ قانداق گەپ» دېگەننى ئويلاپ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا ھېلىقى ئاۋاز يەنە ئاڭلاندى:

ـــ ئازراق غىزا يەۋالسىلا، تەقسىر.

دەرۋىش چۆچۈپ ئارقىغا بۇرۇلدى. مۇشۇ يەرگە قەدەم باسقان كۈنىدىن باشلاپ، ئۆزىگە ئاش ـ تاماق ئەكېلىپ بېرىۋاتقان چاۋار بوۋاي بىر ھېجىر كۆزىنى تۇتقىنىچە ئېتىكاپخانا ئىشىكىدە قاراپ تۇراتتى.

باشقا ئادەم بولغىنىدا، مۇشۇ بوۋايدىن باشقىسى مۇشۇنداق قىلغىنىدا ئىدى، ئېتىكاپخانىغا باستۇرۇپ كېلىپ، تەستە قولغا كەلگەن تەپەككۇر ھاسىلاتلىرىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋەتكىنى ئۈچۈن، ئۇنى تىللاپ، قارغاپ، بۇرنىدىن بۇلاق چىقىرىۋەتكەن بولاتتى. لېكىن، بۇ زاتنى ئۇنداق قىلغىلى بولسۇنمۇ؟ قىلالمايدۇ! شۇنداق قىلماسلىقدىكى سەۋەب، ئۇنىڭ ياشانغان كىشى ئىكەنلىكى. تۇز ـ تائام بېرىۋاتقانلىقىدىن ئەمەس، ئەڭ مۇھىمى، ياۋاش ـ يۇمشاق بولغىنىغا باقماي، مۇڭداشقاق كەلگەن بۇ بوۋاينىڭ ھەزرىتى ھاجىم بىلەن ئەسرالىشىپ ئۆتكەن تەۋەررۈك زات بولغانلىقى ئىدى.

ـــ كەلسىلە، كەلسىلە.

ئۇ شۇنداق دېگەچ، ئېتىكاپ سۇپىسىدىن چۈشۈپ، ساقلاپ تۇرغان بوۋاينىڭ ئالدىغا چىقتى. بىلىپ تۇراتتى، ئېتىكاپتىن ۋاقىتسىز قوزغىلىش ئۇنىڭ روھىي ئىزدىنىش سەپىرىدىكى ناھايىتى ئېغىر بەدەل، ئازابلىق قۇربان بېرىش ئىدى. ئۇ مۇشۇ

بىر سەۋەنلىكى ئۈچۈن ھەممىنى باشتىن باشلاشقا توغرا كېلەتتى. باشتىن باشلىغان ھالەتتىمۇ، ھېلىقىدەك پىكرى چوڭقۇرلۇق مۇھىتىغا ئۇلىشىش، ھەزرىتى ھاجىم بىلەن سىر داشقۇدەك پەللىگە يېتىش قىيىن، بەكمۇ قىيىن ئىدى.

ــ سىلىنى بىھۇدە قوزغاپ قويدۇم تەقسىر، ــ دېدى بوۋاي دەرۋىشنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ قالغاندەك ئۆزرە سوراپ، ــ ئەدەپسىزلىكىم ئۈچۈن ئۆزلىرىدىن ئەپۇ سورايمەن.

ــ ھېچقىسى يوق...

ــ دىققەتلىرىنى چېچىپ، بېزىرىپ تۇرۇشۇمدا... ــ شۇنداق دېدى بوۋاي سەل ئىككىلەنگەندەك بىر ھالەتتە، ــ ئولۇشكۇن ھەم تۇنۇگۈن ئەكەلگەن غىزالارنى شوكۇم قىلماپتىلا، باشلىرىدا قاراپ تۇرۇپ، يەپ بولغاندىن كېيىن كېتەي دېسەم، ئېتىكاپلىرىنى بۇزغۇم كەلمىدى. «ئۆزى يە» دەپ قويۇپ كەتسەم... ھە، ئەتىگەن ئېلىپ كەلگىنىمۇ جايىدا تۇرۇپتۇ مانا. شۇڭا، ئەدەپسىزلىك بولسىمۇ، سىلىنى... ــ بوۋاي گۇناھكار ئادەمدەك كۆزىنى دەرھال دەرۋىشنىڭ كۆزلىرىدىن ئېلىپ قاچتى ۋە بېشىنى ئېگىپ، يەرگە قاراپ تۇرۇۋالدى.

ــ رەھمەت!...

دەرۋىش شۇنداق دېدى ـ دە، بوۋاينىڭ قولىدىكى كوزىنى قوش قوللاپ ئالدى. ئۆمرىدە بىرەرمۇ پەرزەنت كۆرەلمىگەن بۇ بوۋاي كېسەلچان مومىيى بىلەن تەستە كۈن ئېلىۋاتقىنىغا قارىماي، ئۇنىڭغا كۈندە دېگۈدەك تاماق توشۇيتتى.

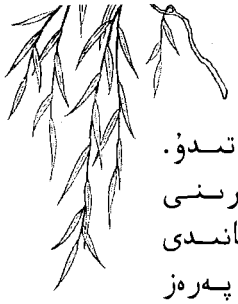
ــ خەراباتىغا ھۆرمەت بىلدۇرگەنلىك ـ ماڭا ھۆرمەت قىلغانلىق، ــ دەيتتى بوۋاي دەرۋىش بىلەن ئازراق سىردىشىش نېسىپ بولسىلا، ــ ئول زات مېنىڭ سىردىشىم ئىدى. غەمگۇزارىم ئىدى...

دەرۋىشنىڭ ئولتۇرۇشقان كۆزلىرىگە ياش كەلدى. ئۇ بەللىرى مۈكچەيگەن، قەددى پۈكۈلگەن بۇ بوۋاينىڭ ھاجى

خەراباتىغا بولغان ئىخلاس ۋە ساداقىتىگە ئىچ ـ ئىچىدىن قايىل بولغانىدى. ھەممە ئۆز غېمى بىلەن بولۇپ كېتىۋاتقان مۇشۇ دۇنيادا بۇنچىلىك ئەقىدە ئىگىسىنى تېپىش ئاسانمۇ؟

ھاجى خەراباتىنىڭ يۈزىنى كۆرەلمىسىمۇ، ئۇنىڭ دوست ـ سىرداشلىرىنى كۆرەلىگىنى ئۈچۈن، ئۆزىنى يەنىلا بەختلىك سانايتتى دەرۋىش. ئۇشبۇ بوۋاي شۇنىڭ جۇملىسىدىن ئىدى. دەرۋىش ئۇنى ھەر قېتىم كۆرگىنىدە، ھاجى خەراباتىنى كۆرگەندەك، ئايانچىلىق ئاۋازىنى ھەر ئاڭلىغىنىدا، ھاجى خەراباتىنىڭ مۇبارەك ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولاتتى. ھەتتا ھاجى خەراباتى بىلەن يېقىن ئۆتكەن بۇ بوۋاينىڭ چىرايىنىمۇ ئاشۇ ئۇستازنىڭ چىرايى بىلەن ئوخشاش قىياس قىلاتتى.

«ئاددىي بولسىمۇ، مۇشۇ ئېتىكاپخانىنى مەن سالدۇرۇپ قويدۇم» دېگەنىدى بوۋاي، ئىككى ھەپتە ئىلگىرىكى بىر پارچىدا، خەراباتى قەبرىسىنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىدىكى بوشلۇققا ـ بىرنەچچە قەدەم نېرىسىغىلا سېلىنغان كىچىككىنە لەمپىلىك، تار، قوپال سۇۋالغان سۇپىنى كۆرسىتىپ «بۇنىڭدىن بەلەن قىلىشقا قۇدرىتىم يەتمىدى، قىلماسلىققا كۆڭلۈم تېخى ئۇنمىدى، نە ـ نەلەردىن كەلگەن زىيارەتچىلەر يامغۇر ـ يېشىندا ئولتۇرۇپ تاۋاپ قىلىپ كېتىپ باردۇ. تۇرۇپ ئىزا تارتىپ قالدىم. يۇرتىمىزدىن چىققان بۇ ئۆلىمانىڭ قەبرىسىنى كىشىلەر شۇنچە ئۇزۇندىن كېلىپ تاۋاپ قىلسۇنۇ، بوران، يامغۇردا ئولتۇرسۇن، بۇ بىزگە سەتكەن... قەبرىنىغۇ جامائەت ئۆتكەن يىللا ھە ـ ھۇ بىلەن پۈتكۈزۈۋەتتى. كۆرۈپ تۇرۇپتىلا، ئۇنى ناھايىتى ئېسىل سالدى. ئەمدى يەنە ئېتىكاپخانا سالساق دېيىشكە تىلىم بارمىدى. بىللا، جامائەتنىڭ يۈكىمۇ بەك ئېغىر. ئالۋان ـ ياساقلار يىلدىن ـ يىلغا ئېشىپ كېتىۋاتىدۇ. يەنە كېلىپ، ئېسەنگە ھاجى خەراباتى نامىغا چوڭ بىر خانىقا سالىمىز دېيىشۋاتىدۇ ئۇلار. شۇڭا، ئېتىكاپخانا ئىشىدا

هېچكىمگە مەسلىھەت سالمىدىم. ھەممە ئوبدان بولۇۋاتىدۇ. لېكىنزە...» نېمە دېمەكچى ئىدىكىن، گېپىنىڭ ئاخىرىنى شۇنداق ئەپسۇسلۇق ۋە خورسىنىش بىلەن ئاخىرلاشتۇرغانىدى بوۋاي شۇ چاغدا. دەرۋىش بۇ خورسىنىشنىڭ سەۋەبىنى پەرەز قىلىپ بىلمۇالغانمۇ بولار ئىدى ـ يۇ، لېكىن مىڭ تەسلىكتە بىر نۇقتىغا توغۇلگەن زېھنىي كۇچىنى چېچىۋەتكۇسى كەلمىدى. مانا بۇگۇن بوۋاي ئۇنىڭغا تاماق ئېلىپ كېلىش پۇرسىتىدىن پايدىلىنىپ، شۇ كۇندىكىگە ئوخشاپراق كېتىدىغان بىر خىل روھىي مۇئەممانى تاشلاپ كېتىدىغاندەك قىلاتتى. بۇنى ئۇ بوۋاينىڭ ئۇن ـ تىنسىز سۆزلەپ تۇرغان مەنىگە باي كۆزلىرىدىن ھېس قىلىپ يەتكەنىدى.

ـــ كېچىدىن خەراباتى ھاجىمنى چۇشەپ قاپتىمەن، ـــ دېدى بوۋاي، دەرۋىشنىڭ سول تەرىپىدە يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن. دەرۋىشمۇ داق يەردە ـ بوۋاينىڭ يېنىدىلا يۇكۇنۇپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، كوزىدىكى ئاشقا ھازىرچە ئېغىز تېگمىدىغاندەك قىلمايتتى. ئۇ ھەتتا «قورساق ئېچىش» دېگەننىمۇ ئۇنتۇپ كەتكەندەك ئىدى. بوۋاي بىرنەچچە قېتىم يۆتىلىپ قويدى ۋە دەرۋىشكە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ، ئايانچىلىق بىلەن داۋاملاشتۇردى، ـــ ئۇ كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ: مېنى تاشلىۋەتتىڭلار، قەبرەمنى يالغۇزتاشلاپ قويدۇڭلار... ھەر قېتىم ھاۋا گۇلدۇرلىگەندە، قەبرە ئاستىدا قورقۇپ، تىترەپ كېتىمەن. بوران چىققاندا، تەۋرىنىپ ياتالماي قالىمەن دەۋاتقۇدەك...

ـــ شۇنداقمۇ؟!...

سوئالغىمۇ، جاۋابىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل تەلەپپۇزدا شۇنداق دېدى دەرۋىش. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا، ئۇنىڭ باغلاپ پىكىر قىلىشقا ماھىر نېرۋىلىرى ھەربىرىتكە كەلدى: راست، قايسى كۇنى قەبرە ئاستىدىن ئاڭلانغىنىمۇ بوۋاينىڭ

چۈشىگە ئوخشاپراق كېتىدىغان سادا ئەمەسمىدى؟ شۇنىڭغا ئوخشاش مەنىدىكى ئەپسۇسلۇق ئەمەسمىدى؟ «ئۆزۈم شېھىت، ئۆزۈم شەيخ» — بۇ دەل ھاجىمىنىڭ باقىيدا شېھىت بولۇپ تۇرۇپمۇ مازارىمغا ئۆزۈم قاراۋاتىمەن، دېگىنى بولماي نېمە؟ ئۆزۈم قاراۋاتىمەن دېگەن گەپتىن، قارىغىلى ئادەم يوق، دېگەن مەنە چىقمامدۇ. ئۇنىڭ يەنە، پانىيدىكى سىرداشىنىڭ چۈشىگە كىرىش يولى بىلەن «مېنى تاشلىۋەتتىڭلار!» دېگىنى، مېنىڭ ئاڭلىغىنىم بىلەن مەنداش سادا ئەمەسمۇ؟ بۇ بولماپتۇ. ھەزرىتىم ھەقىقەتەن غېرىبسىنىپ قاپتۇ. ئۇنىڭ روھى قورۇلۇپتۇ. ئۇنى بۇ ھالەتتە تاشلىۋەتسەك بولمايدۇ!

— بۇ مازاردا بىرەرمۇ شەيخ يوقمۇ، ئاقساقال؟ — بىر ھازادىن كېيىن شۇنداق سورىدى دەرۋىش.

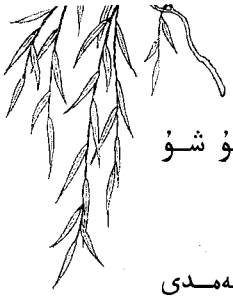
— جانابلىرى كۆرۈپ تۇرۇپتىلا، مازاردا يېتىپ تۇرۇپ قارايدىغان شەيخ يوق. ھەپتە ـ ئون كۈندە، ئازنا ـ پەيشەنبىلەردە بىرەر قېتىم كېلىپ قويىدىغانلار بار...

— شۇنىمۇ شەيخ دېگىلى بولامدۇ، تەقسىر؟ — سەل ئاچچىقلانغاندەك سۆزلىدى دەرۋىش.

— ئەمدى... ئەمدى... پىداكار چىقمىسا ھېچنېمە دەپ بولمايدىكەن، ئىلگىرى بىر شەيخ بولىدىغان. شۇ كىشى قازا قىلىپ كەتكەندىن كېيىن، مازاردا يېتىپ تۇرۇپ قارايدىغان شەيخ چىقمىدى. مەن تېخى قېرىپ قالدىم...

چاندۇرمىغىنى بىلەن، بوۋاي دەرۋىشىنىڭ سەزگۈرلىكىگە ھەيران قېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ دەرۋىشكە دېگۈسى كېلىپ، دېيەلمىگەن، ئېغىزىدىن چىقىرالمىغان گېپىمۇ مۇشۇ ئىدى.

— بۇ بولمىغىنى، — دېدى دەرۋىش خاپىلىق ئارىلاش بىر تەلەپپۇزدا، — بىلىپ تۇرۇۋاتىمەن، سىلىنىڭ ماڭا دېمەكچى بولغانلىرىمۇ مۇشۇ گەپ، ئاقساقال، دېمىسىمۇ، شۇنچە ئۇلۇغ بىر زاتنىڭ مازارىدا شەيخ بولمىسا...

ـــ راست، تاپتىلا، جانابلىرىغا دېمەكچى بولغىنىمىمۇ شۇ ئىدى ئەمدى. ئەمما، لېكىن...

ھەر ئىككىيلەن جىمىپ قېلىشتى.

بوۋاي ئېنىقكى، بۇ يېشىدا شەيخ بولالمايتتى. ئەمدى يېشىمۇ، ئىخلاس ـــ ئەقىدىسىمۇ باب كېلىدىغان ئۇشبۇ دەرۋىشچۇ؟ ئۇ شۇنچە ئۇزاق يوللارنى بېسىپ، ئىزدەپ ـ سوراپ يۇرۇپ كەلگەنگە يارىشا، ھەزرەتكە، ئۇنىڭ روھى ئۇچۇن بولسىمۇ نېمە ئىش قىلىپ بەردى؟ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇش ھەممىلا كىشىنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ئەقەللىي ئىشقۇ. مۇشۇ ئەزىز يۇرتقا قەدەم بېسىپ بولغۇچە تالاي دىشۋارچىلىقلارنى تارتتى. ئامراق ئېشىكى ئۆلدى. ئىككى ـ ئۇچ يەردە قاراقچىلارغا ئۇچراپ، ئۇلارغا يارىغۇدەك مال ـ دۇنياسى بولمىغىنى ئۇچۇن قەتلى قىلىنغىلى تاس قالدى... مۇشۇ قەدەر ئېغىر كۇلپەتلەرنى تارتىپ بۇ يەرگە كېلىشىدىكى مەقسىتى تاۋاپ قىلىپ قايتىش، بىرنەچچە ئاي ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ يېنىشىمىدى؟ راست، ھەزرەت ھايات بولغان بولسا، ئۇنىڭدىن تەلىم ئالاتتى. ئۆمۇر بويى ئۇستاز تۇتۇپ، ئۇنىڭدىن بارلىق سېھىر ـ كارامەتلەرنى ئۆگىنەتتى. ھەزرىتىم ئۇنىڭغا ھەممىنى ئۆگىتىپ قويماتتى. شۇندىلا ئۇ پۇتۇن ئادەم بولاتتى. سوپىلىقنىڭ يۇكسەك پەللىسىگە يېتىپ، شېئىرىيەت ۋە روھىيەت ئىلمىدە كامال تاپاتتى. ئاھ، يېتۇك، قالتىس ئادەم بولاتتى!... ئەمدىچۇ؟ ئارزۇلاپ ـ ئارمانلاپ ئىزدەپ كەلگەن ئۇستازنىڭ ۋاپات بولغانلىقىنى ئاڭلاپلا بەدەر قاچسۇنمۇ؟ ياق! بۇنداق قىلىشقا بولمايدۇ! ھەقىقىي دەرۋىش زادىلا ئۇنداق قىلمايدۇ. بۇنداق قىلىش دەرۋىشلەر ئۇچۇنمۇ نومۇس. ئەمىسە قانداق قىلسۇن؟ ھەزرىتى خەراباتى ئۇچۇن ئېسىل قەبرە قاتۇرغان، ئۇنىڭ چىرايىنى كۆرۈپ، پىكىر بايانلىرىنى ئاڭلىغان مۇشۇ تەلەيلىك ۋە خاسىيەتلىك ئادەملەرنى «شەيخ بولمۇدۇڭ» دەپ ئەيىبلەپ

قويۇپ كەتسۇنمۇ؟ بۇنداق قىلىشقىمۇ بولمايدۇ! بۇنداق قىلىش تۈزكورلۈق، قارا يۈزلۈك!

دەرۋىش جىمىپ كەتتى. ئۇ ئېغىر سىناقتا دۇچ كەلمەكتە ئىدى. كېلەر يىلى چوغتال جامائىتىمىنىڭ «ھاجى خەراباتى خانىقاسى»نى پۈتكۈزۈش غەرىزى بارلىقىنى ئۇ، ئارىلاپ تاماق ئەكېلىپ بېرىۋاتقان يەنە بىر كىشىدىن ئاڭلىغان. مەنمۇ تېگىشلىك كۈچ ـ ھەسسەمنى قوشۇپ، خانىقا تولۇق پۈتكەندىن كېيىن ئاندىن كېتەرمەن، دەپ ئويلىغانىدى ئۇ. مانا ئەمدى ئەھۋال باشقىچە. «ئۆزۈم شېھىت، ئۆزۈم شەيخ...» ئېخ، بۇ گەپنىڭ ئېغىرلىقى. ئەمدى قانداق قىلسۇن، زادى قانداق قىلسۇن؟

ـــ مېنىڭ تۈزۈم تارتىپ، رىزقىم مۇشۇ يەرگە چۈشكەن ئوخشايدۇ، ئاقساقال، ـــ دېدى دەرۋىش بىر ھازالىق سۈكۈتتىن كېيىن، تولىمۇ مۇلايىم ئاۋازدا.

ـــ بۇ... بۇ نېمە دېگەنلىرى ئەمدى؟...

ـــ مەن قارار قىلىپ بولدۇم، ئاقساقال. مۇشۇ يۇرتتا ئەمدى ئۆمۈر بويى تۇرۇپ قالىمەن. مۇشۇ مازارغا شەيخ بولۇپ، ھەزرىتى ھاجىمنىڭ قەبرىسىگە ئەبەدىي قارايمەن. تىرىكلىكىمدە يۈزىنى كۆرەلمىدىم. باقىي ئالەمدە بولسىمۇ ئۇستاز بىلەن بىرگە ئۆتەي، ئۇنىڭ يېنىدا ياتاي...

دەرۋىشنىڭ چاناقلىرىدا ياش لىغىرلىدى. ئۇنىڭ تەسىرلىك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرغان بۇۋايمۇ ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش ئالدى.

ـــ ... سىلىنىڭ يۇرت... ئەھلى ـ مەھەللە... ـــ تىتىرەك ئاۋازدا شۇنداق دېدى بۇۋاي ۋە ھەر قانچە قىلسىمۇ گېپىنى داۋاملاشتۇرالمىدى. ئۇ يەنە سۆزلىسە، ئۆزىنى توتۇۋالالماي ئېسىدەپ يىغلىۋېتىدىغاندەك تۇراتتى.

ـــ ھەقىقىي دەرۋىشنىڭ يۇرتى بولمايدۇ... پۈتۈن ئالەم

ئۇنىڭ يۈرتى، ــ كېسىپلا شۇنداق دېدى دەرۋىش.

ــ مەن بۇگۈندىن ئېتىبارەن مۇشۇ مازارنىڭ مەڭگۈلۈك شەيخى. «يۇقىرىقى يار مازىرى» دەپ ئاتالغان بۇ مازارنىڭ نامىمۇ ئۇشبۇ سائەتتىن باشلاپ «ھاجى خەراباتى مازىرى». ھاياتلا بولسام، مازارنىڭ مۇشۇ نامىنى ئەل ئارىسىغا تارىتىمەن، ئاقساقال.

ئۇنى ھەيران قالدۇرغىنى شۇ بولدىكى، شەيخ بولۇشقا ئەھدە قىلغان شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇنىڭ يوشۇرۇن تەپەككۇر يولىمۇ بىراقلا ئېچىلىپ كەتتى. ئەمدى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا ھاجى خەراباتى ھەمىشە كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. بوۋاق ھالىتىدە كۆرۈنەتتى. ۋاللەي ئويىنىغان بالىلىق چاغلىرىنى كۆرسىتەتتى. كۈچ ـ قۇۋۋىتى ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلىق مەزگىلى گەۋدىلىنەتتى. ئۇ يەنە مۇدەررىس ئىدى. يىتۈك شائىر ۋە مۇنازىرىچىمۇ ئىدى... يېڭى شەيخ مۇشۇلارنىڭ ھەممىسىنى بىلىپ ۋە كۆرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەمدىكى كۆزىدە ھاجى خەراباتىنىڭ شېئىرىيەت، روھىيەت ۋە جادۇ ـ سېھرىيەت[1]... بابىدىكى كامالەتكە يەتكەن ھەم مۆجىزىكار سىيماسىمۇ ئايان بولماقتا ئىدى...

① بۇ يەردە ئۇنىڭ ھاجى خەراباتى توغرىسىدا ئاڭلىغان ئېغىزاكى ئۇچۇرلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ. ئەمەلىيەتتە خەراباتى سېھرىگەر بولغان ئەمەس.

ئۇنتۇلماس ئەزان، خاسىيەتلىك سەھەر

مىلادىيە 1638 - يىلى فېۋرال.

تولىمۇ ئۇزاق بىلىنگەن كېچە ئاستا - ئاستا ئۆتۈپ باراتتى، يىراق - يىراقلاردىن توخۇلارنىڭ ئېرىنچەكلىك بىلەن قىچقارغان ئاۋازى كېلەتتى. ئۆيگە يېقىنلا يەردىكى يولدىن يولۇچىلارنىڭ ئاندا - ساندا يۆتىلىشلىرى، بىلىپ بولمايدىغان گۇڭۇر - مۇڭۇر پاراڭلىرى ئاڭلىنىپ قالاتتى. شۇنىڭغا قوشۇلۇپ، قەدەم تېۋىشلىرىنىڭ بەلگىسى سۈپىتىدە يولدىكى مۇز بولۇپ قاتقان قارالاردىن كۈچلۈك غاچىلدىغان ئاۋازلار ئاڭلىناتتى...

بۇۋىنىيازخان تېخىمۇ قاتتىق ئىڭراشقا باشلىدى. تۇنۇگۈن نامازدىگەر ۋاقتىدىن باشلاپ تۇتقان تولغاق مانا ئەمدى يۇقىرى پەللىگە يەتكەنىدى. ئۇ تولغىناتتى، ئىڭرايتتى، يىغلايتتى. زادىلا بولالمىغاندا ئېچىنىشلىق ۋارقىراپمۇ قويۇاتتى. تولغاق ئازابى كېچىدىن بېرى ئۇنى مۇشۇ تەرۈزدە قىينىاپ كەلمەكتە ئىدى. دەسلىپىدە ئۇزاقتا بىر تۇتقان تولغاق، ئەمدىلىكتە خۇددى جاننى ئالىدىغاندەك قاپساپ كەلدى. تېخى ھېلىلا ئارىلاپ - ئارىلاپ ئارام ئېلىۋېلىش پۇرسىتىگە ئېرىشىۋاتقان ئانا، شۇ تاپتا چىڭراق تىنىشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەيۋاتاتتى. دېمەك، بالىنىڭ دۇنياغا كۆز ئېچىش ۋاقتى يېقىنلاپ قالغانىدى. «ئىتتىكرەك چۈشسە... نېمىلا بولسۇن يەرگە بىر چۈشسە» دەيتتى چالاھوش بولۇپ قالغان ئانا مىڭ تەسلىكتە پىچىرلاپ، لېكىن بالا تۇغۇلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. چىداپ تۇرغۇسىز ئاچچىق تولغاق شىددەت بىلەن

قىستاپ كېلەتتى.

ئابدۇللا مەزىن تىپىرلاپ تۇرالمايلا قالدى. ئۇ تۇڭلۇكتىن كۆرۈنىدىغان تونۇش يۇلتۇزغا قاراپ، بامدات ۋاقتىنىڭ يېقىنلاپ قالغانلىقىنى ھېس قىلدى. بامدات ۋاقتىنىڭ يېقىنلاشقانلىقى ئۇنىڭچە، تۇغۇتنىڭ تېخىمۇ قىيىن بولىدىغانلىقىدىن بىشارەت بېرەتتى. نېمىشقا شۇنداق بولمىسۇن؟ بامدات تاڭ يورۇغلى تۇردى دېگەنلىك. بۇ ۋاقىتتا ھەتتا مەسچىتكە بارمايدىغانلارمۇ ئورنىدىن قوپۇپ بولۇشىدۇ. ھەربىرىڭ ئۆيلىرىدىن چۇۋۇلۇپ چىقىشۋاتقان، ئۆز ھەلەكچىلىكىدە ھەريان چېپىشىپ يۈرگەن كىشىلەر، ئاشۇ بىچارە خوتۇنىنىڭ توۋلاپ - ۋارقىرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىماي قالامدۇ؟ بىر كېچە تولغاق يەپمۇ تۇغالمايۋاتقان ئاشۇ مەزلۇم، كىشىلەر بىلىپ قالسا يەنە قانچىلىك قىينالماقچى؟ «خۇدا، بەندىڭنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى ئاسان قىلغايسەن. ئاشۇ بىچارە مەزلۇمگە ئاسايىشلىق بەرگەيسەن!...»

ئابدۇللا مەزىن ئىنجىقلىغۇدەكمۇ ھالى قالمىغان خوتۇنىنىڭ بېشىدا پايپېتەك بولۇپ يۈرەتتى، ھۆللەنگەن ماتا بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىدىكى تەرلەرنى ئېرىتاتتى. بىردە، ئۆزىنىڭ جەينىكى چىلانغان ئىلمان چاينى[1] ئۇنىڭ ئېغىزىغا دوملايتتى. ئوتنى ئۆچۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن، ئوچاق ئالدىغا يۈگۈرەيتتى. خوتۇنىنىڭ بېشىغا كېلىپ ئاللىقاندىق ئايەتلەرنى ئوقۇيتتى. ئايالى تولغاق ئازابىدا قىينالغانسېرى، نېمە قىلىشنى بىلمەي، ئۆي ئىچىدە ئۇياقتىن - بۇياققا چۆرۈلۈپ پىرقىرايتتى. ساقلىنى سىقىمدايتتى، لېۋىنى چىشلەيتتى...

«قىز بەرسەڭمۇ مەيلى، ياراتقان ئىگەم. ئەمما، ئاشۇ

---

① قىيىن تۇغۇتتا، ئايالىغا ئېرىنىڭ جەينىكىنى چىلاپ چاي ئىچكۈزۈش ئادىتى بار.

بىچارىنىڭ ئازابىنى يەڭگىللەتكەيسەن!...» قوللىرىنى دۇئاغا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ شۇنداق تىلىدى ئابدۇللا مەزىن. ئىگىراپ ئۇنى پۈتۈپ كەتكەن خوتۇنىنىڭ تولغاق ئازابىغا چىدىماي ئۆزىنى ھەريان ئۇرۇپ، قىلدەك تولغۇنۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى كۆرگەن مەزىننىڭ چاناقلىرى خېلى بۇرۇنلا ياشقا تولغانىدى. مانا ئەمدى ئاشۇ سۈيۈقلۇق كەلكۈندەك يامراپ چىقىشقا باشلىدى.

ـــ غەيرەت قىلىڭلار ئانىسى... ئازراق چىداشلىق بېرىڭلار خاتۇن!...

مۇمكىن بولسا ئىدى، ئۇ بىر كېچە قىينىلىپ چىققان خوتۇنىنىڭ تولغىقىنى يەپ، ئازابىنى تارتىشقا رازى بولغان بولاتتى. لېكىن شۇ تاپتا، ئۇنىڭ قولىدىن قاراپ تۇرۇش، ئۇنۇمسىز تىپىرلاشتىن باشقىسى كەلمەيتتى. خۇدا بىر ئوغۇل پەرزەنت بەرسە بولاتتى، دېگەن ئارزۇيىدىن بولسا ئاللىقاچان ۋاز كەچكەنىدى. «قىز بولسىمۇ مەيلى، نېمە بولسا مەيلى، ئىگەكىم!...»

ئابدۇللا مەزىنگە بىر ـ بىردىن چىرايلىق ئۇچ قىز ئاتا قىلىنغان بولسىمۇ، بىراق ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇسى ھېچ بېسىلمايۋاتاتتى. بېسىلمىدىلا ئەمەس، كۈنسايىن كۈچەيىپ باراتتى. «ئوغۇل دېگەن ئۆينىڭ چىرىغى»، «ئوغۇل دېگەن ئۆينىڭ تۈۋرۈكى»، «ئوغۇل دېگەن دەرەخنىڭ يىلتىزى، بۇلاقنىڭ كۆزى...» ئوغۇل ئىشقىدا شۇنداق دەپ كېتەتتى ئۇ، خوتۇنىنىڭ ئالدىدىلا. ئۇنىڭچە، ئوغلى يوق ئىنسان بۇ دۇنيادا ياشىمىغان بىلەن باراۋەر ئىدى. ئۇنداقلارنىڭ نەسلى ـ ۋەسلى ئۇن ـ تىنسىز توزۇپ ۋە قۇرۇپ كېتەتتى. ئات ـ جۇنمۇ، ئىز ـ تۆھپىسىمۇ... ھېچنېمىسى بولمايتتى...

ئەمما، ھازىر ئۇ بۇلارنى ئۇنتۇپ كەتتى. خوتۇنىنىڭ ئازاب، ئىگىراشلىرى ھەممىنى ئۇنتۇلدۇرغانىدى. ئەمدىلىكتە ئۇ جاپاكەش خوتۇنغا ئاللادىن ئاسانچىلىقلا تىلەيتتى.

توخۇلار بەس ـ بەستە چىللاشقا باشلىدى. مانا ئەمدى ئۇ

ئەنسىرىگەن بامدات ۋاقتى بولۇپ قالغانىدى. ئۇ بۇ ۋاقىتنىڭ كېلىشىدىن يەنە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئەنسىرىگەن ئىدىكى، خوتۇنى تولغاق يەپ ياتقان مۇشۇنداق چاغدا ئۇنى تاشلاپ، مەسچىتكە چىقىپ كېتىشكە بولمايتتى. نامازنى قازا قىلىشقا كۆڭلى تېخىمۇ ئۇنمايتتى. يەنە بىر تەرىپى، مەسچىتتىكى قەدىناس جامائەت ئۇنىڭغا ساقلاپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. قانداق قىلسۇن؟ زادى قانداق قىلماق كېرەك؟

ئۇ ئاللىقاچان ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇپ بولغان قىزلىردىن بىرەرىگە خەۋەر قىلىپ قويمىغىنىغا پۇشايمان قىلىپ قالدى. ھېچ بولمىسا، تۆۋەنكى مەھەللىدىكى سىڭلىسىنى ئەكەلدۈرسىمۇ بولاتتىغۇ. خوتۇنغۇ ھېچكىمگە خەۋەر قىلماڭلار، دەپ ئۇنمىغان. شۇنداقتىمۇ، قىزلىرىدىن بىرەرسىگە بولسىمۇ خەۋەر بېرىۋېتىش كېرەككەنتۇق. «قىزىمىز ئۇقماندىكىن، ئۇنىڭ ئېرى، ئۇنىڭدىن كېيىن قېيىنئاتا ـ قېينئانىلىرى، كېلىن، نەۋرىلىرىمۇ بىلىپ قالىدۇ. جىق ئادەم بىلىپ كەتسە، تۇغۇت تەسلىشىپ كېتىدۇ. ھېچكىمگە خەۋەر بەرمەيلى، بالىنىڭ كىندىكىنىمۇ ئۆزۈم كېسىمەن، سىلى بېشىمدا تۇرۇپ بەرسەڭلا بولىدۇ، دادىسى...» دېگەنىدى بۇۋىنىيازخان، قورسىقى سەل ـ پەل ئاغرىۋاتقان چېغىدىلا. ئابدۇللا مەزىن مۇشۇ گەپكە ئىشىنىپ قالغانىدى. ئۇنىڭ تۇغۇتىنىڭ بۇ قەدەر قىيىن بولۇشىنى كىم بىلىدى؟ دېمىسىمۇ، ئالدىنقى ئۈچ بالىسىدا بۇنچىلىك قىينالمىغان. ئۈچىلا قىزىنىڭ كىندىكىنى مۇشۇ خوتۇن ئۆزى كەسكەن ئەمەسمىدى؟

ھالسىزلىنىپ كەتكەن بۇۋىنىيازخان ئاداقىقى كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى يىغىپ ئىنجىقلىماقتا ئىدى. ئابدۇللا مەزىنمۇ خوتۇنى بىلەن تەڭ چىڭقىلاتتى، جىددىيلىشەتتى، تىت ـ تىت بولاتتى. سەۋرىسىز توخۇلار ئۇنى بامداتقا چىللاپ بەس ـ بەستە قىچقىرىشاتتى. كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ئازاب چىداپ تۇرغۇسىز تىت ـ

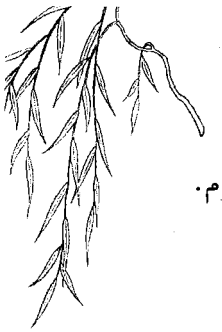
تىتلىق ئىچىدە، ئۇلۇغ بىر جان بۇ دۇنياغا يېقىنلاپ كەلمەكتە ئىدى...

* * *

يار ئۈستى زاراتگاھلىقىغا باردىغان يولنىڭ بويىغىلا جايلاشقان ئاددىي ۋە كىچىكىنە مەھەللە مەسچىتى ئادەمگە لىق تولغانىدى. ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ يىغىلغان جامائەت، تېخىچە كېلەلمەيۋاتقان ئىمام - مەزىن - ئابدۇللا مەزىناخۇنۇمنى تاقەتسىزلىك بىلەن ساقلاپ تۇراتتى.

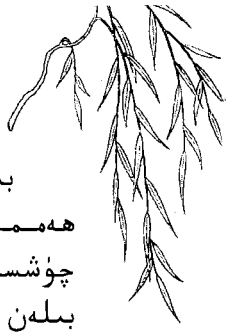
ئابدۇللا مەزىن - مەھەللىدىكى مۇشۇ نوپۇزى چوڭ، ئەمما كونىراپ، قىنىغىيىپ قالغان ئاددىي مەسچىتنىڭ ئىمامى، مەزىنى ھەم قارىسى ئىدى. جامائەت ئۇنى نېمە دېگۈسى كەلسە شۇ بويىچە، يەنى ئىمام، مەزىن ۋە بەزىسى قارى دەپ ئاتاۋېرەتتى. چىقىشقاق، كۆپىنى بىلىدىغان ئادەم بولغىنى ئۈچۈنمىكىن، جامائەت مەسچىتنىڭ ھەممىلا ۋەزىپىسىنى ئۇنىڭغا يۈكلىگەنىدى. ئۇمۇ بۇنىڭغا باشقىچە قاراشتا بولمايتتى، نېمىلا قىلسام جامائەتنىڭ ئىشى، ساۋابلىق يولدىكى خىزمەت دەپ قارايتتى، شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، مەسچىتكە ھەمىشە ئەڭ بۇرۇن كېلىپ، ھەممىدىن كېيىن قايتاتتى. جامائەت كەتكەندە ۋە كېلىپ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتا، توپا - چاڭ ئۆرلەپ تۇرىدىغان مەسچىتنىڭ ئىچ - تېشىنى سىرىپ - سۈپىرەتتى. يەرگە سېلىنغان كونا كىگىز ۋە چۈۋۈلۈپ كەتكەن بورىلارنى قايتىدىن رەتلەپ تۇزەشتۇرەتتى. بارلىقىنى جامائەت ئۆيى بولغان مۇشۇ ئاددىي ۋە مۇقەددەس مەسچىتكە بېغىشلىۋەتكەن بۇ زات سەگەك ۋە تىنىمسىز كىشى ئىدى. لېكىن، بۇگۈن ئۇنىڭغا نېمە بولدىكىن؟

جامائەت مۇشۇ ھەقتە غولغۇلا قىلىشماقتا ئىدى. ھەممە كۈتۈۋاتقان بامدات ۋاقتى بولسا ئاستا - ئاستا ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتى...

ـــ ئەستەغپۇرۇللا، تېخىغچە كەلمەيدىيا، مەزىناخۇنۇم.
ـــ بامدات ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكىلى قوپتى مانا.
ـــ ئاغرىپ ـ تارتىپ قالدىمۇ يا؟
ـــ ئاخشام خۇپتەندىلا ساپساق تۇرسا.
ـــ بىرىمىز ئىمام بولۇپ ياكى ئۆز ئالدىمىزغىلا ئوقۇۋېتىپ كېتىمىزمۇ يا؟
ـــ بۇنداق قىلساق دۇرۇس بولمايدۇ، جامائەت. سەۋر قىلىلى، سەل سەۋر قىلىپ تۇرىلى. ۋاقىت شۇنچىكى ئۆتۈپ كەتسە ھېچ ۋەقەسى يوق.
ـــ ...

قايسى بىر مويسىپىتىنىڭ پەتۋاسى بىلەن جامائەت يەنە تىنجىپ قالدى. تىت ـ تىت بولۇپ، ئۆزىنى باسالمايۋاتقانلارنىڭ كۆڭۈلچىسى ياشلار ئىدى. ئۇلار تەجرىبىسىز ۋە قىزىققان بولغىنى ئۈچۈن، ھەممىدە كەسكىن ئىدى ـ يۇ، ئۇدۇم خاراكتېرلىك ئىشلارنىڭ باش ـ ئاخىرىدىكى رەسمىيەتلەرنى ھەمىشە ئۇنتۇپ قالاتتى. كونىلار باشقىچە ئىدى. ئۇلار شۇ تاپتا ئويلايتتىكى، ئابدۇللا مەزىنىنىڭ يېشى بىر يەرگە بارغاندا قورساق كۆتۈرگەن خوتۇنى بۇۋىنىيازخان يېقىندىن بېرى خېلى ئېغىرلىشىپ قالغانىدى. ئالمادىس بوشىنىپ قالغان بولسىچۇ شۇ مەزلۇم؟ ئەمما، بۇ گەپنى جامائەتكە دېگىلى بولمايدۇ. ئەگەرچەنده، راستتىنلا ئاي ـ كۈنى توشۇپ، تېخى كۆزى يورۇپ بولالمىغان بولسا قانداق قىلغۇلۇق؟ باشقا ئادەم بىلىپ قالسا، ھەتتا گۇمان قىلىپ قالسىمۇ تەسلىشىپ كېتىدۇ تۇغۇت دېگەن. شۇڭا، بۇ گەپنى جامائەتكە ئاشكارىلاشقا بولمايدۇ. بەلكىم، نېمىلەر بولمىسۇن ئابدۇللا مەزىنىنىڭ ئۆزىمۇ كېلىپ قالار. تاساددىپىي كېلىشمەسلىك بولۇپلا قالمىسا نامازنى قازا قىلىدىغان زات ئەمەس ئۇ. شۇڭا، جامائەتنى بىردەم تۇتۇپ تۇرماق كېرەك!...

بىر ـ بىرىگە دېيىشمىگىنى بىلەن، شۇ تاپتا كونىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مۇشۇنداق ئويلاۋاتاتتى. تاغ گۈمبۇرۇلۇپ چۈشسە، ئاستىدا ئۈسسۈل ئوينايدىغان، ئۆلۈم پەتىسىگىمۇ چاقچاق بىلەن بارىدىغان ئىبراھىم «سالتاڭ» ئاتلىق بىرى، جامائەتنىڭ تىنجىپ قالغان پۇرستىدىن پايدىلىنىپ يەنە گەپ باشلىدى:

ـــ بامدات ئوقۇشقىغۇ ئالدىراپ كەتتۇق، جامائەت. لېكىن، مۇشۇ بامداتقا ئەزان ئېيتقانىنى ئاڭلىدىڭلىمۇ بۇگۈن؟

ـــ نېمە؟

ـــ نېمە دەيدۇ؟ بۇ ئالجوقى...

جامائەت ھەيرانلىق بىلەن بىر ـ بىرىگە قاراشتى. راست، بامداتقا ئەزان ئېيتتىمۇ يوق؟ بەزىلەر، «ئەزان ئېيتتى» دېسە، يەنە بەزىلەر «تېخى ئەزان ئېيتمىدى» دەيتتى. خېلى كۆپ قىسمىلار نېمە دېيىشنى بىلمەيۋاتاتتى. ئۇلارغا ئەزان ئېيتىپ بولغاندەك بىلىنەتتى. تۇرۇپلا بۇگۈن ئەزان ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاندەكمۇ ھېس قىلاتتى. ئۇلارنىڭ كۆپى ئادەتلەنگەن ۋاقىت بويىچە، تۇيغۇسىغا تايىنىپلا چىققانىدى.

ـــ خاھى ئەزان ئېيتسۇن، خاھى ئېيتمىسۇن، بامدات ۋاقتى بولدى زادى.

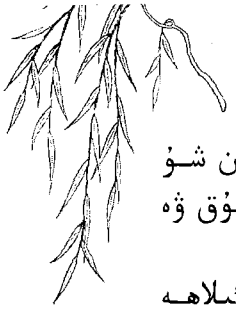
ـــ بولدى ئەمەس، ئۆتۈپ كەتكىلى قويتى ھازىر!

ـــ ۋاقىتلىق ئىمام بولۇپ بېرىدىغانلار چىقمىسا، نېمە بولسا بولسۇن ئۆزۈم ئوقۇپ چىقىپ كېتىمەن نامازنى.

ـــ ۋاقىت ئۆتۈپ كەتتى. مەنمۇ...

مويىسپىتلارمۇ ئەمدى سەۋر قىلسا بولمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. شۇ قەدەر كۆپ ئادەمنىڭ نامىزىنى قازا قىلىۋېتىش ھۆددىسىدىن چىققىلى بولمايدىغان ئېغىر گۇناھ ئىدى.

ـــ ماقۇل مەن ئىماملىق قىلىپ بېرەي، ـــ ساقىلى سەللىسىدەكلا ئاقىرىپ كەتكەن بىر بوۋاي مېھراب تەرەپكە سىلجىدى. جامائەت ئۆزلىكىدىنلا سەپراس بولۇپ تۇرۇشتى.

هەممە بامدات نامىزىنى ئوقۇشقا تەق بولۇپ تۇرغان شۇ دەقىقىدە، تۇيۇقسىزلا ئۇلارغا تونۇش بولغان مۇڭلۇق ۋە يېقىملىق بىر ئاۋاز ئاڭلىنىپ قالدى:

ــ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، ئەشھەدۇئەللا ئىلاھە ئىللەللا...

جامائەت خۇددى دېيىشىۋالغاندەك، ئىختىيارسىز ھالدا ئاۋاز چىققان تەرەپكە قاراپ قالدى. بۇ ئابدۇللا مەزىنىڭ ئاۋازى ئىدى. ئەزان ئۇنىڭ ئۆيى تەرەپتىن كېلىۋاتاتتى.

ــ ئابدۇللا مەزىنگە بۇگۈن نېمە بولغاندۇ. ئەزان ئېيتىشقا كېچىكىپ قاپتۇ.

ــ نېمىلا بولمىسۇن سەل تەخىر قىلىپ تۇرىلى. ئۆزىمۇ كېلىپ قالمىغاندەك تۇرىدۇ.

ــ ئەزان ئېيتقان ئادەمغۇ كەلمەي قالماس. لېكىن، ئەجەپ ئۆيىدە توۋلاپ قاپتىيا بۇ ئەزاننى.

ــ شۇنى دەيمىنا ...

ئۇلار ھەممىنى ئۇنتۇپ، يەنە مۇلاھىزە قىلىشىپ كەتكەنمۇ بولار ئىدى ـ يۇ، بۇنىڭغا پۇرسەت بولمىدى. ئېغىزى ئىتتىكرەك بىرقانچەيلەننىڭ ئىت قوغلىغاندەك ئىتتىك دېگەن گەپلىرىنىڭ ئايىغى چۇشۇپ بولغۇچە، ھېلىقى تونۇش ئاۋاز ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان جۇشقۇن، ھاياجانلىق ھەم شادىيانە تۇس ئارىلاشقان ئۆزگىچە ۋە يېقىملىق تەلەپپۇزدا يەنە بىر رەت تەكرارلاندى.

ــ ئاللاھۇ ئەكبەر! ئاللاھۇ ئەكبەر!...

ھەر ئىككى قېتىملىقى ئوخشاشلا ئەزان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ تەلەپپۇز ۋە ھاياجان تۇسىنىڭ بىر ـ بىرىدىن كەسكىن پەرق قىلىدىغانلىقىنى جامائەت دەرھاللا بىلىۋېلىشتى.

كېيىنكى كۇنلەردە ئۇلار يەنە شۇنىڭدىنمۇ خەۋەردار بولۇشتىكى: بۇۋىنىيازخان شۇ كۇنى بامداتقا ئولگۇرۇپلا

بوشانغاندى. خوتۇننىڭ ئوغۇل تۇغقانلىقىنى بىلگەن ئابدۇللا مەزىن خۇشاللىقىدا قىن - قىنىغا پاتماي قالدى ۋە سەل كېچىككەن بولسىمۇ بامداتقا ئەزان ئېيتىۋەتتى. ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم ئەھلى - مەھەللە ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا ئېيتقان يەنە بىر ئەزىنى سەھەردە - بامداتقا ئولگۈرۈپ تۇغۇلغان ئارزۇلۇق ئوغلى ئۈچۈن ئېيتىلغاندى. بالىنىڭ ئىسمى مۇھەممەت قويۇلغاندى.

مەدرىستىكى مۇھەممەت

ئابدۇللا مەزىنىڭ خۇشاللىقىنى ھېچنېمىگە تەڭلەشتۇرۇپ بولمايتتى. ئۇ ھەر قېتىملىق نامىزىدىن كېيىن جاينامازدا ئولتۇرۇپ ئۇزۇندىن - ئۇزۇن، ئۆزىگە ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلغان، تىلىكىنى ئىلىك ئالغان ئاللاغا يۈز مىڭ شۈكۈرلەر ئېيتاتتى. ئۆزىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشاپ چۈشكەن ئوغلىغا ھەر قاريغىنىدا، ئىختىيارسىز ھالدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىنى زىكرى قىلاتتى. ئۆز ئىخلاسىنىڭ كۈچى سەۋەبىدىن ئۇ يېشى خېلى بىر يەرگە بارغاندا كۆرگەن تەۋەرۈك ئوغلىغا مۇھەممەت دەپ ئات قويغانىدى. «مۇھەممەت ئۇ پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىسمى. مۇھەممەت مېنىڭ گۆھەر ئوغلۇم!» شۇنداق دەپ كېتەتتى ئۇ قىن - قىنىغا پاتماي. مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئۇ كىچىك بالىلارغىلا ئوخشاپ قالاتتى. ھېچنېمىنى بىلمەيدىغان بوۋاقنىڭ يېنىدا يۈگۈنۈپ ئولتۇرۇپ، ئۇنى كۈلدۈرۈشكە ئۇرۇناتتى. ئۇ يەر - بۇ يېرىنى قىچىقلايتتى. ئۇچرىغانلىكى يېرىگە يېنىش - يېنىشلاپ سۆيەتتى. قۇچىقىدىن ئۇزمەي تۇرۇپ «ھوپپلەك» ئېتەتتى. بوۋاق بولۇپ ئۆمىلەيتتى. ئات بولۇپ يورغىلايتتى. ئىت بولۇپ قاۋايتتى. كالا بولۇپ مۆرەيتتى... قىسقىسى ئۇ بالىسى ئۈچۈن ئۇنىڭدىنمۇ كىچىك بىر بالا ئىدى.

ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ، بوۋاق ئانىسىغا كۆپ ئاشمايتتى. ئابدۇللا مەزىن نامازغا ماڭغان ۋە بۈۋىنىيازخان بوۋاقنى ئېمىتىۋاتقان ۋاقىتتىن باشقا چاغلاردا ئومۇمەن، ئۇ دادىسىنىڭ

قۇچىقىدا بولاتتى. ئابدۇللا مەزىنمۇ ئۇنى كۆتۈرۈپ ھارمايتتى. ئەركىلىتىپ قانمايتتى. «ماڭا قاراپ كۈلۈپ بەرسىلە قوزام»، «مېنى دادا دەپ باقسىلا پاقلىنىم»، «خۇدايىم بەرگەن گۆھىرىم، قانىتىم...» ئۇ، بوۋىقىنى ھەمىشە مۇشۇنداق تاتلىق ۋە سىلىق سۆزلەر بىلەن ئەركىلىتەتتى. ھەتتا كېچىسىمۇ ئۇ، قوينىغا سولاپ ياتقان بالىسىنى ئوينىتىپ - ئەركىلىتىپ چۈشەيتتى. ئاۋازىنى سىرتقا چىقىرىپ ئەركىلىتىپ كەتكەن بۇنداق چۈشلەرنىڭ قانچە قېتىملاپ تەكرارلانغانلىغىنى پەقەت بۇۋىنىيازخانلا بىلىپ تۇراتتى. «باشقا بالىلارغا بۇنچىلىك قىلىپ كەتمىگەن، ئوغۇل بالىغا زەمۇ ئامراق ئىكەن بۇ ئادەم» دەپ قالاتتى بۇۋىنىيازخان ۋە ئېرىنى شۇنچىلىك خۇش قىلالىغۇدەك بالا تۇغالىغىنى ئۈچۈن ئۆزىنى يەڭگىللەپ قالغاندەك ھېس قىلاتتى. سۆيۈنەتتى، شادلىناتتى. ھايات دېگەن مۇشۇنداق سېپايىلىك ئىچىدە ئۆتسە كېمنىڭ ئارمىنى؟ تۇرمۇش دېگەن مۇشۇنداق بولسا... ئەر - خوتۇن دېگەن بىر ئۆمۈر مۇشۇنداق ئىجىل - ئىناقلىق ئىچىدە ئۆتسە كېمنىڭ دەردى؟...

ئەمما، ئابدۇللا مەزىنىنى ئۇ ئوبدان بىلەتتى. ئاش - غىزا ئۈلگۈرمىسىمۇ، نامازۋاقتى شۇنچىلىك ئۆتۈپ كەتسىمۇ، مەسچىتكە كىيىپ چىقىدىغان كىيىملىرى ئازاراق كىر - داغ بولۇپ قالسىمۇ... ئۇنىڭدىن خاپا بولاتتى، چېچىلاتتى. ھەتتا ئۆزىنى تۇتالماي تىللاپمۇ كېتەتتى. ئايالىنى تاياقتا باسىدىغان باشقا ئەرلەردىن ئاسمان - زېمىن پەرق قىلىسمۇ، لېكىن ھە دېسىلا چېچىلىش، بۇۋىنىيازخانىنىڭ قارىشىچە، ئۇنىڭغا زادىلا ياراشمايتتى. ئۇ مەھەللىنىڭ، نامى ئۇلۇغ بىر مەسچىتنىڭ ئىمام - مەزىنى ئىدى. ئۇ يەنە ھەممىنى بىلىدىغان مولا، نامدار ئۆلىما ئىدى. كىشىلەرنىڭ نەزىرى چۈشكەن ئادەم يوقلاڭ ئىشقا قاينىاپ، چېچىلىپ يۈرسە قانداق بولغىنى؟ بۇۋىنىيازخان تالاي قېتىم دەپمۇ ئۇنىڭ بۇ تېرىككەك مىجەزىنى ئۆزگەرتەلمىدى.

ئۆزگەرتەلمىدىلا ئەمەس، ئۇنىڭ قوقىقىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋەتتى. شۇ ۋەجدىن ماجرالىشىپ قالغىلى تاسلا قالغان چاغلىرىمۇ بولدى. لېكىن، مۇشۇنداق زىل ئادەم مانا ئەمدى تۇرۇپلا باشقىچە بىر ئادەمگە ئۆزگىرىپ قالسا ـ ھە؟!

ھەقىقەتەنمۇ، مۇھەممەت تۇغۇلغاندىن كېيىن، ئابدۇللا مەزىن باشقا بىر دۇنيا بولۇپ يارالغاندى. ئاچچىقلىمايتتى، چېچىلىدىغان، ۋارقىراپ، گۇركىرەيدىغان ئىشلىرىمۇ بىر يوللا تۇگىگەنىدى. قۇچىقىغا ئېلىۋالغان بوۋاق ئۇنىڭ كىيىم ـ كېچەكلىرىگە سىيىپ ـ چىچىۋەتسىمۇ، مەسچىتكە مېڭىش ئالدىدىلا ئالغان تەرتىنى بۇزىۋەتسىمۇ... زادىلا ئاچچىقلىمايتتى.

ـــ ماڭا قارىسىلا، بۇ ئىشلىرى قاملاشمىدى يىگىت. بۇ سىلىنىڭ ھاجەتخانىلىرى ئەمەس، مېنىڭ ئۇستىبېشىم، كىيىم ـ كېچەكلىرىم ئىدى ئەمەسمۇ؟

ـــ ھەي مۇھەممەت قارى، ھەي مۇھەممەت قارى، مۇشۇ قىلغانلىرىغا بىر كۇنى بولمىسا، بىر كۇنى ئىزا تارتىپ قالىلا جۇمۇ، جوش... ئېتىمەن، پوق بار... دېگەن گەپنى بىلمەمدىلا؟

ئۇنىڭ ئېغىر گەپلىرى مۇشۇنداق بولاتتى. قۇچىقىغا ئېلىپ ئولتۇرغاندا تەرەت قىلىۋەتسىمۇ شۇ ئىدى.

ئىنسان شاد ـ خۇراملىق ۋە بەخت ـ سائادەتكە ئىنتىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئېسىدە كۆپرەك قالىدىغىنى ھامان قەلبىنى پۇچۇلاپ ئۆتىدىغان دەرد ـ ھەسرەت ھەم قازا ـ كۇلپەتلەر بولۇپ قالىدۇ. سائادەتكە چۆمۈلگەن بەختىيار چاغلار بولسا، خۇددى شۇنداق بولۇشى كېرەكتەك ئاسانلا ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۇنتۇلىدۇ...

ئابدۇللا مەزىنمۇ ئوماق ئوغلى بىلەن ئۆتكەن تۆت يىللىق تاتلىق ھاياتىنى ئەنە شۇنداق تۇيمايلا ئۇزىتىپ قويغانىدى. مانا ئەمدى مۇھەممەت باشقىچە بىر سىياقتا: يۇزلىرى يۇپيۇمىلاق،

ئولتۇرۇشاڭغۇ كۆرۈنسەمۇ، لېكىن ئەقىل ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇرىدىغان قوي كۆزلىرى شوخلۇق بىلەن ھەريان تاشلىنىپ ئۆتىدۇ. بۇدرۇق قوللىرىدا دادىسى ياساپ بەرگەن قەلەم. «ئەلىپ، بە، تە، سە...»، «بىر، ئىككى، ئۈچ...» مانا بۇ، ئۇنىڭ دەيدىغانلىرى، ئوڭ قولىدا ئەپچىل تۇتقان قەلىمى بىلەن، دۇم يېتىپ تۇرۇپ يازىدىغانلىرى.

سوغا ۋە ھېجىر تەشتەكلەردە پورەكلەپ ئېچىلغان گۈللەر. گۈل ھىدى، يېشىللىق كۆركى بىلەن تېخىمۇ ئازادە ۋە كۆڭۈللۈك تۇسكە كىرگەن چىرايلىق ھويلا، تېپىك سەھرا پۇرىقى چىقىپ تۇرىدىغان پېشايۋانلىق ئۆي. سان ـ ساناقسىز كەپتەرلەر ئۆگزە بىلەن ھويلا ئارىلىقىدىكى بوشلۇقتا گۈرۈلدەپ ئۇچۇپ يۈرىدۇ، دانلىشىدۇ، چوقۇشىدۇ، بۇقۇلدىشىدۇ...

ياندىكى كىچىك بىر ئېغىزلىق ئۆي مۇھەممەت ئۇچۇن راسلانغانىدى. ئۆيگە ئەپلىكلا جايلاشقان كاتساندۇق ئۇستىگە يېڭى ۋە چىرايلىق گۈللۈك شىرداق سېلىنغان. مۇھەممەت دەل مۇشۇ يەردە دادىسىدىن ساۋاق ئالاتتى. بىرىلگەن ساۋاقلارنى تەكرار قىلاتتى. مەخسۇس ئۇنىڭ ئۇچۇنلا بۇيرۇتۇپ ياستىلغان تۆت چاسا شىرە سامان قەغەزدىن تىكىلگەن دەپتەرلەرگە تولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ بىردەم يۇكۇنۇپ، بىردەم باداشقان قۇرۇپ ئولتۇرۇپ، مانتىدەك چىرايلىق قوللىرىدا بىرنېمىلەرنى ھەجلەپ يازاتتى. كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ نېمىلەرنىدۇ يادلايتتى... دادىسىنىڭ بويىنىدىن چۈشمەيدىغان بۇ «تاۋار بالا» نە تاۋاركى، «گۆھەر بالا» مانا ئەمدىلا ساۋاق ئېلىش ۋە تەكرارلاش تەرتىپىگە رەسمىي كىرىشكەنىدى.

ئابدۇللا مەزنىچە بولسا، بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇنلا بالىنىڭ ئاغزىغا ئىلىم سېلىشقا باشلىغان بولاتتى. ئۇ بۇنىڭ ئۈچۈن كۆپ ھەرىكەت قىلىپمۇ باقتى، بىراق، ئاقمىدى. قانداق ئاقىدۇ دەيسىز؟ دادىسىنىڭ ئۇستىگە چىقىۋېلىپ، خالىغىنىنى

قىلىدىغان ئەركە بالا «ئولتۇرۇپ ئۆگىنىش قىلسىلا» دېگەن گەپنى ئاڭلىسۇنمۇ؟ شۇنداقتىمۇ ئۇ تىرىشىپ كۆردى. مەۋلانە ئەبەيدۇللا لۇتفى ۋە ئەلىشىر نەۋايىدەك شاھىنشاھ قەلەم ساھىبلىرىنىڭ ئاددىي ۋە ئۇقۇملۇق سۆزلەردىن تۈزۈلگەن مىسرالىرىنى تەكرار ـ تەكرار يادقا ئوقۇپ بەردى، يادلاتتى. شۇنىڭغا قوشۇپ، دىنىي كالامىلاردىنمۇ ئاز ـ تولا ئېغىز ئېچىپ باقتى. ئۇنى ئەڭ خۇش قىلىدىغىنى شۇ بولىدۇكى، بالا «بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم» دېگەن گەپنى ئىنتايىن پۇختا ۋە چىرايلىق تەلەپپۇزدا دېيەلەيتتى. گەرچە پات ـ پات ئۇنتۇلۇپ قېلىپ تۇرسىمۇ، نەۋايىنىڭ ئاددىي تىللار بىلەن يېزىلغان بىر ـ ئىككى پارچە قىسقا شېئىرىنى، مەسىلەن، تىل ھەققىدە يېزىلغان شېئىرلىرىنى بالىلارچە چۈچۈك تىل بىلەن يادلاپ بېرەلەيتتى. ئابدۇللا مەزىن، ئوغلىنىڭ ئەقلىدىن سۆيۈنسىمۇ، لېكىن بۇنى ھەقىقىي ساۋاق دەپ قارىمايتتى. ئۇنىڭچە بولغاندا، ھەقىقىي ساۋاق ئاڭلىقلىق ئىشقا ئاشقاندىلا ئاندىن باشلىناتتى. قويسىلا، دېسە كۆرپىگە سىيىپ ياتسا؛ ئولتۇرسىلا، دېسە دادىسىنىڭ بوينىدىن چۈشمىسە، بۇنى ئاڭلىقلىق دېگىلى بولامدۇ؟ ئاڭلىقلىق پەللىگە يەتمىگەن ئەقىل ساۋاق كۆتۈرەلەمدۇ؟ ئۇ ئوغلىنى مۇقىم بىر جايدا ئولتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ گېپىنى تىڭشاشقا كۆندۈرەلمىسىمۇ، دىنىي ۋە شېئىرىي ساۋاقلار ئارىسىدىكى ئەڭ ئاددىي ھېسابلانغان تېرمىن ۋە مىسرالارنى تەكرار ـ تەكرار زېرىكمەي يادلاپ بېرىۋەردى. ئۇنى ئويىنىتىۋاتقاندىمۇ، ئاش ـ تاماق يېگۈزىۋاتقاندىمۇ، بويىنىغا مىندۈرۈپ كۆتۈرۈپ ماڭغاندىمۇ مۇشۇ ھال داۋاملاشتى. كۈنلەر ئۆتىۋەردى. كۆكۈيۇن چاققانىدەك بىر جايدا زادىلا ئولتۇرالمايدىغان، كاڭدىمۇ، پەستىمۇ يۈگۈرۈپلا يۈرىدىغان بالا مانا ئەمدى تۇيمايلا تۆت ياشقا كىرىپ قالغانىدى. ئىككى يىلدىن بېرى ئاڭلاپ ۋە يادلاپ كېلىۋاتقان سۈرە ـ مىسرالارنىڭ تەسىرى كۈچىدىنمۇ ياكى يېشىغا ياش

قوشۇلغىنى ئۇچۇنمۇ، مۇھەممەت ناھايىتى تەرتىپلىك بولۇپ كەتكەنىدى. دادىسى يۈكۈنۈپ ئولتۇرسىلا دېسە، شۇنداق قىلاتتى. قوللىرىغا قەلەمنى ئالسىلا دېسە يەنىلا ئۇنىڭ دېگىنى بويىچە قىلاتتى. دەسلەپكى ساۋاتلارنى ئەمدىلا يېزىپ ئۆگىنىۋاتقىنى بىلەن، ناھايىتى نۇرغۇن نەرسىلەرنى تۇيمايلا يادلاپ بولغانىدى.

ئابدۇللا مەزىن ئەركە بالىسىغا تېخىمۇ قاتتىق تەلەپ قويماقتا ئىدى. بامداتتىن كىرىپلا، شېرىن ئۇخلاۋاتقان ئوغلىنى بۇۋىنىيازخاننىڭ نارازى بولغىنىغا قارىماي، مەڭىزىگە سۆيۈپ ئويغىتىۋېتەتتى. چايدىن كېيىنلا، مۇھەممەت ئۇچۇن ياسالغان مەدرىس ـ ياندىكى كىچىك ئۆيگە ئېلىپ كىرىپ، ئېلىپبە ۋە ھېسابدىن ساۋاق بېرەتتى. بىر تەرەپتىن سۆزلەيتتى، بىر تەرەپتىن، ئۇنىڭ بۇدرۇق قولىنى تۇتۇپ تۇرۇپ يازدۇراتتى. ئەسكە ئالالمىغان ياكى يېزىپ قاملاشتۇرالمىغان يەرلەرنى زېرىكمەي تەكرارلىتاتتى. ئۇنىڭ باش ۋە بوينىنى سىيلاپ تۇرۇپ، ئاتلىق ۋە ئۇستازلىق مېھرى بىلەن قايتا ـ قايتىلاپ ئۆگىتەتتى. سىپايىلىك بىلەن بېرىلگەن ساۋاقنىڭ مېھىر بىلەن قوشۇلۇپ مەڭگۈ ئەستىن چىقمايدىغانلىقىنى ئۇ ئوبدان بىلەتتى.

ساۋاق بېرىش بەك ئۇزۇن داۋاملاشمايتتى. بىرەر ئاش پىشىم ۋاقتى ئۆتكەندىن كېيىن، كىچىك تالىپ ـ مۇھەممەت ئارام ئېلىشقا قويۇپ بېرىلەتتى. ئىككى ـ ئۈچ ئاش پىشىم ۋاقتىنى ئۆتكۈزىۋەتكەندىن كېيىن، دادىسى ئۇنى يەنە، ئەركىلىتىپ تۇرۇپ «مەدرىس»كە ئېلىپ كېتەتتى ۋە بەرگەن ساۋاقلىرىنى تەكرارلىتاتتى. چۈشتىن كېيىنكى پائالىيەتمۇ مۇشۇ تەرتىپتە داۋاملىشاتتى. ناگان ـ ناگاندا، ئۆلۈم ـ يېتىم ۋە نەزىر ـ چىراغ بولۇپ قالغان چاغلاردىلا بۇ تەرتىپتە ئاز ـ تولا ئۆزگىرىش بولۇپ قالاتتى. ئەمما بىر نەرسە قەتئىي ئۆزگەرمەيتتىكى، ئۇ بولسىمۇ مۇھەممەتنىڭ چۈشلۈك ئۇيقۇسى ئىدى. قايسى پەسىل بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ چۈش ۋاقتى

قېنىپ ئۇخلايتتى. ئۇخلاشقا ئۇنىمىغان ھالەتتىمۇ بىر ئامالىلار بىلەن، سىيلاپ ـ سىيپاپ ئۇخلىتاتتى. ئابدۇللا مەزىنىڭ قارىشچە، ئۇيقۇ تاماقتىنمۇ مۇھىم ئىدى. ئىنسان مېڭىسى پەقەت ئۇيقۇ ئارقىلىقلا قۇۋۋەت تاپاتتى، كۈچىيىپ يۈكسىلەتتى. پەقەت ئۇيقۇلا، ئىنسان مېڭىسىنىڭ پاراسەت بۇلىقىنى ئاچىدىغان مەنىۋى تۇرتكە ۋە كۈچەيتكۈچى ئىدى. شۇڭا ئۇ ئوغلى توغرىسىدا باش قاتۇرۇپ تۇزگەن ئۆزگە تەرتىپلەرنىڭ سەل ـ پەل ئۆزگىرىپ قېلىشىغا ماقۇل بولاتتىكى، ئۇيقۇسىنىڭ ھارام بولۇشىغا ئەسلا يول قويمايتتى. مەخسۇس ئۇنىڭغا ئاتاپ ئالغان ئاقلىق سىيرىنىڭ سۈتىنى بىرەر ئەتىگەن ئىچمەي قالسا، ئىدىتلىق يېگۈزۈپ كېلىۋاتقان ئىككى تال ياڭاقنىڭ بىرەرىنى يېمەي قالسا... بۇ باشقا گەپ ئىدى.

ـــ دېگىنىم بويىچە ئۆگىنىپ، قايتا ـ قايتا تەكرار قىلمىسلا بولمايدۇ، جېنىم ئوغلۇم مۇھەممەت قارى.

ـــ ئانىلىرى يامان تەستە ئەتتى، بۇنى يېمىسلە بولمايدۇ، مۇھەممەت قارى.

ـــ ئۆزلىرى دېگەن شائىر، ئۆلىما بولىدىغان ئادەم جۇمۇ...

ئاخىرقى گەپلەرنى ئېنىقكى، بالا چۈشەنمەيتتى. لېكىن، ئابدۇللا مەزىن ئۇچۇن بەربىر ئىدى. ئۇ ساۋاق بېرىشتە زېرىكمىگىنىگە ئوخشاش، بالىسى ئۈچۈن سېپايە گەپ قىلىپمۇ زېرىكمەيتتى. مۇشۇ خىل سىستېمىلىق تەربىيەنىڭ ھامان ئۇنۇم بېرىدىغانلىقىغا چوڭقۇر ئىشىنەتتى ئۇ. «خۇدايىم بۇيرۇسا، كۈنلەرنىڭ بىرىدە...» مۇشۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئىسلام دۇنياسىدىكى ئۇ نامىنى بىلىدىغان مەشھۇر ئەدىب ـ ئۆلىمالار: يەنە شۇ لۇتفى، سەككاكى ۋە نەۋايىلار... كېلەتتى. ئۇنىڭچە، پەقەت مۇشۇنداق كىشىلەرلا ئىككى ئالەم ساۋاب تاپىدىغان ئىلىم مۆتىۋەرلىرى، «ئالتە كۈنلۈك» بۇ خۇدالىق ئالەمنىڭ تەڭداشسىز تەۋەرۈكلىرى ئىدى. ئۇلار

ئۆلمەيتتى، يېڭىلمەيتتى. ھەر بىرىنىڭ ئىلىم دۇنياسىغا قالدۇرغان قۇتلۇق قەلەم ئىزلىرى، مۇدەررىسلىك مۇنبىرىدىكى تەلىم ـ تەربىيەتلىرى، پەزىلەت ۋە پاراسەت سەھنىلىرىدىكى تەۋەرۈك چاچقۇلىرى، مۇلاھىزە، مۇنازىرە ۋە مۇتالىئە... بابىدا قالدۇرغان ئۆچمەس دۇر ـ جاۋاھىراتلىرى... نېمىڭ ئۆزىلا ئۇلارنى كېيىنكىلەر قەلبىدە مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئىگە قىلاتتى. زامان ـ زامانلار ئۆتكەن تەقدىردىمۇ ئۇلار ياشاۋېرەتتى. ئۇلارنىڭ روھى، نام ـ شەرىپى مەڭگۈ ھايات ئىدى.

«مېنىڭ ئوغلۇم شۇ قاتاردىكى كىشىلەردىن بولالماسمۇ؟» پات ـ پاتلا شۇنداق ئويلاپ كېتەتتى ئۇ. «مېنىڭغۇ تۇرۇشۇم مۇشۇ، ھەر نېمە بولاي دەپمۇ بولالمايمەن. ئوغلۇم بولسىمۇ...» ئۇ چوغتالدىكى ئەڭ نامدار ئۆلىما بولسىمۇ، بىراق يېتىپ ئۇلگۈرەلمىگەن، قەلبىدىلا قالغان ئارمانلىرى كۆپ ئىدى. ئۆزىنى ھېچنېمە بىلمەيدىغاندەك، قورسىقىدا ئىلىپنىڭ سۇنۇقىمۇ يوق ئەرزىمەس ئادەمدەك ھېس قىلاتتى. ئوغلۇم باشقىچە ئادەم بولسا، ئۇ مەندەك چالا مۇللام بولۇپ قالمىسا... دېگەنلەرنى ئارزۇلايتتى ئۇ ھەمىشە.

ئۇ كۆرۈپ ۋە ئاڭلاپ تۇرۇۋاتقان رېئاللىق ئۇنى ھەتتا بۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇر ئويلاشقا ئېلىپ باراتتى. دېمىسىمۇ، مۇشۇ ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە، ئادەمگە ئەڭ ئىشەنچىلىك ھەمراھ بولىدىغانغا ئىلىمدىن ئۆزگە يەنە نېمە قالدى؟ ئەمەل ـ مەنسەپ دېگەن يىلتىزى يوق دەرەخ ئىكەن. بىرلا بوران چىقسا، يەرگە يىقىلىپ، سۇنۇپ تۇگەيدىكەن. ئەنە، چوغتال دىيارىنى قانچە يىللاپ ئۆز ئالقىنىدا ئويناتىپ كەلگەن سەيدۇللا بەگ بىرلا نەس بېسىۋىدى، شۇ يىقىلغانچە تەخت ئورنىغا قايتا چىقالماي، قان ـ زەردەب يۇتۇپ ئۆلدى ـ ئۇنتۇلدى. ئۇنى يىقىتقان شامال ـ يېڭى ھاكىمنىڭ ئۇنىڭدىن ئۆچ ئېلىشى بولدى. ئۆزىنى ئالەمدە بىر ساناپ يۇرگەن ئوسماي باي، بەكرى بايۇەچچىلەرمۇ... ئارقا ـ

ئارقىدىن ئۆلىدى. ئۇلارنىڭ شۇنچە كۆپ مال ـ دۇنيالىرى ھېچنېمىگە دالدا بولالمىدى. دالدا بولالمىدىلا ئەمەس، بالىلىرى ئارىسىدىكى جېدەل ـ ماجرالارغا سەۋەب بولۇپ، يۇرت ئەھلىنىڭ لەنەت ـ نەپرىتىگە قالدى. مانا ئەمدى ئۇلارنى ھەممە ئادەم تىللاپ ـ قارغايدۇكى، ھېچكىم ياخشى سۆز، ئىزگۈ ـ تىلەكلەر بىلەن يادلىمايدۇ. خۇرجۇن ـ خۇرجۇن پۇللىرى، ساندۇق ـ ساندۇقلاپ ئالتۇن ـ كۈمۈشلىرى ئۇلارنى ئاۋام لەنىتىدىن قۇتقۇزۇپ قالالمىدى. ھەئە، ھېچنېمىگە دال بولالمىدى!

مۇشۇنداق چاغلاردا ئۇ، يەكەن دىيارىدا بولۇۋاتقان خانلىق تالىشىش كۈرەشلىرى توغرىسىدىمۇ ئەپسۇسلۇق ئىچىدە ئويلاپ كېتەتتى. دېمىسىمۇ، خانلار باپكارنىڭ موكىسىدەك، مۆكمۆكىلەك ئوينىۋاتقان بالىلاردەك بىرىنىڭ ئورنىغا بىرى ئالمىشىپ تۇرۇۋاتتى. باشقىسىنى دېمىگەندىمۇ، مۇھەممەت تۇغلۇقچە بولغان ئارىلىقتا 8 ~ 10 دەك خان ئالمىشىپتۇ. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسىنى تونىمىسىمۇ، لېكىن نام ـ شەرىپى، پەزىل ـ پاراسەتلىرىنى ھەم خەلقىگە سالغان رەنجى ـ رىيازەتلىرىنى... تارىخ ـ تەزكىرەلەردىن ۋە ئاۋامنىڭ باھا ـ ۋەسىيەتلىرىدىن بىلىپ، ئاڭلاپ تۇردى ئۇ. سەئىدخان، ئابدۇرەشىدخان، ئابدۇكېرىمخان، قۇرەيشخان، ئابدۇلېتىپخان... ۋاي ـ ۋي، مانا بۇلارنىڭ قايسى بىرى توغرىسىدا باھا ـ مۇلاھىزىلەر بولۇنمىدى. ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە يارىشا تۇتقان يولى بولسىمۇ، بىراق ئاۋامنىڭ دىلىغا ياقىقانلىرى بەكمۇ ئاز. مۇھەممەت تۇغلۇغاندىن كېيىنمۇ خانلار ئالمىشىپ تۇردى. ئابدۇللاخاندىن باشلاپ ھېسابلىغاندىمۇ 2 ~ 3 دەك خان بىرىنىڭ ئورنىغا بىرى ئالمىشىپ تەختكە چىقتى. ئۇلارنىڭ ئۆزئارا قىلىشقان ھەسەت ۋە سۇيىقەستلىرى ۋەجىدىن، بىرەرىمۇ خاتىرجەم ھالدا جاھان سوريالمىدى. ھەتتا تەختتە بىرەر يىلمۇ تۇرالماي، يۇرت ـ ماكانىنى تاشلاپ، سەرسان ـ سەرگەردان بولۇپ

چىقىپ كەتكەنلىرىمۇ بار. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى قېرىنداش، ھەممىسى تۇغقان، مۇسۇلمان، تاج ـ مەنسەپ شۇنداق نەرسە. ئۇ روشەن كۆزنى خۇنۇكلەشتۇرىدۇ، پاك دىلنى تۇمانلاشتۇرىدۇ، دانا ئەقلىنى خىرەلەشتۇرىدۇ، ئاخىرقى ھېسابتا ھەممىنى ئۆز شۆھرىتىنىڭ قۇلىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، بۇنداقلاردىن ئەقىدە، ۋىجدان ئىگىسى ئاز چىقىدۇ. ئۇ بىلىدۇكى، تاج ـ مەنسەپ ئىگىلىرىدىن ئاتىسىنى ئۆلتۈرگەنلەرمۇ چىققان. نېمە ئۈچۈن ئۆلتۈرىدۇ؟ يەنە مۇشۇ مەنسەپ ئۈچۈن، ئۆز ـ ئۆزىنى مۇستەھكەملەش ئۈچۈن، تېخىمۇ زور شۆھرەت ئۈچۈن!... لەنەت، مىڭ ـ مىڭلاپ لەنەت ئۇلارغا!...

ئۇ بۇگۈنكى خانلىق ھەققىدىمۇ چوڭقۇر تونۇشقا ئىگە ئىدى. جامائەت يىغىلغان سورۇنلاردا دېيەلمىسىمۇ، ئىچىدە بىلىپ تۇراتتىكى، بۇگۈنكى خان تۇنۇگۈنكى خاندىن ھېچقانداق پەرق قىلمايتتى. ئىسىمنىڭ ئالماشقىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ھەممىسى ئۆز شۆھرىتى ئۈچۈن قېرىنداشلىرىنىڭ ئورنىنى كولاۋاتقانلار ئىدى. خان ـــ دۆلەتنىڭ ئاتىسى. ئاتا بولغان ئادەم شۇ بولسا، ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى، پەرزەنت ـ پۇقرالىرى نېمە بولماقچى؟ ئۇنىڭدىن كېيىنكىلەرچۇ؟ ئابدۇللا مەزىنىنىڭ كۆز ئالدىغا ھامان بىر ـ بىرىگە قۇلاق يېقىشۇاتقان، پىچىرلىشۇاتقان؛ كۆز ئالايتىپ، مۇشت دېۋىلىشۇاتقان... ساراي ئەھلىلىرى كېلەتتى. بۇ ھال ئۇنى سەسكەندۇرەتتى، غەزەپلەندۇرەتتى...

ئىلىم ئەھلىلىرى بولسا، بۇنىڭ ئەكسىچە ئىدى. ئۇلار تۆت تەڭگە ئۈچۈن سارغىيىپ ـ موڭغۇيۇپ يۈرسىمۇ، ھېچ كىشىدىن نام ـ مەنپەئەت ۋە شانۇ ـ شۆھرەت تەلەپ قىلمايتتى. ئۆلىما بولغانلىق سەۋەبلىك، چىن مەنسى بىلەن ھېچ يەردە خورلانمايتتى. نادان بىراۋنىڭ ئۇلارنى تۇرلۇك سەۋەبلەر بىلەن خورلىغىنى ـــ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنى خورلىغىنى ئىدى.

ئۇلار ئۆز ئىلىمى بىلەن تەڭ ياشايتتى. يەنە شۇ ئىلىمى بىلەن نامى دۇنياغا تارايتتى. شۇڭا، ئابدۇللا مەزىننىڭ نەزىرىدە، پەقەت ئىلىم تەھسىل قىلىشلا ئىنسانىنىڭ مەڭگۈلۈك قىممىتى ۋە زىننىتى ئىدى.

كۈنلەر ئۆتۈپ باراتتى. گۈزەك تالىپ ــ مۇھەممەت ئۆز ساۋاقلىرىغا چىن ئىخلاسى بىلەن كىرىشىپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى ئۇنىڭ ساۋاق ئېلىشى بىر ئاش پىشىم ۋاقىتى بىلەن چەكلەنمەيتتى. تەكرارىمۇ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن داۋاملىشاتتى. ئالىدىغان ساۋاقلىرىنىڭ دائىرىسىمۇ كۈندىن ـ كۈنگە كېڭىيىپ ۋە چوڭقۇرلىشىپ، تۈرلىرى كۆپىيىپ بېرىۋاتاتتى. ئېلىپبە، ھېساب، باشلانغۇچ دىنىي ساۋاتلىرىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ، ئىستىلىستىكا، پەلسەپە ۋە تارىخ ـ جۇغراپىيە... كەبى بىر قەدەر قىيىن پەنلەر دۇنياسىغا شۇڭغۇپ كىرىپ كېتىۋاتاتتى. بالا چوڭقۇرلىغانسېرى، ئاتىنىڭ يۈكىمۇ ئېغىرلىشىپ بارماقتا ئىدى. ئۇ كۈننىي كۈنگە ئۇلاپ قېلىن ـ قېلىن كىتابلارنى ئوقۇيتتى. ئەس ـ يادى ھامان ئەتىكى يېڭى ساۋاقتا ئىدى...

قىسقىراپ كەتكەندەك تۇيۇلىدىغان تۈنلەر، بىر ـ بىرىدىن ئالدىراش كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى. چوڭۇلداپ سۆزلەپ تۇرىدىغان مۇھەممەتنىڭ يېشىغا يەنە بىر يېڭى ياش قوشۇلۇش ئالدىدا تۇراتتى...

... ــ قۇلھۇۋەللاھۇ ئەھەد ئاللاھۇس ـ سەمەد...

پېشىن نامىزىدىن يېنىپ ئەمدىلا ھويلىغا قەدەم باسقان ئابدۇللا مەزىن سۆيۈنۈش، ئىپتىخار ئىچىدە ئىزىدىلا توختاپ قالدى. «مەدرىس» دەپ ئاتىۋالغان كىچىك ئۆيدىن مۇھەممەتنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتاتتى. گەرچە بۇ ئاۋاز ئىنچىكە، پىشمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ قەدەر سىلىق ۋە يېقىملىق ئىدى.

ئۇ ھاياجانلاندى. كىتابلار دۆۋىسى قېتىدا باش كۆتۈرمەي ئۆگىنىدىغان بولۇپ كەتكەن ئوغلىنىڭ چۈشتىمۇ كۆپ

ئۇخلىيالمايۋاتقانلىقىنى ئويلاپ ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش كەلدى. ئۇنىڭ ئۆزىنىڭ بوينىغا مىنىۋېلىپ، ئات ئېتىپ چاپتۇرۇپ ئويناپدىغان غەمسىز چاغلىرىنى ئەسلەپ كەتتى. «بىچارە بالام... ئەقىللىك ئوغلۇم...» دېدى ئۇ بالىسىغا ئېچ ئاغرىتىپ. لېكىن يەنە ئارقىدىنلا قوشۇپ قويدى: «تېخىمۇ قاتتىق ئۆگەنمىسىلە بولمايدۇ، بالام. ھە... ئاۋازلىرىنى مۇشۇنداق چىقارسىلا... ئاللا مەدەت قىلغاي!...»

ئۇ ئوغلىنىڭ دىققىتىنى چاچماسلىق ئۈچۈن پۈتىنىڭ ئۈچىدا دەسسەپ ئاشخانا ئۆيى تەرەپكە ماڭدى. دەل شۇ چاغدا يەنە بىر ساۋاقنىڭ ئۇنلۇك ئاۋازىدا تەكرار قىلىنىۋاتقانلىقى ئاڭلاندى:

نىگارا، سەنسىزىن مەندىن نە ھاسىل؟
ئەگەر جان بولمەسە تەندىن نە ھاسىل؟
چۇ گۈلدىن رەڭ ئېمەس بۇلبۇلغە بۇيى،
باھارۇ باغۇ گۈلشەندىن نە ھاسىل؟
جەفاڭۇ ئىشۋەلەرنى فەن تۇتۇبسەن،
مۇنىڭتەك ئىشۋە پۈرفەندىن نە ھاسىل؟
كىشىكىم يوقتۇرۇر مېھرۇ ۋەفاسى،
ئەگەر خۇرشىددۇر ئاندىن نە ھاسىل؟
بۇ تۇرلۇك ھۆسىن ئىلە لۇتفى قۇلۇڭغە،
ئىنايەت قىلماساڭ، سەندىن نە ھاسىل؟

چۈچۈك، جۈشقۇن ۋە يېقىملىق بۇ ئاۋازمۇ مۇھەممەتنىڭ ئىدى. ئۇ مېھىر، ۋاپا ھەم ساداقەت تەكتىلەنگەن بۇ شېئىر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ بەش يېشىغا تەنتەنە قىلىۋاتقانىدەك قىلاتتى. شۇنداق، ئۇ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بەش ياشقا كىرىپ قالغانىدى.

جانلار قاياشى

كۈز.

ھاۋا سوۋۇشقا باشلىغانىدى. تېخى تۇنۇگۈنلا ئالەمنى يېشىللىققا پۈركەپ تۇرغان دەل ـ دەرەخ ۋە گۈل ـ گىياھلارنىڭ ياپراقلىرى سارغىيىپ، سوغ شامالدا شىرىقلاپ تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئەتراپ ئالتۇن رەڭگە كىرگەن. ئۇنىڭ بارغانچە قارىيىشقا تۇتۇنغان ھۆسنى، جەلپكارانە يازنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدىن بېشارەت بەرمەكتە ئىدى.

ئابدۇللا مەزىنىنىڭ ئۆي ۋە ھويلا ـ ئارامىلىرى قالايمىقانچىلىققا تولۇپ كەتكەنىدى. قۇرۇغان ئوت ـ چۆپ، پاخال ـ سامان، داس ـ چېلەك، تاغار، يوتقان ـ كۆرپىلەر... ھەرياق تاشلىنىپ، گويا ئۇرۇشتىن كېيىنكى خارابلىكنى ئوخشاپ قالغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆيدىكى نەرسىلەر تالادا، تالادا تۇرۇشقا تېگىشلىكلىرى ئۆيده چېچىلىپ ياتاتتى. سارغايغان غازاڭلار ئۇستى ـ ئۇستىلەپ تۆكۈلۈپ، جەننەت سىياقىدىكى بۇ ھويلىنى گويا قىيامەت ۋەيرانچىلىقىغا ئوخشىتىپ قويغانىدى.

ئابدۇللا مەزىن پېشىن نامىزىنى ئوقۇپ بولۇپلا، ئۆيگە يۇگۇرۇپ دېگۈدەك قايتىپ كىردى. مەھەللە جامائىتىگە ئىمامەتچىلىك قىلىپ، نامازنى بىرلىكته ئوقۇپ تاماملىغىنى بىلەن، كاللىسىدا ھامان شۇ سۆيۈملۈك ئوغلى ئەگىپ يۈرەتتى. «شۇ بالام نەگە كەتكەندۇر؟» دەپ ئويلىدى ئۇ، نامازباشلاشتىن بۇرۇن قىبلىگە يۈزلىنىپ تۇرۇپ. «بىرەر نا ئەھلى ئېلىپ قاچقانمىدۇر؟» دەپمۇ خىيال قىلدى، نامازتۇگەشكە ئازلا قالغان

بىر چاغدا. ئىشقىلىپ، نامازنى تېنىچ ـ ئامان تۈگىتىۋالدى. ئەمما، كۆڭلىدە بولسا، بۇ قېتىمقى نامىزىم قوبۇل بولماي قالغانمىدۇر؟ دەپ ئەنسىرەيتتى. «ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللا ئۆزى كەچۈرەر» دەپ پىچىرلىدى ئۇ، قالايمىقانچىلىق ئىچىدە قالغان ھويلىغا قەدەم بېسىۋېتىپ. ھويلا، ئۇ مەسچىتكە ماڭغان چاغدىكىدىنمۇ بەك قالايمىقانلىشىپ كەتكەنىدى.

ئابدۇللا مەزىنىنى كۆرۈپلا، ئايالى ئۇنىڭغا ئېسىلىپ بۇقۇلداپ يىغلىدى.

ـــ سىلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ئىزدىمىگەن يېرىم قالمىدى. بىزنى قورقۇتۇپ ئويىنىغان بولمىسۇن دەپ، كاتساندۇقنىڭ ئىچى، يوتقان ـ كۆرپىلەرنىڭ ئارىسى، ئېغىل، ئۆگزە... ئىزدىمىگەن ھېچېيېرىم قالمىدى. شۇ بىچارە بالام نەگە كەتكەندۇ. نەگىمۇ كەتكەندۇر، دادىسى؟

ـــ سەبرى قىلسىلا... ـــ دېدى ئابدۇللا مەزىن، چاناقلىرىدىكى ياشنى خوتۇنىدىن مىڭ تەستە يوشۇرۇپ، ـــ ئاللا، ياراتقان بەندىسىنى بىھۇدە خار قىلمايدۇ. بالىنى بىزگە بۇيرۇغان بولسا، ئۇنى ھېچبىر بەندە، ھېچېيەرگە ئېلىپ كېتەلمەيدۇ. بالىمىزنى ئاللا ئۆزى ساقلايدۇ. خۇدا ساقلايدۇ...

ئىككىيلەن يەنە ئۇن ـ تىنسىز ئىزدەشكە كىرىشتى. ئاخشامدىن بېرى گېلىدىن بىرەر تېمىم سۇمۇ ئۆتمىگەن بۇ ئەر ـ خوتۇن، توۋلاپ پۇتۇپ كەتكەن ئاۋازلىرى بىلەن يەنە ۋارقىرايتتى.

ـــ مۇھەممەت!...

ـــ ھوي!... مۇھەممەت قارى!...

ـــ بالام مۇھەممەتخان!...

ـــ نەدە سىلى، خۇدايىم بەرگەن مۇھەممىتىم!...

تېخى تۇنۇگۈن كەچقۇرۇنلا بۇ كەڭرى ھويلىدا چېپىپ

يۇرگەن، ئوغلاق ـ پاقلانلارنى، ئىت ـ مۇشۇك ۋە توخۇ، موزايلارنى ئەگەشتۇرۇپ ئوينىغان مۇھەممەت تۇيۇقسىزلا غايىب بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇ، ئاخشامدىن بېرى ھېچيەردە كۆرۈنمەيتتى. ئۇنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكى بىلىنگەن دەقىقىدىن باشلاپ، ئەر ـ ئايال ئىككەيلەننىڭ ئارامى پۈتۈنلەي بۇزۇلدى. ئابدۇللا ئىمام، ئەزىز ئوغلى ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلىشتىن ئايانمايدىغان ئابدۇللا مەزىن، بالىسى بىلەن بىرگە ئويناپدىغان بالىلارنىڭ ئۆيلىرىگە بىر ـ بىرلەپ بېرىپ باقتى. ئۇچرىغانلا ئادەمدىن سۈرۈشتۈردى. ئۆيى ئەتراپىدىكى چىت ـ ماندالارنىڭ ئارىسىنى ئاختۇرۇپ كۆردى، تېپىلمىدى. ئايالى بولسا، ھويلا ـ ئارامنى بېشىغا كىيىپ، خۇددى ھازىدار ئادەمدەك ھۇ تارتىپ يىغلايتتى. «يامان كۆزنىڭ بالاسىغا كەتكەنسەنمۇ بالام.» «نا ئەھلىنىڭ قازاسىغا كەتكەنسەنمۇ بالام؟!» ھويلا ماتەم تۈسىگە كىرگەندى. ئاننى ھېچبىر تەسەللى بىلەن بېسىقتۇرغىلى بولمايتتى...

ئابدۇللا مەزىنمۇ يىغا تۇتۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇ، خوتۇنىنى پەسكويغا چۈشۈرۈش ئۈچۈنلا، ئۆزىنى تۇتۇپ تۇرۇۋاتاتتى...

كۈن ئولتۇردى. كەچ كىردى. قاراڭغۇمۇ چۈشتى. ئەتراپ زۇلمەت پەردىسىگە ئورالغانسىرى، ئابدۇللا مەزىنىنىڭ كۆڭلى شۇنچە بىئارام بولۇۋاتاتتى. كاللىسى قاراڭغۇلىشىپ، خىيالىغا ھېچ زامان يەتمىگەن قورقۇنچلۇق ئىشلار يېتەتتى. «بالىنى بىرەر نائەھلى يولۇچى ئېلىپ قاچقانمىدۇر؟» دەيتتى ئۇ، ۋاژىلداپ ئېچىشۋاتقان يۈرىكىنى كۆكرىكى ئۈستىدىن تۇتۇپ تۇرۇپ، «ياق، ئاغزىمغا تاش ـ تۇپراق! بۇنداق بولۇشتىن، ئەزىز ئوغلۇمدىن تېرىك ئايرىلىشتىن خۇدا ساقلىسۇن!... ئەگەر شۇنداق بولغان تەقدىردە، بىرەر ناكەس بالىنى ئېلىپ قاچقان تەقدىردە، بالا ‹ئانا!› دەپ ۋارقىرار ئىدى. ناتونۇش بىرەرى تارتىپ

ماڭسا جىم تۇرىدىغان دۆت بالىلاردىن ئەمەس ئۇ. ئۇنداقتا، ئۇنداقتا...» ئۇ جىددىيلەشكەنسېرى توختىماي يۆتىلىپ، ئۆي ئەتراپىنى يېنىش ـ يېنىشلاپ ئايلىنىپ چىقاتتى. بالا، يېقىنلا يەردە ماراپ تۇرغاندەك، ئۇنىڭ ئىزدەشلىرىگە قاراپ تۇرغاندەك بىلىنەتتى. ئاتا، نەتىجىنىڭ مۇشۇنداق بولۇپ چىقىشىنى تىلەيتتى. دەسلەپتە، ئەر ـ ئايال ئىككىلىسى مۇشۇنداق ئويلىغانىدى. لېكىن، بارا ـ بارا بۇ پەرەزمۇ يوققا چىقتى. ھەرقانچە مۆكۈنۈۋالسىمۇ، شۇنچە ئۆزاق مۆكۈنەرمۇ؟ مۆكۈندى دېگەن ھالەتتىمۇ، مۇشتۇمدەك بالا گۆردەك قاراڭغۇدىن قورقماسمۇ؟ قورسىقى ئاچماسمۇ، ئۇسسىماسمۇ؟... «ياق. بۇ، مۆكۈنۈۋېلىپ، ئاتا ـ ئانىسىنى بۇ قەدەر قورقۇتىدىغان تاش يۈرەك ئوغۇللاردىنمۇ ئەمەس. ئەمىسە، ئەمىسە... نېمە كېلىشمەسلىك بولغاندۇ بالىغا زادى؟...»

بىر كېچە يىغا ـ زارە، ئەنسىرەش، ئەندىشىلەر بىلەن ئۆتۈپ كەتتى. ئەر ـ خوتۇندىن ھېچقايسىسى كىرپىك قاقمىدى. بىر تامچە سۇمۇ يۇتمىدى. يۇز بەرگۈسى تۇرلۇك كېلىشمەسلىكلەرنى ئىچىلىرىدە بىلىشىپ، بىر ـ بىرىدىن يوشۇرۇنچە ياش تۆكۈشتى. مانا بۇگۈن يەنە ئانىنىڭ يۈرەكنى ئېزىدىغان يىغىسى...

ـــ يىغلىماڭلار ئانىسى، ـــ دېدى ئابدۇللا مەزىن، ساقلى ئارىسىغا سىڭىشىپ كېتىۋاتقان ياشلىرىنى چاپىنىنىڭ يېڭى بىلەن ئېرتىپ قويۇپ، تىترەڭگۈ ئاۋازدا، ـــ ئاللا بىزگە بۇيرىغان بولسا، تېپىلىپ قالار. ئاللا بەندىسىنى بەھۇدە كۈلپەتكە سالمايدۇ...

ـــ ئاللا رەھىم قىلسا بولاتتى. بىزنى تىرىك ئۆلتۈرمىسە بولاتتى. جىگىرىم بالامدىن راستىنلا ئايرىلىپ قالىدىغان ئىش بولسا، مەن ياشىيالمايمەن. ياشىمايمەن، دادىسى!...

ـــ ئۇنداق دېمەڭلار. سەبرى قىلىڭلار... بالىمىز تېپىلىپ

قالار...

— دا... دادىسى... — دېدى ئايال بىردىنلا ياش يۇقى كۆزلىرىنى ئېرىگە تىكىپ، — سىلى بەكمۇ ئىشىنىپ كەتمەيدىلا، شۇنداقتىمۇ سەۋەبىنىڭ ئالىمى دەپتىكەن، مامۇت باخشىغا بىر رەم سالدۇرۇپ باقمىزمۇ - يا؟

— رەم؟

— ھە - ئە، رەم.

...

ئارىنى يەنە ئازابلىق سۈكۈت باستى. ئەر - خوتۇنىنىڭ يىغا يامىشىپ تۇرغان ئېكىدا، چىرايلىق، ئەقىللىك ۋە شوخ بالىسىنىڭ نۇرلۇق سىيماسى سېھرلىك يۇلتۇزدەك پارلاپ تۇراتتى...

مۇھەممەت مېھرى ئىسسىق بالا ئىدى. ئۇ ساغلام ۋە ناھايىتى ئەقىللىك چوڭ بولۇۋاتاتتى. كىچىك بولۇشىغا باقماي، ئۇنىڭ تىلىنىڭ تاتلىقلىقى، چېچەنلىكىگە خۇي - پەيلىنىڭ ئوڭلۇقلىقى ۋە ئەدەبلىكلىكى قوشۇلسا، كىشىنىڭ ئىچ - ئىچىدىن مەسلىكىنى قوزغايتتى. ئۇ، ھەرقانداق چاغدا، ئاتا - ئانىسىغا «سىلى، ئۆزلىرى» بىلەن گەپ قىلاتتى. ئابدۇللا مەزىنىنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرغىنى، مۇھەممەتنىڭ خاتىرىسى پۈتۈلئادده كۆچلۈك ئىدى. ئۇ ھەرقانداق ساۋاقنى شۇ كۈنىلا ئەستە ساقلىۋېلىپ، «يەنە بارمۇ؟» دېگەندەك، ئۇستازىنىڭ — تەلەپچان دادىسىنىڭ كۆزلىرىگە مۆلدۈرلەپ قارايتتى. ئابدۇللا مەزىنىنىڭ بايقىشچە، بالا ئەستە قالدۇرۇش، ئاددىي قاپىيەلەرنى تۇزۇش ۋە يۇزە ئوخشىتىشلاردا ئىلگىرىلەپلا قالماستىن، پىكرىي چوڭقۇرلۇقتىمۇ يېشىغا ماس كەلمىگەن بىر سۈرئەتتە ئالغا سىلجىپ كېتىۋاتاتتى. تېخى يېقىندىلا ئارىغا قويۇلغان بىر مۇئەممە دادىنى بەكلا چۆچۈتكەندى.

— ئاللا ئادەمنى قانداق يارىتقان، ئاتا؟ — بىر كۈنى،

داستىخاندىلا شۇنداق دەپ سوراپ قالدى مۇھەممەت.

ــ تۇپراقتىن ياراتقان، ــ ئاددىي چۈشەنچىسى بويىچە ئۇدۇللا جاۋاب بەردى دادا.

ــ توپىدىن لاي ئېتىپما؟

ــ ياق... ھە، شۇنداق.

ــ مەن ئاداشلىرىم بىلەن ياساپ ئويناپدىغان لاي قوچاققا ئوخشاشما، ئاتا؟

ــ ھە ... ئە.

ــ ئەمىسە، بىز ياسىغان قوچاق گەپ قىلمايدىكەنغۇ؟

ــ ئۇنىڭ جېنى بولمىسا، بالام؟

ــ ئۇنداقتا، جاننى خۇدا بېرەمدا، ئاتا؟

ــ ئەلۋەتتە. جاننى خۇدا بېرىدۇ، يەنە خۇدا ئالىدۇ.

ــ ھەممە نەرسىنىڭ جېنى بولامدۇ، ئاتا؟

ــ ئەلۋەتتە، ئالەمدىكى جىمى بارلىقنىڭ جېنى ۋە تىلى بار، بالام.

ــ ئەمىسە، جان دېگەن قانداق نەرسە، ئاتا؟

ــ جان دېگەن... جان دېگەن... ــ ئابدۇللا مەزمۇنلۇق تىلى بىردىنلا كالۋالاشتى. ھېچكىم ئۇنىڭدىن بۇنداق بىر سوئالنى سوراپ باقمىغانىدى، ــ جان دېگەن بىر ھور...

ــ ئېغىزدىن چىقىدىغان ھورنىڭ ئۆزى جانما؟ ــ يەنە ئۇلاپ سورىدى بالا.

ــ ياق، بۇ دېگەن... ــ دادا ئىختىيارسىز ھالدا ساقلىنى چىمدىدى.

ــ ئاللا، سىلىنى قەيەردىكى لايدىن ياسىغان ئاتا؟

ــ مېنى لايدىن ياسىمىغان، ئاپام تۇغقان.

ــ ئەمىسە، مېنىچۇ؟

ــ سىلىنىمۇ ئاپىلىرى تۇغقان، بالام.

ــ بايا، ئادەمنى لايدىن ياراتقان دېمىدىلىمۇ ئۆزلىرى؟

— بۇ، مۇنداق گەپ... — دادىنىڭ كاللىسىغا ھېچقانداق گەپ كەلمىدى، — مۇنداق گەپ...

— ئاللا نەدە تۇرىدۇ، ئاتا؟

— بۇ...ئاللا تائالا دېگەن... ئاللا دېگەن ئەرش كۇرسىسىدا...

— مەن ئاللانى كۆرەلەيمەنمۇ، ئاتا؟

...

چوڭ ۋە ئېغىر بىر سوئال بىرمۇنچە شاخلاپ كەتكەنىدى. دادا، ئۆزىنىڭ بىلىمىنىڭ تېيىزلىقىنى تەن ئالدى. قانچە قىلسىمۇ بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيدىغانلىقىنى، گەپ ئەگىتكەن ھالەتتىمۇ، ئوغلىنى قايىل قىلالمايدىغانلىقىنى ھېس قىلدى. ئۇ، ئاللانىڭ مۇتلەق بارلىقىغا ۋە بىرلىكىگە شەكسىز ئىشىنەتتىكى، بۇ ھەقتىكى ھېچبىر گۇمان ۋە سەۋەبىيەتكە ئورۇن قالدۇرمىغان، بۇ توغرىسىدا ئويلىنىپمۇ باقمىغانىدى. بۇ خۇسۇسىدا ئويلىنىشمۇ، دىنسىزلىق بىلەن باراۋەر ئىدى ئۇنىڭ نەزەرىدە. مانا ئەمدى، ئەتىۋارلىق ئوغلى ئاجايىپ بىر مۇئەممانى سوراپ قالدى ـ ھە؟... ئۇ، چۆچىدى. ئەندىشە قىلدى. ئاخىرىدا خۇشمۇ بولدى. سوئال غەلىتە بولسىمۇ، لېكىن بۇ، ئوغلىنىڭ پىكىرلىك ئادەم بولىدىغانلىقىدىن بېشارەت بېرىپ تۇراتتى. دادا، سۆيۈنۈش ئىچىدە ئەنسىرىدى: بۇ بالىغا ئەمدى ئۇنىڭ ساۋاقلىرى توغرا كەلمەيدىغان يەرگە كەپقاپتۇ. قايسى مەدرىسكە بېرىش ھەققىدە ئويلىنىدىغان ۋاقتى بوپتۇ.

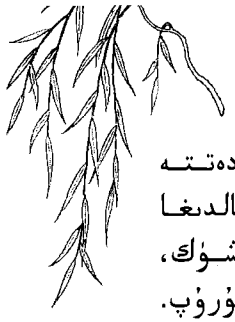
كېيىنكى كۈنلەردە، مۇھەممەت تېخىمۇ كۆپ سورايدىغان بولۇۋالدى. شۇ سەۋەبلىك، دەسلىپىدە زور ئىشتىياق ۋە خۇشلۇق بىلەن ساۋاق باشلىغان دادا، بارا ـ بارا ئوغلىنىڭ سوئاللىرىدىن ئەندىشە قىلىدىغان، قورقىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇستاز ئورنىدا تۇرۇپ ساۋاق بېرىڭ ـ يۇ، تالىپىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرەلمەڭ. بۇ قانداق مۇدەررىسلىك؟ ئۇ بىرمۇنچە تالىپلارنى ساۋادلىق قىلىپ قولدىن چىقارغان بولسىمۇ، بۇنداق قانائەتسىز

بالىنى، ئوغلىدەك بۇنداق تەشەببۇسكار ۋە جۇرئەتلىك تالىپنى ئۇچراتمىغانىدى. باشقا مۇدەررىستىن ساۋاق ئالغان بولسا، بۇ قەدەر جۇرئەتلىك بولالماسمىدى ـ يا؟ دادا شۇنداقمۇ ئويلاپ قالاتتى بەزىدە. بىراق، مۇھەممەتنىڭ كېينىكى كۇنلەردىكى ئىلىمگە ھېرىسلىكى، دادىنىڭ بۇ خىيالىنىڭ تۇپتىن خاتالىقىنى ئىسپاتلىغانىدى...

مۇھەممەت، ئالىم مۇجىزادلىرىغا ئالاھىدە مېھرى بىلەن باقاتتى. يۇلتۇزلارغا گەپ قىلاتتى. قۇياش بىلەن بىرگە كۇلەتتى. بۇلۇتلار بىلەن يىراقلارغا ئۇچاتتى. ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا، كۆپىنچە قوزا، موزاي، ئىت، توخۇلىرى بىلەن ئويىناياتتى. شۇڭلاشقا، ئۇ ئۆيگە كىرگەندە ۋە چىققاندا، بىر ـ ئىككى قوزا، بەش ـ ئالتە توخۇ، كۇچۇك ھەم مۇشۇكلەر ئارقىسىدىن ئەگىشىپلا يۇرەتتى. ئۇ يىراقراق يەرلەرگە كېتىپ قالغان كۇنلىرى ھويلىدا ئالاتوپىلاڭ كۆتۇرۇلەتتى: ئىت ئەنسىز قاۋايتتى، ھۇۋلايتتى. قوزىلار ئانىسىغىمۇ قارىماي مەرەيتتى. توخۇلار گويا بىرەر نەرسىدىن ئۇركۇپ كەتكەندەك، ئاسمانغا قاراپ ئەنسىزلىك بىلەن قاقىلدايتتى، قىچقىراتتى. تاغىل مۇشۇك ئاسلانلىرىنى ئەگەشتۇرۇپ ئۆگزىگە چىقىۋالاتتى ۋە يەرنى تاتىلاپ توختىماي مىياڭلايتتى... «ئەيىۋھەنناس، مۇھەممەت قارىي!» دەپ كېتەتتى ئابدۇللا مەزىن، شۇنداق ۋاقىتلاردا سىرتتىن يېنىپ كەلگەن ئوغلىنى قۇچىقىغا ئېلىپ تۇرۇپ، «سىلى بولمىسىلا، ئۆيدىكى جان ـ جانىۋارلار غەلىيان كۆتۇرۇپ، قۇلاق ـ مېڭىمىزنى يەپلا كېتىدىكەن ئەمەسمۇ. سىلى يىراققا بارمىسىلا جۇمۇ!»

«ئاللا خالىسا، ئەمدى ئۆيدىن تالاغا چىقمايمەن ئاتا.» دەيتتى مۇھەممەت ئاتىسىنىڭ قۇچىقىدا پىلتىڭلاپ تۇرۇپ.

ئاتا ئىپتىخار بىلەن كۇلۇپ كېتەتتى. مۇھەممەتمۇ تاتلىق ئاۋازى بىلەن پىخىلداپ كۇلەتتى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، ئەزىز ئاداشلىرىم! ـــ ئادەتتە تالادىن شۇنداق دەپ ھويلىغا قەدەم باساتتى مۇھەممەت، ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئەتراپىغا ئولىشۋالغان ئىت ـ مۇشۇك، قوزا ـ پاقلانلارنىڭ باش ـ كۆزلىرىنى يۇمشاق سىيلاپ تۇرۇپ. شۇئان، قوزىلار ئۇنىڭ پېشىنى، يۇز ـ كۆزلىرىنى يالايتتى. توخۇلار يەڭگىل قاقىلداپ، قانات ـ قۇيرۇقلىرىنى ئۇنىڭ تامبىلىنىڭ پۇشقىقىغا سۈركەيتتى. بىر ـ بىرلىرى بىلەن چىقىشالمايدىغان ئىت بىلەن مۇشۇكمۇ ئىختىيارسىز ھالدا بىر يەرگە كېلىپ، مۇھەممەتنىڭ ـــ قەدىرلىك دوستىنىڭ ئۇچرىغانلا يېرىگە سۆيۈپ ـ يالايتتى. يېقىنچىلىق بىلەن مياۋلايتتى، قاۋايتتى...

ـــ سۇغا سىيسەك يامان بولىدىكەن. نانىنى دەسسىسەك يامان بولىدىكەن. يەرنى ئۇرساقمۇ يامان بولىدىكەن... ئۇنداقتا، ـــ دېدى مۇھەممەت بىر كۇنى كەچتە دادىسىغا يەنە سوئال قويۇپ، ـــ ئۇنداقتا، بۇلار بىزنىڭ قىلغانلىرىمىزنى قانداق بىلىدۇ، ئاتا؟

ـــ ھە... بۇرۇن دېگەنتىمغۇ سىلىگە، ھەممىلا نەرسىنىڭ جېنى بار، تىلى بار، ئوغلۇم، ـــ يەنە ئۆز چۈشەنچىسى بويىچە جاۋاب بېرىشكە تىرىشتى دادا، ـــ شۇڭا، سۇغا تۈكۈرسەك، يامان بولىدۇ ـــ سۇ خاپا بولىدۇ. جىرىملارنى سۈندۇرساق، يامان بولىدۇ ـــ جىرىم يىغلايدۇ. گۈل ـ چېچەكلەرنى ئۈزسەك، يامان بولىدۇ ـــ ئۇلار بىزنى تىللايدۇ. ھايۋانلارنى خارلىساق، يامان بولىدۇ ـــ ئۇلار بىزنى قاغايدۇ...

مۇھەممەت، ئەھمىيەتلىك ساۋاق ۋە ئۇنىڭدىن تۇغۇلىدىغان ساناقسىز سوئال ـ مۇئەممالار ئارىسىدا ئۆسۈپ بارماقتا ئىدى. كۈنلەر ھەپتىلەرنى، ھەپتىلەر ئايلارنى قوغلاپ، يىللار داۋاننى بىر ـ بىرلەپ ئارقىغا تاشلاپ كېلەتتى. نەچچە رامىزان، قۇربان ھېيىت ئۆتۈپ، يەنە بىر قۇربان ھېيىت يېتىپ كەلدى. بارچە ئۇيغۇر ئائىلىلىرى قاتاردا، ئابدۇللا مەزىن ئائىلىسىمۇ بالدۇرلا

هېيت تەييارلىقىغا كىرىشىپ كەتكەندى.

هېيت نامىزىنى ئوقۇتۇپ بولۇپلا، ئەل ـ جامائەتنىڭ ئەھلى ـ مەھەللىنى پەتلەش تەكلىپىنى كېيىنگە قالدۇرۇپ، ئالدىراپ ئۆيگە كىرگەن ئابدۇللا مەزىن، خوتۇننىڭ يەنىلا ساڭزا ـ قۇيماق بىلەن مەشغۇل بولۇپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ سەل ئاچچىقلاپ قالدى.

ـــ تېخىچە ساڭزا بىلەن ھەپىلىشىپ، مىسىلداپ ئولتۇرۇپسىلە. كەچكىچە ساڭزا ـ قۇيماق يەپلا ئولتۇرمىزمۇ، خوتۇن؟ ـــ دېدى ئۇ ئوڭ پۇتىدىكى مەيسە ـ كالاچنىڭ ئارىسىغا كىرىۋالغان نېمىدۇر بىر نەرسىنى ئاختۇرۇۋېتىپ، ـــ ھېلى جامائەت گۈرۈلدەپ كىرىدۇ. ئۇ چاغدا، بىز تېخى قۇربانلىق قىلمىغاندۇق دەپ يۈزىمىزنى داپتەك قىلىپ ئولتۇرمىزما؟ قۇربانلىق قىلىنىدىغان قوشقارغا ئۇسسۇزلۇق بەردىلمۇ؟ مەن ئىشلىتىدىغان پىچاق، بىلەيلەر قېنى؟

ـــ مانا، مانا... ـــ دېدى ئايال تەمتىرەپ، ـــ ھازىرلا تەييار قىلاي، ھازىرلا... سالىدىغان ساڭزا ـ قۇيماقلارمۇ تۈگەي دېدى. قوشقارغا ئۇسسۇزلۇق بېرىپ بولغان. پىچاق تاختىبېشىدا، بىلەي مانا...

ـــ بۇ گەپچە، قوشقارنى بىر ئۆزۈملا بىر تەرەپ قىلىدىكەنمەن ـ دە؟ ـــ دېدى ئابدۇللا مەزىن غاراڭ ـ غۇرۇڭ ۋە سوغۇق ئاۋازدا خىتاب قىلىپ، ـــ بوپتۇ، سىلى ساڭزا بىلەنلا ئۆتسىلە. قوشقارنى بىر مەنلا يېگەندىكىن... ـــ ئارقىدىنلا، سېرىق بىر مېكىيان بىلەن قوغلاشماق ئۇيناۋاتقان ئوغلىنى توۋلىدى، ـــ مۇھەممەت قارىي، ئاۋۇ ئاداشلىرىغا خوش! دەپ قويۇپ، بۇ ياققا كەلسىلە، قۇربانلىق قىلىمىز.

ـــ خوش، ئاتا.

ئابدۇللا مەزىن، قۇربانلىققا ئاتاپ بېقىۋاتقان كۆك قوشقىرىنى ھايت ـ ھۇيت دېگۈچە يەرگە يېقىتىپ، پۇتلىرىنى

چۈشەپ بولدى.

— مەن قوشقارنى بوغۇزلايمەن. سىلى قورقۇپ كەتمەي، قوشقارنىڭ پاچاقلىرىنى چىڭ تۈتۈپ، تۈكلىرىگە مەھكەم ئېسىلىپ ئولتۇرسىلا بالام.

— تۈكىگە ئېسىلمىسام نېمە بولىدۇ، ئاتا؟

— ساۋابى بولمايدۇ. قىيامەت كۈنى مۇشۇ قوشقار بىزنى پىلسىرات كۆۋرۈكىدىن تارتىپ ئۆتكۈزىدۇ.

— ئۆتكەن ھېيتتىمۇ ئۆلتۈرگەنتۇق. ئاشۇ قوشقارچۇ، ئاتا؟

— ئۇ باشقا گەپ، بۇ قوشقار باشقا گەپ. ئىككىسىنىڭ ساۋابى باشقا ـ باشقا، بالام.

— ئۇنداقتا، تۈكىنى قىرقىۋېلىپ، قوشقارنى قويۇۋېتەيلىچۇ، ئاتا.

— نېمە دېگەنلىرى بۇ؟ قۇربانلىققا تۈكى ئەمەس، جېنى لازىم قوشقارنىڭ. ھە، ئەمىسە پىچاق سۈردۈم، مەھكەم بېسىپ تۇرسىلا ـ ھە!

ئۇ شۇنداق دېدى ـ دە، مۇھەممەت تېخى تۇتۇۋېلىپ بولالمىغان بىر سۈرىنى ئوقۇۋېتىپ، «ساڭا ئەجەل، ماڭا پەرمان!» دېگىنىچە، يالتىراپ تۇرغان پىچاقنى سېمىز ۋە چىرايلىق كۆك قوشقارنىڭ بوغۇزىغا كۈچ بىلەن سۈركىدى. شۇئان، قوشقارنىڭ گېلىدىن قىپقىزىل قان ئېتىلىپ چىقىشقا باشلىدى. قوشقار باشتا ھېچنېمىنى تۇيمىغاندەك بوش ئىنجىقلاپ قويدى. دەقىقە ئۆتمەيلا جان ـ جەھلى بىلەن مەرەپ، بار كۈچى بىلەن تېپىچەكلىدى. ھازىرلا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىدىغاندەك يۇلقۇندى.

— بالام چىڭ باسسىلا. پۇتلىرىنى چىڭ تۇتسىلا! — دېدى ئابدۇللا مەزىن جىددىيلىشىپ، — پۇتى بوش چۈشۈلۈپ قاپتىكەن. ئاپلا!... چىقىرىۋالدى! بەك باسسىلا، بەك!

ئابدۇللا مەزىن بىر ياقتىن ۋارقىراپ، بىر ياقتىن، قوپۇپ

كېتىشكە ئورۇنئۇتقان قوشقارنى ئاستىغا بېسىشقا تىرىشاتتى. سول قولى بىلەن ئۇنىڭ مۇڭگۈزىنى مەھكەم قايرىپ، ئوڭ قولىدىكى پىچاقنى قوشقارنىڭ گېلىغا تېز ـ تېز سۈركەيتتى. قوشقار بولسا، بېشىنى ھەريان ئۇرۇپ، بوينىنى پىچاقتىن ئېلىپ قاچاتتى. ئاداققي كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى يىغىپ، ئەجەل لەشكىرى بىلەن ئېلىشماقتا ئىدى.

قوشقار زورۇققان، كۈچەنگەنسېرى، قان شۇنچە كۆپ ئېقىپ كېتىۋاتاتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ ئاسان جان بەرمەيدىغاندەك قىلاتتى. خارقىرايتتى. ۋارقىرايتتى...

مۇھەممەتنىڭ ئىچى سىيرىلىپ كەتتى. ئۇ دادىسىنىڭ گەپلىرىگە ئېغىزىدا ماقۇل دېگىنى بىلەن، ئەمەلدە قوشقارنىڭ پۇتىنى زادىلا تۇتمىدى. ھە ـ ئە، كۆرۈنۈشتە تۇتقانىنى دوراپ قويدى ـ يۇ، ئازراقمۇ كۈچ ئىشلەتمىدى. ئۇ ئىچىدە: قوشقار بىرلا سەكرەپ قوپۇپ كەتسىكەن. يىراقلارغا قېچىپ كەتسىكەن... دېگەنلەرنى ئويلايتتى.

ئۇ ئىچ ئاغرىتىش ئىچىدە، بىردىنلا قوشقارنىڭ كۆزىگە قاراپ قالدى. ئاجايىپكى، دەل شۇ چاغدا قوشقارنىڭ كۆپكۆك كۆزىمۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭغا تىكىلگەنىدى.

ـــ ۋاپاسىز! ـــ شۇنداق دەۋاتقانىدەك بىلىندى، خارقىراپ تۇرغان قوشقارنىڭ يالتىراپ تۇرغان كۆزلىرى.

ـــ ياق، مەن... ئاتام...

ـــ ئاتاڭ ئەمەس، سەن ۋاپاسىز! ـــ يەنە شۇنداق سادا كەلدى جان تالىشۋاتقان كۆزلەردىن، ـــ بىرگە ئوينىغان ئەمەسمىدۇق. ساڭا ئەگىشىپ چوڭ بولغان ئەمەسمىدىم؟...

ـــ شۇنداق، بىز بىرگە ئوينىغان. بىز ئاداش بولۇشقان!...

مۇھەممەت ئىختىيارسىز ھالدا ۋارقىراپ، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى ۋە ھۆركىرەپ يىغلىغىنىچە يىراقلارغا قاچتى. بايا تىن بېرى پۇشقۇرۇپ تۇرغان سېرىق مېكىيانىمۇ ئۇنىڭ ئارقىسىدىن

دوكۇلداپ يۈگۈردى.

ـــ بولمىدى... بالام مۇھەممەت قارىي!...

ئەمما، قوشقارمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ بولغانىدى. ئۇ يېرىمى ئۇزۇلگەن بولسىمۇ، لېكىن يۇلۇنى كېسىلمىگەن بوينىنى ساڭگىلىتىپ، مۇدۇرۇپ ـ چوقۇرۇپ قېچىپ كېتىۋاتاتتى.

ـــ ماۋۇ قوشقار قوپۇۋالدى. ۋاي بولمىدى... مۇھەممەت قارىي!... ئانىسى!...

ئەر ـ خوتۇنلارنىڭ بىرلىكتە قوغلاپ تۇتۇشى ۋە يېڭىباشتىن چۈشەشلىرى بىلەن، قوشقار ئاخىرى جان تەسلىم قىلغان بولدى. بىراق، بۇ جەريانىدىكى ھاردۇق ۋە خاپىلىق ئابدۇللا مەزىنىڭ ئوغۇسىنى خېلىلا قاينىتاقانىدى.

ـــ نېمە قىلغانلىرى بالام ئۇ، ئەتىگەندىكىسى؟ ـــ دېدى دادا، كەچقۇرۇن، مۇھەممەتكە خاپا بولۇپ. ئۇ، ئۆزىنى ئەڭ باسالمىغان چاغلاردىمۇ ئوغلىنى يەنىلا «سىلى، ئۆزلىرى» دەيتتى. بۇ، ئائىلىنىڭ ئەنئەنىسى ئىدى.

ـــ مېنى كەچۈرسىلە... ھايۋاننى خارلىسا يامان بولىدۇ، دېگەنىدىلە. قوشقىرىم مېنى قارغىۋېتەمدىكىن دەپ قورقتۇم... قوشقىرىمغا ئېچىم ئاغرىپ قالدى... پەقەت چىدىيالمىدىم... شۇڭا قېچىپ كەتتىم، ئاتا، ـــ دېدى بالا يىغلامسىراپ تۇرۇپ.

ـــ قۇربانلىق قىلىش، ھايۋانلارنى خارلىغانلىق بولمايدۇ، ئوغلۇم، ـــ دەپ چۈشەندۈردى ئۇ، قۇربانلىقنىڭ خاسىيىتى ھەققىدە توختۇلۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ھېس قىلىپ، ـــ بۇ، بىزگە ئاللا تەرىپىدىن بۇيرۇلغان، پەيغەمبىرىمىزدىن قالغان ۋاجىپ.

ـــ ۋاجىپ دېگەنلىرى؟... ـــ ئادەتتى بويىچە، يەنە سوئال بىلەن دادىسىغا تىكىلدى مۇھەممەت.

ـــ بۇ، مۇنداق گەپ بالام، ـــ بىلگەن ـ ئاڭلىغانلىرى ئاساسىدا چۈشەندۈرۈشكە كىرىشتى، ئابدۇللا مەزىن، ـــ سىلى

چۈشەنگۈدەك قىلىپ دېسەم، ئادا قىلمىسا بولمايدىغان دىنىي قائىدىلەر ــ پەرز بولىدۇ. قۇدرىتى يەتكەنلەر، شەرت ـ شارائىتى يار بېرىدىغانلار قىلىشقا بۇيرۇلغان دىنىي زۆرۈرۇيەتلەر ــ سۇنىنەت دېيىلىدۇ. ئەمدى ۋاجىپقا كەلسەك، ــ بىرمۇنچە چۈشەندۈرۈشلەردىن كېيىن، يەنە مىسال بىلەن ئوچۇقلاشتۇرۇشقا تىرىشتى ئۇ، ــ خۇسۇسەن، قۇربانلىق ھەققىدە مۇنداق بىر رىۋايەت بار:

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىسمائىل ئاتلىق بىر ئوغلى بارىكەن. ئۇ بۇ ئوغلىغا بەك ئامراق بولۇپ، ئۇنى جېنىدىنمۇ ئەزىز كۆرىدىكەن. ئۇنى بىردەم كۆرمىسە زادىلا چىدىمايدىكەن. بالىمۇ ھەم شۇنداق ئىكەن. بۇ ئاتا ـ بالىنىڭ بىر ـ بىرىگە بولغان ئامراقلىقىنى ھېچنېمىگە تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدىكەن. ئۇلارنىڭ زىيادە ئامراقلىقى، يىراق ـ يېقىندىكى كىشىلەر ئېغىزىدا داستان ئىكەن.

بىر كۈنى، پەرىشتىلەر:

ــ خۇدايا، ئىبراھىم مەن ساڭا دوست دەپ يۈرەتتى. ئەمەلدە، سەندىنمۇ بەكراق ئوغلىغا ئامراقتەك كۆرۈنىدىغۇ؟ ــ دەپتۇ.

ــ ئىبراھىمنىڭ ساڭا بولغان دوستلىقىنىڭ زادى قانداقلىقىنى سىلەرگە كۆرسىتىپ قويايى، ــ خۇدادىن شۇنداق بىر سادا كەپتۇ. ئارقىدىنلا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، خۇدادىن ئاجايىپ بىر پەرماننى ئاڭلاپتۇ:

ــ قۇربانلىق قىل!

پەرماننى ئاڭلىغان ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام 10 مىڭ تۆگە، 500 قوينى قۇربانلىق قىپتۇ. لېكىن، بايىقى پەرمان يەنە ئاڭلىنىپتۇ:

ــ قۇربانلىق قىل!

ــ ئى ئۇلۇغ خۇدا، سەن ئۇچۇن شۇنچە جاننى قۇربانلىق

قىلدىم، يەنە نېمىنى قۇربانلىق قىلسام، ئاندىن قۇربانلىقىم قوبۇل بولىدۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام.

ــ مېنىڭدىن ئۆزگە، نېمىنى ئەكە ياخشى كۆرسەڭ، شۇنى قۇربانلىق قىل! ــ دەپتۇ خۇدا.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئۇزاق ئويلىنىپتۇ. ئاخىرى، ئەڭ ياخشى كۆرۈدىغان ئادىمىنىڭ ئوغلى ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپتۇ ۋە ئۇنى تويغا ئېلىپ بارىدىغاندەك ياساندۇرۇپ، سىرتقا ئېلىپ مېڭىپتۇ. يۇيۇپ ـ تاراپ، يېڭى ئېگىنىلەرنى كىيدۇرۇشلەردىن كېيىن، ئوغلى شۇنچىلىك تارتىملىق بولۇپ كېتىپتۇكى، ئىبراھىمنىڭ ئۇنىڭغا قاراپ ئەقلى ھەيران قاپتۇ. كۆزلىرى نۇرلىنىپ، ئېغىزى شادلىقتىن يۇمۇلماي قاپتۇ. ئوغلىغا بولغان مېھرى بۇرۇنقىدىن نەچچە باراۋەر زىيادە بوپتۇ. شۇنداقتىمۇ، خۇداغا بولغان مېھىر ۋە ساداقىتى ھەممىنى بېسىپ چۈشۈپ، ئوغلىنى باشلىغان يولدىن يانماپتۇ.

يېرىم يولدا، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىسمائىلنى شەيتان ئازدۇرۇپ بېقىپتۇ. «سېنى ئۆلتۈرىدۇ. قاچ!» دەپتۇ. لېكىن، ئىسمائىل:

ــ خۇدانىڭ رىزالىقى ئۈچۈن ئاتام مېنى ئۆلتۈرمەكچى بولسا، ھېلىغۇ ئەرزىمەس بىر جېنىمكەن، مىڭ جېنىم بولسىمۇ پىدا قىلىمەن! ــ دەپتۇ.

شەيتان بۇنىڭ بىلەنلا قانائەت قىلماي، بالىنىڭ ئانىسىنىمۇ ئازدۇرۇشقا ھەرىكەتِ قىپتۇ. «جان ـ جىگەر ئوغلۇڭنى ئاتىسى ئۆلتۈرگىلى ئېلىپ ماڭدى. ئۇنى خۇدانىڭ رىزالىقى ئۈچۈن قۇربانلىق قىلماقچى. تېز بېرىپ قۇتقۇزغىن!» دەپتۇ.

ــ ئۇلۇغ خۇدانىڭ رىزالىقى ئۈچۈن بولىدىغان بولسا، ھېلىغۇ بىر ئوغلۇم بارىكەن، يۈز ئوغلۇم بولسىمۇ بەرگەن بولاتتىم، ــ دەپتۇ ئانا.

شۇنىڭدىن كېيىن، شەيتان ئانا ـ بالىنىڭ يېنىغا كۆپ قېتىم كېلىپ، ئۇلارنى دەيدىگە سېلىپ بېقىپتۇ. بىراق ھەر قېتىمدا دەككىسىنى يەپ، ئۇمىدسىز ھالدا قايتىپتۇ.

ــ ئى چىرايلىق ئوغلۇم، خۇدانىڭ پەرمانى بىلەن سېنى قۇربانلىق قىلماقچىمەن، رازى بولارسەنمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئاتا مىنى تېغىغا بارغاندىن كېيىن.

ــ ئۇلۇغ خۇدا شۇنداق پەرمان قىلغان بولسا، بۇ ئىشنى دەرھال ئىجرا قىلىڭ ئاتا، ــ دەپتۇ ئوغۇل، ــ ئۆيدە شۇنداق دېگەن بولسىڭىز، باغرى يۇمشاق ئانام بىلەن خوشلىشۇالماسمىدىم. خەير، ھېلىمۇ كېرەك يوق. بىچارە ئانامغا مېنىڭ سالامىمنى يەتكۈزۈڭ. دېگەن يەرلىرىدىن چىقالمىغان بولسامۇ، مەندىن رازى بولسۇن، ــ دەپتۇ ئوغۇل كۆزىگە ياش ئېلىپ.

ئاتا ـ بالا بىر ھازا يىغا ـ زارە قىلىشىپتۇ.

ــ ئى ئەزىز ئاتا، ــ دەپتۇ ئوغۇل بىر ھازادىن كېيىن، ئۆزىنى بېسىۋېلىپ تۇرۇپ، ــ خۇدانىڭ پەرمانىنى كېچىكتۈرمەك. پۇت ـ قولۇمنى دەرھال باغلاڭ. مەن ئاجرىيالمىغۇدەك باغلاڭ. كۆزۈمنىمۇ مەھكەم تېڭىۋېتىڭ. جان تالىشىۋېتىپ سىزگە قاراپ قالسام ياكى مىدىرلاپ قالسام، گۇناھكار بولۇپ قالىمەن...

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلىنىڭ پۇت ـ قوللىرىنى چىڭ باغلاپ، كۆزىنى مەھكەم تېڭىپ، قولىغا پىچاق ئاپتۇ. لېكىن شۇ چاغدا، خۇدادىن پىچاققا «كەسمىگىن!» دەپ پەرمان كەپتۇ. بۇنى بىلمىگەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پىچاقنى ئوغلىنىڭ بوغۇزىغا كۈچ بىلەن سۈركەپتۇ. پىچاق كەسمەپتۇ. يەنە سۈركەپتۇ، يەنە كەسمەپتۇ... ئۇچىنى سانجىسا، ئارقىغا قايرىلىپ كېتىپتۇ. يەنە سانجىسا، يەنە قايرىلىپتۇ... دەرغەزەبكە كەلگەن ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام، قولىدىكى پىچاقنى تاشقا بىر ئۇرغانكەن، تاش

ئىككى پارچە بولۇپ، ئۇنىڭدىن قان چىقىپتۇ. «تاشقا سالسام كېسىلەمدۇ، ئوغلۇمنى نېمىشقا كەسمەيسەن؟» دەپتۇ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام پىچاققا قاراپ.

ــ كايىماڭ، ــ دەپتۇ پىچاق جاۋابەن، ــ سىز بىر مەرتىۋە «كەس!» دېگۈچە، ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتائالا يەتمىش مەرتىۋە «كەسمە!» دەپ پەرمان قىلدى. ئەلۋەتتە خۇدانىڭ پەرمانىغا بويسۇنمەن ـ دە! ــ دەپتۇ پىچاق.

پەرىشتە، ھۆر ـ غىلمانلار ئىبراھىمنىڭ خۇداغا بولغان دوستلۇق مۇھەببىتىگە قايىل بولۇشۇپتۇ. شۇ چاغدا، خۇدادىن يەنە پەرمان كەپتۇ:

ــ ئى ئىبراھىم، سەن ماڭا بىر جان پىدا قىلدىڭ، مەن ساڭا سان ـ ساناقسىز جانلارنى ھەدىيە قىلىمەن!

شۇنىڭدىن كېيىن، ئاسماندىن بىر كۆك قوشقار چۈشۈپتۇ.

ــ ئوغلۇڭنىڭ ئورنىغا مۇشۇ قوشقارنى قۇربانلىق قىل! ــ دەپتۇ جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام.

ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئوغلى ئىسمائىلنىڭ پۈت ـ قوللىرىنى يېشۈۋېتىپ، ئورنىغا كۆك قوشقارنى قۇربانلىق قىپتۇ ۋە: «ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لائىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، ۋەلىللاھىلھەمدۇ (ئاللا ئۇلۇغ، ئاللا ئۇلۇغ، بىر ئاللادىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، ئاللا ئۇلۇغ، ئاللا ئۇلۇغ، بارلىق مەدھىيە ئاللاغا خاستۇر) دەپ تەكبىر ئېيتىپتۇ. شۇنىڭدىن بۇيان، قۇربان ھېيىتتا كۆك قوشقارنى، تاپالمىغاندا، ئۆزى ئەڭ ئامراق ۋە ساغلام قوشقارنى قۇربانلىق قىلىش ۋە مۇشۇ تەكبىرنى ئېيتىش مۇسۇلمانلارغا ۋاجىپ بولغانكەن. شۇڭا، بىزمۇ ئامراق قوشقارلىرىنى رازىمەنلىك بىلەن قۇربانلىق قىلىۋەتتۇق، بالام.

ــ ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لائىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر!... ــ مۇھەممەت ئىختىيارسىز ھالدا تەكبىر

ئېيتىپ قويدى. ئۇ دادىسى رىۋايەتكە قىستۇرۇپ ئېيتقان تەكبىرنى بىر ئاڭلاپلا تۇتۇۋالغاندى.

ئابدۇللا مەزىن، ئوغلىنىڭ ئەقلىگە يەنە بىر قېتىم ھەيران قالدى. شۇئان، ئىچ ـ ئىچىدىن تېشىپ چىقىۋاتقان ئىپتىخار تۇيغۇسى ئۇنىڭ چاناقلىرىغا ياش بولۇپ يىغىلدى.

ـــ مۇشۇنداق... مانا مۇشۇنداق ئېيتىمىز بالام، تەكبىر دېگەننى، ـــ دېدى ئۇ تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ھاياجاندىن ئۆزىنى ئاران تۇتۇۋېلىپ تۇرۇپ.

ئابدۇللا مەزىن ئوغلى ھەقىقەدە ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە، قەتئىي ھالدا كېسىپ ئېيتتى: «بالامنى بىرەرى ئېلىپ كەتمەپتۇ. ئۇ چوقۇم مۇشۇ ئەتراپتا. ئوغلاق، پاقلان، توخۇ ـ تۇمانلىنى يېڭىباشتىن ساناپ چىقايلى، خاتۇن!...» شۇنىڭغا ئۇلاپلا، باغ ۋە ھويلا ـ ئارامدىن يەنە ئەنسىز، بوغۇلغان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ـــ بالام مۇھەممەت قارىي!

ـــ ئوغلۇم مۇھەممەتخان!

...

* * *

كەچ.

كۇنپېتىشى بىلەن تەڭ، كۇزنىڭ ئىزغىرىن شامىلى يېڭىباشتىن كۈچىيىشكە باشلىدى. سوغ تەسىرىدە بەدەن قورۇلاتتى. ۋۇجۇدلار يېقىمسىزلىناتتى. يول ئۈستىدىكى، ئېتىز ـ قىرلاردىكى، ئومۇمەن، سىرتتىكى يېلىڭ كىيىنگەن بارچە كىشىنىڭ كۆز ئالدىغا ئىختىيارسىز ھالدا گۇرۇلدەپ كۆيۈپ تۇرغان چىرايلىق ئوت كېلەتتى. ئۇنىڭ تەنگە ھۇزۇر يېقىملىق ھارارىتىنى سېغىناتتى...

كۇنپېتىش تەرەپتىن كېچىنىڭ قارامتۇل پەردىسى تېزلىك بىلەن يېيىلىپ كەلمەكتە ئىدى. غازاڭلار بەس ـ بەستە شاراقلاپ

چۈشەتتى. ھەممىلا ياقنى قانداقتۇر بىر ئەنسىزلىك قاپلاپ تۇراتتى. يىراق ـ يىراقلاردىن ئاتلار كىشنەپ كېلەتتى. ئېشەكلەر ھاڭرايتتى، كالىلار مۆرەيتتى. قويلارنىڭ مەرەشكەن، ئىتلارنىڭ قاۋاشقان ئاۋازلىرىمۇ ئېنىق ئاڭلىنىپ تۇراتتى...

بىراق، مۇھەممەتنىڭ دىققىتىنى تارتقىنى بۇلار ئەمەس ئىدى. ئۇ بالىلىق تەپەككۇرى بىلەن، ئۆز دۇنياسىدا كېزىپ يۈرەتتى. ئۇنىڭ تۇيغۇن ئالىمىدە، ھەممىلا نەرسە ھەرىكەت قىلاتتى. ئويىنايتتى، سۆزلەيتتى، كۈلەتتى، يىغلايتتى. ئەڭ كىچىك بىر كۆرۈنمىمۇ مۇھەممەت ئۈچۈن ئاجايىپ بىر دۇنيا ئىدى. ئالايلۇق، ئۇنىڭ ئالدىدىن بىر تال چۈمۈلە غىلدىرلاپ ماڭغان بولسا، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن قەدىناس دوست سانىلاتتى ۋە ئىككىسى دەرھال پاراڭغا چۈشەتتى:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۈم، چۈمۈلە ئاداش، كەچ بولدى دەپ ئۆيلىرىگە ئالدىراپ ماڭدىلىمۇ؟ ــ دەيتتى ئۇ چۈمۈلىنىڭ ئالدىنى ئالىقىنى بىلەن توساپ تۇرۇپ.

ــ ۋەئەلەيكۈم ئەسسالام، مۇھەممەت ئاداش، دېگەنلىرى ئورۇنلۇق. كەچ كىردى، ئۆيۈمگە كېتىپ بارىمەن، ــ چۈمۈلىنىڭ شۇنداق جاۋاب بېرىدىغانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى ئۇ.

ــ بۇنچە ئالدىراپ نېمە قىلارلا؟ ــ يېنىشلاپ سورايتتى ئۇ يەنە.

ــ بايا تىنىقىياقى ئويىنىۋالدىم، ئەمدى يانمىسام بولماس. ئاتا ـ ئانام ئەنسىرەيدۇ. ساۋاق تەكرار قىلمەن...

ــ ئۆزلىرىمۇ ساۋاق ئېلىۋېتىپلا ـ دە، ئەمىسە؟

ــ شۇنداق بولمامدىغان ئادىشىم، مۇشۇ كۈنلەردە ساۋاق ئالماي بولامدۇ. ساۋاق ئالمىساق، ئاچلىقتىن ئۆلۈمىز. ئۆينى تاپالمايمىز، ئاچكۆزلەرگە يەم بولىمىز...

ــ سىلىگە ساۋاقنى ئاتىلىرى بېرەمدۇ، چۈمۈلەجان؟

ــ ئاتامۇ بېرىدۇ. كۆپراق ساۋاقنى ئانامدىن ئالىمەن

دېسىله.

ــ ماڭا ساۋاقنى ئاتام بېرىدۇ. ھە... كۈندۈزى نېمىشقا چىقمايدىلا، ئويۇن ئوينايتتۇق ئەمەسمۇ؟

ــ كۈندۈزى ئاتا ـ ئانام، ئاكا ـ تاغىلىرىم چىقىپ يېمەكلىك يىغىپ كېلىدۇ. مەن چىقسام، توخۇ ـ چۈجىلەرگە يەم بولۇپ كېتىمەن. كەچتە چىقسام، ئۇلار مېنى كۆرەلمەيدىكەن، شۇڭا بىردەم ئوينىۋالىمەن.

ــ مېنىڭ چۈجىلىرىمۇ جانلىرىغا ئارام بەرمەمدا؟

ــ سىلىنىڭلا ئەمەس، ھەممىلا چۈجە شۇنداق، مۇھەممەت قاريي... ــ بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ شۇنداق دەۋاتقانلىقىنى سېزەتتى ئۇ چۈمۈلىنىڭ، ــ دەسلىۋالاسدا، ئوينىغانىنى دوراپ بىزنى قوغلايدۇ. ئوينىشقان ئوخشايمىز دەپ قاچماي تۇرۇپ بەرسەك، ئۇچلۇق تۇمشۇقى بىلەن كېلىشتۇرۇپ بىر ـ ئىككىنى چوقۇپ، ئۇچەي ـ باغرىمىزنى چۈۋۈۋېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تۇيۇمايلا يەم بولۇپ كېتىمىز...

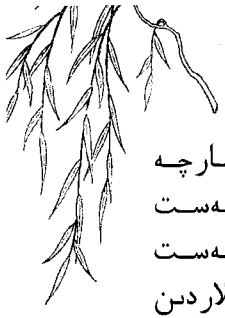
ــ قاملاشماپتۇ. جانلار بىر ـ بىرلىرىگە قاياش ئەمەسمۇ؟... ئاتام شۇنداق ساۋاق بېرىدۇ.

ــ ئەسلىدىغۇ شۇنداق ئىدى. لېكىن، ئۇچلۇق تۇمشۇقلۇقلار جېنىمىزغا ئارامليق بەرمەي كېتىپ بارىدۇ، مۇھەممەت قارى.

ــ بۇ... بۇ قانداق بولغىنى؟... ــ بۇنداق ۋاقىتتا، ئۇ ھۆپپىدە قىزىرىپ كېتەتتى ۋە يېنىدا چۈكۈلداپ تۇرغان چۈجىلىرىگە بۇرۇلاتتى، ــ ماڭا قارىسىلا چىرايلىق ئادىشىم، سىلىمۇ تەپ تارتماي جانغا زامىن بولۇپ يۈردىلىما؟

ــ مەن... چۈك ـ چۈك، مەن... چۈك!... ــ چۈجىلەر ئىختىيارسىز ھالدا چۈكۈلداپ كېكەچلەپ، خىجىللىق بىلەن تۇمشۇقىنى يەرگە قاداپ تۇرۇشاتتى.

ــ بۇ بولماپتۇ، ــ دەيتتى مۇھەممەت، ھەممەيلەننى بارلىق

دوست ـ ئاداشلىرىنى دەرقەمدە توختۇتۇپ تۇرۇپ، ـــ بارچە جانلار خۇدانىڭ رەھمىتى. جانلارنىڭ بىر ـ بىرلىرىگە قەست قىلىشقا ھەققى يوق. بىر ـ بىرلىرىمزنىڭ جانلىرىغا قەست قىلمايلى. ئىجىل ئاداش بولايلى. بولمىسا، ھەرقايسى ئاداشلاردىن خاپا بولۇپ قالىمەن. مەن رەنجىيمەن!

ـــ خوپ، ئىجىل ئاداش بولايلى. بىر ـ بىرىمزنىڭ جانلىرىغا قەست قىلىشمايلى!

جاۋابەن، چۈجىلەر چۈكۈلدايتتى. قوي ـ قوزىلار مەرەيتتى. كۈچۈكلەر قاۋايتتى. پاشا ـ كۈمۈتىلەر غىڭشىيتتى...

ـــ ھە، ماۋۇ گەپ بولدى، ـــ دەيتتى ئۇ رازىمەنلىك بىلەن ۋە دەرھال چۈمۈلىگە تۇمشۇقىنى يېقىن ئەكىلىپ تۇرۇپ داۋام قىلاتتى، ـــ ئاڭلىدىلىمۇ، چۈمۈلە ئادىشىم؟ ئەمدى بۇلارنىڭ ھېچبىرى سىلىگە، سىلىنىڭ جەمەتكە قەست قىلمايدۇ. بۇلار ۋەدىسىدە تۇرىدىغان جاندارلار، ـــ ئۇ چۈمۈلىنى دەرھال ئالىقىنىغا ئېلىپ تۇرۇپ قوشۇپ قويياتتى، ـــ بايا سىلى ئۇچلۇق تۇمشۇقلۇقلار دەپ قالدىلا، مەن قالغان ئۇچلۇق تۇمشۇقلۇقلارغىمۇ نەسىھەت قىلىمەن. ئۆردەك، غاز، قاغا، قۇچقاچ... ھەممىسىگە جانلارغا زامىن بولماسلىق ھەققىدە گەپ قىلىمەن.

ـــ رەھمەت سىلىگە مۇھەممەت قارىي ئادىشىم، كۆپ رەھمەت!... ـــ ئۇ چۈمۈلىنىڭ كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ، بىرمۇنچە تولغۇنۇپ ـــ تازىملار بىلەن يانغانلىقىنى كۆرگەندەك بولاتتى.

ئۇ باشقا جانلىقلار بىلەنمۇ ئەينى شۇ مەزمۇندا سۆھبەت قۇراتتى، شۇ خىل ئۆلچەمدە دوستلىشاتتى. جانسىز شەيئىلەر بولغان تەقدىردىمۇ، تەبىئىيكى، ئۇنى كۆرگەن ھامان بىردىنلا زۇۋانغا كىرەتتى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، مۇھەممەت قارىي ئادىشىم! ـــ دەپ

سالام بېرەتتى ياش ئۇجمە دەرىخى، ساۋاق ۋاقتىدىن بوشۇنۇپ چىققان ۋە تامبىلىنى سىيرىپلا، ئۆجىكىنى ئۆزىگە تەڭلەپ كېلىۋاتقان مۇھەممەتنى كۆرۈپ، تېزلىك بىلەن.

ــ ۋا...ۋا... ۋائەلەيكۇم ئەسسالام! ــ ئىشتانىبېغىنى ئاللىقاچان بوشتىپ بولغان تامبىلىنى يېڭىباشتىن كۆتۈرۈپ تۇرۇپ جاۋاب قايتۇراتتى مۇھەممەت ۋە ئۆپكىدەك قىزىرىپ تۇرۇپ ئۆزرە ئېيتاتتى، ــ مېنى كەچۈرسىلە، ئۇجمە ئادىشىم... كەچۈرسىلە. مەن بەك بەدقىلىقلىق قىلىپ قويدۇم. تەرتىم زىيادە قىستاپ كېتىپ، ئۇجمە دەرىخى ئىكەنلىكلىرىنى پەرق قىلماپتىمەن...

ــ مەنمۇ شۇنداق بولغاندۇر دەپ ئويلىدىم. سەۋەنلىك سادىر قىلىپ بولغۇچە، مەن ئەسكەرتىپ قويايى دېدىم... ــ ئۇجمە دەرىخىنىڭ تاتلىق ئاۋازلىرى بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ قىلىۋاتقان گەپلىرىنى ئاڭلىغاندەك بولاتتى مۇھەممەت، ــ ئۆزلىرى دېگەن ئەمەسمۇ، بارچە مۆجىزادىنىڭ تىلى ۋە جېنى بار. ھېچبىر جان ئېگىسى بىر ـ بىرلىرىگە ئازار يەتكۈزسە، بىر ـ بىرلىرىنى خارلىسا بولمايدۇ، دەپ.

ــ خوش، مەن شۇنداق دېگەن. ھازىرمۇ تانمايمەن، ئۇجمە ئادىشىم. ئۆزرىلىكەمەن. ھاجەتخانىغا قىلىش كېرەك ئىدى...

ــ قايسىبىر چاغدا ئۆزلىرى ئېيتقاندەك، مەن ئۇجمە دەرىخى بولمەن، ــ ئۇ بىر ۋاقىتلاردا ئۆزى دېگەن گەپلەرنى ئەمدىلىكتە ئۇجمە دەرىخىدىن ئاڭلايتتى، ــ مەن بارچە جانلىقنىڭ پايدىسى ئۈچۈن يارالغانمەن. قۇلاق چىقارغان كۈنۈمدىن ئېتىبارەن، باشقىلارغا خىزمەت قىلىشقا باشلايمەن. قۇلىقىمنى پىلە يەيدۇ. مېۋەمنى دۇنيادىكى بارلىق جانلىقلار ئوزۇق قىلىدۇ. سايەمدە مۇساپىر جانلار ئارام ئالىدۇ. شاخ ـ كاۋاكلىرىمدا قۇشقاچ، ھۆپۈپ ۋە سېغىزخانلار... ماكان تۇتىدۇ.

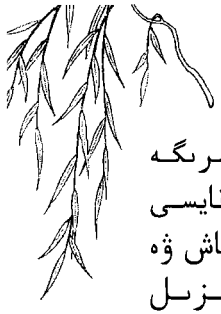
قېرىپ ئۆلگەندىمۇ يەنە رولۇم ئاخىرلاشمايدۇ مېنىڭ. تېرەمدىن قەغەز ئىشلىشىدۇ. جىسمىم - ئۇستىخانلىرىمدىن دۇتتار - تەمبۇر كەبىي ئېسىل چالغۇلارنى ياسىشىدۇ. زادى ئەپلەشتۇرەلمىگەنلەر، قەھرىتان قىش كۈنلىرى ھەممىلا يېرىمنى ئوتۇن قىلىپ قالىۋەتسىمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدىن چىققان ئوتنىڭ تەپتىنى ھەم ئۇنىڭ جانغا راھىتىنى، مېنى قالاپ باقىقانلارلا بىلىدۇ. گېپىمنىڭ ئەسلى مەقسىتى بۇ ئەمەس. دېمەكچى بولغىنىم، قاناتلىقلارغۇ ئۇستۇمگە چىقىپ تۇرۇپ يەيدۇ مېۋەمنى. بۇنداقتا، پاكىز پېتى، يېڭى پېتى يېيەلەيدۇ. قانىتى يوق جانلىقلارچۇ؟ ئۇلار ئاستىمغا چۈشكەنلىرىنى يېيىشكە مەجبۇر. شۇنى بىلىپ تۇرۇپ، سىلى ئاستىمغا سىيىپ قويسىلا، يەنە بىر جانلىق كېلىپ چوڭ تەرەپ قىلىپ قويسا، ئۇنىڭ ئۇستىگە چۈشكەن مېۋىلىرىمنى باشقا جانلىقلار — ئاشۇ قاناتسىز بىچارىلەر قانداق يېيەلەيدۇ؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە، يىراق - يىراقلاردىن ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەن غېرىب - مۇساپىرلار، ئىسسىقتا جانلىرى كۆيگەن ھەرخىل جان - جانۋارلار ئاستىمغا كىرىپ، سايەمدە پاناھلىنىدۇ، ئارام ئالىدۇ. ئېچىپ كەتكەن پوق - سۇيدۇكلەر ئۇستىدە ئارام ئالغىلى بولسۇنمۇ؟... شۇڭا، ئاستىمغا بىرەر جانلىق تەرەت قىلسا كۆڭلۈمگە كېلىدۇ. بەكلا رەنجىيمەن. بۇنى سىلى چۈشەندۇرگەن كۈندىن باشلاپ تېخىمۇ ئەزۈبىلەيدىغان بولۇپ قالدىم. ھازىر، ئاستىمغا ئادەم ئەمەس، ئىت، مۇشۇك، قوي، كالىلار... تەرەت قىلىپ قويسىمۇ، تىللاپ تويغۇزۇۋېتىمەن. ئۇلار بۇرنى - قۇلاقلىرىنىچە تۈيۈشۈپ قايتىشىدۇ...

— مەنمۇ تويدۇم. مۇشۇ يەرگىچە تويدۇم... — دەيتتى مۇھەممەت، بۇدرۇق قوللىرى بىلەن گېلىنى تۇتۇپ قويۇپ. ئۇجمە دەرىخى قىخ - قىخلاپ كۈلۈپ كېتەتتى. مۇھەممەتمۇ كۈلەتتى...

ئۇنىڭ نەزەردە، دۇنيادا سۆزلىيەلمەيدىغان ھېچقانداق نەرسە يوق ئىدى. مۇھەممەت يېنىغا كەلسىلا، شاختىن ـ شاختا قونۇپ يۇرگەن قۇچقاچمۇ، گىزىلداپ تۇرغان چۈنمۇ، ئورەككە يىغىلىپ قالغان سېسىق سۇمۇ، يەرگە تاشلىنىپ قالغان بىر تال تېرىق ياكى بۇغدايمۇ، ھەتتا ئەسكى تامنىڭ ھىجىيىپ تۇرغان تۆشۈكىمۇ... بىردىنلا جانلىنىپ سۆزلەپ كېتەتتى.

كەچ كىرىپ قالغاندى. بىراق، مۇھەممەت تۇرلۇك ـ تۇمەن ئاۋاز، جەلپكار ۋە سېھىرلىك دۇنيا قېتىدا ئويناپ يۇرۇپ، ھېچنېمىنى تۇيمىدى. سوغ شامال ئۇنىڭ يۇزلىرىنى سۆيۈپ ئۆتەتتى. بۇ ئۇنىڭغا ئويۇن ئىدى. «كېلىڭلار ئاداشلىرىم، كېلىڭلار. يۇزلىرىمنى قىچىقلاڭلار. مېنىلا قىچقىلماي، ماۋۇ تاغىل مۇشۇكۇمنى، ئاۋۇ ئالا تۆش پاقلىنىمنى، يەنە بۇ كەندىر چۈجەمنىمۇ قىچقىلاڭلار!» دېدى ئۇ يۇزلىرىگە يەڭگىل ئۇرۇلغان شامالنى سىيلاپ تۇرۇپ. ئاداشلىرى چۈقان سېلىپ كۈلۈشۈپ كەتتى. يېقىملىق مەرىدى، قاۋىدى، چۈكۈلدىدى، مىياۋلىدى. بۇنىڭغا جاۋابەن شامالدىنمۇ سادا كەلدى. يۇزلەرگە ئۇرۇلۇش كۈچەيدى. دەرەخ شاخلىرى كۈچ بىلەن لەڭشىدى. غازاڭلار ئارقا ـ ئارقىدىن شاراقلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. «بىرگە ئوينايلى» دېدى مۇھەممەت ۋە ئۇنىڭ ئاداشلىرى. «ماقۇل، بىرگە ئوينايلى» دېدى غازاڭلارمۇ جاۋابەن. مۇھەممەت دوستلىرىنى غازاڭلار ئەڭ قويۇق چۈشكەن يەرگە باشلاپ ماڭدى. ئۇلار ئاجايىپ سەپ بولغانىدى: باشتا مۇھەممەت، ئاندىن قوزا ـ پاقلانلار، كۈچۈكلەر، مۇشۇكلەر، توخۇ ـ چۈجىلەر... بىر ـ بىرلىرىنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىشتى. چۈنكى، پاشا ۋە كۈمۈتىلەرمۇ ئۇلارنىڭ باش ئۇستىدە چۈقان سېلىشاتتى.

ـــ ھازىر غازات ئويۇنى ئوينايمىز، ـــ دېدى مۇھەممەت، ئەتراپىدا ئۆزىگە سۈركىلىپ، يالاپ تۇرغان دوستلىرىغا قاراپ، ـــ ئۇ كۈچۈك، مۇشۇكلەرنى ئىسمى ۋە لەقمى بىلەن قوشۇپ بىر ـ

بىرلەپ ساناپ چىقتى. نۆۋەت توخۇ ۋە ئۇلارنىڭ چۈجىلىرىگە كەلگەندە، قايسىبىر توخۇنىڭ يوقلىقى مەلۇم بولدى. قايسى توخۇ بولغىيتى، زادى قايسىسى؟... بىر ھازا ئەسلەش، سانىاش ۋە سۈرۈشتۈرۈشلەردىن كېيىن، كەندىر مېكىيان ۋە قىزىل خورازنىڭ يوقلىقى مەلۇم بولدى. بۇلار نەگە كەتكەندۇر؟ شۇنچە بالدۇر قوندىاققا چىقىۋالغانمىدۇر؟

— قى - قى - قىق!...

ئىگىسىنىڭ: «كەچتە قىچقىرامسىز؟» دەپ نەچچە قېتىم گېپىلغا پىچاق سۈرگەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنە دوستىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن كۈچەپ بىرنى قىچقىرىۋەتتى چار خوراز.

— قى - قىق!...

باغنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئاجىز بىر سادا كەلدى.

مۇھەممەت دەرھال شۇ ياقىقا يۈگۈردى. باشقىلار ئىتتىرىشىپ، قىستىشىپ ئۇنىڭغا ئەگەشتى...

كۆردىكى، باغنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئېرىق بويىدا ئۆسكەن قېيىن ماندا ئارىسىدا كەندىر مېكىيان تۇخۇم بېسىپ ياتاتتى. قىزىل خوراز بولسا، ئۇنىڭ بېشىدا قاراپ ئولتۇراتتى.

مۇھەممەت يېقىن كېلىپ سىنچىلاپ قارىدى. توخۇلار بىر - بىرىدىن ئورۇق، كېسەلچان كۆرۈنەتتى. تاجىسى ۋە تۇمشۇقلىرى قاردىاپ كەتكەنىدى. مۇشۇ پېتىچە يىاتسا، ئۇلار ئەتىلا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك بىلىندى.

«بۇ بولماپتۇ!» دېدى مۇھەممەت يىغىدىن ئۆزىنى ئارانلا تۇتۇۋېلىپ ۋە توخۇنىڭ ئۇۋۇسىغا تېخىمۇ ئېگىشىپ قاراپ، «سەن، ماڭا چۈجە چىقىرىپ بېرىمەن دەپ ئۆلۈپ قالساڭ بولمايدۇ، چىرايلىق كەندىرىم.»

«شۇنداق، ئۆلۈپ قالسا بولمايدۇ!»

دوستلىرىمۇ ئۇنى قوللاۋاتقاندەك بىلىندى. شۇئان، مۇھەممەتنىڭ كۆڭلى تېخىمۇ يېرىم بولدى. «ئاپام كەندىر

مېكىيان يوق تۇرىدۇ دېسە، تازا ئېرەن قىلماپتىمەن. بۇ يەرگە مۆكۈنۈپ تۇرۇپ چۈجە چىقىرىپ، ئاندىن ئۇلارنى ئەگەشتۈرۈپ بىراقلا باراي، ئۆيدىكىلەر ھەيران قالسۇن دەپتىكەنسەن ـ دە، ئەسلىدە. لېكىن، نەچچە كۈندىن بېرى ساڭا دان، سۇ بېرىدىغان ئادەم يوق، قانچىلىك ئاچ قالغانسەن، بىچارە كەندىرىم!»

ئۇ چاناقلىرىدىكى ياشلارنى ماتا كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن ئېرتىۋېتىپ، ئۇۋىغا ئىچكىرىلەپ كىردى. بىراق، خوراز ئۇنىڭغا ئېتىلىپ تۇرۇۋالدى. قوللىرىنىڭ بىر ـ ئىككى يېرىنى چوقۇپمۇ ئالدى. «ئۇنداق كاژلىق قىلماي، نېرى تۇرە ئاداش!» دېدى ئۇ قىزىل خورازنى سىرتقا تارتىپ. خوراز قاق ـ قاقلاپ قويۇپ، تېيىشىپ بېقىپ، ئاخىرى سىرتقا چىقتى. شۇغىنىسى، ئەمدى ئۇنى كەندىر مېكىيانمۇ يېقىن يولاتمايۋاتاتتى.

ـــ مەن سېنى چىقىپ كەت دېمەيمەن، ـــ دېدى مۇھەممەت، قوللىرى بىلەن بىرمۇنچە ئىشارەتلەرنى قىلىپ، ـــ بەك ھېرىپ كېتىپسەن، بىردەم دېمىگىنى ئېلىۋال دەۋاتىمەن، ـــ مېكىيانىنىڭ قەق ـ قەق! قىلغان نارازلىق ئاۋازىنى ئاڭلاپ، يەنە قوشۇپ قويدى، ـــ ئۇنداقتا، ئۇۋاڭدىن يىراقىمۇ كەتمىگىن، ئاۋۇ تېلىپ كەتكەن پۇتلىرىڭنى بىر سىيلاپ قۇياي. ماقۇل دە، كەندىرىم!

ئۇ، مېكىيانىنىڭ ئېتىلىپ، چوقۇشلىرىغا پەرۋا قىلماي، ئۇنى سەل بېرىسىگە تارتىپ چىقتى. شۇئان، مېكىيان بېسىپ ياتقان 15 ~ 20 چە تۇخۇم كۆرۈنۈپ قالدى.

«قانداق قىلىش كېرەكتۇ؟» دەپ ئويلىدى ئۇ، بىردە ئۇۋۇسىغا ئىنتىلىپ تۇرغان مېكىيانغا، بىردە، چۈجە چىقىش ئالدىدا تۇرغان تۇخۇملارغا قاراپ، «يەنە بېسىپ يات دېسەم، كەندىرىم ئۆلۈپ قالىدۇ. ئۇنى چىقىرىۋەتسەم، ماۋۇ تۇخۇملاردىن چۈجە چىقمايدۇ...» ئۇ بىرئاز ئويلاپ تۇرغاندىن كېيىن، بىردىنلا ئەقلىنى تاپقاندەك بولدى. بادام دوپپىسىنى ماندا شىخىغا قىستۇرۇپ قويۇپ، بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم! دېگىنىچە

ئۇۋىغا كىردى ۋە كەندىر مېكىيانىنىڭ قەق ـ قەقلەپ، ئېتىلىشلىرىغا قارىماي، كۆڭلىكىنى قايرىپ، ئوتتەك قىزىق تۇخۇملارنى يۇمشاق، يۇمران كۆكرەكلىرى بىلەن باستى.

ـــ كەندىرىم، سەن ئازراق دېمىگىنى ئېيتىۋال، دەملىشىپ باسايلى، ـــ دېدى ئۇ تەرسالىق بىلەن ئۇۋىسىغا ئېتىلىپ تۇرىۋاتقان مېكىيانىنى مېھرى بىلەن سىيلاپ قويۇپ، ـــ ئاداشلىرىم، سىلەر كېتىپ تۇرۇڭلار. بۇ يەردىلىكمىنى ھېچكىمگە ئېيتماڭلار. مەن كەينىڭلاردىنلا بارىمەن...

ئەمما، بىرگە كەلگەنلەرنىڭ ھېچبىرى قايتمىغانىدى. ئۇلار تۇمشۇقىنى يەرگە تېرەپ، ئۇۋا ئەتراپىدا مۇھەممەتكە قاراپ يېتىشاتتى...

* * *

ـــ ۋاي، مۇھەممەت قارىي بالام، ئۆزلىرى بۇ يەردىمىدىلە؟

ـــ شۇنچە قىچقارساق، نېمىشقا ھە دېمەيلا، جېنىم ئوغلۇم؟

ـــ كېچىچە قورقمىغانلىمۇ، قورساقلىرى ئاچمىغانمىدۇر، باغرى يۇمشاق بالام؟

ـــ ...

ئەر ـ ئايال مۇھەممەتنى يىغلىشىپ تۇرۇپ قۇچقىغا ئېلىشتى. ئۇنىڭ لەۋلىرى قۇرۇپ، يۇز ـ كۆزلىرى كۆكۈرۈپ كەتكەنىدى. كۆزلىرىنى جان تالىشۋاتقان باچكىدەك، ئاجىز بىر ھالەتتە «لىپ ـ لاپ، لىپ ـ لاپ» قىلىپ ئېچىپ ـ يۇماتتى. پۇت ـ قوللىرى بەزگەك ئادەمنىڭكىدەك غالىلداپ تىترەيتتى. توخۇ ئېتىگە ئايلىنىپ قالغان بەدەنلىرىدىن مۇز ياغاتتى...

كۈز شامىلى دەرەخلەرنى يەڭگىل ئىرغىتاتتى. غازاڭلار تېنىمسىز شاراقلاپ چۈشەتتى.

ماغدۇرسىزلانغان ئەر ـ ئايال، بەدەنلىرىنىڭ سوغۇقتىن قورۇلۇۋاتقانلىقىنى سەزمەيتتى. ئاچقىنىنى، ئۇسسۇغىنىنىمۇ تۇيۇمايتتى. ئۇلار ئۆيىدىكى ھايۋانلىرىنى يېنىش ـ يېنىشلاپ

ساناش ۋە كاملىرىنى ئىزدەش ئارقىلىق، بۇ يەرنى ئەمدىلا تېپىپ كەلگەندى. ئۇۋا ئەتراپىدا قاتار يېتىشقان كەندىر مېكىيان، سېرىق خوراز، قوزا ـ پاقلان، كۆچۈك، مۇشۇك ۋە باشقا توخۇ ـ چۈجىلەرنى كۆرگەندە، ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدىن تارامىلاپ ياش قۇيۇلدى.

ـــ سىلى، جانلار بىر ـ بىرلىرىگە كۈشەندە ئەمەس، قاياش، دېگەنىدىلە ئاتا، ـــ دېدى بالا قۇرۇپ كەتكەن ئېغىزلىرىنى يالاپ، مېڭە تەسلىكتە، ـــ تۇخۇم بېسىپ ھەرەج تارتقان كەندىرىمگە ھەمدەمدە بولاي دېۋىدىم، لېكىن...

ئوغلىنىڭ ئەمدىكى گېپىنى ئاڭلىغاندا بولسا، ئۇلار ئۆزلىرىنى تۇتۇۋالالماي ئۇن سېلىپ يىغلاپ كېتىشتى...

ھارارەتسىز قۇياش يانغا قايرىلغانىدى. كۆزلەر مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇراتتى. دەرەخلەر ئىغاڭلايتتى. غازاڭلار ھامان بىر خىلدا شاراقلاپ تۆكۈلەتتى...

كىچىك ئۇستاز

ئاقتاش ـ كۆكتاش،
دەريا بويىدا قەلەمقاش
قەلەمقاشقا مەن ئاداش،
ئويىنىغىلى بالا بارمۇ؟!

مۇھەممەت يەنە شۇنداق دەپ توۋلاپ كېلىۋاتاتتى. ئۇنىڭ يېرىلغان ئوڭ قاپىقى ئۆرۈكتەك ئىششىپ چىققان، يېرىلغان جايى ئۇستىگە كۆيدۈرگەن پاختا بېسىلغان، ئۇمۇ ئۇيۇغان قان بىلەن بىرىكىپ قېتىپ كەتكەنىدى. بۇنى ھازىرچە ئېلىۋېتىشكە بولمايدىغاندەك قىلاتتى. مۇھەممەتمۇ بۇنى ئۇنتۇپ كەتكەندەك ئىدى.

ئۇ بالىلارنى چاقىرىش قوشقىنى يۇقىرى ئاۋازدا بىرقانچە قېتىم ئوقۇۋىدى. يىراق ـ يېقىندىن «مەن بار!»، «مەنمۇ بار!» دېگەن ئاۋازلار ئاڭلاندى. ئۆيلەر تارقاق بولغىنى ئۈچۈن بالىلار مۇشۇ قوشاقنى ئوقۇش ئارقىلىق تېپىشاتتى. بۇ قوشاقنى قايسى بالا، قانداق ۋاقىتتا ئوقۇسا بولىۋېرەتتى. بىكار بالىلار بولسا، «مەن بار!» دەپ يۈگۈرۈپ چىقاتتى. ئىش بولسا گەپ ـ سۆز قىلماي تۇرۇۋالاتتى. ھېچ يەردىن سادا چىقمىسا، توۋلىغان بالىمۇ «ھەممىسىنىڭ ئىشى بار ئىكەن» دەپ بىلەتتى ـ دە، ئۆيگە قايتىپ كېتەتتى. ئادەتتە، بۇ قوشاقنى كۆپرەك مۇھەممەت ئوقۇيتتى. ئوقۇغاندىمۇ ھەر كۈنى قەرەللىك ۋاقىتتا ئوقۇيتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئويناشقا چىقمايدىغان بالىلار ئاز ئىدى. ئۇلار،

قوشاق ئوقۇلىدىغان ۋاقىتقا ئۇلگۈرتۈپ ھەممە ئىشلىرىنى تۈگىتىپ بولاتتى. «مۇھەممەت قوشۇلغان ئويۇن دېگەن قىزىپ كېتىدۇ!..» دەپ بىلەتتى ھەممىسى.

دېگەندەك، بالىلار بىردەمدىلا ھەربىدەك چۈۋۈلۈپ چىقىشتى. ئۇلار، قاپىقى ئىشىپ كەتكەن مۇھەممەتكە ھەيرانلىق ۋە قىزىقىش بىلەن قاراپ تۇرىشاتتى. ھەممە ئويۇننى مۇھەممەت باشلاپ بېرىدىغانلىقى بالىلارغا ئايان ئىدى، لېكىن، قاپىقى شۇنداق يوغان يېرىلىپ كەتسىمۇ يەنە ئويناپ يۈرگىنى نېمىسى؟ بالىلار شۇنىڭغا ھەيران قېلىۋاتاتتى. ئۇلار، مۇھەممەت ئەمدى ئوينىغىلى چىقمايدۇ، دەپ ئويلىغانىدى.

ئابدۇللا مەزىن ئوغلىنىڭ قاپىقى يېرىلىپ كەتكىنىگە ئۆكۈنگەن بولسىمۇ، لېكىن زىيادە ئاھ ئۇرۇپ كەتمىدى. «ئوغۇلبالادارچىلىق!» دەپ قويدى ئۇ ئوغلىنىڭ جاۋابىنى تەكرارلاپ. ئوغلىمۇ قانغا بويالغان ئالقانلىرى بىلەن يېرىلغان قاپىقىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرۇپ، يىغلاپ ئالدىغا چىقىپ، سوئال ـ سوراقلارغا كۆمۈۋەتكەن ئانىسىغا ئەنە شۇنداق دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. بۇ جاۋاب ئابدۇللا مەزىنگە بەكلا ياراپ كەتتى. ئۇنىڭچە، قاپاق يېرىلىش ــ ئوغۇل بالىنىڭ ھايات مۇشكۈلاتلىرى جەريانىدا دۇچ كەلگەن ئەرزىمەس سىنىقى ئىدى. ئېنىقكى، ئۇنىڭ ھاياتى مۇشۇنداق كىچىك سىناقلار نۇقتىسىنى باشلىنىش قىلىپ، تېخىمۇ مۇشكۈل، مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە ئېغىر بولغان سىناقلار مەنزىلىگە، مۇشكۈلاتلار ئۆتكىلىگە قاراپ ئاستا ـ ئاستا سىلجىپ بارىتتى. شۇڭا، تۇنجى سىناق ئاھ ئۇرۇش بىلەن ئەمەس، «قوبۇل قىلىش» بىلەن باشلىنىش كېرەك ئىدى.

«ساۋاقلارنى تەكرارلاپ بولغاندىن كېيىن، ھېچنېمىنى ئويلىماي، پۇخادىن چىققۇچە ئوينىسىلا بالام» دەيتتى ئابدۇللا مەزىن ھەمىشە. «بالىلىقى بولمىغان ئىنسان مەڭگۈ چىن ئادەم

بولالمايدۇ» دادىسىنىڭ ئاخىرقى گەپلىرىنى مۇھەممەت ئانچە چۈشىنىپ كېتەلمەيتتى. بۇ چاغدا ئۇ ئوغلى چۈشەنگىدەك قىلىپ شەرھلەشكە مەجبۇر بولاتتى. «بۇ دېگىنىم» دەيتتى ئۇ ئىزاھلاپ «قانغۇچە، ھارغۇچە ئويىنىمىغان بالا چوڭ بولغاندا تازا ئەقىللىك ئادەم بولالمايدۇ. شۇڭا، سىلىدەك ساۋاق تەكرارلايمەن دەپ قوپماي ئولتۇرۇۋالماي، كىتابنىمۇ ئوقۇش، چارچاپ قالغاندا تالاغا چىقىپ كۆڭلى تارتقان ئويۇنىنى ئويناش كېرەك دېگەنلىك.»

مۇھەممەت مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە كېتىپ باراتتى. ئۇ ئۆگىنىشكە بېشىچىلاپ كىرىپ كەتكەنىدى. لېكىن قانغۇدەك ئويناش پۇرسىتىنىمۇ قولدىن بەرمەيتتى. ئۇنىڭ ھەر كۈنى «ئويىنغىلى بالا بارمۇ؟» دېگەن ۋاقتى، دىل ساۋاق تەكرار قىلىپ چىققان چاغلىرى بولاتتى.

بالىلارغا ئايان ئىدىكى، ئۇنىڭ ھەر كۈنىدىكى ئويناشقا چىقىقان ۋاقتى ئۆزگەرمىگىنى بىلەن، باشلاپ بېرىدىغان ئويۇنلىرى ئۆزگىرىپ تۇراتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مەھەللىدىكى بالىلار ئەزەلدىن ئويناپ كېلىۋاتقان ئويۇنلارمۇ، مۇھەممەت ئارقىلىقلا ئۆگىنىۋالغان ئويۇنلارمۇ بار ئىدى. مۆكىمۆكىلەك، ۋالىلەي، ئاق تېرەك ـ كۆك تېرەك، تېپىشماق ئېيتىشىش... ھەممىسىدە مۇھەممەت باشلامچى بولاتتى. مۇشائىرە ئېيتىشىش، تەتۇر ساناش، يېڭىلمىقلارنى دېيىشتە بەسلىشىش، ھېسابلىق مۇئەممالار... قاتارلىق يېڭى ئويۇنلارنى مۇھەممەتنىڭ نەدىن تاپقانلىقىغا بالىلارنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. ئۇلار ھەيران ئىدى ـ يۇ، بۇ ئويۇنلارنى خۇشاللىق بىلەن ناھايىتى تېزلا قوبۇل قىلاتتى. بۇنىڭ ئارقىسىدىن يەنە يېڭى ئويۇنلار چىقىشى مۇمكىن ئىدى. ئۇلار بىلەتتىكى، كېيىنكى يېڭى ئويۇنلار مۇشۇ ئويۇنلار ئاساسىدا بارلىققا كېلەتتى، چوڭقۇرلىشاتتى. بۇنىڭ قانۇنىيەت، جەريانلىرىنى پۇختا ئىگىلىمىگەنده كېيىنكى ئويۇنلارنى ئۆزلەشتۈرگىلى بولمايتتى. بولدى دېگەن ھالەتتىمۇ، بىرەر

قېتىم باشقىلارنى يېڭىۋالغۇدەك ئۆگەنگىلى بولمايتتى. «مۇھەممەت ئۆزى ئۆگىتىۋاتسا، باشلاپ بېرىۋاتسا، نېمىدىن قورقۇش» دەپ ئويلايتتى، ئۆزىنى ئەقلى ئۆسۈپ، دىلى يورۇپ كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىۋاتقان بالىلار. دېمىسىمۇ، يېڭى ئويۇنلاردىمۇ مۇھەممەت باشلامچى، تەشكىلاتچى ئىدى. شۇ نەرسىنى بالىلار ھېچ چۈشەنمەيتتىكى، بەزى ئويۇنلارنىڭ تەرتىپ ـ ئىنتىزاملىرى ئۆزگىرىپ، كۈچىيىپ بېرىۋاتاتتى. مۇھەممەتنىڭ قاپىقى يېرىلىشنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى.

ئويۇندا ھېچقاچان يېڭىلىپ قالمايدىغان مۇھەممەت تۇنۇگۈن چۈشتىن كېيىنكى ۋاللەي ئويناشتا يېڭىلىپ قالدى. ئۇنىڭ بىلەن يەنە سەككىز قىز ـ ئوغۇل بىر گۇرۇپپا بولغانىدى.

يەڭگۈچى گۇرۇپپىدىكىلەر ناھايىتى شادلىنىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرى مۇھەممەتنىڭ گۇرۇپپىسىدىكى بىردىن ئادەمنى ئالدىغا سېلىپ يۈگۈرۈتۈپ، «ۋاللەي» دېگۈزۈپ قوغلاپ كېتىۋاتاتتى. قاچقۇچى «ۋاللەي» دېيىش جەريانىدا قەدىمى توختاپ قالماسلىقى، ئاۋازى ئۈزۈلۈپ قالماسلىقى كېرەك ئىدى. بۇ ئىشتىمۇ يەنىلا مۇھەممەت باش بولۇپ، يەڭگۈچى تەرەپنىڭ «قەھرىمانى»نىڭ جازاسىنى قوبۇل قىلدى. بۇ ئىش ھەممە بالىلارنى خۇش قىلىۋەتتى. ئۇلار مۇھەممەتنىڭ «تەسلىم» بولغىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. «ۋاللەي» دەپ باشقىلارنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ قېچىپ كېتىۋاتقىنىنى بولسا تۇنجى كۆرۈۋاتاتتى. ئۇنىڭ «ۋاللەي دېيىشلىرىمۇ قىزىقكەن ـ ھە؟!» دېيىشتى بالىلار، قىن ـ قىنىغا سىغماي كۈلۈشۈپ. بۇ ھال، ئۇلارنىڭ باراۋەرلىك، غالىبىيەت تۇيغۇسىنى كۈچەيتمەكتە ئىدى. ئەستايىدىل ئويىنسا مۇھەممەتنىمۇ يەڭگىلى بولىدىكەنغۇ؟ دەپ ئويلايتتى ئۇلار. «مۇھەممەت يېڭىلمەيدۇ» دېگەن ئاڭ بىردىنلا «ئەستايىدىللىق»، «كۆڭۈل قويۇش» دېگەن چۈشەنچىگە ئورۇن بوشاتقانىدى. ئېنىقكى، ئەمدى ئۇلار ھەممىلا ئويۇندا ئۆزىگە

بولغان ئىشەنچ تۇيغۇسىدا تۇرۇپ ئۆز رولىنى جارى قىلدۇراتتى.

ھەممە بالىلار «جازالاش»دىن ھۇزۇرلىنىپ كۈلۈۋاتاتتى. مۇھەممەتمۇ «جازا قوبۇل قىلىنىۋاتقان» ھەمرىيىنىڭ ھە دېسىلا ئاۋازى ئۈزۈلۈپ قېلىپ، قوشلاپ جازاغا تارتىلىۋاتقان ھالىتىنى كۆرۈپ قاقاھلاپ كۈلۈپ ئولتۇراتتى. جازالاش ئوغۇللار ئۈستىدىن مۇشۇ ھالدا يۈرگۈزۈلسە ئىدى، ھەممە شاد ـ خۇرام قايتقان بولاتتى. لېكىن، ئويلىمىغاندا «يېڭى جازالاش تەرتىپى» ئەستىن چىقىرىپ قويۇلۇپ، كۆڭۈلسىزلىككە سەۋەب بولدى.

ـــ نېمە قىلىۋاتسەن ھوي، توختا!...

دۆڭلۈك ئارقىسىدىن ئىشتان بېغىنى ئېتىپ كېلىۋاتقان مۇھەممەت بىردىنلا شۇنداق دەپ توۋلىدى. ھەممىنىڭ كۆزى زىلەيخانىنىڭ كەينى چاتىرىقىغا كالتەك دېۋەيلەپ، «ۋاللەي» دېگۈزۈپ قوغلاپ كېتىۋاتقان يەھياغا چۈشتى. يۈگۈرۈپ بولالماي تەرلەپ سۇ بولۇپ كەتكەن بىچارە قىز يەنە قوشلاپ جازالىنىپ قېلىشتىن قورقۇپ، جېنىنىڭ بارىچە چاپاتتى. يۈگۈرۈپ تۇرۇپ «ۋاللەي» توۋلايتتى. بۇ ئىككىيلەن مۇھەممەتنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىمىغاندەك ئىدى.

ـــ توختا! ـــ دېدى مۇھەممەت ئۇلارنىڭ يېنىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ، ھېلىقى ئىككىيلەنمۇ جايىدىلا توختىدى.

ـــ نېمە قىلىۋاتسەن؟ ـــ دېدى مۇھەممەت جىددىي بىر تەرزدە يەھياغا يېقىنلاپ.

ـــ نېمە قىپتىمەن؟ ـــ «جازا»نىڭ توختاپ قالغىنىغا ئاچچىقى كېلىپ تۇرغان يەھيامۇ دەرھاللا ھۇرپەيدى.

ـــ بىز ئۆتكەندە نېمە دېيىشكەن؟ ـ مۇھەممەت قىزىرىپ، چىڭقىلىپ تۇرۇپ چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى، ـ ئوغۇللار تەپكۈچ ئويناپمىز، قىزلارنى «ۋاللەي» گە قوشمايمىز. بەك ئويناپمىز دەپ تۇرۇۋالسا، تۆتۈلۈپ قالغان تەقدىردىمۇ «ۋاللەي» چاقىرتمايمىز، كەينىگە كالتەك تەڭلىمەيمىز... ئوغۇل قىزلار

بىرلىشىپ ئويناپدىغان ئويۇنلارنى ئۆزئارا كېلىشىپ تۇرۇپ، بىر ـ بىرىمىزنى خاپا قىلماي ئويناپمىز. بىر ـ بىرىمىزنى كەمسۇندۇرمايمىز. بىر ـ بىرىمىزگە ھاقارەت قىلمايمىز... دېيىشمىدۇقمۇ؟

ـــ بۇ... ـــ يەھيا سەل كېكەچلەپ قالدى ـ يۇ، دەرھال يەنە ئۆزىنى ئاقلىدى، ـــ ئۆزى ئويناپمەن دېدىغۇ؟... چىدىغان ئادەم ئويناپدۇ بۇنى...

بالىلار جىم بولۇپ قېلىشتى. «ۋاللەي ئويناپدىغان قىزلارغا كالتەك تەڭلىمەسلىك» دېگەن يېڭى قائىدە ھەممىسىنىڭ ئېسىدىن كۆتۈرۈلۈپ كەتكەنىدى.

ـــ قىزلار ئويناپمىز دېگەندە مەنمۇ بار، ـــ دېدى مۇھەممەت، يەھيانىڭ ۋاللەي ئويناش «يېڭى قائىدىسى»نى ئۇنتۇلۇپ قالغىنىغا ئاچچىقلاپ، ـ مېنىڭ دېگىنىم، نېمىشقا ئويناپدۇ دېمىدىم، نېمە دەپ كالتەك تەڭلەيسەن بۇ قىزغا دەۋاتىمەن؟ تەرتىپ دېگەننى ئۇنتۇپ قالدىڭماسەن؟

ـــ كۆتۈر ئۇنداق تەرتىپىڭنى! يەھيانىڭ بىردىنلا تەرسالىقى تۇتتى، ـــ كۆتىگە كالتەك تەڭلىگەنگە چىدىغان ئادەم ئويناپدۇ، چىدىمىسا ئويۇنمىسۇن!

ـــ تەرتىپ تۇزگەندە سەنمۇ بارغۇ؟

ـــ بار! ـــ مۇھەممەتتىن قاتتىقراق توۋلىدى يەھيا.

ـــ ئەمىسە نېمە بوپتۇ؟... زىلەيخان سېنىڭ ئاچاڭمىدى؟

«چاك» قىلغان ئاۋاز بىلەن يەھيانىڭ كۆزلىرىدىن ئوت چاقناپ كەتتى، يۈزى ئىششىپ، قىزىرىپ چىقتى.

«ئاچاڭنى...»، «ئاپاڭنى...» دېگەندەك ھاقارەت سۆزلىرى باشقا بالىلار ئۈچۈن پاخالدەك ئەرزان ۋە ئادەتتىكى سۆز ئىدى. لېكىن مۇھەممەت بۇنى كۆتۈرمەيتتى. ئۇ شۇ قەدەر زىل، پىرىنسىپال ئىدىكى، شۇنىڭغا يېقىنراق سۆز بولسىمۇ ئېغىر ھاقارەت دەپ بىلەتتى. بالىلار بىرلىكتە ماقۇل كۆرگەن «ئويۇن

قائىدىلىرى»نى بولسا، ئايرىم بالىلار بۇزۇشقا بولمايدىغان تۈزۈم دەپ قارايتتى. يەھيا ساڭغان بىر شاپىلىقى، ئۇنىڭ ئۆزى ئۇچرىغان ھاقارەت ۋە بالىلار ئورتاق تۈزگەن تەرتىپىنىڭ بۇزۇلۇشىغا قارشى ئېلىپ بارغان كۈرىشى ئىدى.

ــ ئاناڭنى... پوشكالچىنىڭ بالىسى، داستىخان چۈشىنى... گۇي، چىدىماس!...

يەھيانىڭ مۇشۇ گېپى بىلەن جېدەل تېخىمۇ ئۇلغايدى. ئىككىلىسى بىر ـ بىرىدىن يانماي، ئاخىرى بىرىپ كاناي سقىشتى. بۇلارنى بالىلارمۇ ئاجرىتالمىدى. مۇھەممەت «مېنىڭ ھەق» دەپ ئويلايتتى. يەھيا بولسا قىزلارنى ۋاللەي چاقىرتقانغا نېمە بولىدۇ. مۇھەممەتنىڭ نېمە كارى، دەيتتى. بىر ھازا تىركىشىشتىن كېيىن، يەھيانىڭ مۇھەممەتكە كۈچى يەتمەيدىغانلىقى مەلۇم بولدى. شۇ ئاردا يەھيا ياقىسىنىڭ قويۇۋېتىلگىنىدىن پايدىلىنىپ يەرگە ئېڭىشتى ـ دە، ھېلىقى قىز بالىغا ـ زىلەيخانغا تەڭلەنگەن كالتەكنى تېپىپ ئېلىپ مۇھەممەتنىڭ قاپىقىغا كېلىشتۇرۇپ بىر ئۇرۇۋېلىپلا قېچىپ كەتتى. مۇھەممەت قاپىقىنى تۇتقىنىچە يەرگە يېقىلدى. نېمە قىلارىنى بىلمىگەن بالىلار ئەنسىز چۇرقۇرۇشۇپ قالدى...

ــ بۇگۇن مۇشائىرە ئېيتىشىپ ئويناپلى، ــ دېدى مۇھەممەت باشقا كۈندىكىگە ئوخشاشلا ئويۇنىنىڭ نامى ۋە تەرتىپىنى جاكارلاپ، «مۇشائىرە» دېگەننىڭ مەنىسىنى ئۇ خېلى بۇرۇنلا چۈشەندۇرۇپ بولغانىدى. ئۇنىڭ تەلىپى بويىچە بۇ ئويۇندىمۇ قوشاق قاتتىم دەپ باشقىلارنىڭ ئەيبىنى چىشلەپ تارتىشقا، بىر ـ بىرىگە ھاقارەت قىلىشقا، سەت بەتبەشىرە سۆزلەرنى قاپىيە كەلتۈرۈشكە بولمايتتى.

ئويۇنلار ئىچىدە مۇھەممەتنى ئەڭ قىزىقتۇرىدىغىنى «ۋاللەي» ئىدى. گەرچە بۇگۈنمۇ «ۋاللەي» ئويىنىغۇسى بولسىمۇ، بىراق سەللا ئىتتىك قەدەم ئالسا لوقۇلداپ ئاغرىپ كېتىۋاتقان

قاپقى بۇنىڭغا يار بەرمەيتتى. شۇڭا، ئۇ «مۇشائىرە» ئويۇننى تاللىۋالغاندى. بۇ ئويۇن باشقا بالىلارغمۇ بەك ياقاتتى. يېشىنىڭ ئانچە چوڭ ئەمەسلىكىگە قارىماي، بىر قىسىم بالىلار قاپىيىسى توق، پىكرى خېلىلا چوڭقۇر بولغان بەزى قوشاقلارنى توقۇپ چىققاندى. بۇ خىلدىكى قوشاقلار مەھەللە چوڭلىرى ۋە ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. بەزى ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىغا مۇشۇنچىلىك ئەقىل ۋە تىل ئۆگەتكەن مۇھەممەتنى «كىچىك ئۇستاز»دەپ تەرىپلەيتتى. مەھەللە چوڭلىرى بولسا، «ئالىم»، «مۇھەممەت موللام» دەپ چاقچاق قىلاتتى. بالىلارمۇ ئۇنى «موللا تاپقاق» دەپمىشكە ئامراق ئىدى. باشقىلار قانداق قارىسۇن ۋە نېمە دېسۇن، ئابدۇللا مەزمۇن ئۇچۇن بەرىبىر ئىدى. ئۇ ئوغلىنى ھامان ئۆزى تاللىغان بىر نىشانىنى بويلاپ تولىمۇ پۇختا قەدەملەر بىلەن يېتەكلەپ كېتىپ باراتتى.

ــ ئەمىسە باشلايمىز، ھە، ــ دېدى مۇھەممەت، داق يەردە دۇگىلەك ھاسىل قىلىپ ئولتۇرغان دوستلىرىغا تەكشى قاراپ چىققاندىن كېيىن، ــ قايسى كۇنىدىكى مۇشائىرە ئېيتىشىشتا روزىخان ئۇتتۇرۇپ قويغان، شۇڭا روزىخان باشلاپ بەرسۇن.

ــ ياق، مەن باشلاي، ــ دېدى قارىمۇتۇق بىر ئوغۇل بالا.

ــ مەن باشلاي، ــ بىر قىزمۇ سەكرەپ چۇشتى.

قارىغاندا، مۇشائىرە ئېيتىشىش قىزىيدىغاندەك تۇراتتى. بۇنداق ئەھۋالدا ئىختىيارىغا قويۇۋېتىش ئەڭ توغرا تالاش ئىدى، مۇھەممەتمۇ شۇنداق قىلدى.

ئا: ئۇرۇپ قاچۇر دوستىنى،
كالتەك بىلەن باشىغە.
ب: بەخت قونسا بىر كۇنى،
يۇگۇرۇپ كېلۇر قاشىغە.
س: ئۆتۇپ كۇنلەر، بىر زامان
ئاداش بولۇر ئاشىغە.

د: بولسا ئىنسان رۇي سىياھ،
بۇرنى تېگۈر تاشىغە.
ئې:...

ـــ توختاڭلار، توختاڭلار! ـــ دېدى مۇھەممەت تۇيۇقسىزلا، ـــ بۇ قاپىيەنى مۇشۇ يەردە توختىتىلى. توختىتىپ قويغانىنىڭ جازاسى ئۇچۇن ئۆزۈم باشلاپ بېرىمەن. بۇ قوشاق قاملاشمىدى ئەمەس، ناھايىتى بەك قاملىشىپ كەتتى. لېكىن... بۇنىڭدا يەھيانى كەمسىندۇرۇش غەرىزىمۇ بار ئىكەن. بايا بىر نەرسىنى خىيال قىلىپ ئولتۇرۇپ قاپتىمەن... ئەسلى بۇنداق قىلساق بولمايدۇ. ئۆتكەندە بىز دېيىشكەن ئەمەسمىدۇق: ھەر قانداق ئويۇنمىزدا چوڭلارنى ھۆرمەتلەش، ئاتا ـ ئانىلارنى ھۆرمەتلەش، قىز ـ ئاياللارنى كەمسۇندۇرماسلىق، بىر ـ بىرىمىزنى ھاقارەت قىلماسلىق... تەرتىپى بولۇشى كېرەك، يەھيا ئۇرۇپ قاچتى، بۇ دېگەن ئويۇن، ئوغۇلبالادارچىلىق! ئۇنىڭ لەقمى «يەھيا قاچتى» ئىدى. ئۇنىڭ ھەمىشە بالىلارنى ئۇرۇپ قاچىدىغان ئادىتى بار ئىدى.

ـــ ئەمىسە مەن باشلىدىم، ـــ دېدى مۇھەممەت بالىلارنىڭ پارىڭىنى بېسىپ. شۇنىڭ بىلەن يەنە بىر مۇشائىرە باشلىنىپ كەتتى.

مۇشۇ چاغدا مۇھەممەتنىڭ ـــ كېيىنكى كۈنلەردە مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى نامى بىلەن داڭق چىقارغان گۆدەك تالىپىنىڭ «مۇشائىرە» نامىدىكى يېتەكلىشى بىلەن قانات ـ قۇيرۇقى يېتىلىپ، كېيىنچە شېئىرىيەت ساھەسىنىڭ غوللۇق ئادىمى بولۇپ قالغان نىزامىدىن سىدىق ھاجى ئىسىملىك ھازىر جاۋاب شائىرنىڭ قاتارىغا قېتىلغانلىقىنى ئاندا ـ مۇندا ئاڭلىغان بولساقمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىزگىچە يېتىپ كەلگەن ھېچقانداق ئەسىرى يوقلۇقى سەۋەبلىك، بۇ ھەقتە چوڭقۇرراق توختىتىلىشقا ئامالسىز بىز. پەرەز قىلىشقا بولىدىغىنى: ئەسەر ـ مەھسۇلاتلىرى

كۆمۈلۈپ قالغان ئاشۇ شائىر، كىچىك مۇھەممەت ـ كىينىكى ۋاقىتلاردىكى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنىڭ ئۇيۇشتۇرۇشىدىكى بالىلار «مۇشائىرە» ئويۇنىنىڭ ئاكتىپ ئىشتىراكچىسى. بەلكى ئۇ، شېئىرىيەت مەشىق مەيدان بولغان «مۇشائىرە» ئويۇنىدا تاللاپ شېئىرلارنى يازغاندۇر ۋە بەلكى دوستى مۇھەممەتكە ھەمنەپەس بولۇپ، ئاڭسىز ھالدا سان ـ ساناقسىز بالىلارنى «ئويۇن» ۋاستىسى بىلەن دەسلەپكى ئىلىم ۋە پەزىلەت يولىغا باشلىغاندۇ...

مۇشائىرە ئېيتىشىش قىزىپ كەتتى. ۋەدىسى بويىچە مۇھەممەت باشلاپ بەردى. ئۇنىڭ بىر ھازا ئويلانغاندىن كېيىن تاللىغان قاپىيىسى «ئەپۇ» بولغانىدى. ئېنىقكى، ئەمدىكى ئويۇن ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق داۋاملىشاتتى...

مۇھەممەت ــ شەيخنىڭ كۆزىدە

سۇلايمان دەرۋىش ئەمدىلىكتە «ھاجى خەراباتى» مازارىنىڭ سادىق قوغدىغۇچىسى بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئۇنىڭ دەرۋىشلىك ھاياتىنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىدىنمۇ دېرەك بېرەتتى. ئەمما بۇ خىل ئۆزگىرىشنى ــ دەرۋىشنىڭ شەيخكە ئۆزگىرىشىنى گۇل دىيار ـ چوغتالى ئەزىمدىكى كىشىلەرنىڭ كۆپلىرى ھېس قىلىپ كېتەلمەيتتى. بۇ خۇددى ئۆز مازارىنى ـ چوغتالدىكى ئۇلۇغ تاۋابگاھىنى ساقلاپ ياتقان ئەقىدە ئىگىسى سۇلايمان بىننى سەيت بىننى ھېيت سەرداھىنىڭ نامىشەرىپىنى پۈتۈنسۈرۈك ئەسكە ئېلىشىنىڭ ئورنىغا «سۇلايمان دەرۋىش» دەپ ئاتاپ كۈتكەندەكلا بىر ئىش ئىدى. ئۇلارچە، شەيخ بولامدۇ، دەرۋىش بولامدۇ، ئوخشاش ئىدى. ئەرزىيدىغىنى، ئۇنىڭ كۆپ يىلاردىن بېرى «ھاجى خەراباتى مازارى»نى كېچەيۇ كۈندۈز مۇستەھكەم ساقلاپ ياتقانلىقى ئىدى!

سۇلايمان بىننى سەيت بىننى ھېيت سەرداھىنىڭ (ئۇ ئۆزىنى شۇنداق دەپ ئاتاشقا زوقمەن ئىدى) قارىشى بۇنىڭغا ئوخشىمايتتى. ئۇ سۈكۈت ئىچىدە بىر مەنىۋى پەللىگە چوڭقۇرلاپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، لېكىن ھەربىر ھەرىكەت ۋاستىسىدە ئاشقىلىق مەنزىلىگە يېتىش پۇرستىدىن مەھرۇم بولغانىدى. زاھىرەن ئىزدىنىشنىڭ ئاشقىلىق ۋىسالىغا ئۆلۈشتىكى ھەل قىلغۇچ يول ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، لېكىن باتىنى قوزغىلىش ئۇچۇن مەقسەتلىك ھالدىكى جىسمانىي ماسلىشىشمۇ ھەم لازىم ئىدى. بۇ خىل ھەربىر سىرتتىن ـ مازارى ـ

ماشايىخلاردىن، ئاشىقلار مەقبەرلىرىدىن، ئۇلۇغلار قەبرەگاھىدىن، پىر - ئۇستازلار تاۋابگاھىدىن قارار تاپاتتى. دېمەك، ئۇ يۇرت يۇرتلارنى كېزىپ يۈرۈپ ۋىسال ئىزدەش يولىنى ئۇزۇپ تاشلىغانىدى. بۇ ۋاز كېچىش يەنە پانىي مەئىشەتلىرىدىن يىراق تۇرۇش، روزىغارغا بەند بولماسلىق... كەبىي لەۋز - ئەھدىلىرىگىمۇ ئاسىيلىق ئېلىپ كېلىدىغاندەك تۇراتتى. پاكىت شۇ ئىدىكى، ئەمدى ئۇ دەرۋىش ئەمەس، شەيخ ئىدى. مۇقىم بىر جايىدا تۇراتتى. (ئۇنىڭ نەزىرىدە بۇمۇ روزىغار تۇتقانلىق ئىدى)، ئىلگىرىكىدەك نەدە تاپسا، شۇ يەردە يەپ يۈرمەيتتى...

يىللار ئۆتۈپ، نەچچە باھار ئالماشتى. مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى ھەزرەت بىلەن نورۇزنى بىرگە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئالدىراپ، يول - يوللاردا ئېزىپ يۈرگەنلىرى... ئۇنىڭ ئۈچۈن ئەسلىمە بولۇپ قالدى.

يەنە بىر باھار كەلدى. گۈزەللىك ۋە يېشىللىق ئەلچىسى كاككۇك ئۆز شادلىقىنى يېقىملىق ناخشا قىلىپ قاتاتتى. بۇ ناخشا شەيخ ئېگىدىكى ئۇدۇم ھېكايەتكە سېلىشتۇرما ئىدى: كاككۇك بىلەن زەينەپ ئاشىق - مەشۇق ئىكەن. ئۇلارنىڭ ۋىسال يولىنى شور دەرياسى توسۇپ تۇرىدىكەن. ئۇلار كۆرۈشمەك بولۇپ ھەر قېتىم بىر - بىرىنىڭ ئالدىغا ماڭغاندا شور دەريادا توسۇلۇپ قالىدىكەن. بۇ بەك كەڭ ۋە سۇيى سۇزۇك دەريا ئىكەن. ھەر قانداق ئېگىز ئۇچىدىغان قۇشلارمۇ ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدىكەن، ئىشقى قۇدرەت ۋەجىدىن كاككۇك بىلەن زەينەپ دەريا ئۈستىدىن ئۇچۇپ ئۆتكۈدەك جاسارەتكە كېلىدىكەنۇ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا كەلگەندە سۇدىكى شولىسىنى كۆرۈپ كۈلۈپ كېتىدىكەن ۋە شۇئان كۈچ - غەيرىتى سۇنۇپ، ئارقىغا يانىدىكەن ھەر قېتىم مۇشۇ ھال تەكرارلىنىدىكەن، ھېلىغىچە شۇنداق بولۇپ كېلىۋېتىپتۇ. شۇڭا، كاككۇك دەريانىڭ بىر تەرىپىدە، زەينەپ يەنە بىر تەرىپىدە تۇرۇپ، بىر - بىرىنى

«كاككوك»، «زەينەپ» دەپ چاقىرىشىدىكەن، ئۇلار ۋىسال ئۈچۈن توۋلايدىكەن، باھار ئۈچۈن سايرايدىكەن...

سۇلايمان شەيخ ئويلىنىپ قالدى: ــ شادلىق ـ شادىيانلىك تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، قىن ـ قىنىغا سىغماي ئېتىلىپ چىقىۋاتقان بۇ سايراشتىن جۇدالىق مۇڭلىرى، ۋىسال تەلپۈنۈشلىرى، باھارغا ئىنتىلىشلەر... دىن زادى قايسىسى ئېنىق بىلىنەر؟ بەلكى ھەممىسى باردۇ! ئەمەلىيەتتىمۇ ھەممىسى تومۇرداش ئىپادە. باھارىستانغا، بوستانغا، گۈلىستانغا!... ئۇنداقتا، كاككۇكنى باھار كۈيچى، پانىي مەدھىيەچىسى دېيىش كېرەكمىكىنا؟ بۇ يەنە، دۇنيا گۈزەل دېگەنلىك بولماسمۇ؟!...

«ياق، بۇ گۈمراھلىق. ئاسىي مەنتىقە!» شۇنداق دېگەچ، بېشىنى سېزىلەرلىك ھالدا سىلكىدى شەيخ، «ئەگەشمە تەپەككۇردىن بىخۇدلارچە تەلقىن، ئاسىي مەنتىقە چىقىدۇ. ئۇنىڭ تۇغدىغىنى شەيتانىي يەكۈن. شۇڭا، ۋاجىبكى، ھەممىنى ئاشقىي تەپەككۇر، ئالدىن كۆرۈنگەن ئىلاھى يەكۈنگە چاتماق زۆرۈردۇر. ئۇ شۇل يولدىن ئۆزگىسى گۈمراھلىق... گۈمراھلىق!»

شەيخ كاككۇكنىڭ چاڭىلداپ سايرىغان ئاۋازىنى ئاڭلىمايلا دېگەندەك كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇۋالدى. شۇئان «شور دەريا»نىڭ يەنە بىر تەرىپىدىكى ئىشقىتىن باشقىنى ئۇنتۇغان تەركىدۇنيا زەينەپنى كۆرگەندەك بولدى. ئىشق دەۋاسىدا سايراپ يۈرگەن بۇ قۇشنىڭ ھازىرقى ھالىتى، ئۇنىڭ ئاشقىلىق ئىزدىنىشلىرىگە ئوخشايتتى... بۇ شەيخنىڭ يەكۈنى ئىدى. مۇشۇنداق يەكۈنلا ئۇنى قانائەت تاپقۇزۇپ كەلگەنىدى. ئۇچار قۇش، گۈل ـ گىياھ، تاغ ـ دەريا ۋە تاش ـ داڭگال... ھەممىسىدىن مۇشۇنداق مەنە ئىزدەپ كۆنگەنىدى ئۇ. لېكىن يېقىندىن بۇيان روھىي دۇنياسىنى چىرماپ كەلگەن دېلىغۇللۇق ئۇنىڭ ئازابلىرىغا ئازاب قوشۇپ كېلىۋاتاتتى. بولۇپمۇ، باھار ـ دەل مۇشۇ پەسىل روھىي

ئىزتىراپلاردىن جۇدا بولۇشنىڭ ئەڭ مۇشەققەتلىك پەيتى ئىدى. كۆكلەم، ئاۋاز، پۇراق، تۇيغۇ... ھەممىسى شەيتانى يەكۈنگە قول بېرىپ تۇراتتى...

سۇلايمان شەيخ قىيالماسلىق بىلەن ئورنىدىن تۇردى. پېشىن ۋاقتى يېقىنلاپ قالغان، يەنە كېلىپ غەيرىي ئاۋاز، دىلغا شەك سالغۇچى ئاغما تۇيغۇلار ... ئۇنىڭ روھىي يۇكسىلىشىنى توسۇپ قويغانىدى. يېقىندىن بۇيان مۇشۇنداق ئەھۋال پات ـ پاتلا يۈز بېرىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇنى ئەندىشگە سالىدىغىنى: بۇ خىل خەۋپ يەنە داۋاملىق كۈچ كۆرسىتىدىغاندەك ئىدى. بەلكى ئۇ شەيخلەر تۆلەيدىغان بەدەلدۇر ۋە بەلكى ھاجى ھەزرەت ئۇنىڭ ئىرادە كۈچىنى يەنە سىناۋاتقاندۇرا!...

ئۇ بىرقانچە يىللاردىن بېرى نامراز ئوقۇپ، ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ كەلگەن ئاددىي ئېتىكاپخانا ـ چەللىسمۇ ئۆزىدەكلا كونىراپ كەتكەن تۆشۈك سۇپىدىن چۈشۈپ، كۈنچىقىش تەرەپكە ـ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەرابىتى قەبرىسىنىڭ شەرقىگە ئۆتتى. قەبرە باشقا كۈندىكىگە ئوخشاشلا يېڭى ۋە پۈختا كۆرۈندى. ئوخشىمايدىغىنى: ئۇ تېخىمۇ سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىك بولۇپ كەتكەنىدى. بۇنى شەيخ، ھەزرىتىمىنىڭ قەبرىسىگە چاپلانغان ھالەتتە قاتۇرۇلغان باشقا ئىككى قەبرە ئىگىسىنىڭ روھىغا مەدەت تاپقانلىقىدا دەپ بىلدى. چۈنكى ئۇ بىرقانچە يىلدىن بېرى ھەزرىتى ھاجى بىلەنلا غايىبانە ئىچكى مۇلاقەتتە بولۇپ، ئۇنىڭغا يانداش ئىككى قەبرە ئاستىدىكى بۇزرۇكۋار ـ جانابى ھاجىمنىڭ مۆھتەرەم ئاتىسى ۋە ئانىسى بىلەن روھىي دىدار بولۇشقا پۇرسەت تاپالمىغانىدى. تېخى قايسى كۈنىلا بۇنى ئورۇنلىيالىدى. «روھىغا ئاتاپ دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ قويسىلا ھېساب ئەمەس. دۇئا دېگەن دۇئا، دىدارى مۇلاقەت دېگەن ئۇ باشقا گەپ» دەپ ئويلىدى ئۇ بارغانسېرى ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈۋاتقان ئۆچ قەبرىگە قاراپ. «ئاتا روھى، ئانا روھى، يەنە قوشۇلدى پىر روھى. نە پىركى ئۇ زەبۇن،

زەرداب، ھەرەج كۆرگەن بالا روھى!...»

ئۇ ئاتا ـ ئانا ۋە بالا روھى قوشۇلسا، قۇدرەتلىك بىر روھىي كۈچ نۇقتىسى ھاسىل بولىدۇ. دۇنيادا بۇنىڭدىنمۇ بەختيار بىرلىشىش يوق، دېگەن مەزمۇندا بىرقانچە بەيىت قەسىدە ئوقۇۋاتمەكچى ئىدى. لېكىن، ئېتىكاپخانىنىڭ 10 ~ 15 قەدەمچە نېرىسىغا ـ ئۇنىڭ كۈنپېتىش تەرىپىگە ئۇدۇل قىلىپ سېلىنغان، ئالدى كۈنچىقىش تەرەپكە ـــ دەل ھاجى خەراباتى قەبرىسىگە قاراپ تۇرغان ھەيۋەتلىك خانىقا ئۇنىڭ ئىلھام كۆزىنى ئۆزىگە تارتىپ كەتتى.

ئۇ يېقىندىلا پۈتكەن ھەيۋەتلىك «ھاجى خەراباتى خانىقاسى»غا زوقمەنلىك بىلەن كۆز يۈگۈرتتى. خانىقانىڭ گۈللۈك دەۋازىسى ئۈستىدىكى ئاي ـ يۇلتۇز بەلگىسى چۈشۈرۈلگەن بىر جۈپ ئېگىز مۇنارىنىڭ ئاستىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرغان مېھراب شەكلىدىكى تېمىغا «بىسمىللاھىررەھمانىررەھىم، ھاجى خەراباتى خانىقاسى، ھىجرىيە 1156 ـ يىلى» دېگەن خەتلەر قاپارتما قىلىپ يېزىپ قويۇلغانىدى. خانىقا شۇ قەدەر ھەيۋەتلىك ئىدىكى، شەيخنىڭ نەزىرىدە، ئالتە شەھەر تەۋەسىدە ئۆزى كۆرگەن ھېچقانداق بىر خانىقانى بۇنىڭغا تەڭلەشتۇرۇپ بولمايتتى.

شەيخ خۇددى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، ھەيۋەتلىك خانىقاغا، ئۇنىڭ پۈتكەن ۋاقتىنى بىلدۇرۇپ تۇرىدىغان «ھىجرىيە 1156 ـ يىلى» دېگەن خەتلەرگە كۆز ئۈزمەي، ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قاراپ كەتتى. دېمەك، بۇ يىل مىلادىيە 1744 ـ يىلى ئىدى، مۇشۇ بويىچە ھېسابلىغاندا، ئۇنىڭ چوغتالى ئەزىمگە قەدەم تەشرىپ قىلغىنىغا، دېلىغۇللۇق ئىچىدە ئۆتكەن شەيخلىك ھاياتىغا بەش يىل بولغان بولاتتى. ئۇ ھەزرىتى ھاجىمنىڭ روھىغا ھەمراھ بولۇپ ئۆتكىنىگە مىڭ قەتىرە رازى ـ رىزالىق ۋە شۈكۈرلەر ئېيتسىمۇ، لېكىن ئاشقلىق يولىنىڭ تارىيىپ

كېتىۋاتقىنىغا ئەپسۇسلىنىاتتى. ئۇنىڭچە، ئەتىگەندىن - كەچكىچە بىر قەبرىنى بېقىپ، بىر مازارنى ئايلىنىپ يۈرىدىغان شەيخنى ھەقىقىي ئاشىق دېگىلى بولمايتتى. ئاشىق يۈرت كېزىپ جاھان غەۋغالىرىدىن ئۆزىنى تارتىشى، نەپسى ۋەسۋەسىسىدىن يىراق تۇرۇشى، پانىي مەئىشەتلىرىدىن ئۈزۈل - كېسىل قول ئۈزۈشى، شەيتان ھەۋەسلىرىدىن ۋاز كېچىپ، تىنىمسىز ھالدا ھەقىقەت ۋە مەرىپەت ئىزدىشى لازىم ئىدى. ئېتىقاد نۇقتىسىدىن، دەرۋىشلىك بىلەن شەيخلىك بىر - بىرىنى چەتكە قاقمىسىمۇ، ئەمما بۇ ئىككىسىنىڭ ئىلاھىي ئىشق يولىدىكى قەدەملىرى، ۋىسال ئىزدەش ئۇسۇللىرى تازا ئوخشمايتتى. دەل مۇشۇ يېرى سۇلايمان شەيخنى قىينايتتى. بەش يىل مابەينىدە مۇشۇ ئىككى يول ئوتتۇرىسىدا تىركىشىپ كېلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ شۇ ئىدى.

سۇلايمان شەيخ بىردە، يېڭى پۈتكەن ھەيۋەتلىك خانىقاغا، بىردە خانىقا ئالدىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان ئۇچ قەبرىگە قارايتتى. خانىقادىنمۇ، بىر - بىرىگە ئوپئوخشاش قىلىپ، يانداش قاتۇرۇلغان ئۇچ قەبرىدىنمۇ كۆچلۈك ئەقىدە، ھۆرمەت، مېھنەت ۋە مۇھەببەتنىڭ كۈچ - قۇدرىتى بالقىپ تۇراتتى.

«ئېھ، ئەھلى ئاقسۇ، ۋاپادار چوغتالى ئەزىم» شۇنداق دەۋەتتى ئۇ، ھەزرىتى ھاجىمنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن سىڭدۈرۈلگەن بىھىساب ئەقىل - پاراسەت ۋە سېخىي كۈچ - مېھنەتتىن سۆيۈنۈپ، ئەمەلىيەتتە ئۇ، چوغتال كىشىلىرىنىڭ بۇ قەدەر باي، بایاشاد ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ ۋە تونۇپ يەتكەنىدى.

خانىقا ۋە قەبرىگە قارىغانسېرى، مۇشۇ ھەشەمەتلىك مەقبەرىگە ئايىماي ئەجىر قىلغان كىشىلەرگە، ئۆزىگە بەش يىل مابەينىدە ئاش - تۇز بېرىپ كېلىۋاتقان بۇ يۇرتقا ھۆرمىتى ئېشىپ بېرىۋاتاتتى. ئەمدى ئۇ بۇ يۇرت كىشىلىرىنىڭ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى دېگەن تەۋەررۈك ئىسمىنى قىسقارتىپ،

ئابدۇللا خەراباتى ياكى ھاجى خەراباتى ئاخۇنۇم دېگەندەك كالتە نام بىلەن ئاتىشىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەنگەندەك بولدى. ئاتىسى بىلەن ئوغلىنىڭ قەبرىسى بىر يەردە تۇرسا، ئۇلۇغلار روھى سۆيۈشۈپ تۇرسا، يەنە كېلىپ ئۇلارنىڭ ئاتىغىنى مەرھۇم زاتى مۇبارەكلەرنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئالامەتلىرى تۇرسا مۇشۇنداق ئاتاشنىڭ نەرى خاتا. خاتالىق ئەمەس، دانالىق بۇ! ئابدۇللا خەراباتى دېگىنى ـ ئاتىسى (مەزىن) ئابدۇللا بىلەن ئوغلى (دەۋائىي ئىشق يولىدا خاراب بولغۇچى شائىر) خەراباتى يانداش بىر يەردىن باقىي ماكانغا ئىگە بولدى دېگەنلىك. ھاجى خەراباتى ئاخۇنۇم دېگىنى ـ مەرھۇم ئاللا يولىدىكى ئاشىق شائىرلا ئەمەس، بەلكى ھەج تاۋاب زىيارىتىنىمۇ ئادا ئەتكەن ئۆلىما زات ئىدى، دېگەنلىك بولماي نېمە؟ «پېقىردىن ئۆتۈپتۇ. كوتا ئەقىللىك، كوتا ئەقىللىك!...»

ئۇنىڭ ئۆزرە قويۇۋاتقىنى يەنىلا چوغتاللىقلار ئىدى. مۇشۇ مۇبارەك تۈپراققا يېتىدىن قەدەم باسقان يىللاردا، مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى جانابلىرىنى ئەينى ئىسمى بىلەن ئاتىمىغىنى ئۈچۈن، ھەتتا ئۆزىنىمۇ «سۇلايمان دەرۋىش»، «سۇلايمان شەيخ» دەپ، سۇلايمان بىننى سىيىت بىننى ھېيىت سەرداھى دېگەن مۇبارەك نامنى قىسقارتىۋەتكىنى ئۈچۈن چوغتال ئەھلىدىن خاپا بولۇپ، ھەتتا ئۇلارنى كەمسىتىپ يۈرگەنىدى. ئەمدى بىلدىكى، ئۇلارنىڭ توغرا ئىكەن. ئۆزىمۇ دەرۋىش بولماي كىم بولغان؟ شەيخ بولماي كىم ھازىر؟

ئۇ ئويلىغانسېرى، چوغتاللىقلارغا يۈز كېلەلمەيدىغاندەك ھېس قىلاتتى. لېكىن، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا بولغان مۇئامىلىسى بۇرۇنقىدەكلا قىزغىن ئىدى. ئۇنى شەيخ دەيتتى، دەرۋىش دەپمۇ ئاتايتتى.

ناماز، تاۋاب زىيارەت ئۈچۈن كېلىدىغانلار كۈن سانap كۆپىيىپ بېرىۋاتاتتى. كىشىلەر ھەزرىتى ھاجىمنىڭ مۇلاھىزە،

نۇتۇق ـ تەلقىنلىرىنىڭ، يۇرت ـ يۇرتلارغا تارىلىپ كەتكەن مەنىۋى ـ مۇلاققەتلىرىنىڭ قىممىتى ـ ۋەزىنىنى ئۇنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن تېخىمۇ چوڭقۇر چۈشىنىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئىككى ئاي بۇرۇن يۈز بەرگەن مۆجىزىۋى ھالەت بۇنى ئىسپاتلاشقا يېتەتتى.

شۇ كۈنى، شەھىرى يەركەندىن تولىمۇ ئېغىز ۋە كۆچتۇڭگۇر كۆرۈنىدىغان بىر دەرۋىش كەلدى.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، شەيخ ھەزرىتىم، ـــ دېدى ئۇ مازارغا ئاياغ بېسىپلا، يىراقتىن سالام بەجا كەلتۈرۈپ.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كەلسىلە مېھمان، ـــ سىپايىلىك بىلەن قارشى ئالدى سۇلايمان شەيخ، يەنە دىققىتىنى چېچىشقا مەجبۇر بولۇپ. يېقىندىن بېرى زىيارەتچىلەر ئۈزۈلمەي كېلىپ، ئەمدىلا بىر ـ بىرىگە ئۇلىنىۋاتقان پىكرى مۇساپە ۋە مۆجىزىۋى تەسەۋۋۇرلىرىنى ھە دېسىلا ئۈزۈپ قويۇۋاتاتتى.

ـــ كەمىنە شەھىرى يەركەندىندۇرمەن. ھەزرىتى مۇھەممەت ئىنىنى ئابدۇللا خەراباتى جانابلىرىنىڭ روھ ـ دىدارىغا سېغىنىپ كېلىۋاتىمەن.

ـــ مۇبارەك... بارىكاللا!

ـــ شۇل زاتنىڭ قەبرە ـ قارارگاھى قايدادۇر، تەقسىر؟

ـــ ئاۋۋال تائام، ئاندىن كالام دەپتىكەن، مېھمان. ئاۋۋال بىر يۈتۇم ئۈسسۈزلۇق ئىچكەيلا، ئاندىن...

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ... ئەڭ ئاۋۋال شۇل زاتنىڭ قەبرىسىنى كۆرۈپ، روھىغا دۇئا قىلىۋالاي. شۇنىڭدىن سوڭرە بىر گەپ بولۇر...

سۇلايمان شەيخ زىيارەتچى دەرۋىشنى ھاجى خەراباتى قەبرىسى ئالدىغا باشلاپ باردى. دەرۋىش كۆتەك يېقىلغاندەك ئېغىر بىر ھەرىكەت بىلەن قەبرە ئالدىغا تىزلاندى ـ يۇ، قىسقا بىر ئايەتنى ئوقۇۋېتىپلا، مۇڭلۇق، تەسىرلىك مەسنەۋىسىنى

باشلىدى:
ئەيتايىن ھەمدەڭنى ئەي يەزدانى پاك،
ئىچتىلەر خۇنى جىگەر مەردانى پاك.

خالىقا، خەلقىڭنى كۆردۇم بى ئەدەد،
ھېچنېمە يوقتۇر سېنىڭدېك بى مەدەد.

سېنىڭ زاتىڭ تەسەۋۋۇردىن مۇنەززە،
ساماۋاتىڭ تەسەل سۇلدىن مۇنەززە.

ئەناسىردىن قىلىبسەن ئادەمىزاد،
بىراۋنى دۇندەك، بىرنى پەرىزاد.
...
جان قۇشى جەننەتكە پەرۋاز ئەيلەگەي،
تىل سېنىڭ ھەمدىڭدىن ئاغاز ئەيلەگەي.

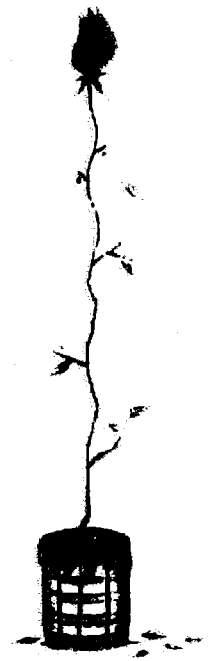
ياخشى سۇرەت بىرلە ئادەم ئەيلەدىڭ،
ئەقىلنى ئادەمگە ھەمدەم ئەيلەدىڭ.

دانەنى ئادەمگە سەن دام ئەيلەدىڭ،
نەپسىنى ئول دانەغە رام ئەيلەدىڭ.

دۇنيادا ئادەمنى بۇنياد ئەيلەدىڭ،
لەززەتى دۇنيا بىلەن شاد ئەيلەدىڭ.

ئاقىبەت ئول دانەغە بولدى راۋان،
كېلدى بۇ ئالەمغە ئادەم شول زامان.

بولدى ئادەمغە جاھان ماتەمسەرا،
كۆردى تۇن ـ كۇن مېھنەتۇ جەۋرۇ ـ جاپا.

...
...
ئەي خەراباتىكى، فەريات ئەيلەگىل،
«كۇللى شەيئىن ھالىكون» ياد ئەيلەگىل.

شەيخ بىلىپ تۇردىكى، ئوقۇلۇۋاتقىنى ھاجى خەراباتىنىڭ مەسنەۋىسى ئىدى. دەرۋىش توختايدىغاندەك قىلمايتتى. ئەكسىچە، ئوقۇغانسېرى جانلىنىپ كېتىۋاتاتتى. مەسنەۋى بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى ئۇلىنىپ، بارغانسېرى تەسىرلىك ۋە جاراڭلىق ئۇن بىلەن ئوقۇلۇپ باراتتى. بۇنىڭ ئىچىدە شەيخ بىلىدىغان مەسنەۋىمۇ، ئاڭلاپ باقمىغانلىرىمۇ بار ئىدى.

شەيخنىڭ ساقاللىرى كۆز ياشلىرى بىلەن نەملەندى. ئۇنىڭغا يانداش ئولتۇرغان دەرۋىش بولسا ھۇ تارتىپ يىغلىغىنىچە مەسنەۋىسىنى داۋاملاشتۇرماقتا ئىدى:

ئۆتتى ئۆمرۇم بىھۇدە ھەر يازۇ ـ قىش،
يوق تۇرۇر شەرمەندەلىكتىن ئۆزگە ئىش.
...
غافىلا ئۆمىر ئۆتتى دائىم بىخەبەر،
قىل ئىبادەت تۇنۇ ـ كۇن، شامۇ سەھەر.

مەن نېچۈك ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

ھەر ئىككەيلەننىڭ ھاياجىنى كەلكۇن كەبى تېشىپ باراتتى. تىلىدىلا ئەمەس، دىلىدىمۇ ئېيتىلىپ بېرىۋاتقان بۇ مەسنەۋى ئۇلارنىڭ قەلب كۆزىنى ئېچىپ، ئەڭ يۇكسەك بىر نۇقتىغا ـــ ئىلاھىي مەنزىلگە باشلاپ كېتىۋاتاتتى. ھەر ئىككەيلەن ئويلىغان، ئەمما تىلدا ئىپادىلەشكە ئاجىزلىق قىلغان ئارمانلىق مەدھىيە ھاجى خەراباتى مەسنەۋىسى ئارقىلىق ۋىسال مەنزىلگە

يېقىنلاپ بارماقتا ئىدى. دېمەك، ئۇلارغا يەنىلا ھەزرىتى ھاجىم كۆۋرۈك بولۇۋاتاتتى. شۇ تاپتا ئۇلارنىڭ قەلب كۆزى شۇ قەدەر روشەنلىشىپ كەتكەن ئىدىكى، مەسنەۋى ئوقۇغۇچى دەرۋىش ئەمەس، بەلكى ھاجى خەراباتى بولۇپ كۆرۈنۈۋاتاتتى. ئۇ ئوقۇيتتى، توۋلايتتى، يىغلايتتى...

... ھاجى خەراباتى مەسنەۋى ئوقۇپ بىھوش بولۇپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدى ئېرىپ، ياش بولۇپ تۆكۈلەتتى. تارامىلاپ ئاققان ياشلاردىن نەچچە ئۆستەڭگە سۇ تولۇپ، قانچىلىغان تۈگمەنلەر چۆرۈلەتتى...

...

قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار...

مانا ئەمدى سۇلايمان شەيخمۇ ھۇ تارتىپ يىغلاشقا چۈشكەنىدى. شۇ ئاردا ھاياجىنىنى باسالماي بىھوش بولۇپ كەتكەن دەرۋىش «گۈپپىدە» ئارقىغا يىقىلدى ـ دە، ئىككىنچىلەپ ئورنىدىن تۇرالمىدى. ئۇنىڭ يۈرىكى ئىلاھىي سېغىنىشتىن يېرىلىپ كەتكەنىدى...

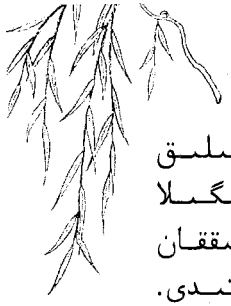
شۇنىڭدىن كېيىن يەنە تالاي ئىشلار يۈز بەردى: قانچىلىك ئادەملەر تاۋاب جەريانىدا بىھوش بولۇپ يىقىلدى. ئېتىكاپتا ئولتۇرىدىغانلار تېخىمۇ كۆپەيدى. ئازنا ـ پەيشەنبە كۈنلىرى قەبرە يوقلاشقا چىقىدىغانلارنىڭ سانى كۈن ساناپ ئاشتى. يىراق ـ يىراقلاردىن كېلىدىغان سېغىنغۇچىلارنىڭ، زىيارەتچىلەرنىڭ... ئايىغى زادىلا ئۈزۈلمىدى. ھەتتا نامى ـ شەرىپى سۇلايمان شەيخكە تونۇش بولغان، خوتەندىن كەلگەن بىر مەشھۇر دەرۋىشمۇ ئۇنىڭغا: «ھەزرىتى ئەۋلىياغا ئۆمۈرلۈك ھەمراھ بولۇپ، ئۇنىڭ روھ دىدارى بىلەن مۇلاقەت ـ تەلقىنلەردە بولۇش پەقەت ئۆزلىرىگىلا نىسىپ بوپتۇ. بەختلىك ئىكەنلا تەقسىر» دېدى. مانا

بۇلار، سۇلايمان شەيخنىڭ تاللىغان يولىنىڭ شەكسىز توغرىلىقىنى بىلدۇرمەمدۇ؟ يىللاردىن بۇيان كېلىۋاتقان زىيارەتچىلەرنىڭ كۆپلۈكى، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپىنىڭ خۇددى كەتكۈسى يوقتەك بۇ يەردە ئايلاپ، يىللاپ تاۋاب ـ ئېتىكاپتا ئولتۇرۇشلىرىمۇ شۇنىڭ ئىسپاتى ئەمەسمۇ؟

شەيخ، پېشىدىن يېنىپلا يەنە ئىچكى مۇلاقەتكە كىرىشىپ كەتكەنىدى. ئۇنى ھەيران قالدۇرۇۋاتقىنى، ئەمدىكى مۇلاقەت ھېچ دەخلى ـ تەرۇزسىزلا ئالدىنقى قېتىم ئۇلاشقان پىكرى پەللىدىن باشلىنىپ كېتىۋاتاتتى. كەينىگە قايتىش، باشتىن باشلاش... دەك روھىي جەريانلار قىسقىراپ بېرىۋاتاتتى...

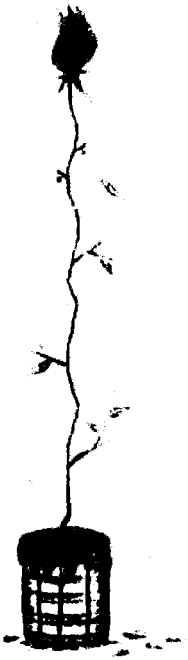
ئۇ قەبرە ۋە خانىقاغا سۆيۈنۈش بىلەن قاراپ قويدى. بۇلاردىن ـ قەبرىدىن ۋە سەل كېچىكىپرەك پۈتكەن بولسىمۇ، ناھايىتى زور ئەجىر ھەم ھۇنەر كۆرسىتىپ سېلىنغان خانىقادىن «مېھنەت» دېگەن بىر ئۇلۇغ ئۇقۇم يالتىراپ چىقىۋاتاتتى. توغرا، مېھنەت ـ مەرىپەتكە ئېلىپ بارىدۇ. مەرىپەت بولسا، قەلب كۆزىگە باردىغان، دىل كۆزىنى ئاچىدىغان يول. مەشھۇر جاھانكەزدىلەرنىڭ نامدار سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ ئىزدەپ يۈرگىنى دەل مۇشۇ مەرىپەت، ھەق ۋە ئادالەت يولى ئەمەسمىدى؟ ھەتتا ھەزرىتى ھاجىمۇ مۇشۇ يولدا جان پىدا قىلمىدىمۇ؟ مۇشۇ مەنزىللەرگە مېھنەت ئارقىلىق يەتكىلى بولسا، دېمەك، شەيخلىق يولىدىكى ئاشقىلىقمۇ چۈش ئەمەسكەن، ۋىسال پەللىسىگە يول بار ئىكەن!...

ئۇ شەيخلىق بىلەن دەرۋىشلىك ئوتتۇرىسىدىكى بىر خىل مۇرەسسە يولىنى تاپقاندەك ئىدى. بۇ ئىككى يولنى مېھنەت ۋە مەرىپەت تەلپۈنۈشلىرى تۇتاشتۇراتتى. مۇشۇ تۇتۇش ئۇنى ئۆز نەزىرىدىكى ۋىسال مەنزىلىگە ـ دەرۋىشلىك ئارقىلىق يەتمەكچى بولغان ئىلاھىي پەللىگە يەتكۈزەتتى. ئېھ، مەرىپەت كۆزى، ئېھ، مەنزىل نىجاتلىق!...

ئەمدى ئۇ ھېچ قىينالمايلا كۆپ يىللار تىرىشىش ئارقىلىق ئۇلاشقان تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇر پەللىسىنىڭ ئۈستىگىلا چۈشتى: ئابدۇللا مەزمۇندىن مۇناسىپ تەربىيەلىنىپ چىققان مۇھەممەت چوغتالى ئەزىمدىكى مەدرىسكە ئوقۇشقا كىرگەنىدى. ئۇ بۇ يەردىمۇ مەرىپەت ئۈچۈن ئېغىر مەنىۋى مېھنەت سىڭدۈرۈۋاتاتتى. مەرىپەت ئارقىلىق مەنىۋىيەتنى، ئىنسانىي تاكامۇللۇقنى كۆچەيتىپ باراتتى. ئۇ يەنە ھەممە تالىپلارنىڭ باشلامچىسى ئىدى. ئۇچرىغانلا يەردە ھىدايەت، ساخاۋەت ئۇرۇقى چېچىپ ماڭاتتى. مەرىپەت، پەزىلەت ۋە ئادالەت... ھەققىدە ۋەز ئېيتاتتى...

سۇلايمان شەيخ تەپەككۇر قىلاتتى، ئاڭلايتتى، كۆرەتتى. ئىچكى مۇلاقەت يولى ئارقىلىق سىلىشتۇرۇپ، باغلاپ ۋە چوڭقۇرلاپ باراتتى. مۇھەممەتنىڭ مۇشۇ كەمگىچە بولغان روھ ـ قىياپەتلىرىنى تولۇق كۆرۈپ يەتكەنىدى. ئەمدى تەپەككۇر نۆۋىتى ئۇنىڭ يېتىلگەن دەۋرىگە كېلەتتى...

قەشقەردىكى ئىھتىرام

سۇلايمان شەيخ ئويلىغانسىرى، مۇھەممەت ئىمىن ئابدۇللا خەراباتىنىڭ كىچىكىدىن تارتىپ يېتىلگەن پەزلى ـ پاراسەت جەھەتلەردىكى كامالىتىگە ھەيران قېلىۋاتاتتى. ئۆزىنى ئەرزىمەس ئادەمدەك ھېس قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ يەنە تەپەككۇرىنى توختاتمايتتى. مۇشۇ ئارقىلىقلا ھەزرىتى ھاجىمنىڭ قەلب خانىسىگە تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ كىرەلەيدىغاندەك، پەقەت خەراباتى ھاجىملا ئۇنىڭ ئىشق دەۋاسىغا ھەمىشىرىك بولۇپ، ۋىسال مەنزىلىگە يېتەكلەپ بارالايدىغاندەك سېزىلەتتى ئۇنىڭغا.

شەيخنىڭ قەلب كۆزى ئېچىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ ئۇزۇندىن بۇيان شۇنداق بولۇشىنى كۈتۈپ، شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئازابلىق ـ مەنىۋى ئىزدىنىشنى باشتىن كەچۈرگەنىدى...

مىلادىيە 1658 ـ يىلى، ياز ئايلىرى.

جۇمە، قەدىمىي قەشقەر جاي ـ جايلاردىن كەلگەن زىيارەتچىلەر بىلەن قوشۇلۇپ تېخىمۇ قىزىپ كەتكەنىدى. مەينەت ۋە تار كوچىدا ئادەملەر مىغىلدايتتى. ئۇششاق يايمىچىلار، دوغاپچىلار، ئەلگەك ـ تەڭنىچىلەر، كۈلالچى، مىسكەر ۋە زەرگەر ـ قۇيمىچىلار... ئاچچىق ئۈچەيدەك تار ھەم ئۇزۇن كۆرۈنىدىغان كوچىلارنى يەنىمۇ تارلاشتۇرىۋەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشىپ خېرىدار چاقىرىشلىرى زور ئاۋاز كەلكۈننى ھاسىل قىلاتتى. ئاۋازلار ئاۋازلارغا، تىنىقلار تۇشلارغا سىڭىشىپ... پەقەت قەشقەرغىلا خاس بولغان قىزغىن ۋە ئۇلۇغ بىر گۈرۈلدەشنى شەكىللەندۈرەتتى.

شەھەر قاينايتتى. ئات، تۆگىلىك، ئېشەك ۋە قېچىرلىق... كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمەيتتى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمىلىرى ئات ياكى ئېشەكلىرىگە يايداقلا مىنىۋېلىشقانىدى. يەنە بەزىسى غىچىرلاپ تۇرغان ياريار ھارۋىسىنى تار كوچىلارغا كەپلەپ، پوش - پوش دەپ جېنىنىڭ بارچە توۋلايتتى. بىرمۇنچە نان - توقاچلارنى بېشىدىكى تاۋاقىغا قويۇپ، تۇتماي كېتىۋاتقان؛ مايلىشىپ كەتكەن كىچىك ساندۇقچىنى مەيدىسىگە ئېسىۋېلىپ، يىپ - يىڭنە ۋە تارغاق - سۇزگۈچ... سېتىۋاتقان يالاڭ ئاياغ بالىلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىدى. قىسقىسى، قەشقەر ئۇزۇنىڭ ئۇزاق ئەسىرلىك مىللىي ئەنئەنىسى ۋە ئەقىل - پاراسەتنىڭ جەۋھىرى بولغان ھۈنەر - سەنئىتى بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ھېچبىر شەھەرگە ئوخشىمايدىغان ئۆزگىچە روھىي ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە شەھەر ئىدى.

بولۇپمۇ ئابدۇللاخان ھاكىمىيەت بېشىغا چىققاندىن كېيىن، ئۆز ئالدىغا خانلىق قۇرۇۋالغان بىر مۇنچە باشباشتاق بەگلىكلەرنى ئۆز بايرىقى ئاستىغا ئۇيۇشتۇرۇپ، قەشقەر ۋە يەكەن كەبى شەھىرى - ئاستانىلەرنىڭ سېھرىي قۇدرىتىنى تېخىمۇ ئاشۇردى. ۋەزىيەت مۇقىم بولۇپ، سودا - سېتىق، باردى - كەلدىلەر زور دەرىجىدە جانلاندى. خانلىقنىڭ بۇ دەۋرىنى ھەر قانداق ۋاقىتتىكىدىن ئاۋات، باي - بایاشات ئىدى، دېگىلى بولمىسمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بىرلىككە كەلگەن سەلتەنىتىدىن پۇقرالار سەئىدخان ۋە ئابدۇرەشىتخان دەۋرىنى قايتا كۆرۈۋاتقاندەك بولدى. ئەرەبىستان، ئىران، كەشمىر ۋە ئافغانىستان... كەبى ئىسلام ئۆلكىلىرىدىن كېلىدىغان تالىپ ۋە سودىگەرلەرنىڭ ئايىغى ئۇزۇلمىدى. قەشقەر ئىسمى - جىسمىغا لايىق مەدەنىيەت ۋە سودا مەركىزىگە ئايلاندى. بۇ خىل ئۆزگىرىش ئالدى بىلەن بازاردا ئەكس ئەتكەنىدى.

توپا - تۇمان ئۆرلەپ تۇرىدىغان قەدىمى شەھەر تىنجىق ۋە

سودا قىزغىنلىقىدىن ئوت ئىچىده قالغانده‌ك كۆرۈنەتتى. كىشىلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى يالاڭ ئاياغ هالەتته مېڭىپ يۈرۈشسىمۇ، لېكىن كۆڭلى توق، يۈرىكى پۈتۈن ئىدى. ئۇلارنىڭ يىرتىق ئىشتاندا كاسسىسى ئوچۇق قالغىنىغا باقماي، خانىنىڭ ئەركە ئوغلىده‌ك «پۇستانى هاجى!»، «كەسىلە...!»، «ماڭا قايلىسىلا ئۇستام!» ده‌پ سوزۇپ تۇۋلاشلىرى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى.

هەشەمەتلىك خانلىق مەدرىسىنىڭ ئالدى، نامازدىگەر ۋاقتى بولۇشىغا قارىماي بۇ يەرمۇ قاينىق بازار تۇسىنى يوقاتمىغانىدى. قارىماققا، كىشىلەر كېچىچە تارقىماي، ئېلىم ـ سېتىم ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرىدىغانده‌ك قىلاتتى.

ئىسلام ئەللىرىدىن كەلگەنلىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان ئېسىل تون ـ سەللىلىك زەردارلار، مەدرىس ئالدىدىكى يايمىچىلاردىن ئۇنى ـ بۇنى ئېلىپ يۈرەتتى. ئۇلارنى مىللىي ئالاهىدىلىككە ئىگە يەرلىك هۈنەر ـ سەنئەت بۇيۇملىرىنىڭ هەرقاندىقى ئۆزىگە تارتاتتى. بولۇپمۇ، چىرايلىق قىرىلغان تەڭنە ـ چۆچەك، ئاياق ـ قوشۇقلار؛ خوتەن قاشتېشىدىن ياسالغان زىبۇ ـ زىننەتلەر؛ هېيتگاهنىڭ سۈرىتى چۈشۈرۈلگە نەپىس ساپال بۇيۇملار... دىن كۆزىنى ئۈزەلمەيتتى. هەر بىر ئۇرۇلۇشىدىن ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز مۇڭ ـ هەسرەت ياكى شادلىق ـ شادىيانىلىق تۆكۈپ تۇرىدىغان دۇتار، راۋاب، تەمبۇر، ساتار قاتارلىقلارغا ئوخشاش سازلار بولسا ئۇلارنى هاڭ ـ تاڭ قالدۇراتتى... ئۇلارنىڭ هەممىگە تەكشى قىزىقىپ مېڭىشىدىن، خانلىق مەدرىسكە يېڭىدىن ئاياغ باسقان تالىپلار ئىكەنلىكى چىقىپ تۇراتتى.

هەممە ئۆز ئىشى بىلەن ئالدىراش بولۇۋاتقان مۇشۇ پەيتتە، چىپ ـ چىپ تەر ئاستىدا قالغان ئېگىز چىلان توروق ئاتقا مىنگەن بىر يىگىت خانلىق مەدرىسە ئالدىدا ئاتتىن چۈشتى. ئولتۇرۇشاڭغۇ كۆزلىرىدىن هارغىنلىق چىقىپ تۇرىدىغان بۇ

يىگىت نېمىگىدۇر ئالدىراۋاتقاندەك، يەنە نېمىدىنىدۇر ئەنسىرەۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ يۈمران ۋە ئىنچىكە بۇرۇتلىرى لىكىلدايتتى. توپا قونغان سەللىسى ۋە ئورۇق، ئۇزۇنچاق يۈزى 20 ~ 21 ياشلار چامىسىدىكى بۇ يىگىتنى يىراقتىن كەلگەن مۇساپىر سىياقىدا كۆرسىتەتتى.

ئۇ ئېتىنىڭ چۇلۇۋۇرىنى تۇتۇپ، نەگە مېڭىشىنى بىلمىگەندەك بىر ھازا تۇرۇپ قالدى. ئەلۋەتتە، خانلىق مەدرىسكە ئات بىلەنلا كىرىشكە بولمايتتى. مەدرىسكە يېقىنراق بولغان چۈشكۈن قىلغۇدەك بىر جاي تېپىش كېرەك ئىدى. مۇشۇ ئەتراپتا ئىشەنچىلىكراق دەڭ، سارايلاردىن بارمىكىن، قايسى تەرەپ بىلەن مېڭىش كېرەككىن؟

شۇ دەقىقىدە، ئۇ ئايرىلغىلى خېلى كۈنلەر بولغان دادىسىنى ئەسلەپ قالدى. خانلىق مەدرىسىنىڭ ئۇدۇل يان تەرىپىدىلا ئوبدان بىر ساراي بار، دېگەندى دادىسى، ئۇنى ئۇزىتار چاغدا.

ئۇ ئېتىنى يېتىلەپ، بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ دادىسى ئېيتىپ بەرگەن يەرنى نىشانلاپ ماڭدى. ئۇ تىقماق ـ تىقماق ئادەملەر ئارىسىدا قېقىلىپ ـ قىسىلىپ كېتىۋېتىپ، بىردىنلا قارشى تەرەپتىن ئۇچ يىگىت ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا كۆكىرىكىگە تۇتۇپ كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقان ئاق رەختكە دىققەت قىلىپ قالدى. ئۇلار ئۇدۇلغا كەلگەندە كۆردىكى، رەختكە ئوخشاش مەزمۇندا، ئوخشاش چوڭلۇقتا ھۆسنىخەت بىلەن مۇنداق خەتلەر يېزىلغانىدى: «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، مۆھتەرەم يېڭى تالىپ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ئەنۋەر»

مۇھەممەت ھەيران قالدى. چۆچۈدى. رەختكە يېزىلغىنى ئەينەن ئۇنىڭ ئىسمى ئىدى. بۇلار ئۇنىڭ ئىسمىنى قاناق بىلىۋېلىشقاندۇر. بىلگەن ھالەتتىمۇ رەختكە يېزىپ، كوچىدا كۆتۈرۈپ يۈرۈپ نېمە قىلماقچىدۇ؟ «ياق، مېنىڭ ئېتىم ئەمەس بۇ» ئۇ رەختتىكى ئۇزۇنىڭ ئىسمى ئىكەنلىكىگە گۇمانلىنىپ

قالدى. «مەن باشقىلارنىڭ نەزىرى چۈشكۈدەك نەزىم، مۇھاكىمىلەرنى يېزىپ باقمىغان تۇرسام، ئويلاپ يۈرگەن كوللىيات مەسىنەۋىنى ئەسلى باشلىيالمىغان تۇرسام، خەقلەر قانداق تونۇغاي مېنى؟ ئاندا ـ ساندا يېزىپ يۈرگەن رۇبائىي، مەسنەۋى، مۇخەممەسلىرىم بولسا ئۇ قەدەر جازىبدار ئەمەس. ئايرىملار ئۇنى كۆچۈرۈپ يۈرگەن بولسىمۇ، شەھىرى قەشقەرگە قەدەر يېتىپ ئۇلگۈرمىگەندۇر دەيمەن، شۇڭا...»

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ـــ يانداپ ئۆتۈپ كەتكىلىۋاتقان بىر يىگىتكە ئالدىراپلا سالام قىلدى ئۇ. رەختتىكى ئۆزىنىڭ ئىسمى بولسۇن ـ بولمىسۇن، مۇسۇلماندارچىلىق قائىدىسى بويىچە سالام بېرىپ، چۈشكۈن قىلىدىغان جايىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ كۆرمەكچى بولدى.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! ـــ دەرھاللا جاۋاب قايتۇردى بايىقى يىگىت ئورنىدا چىپىدە توختاپ، ـــ ئۆزلىرى چىم بولىلىكى جانابىي تەقسىر؟

ـــ كەمىنە مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ئەنۋەر بولىمەن، دىيارى ئاقسۇدىن كېلىۋاتىمەن، ـ تۇز كۆڭۈلۈڭ بىلەن ئۇدۇللا جاۋاب بەردى مۇھەممەت.

ـــ ۋاي شۇنداما تەقسىر، ئەتىگەننىڭياقى يوللىرىغا قايلاپ... ـــ ئۇ، گەپ ئارىلاپلا ئىككى ھەمرىيىنى توۋلىدى، ـــ ۋۇي ھەمساۋاقلىرىم، بۇيانغا قايلاڭلار. بىز ساقلىغان ھەمساۋاق بۇرادىرىمىز كەپتۇ.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم.

ئىككى تالىپ ئايرىم ـ ئايرىم ھالدا سالام بەجا كەلتۈردى. مۇھەممەتمۇ بىر ـ بىرلەپ جاۋاب قايتۇردى.

ـــ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ئەنۋەر دېگەن كىشى مەن بولىمەن دېسىلە؟

ـــ خوش.

ـــ ئۆزلىرىنى شۇل يولدا تاپقانىمىز جۈدە كاتتا ئىش بولدىلەر، مېھمان.

ـــ رەھمەت.

بۇلار ھەر يەردىن ئىلىم تەھسىل قىلغىلى كەلگەن تالىپلاردەك قىلاتتى.

ـــ پېقىرنىڭ نامشەرىپىنى قايدىن بىلىدىلىكىن جانابلا؟ ـــ سالام ـ سائەتتىن كېيىن، تاقەتسىزلىنىپ سورىدى مۇھەممەت.

ـــ ھۈسەيىن ھاجى ھېزرىت ئايتىپ بېردىلەر.

ـــ شۇنداق، ئۇستازىمىز ھۈسەيىن ھاجى گەپلىيىنى قىلىپ، سىلىنى ساقلاشقا چىقايغان، ئەينا.

ـــ ئۆزلىرىنى شەھىرى كاشغەرگە كېلىپ باقماپتىكەن، ئازغىنىپ قالمىسۇن دېدى قايسىلا، ـــ تېخىمۇ تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى دەسلەپ ئۇچرىغان تالىپ، ـــ ئىسمىمنى ئۇستاز قايداق بىلگەندۇ دېسىلەڭاغۇ، ئۇ مەدرىسنىڭ ئىشىك باقاردىن ئاڭلاپتىكەن قايلىسىلا، يولدىكى دەڭ ـ سارايلارنىڭ بىرەرسىدە بىرەر كىم بىلەن دېيىشكەنما؟

ـــ بۇ... ھە ـ ئە...

ـــ ھە، شۇ كىشى بىزنىڭ مەدرىسنىڭ ئىشىك باقارى بولىدۇ، قايلىسىلا. ئۇ يەنە ئۇستازنىڭ قوشنىسى، ئۇستاز سىلىنىڭ گەپلىرىنى ئۇنىڭدىن ئاڭلاپ، ئۆزىنى باسالماي قاپتۇ. ئۆزلىرىنىڭ تەرىپىنى قىلىپ، ھويلىسىدا ئۇياقتىن ـ بۇياقتا ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن مېڭىپ كېتىپتۇ، قايلىسىلا...

«تالىپىنىڭ قايلىسىلا...» بىلەن تۇگەللىنىدىغان گەپلىرى ئاخىرلىشىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ھەۋەس قىلىپمۇ ياكى ھەسەت بىلەنمۇ ئىشقىلىپ، ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن مۇھەممەتنى تەرىپلەش ئالامەتلىرى ھەر جۈملىدە ئىپادىلىنىپ تۇراتتى.

مۇھەممەت ئويلىنىپ قالدى. ئۇستاز ھۈسەيىن ھاجىگە

ياققۇدەك نېمە گەپ قىلغاندىمەن؟ قايسى گېپىمگە شۇنچە قىزىپ قالغاندۇ؟ دېگەنلەرنى خىيالىدىن ئۆتكۈزدى ئۇ. شۇئان، ئۇلۇشكۈنكى بىر ئىش ئۇنىڭ ئېسىگە كەلدى.

قەشقەرگە بىرەر كۈنلۈكچە يول قالغاندا كەچ كىرىپ كەتتى. مۇھەممەت كۆرۈشنى ئارزۇلاپ كەلگەن قەدىمىي، گۈزەل قەشقەرگە تېزرەك يېتىپ بېرىپ، مەدرىس، مۇدەررىسلەر بىلەن دىدارى مۇلاقەتتە بولۇشنى ئويلىسىمۇ، خېلى كۆپ ئاقچا، يوللۇقلار بىلەن كەلگىنى، يەنە كېلىپ قەشقەرنىڭ ئوي - چوڭقۇرىنى بىلمىگىنى ئۈچۈن، قونالغۇ سوراپ يېتىپ قالماقچى بولدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە دادىسىمۇ كېچىسى يول يۈرمەسلىكنى تاپىلاپ قالغانىدى.

ئۇ سۈرۈشتۈرۈپ مېڭىپ بىر ئۆتەڭنى تاپتى. دەرۋازىدا ئاتتىن چۈشۈپ تۇرۇشىغلا، هويلا ئىچىدىن سېمىز بىر كىشى ئېگىز بىر قارا خېچىرنى (خېچىر توقۇقلۇق ئىدى) يېتىلەپ چىقىپ كەلدى. ئۇزايىدىن ئۇنىڭ خانلىق تەۋەسىدە ياشايدىغان مۇسۇلمان قوۋمىدىن ئەمەسلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ ساراي ئىگىسىنى بەكلا رازى قىلىۋەتكەن بولسا كېرەك، 35 ~ 40 ياشلار ئەتراپىدا بار چىرايلىق بىر چوكان دەرۋازا سىرتىغىچە ئۇزىتىپ چىقىپ:

— ئوبدان قايلىيالمىدۇق مېهمان، كۆڭۈللىرىگە ئالماسلا، ماۋۇلىگە ئۆتكەندە يەنە چىرىپ تۇرالا جۇما، - دېدى، ئۇ ئۆزلىرىلا بىلىشىدىغان بىر يېقىنچىلىق بىلەن نازلىق ئەركىلەپ.

— رېھمەت، رېھمەت، مېهن يانى كىلېمەن...

مېهمان شۇنداق دەۋاتقاندا، مۇھەممەت ئۇنىڭ چىرايىغا ئۆچمەنلىك بىلەن تىكىلىپ قارىۋالدى: ئۇ يوغان باش، مەڭىز سۆڭەكلىرى بۆرتۇپ چىققان، كۆزلىرى پۇلتىيىپ تۇرىدىغان، بۇرنى پاناق، دۈگىلەك يۈز كىشى ئىدى. بىر قاراشتا ئۇ

قالماقلارغا ئوخشايتتى. «چوقۇم قالماق» دەپ جەزملەشتۈردى مۇھەممەت. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا ئۇنىڭ غەزىپى تاشتى. «پايلاقچى بولمىسا، كەچ بولغاندا سارايدىن ئايرىلامدۇ؟ كېچىسى مېڭىپ، كۈندۈزى چۈشكۈن قىلغانغا قارىغاندا، قالماقلارنىڭ پايلاقچىسى بۇ، يېڭىلىپ ئەدىپىنى يېگەن قالماقلارنى بۇ يەرگە يەنە ئايىغ باستۇرماسلىق كېرەك ئىدى. بىز خەقمۇ ـ زە...» ئۇ شۇنداق ئويلىغاچ، سارای ئىگىسى ئايالغا قاراپ قالدى: ئۇ خېچىرغا مىنىپ خېلى ئۇزاپ كەتكەن مېھماننىڭ ئارقىسىدىن قىيماسلىق بىلەن، كۆز ئۈزمەي قاراپ قالغانىدى.

ـــ ۋاي مېھمان، هوي...قالماق!!

شۇ ئاردا، 35 ~ 36 ياشلار چامىسىدىكى بىر ئەر سارای هويلىسىدىن ۋارقىراپ چىقتى. ئۇ ئۇزاپ كېتىپ بولغان مېھمانغا قاراپ جېنىنىڭ بارىچە توۋلايتتى.

ـــ هە، نېمە بولدىلا، نېمە ۋارقىرايلا مېھمان! ـــ سارای ئىگىسى ئايال شۇندىلا كۆزىنى كېتىۋاتقان مېھماندىن ئۈزۈپ، ۋارقىراپ چىققان مېھمانغا ئاغدۇردى.

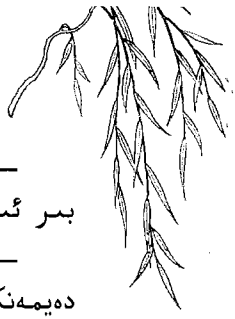
ـــ تەخەي... بىر تەخەي ئايرىلىپ قاپتۇ، ئاۋۇ قالماق ئۇنتۇپ قېلىپ كېتىپتۇ، ـــ دېدى مېھمان جىددىيلىشىپ.

ـــ تەخەي دەملا؟ ـــ دېدى ئايال يېنىشلاپ سوراپ ۋە راست ـ يالغىنىنى ئايرىماقچى بولغاندەك، سارای ئىچىگە كىرىپ كەتتى.

ـــ مېھمان!... هو...ي! ...! قالماق، تەخەي ئارىلىپ قاپتۇ!... ـــ تەكرار توۋلىدى مېھمان قولىنى كانەي قىلىپ تۇرۇپ.

كېتىۋاتقان مېھمان ئاڭلىمىدىمۇ ياكى ئاڭلىسىمۇ ئاڭلىمىغانغا سالدىمۇ، ئارقىسىغا قايرىلىپمۇ قويماي كېتىپ قالدى. مۇشۇ ئەھۋاللارنى كۆرۈپ، غەزىپى تېشىپ تۇرغان مۇھەممەت ئاخىرى گەپ قوشتى.

ـــ ئۆزلىرى كىم بولىلا تەقسىر؟ ـــ ئېتىنى يېتىلىگەچ، يېقىنلاپ كېلىپ سورىدى مۇھەممەت.

ـــ مەن... مەن يولۇچى. قەشقەرلىك، تەقسىر... ـــ خۇددى بىر ئىشنى خاتا قىلىپ قويغاندەك دۇدۇقلاپ جاۋاب بەردى ئۇ.

ـــ ئەپتىلىرىدىن قەشقەرلىك ئىكەنلىكلىرىنى بىلدىم. دەيمەنكى: ئۆزلىرى زادى كىم بولىلا؟

ـــ پېقىرنى چىم بولىلا دەۋاتاملا؟... ـــ يېنىشلاپ بىر سورۇنۇپ ئاندىن جاۋاب بەردى مېھمان، ـــ ھە، ئۆزلىرىگە ئوخشاشلا ئەلھەمدۇللا مۇسۇلمانمەن تەقسىر. قەشقەر خانلىق مەدرىسىنىڭ خادىمى.

ـــ ئاغزىڭنى يۇم! ـــ تۇيۇقسىزلا ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك توۋلىدى مۇھەممەت. ئۇنىڭ بىرەرسىنى «سەن»لىشىمۇ مۇشۇ تۇنجى قېتىم ئىدى، ـ دېمىسەڭمۇ سەن مۇسۇلمان ھەم يەنە ئۇيغۇرسەن، بىلىپ قوي، ئالدى بىلەن ئۇيغۇردۇرسەن. ئەمما، خانلىق مەدرىسىنىڭ ئادىمى مەن دەپ يالغان ئېيتما. قەشقەر خانلىق مەدرىستىن سەندەك ئادەم چىقمايدۇ. ئالىم ـ ئۆلما، پەزلى ـ پاراسەت ئىگىلىرى يىغىلغان جاي ئۇ. سەندە شۇنداق پەزىلەت، مەسئۇلىيەت بارمۇ؟

ـــ تەقسىر، بۇ... ـــ مۇھەممەتنىڭ زەردىلىك سۆزلىرى ۋە زەردارلارچە تۇرقىدىن ئەيمەنگەن مېھمان شۇنىڭدىن باشقا گەپنى قىلالماي قالدى. ئۇ «ساۋابلىق ئىش قىلماقچى بولغان»لىقىنىلا بىلەتتىكى، باشقىلىرىنى ھېچ ئويلاپ يېتەلمەيۋاتاتتى.

ـــ قېنى، مەدرىس ئادىمىدەك پەزىلەت بارمۇ سەندە؟ ـــ ئۆزىنى باسالماي، يەنە ئەزۋەيلەپ سورىدى مۇھەممەت. ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىغان كىشىلەر ئۆز خانلىرىدىن بىر ـ بىرلەپ يۈگۈرۈپ چىقىشتى، ـــ ساڭا دېسەم مېھمان، مەدرىس ئادىمى ئىستىقلال چىرىغىنى نۇرلاندۇرۇش كويىدا بولىدۇ. ساڭا ئوخشاش، ياتلارنىڭ پايلاقچىسىغا چېقىم بولۇپ يۈرمەيدۇ. قالماقلارنىڭ بۇ ئەلگە سالغان پاراكەندىچىلىكى ئازمۇ. ئۇلار ھەر قېتىم بۇلاڭ ـ تالاڭغا كەلگەندە بىرمۇنچە نەرسىلىرىمىزدىن

ئايرىلدۇق. قان ـ قېرىنداش، ئاكا ـ ئىنىلىرىمىزنى چاقتۇق، بىر ـ بىرىمىزنى تۈتۈپ بەردۇق. ئەمدى بىز قالماقتا چاقمىغان كىچىككىنە تەخەي قالدىمۇ؟ يەنە كېلىپ، بۇ تەخەي قالماقنىڭ ئەمەس. قارا، مېھمان، قالماقنىڭ مىنىپ چىققىنى خېچىر تۇرسا، ئۇنىڭ قانداقسىگە تەخىيى بولىدۇ؟ بىز ئۆزىمىزگە تەۋە بولغان تەخەي چاغلىق نەرسىلەرنىمۇ قالماقلارغا چېقىپ نېمە قىلماقچىمىز، قالماقلارنى يەنە بۇلاڭ ـ تالاڭغا كەلسۇن، ئىستىقلال چىرىغىمىز خىرەلەشسۇن دېگەنلەرنى ئارزۇلامدۇق؟ ياق، مېھمان، بۇنداق قىلساق بولمايدۇ! مىللەت ئەزاسىنىڭ ئېغىزىدىن چىققان بىر كەلىمە تۈزكورانە سۆز، قىلدىن قىيىق كۆپۈرانە ھەرىكەتمۇ... ئۇلۇغ خانلىقنىڭ ئۇلىغا زەرەر يەتكۈزىدۇ. گېزى كەلسە، ئىمان ۋە مەسئۇلىيەت بىلەن دېيىلگەن بىر سۆزمۇ قۇدرەتلىك خانلىقىمىزنىڭ خىسلەتلىك چىرىغىنى نۇرلاندۇرىدىغان ماي، كۆچلەندۈرىدىغان پىلىك. ۋىژدان بىلەن ئىش قىل، مېھمان. سەن ـ ئۇيغۇر، سەن ـ مۇسۇلماندۇرسەن! مەنمۇ ئۇيغۇر ھەم مۇسۇلماندۇرمەن. مۇشۇ تۇرغانلارنىڭ ھەر بىرلىرىمىز ئاۋۋال ئۇيغۇر ۋە ئاندىن مۇسۇلمان زاتلىرىمىز. ماڭغان ـ تۇرغان يېرىمىزدە، ئىش ـ ھەرىكىتىمىزدە، دىلىمىز ھەم تىلىمىزدا مىللىتىمىز ۋە مۇبارەك دىنىمىزنىڭ روھىغا ئۇيغان ھالدا ئىش ئېلىپ بېرىش ھەر بىرىمىزنىڭ ۋىجدانىي ۋە ئەخلاقىي بۇرچىمىزدۇر. شۇڭلاشقا، ھەر بىرلىرىمىزنىڭ ھەرقانداق جايدا ئۆزىمىزگە ئاگاھ بولمىقىمىز، سۆزىمىز ۋە ئىش ـ ئەمەلىمىزگە ئاگاھ بولمىقىمىز زۆرۈردۇر!...

دېگەندەك تەخەي قالماقنىڭ ئەمەس بولۇپ چىقتى. ساراي ئىگىسىمۇ، مېھمانلارمۇ تالىپ چىراي، زەردار سۈپەت بۇ يولۇچىنىڭ تەسىرلىك ۋە پاساھەتلىك سۆزلىرىنى ئاڭلاپ، ئۇزۇنغىچە تارقىماي، يۈرەكلىرىنى تۈتۈپ كۆرۈشتى...

مۇھەممەت چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. بايىقى تالىپلارنىڭ

بىرى ئۇنىڭ قولىدىن، يەنە بىرى ئېتىنىڭ چۇلۇۋۇرىدىن تۇتۇپ، مەدرىسىنىڭ يان تەرىپىدىكى بوستانلىق ھويلىغا باشلاپ كىرىپ كېتىۋاتاتتى.

مۇھەممەت كېيىنكى كۈنلەردە چۈشىنىپ يەتتىكى، ئۆزى ئازار قىلغان مېھمان راستتىنلا خانلىق مەدرىسىنىڭ ئادىمى — مەدرىسىنىڭ ئىشىك باقارى ئىكەن. ئۇ مۇھەممەت بىلەن ئۇچراشقان شۇ كەچلىكى باشقىلارنى ۋاستە قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزىنى ئوسال قىلىپ، يولۇچىلارغا تەربىيەت قىلغان بۇ مېھماننىڭ قەشقەر خانلىق مەدرىسىگە ئىلىم تەھسىل قىلىشقا ماڭغان ئاقسۇلۇق تالىپ ئىكەنلىكىنى، ئىسمىنىڭ مۇھەممەت ئىمىنى ئابدۇللا ئىكەنلىكىنى بىلىۋېلىپلا، نومۇس كۆچىدىن شۇ كېچىسىلا ئېتىنى توقۇپ قەشقەرگە جۆنەپ كېتىپتۇ ۋە ئەتىسىگىلا بولغان ئەھۋالىنى مۇدەررىس ھۇسەيىن ھاجىگە دەپ بېرىپتۇ. ھۇسەيىن ھاجى خانلىق كۈتۈپخانىسىدىن ئۇنىڭ مۇئەللىپلىكىدىكى بىرقانچە پارچە مەسنەۋىنىڭ كۆچۈرۈلمە نۇسخىسىنى تېپىپ چىقىپ ئوقۇپ كۆرۈپتۇ ۋە ئاقسۇلۇق بۇ يىگىتنىڭ يولدا - ئۆتەڭدە دېگەنلىرى بىلەن مەسنەۋىدە ئوتتۇرىغا قويغانلىرىنىڭ ئوخشىشىپ كېتىدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ، سۆيۈنۈپ كېتىپتۇ. ھاياجاندىن ئۆزىنى باسالماي: «مۇھەممەت ئىمىنى ئابدۇللا ئەنۋەر، مۇھەممەت ئىمىنى ئابدۇللا ئەنۋەر» دەپ ئۇنىڭ ئىسمىنى توۋلاپ، ھويلىنى نەچچە ئايلىنىپ چىقىپتۇ. شۇ چاغدىكى مەسنەۋىلىرىگە ئۇ چوڭ دادىسىنىڭ ئىسمىنىمۇ قوشۇپ «مۇھەممەت ئىمىنى ئابدۇللا ئەنۋەر» دەپ تولۇق يازغانكەن. شۇ سەۋەبتىن، مۇدەررىس ھۇسەيىن ھاجى ئۇنىڭ ئالدىغا چىقىشقا تالىپلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ.

مۇھەممەت ئىنتايىن ھاياجانلاندى. ئۇ خانلىق مەدرىسىنىڭ غايەت زور كىتابلار زاپىسىغا ئىگە كۈتۈپخانىسى بارلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىگە ئوخشاش تېخى كۆزگە

كۆرۈنمىگەن مۇئەللىپنىڭ مەسئۇلىيەتسىزلىكى ۋە ئۇنىڭ ئۈستىدىكى ئىشلارنى ئەزمىلىرىنىڭمۇ ساقلىنىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. «بۇخارا مەدرىسى» دەپمۇ ئاتىلىدىغان، ئوتتۇرا ئاسىيا بويىچە نامى مەشھۇر بولغان «قەشقەر خانلىق مەدرىسى»نىڭ يېتۈك مۇدەررىس ـ ئۆلىمالىرى، ئىسلام دۇنياسىدا داڭقى بار ئالىم، تىلچى، مۇھاكىمە ـ تەفسىرچىلىرى؛ شۇنىڭدەك تېبابەت، ماتېماتىكا، تارىخ، جۇغراپىيە ۋە ئىلمىي نۇجۇم... ساھەلىرى بويىچە يېتىلگەن خادىم ـ مۇدەررىسلىرى بارلىقىنى ئاڭلىغان بولسىمۇ بىراق، نامى ئالەمگە تارالغان بۇ زاتلارنىڭ ئۇ قەدەر كەمتەر، خۇش پېئىل ئىكەنلىكىنىمۇ ئويلاپ يەتمىگەنىدى. ئۇلاردىكى پەزلى ـ پاراسەت، ئىلىم ـ ماھارەت ۋە كۇچلۇك ۋىجدانىي ـ مەسئۇلىيەت... تۇيغۇسى مۇھەممەتنى تېخىمۇ تەسىرلەندۈردى. ئۇ ئىزدىگەن ھەممىلا نەرسە مۇشۇ مەدرىستىن تېپىلىدىغاندەك قىلاتتى.

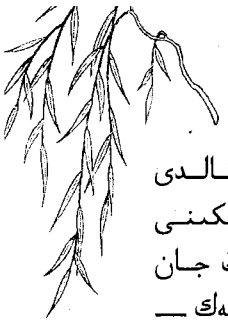
ئۇ ئوقۇش داۋامىدا بىرەر قېتىمىمۇ ئۆيگە قايتمىاي ئىلىم تەھسىل قىلدى. تىرىشچانلىقى، چېچەنلىكى، ۋىجدان ۋە پەزىلىتى بىلەن مەدرىستىكى پۈتكۈل تالىپ، مۇدەررىسلەرنىڭ ھۆرمىتىگە نائىل بولدى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ناتىقلىقى، تەلقىن ـ مۇھاكىمىلەردىكى چېۋەرلىكى... ھەممىسىنى تاڭ قالدۇردى...

سۇلايمان شەيخنىڭ تەپەككۇر كۆزى مۇشۇ يەرلەرگىچە، مۇھەممەتنىڭ ھەر يىللىق ئەلا نەتىجىسى، ئۇ ئېرىشكەن شان ـ شەرەپ، ھۆرمەت ـ ئېھتىرامىلارغىچە... يولۇقۇپ ئۆتتى ـ يۇ، ئۇنىڭ بىر قېتىملىق باشلىنىش خاراكتېرلىك مۇھاكىمىسىدە ئۇزۇنغىچە قادىلىپ تۇرۇپ قالدى.

مەدرىسە ئىلىم ھاۋاسى ناھايىتى قويۇق ئىدى. دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر بويىچە مۇھاكىمىلەر بولۇپ تۇراتتى. شۇنداق مۇھاكىمىلەرنىڭ بىرى مۇھەممەت كېلىپ ئىككىنچى يىلى قىشتا ئېلىپ بېرىلدى.

روھىيەت، شېئىرىيەت ۋە ئىستېلىستىكا... ئىلمىنىڭ يۇغۇرۇلمىسىدىن تەركىب تاپقان بۇ ئىلمىي مۇلاقەتتە مۇدەررىسلەر ئالدىن كۆرسىتىپ بەرگەن مۇھاكىمە نۇقتىلىرى ئاساسىدا ئوخشىمىغان قاراشلار شەرھلىنەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، نەق مەيداندىلا مۇلاھىزە شاخلىتىلىپ، تالىپلارنىڭ ئۇنىۋېرسال ئىلىم ساپاسى، چوڭقۇرلۇق دەرىجىسى، سۆز ۋە مەجاز ماھارىتى سىناپ كۆرۈلەتتى. بۇ خىل مۇلاقەتتە يەنە تاسادىپىي رويابقا چىقىپ قالغان ئۆزگىچە مۇئەممالار ھەققىدىمۇ بەس ـ مۇنازىرىلەر بولاتتى. بۇ خىل مۇلاھىزە نۇقتىلىرىنى مۇدەررىسلەر قويسىمۇ، تالىپلار كۆتۈرۈپ چىقسىمۇ بولىۋېرەتتى. قەشقەر خانلىق مەدرىسىنىڭ باشقا داڭلىق ئىلىم يۇرتلىرىدىن پەرق قىلىدىغان بىر يېرى شۇ ئىدىكى، تەلقىن ـ مۇلاھىزىلەردە تالىپلار بىلەن مۇدەررىسلەر باراۋەر ئورۇندا تۇرۇپ، ئەركىن مۇھاكىمە ئېلىپ باراتتى. بۇ ھال، تالىپلارنىڭ مۇتائىلىيە، مۇھاكىمە قىزغىنلىقىنى ئاشۇرۇپ، تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇر خاسلىقىنى كۈچەيتەتتى. ئۇلار قانچە چوڭقۇر ۋە ئۆزگىچە مۇلاھىزە يۈرگۈزگەنسېرى، شۇنچە كۆپ ئىلھام، ئالقىشلارغا سازاۋەر بولاتتى...

نۆۋەتتىكى مۇھاكىمە جان بىلەن تەنىنىڭ مۇناسىۋىتى ۋە ئۇلارنىڭ مەجازى ھالىتى ئۇستىدە بولۇۋاتاتتى، تالىپلار ئۆز قارىشىنى بەس ـ بەستە ئوتتۇرىغا قويۇشۇپ، مۇھاكىمە ئورنىنى قىزغىن كەيپىياتقا ئىگە قىلغانىدى. ئۇلار تالىشاتتى، مۇنازىرىلىشەتتى، ھەممىسى ئۆز كۆز قارىشىنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلاشقا تىرىشاتتى. مۇدەررىسلەر بولسا، تالىپلارنى سەۋرچانلىق بىلەن مۇھاكىمىگە يېتەكلەپ، ئۇلارنىڭ قارىشىنى ئەستايىدىللىق بىلەن تەكشاپ ئولتۇراتتى. تالاش ـ تارتىش كۆپەيگەنسېرى مۇلاھىزە چوڭقۇرلاپ باراتتى. يېڭىدىن ـ يېڭى مەسىلە ـ مۇئەممالارمۇ چۈۋۈلۈپ چىقاتتى...

ـــ كەمىنە مۇھەممەتنىڭ قارىشىچە، ـــ دەپ سۆز ئالدى مۇھەممەت، گېپىنىڭ بېشىدىلا ئۆز خاسلىقى ۋە كەمتەرلىكىنى بىلدۈرۈشكە ھەرىكەت قىلىپ، ـــ ئاللا يارانقان بەندىنىڭ جان بىلەن تېنى بىر ـ بىرىنى تولۇقلىغۇچى گەۋدىدۇر. جان دېمەك ـــ روھ دېمەكتۇر. ئۇ باقىيلىق مەيلىگە تەۋەدۇر. شۇڭا ئۇ ئۆلمەستۇر، ئەبەدىيلىكتۇر. تەن جان چىققان ھامان ئۆز قىممەت ـ نازاكىتىنى يوقىتىپ، خاكىي ـ تۇپراق ئاستىغا غايىب بولسىمۇ، ئۇ يەنىلا پانىيلىق مەيلىگە يېقىن ئېرۇر. بۇنىڭ ۋەجىمى شۇدۇركىم...

مۇھاكىمەخانا جىمجىت ۋە سۇرلۇك ئىدى. مۇھەممەت ۋەزىن، پاساھەتكە تويۇنغان سۆز ـ ئىبارەتلىرى بىلەن كۆز قارىشىنى شەرھلەپ باراتتى... ئۇنىڭ مۇھاكىمە قىلىشچە، تەن ـ جانىنىڭ مېھمانخانىسى، جان بولسا، تەنىنىڭ مېھمىنى ئىدى. جاندىن ئىبارەت مۇشۇ ئەزىز مېھمان بولغىنى ئۈچۈنلا ئۆي (مېھمانخانا) رەتلىك، بەرىكەتلىك ۋە مەۋرىچىلىق بولاتتى. مېھمىنى يوق ئۆي ھەر زامان ۋەيرانە ئىدى...

تالىپ مۇدەررىسلەر ئۇن ـ تۈنۈشسىز ئولتۇراتتى. كەلگىنىگە ھېچقانچە بولمىغان بۇ يېڭى تالىپتىن، ئۆزگىچە تەپەككۇر دىتى، مۇلاھىزە ماھارىتى بالقىپ تۇراتتى. ئەگەر، ئۇنىڭ تەلقىنىگە ـ شەرھى ئىختىيارىغا قويۇۋېتىلسە، بۇنىڭدىنمۇ چوڭقۇر ۋە ھەيران قالارلىق ئىپادىلەر بىلىنىشى مۇمكىن ئىدى، ھەممە شۇنى كۈتەتتى، شۇنىڭ ئۈچۈن سۈكۈتلۇك ئىدى... كۈتكەندەك، پىكىر يەنمۇ چوڭقۇرلاشقا باشلىدى. مۇھەممەتمۇ ھاياجاندىن ئۆزىنى يوقاتقانىدى. ئۇ ئادەملەر ئارىسىدا ئەمەس، تەپەككۇر دۇنياسىدا ياشاۋاتقاندەك، ئوتلۇق ھاياجان، زوق ـ ئىشتىياق بىلەن ھەممىنى ئۇنتۇپ مۇلاھىزە قىلاتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىكى مەنە چوڭقۇرلۇق، مەنتىقىي جىپسىلىق، بەدىئىي لەززەت ۋە ئىستېتىك پاساھەتلەر

قوشۇلۇپ، تەبئىي قاپىيە ۋە ئىختىيارسىز ھالدا شەكىللەنگەن نەزمىي ـ مىسرالارنى تۇغماقتا ئىدى.

ئۇ ئۆزىنى تۇتالمىدى. باياتىن بېرى تۇغۇلغان چوڭقۇر، يېڭى ۋە ھاياجانلىق پىكىرلەر ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاخىر شېئىر بولۇپ تۆكۈلدى:

ئەي ئوغۇل، تەن جانغە مېھمانخانەدۇر،
بولماسە مېھمان، بۇل ئۆي ۋەيرانەدۇر.

بولسا مېھمان ئۆيدە مەمۇرلۇق بولۇر،
كەتسە مېھمان ئۆيدە رەنجۇرلۇق بولۇر.

نېچە تۇن ـ كۈن تەندە جان مېھمان ئېرۇر،
ئۇشبۇ ئۆي ھەم ئاخىر ۋەيران ئېرۇر.

ھەر نېمە ئالەمدە ھەق پەيدا قىلۇر،
ئۇشبۇ مېھمان ۋەجھىدىن پەيدا قىلۇر.

بىل بۇ مېھمان قەدرىن، ئەي ئابدۇلئەزىز،
تاكى مېھمان ئۆيدەدۇر تۇتقىل ئەزىز.

ئاڭلا بۇ مەئنى ئەي مەردۇ غەرىب،
كەتسە ئۇل مېھمان يەنە كەلمەس يانىپ.

ھەر كۈنى ھۇشيار، تۇن بىدار بول،
تالىبى بول، تالىبى دىدار بول.

بىل بۇ مېھمان قەدرىنى ئەي خاسۇ ئام،
باش كۆتەرمەي سەجدە قىل ھەر سۇبھى شام.

ئۇشبۇ ئۆيدىن بىر كۈنى مېھمان كېتەر،
بارچە ئەفرادىڭ ئۇ كۈن ئەفغان ئېتەر.

كۆب پۇشايمان قىلماغاي ئول كۇندە سۇد،
قىل تىلسم مېھمان كەتمەسدە سۇجۇد.

ئەيتايىن جانۡ تەمسىلىنى ئەي ئوغۇل،
بى كۇدۇرەت قىل بۇ سۆزلەرنى قوبۇل.

ھەر خىيالۇ ـ پىكرىلەر مېھمان ئېرۇر،
ئۇشبۇ مېھمانغە كۆڭۇل ئايۇان ئېرۇر.

ھەر كۆڭۇلدىن ھەر پىكىر خالى ئېمەس،
ئول سەبەبدىن مەرتىبە ئالى ئېمەس.

پىكىر گەر خەير دۇرۇر ئەيسا قىلۇر،
پىكىر گەر شەررى دۇرۇر تەرسا قىلۇر.

پىكرى سالىھ تەڭرى مېھماندۇرۇر،
پىكرى فاسىق مىكرى شايتاندۇرۇر.

پىكرى خەيرى كىرسە گەر كۆڭلۇڭ ئارا،
بولغاي ئول سائەت كۆڭۇل ئەرشى ئەلا.

پىكرى باتىل كىرسە گەر كۆڭلۇڭ ئارا،
بولغاندۇر ئول كۆڭۇل تەھتەسسەرا.

كىرسە مېھمان ئۆيگە ئىستىغفار قىل،
نىكىگە شۇكرى، بەدكە ئىستىغفار قىل.

ئەي بىرادەر ئۆمىر بىر ھەمياني زەر،
بولماغىل زىنھار ئاندىن بى خەبەر.

ھەر نەپەسكىم چىققانى ھەر دەمبەدەم،
گويىيا چىقمىشىدۇر ھەمياندىن دەرەم.

ئول دەرەم ھەردەم بۇ ھەمياندىن چىقار،
ئول كىشى ئاخىر بۇ دەۋراندىن چىقار.

ئەي جەۋان ئەبرەئىي بابائى بەرف،
قىلما ھەرگىز فانىغە ئول زەرنى سەرف.

ئەي ئوغۇل بىرنەچچە پەند ئەيتاي ساڭا،
چىقسە ھەمياندىن دەرەم كەلمەس يانا.

ھەر نەپەس ھوشيارى بول ئەي ھەمنەپەس،
ئول دەرەم كىم چىققانى چىققان نەپەس.

ئۆمىر ئۆتكەي گۈيىيا سەر ـ سەر كەبى،
تىتراشۇر بول جىسىم ئەر ـ ئەر كەبى.

قىلماغاي ھەر ئۆمىر ئۆتكەي بولسا ئود،
نەزئى جان ۋەقتىدە قىلماس تەۋبە سۇد.

ھەر كىشىكىم بولسە گەر سېھھەت بەدەن،
ئۆمرى ئانىڭ گۈيىيا باغۇ چىمەن.

ھەر كىشىگە ناگاھ گەر پىرى رەسەد،
تۇشمىش ئانى بويىنغە ھەبلى مەسەد.

يەر ھوسۇلدىن قالسە بولغاي شورلۇق،
شورلۇقغە ھېچكىم ساچماس ئورۇق.

ئەي جەۋان چېھرىڭ بۆگۈن گويا قەمەر،
قارىساڭ ھەم چۈن بولۇبتۇر پوستى گۈلەر.

ئەي جەۋان قەددىڭ بۆگۈن ھەم چۈن لەبان،
يەتسە ناگا پىرلىغ بولغاي كامان.

بولسە باغ ئىچرە دەرەخت بى سەمەر،
باغىبان قىلغاي ئانى زىرۇ زەبەر.

گەر كىشىكىم پىرى ھەم فاسىق دۇرۇر،
بىگۈمان دەۋزەخقە ئول لايىق دۇرۇر.

مەركەب ئاقساق، كۇن كېچە ۋە يول ئۇزۇن،
تۇرغالى يەر يوق نە ياتماقغە ئورۇن.

يىل ئاخىرى بولدى زىرائاتىڭ قېنى؟
ئۆمرىڭ ئاخىر بولدى تائاتىڭ قېنى؟

سۇد قىلماس ئەتلەسۇ كىمخاپلارىڭ،
بار دۇرۇر مەھشەردە كۆب دادخالارىڭ.

ئۆتكەرۇر سېن ئۆمىر دائىم بى ئەمەل،
بى خەبەر يەتكەي ساڭا بىر كۇن ئەجەل.

غافىلا ئۆمىر ئۆتتى دائىم بىخەبەر،
ئاھ بىرلە نالە قىل شامۇ سەھەر.

مەن نېچۇك ئەيلەي كۆڭۇلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

مەسنەۋى تۇگىشى بىلەن تەڭ مۇھاكىمەخانىدىكى تالىپ، مۇددەرىسلەرنىڭ ھەممىسى ئىختىيارسىز ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ كېتىشتى. تۇشمۇتۇشتىن «ھۇششەرە!»، «بارىكاللا!» دېگەن ھاياجانلىق ساداالار ئاڭلاندى. ئانچە ئۇزۇن دەپ كەتكىلى بولمايدىغان بۇ مەسنەۋىدە جان بىلەن تەننىڭ مۇناسىۋىتىلا ئەمەس، ئۇلارنىڭ مىجەزى كۆرۈنۈشىنى ئىپادىلەپ بېرىشتە ئۇلگە بولغۇدەك بىر ھازىر جاۋاب ئەشئار شۇ تاپتا، ئەزىزانە قەشقەردىكى خانلىق مەدرىسەدە نازىل بولغاندى، ئۇ يەنە ھېكمەت ئىدى، مۆجىزە ئىدى!

مۇھاكىمەخانىنى كۈچلۈك ھاياجان قاپلىغاندى. ھېچكىمنىڭ ئولتۇرۇۋاتقۇسى كەلمەيتتى. كۆپلىگەن مۇدەررىس ۋە تالىپلارنىڭ چاناقلىرى لىققىدە ياشقا تولدى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ يەنە «بارىكاللا!» دېگەن ساداكىلەتتى. «خەراباتى!» دېگەن گەپلەرمۇ ئاڭلىنىپ قالاتتى. باشقىلار بىلەن تەڭ ھاياجانلىنىۋاتقان مۇھەممەت «خەراباتى» دېگەن مۇشۇ ئۆزگىچە ۋە مەنىسى چوڭقۇر سۆزگە دىققەت قىلىپ قالدى.

سۇلايمان شەيخنىڭ يەكۈنچە، مۇھەممەت بىننى ئابدۇللانىڭ «خەراباتى» دېگەن تەخەللۇسىنى قوللىنىشى ۋە يازماقنى نىيەت قىلغان «مەسنەۋى خەراباتى»نىڭ تۇنجى مىسرالىرى دەل مۇشۇ كۈنى باشلانغاندى. يەنە دىققەت قوزغارلىق يېرى شۇ ئىدىكى، مۇشۇ كۈنى تاسادىپەن ئىلھامنىڭ كۈچى بىلەن نازىل بولغان ئەڭ ئاخىرقى پاساھەتلىك بىر بەيىت ئۇنىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپىرىدە قىلىپ قالدۇرغان بارلىق مەسنەۋىلىرىنىڭ تۇڭەللىمىسى بولۇپ قالدى.

مۇھەممەتنىڭ مەدرىس ھاياتى باش كۆتۈرمەي ئىلىم تەھسىل قىلىش بىلەن، كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كەتتى. تېخىمۇ كەمتەر ۋە ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ كەتكەن بۇ يىگىت ئەمدى

هۆرمەت ـ ئېھتىرام ۋە داغدۇغا بىلەن ئۇزىتىلىۋاتاتتى.

* * *

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ـــ مۇھەممەت، ئۇستاز ۋە ھەمساۋاقلىرى بىلەن كۆز يېشى قىلىشىپ خوشلۇشۇپ بولۇپ، ئەتە سەھەردە قايتاي دەپ تۇرغان كەچلىكى، سارای ئالدىغىلا قارامتۇل، جۇدەڭگۇ بىر يىگىت كەلدى.

ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام! ـ ئۆزىدىن سەل چوڭدەك كۆرۈنىدىغان بۇ يىگىت بىلەن قوش قوللاپ كۆرۈشتى مۇھەممەت.

ـــ كەمىنە مۇھەممەت ئەمىن خوجامقۇلى بولىمەن، تەقسىر، ـــ ناھايىتى كىچىك پېئىللىق بىلەن ئۇدۇللا شۇنداق دېدى يىگىت.

ـــ خوش.

ـــ جانابلىرىنىڭ نامىشەرىپىنى، تۇرلۇك ئىلىملەردىكى مۇنازىرە ـ مۇلاقەتلەردە يۇرگۈزگەن ئۆزگىچە تەپەككۇرلىرىنىڭ، ئۆلىماچە شەرھى ـ تەفسىرلىرىنىڭ... داڭقىنى مەدرىستە ئىلىم تەھسىل قىلۋاتقان ھەمساۋاقلىرىمدىن ئىشىتكەنمەن. بولۇپمۇ جانابلىرىنىڭ شېئىرىيەت ۋە روھىيەت ئىلىمىدىكى پىكىرى كامىللىقىغا ھېرىس بولۇپ، دىدارى مۇلاقەتتە بولماقنى ئىزدەپ يىراق تازغۇندىن ئىككى رەت كەلسەم، ھەزرىتى موللام مازارىنى تاۋاپ ئېيلەپ كەتكەن ئىكەنلا، ئارىلىق يىراق بولغاچ، يېنىشلاپ كېلىپ بولالمىدىم.

ـــ رەھمەت، رەھمەت تەقسىر.

ـــ ئائىلىمىز يوقسۇل بولغاچ، مەدرىستىكى ئىلىم ـ تەھسىل قىلىش ئىشىم ئاخىرقى يىللاردا ئۇزۇلۇپ قالدى. شۇنداقتىمۇ جانابلىرى كەبى تالىپ، مۇدەررىس ـ ئۇستازلارنىڭ شېئىرىيەت بابىدا ئاپىرىدە قىلغان ئېسىل ئەشئارلىرىنى ئوقۇپ، تەلقىن قىلىپ تۇردۇم. نەۋايى، لۇتفىي، فۇزۇلى، خوجاھاپىز... لارنى ئۇستاز تۇتتۇم. ئۆزۈمگە ياقسۇن ـ ياقمىسۇن، «ھىرقىتىي تەخەللۇس بىلەن نەزمىلەر تۇزۇپ، بەدئىي ئىستېداتىمنى سىناپ

كۆردۇم...»

ــ نېمە؟ ھەرقەتىي تەخەللۇسلۇق شائىر ئۆزلىرى بولامدىلا؟ ــ باياتىن بېرى نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغان مۇھەممەت بىردىنلا ئۇيقۇدىن ئويغانغاندەك بولدى ئۇ، ھەمساۋاقلىرى كۆچۇرۇپ ئەكەلگەن «ھەرقەتىي مۇئەللىپلىكىدىكى رۇبائىي ۋە غەزەللەرنى ناھايىتى كۆپ ئوقۇيتتى، ــ مۇشۇ گەپنى بالدۇرراق دېسىلە بولمامدۇ؟ تەقسىر، سىلىمدىلە بۇ!»

ــ شۇنداق كەمىنە مۇھەممەت ئەمىن خوجامقۇلى ھەرقەتىي بولىمەن، خەراباتى ھەزرىتىم!

ــ ئاھ، ئۆزلىرىنىمۇ كۆرگىلى بولىدىكەن تەقسىر.

ــ جانابلىرىنىمۇ تاپقىلى بولىدىكەن، ھەزرىتىم!

ئۇلار قايتىدىن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشتى. چاناقلاردا ھاياجان ياشلىرى لىغىرلىدى. ساراي ئالدىدىكى كىشىلەر بىر ـ بىرىنى ئۇزۇنغىچە قويۇۋەتمەي قۇچاقلاپ تۇرغان بۇ ئىككى يىگىتكە ھەيرانۇھەس بولۇپ قاراپ قېلىشتى.

سۇلايمان شەيخنىڭ قەلب كۆزىدە يەنە شۇ كۆرۈنۇشمۇ ئايان بولدىكى، مۇھەممەت ئېمىن غوجامقۇلى ھەرقەتىي ئىسىملىك بۇ ياش شائىر ئۆزى بىلەن دېمەتلىك كېلىپ قالىدىغان مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنى يېڭىشەھەرنىڭ تازغۇن يېزىسىدا ئۇچ كۈن تۇتۇپ قالغان. ئۇلار ئىلىمنىڭ تۇرلۇك ساھەلىرى بويىچە كەڭ ـ كۇشادە مۇلاقەتلەر ئېلىپ بارغان، ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئەھۋالى ۋە خانلىقنىڭ نۆۋەتتىكى ۋەزىيىتى، شۇنىڭدەك ئۆزلىرى ئويلاپ كەلگەن تۇرلۇك مۇئەممالار... توغرىسىدا سۆھبەتلەر قۇرغان، قېنىپ مۇڭداشقان، ئېچىلىپ سىرداشقان...

قايتار چاغدا مۇھەممەت ئەمىن خوجامقۇلى ھەرقەتىي قەشقەرنىڭ سىرتىغىچە ئۇزىتىپ كەلگەن. ئۇ بىر مۇنچە نان ـ

توقاچ ۋە يەل ـ يېمىشلەرنى يوللۇق تۇتۇپ، كۆزىگە ياش ئالغان هالدا شۇنداق دېگەن:

ـــ ئارىلىقىمىز يىراق بولسىمۇ، بۇيۇك خانلىقىمىزنىڭ قۇياشى ئىككىمىزنى ئوخشاش بىر ۋاقىتتا سۆيۈپ ـ تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، جانابلىرى... ئاقيول بولسۇن. ئۆزلىرىنى ئاسرىغايلا... خۇداغا ئامانەت!

ـــ خۇداغا ئامانەت!...

ئىككىلىسى كۆز يېشى قىلىشقان، مۇھەممەت خېلى ئۇزاق يەرگىچە ئېتىنى مىنمەي، يېتىلەپ ماڭغان. دوستى مۇھەممەت ئەمىن خوجامقۇلى هىرقەتىي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن قىيماسلىق بىلەن قاراپ قالغان...

ئائىلىدىكى مۇنازىرە

مۇھەممەت ىىننى ئابدۇللا خەراباتى مانا ئەمدى باشقىچە بىر ئادەم بولۇپ قالغانىدى، ئالدىراپ گەپكە قوشۇلمايتتى. ئاسانلىقچە كۈلمەيتتى، قانداقتۇر بىر ئىچكى مۇلاھىزە ۋە كۆرۈنمەس ئازابلارغا غەرق بولاتتى. لۇتفىي، نەۋايى... كەبىي ئۇيغۇر شاھمەنشاھ شائىر ۋە مۇھاكىمە ئۇستىلىرىنىڭ ئەسەرلىرى بىلەن پۈختا تونۇشۇپ قالماي، ئەرەب، پارس ئەدەبىياتىنىڭ ئېسىل دۇردانىلىرىدىن، ئەتتار، رۇمىي كەبى گىگانت سىمالارنىڭ ئالەمشۇمۇل مەنىۋى جاۋاھىراتلىرىدىن ھەم يېتەرلىك بەھىر ئالغان بولسىمۇ، ئۆزىگە يەنە نېمىلەرتىدۇر كەمدەك سېزەتتى. ئىلىمنىڭ تۇرلۇك ساھەلىرى بويىچە يېتەرلىك ساۋاق ئېلىپ، ناھايىتى زور مەنىۋى يۈكسىلىشلەرگە ئېرىشكەن ھەم بارغانسېرى چوڭقۇرلاپ كېتىۋاتقان بولسىمۇ، ئۆزىنى ئىلىم كېچىكىمۇ يېقىنلاپ بارالمىغاندەك ھېس قىلاتتى. قىسقىسى، چوڭقۇرلىغانسېرى، تېيىزدا ئىكەنلىكىنى؛ ئۆگەنگەنسېرى، بىلمەيدىغىنىنىڭ شۇنچە كۆپ ئىكەنلىكىنى... ھېس قىلىپ بارماقتا ئىدى.

ئۇنىڭ ئەمدىكى نەزەردە دۇنيا باشقىچە ئىدى: ئالەمدىكى جىمى بارلىق، مەخلۇقاتلار ئاڭلايتتى، سۆزلەيتتى، كۆرەتتى، سېزەتتى. گەپ، ئۇنىڭدىكى ئىچكى تىلنى قايسى دەرىجىدە بىلىشتە؛ سىر ـ ھېكمەتلىرىنى قانچىلىك چوڭقۇرلۇقتا چۈشىنىشتە ئىدى. ئۇ شۇنىڭ ئۈچۈن تىرىشىۋاتاتتى، شۇ خىل مۇددىئا مەنزىلىنى بويلاپ ئۆزۈكسىز چوڭقۇرلاپ باراتتى.

ئۇنىڭغا ئايان بولۇۋاتاتتىكى، بەزى سىر ـ مۇئەممالارنى مۇشۇ مەنىۋى پەللىسى ئارقىلىق يەشكىلى بولاتتى. يەنە مۇتلەق كۆپ قىسىم تەرەپلەر قاراڭغۇ كۆرۈنەتتى. بۇلارنى يەشمەك ئۈچۈن يەنىمۇ چوڭقۇر ۋە يېڭىلىشمەس كامالەت نۇقتىسى ئىزدەش لازىم ئىدى.

ئۇ تىرىشاتتى، توختاۋسىز ئىزدىنەتتى. ھەر قېتىم يېڭى بىر مەنىۋى قەدىمنى باسقاندا شۇنچە ھەيران قالاتتى. دۇنيا نېمە ئۈچۈن شۇ قەدەر تەڭشەپ يارىتىلدى؟ ئالەمدىكى كۇللى شەيئى ـ بارلىقنىڭ خىسلەت ـ خۇسۇسىيىتى ئادەمگە مۇجەسسەم بولغىنى نېمىسى؟ يارالتقۇچىنىڭ ئىسالىغا يول بارمۇ؟...

ئۇ چوڭقۇرلىغانسېرى، قانائەتسىزلىنىپ باراتتى. بۇ خىل تىت ـ تىتلىق، كېچەيۇ كۈندۈز داۋاملىشىدىغان تىنىم تاپماس ئارامسىزلىق ئۇنى بارغانسېرى چوڭقۇر ئازابلار قاينىمىغا ئىتتىرەتتى. پۈتۈن ۋۇجۇدىنى چىرمىۋالغان ۋىجدان ئازابى، بۇرچ ۋە ئېتقاد پاكلىقى يولىدىكى مەنىۋى توسالغۇلار، روھىي كامالەت مۇساپىسى تۈغۇۋاتقان تەگسىز مۇئەممالار... ھە دېسىلا ئۇنى قىينايتتى. جان ـ جېنىغا ئېكەك بولۇپ تېگەتتى، ئۇ بۇلاردىن ئۆزىنى قاچۇرالمايتتى، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى مۇشۇ ئازاب بىلەن ئىدى! ئۇ شۇلارنى ھېس قىلغان چاغلىرىدا، بىر چاغلاردا قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە تاسادىپىي ئىلھام بىلەن توقۇۋەتكەن مەسنەۋىسىنىڭ ئاخىرقى بېيتىنى ئەسلەپ كېتەتتى. شۇ چاغدىلا چېقىن بولۇپ پارلىغان ئالدىن كۆرەلىگىگە ھەيران قالاتتى ۋە ئۆزىنى ھەيران قالدۇرغان ئاشۇ ئاخىرقى بېيتىنى قايىللىق ئىچىدە يېنىش ـ يېنىشلاپ ئوقۇيتتى:

...

مەن نېچۈك ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي پەريادلار.

ئۇ سىر ـ مۇئەممالارنى يېشىش يولىدا تۇغۇلغان دەرد ـ ئازابلارنى يېڭىش ئۈچۈن يېڭى بىر مەنىۋى كامالەت پەللىسى يارىتىش زۆرۈرلىكىنى، بۇنىڭ ئۈچۈن يەنە ئىلىم تەھسىل قىلىش ـ چوڭقۇرلاش كېرەكلىكىنى تونۇپ يەتكەنىدى، ئەمما بۇنىڭغا ئانىسى بۇۋىنىيازخان قوشۇلمايۋاتاتتى. تۇنۇگۈن كەچتىن تارتىپ بولۇۋاتقان ئائىلە مۇنازىرىسىنىڭ تۈگۈنى مۇشۇ ئىدى.

كېچە.

ئاسماندا نە ئاي، نە يۇلتۇز كۆرۈنمەيتتى. تۇۋرۇكەك ئورۇنلاشتۇرۇلغان چىراغپايدىكى جىنچىراغ سۇس پىلدىرلايتتى. ئۇنىڭدىن تارالغان قارا ۋە ئاچچىق ئىسلار، ئەسلىدىلا ئۆينى بىر ئالغان ئاچچىق تۈمانلار بىلەن قوشۇلۇپ بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭلارغا، كۆز ۋە بۇرۇنلارغا تەكشى سىڭىشىپ باراتتى. كىمدۇر قېقىلاتتى. قايسى بىرى يۆتىلىپ ـ يۆتىلىپ توختايتتى. يەنە تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئېغىر تىنغان ئاۋازمۇ ئاڭلىنىپ قالاتتى. قارىماققا، بۇ ئۆينىلا ئەمەس، ئۆي ئىگىلىرىنىڭ قەلبخانىلىرىنىمۇ قويۇق تۈمانلار قاپلىۋالغاندەك قىلاتتى.

ـــ شۇنداق قىلىپ، بۇخاراغا بارمىسىلا ئۇنىمامىلا قارى بالام؟ ـــ ناھايىتى ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، يىغلامسىراپ تۇرۇپ يەنە سورىدى ئانا.

ـــ باراي، بىر بېرىپ كېلەي، ئانا... ـــ سىلىق ۋە تۆۋەن ئاۋازادا جاۋاب بەردى، بۇلۇڭدىكى مورىغا يۆلىنىپ ئولتۇرغان مۇھەممەت. ئارىنى يەنە جىمجىتلىق باستى.

جىنچىراغ پات ـ پات پارسىلداپ قويياتتى. تولىمۇ يىراق جايلاردىن مەڭدەپ قالغان توخۇلارنىڭ چىللىغان ئاۋازى كېلەتتى.

مۇشۇ كىچىككىنە ئىشنى تالىشىپ تاڭنى ئاتقۇزۇۋەتمەيلى خاتۇن، ـ دېدى ئابدۇللا مەزىن ئۇيقۇسىزلىقتىن پۈرۈلۈپ كەتكەن

كۆزلىرىنى ئۇۋلاپ. شۇ تاپتا ئۇنىڭغا قېرىلىق يەتكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى، ــ ئۇنىڭسىزمۇ كېچىنى يېرىم قىلدۇق تالىشىپ يۇرۇپ، ئۇنى توسۇپ نېمە قىلىمىز، بارسۇن. ئىلىم تەھسىل قىلىش، جاھان كۆرۈشتىن ئەۋزەل ئىش يوق ئادەمگە .

ــ قەشقەردە سەككىز يىللاپ ئوقۇغىنى يەتمەپتىمۇ؟ ئۇ كېلىپ بولغۇچە يولىغا قاراپ كۆزلىرىم تېشىلىپ كېتەي دېدى مېنىڭ. ئەمدى يەنە بۇخاراغا بارىمەن دېسە، قاچان كەلمەكچى ئۇ يەردىن، ياق، ماڭغۇزمايمەن!

ئانىنىڭ مۇشۇ گەپىنى تەكرارلاۋاتقىنىغا قاق يېرىم كۈن بولاي دېگەنىدى. ئۇ ئابدۇللا مەزىنىنىڭ ئەستايىدىل چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلاپ سەل جىمىپ قالغاندەك بولاتتى. بىر ھازا ئۆتكەندىن كېيىن يەنە ھەممىنى ئۇنتۇپ: «بۇخاراغا بارمىسىلا زادى بولماسمۇ بالام» دەپ سورايتتى. تېخىمۇ ئىچكىرىلەپ: «ياق، ماڭدۇرمايمەن» دەيتتى. بۇنداق ۋاقىتتا مۇھەممەت ھېچنېمە دېيەلمەي قالاتتى. ئوچۇقىنى ئېيتقاندا ئۇ ئانىسىنىڭ «مەندىن زېرىكىپ قالدىلىمۇ» دەپ سېلىشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئانىسىنىڭ ئېغىزىدىن مۇشۇنداق سۆز چىقىپ قالسا، بۇنىڭغا چۈشەنچە بېرىش، ئۆزىنى ئاقلاش بەسىي مۇشكۈل ئىدى. شۇڭا ئۇ گەپنى دادىسىغىراق قويۇپ بېرىپ، ئېغىر ـ بېسىق ھالەتتە ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇراتتى. دادىسىمۇ شۇنى سەزگەن بولسا كېرەك، ئامالىنىڭ بارىچە مۇھەممەتنىڭ ئالدىنى توسۇپ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئۆزى سۆزلەپ كېتىۋاتاتتى.

ــ بارسۇن، ئىلىم تەھسىل قىلىپ كەلسۇن. ئىلىم دېگەننىڭ چەك ـ پايانى يوق. قانچە ئۆگەنسە ئارتۇقلۇق قىلمايدۇ. ئاش ـ نان تەلەپ قىلمايدۇ. ئۆزلىرى بىلەن مەن قانچىلىك ئوقۇيالىدۇق. بولسا بېرىپ ئوقۇپ موللا ـ ئۆلىمالىق مەقامىغا يەتسۇن. «ئىلىم قايدا بولسا ئۇلۇغلۇق بولۇر، بىلم قايدا بولسا بۇيۇكلۇك بولۇر» دېگەن گەپ بار بىزدە.

دادىسىنىڭ شۇنداق چۈشەندۈرۈشلىرىنى ئاڭلىغاندا، مۇھەممەتنىڭ كۆزلىرىگە لىغىرلاپ ياش كېلەتتى. ئۇ سېزىپ تۇراتتىكى، دادىسىنىڭمۇ ئۇنىڭدىن ئايرىلغۇسى يوق ئىدى. پەقەت ئوغلىنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىشتەك كاتتا مەقسىتىنى يەرگە ئۇرماسلىق ئۈچۈن، مۇشۇ يېگانە ئوغلىنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا شۇنداق دەۋاتاتتى. مۇھەممەتكە ئايان، ئۇ مۇشۇ يېشىغچە ئاتا ـ ئانىسىغا ھېچنېمە قىلىپ بېرەلمىدى. ئۇلارغا مۇڭداش، سىرداش بولالمىدى. تۇنجى ئۇستازى ـــ دادىسىدىن ساۋاق ئالدىم دېدى، قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە سەككىز يىللاپ ئىلىم تەھسىل قىلدى، مانا بۇ جەريانداا ئۇنىڭ ئۆيىدىكى ۋاقىتتىن سىرتتا يۇرگەن چاغلىرى كۆپ بولدى. ئاتا ـ ئانىسى بىلەن پۇخادىن چىققۇدەك مۇڭدىشىپ بولالمىدى. ئۇلارغا قېنىپ ئۆتمىدى. مانا ئەمدى ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتە ـ ئۆتمەي يەنە بۇخاراغا ماڭمەن دېسە، ئاتا ـ ئانىسىغا راستىنلا ئېغىر كېلىدۇ. لېكىن ھەممە ئىش مۇشۇ «ئېغىر كېلىدۇ»دىن قالىدۇ. ياش 30 غا ئۇلاشقان مۇشۇنداق ۋاقىتتىمۇ يەنە يۇقىرىلاپ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا ئالدىرىمسا، بىر يىل ئۆتتى، ئىككى يىل ئۆتتى... زېھىن خوراپ ھەممە تۇگىدى دېگەن گەپ. ئۇ چاغدىكى پۇشايماندىن نېمە پايدا؟!

ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدىن ئايرىلغۇسى، ۋاقىتلىق ئايرىلىش ھېسابىغا ئۇلارنى رەنجىتكۈسى يوق ئىدى. لېكىن، يۇقىرىلاپ ئىلىم تەھسىل قىلىش ئارزۇسىدىن ۋاز كېچىپمۇ كېتەلمەيتتى. ئىلىم ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىسىدىن ۋاقىتلىق ئايرىلىش ۋاپاسىزلىقتىن دېرەك بەرمەيتتى. ئۇ پەقەت يېڭى كەتكىلى بولىدىغان ئۆتكۈنچى ھىجران ئىدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، خېلى چوڭقۇر ئىلىمگە ئىگە دادىسى بۇنى چۈشىنەتتى، ئانىسىنمۇ زادىلا چۈشەنمەيدۇ دېگىلى بولمايتتى ـ يۇ، لېكىن...

ـــ بارمىسىلا پەقەت بولمامدا، ئوغلۇم؟! ـــ ئۇزاق سۈكۈتتىن كېيىن، باياتىن بېرى دەپ كەلگەن گېپىنى يەنە

تەكرارلىدى ئانا، ــ دادىلىرى بىلەن ئىككىمىز ياشىنىپ قالدۇق، ئۇنىڭ ئۈستىگە جاھان تىنچ ئەمەس. تۆت كۈنلىكىمىز قالدى بىزنىڭ. كۆزىمىزنىڭ ئوچۇقىدا ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلىپ، روزىغارىمىزنى ئۆزلىرىگە تۇتقۇزۇپ...

ــ دەپسەن ـ دۇنيا، مىراس ـ روزىغار دېگەننى ماڭا ئويلىمىسىلا ئانا. ئىلىم تەھسىل قىلدۇرۇپ قويغانلىرى، دىل كۆزۈمنى ئېچىپ قويغانلىرى، ھەممىدىن ئۇلۇغ مىراس. ئىلىم تەھسىل قىلىش مۇھلىتى توشقان ھامان بىر كۈنمۇ تۇرماي يېنىپ كېلىمەن. يانلىرىغا ئۇچىمەن ئانا، ماقۇل دەۋەتسىلە...

ــ ماقۇل دېسىلە، ــ دېدى ئابدۇللا مەزىن بۇيرۇق قىلغانىدەك بىر ئاۋازدا. ئەمدى ئۇ جىلە بولۇپ قالغانىدى، ــ قورققۇدەك، ئەنسىرىگۈدەك نەرى بار بۇنىڭ؟ مۇھەممەت قارى دېگەن چوپچوك بولۇپ قالغان ئوغۇل، ئىلىم كۆرگەن تالىپ. نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىقنى بىلىدۇ. ئىلىم تەھسىل قىلىمەن دېسە، مىشىلداپ يىغلاپ ئولتۇرماي، خۇش بولماق كېرەك. قەتلىگاھقا بارمايدۇ، ئىلىم ئىزدەپ بارىدۇ بۇ بالا. خەقنىڭ بالىسى ئىلىمگە پاتالماي يېنىپ كەلگەن، بىزنىڭ بۇ ئۆيدە...

ئانا يەنە جىمىپ قالدى. ئۇ، ياشىنىپ قالغان ئابدۇللا مەزىننى خاپا قىلىپ قويۇشتىن ئەنسىرەيتتى.

ــ شۇنداق قىلىپ چوقۇم بارامىلا بالام؟

جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرگەن ئۆينىڭ بۇلۇڭىدا ئولتۇرغان مۇھەممەت، ئانىسىنىڭ ھامان يەنە مۇشۇ گېپىنى تەكرارلايدىغانلىقىنى ھېس قىلىپ تۇراتتى. شۇنىڭدەك، دىنىي ئىلىم ھاۋاسى قويۇق بۇ ئۆيدە ئەزەلدىن دادىسىنىڭ گېپى بولۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى تېخىمۇ ئوبدان بىلەتتى...

تۇنجى دامولللام

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى بۇخارادا ئىلىم تەھسىل قىلىپ «دامولللام» ئۇنۋانىنى ئېلىپ كەلگەندە يېشى 40 قا يېقىنلىشىپ قالغانىدى. يامىنى شۇ بولدىكى، ئۇ كېتىپ ئىككى يىلغا بارمايلا ئابدۇللا مەزىن ئۇ دۇنياغا سەپەر قىلدى. ئوغلىنىڭ ھىجران ئازابى، قەدىناسىنىڭ دەرد ـ پىراقىدا تولا يىغلاپ يۇرۇپ، بۇۋىنىيازخاننىڭ كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالدى، ئوتتۇرا ياشقا يەتكەن مۇھەممەت ئانىسىنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ ھۆڭ ـ ھۆڭ يىغلىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇنى يەنىلا «خۇدانىڭ ئىرادىسى»، «تەقدىر» دەپ ئىزاھلىماي ئامالى يوق ئىدى.

ئۇ كېلىپلا كۇن چىقىش تەرەپتىكى يار ئۆستىگىدە قويۇلغان دادىسىنىڭ قەبرىسىنى قايتىدىن ياساتتى. ئانىسىنىڭ تەلىپى بويىچە، دادىسىنىڭ قەبرىسىگە چاپلاپلا بىر يەرلىك كولاتتى. بۇ گەرچە مۇھەممەتنىڭ ئىرادىسىگە خىلاپ بولسىمۇ، ئانىسىنىڭ كۆڭلى ئىدى. ئۇ مۇشۇ ئىشتىمۇ ئۆزىنىڭ چاقىنى تولغاپ، ئانىسىنى يەنە بىر قېتىم رەنجىتىشنى خالىمايتتى. شۇ سەۋەبلىك، يەنە ئانىسىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىپ، بۇخارادىن كەلگەن يىلىلا توي قىلىۋەتتى. ئۇ ئانىسى ئۈچۈن ھەممىنى قىلىشقا رازى ئىدى.

ئارىدىن بىرقانچە يىل ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ، چوغتالى ئەزىمدىلا ئەمەس، دىيارى ئاقسۇدىمۇ مۇشۇ يىللاردا ئىلىم تەھسىل قىلىپ كەلگەن تۇنجى دامولللام بولغىنى ئۈچۈن، تەبىئىي ھالدىلا مەھەللىنىڭ ئىمام ۋە مۇدەررىسى بولۇپ قالدى. كىشىلەر ئۇنىڭ

سۇر ـ سۇلكەتلىك كۆرۈنىدىغان قامەتلىك، تازا تۇرقىغا ھەۋەس بىلەن قاراپ كېتەتتى. تەڭرى تائالا يولىنى تۇتۇش ئادىمى پەزىلەت، ئىلىم، ھۇنەر ئۆگىنىش، پانىي ۋە باقىيلىق... توغرىسىدا قىلغان پەند ـ نەسىھەتلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئاڭلايتتى. يەنە كېلىپ بۇ ۋەز ـ نەسىھەتلەر مەدرىستە، مەسچىتتە؛ ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ ۋە توي ـ تۆكۈنلەردىكى جامائەت يىغىلىشلىرىدا... ئوخشاشلا ئېيتىلىۋېرەتتى، جامائەت ئۇچۇن ئۇنىڭ ھەر كەلمە سۆزى ئالەمچە يېڭىلىق، ھەر بىر شەرھى ـ تەفسىرى قانۇنىي ـ ھېكمەت ئىدى. مۇھەممەتمۇ ئۆزىنىڭ ئۇزۇن يىللىق تەجرىبىسى بىلەن بىرىكىپ كەتكەن دىنىي ۋە ئىلمىي قارىشىنى جاكار قىلالايدىغان سورۇنغا ئېرىشكەندەك ھېس قىلاتتى. ئۇ مۇشۇ سورۇنلار ئارقىلىق ئۆزىنىڭ شەرھى ـ بايانلىرىنى ئاۋامغا ئاڭلىتىپ، كۇندىن ـ كۇنگە بۇزۇلۇپ ـ بۇرمىلىنىپ كېتىۋاتقان كىشىلىك ئەخلاقنى توغرا بولغان دىنىي ئەخلاق مىزانى ئىزىغا سېلىشنى ئويلايتتى. دەۋەقە، ئۇنى ئەمدى قىينايدىغىنى مەۋجۇداتلار سىرىلا ئەمەس ئىدى. كۆز ئالدىدىكى رېئالىنى مەسىلە ـــ بۇرمىلانغان دىنىي ئەھكام ۋە قېنىدىن چىقىپ كېتىۋاتقان، ئۆزىدىن ياتلىشىپ بېرىۋاتقان ئەخلاقىي مۇناسىۋەتلەرمۇ ئۇنىڭ چۆچۈرلاپ بېرىۋاتقان روھىي ئازابىغا ئازاب قوشۇپ كېلەتتى. مۇشۇ ئازابنى تارتىش، باشقىلارنىڭ ئازاب چەكمەسلىكى ئۇچۇن ئازابلىنىشنى دىنىي، ئەخلاقىي ۋە ۋىجدانى بۇرچ دەپ قارايتتى ئۇ. شۇنىڭ ئۇچۇنمۇ ئوخشىمىغان سورۇندا، ئوخشىمىغان تەلەپپۇز بىلەن ئوخشاش بىر مەزمۇندىكى ئىباراتلارنى تەكرارلايتتى.

ـــ ئاللاتائالا بەندىلىرىگە ئۆگىنىڭلار، ئىلىملىك بولۇڭلار، دېدى. ئىلىملىك دىل نۇرلىنۇر، ئىلىمسىز دىل خارلىنۇر، ـــ مەدرىستە گۆدەك تالىپلىرىغا ھەمىشە تۇنجى بولۇپ مۇشۇ سۆزنى

قىلاتتى ئۇ ئىلىم ئېلىشىنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلدۇرماق بولۇپ، ــ بۇ، بىلىمسىز بىرنى يېڭۈر، بىلىملىك مىڭنى... دېگەن ماقال بىلەن مەنداشتۇر. دانالار ئېيتمۇرلەركى، ئىلىملىك كىشى قىممەتلىك تىللا، ئىلىمسىز كىشى قىممەتسىز يارماق. بۇنداقلار (ئىلىمسىزلەر) يەنە يىلىكسىز سۆڭەك كەبى خار ـ زاردۇر. بۇ يەڭلىغ سۆڭەككە ھېچ بىر ئىنسان قول ئۇزارتماستۇر...

تالىپلار پۈتۈن ئىخلاسى بىلەن ئۇستازىنىڭ نەسىھىتىگە قۇلاق سالاتتى. مەرىپەت ھىممىتىنى يەنمۇ چوڭقۇر ھېس قىلدۇرۇشنى ئىستىگەن مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى، دىلىغا پۈكۈپ قويغان «ئارىفلار مەئىرپىتىنىڭ بايانى» ماۋزۇسىدىكى مەسنەۋىسىنى قاينىاق ھاياجان بىلەن ئوقۇپ بېرەتتى:

غۇتە ئۇردۇم ئىلىمنىڭ دەرياسىغە،
قىلدى ھەق مەئمۇر دۇر يەكتاسىغە.

خاتەمى مۇلكى سۇلايمان ئىلىمدۇر،
بارچە ئالەم سۇرە تۇ جان ئىلىمدۇ.

روھىي ئادەم ئىلىمدىن قۇۋۋەت ئالۇر،
ئىلىمسىزنىڭ روھى بىقۇۋۋەت بولۇر.

گەر كىشىدە ئىلىم يوق مۇردادۇر،
بولماسە تەن ئىچرە جان، تەن خاردۇر.

جاندىن ھەم ئارتۇقدۇر ئىلمۇ مەئرىفەت،
مەئرىفەت يوق بولسە بولغاي خەرسىفەت،

ئەي بەرەدار ئىلىملىق بۇ دۇنياددۇرۇر،
مەئرىپەت يوق بولسە نابىنا دۇرۇر.

ئىستەسەك گەر مەئرىپەت ھەر سۇبھۇ شام،
مەئرىپەت ئارىپدىن ئىستە ھار داۋام.

...
...

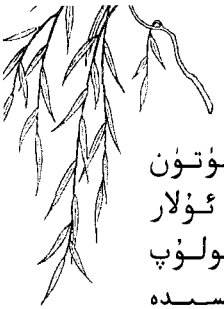
مەن نېچۈك ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

تالىپلار يۈكسەك ئارزۇلار دۇنياسىغا ئەسىر بولاتتى. بۇ خىل ئېزگۈ ئارزۇ ئۇلارنى باش تارتىپ بولماس ئىلاھي ۋەھىي - ئىلىم - مەرىپەتلىك بولۇش يەرىزىنى ئادا قىلىشقا ئۇندەيتتى. «ئىلىم ئۇلۇغ، ئىلىملىك بولۇش — مۇسۇلمان ئۇچۇن پەرز» دېگەن ئەقىدە ئۇلارنىڭ كۈچ - ۋىجدانىنى ئۇرغۇتۇپ، كېچەيۇ - كۈندۈز ئىلىم تەھسىل قىلىشقا چاقىراتتى. خەراباتىنى سۆيۈندۇرىدىغىنى، نېمىلا بولمىسۇن، مەدرىسىنىڭ مەجبۇرىيەت مۇھىتى ئۆزىنىڭ ساۋاق ۋە تەربىيە بېرىش ئىزىغا چۈشۈۋاتاتتى. ئەمما بۇنىڭلىق بىلەن پۈتۈن سۇرۇك بىر يۇرتنى، ئەللە - مەھەللە جامائىتىنى ھەق - ئادالەت ۋە پەزلى - پاراسەت يولىغا باشلاپ كىرگىلى بولسۇنمۇ؟ بۇزۇلۇپ كېتىۋاتقان ئەنئەنىۋى مىللىي ئەخلاقنى ئۆز ئىزىغا سالغىلى بولسۇنمۇ؟ جاھان نەدە، بىز نەدە؟ ئۇنى ئازاپلايدىغان يەنە بىر تەرەپ مۇشۇ ئىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ بۇخارادىن كېلىشى بىلەنلا جامائەتنىڭ قوللىشىدىن ئايرىلىپ قالغان ئەبەيدۇللا ئىمام، بۇگۈنگىچە شەرئىتكە پەتىۋا بېرىپ يۇرگەن سايىت قازى ۋە قاياقتىندۇر باش ئېلىپ چىققان بىرقانچە سوپى - ئىشان ھەم ئۇنىڭ مۇرت - ئىخلاسمەنلىرى

ئۆزىگە قارشى سەپ بولۇپ ئۇيۇشۇۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. خەتەرلىكى، ئۇلارنىڭ سېپى كۈنساناپ قۇيۇلۇپ، داۋراڭ ـ تەرغابتلىرى كۈنسېرى كۈچىيىپ ۋە كېڭىيىپ بېرىۋاتاتتى.

«قانداق تەتۈر جاھان بۇ؟ قانداق مۇسۇلمان بولار؟!» شۇنداق دەپ قاينىاپ كېتەتتى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، ئەھلى ئىسلام قائىدىسىدىن چەتنەپ كېتىۋاتقان ئىشانلار ھەم ئۇنىڭغا ئىشەنگەن جامائەتكە قاراپ، ئۇنىڭ كۆزىتىشچە مەھەللىگە تىقىلىۋالغان سوپى ـ ئىشان، ئاشىق ـ دەرۋىشلەر ھەممىنى بۇزۇۋاتاتتى. قازى بولسا، بۇ خىل بۇزۇلۇشقا ئىككىلەنمەي پەتىۋا بېرەتتى. جامائەت تولىمۇ ئۇستاتلىق بىلەن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان بۇ خىل ئۆزگىرىشنى سەزمەيتتى ۋە تۇيمايلا قوبۇل قىلاتتى. ئۆزى تەشەببۇس قىلىدىغان قەلەندەر تەرىقىتىنىڭ پەرىز ـ مىزانلىرىنىمۇ خاھىشى بويىچە بۇرمىلاپ، ئۇنى ئۆز نەپسىنىڭ قالقىنى ۋە قانۇنى قىلىۋالغان كەلگۈندى سوپى ـ دەرۋىشلەر، ئاۋامنىڭ مال ـ دۇنياسىدىن ھالقىپ، روھ ئېتىقادىنىمۇ قامال قىلىپ بارماقتا ئىدى. روزىغارنى تاشلاپ تەركىدۇنيا بولۇپ كېتىشى؛ خوتۇن ـ بالىلىرىغا قارىماي، تىلەپ يېيىش؛ بۇگۈن ئەتىنىڭ غېمىنى قىلماسلىق؛ قىز بىرىپ دۇئا ئېلىش، «كەلىمە تەييبە»نى بىلمەي تۇرۇپ، ئىلاھىي ئىشق يولىدا ئاشىق قەلەندەر بولۇش... ئەقىدىسى توسۇپ بولماس ئەسەبىي شامال بولۇپ يامرايتتى. ھەتتا يۇرتتا شۇنداق ئەھۋاللارمۇ يۈز بەردىكى، ھەقىقىي ئاشىق بولۇشنى ئىستەپ، تەرەتسىزلا مەسچىتكە كىرىدىغان ئەھلى مۇسۇلمانلارمۇ چىقتى!

ئۇ ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۆتكەن جۈمە كۈنىدىكى كۆڭۈلسىزلىكنى ئېسىدىن چىقىرالمايۋاتاتتى. شۇ كۈنى، ئۇ مەسچىتكە كىرىپ كېتىۋېتىپ، مەسچىتنىڭ سىرتقى تېمىغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ چىلىم تارتىۋاتقان بىرقانچە ياش بالىلارنى كۆرۈپ قالدى. ئۇلار چاچلىرىنى مۇرىسىگىچە قويۇۋەتكەن، توپا

رەڭگىگە كىرىپ قالغان يۇز - كۆزلىرىگە، ياق، پۇتۇن بەدەنلىرىگە يىللاپ سۇ تەگمىگەندەك ئىدى. ئۇلار تەسۈرلىگۈسىز كىر - قاسماقلىق ئىچىدە مەست بولۇپ كېتىشكەندەك قىلاتتى. شۇنداقتىمۇ، ھەربىر جۈملىسىدە «ئاللا»نى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ھەدىسىلا، «ئاھ، خۇدا!»، «ئۇلۇغ ئاللا!» دەيتتى. يۈرىكىدە كۆيۈۋاتقان قانداقتۇر بىر ئۇلۇغ ئوتنى ئۆچۈرمەكچى بولغاندەك، مەيدىسىگە كۈچ بىلەن ۋاقىشتىپ، گۈپۈلدىتىپ ئۇراتتى.

ــ مەن ئىشق دەردىدە ئۆلۈپ كېتىدىغان ئوخشايمەن، دوستلىرىم، ــ دەۋاتاتتى چىرايى گۆردىن چىققان ئۆلۈكنىڭ چىرايىدەك قارىداپ كەتكەن، ئەلەس كۆز بىرى، مەيدىسىنى زەي يەرگە يېقىپ تۇرۇپ، ــ يۈرىكۈمدىكى بۇ ئوت ھېچ پەسىيدىغاندەك ئەمەس. چىلىمنى ماڭا يەنە بىر نۆۋەت بېرىڭلار، كۈچەپ بىر تارتىۋالاي. گۈپ قىلىپ يۈرۈكىمگە تەگسۇن. ئۆپكەمگىلا بارسۇن!... مەن چىدىيالمىدىم!...

ــ مېنىڭ دەردلىرىمنىڭ ئالدىدا نېمىدى سېنىڭ دەردىڭ؟ ــ زەئىپ ئاۋازدا ۋارقىرىدى، كالتە ئىشتاندىن باشقىسىنى سېلىۋەتكەن ۋە كۆتەكتەك قارىداپ كەتكەن بىرى، توپا يەردە يۇمۇلاپ تۇرۇپ، ــ ئەكەل چىلىمنى!... ئاھ خۇدا، شۇ تاپتا پۈتۈن بەدەنلىرىمگە ئوت كەتتى، ئوت! بۇ ئوتنى پەسكويغا چۈشۈرۈشنىڭ ئامالى بارمىدۇ؟ بۇيۇك ئاللانىڭ ۋەسلىگە قاچان يېتۈرمەن؟ ــ ئۇ شۇنداق دېگىنىچە، مەيدىسىنى تۈتۈپ ھەريان تولغىناتتى. تامغا گۈرسۈلدىتىپ ئۈسەتتى، ــ چىلىمنى ماڭا بېرىڭلار، ماڭا بېرىڭلار!... ــ دەيتتى ئۇ، كېسىلى تۈتقان بىمارەدەك تولغۇنۇپ ۋە زارلىنىپ.

ــ ئاللا!... ھەق، ئاللا!... ــ ۋارقىرايتتى يەنە بىرى، ساپايىسىنى كۆچ بىلەن شاراقشتىقىنىچە كۆككە بېقىپ، ــ ياراتقۇچى ئاللا، ھەممىگە قادىر ئاللا، مەن غېرىبنىڭ ئىشق

سەۋداسىنى ئاسان قىلغايسەن!

ـــ ھەق!... ئاللا ھەق!...

ـــ سۆيگىنىم ئاللا! كۆيگىنىم ئاللا!...

...

ئۇلار جېنىنىڭ بارچە ۋارقىرايتتى. گويا شۇنداق قىلسىلا ئاللا ۋەسلىگە ئۇلىشىدىغاندەك، يۈزلىرىگە شاپىلاقلايتتى. بەدەنلىرىگە مۇشتلايتتى. ئارىلاپ ـ ئارىلاپ چىلىم تالىشىپ، ئېغىزغا ئالغۇسىز سەت گەپلەر بىلەن بىر ـ بىرلىرىنى تىللايتتى. ئەتراپىدا كىم بار، يولدىن يەنە كىملەر ئۆتۈۋاتىدۇ... دېگەنلەر بىلەنمۇ چاتىقى يوق ئىدى. مەھەللىنىڭ قېرى ـ چۆرىلىرى، تونۇش ـ بىلىشلىرىنىڭ كۆرۈپ قېلىشىنىمۇ خىيالىغا كەلتۈرمەيتتى...

«ئەمدى بۇلار بۇزۇقچىلىق قىلمىغان يەردىن مەسچىتنىڭ بېقىنى قالغانمىدۇر؟ ئەستاغپۇرۇللا!... ئەستاغپۇرۇللا!...» دېدى مۇھەممەت ئىمام ۋە بىرئاز تۇرۇپ بېقىپراق، يەنە ئۆزىگە ھايا بەردى. زەھەر دولقۇنلىرىدەك مەۋج ئۇرۇپ تۇرغان ئاچچىقىنى مىڭ تەستە بېسۋېلىپ، ئۆتى يېرىلغۇدەك ھالدا مەسچىتكە يول ئالدى. «ئاللانىڭ ۋەسلىگە يېتىش شۇنچە ئاسان ۋە ئاددىي ئىشما؟» دەپ قاينىدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، «ئاللانىڭ رەھمىتىگە پاك ئىمان ھەم مۇكەممەل ئېتىقاد بىرلە ئېرىشمەك زۆرۈردۇر. قېيداش، مەستلىك، ناپاكلىق... ھېچ زامان ساۋابلىق يولىغا باشلىغان ئەمەستۇر. كەلگۈندى سوپى ـ دەرۋىشلەر بالىلارنى كاردىن چىقىرىپتۇ. ماھىيەتنى بىلمەيدىغان گۆدەكلەر ئېزىپتۇ...» شۇلارنى ئويلاپ، ئۇنىڭ غەزىپى بايىقى بالىلاردىن، مۇشۇنداق ئازغۇنلۇقنى يۇرتقا كۆتۈرۈپ كەلگەن ۋە تىنىمسىز تەشۋىق قىلىۋاتقان سوپى ـ دەرۋىشلەرگە كۆچتى. ئەسلىدە، بۇلارغا، قىلغانلىرىنىڭ خاتا ۋە ئاساسسىز، بىھۇدە ئۇرۇنۇش ئىكەنلىكى ھەققىدە نەق جايىدىلا تەربىيەت قىلماقچىدى. بىراق،

ئۇچرىغانلا يەردە قىلغان گەپنىڭ ئۇنۇمى بولماس، تەربىيەتنى يەنىلا مەسچىتتىكى ۋەز ـ تەبلىغدىن باشلاش مۇۋاپىق بولار، دېگەن ئوي بىلەن، تىلىنىڭ ئۇچىغا كەلگەن بىر تالاي سۆزلىرىنى يۇتۇۋەتتى. «ئېزىتقۇلارنىڭ گۇناھى ئۆزىگە ئىدى ـ يۇ، يۈرت ئەھلىگە يامان بولدى... تەربىيەتنى چىڭ تۇتۇش كېرەككەن. ھەممە ئىشنى مەسچىت جامائىتىدىن باشلاش زۆرۈركەن...» دەپ ئويلىدى ئۇ، ئاللىقانداق بىر بۇزۇلۇشتىن ئەندىشىلىنىپ.

جۇمە نامىزى باشلىنىش ئالدىدا تۇراتتى. «سەپراس!» دېگەن چاقىرىق بىلەن تەڭ، جامائەت جىددىيىلىك ئىچىدە سەپلىرىنى تۈزەشتى. لېكىن، يەنە دەل شۇ چاغدا ئارقىدىن «گۇلدۇر ـ غالاپ!» قىلغان ئاۋاز ئاڭلاندى. جامائەت ئىختىيارسىز ھالدا كەينىگە قاراشتى. كەيپ بولۇشقان بايىقى بالىلارغا يەنە بىرقانچە بالا قوشۇلۇپ كىرىپ، جامائەتنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى داۋ يەرگە دۇم يېتىۋېلىشقانىدى. جامائەت ھەيران قېلىشتى. ياقىلىرىنى تۇتۇشتى. ئەمما باشقا ئارتۇقچە ھەرىكەتكە ۋاقىت قالمىغانىدى.

مۇھەممەت ئىمامۇ ھەممىنى سېزىپ تۇردى. غەزەپلەندى ـ يۇ، زېھنىنى يەنە دەرھال يىغىۋالدى. نامازغا ۋاقتى بولۇپ قالغان، ئۇنىڭ ئۈستىگە، شۇنچە كۆپ جامائەت ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ ئازغۇن بالىلارنىڭ بۇ يەرگىچە ـــ ئۇلۇغ ئىبادەتگاھ بولغان مۇبارەك مەسچىتكىچە باستۇرۇپ كىرىشلىرىنى ئويلاپ باقمىغانىدى.

مەسچىتتە ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر دىنىي تەرتىپ تەكرارلىقى يۈز بەردى: «سەپراس!» دېگەن چاقىرىق قايتا ياڭرىدى.

نامازغا ئاخىرقى باسقۇچقا يېتىپ، جامائەت بىردەك خىتاب قىلىشتى:

ـــ ئىقتىدا قىلدىم ھازىر ئىمامغا!...

نەق شۇنىڭغا ئۇلگۈرۈپلا، ئارقىدىكى بالىلارنىڭمۇ خىتابى ئاڭلاندى: ـــ ئىقتىدا قىلدىم ھازىر ئىشانغا!...

نامازئاخىرلىشىشى بىلەنلا، غەزەپلەنگەن جامائەت ئۆزىنى باسالماي، بايىقى بالىلارغا تۈشمۈتۈشتىن قول شىلتىشتى.

ـــ نېمە دەپ جامائەتنىڭ نامىزىنى بۇزىشىسەن، ھەي نەشىخور ئىمانسىزلار؟ ـــ دەپ دېۋىلەپ كەلدى ئاپئاق ساقال بىر بوۋاي، ساقالىرىنى دىر ـ دىر تىترىتىپ تۇرۇپ، ـــ ئەلۋەتتە كىبرەك، سەنلەرمۇ مۇسۇلماننىڭ پۇشتى ئەمەسمۇ. ھەي ياسىن، دادائ رەھمەتلىك بەش نامازئادەم ئىدى، سەن... سەن... سەن!...

ـــ مەنمۇ بەش ۋاق ناماز. بەلكى كۇنبويى نامازئوقۇيمەن، ئاللانى سىلىدىنمۇ بەك سېغىنىمەن، چاۋار ئاكا... ـــ پۇرۇلۇپ تۇرغان كۆزلىرىنى ئاران ئېچىپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى، دۇم يېتىۋېلىشقان ياشلار ئارىسىدىكى ياسىن ئىسمىلىك بالا. نەشىنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ، ئۇ بىر تېرە ـ بىر ئۇستىخان بولۇپ قالغانىدى، ـــ نامازدېگەننى ئىمامغا ئەمەس، ئىشانغا ئىقتىدا قىلىپ ئوقۇيمىز. بەش ۋاق ئەمەس، كۇنبويى ئوقۇماق زۆرۇر!...

ـــ بەرھەق! ـــ سۆز قاتتى، كۆكسىنى يەرگە چاپلاپ ياتقان يەنە بىر ياش بالا، ئېغىزىنى غەلىتە ئۇمچەيتىپ، ـــ بەش نامازبىرلە ئاللانىڭ ۋەسلىگە يەتكىلى بولماس. كۇنبويى سېغىنماق لازىم. كۇنبويى ئوقماق لازىم...

ـــ بىر ۋاق نامازنى ئوڭشاپ ئوقۇيالمىغان ئادەم، كۇنبويى ئوقۇشنىڭ گېپىنى قىلىسەنغۇ كاپىر؟! ـــ يۇگۇرۇپ كېلىپلا، گەپ قىستۇرغان بالىنىڭ كۆتىگە بىرنى تەپتى، بۇرۇتلىرى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك دىردىيىپ تۇرغان ئوتتۇرا ياش بىر ئەر، ـــ ئورۇق ئىنەكنىڭ پوقى چوڭ دەپ، نەدىكى بىر تەييارتاپ،

لالمـلارنىڭ گـېپىنـى كۆرۈڭ! قويـه ئـورنۇڭدىـن، بـۇ سېنـىڭ ئېغـناپ يېتـۇالمـدىغان ئېغـلىـڭ ئـەمەس! يەنـه نـەچچـنـى تېپىۋېتىمەن بىكار!...

ـــ بولسا، تەپسىلە ئاكا، ـــ دېدى بايىقى تېپىك يېگەن بـالا، ئورنـىدىن قوپـماي تۇرۇپ، ـــ نادانـلاردىن ناھەق ئـازار يېيـىـش گۇناھنى يەڭگىللىتىدۇ...

ـــ ئۇرۇڭلار، بۇ تېـرىكتابـلارنى! ـــ دەپ كۈچـتـۈڭگۈر بـىـر يىگىت يەڭ شىمايلاپ كەلدى، ـــ خۇدانىڭ ئۆيىدە لاقا ـ لۇقا گەپ قىلغان بۇنداق جوھوتلارنى چالما ـ كېسەك قىلىۋېتىش كېرەك!

ـــ شۇنـداق، مەسچـىتكە كـەيـىپ ۋە بـىـتـاھارەت كـىـرگـەن بۇنداق دەيۈزلەرنى قىيما ـ چىيما قىلىۋېتەيلى، جامائەت!

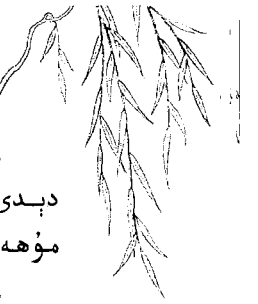
ـــ ئـىمامغا ئەمەس، ئـىشانغا ئـىقتـىدا قىلـىدىغان بۇنـداق دىنىي مۇناپىقلارنى دارغا ئېسىپ، جـەسەتلـىرىنى ئـىتقا تاشلاپ بېرەيلى!

ـــ ئۇرۇڭلار!

ـــ دەسسەڭلار!

دىللىرىدا غەزەپ ئوتلـىرى يانغـان جامائەت بـىـر ـ بىرلـەپ قىستاپ، يوپۇرۇلۇپ كەلدى. ئەگەر مەيلىگە قويۇۋېتىلسە، نەدىكى بىر ئىللەتنى يۇقتۇرۇۋالغان، يەنە كېلىپ مەسچىتتە ئازغۇن گەپ قىلغان بۇ بالىلار بىردەمدىلا جانسىز گۆش دۆۋىسىگە ئايلىنىپ قالغان بولاتتى. لېكىن، ئارىغا يەنە مۇھەممەت ئىمام چۈشتى.

ـــ ئاچچىقىمىزغا ھاي بېرەيلى، سەبرى قىلايلى، جامائەت، ـــ دېدى ئۇ مېھرابتـىن چۈشۈپ، جامـائەت ئارىسىغا سىغدىلىپ كىرىۋېتىپ، ـــ ئـازمـايدىغان كـىم بار. بـۇلارمـۇ بـىـزنـىڭ قېرىنداشلىرىمىز، چىرايلىق تەربىيەت قىلايلى. ئاۋۋال بۇلارنىڭ زاكونلىرىنى بىر ئاڭلاپ باقايلى، ـــ ئۇ دۇم يېتىۋالغان بالىلارغا يېقىن كېلىپ تۇرۇپ سورىدى، ـــ سىلەرچە، ئاللانىڭ رەھمىتىگە مۇشۇ يول بىلەن ئېرىشكىلى بولۇرمۇ، ئىنىلىرىم؟

— ئاللانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشمەيمىز، دىدارىغا يېتىمىز، — دېدى، بايىاتىن بېرى گەپ قىلماي يىاتقان بىر بالا، ئۆزىچە، مۇھەممەت ئىمامنىڭ گېپىدىكى سەۋەنلىكنى تۈزەتمەك بولۇپ.

— خوش، قانداق يېتۈرسىزلەر؟ — سورىدى مۇھەممەت ئىمام.

— ئاللا ئىشقىدا كۆيۈپ. كۈنۈ ـ تۈن ئاللانى سېغىنىپ...

— كەيپ بىرلە ئۆزىمىزنى، دۇنيانى ئۇنتۇپ... — قوشۇمچە قىلدى بىر ياش، يىاتقان يېرىدىن قوپۇۋېتىپ.

— ئىقتىدا قىلدىم هازىر ئىشانغا! دېگەن گېپىڭنى قانداق چۈشەندۈرىسەن، كاپىر؟ — ئۆزىنى تۇتالماي گەپ قىستۇردى نامازخاندىن بىرى.

— ئىمامغا ئەمەس، پىر غوجا ـ ئىشانلارغا ئىقتىدا قىلماق جايىز...

— سېسىق ئاغزىڭنى يۇم، جوهوت!

— ئىمانسىز دەيۇز!

— ئۇنداقتا، نە سەۋەب نامازنى ئۆز يوسۇنى بويىچە ئوقۇمايسىزلەر، ئىنىلىرىم؟ — سەۋرىچانلىق بىلەن داۋاملاشتۇردى مۇھەممەت ئىمام.

— ئاللاغا بولغان سېغىنىش ۋە ئىبادەتتە قائىدە ـ يوسۇن بولماسلىقى لازىمدۇر، — جاۋاب بەردى ياسىن ئاتلىق بالا، — سوپى غوجام شۇنداق ئۆگەتتى. بۇ هەقتىكى تۈرلۈك يوسۇنلار، ئاللاغا بولغان سېغىنىشنى چەكلەپ قويىدۇ. چەكسىز ئىبادەت يولىنى توسايدۇ، چۈشەيدۇ...

— مۇبارەك «قۇرئانى كەرىم» ۋە «هەدىس شەرىف» لەردە قەيت قىلىنغان مۇسۇلماندارچىلىق پەرهىزلىرى هەم زۆرۈرىي سۇننەتلەرنى ئادا قىلماي تۇرۇپ كامىل مۇسۇلمان بولغىلى بولۇرمۇ؟ — ئوقۇۋاتقان دەۋرلىرىدە ئۆزلەشتۈرگەن مۇهاكىمە ئادىتى بويىچە، ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن داۋاملاشتۇردى

مۇھەممەت ئىمام.

ـــ ئاللا ئىشقىدا يانغان ھەقىقىي مۇسۇلمانغا پەرزلەر بىھاجەت. سۇلۇك سۇننەتلىرىگە رىئايە قىلسىلا، بەس! ـــ قىيىالمىغاچ بىرسى، كىرلاشقان دۇمبىسىنى قاشلاپ تۇرۇپ شۇنداق جاۋاب بەردى، ھەمرىيغا ۋاكالىتەن.

ـــ بولدى قىلسىلا، ئىمام، ـــ ۋارقىرىدى توپ ئارىسىدىن بىرسى سۇغۇرۇلۇپ چىقىۋېتىپ، ـــ تۇمشۇقىغا تېپىممەن بۇ توڭگۇزنىڭ. ئىمانسىزلىقى مانا مەن دەپ چىقىپ تۇرمامدۇ؟ ئىمانسىز بىلەن گەپ تالىشىپ، بىزمۇ ئىمانىمىزدىن ئاجراپ كەتمەيلى. بىر ئېغىز گەپ: ماڭىلا قويۇۋەتسىلە، كۆزلىرىنى قۇيۇۋېتەي بۇ جوھوتنىڭ!

ـــ راست، گەپ تالاشمايلى، ـــ ئۆپكىدەك قىزىرىپ تۇرۇپ گەپ قوشتى، جامائەتنىڭ ئالدىدىراق تۇرغان بىر چال، ـــ ئاتام زامانىدىن تارتىپ، ھېچقاچان كۆرمىگەن ئىشنى بۈگۈن كۆرۈۋاتىمىز. توۋا، توۋا!... شۇڭا دەيمەن، ماۋۇ ياش بالىلارغىلا قويۇۋېتەيلى، ئۇرۇپ ـ چەيلەپ ئىشنى تۈگەتسۇن!

ـــ بىز ئۇرايلى!...

ـــ مېڭىسىنى يەنچىۋېتەيلى بۇ ھارامىلىقلارنىڭ!...

ـــ جىنىدەك تەخىر قىلايلى، ئازراق سەبرى قىلايلى جاما-ئەت، ـــ قوللىرىنى كەرىپ تۇرۇپ، يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقانلارنى توستى مۇھەممەت ئىمام، ـــ گۆدەك بالىلاركەن. يەنە كېلىپ بىر قىسمى بىزنىڭ مەھەللىدىنكەن. يەنە تەرىپىەت قىلىپ كۆ-رەيلى. بىر ئېغىز گەپ بىلەن ئوتقا ئىتتەرمەيلى بولارنى. غەزە-پىمىزگە ھاي بېرەيلى. جىنىدەك... ـــ ئۇ، پىشانىسىگە چۈشۈ-ۋالغان سەللىسىنى سەل ئېگىزگە كۆتۈرۈپ قويۇپ، يېرىم يالە-ڭاچ بىر بالىنىڭ قولىنى تۇتتى ۋە سورىدى، ـــ بايا، پەرز، سۈن-نەتلەرنىڭ كېرىكى يوق دېدىڭلار. ئۇنداقتا، مەسچىتكە نە ۋەجە-دىن كىردىڭلار؟

— قەبرىستانلىقتا بىھوش بولۇپ، كېچەيۇ - كۈندۈز ياتساقمۇ، كەيىپ بولۇپ، دۇنيانى — ھەممىنى ئۇنتۇپ سېغىنساقمۇ، ئاللاناڭ ۋەسلىگە ھېچ يېتەلمىدۇق. شۇڭا، ئاللاناڭ ئۆيىگە كىرىپ تۇرۇپ، ئاللانى سېغىنايلى دەپ... — سەل كېكەچلەپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى بالا.

— خوپ، — دەرھاللا گەپ قىستۇردى مۇھەممەت ئىمام، — مەسچىتكە كىردۇق دېمەك، مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ مۇھىم پەرزلىرىدىن بىرىنى تونىدۇق دېمەك. شۇنداق ئىكەن، مۇسۇلماندارچىلىق پەرزلىرىنى پاك ۋە مۇكەممەل ھالەتتە ئادا قىلىشىمىز لازىم، ھەقىقىي ساۋابلىق ئىش بولۇر ئىدى.

— بەش ۋاق نامازنى روزا بىلەنمۇ؟ — چىرايىنى غەلىتە پۇرۇشتۇرۇپ قويدى ھېلىقى بالا، گەدەن - پاتاقلىرىدىكى كىرلارنى ھىمىرىپ تۇرۇپ، — بۇ كۈپايە قىلمايدۇ، ئىمام. نەچچە ۋاق ئوقۇش، نېمە قىلىشىمىز مۇھىم ئەمەس. دەيمەنكى، جەريان مۇھىم ئەمەس. مۇھىمى، مۇددىئا!...

— جەريانسىز، مۇددىئا ئىجابەت بولماس. ھەربىكەتسىز، مەقسەتكە يەتكىلى بولماس! — يەنە تېرىكمەي چۈشەندۈردى مۇھەممەت ئىمام.

— جەريان مەقسەتكە كۈشەندە...

— خوش، سىزلەرنىڭ قىلىۋاتقىنىڭىزلەرمۇ ئەينى جەريان. ئاللا قوبۇل قىلىدىغان، يوللۇق پەرز جەريانى ئەمەس، بەلكى «قۇرئانى كەرىم»، «ھەدىس شەرىف» روھىغا خىيانەتكارانە جەريان. ئاسىيلىق جەريانى!

— بىز... ساداقەتكە ئاسىيلىق بىلەن... — ئۇنىڭ گېپى ئاخىرلىشىپ بولغىچە، كىمدۇر بىرى يۈگۈرۈپ چىقىپ، ئۇنىڭ گەپ قىلىۋاتقان ئېغىزىغىلا بىرنى تېپىۋەتتى. «ئا!...» قىلغان ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭ ئۇنى ئۆچتى. ئېغىز - بۇرنى قانغا بويالدى.

— ئۇرماڭلار جامائەت، ئۇرماڭلار!

ئەمما، مۇھەممەت ئىمامنىڭ ئەمدىكى توسۇشلىرىنى ھېچكىشى قوبۇل قىلمىدى. غەزەپلەنگەن كىشىلەر، ئوتتۇرىدا ئىتتەك دۇگدىيىشىپ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئۇچرىغانلا يېرىگە ئۇرۇپ، تېپىشكە باشلىدى.

ـــ ئىمام بىلەن گەپ تالاشقان بۇنداق جوھۇتلارنى!...

ـــ چوڭلار بىلەن جۇڭالاشقان توڭگۇزلارنى!...

ـــ مەسچىتكە بىتاھارەت كىرگىنىڭگە تويە!...

ـــ مۇسۇلماندارچىلىق يولىدىن تانغىنىڭغا تويە تازا!...

كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بالىلارنىڭ باش ـ كۆزلىرى قانغا بويالدى. يەنە سۇكۇت قىلىنسا، ھېچبىرى تېرىك قالمايدىغانلىقى مانا مەن دەپ كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇراتتى. جامائەتنى بار كۈچى بىلەن توسۇپ، باستۇرۇپ تۇرۇۋاتقان مۇھەممەت ئىمام، ھېچ كۈتمىگەندە قاتتىق ۋارقىرىدى:

ـــ بولدى قىلىڭلار!... سىلەردە ئىنساب دېگەن نەرسە بارمۇ ـ يوق؟! ئۇلاش ـ چولاش ئۇرۇۋەرسەڭلار، بۇلار ھازىرلا جان بېرىدۇ. قاراپ تۇرۇپ ئۆز قېرىنداشىڭلارنىڭ جانلىرىغا زامىن بولساڭلار، ئاللا راۋا كۆرەمدۇ؟! خۇدادىن قورقمامسىلەر؟... ئۇرماڭلار. ئۇلارنى ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ قولىغا بېرەيلى. تەربىيەت قىلايلى!...

جامائەت سۆزلەپ، غۇدۇراپ، مىڭ تەسلىكتە بېسىقتى بولدى.

بىراق، شۇنىڭدىن كېيىنمۇ مۇھەممەت ئىمام بۇنداق ئىشلارنى بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا، يول ـ يولدا، قەبرە ـ زاراتكارلىقلاردا... كۆزگە چېلىقتۇرۇپلا تۇردى. تېخىمۇ يامىنى، بۇ يولغا كىرگەن ياشلار بارغانسېرى كۆپىيىپ كېتىۋاتقانىدەك قىلاتتى...

«خۇدايا تۆۋبە قىلدىم، تۆۋبە» شۇنداق دەپ ياقىسىنى چىشلەپ كېتەتتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ئىمام. ئەتىلا مۇشۇ

ئىمام ۋە مۇدەررىسلىكى تارتىۋېلىنىدىغاندەكمۇ تۇيۇلاتتى ئۇنىڭغا. مۇشۇنداق ۋاقىتتا، ئۇنىڭ ئىرادىسى تېخىمۇ كۈچىيەتتى. ئۆز ئورنىنى مەھكەم ساقلاپ، ئەزىلى ئەخلاق ۋە ئىلىم ـ مەرىپەت تەرغىباتىنى يوللۇق دىنىي كالامىلار بىلەن ھەقلىق يوسۇندا ئېلىپ بېرىشقا ئەھدە قىلاتتى.

«ھەر قانچە بولۇپ كەتسىمۇ، جامائەت ئاللادىن تانماس، ئاللادىن تانمىغان بەندىنىڭ، ئۇنىڭ كالامىنى قوبۇل قىلمىقى جايىزدۇر»

ئۇ دىنىنىڭ پاكلىقىغا، مۇشۇ پاكلىق ئارقىلىق، مەنىۋىيەتتە سادىر بولۇۋاتقان ئېغىش ۋە خەس ـ پۇچەكلىكلەرنى تامامى يۇيۇشقا بولىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنەتتى. شۇنداق ئىلىم ـ مەرىپەت ۋە ئەدلى ـ ئادالەت نۇرى يۈرت ئاسمىنىدا جۇلا قىلاتتى. شۇنداق...

ئۇ كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ بېرىۋاتقان ئابرۇي ـ ئىناۋىتى، «دامواللام» لىق نوپۇزى ھەم ساۋاق، شەرھى ـ تەفسىر بېرىش... تەك يېتەكچىلىك ئورنىدىن پايدىلىنىپ غەيرىي ئەقىدە ـ ئەھكاملارغا ھەر جايدا دەككە بېرىشنىڭ زۆرۈر ۋە يوللۇقلىقىنى يەنە بىر قېتىم ھېس قىلىپ يەتتى...

پەتىۋاغا پەتىۋا

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، مۇھەممەت ئىمام!

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خۇپتەنگە ماڭاي دەپ تۇرغان بىر كەچلىكى، ساقىلىغا ئاق ئارىلىغان بىر ئادەم سالام ـ سائىت بىلەن كىرىپ كەلدى. ئۇ، قېلىن ياغلىقنى ئېڭىكى بىلەن قوشۇپ چىگىۋالغان بىر قىزنى يېتىلىۋالغانىدى. قارىماققا بۇلار خېلى يىراقتىن كەلگەندەك تۇراتتى.

ـــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كەلسىلە مېھمان، ـــ قىزغىنلىق بىلەن مېھمانىنى ئۆيگە باشلىدى ئۇ.

ـــ قاشلىرىغا كېلىشتىن مۇددىئايىم... كېلىشتىن مەقسەت، دامولالام... ـــ بىر پىيالە چايدىن كېيىنلا سۆز باشلاپ، يەنە نېمىشقىدۇر دۇدۇقلاپ قالدى مېھمان.

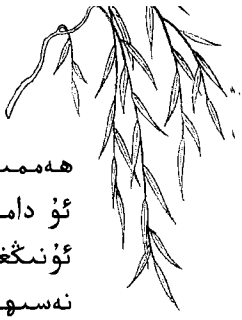
ـــ بەھۇزۇر ئولتۇرغايلا، تارتىنمىغايلا...

ـــ گەپنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم، مەن بەشتۇگمەن دېگەن يەردىن ئالايىتەن ئۆزلىرىنى سېغىنىپ كەلدىم، تەقسىر...

ـــ خوش.

ـــ بىر ـ بىرىدىن كېلىشكەن ئوچ قىزىم بار ئىدى. ئىككىسىنى يۇرتتىكى ئىمام، قازىلارغا تۇتقۇزۇپ، دۇئايى ـ ساۋاب ئالدىم. ئەمدى مۇشۇ بىر كىچىك قىزىم قېلىۋىدى، بۇنى ئۆزلىرىگە تۇتقۇزۇپ دۇئالىرىنى ئالاي دەپ...

ـــ نېمە؟ ... نېمە دېدىلە؟ ـــ خۇددى چايان چاققاندەك ئورنىدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتى مۇھەممەت ئىمام. ئۇنىڭ بۇنداق گەپلەرنى تۇنجى رەت ئاڭلىشى بولمىسمۇ، لېكىن قىزلىرىنىڭ

هەممىسىنى دۇئا قىلدۇرىدىغان ئادەمنى تۇنجى كۆرۈشى ئىدى. ئۇ دامۇللا بولۇپ كەلگەندىن بۇيان تالاي ئادەملەر مۇشۇ مەقسەتتە ئۇنىڭغا قىزىنى تەقدىم قىلماقچى بولدى. لېكىن ھەممىسى ۋەز - نەسىھەت بىلەن چىرايلىقچە قايتۇرۇلدى. ئەمدى بۇ ئادەمگە نېمە دېگۈلۈك؟ كۆز ئالدىدىكى بۇ قىزنى قايتۇرىۋەتكەن ھالەتتىمۇ، دۇئا قىلدۇرۇپ بولغان ئىككى قىزنىغا نېمە پەتىۋا بەرگۈلۈك؟ شەرئى پەتىۋاچىلارنىڭ نەپسى بالاقى دىيارى بەشتۇگىمەندىمۇ ئوخشاش ئىكەندە!

— ھەيران بولمىغايلا... كىچىك كۆرۈپ قالمىغايلا دامۇللام، — دېدى مېھمان، قىزىمنى بويىغا يەتمىگەن قاتارىغا چىقاردى دەپ ئويلاپ، — جۇغى كىچىك كۆرۈنگىنى بىلەن 11 ياشنىڭ قارىسىنى ئالدى بۇ پوڭزەك، چىرايىمۇ ئاپىسىغا مۇت ئوخشىدى. ئىككى ئاچىسىنى كۆرسىلە ھە دەپ قالاتتىلە. بۇ، قالغان ئىككىسىدىنمۇ چىرايلىق، يەنە بەك چېچەن، قولى ئىشلىق...

— مۇشۇنداق دۇئا ئېلىش شەرىئەتنىڭ قايسى نىزامىدا بار ئىكەن تەقسىر؟ — ئۆزىنى باسالماي ئولتۇرسىمۇ، مېھماننىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈن يەنىلا سىلىق سورىدى ئۇ.

— قۇرئاندا، قۇرئاندا شۇنداق دېيىلگەنىكەن، — دەرھالا جاۋاب بەردى مېھمان.

— سىلى قۇرئاننى ئوقۇپ باققانمۇ؟

— ئوقۇغان... ياق، ياق، كۆرگەن، ئوقۇپ باقمىغان. ساۋادىم يوق مېنىڭ. مەھەللىدىكى ئىمام، مەزىن قازىلار... قۇرئاندا بار دېگەن بۇنى. ئۇلارنىڭ ئەڭ كۆپ دەيدىغان گېپى مۇشۇ: دۇئا ئېلىش، ساۋاب تېپىش، سەدىقە بېرىش...

— ئۇلار خاتا تەپسىر قىپتۇ، — دېدى مۇھەممەت ئىمام ئېغىر - بېسىقلىق بىلەن، — پېقىر شەھىرى قەشقەر، بۇخاراغىچە تەھسىل قىلىپ كەلگەن ئادەمدۇرمەن...

— خوش سىلىنىڭ ئىلىم ھېكمەت بابىدىكى مۇبارەك

ناملىرى يۇرت - يۇرتلارغا مەشھۇردۇر، دامولللام، — بىردىنلا مۇھەممەتنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋەتتى مېھمان.

— يوقسۇ، مەن بۇنداق دېمەكچى ئەمەس تەقسىر، — دەرھاللا تۈزەتتى مۇھەممەت ئىمام، — دېمەكچىمەنكى، ئۇشۇل جايلاردا ئوقۇغان تۇركىي، ئەرەبىي ھەم پارس دەستۇرىلارنىڭ ھېچبىرىدە سىلى ئېيتقان كەلىمىلەر يوق، تەقسىر. ساۋاب - سائادەتنىڭ يولى كۆپ. ئەمما، بۇ كەبى ساۋاب تاپماق ئېغىر گۇناھتۇر. شۇڭا قىزلىرىنى ئۆز خىزمەتلىرىگە سالغايلا، بويىغا يەتكەن ھامان تۇزى چۈشكەن يەرگە تۇتقازغايلا.

— قى... قىزىم ئىشلىق... ئىشقا پىششىق... دۇئا بەرگەيلا دامولللام، — قىزى بىلەن قوشۇلۇپلا «گۇپپىدە» تىزلىنىپ ئولتۇردى مېھمان.

— بولمايدۇ. زىنھار قوبۇل قىلمايمەن، بىلىپ تۇرۇپ گۇناھ قىلمايمەن. گۇناھ ئۇستىگە گۇناھ!...

ئۇنىڭ غەزىپى قاينىاپ تېشىۋاتسىمۇ، لېكىن نادان، ساۋاتسىز بۇ ئادەمگە يەنىلا ئېرىنمەي چۈشەندۈرۈشنى مۇۋاپىق كۆردى.

ئۇنىڭ ئالدىغا پەتىۋا سوراپ كېلىدىغانلار كۈنسايىن كۆپەيىپ كېتىۋاتاتتى. بۇ ئېنىقكى، يۇرت قازىسىنىڭ غەزىپىنى قوزغايتتى. شۇنداقتىمۇ ئۇ، ھەر قانداق جايدا توغرا پەتىۋانىڭ توغرا خاتالىقىنى ئايرىش، شەرھى - تەفسىر قىلىشقا ھەقلىق بولۇشتەك ئىلىم - ئۇنۋان ئۇنىڭ قولىدا ئىدى. ئۇ ئۆز ئىلمىگە تايىنىپ، شەرىئەتكە تاقىلىدىغان ھەر قانداق پەتىۋالارنىڭ سوپى - ئىشان ۋە قازى - كالانلار چىقىرىۋاتقان پەتىۋالارنىڭ تەگ - ماھىيىتىگە يېتەلەيتتى. شۇڭا ئۇنىڭ تىلى ئۇزۇن، شەرھىسى ئورۇنلۇق ئىدى. بۇ ھال، ھەپتىيەكنىڭ نېرىسىغا ئۆتۈپ باقمىغان قازى، قەيەرلەردىندۇر كېلىپ مەھەللىگە باش تىقىۋالغان سالپى - سایاق سوپى - پەتىۋاچىلار

بىلەن ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ھاڭنى چوڭقۇرلاشتۇراتتى. زىددىيەتنى كۈچەيتەتتى، كىشىلەردە «دامواللام» لىق نوپۇز بىلەن سوپى ـ ئىشانلىق داۋراڭ ئوتتۇرىسىدا گاڭگىراپ قېلىۋاتقانىدەك قىلاتتى. بۇنىڭ ئىپادىلىرى مەسچىتتىمۇ كۆرۈلەتتى.

مۇھەممەت ئىمام خۇپتەندىن كېيىن سوئال سوراشنى جامائەتنىڭ ئادىتىگە ئايلاندۇرىۋەتكەنىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، مەھەللىدە ئاتلاپ نامازغا كېلىدىغانلار كۆپىيىپ قېلىۋاتاتتى. ئۇلار كۆڭلىدە ئويلىغانلىرىنى سورايتتى. ئۆز مەھەللىسىدىكى ئىمام، قازىلارنىڭ شەرھى ـ پەتىۋالىرىنى مۇھەممەت ئىمامنىڭ پەتىۋاسى بىلەن سېلىشتۇراتتى. ئۇنىڭدىن يېڭى ئۇچۇر ۋە قاراش ـ مۇلاھىزىلەرنى ئاڭلاپ كېتەتتى.

ـــ توققۇز ياشلىق بىر قىزغا كۆڭلۈم چۈشۈپ قالغان، نىكاھ ئوقۇتۇپ ئەكېلىۋالسام بولارمۇ، دامواللام؟ ـــ دەپ سورىدى 35 ياشلاردىكى بىر كىشى.

ـــ بولمايدۇ! بۇنداق قىلىش دۇرۇس ئەمەس! ـــ يۇقىرى تەلەپپۇزدا، كېسىپلا ئېيتتى مۇھەممەت ئىمام. بىر ـ بىرلەپ چۈشەندۈرۈپ بولغىچە، سورىغان كىشى ئالدىراپ گەپ قىستۇردى:

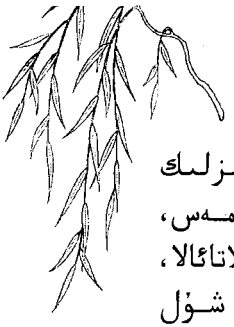
ـــ مەھەللىمىزدىكى نىياز سوپى: قىز بالا دېگەننى تۇماق بىلەن بىرنى ئۇرسا يىقىلمۇغۇدەك بولسىلا نىكاھىغا ئېلىپ خوتۇن قىلسا بولىدۇ دەيدا ئەمسە؟

ـــ خاتا دەپتۇ! ۋەجھى شۇكى...

ئۇ ئادەم چۈشەندۈرۈشكە قۇلاق سالمايلا يەنە ئۆز گېپىنى يورغۇلاتتى...

ـــ مەھەللە قازىسىغا مەسلىھەت سالسامۇ، نىياز سوپى توغرا دەپتۇ، شۇنداق قىل، ـــ دېدى.

ـــ خاتا. ھەممىسى گۇناھكارانە پەتىۋا! ـ قاتتىق ۋارقىرىدى مۇھەممەت ئىمام، ـــ سىلىنىڭ مەھەللىدىلا ئەمەس، بىزنىڭ

مۇشۇ مەھەللىدىمۇ بار بۇ كەبى پەتىۋاچىلار. مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن چىقىرىلغان بۇنداق پەتىۋالارغا ئىشەنگۈلۈك ئەمەس، جامائەت، ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمانلىقنىڭ ياد ئېتىدىغىنى ئاللاتائالا، ئىشىنىدىغىنى ئۇلۇغ قۇرئان كەرىم بولمىقى لازىمدۇر. شۇل ئاي، مۇشۇ كۈنلەردە ئېغىز - بۇرۇن يالىشىدىغان ئازغۇن پەتىۋاچىلار ئاينىپ كەتتى. سەگەك بولماق كېرەك، هوشيارى - بىدار بولماق كېرەك!...

ئۇ شۇنداق دېدى - دە، ھەر كۈندىكى شەرھى - تەفسىرلىرىگە تۇرلۇك كىتابلاردىن مىسال - تەمسىل قىلىش ئادىتىنىڭ ئەكسىچە، ئىچ - ئىچىدىن يامراپ چىقىۋاتقان پىكرى - تەلقىنلىرىنى ئوتلۇق ھاياجان ۋە ئاچچىق ھېس - تۇيغۇلار بىلەن سۇغۇرۇلغان نەزمە قىلىپ تۆكتى:

...

ئەي دەريغا، بارجە غەفلەت ئىچىرەدۇر،
دائىما كۇفرى زەلالەت ئىچىرەدۇر.

ھېچ كىشى قورقماس كىشىنىڭ ھەققىدىن،
يادىغا كەلمەيدۇ ھەقنى قەھرىدىن.

خاھ غەنىيۇ، خاھ گادايۇ شاھ ھەمە،
خاھى شەيخۇ، خاھ سوفى موللاھەمە.

خاھى قازى، مۇفتى، خاھى مۇھتەسىب،
ئىستەمەس ھەرگىز ھەلالدىن نەسىب.

...

نەپسى شەيتاندۇر دەۋام ھەم سۆھبەتىڭ،
كەتتى سەندىن دىن بىلەن ھەم مىللەتىڭ.

...
مەن نېچۈك ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

ئۇ كۆز ئالدىدىكى رېئاللىقتىن ئالغان ھېس - چۈشەنچىلىرىنى چوڭقۇر پىكىرلەرگە تويۇنغان مىسرالار ئارقىلىق جامائەتكە ئاشكارا قىلدى، نامازخانلار ئىلاھىي ۋەزگە ئەسىر بولغاندەك، ئۇن - تىۋش چىقارماي ئاڭلاپ تۇرۇشتى. ئارقىدىنلا بۇلۇڭ - بۇلۇڭدىن ھۇ تارتقان، مىشىلدىغان ئاۋازلار ئاڭلاندى.

ئاخىرىدا، ھەممە رازى - رىزالىق ۋە ھاياجان بىلەن قايتىشتى، ئەمما، شۇ كەچتىن باشلاپ، ئىلھامى قۇدرەت بىلەن تۇغۇلغان بۇ مۇبارەك ئەشئار يۇرت - يۇرتلارغا تارىلىپ، ھەممىنىڭ يۈرىكىنى بىر - بىرلەپ مۇجۇپ ئۆتتى...

باغدا تۇغۇلغان ئەشئار ـــ «نەپسى بىرلە
جەڭ قىلماقنىڭ بايانى»

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خۇش كەپسىزلەر ئەزىزلەر!
مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى شۇنداق دېگىنىچە، جەننەت تۇسىگە كىرگەن بېغىغا قەدەم باستى، بۇ، ئۇنىڭ باغقا باغدىكى يەل - يېمىش، گۈل - گىياھلارغا بىلدۇرگەن سالام، ئېھتىرامى ئىدى. باشقا جاي - تاغ - دەريا، ئېتىز - ئېرىق، تاش، تۇپراق... بولغان ھالەتتىمۇ ئوخشاشلا شۇنداق دېگەن بولاتتى. ئادەمسىز مازار، جامائەتسىز مەسچىت، تالىپسىز مەدرىسەلەر... بىلەنمۇ شۇنداق دەپ سالاملىشاتتى ئۇ. ئۇنىڭچە، ئالدىدىكى جىمى مەۋجۇدات ئۆزىگە خاس تىل ۋە سەزگۈگە ئىگە. ئۇلارمۇ ئىنسانغا ئوخشاشلا ھۆرمەت - ئېھتىرام، كۆيۈنۈش، ھېسداشلىققا موھتاج ئىدى. مۇشۇ موھتاجلىق قانائەت تاپسىلا،

ئۇلارمۇ ئۆز تىلىدا ئوتلۇق تىلەكلىرىنى بىلدۈرىشەتتى. ھۆرمەت ۋە رەھمەتلىرىنى ئىپادىلەيتتى. ئۆزىنىڭ ئۇدۇم ھالەت ۋە ئادىتى بىلەن شادلىق كۈيلىرىنى ياڭرىتاتتى. قىسقىسى، ئۇلارمۇ ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرىدىغان داۋراڭسىز جانلىقلار ئىدى.

باغ ھەقىقەتەن گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. ئۆزى تەككەن يەل ـ يىمىشلەرمۇ سانجاق ـ سانجاق مېۋىلىرى ئارقىلىق قاتارغا قوشۇلغانلىقىنى ئىپادە قىلىپ تۇراتتى. دادىسى تەككەنلىرى، ئانىسى تەككەنلىرى، ئۆزى تەككەنلىرى... ئاھ، ھەممىسى قوشۇلۇپ تەڭداشسىز گۈزەل بىر باغ بوپتۇ. كۈچ ـ كۈچكە، مېھنەت ـ مېھنەتكە، ئەقىل ـ ئەقىلگە ئۆتۈشۈپتۇ!...

ئۇنىڭ كۆڭلى سەل ـ پەل ئېچىلغاندەك بولدى. ھەر قېتىم ئازابى ئاشقاندا، غەزىپى تاشقاندا باغقا كىرىش ئۇنىڭ ئادىتى بولۇپ قالغانىدى. بۇنداق بولغاندا، زىيادە غەزەپ قىلىشتىن، ئايال، بالىلىرى ياكى مەسۇم تالىپلىرىغا ئورۇنسىز ئازار بېرىپ قويۇشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ. سايراپ تۇرغان كاكۇك، ئېچىلىپ تۇرغان گۈللەر، مەي باغلاپ پىشقان مېۋىلەر، دىماغنى يارىدىغان مەززىلىك، خۇشبۇي پۇراقلار... ئۇنىڭ قوزغالغان ئەسەبىگە ئارامىلىق بېرەتتى. «غەزەپ قىلغۇلۇق ئەمەس بالام، غەزەپ ئەقىلنى كېسىدۇ» دەيتتى مەرھۇم دادىسى ئابدۇللا مەزىن. «غەزەپكە غەزەپ قايتىدۇ» شۇنداق خۇلاسىگە كەلگەنىدى ئۇ ئۆزىمۇ... باغ ـ ژاران سەۋدانى ئالىدۇ، دەيتتى كۆرمەس بولۇپ قالغان ئانىسىمۇ، ئېغىر تىنىپ يۈرگەن مۇھەممەتكە قاراپ «گۈل ـ گىياھلارغا نەزەر سېلىپ، سايرىغان بۇلبۇل، بۇقۇلدىغان كەپتەرلەرنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ تۇرغۇلۇق»...

دېگەندەك، مۇھەممەت ھەممىگە تەكشى نەزەر سېلىپ باراتتى. بەزى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۈۋىگە كېلىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەيتتى. بەزىسىگە «خۇش كەپسىزلەر ئەزىزلەر» دېگەن گېپىنى تەكرارلايتتى. يەنە بەزىسىگە «دىدارى غەنىيمەت» ياكى

«مۇلاقەتى غەنىيمەت»... دەيتتى. ئۇ باغدىكى ھەر بىر تۇپ دەرەخنىڭ ئىسمى بىلەن تىل خاسلىقىنى بىلىپ سۆزلەۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى...

«ھەي!...» بىردىنلا يەنە ئەسلىگە قايتتى ئۇ، باغنى تولۇق بىر ئايلىنىپ چىقىپ بولغاندىن كېيىن «نېمە ۋەجدىن، زادى نېمە ۋەجدىن؟!...»

ئۇنىڭ يەنە پىغانى ئۆرلىدى. ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا ھەر قانچە تىرىشىپ كۆرسىمۇ، يۇرىكىنى مورلاپ، تاتلاپ تۇرغان بىر تەلۈە قول ئۇنىڭغا ئارامىلىق بەرمەيتتى...

ئەمدى ئۇ، يۇرت ـ يىلتىزىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئىككى ـ توكتوك سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنچە تېز يىلتىز تارتىپ، بۇ قەدەر كۈچ ـ ھەيۋە كۆرسىتىپ كەتكىنىنىڭ سەۋەبىنى بىلگەندەك بولدى. خانلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئالمىشىپ، سەلتەنەت سۈرۈش پۈرسىتى ئاپاق خوجىغا كەلگەندى. ئۇنىڭ سوپىلار بېشى ئىكەنلىكىنى مۇھەممەت ئوبدان بىلەتتى. بېشى تىرىك يىلاننىڭ قۇيرۇقى مىدىرلىمايلا قالاتتىمۇ... ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرىدىغىنى بۇلا ئەمەس ئىدى. ھەر كۈنى يۇزلەپ، مىڭلاپ ئۆتۈپ تۇرىدىغان قالماق لەشكەرلىرى ئۇ ئەنسىرىگەن ئىشىنىڭ ھامان يۈز بەرگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى.

ئۇ ئىزدىنىدىغان، كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلە، مۇئەممالار ئۇنىڭ زېھنىي كۈچى ئۈلگۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە كۆپىيىپ كەتكەنىدى. ئالەم ۋە ئادەم سۇلىرى، مەۋجۇداتلىرىنىڭ يارىتىلىشى، جانلىقلاردىكى ئىلاھىي پاراسەت، بۇزۇلغان دىنىي ئەقىدە، ياتلاشقان ئەنئەنىۋى مىللىي ئەخلاق، كۆز ئالدىدىكى تەرغىباتچى، كارامەتچىلەر، ئۇنىڭغا يانتايا بولۇۋاتقان سوپى ـ ئىشانلار... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ روھىنى خورىتاتتى. ۋۇجۇدىنى غاجىلايتتى، يۇرىكىنى تاتىلايتتى... ئەڭ يامىنى كۆز ئالدىدىكى مەسىلىلەر ئىدى!

ئۇ ئۆزىگە ئېغىر ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتنىڭ ئارتىلغىنىنى سېزەتتى. مۇشۇنىڭ ئۈزىلا كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ئازاب ئىدى. «ئاللا يولىنى تۇتماقلىق دۇرۇس تاللاشتۇر» دەپ ئويلايتتى ئۇ ۋە ئۆز يولىنىڭ توغرىلىقىغا قەتئىي ئىشىنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تۇرلۇك تەلىم، پەتىۋالىردا ئۆزى توغرا دەپ قارىغان مۇشۇ ھەق يولىنى شەرھى ئۆلچىمى قىلاتتى. بۇرمىلانغان دىنىي ئەقىدە ۋە ئېقاچتى پەتىۋالارغا بولسا، ئۇچرىغانلا يېرىدە رەددىيە بېرىپ ماڭاتتى:

— ئۆزلىرىنى ھەر جۇمە كۈنى مەككە مۇكەررەمگە بېرىپ جۇمە نامىزىغا داخىل بولىدۇ، يېنىپ كېلىپلا بىزگە ئىمامەتچىلىك قىلىدۇ، دەپ ئاڭلايمىز. بۇنىسى راستمۇ دامۇللام؟ — قايسى كۈنى خۇپتەن نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئادەت بويىچە يەنە سوئال سوراشتى جامائەت.

— يالغان! — كېسىپلا جاۋاب بەردى مۇھەممەت، — مەككە مۇكەررەم كۈنلەپ ئەمەس، ئايلاپ ماڭىدىغان ئۈزاق يول تۇرسا، بىر كۈندە بېرىپ يانغىلى بولسۇنمۇ؟ ئەپقاچتى گەپ بۇ.

— مەھەللىگە كېلىپ يەرلىشىپ قالغان ئاۋۇ سوپى — دەرۋىشلەر بېرىپ كېلەلەيمىز، دېگۈدەكقۇ، ئەمىسە؟

— ئۇمۇ يالغان! — قاپىقىنى تۇرۇپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى مۇھەممەت ئىمام.

— يوقسۇ، دامۇللام ئۇلاردا شۇنداق كارامەتلەر بار ئىكەن، — قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرەيلەن.

ئۇنىڭ كۆزدە تۇتۇۋاتقىنى، يېقىندىن بېرى بەكلا كۆرەڭلەپ كېتىۋاتقان كەلگۈندى سوپى — ئىشانلارنىڭ كارامەتچىلىك ھۈنەرلىرى ئىدى. دەرۋەقە، ئۇلار ئاپاق خوجىنى پەش قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ قىلالمايدىغان سېھرىي — پەنتلىرى يوقلۇقى توغرىسىدا جار سالماقتا ئىدى. ئۇلار ھەرەمگە كۆزىنى يۇمۇپ — ئاچقۇچە بېرىپ كېلەلەيمىز دەيتتى. ئۇچالايمەن، غايىب

بولالايمەن، دەيتتى بەزىسى؛ ئاغرىتىپ قويالايمەن، يوق قىلالايمەن، دەپ ئىشەندۈرىدىغانلار بار ئىدى. ھەتتا ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈپ، تىرىكنى ئۆلتۈرەلەيمەن، دەپ يۈرتقا ۋەھىمە سېلىپ، جامائەتنى ئۆزىگە مۇخلىس قىلىپ يۈرگەنلەرمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. جامائەتنىڭ ھەيرەتتە قېلىۋاتقىنى شۇ ئىدىكى، سوپى ـ ئىشانلار بىر چاغلاردا جۇلدۇر كېپەن ھالەتتە تىلەپ كېلىپ قالغان شۇ بىرقانچە كىشىلەر نېمىلا دېسە شۇ بولۇۋاتاتتى. سەن بالايىقازاغا يولۇقسەن، دېسە شۇ كىشى بىر كېچىدىلا كىملەردىندۇر تاياق يەپ، نىمجان بولۇپ ياتاتتى. مال ـ چارۋا كۆزگە يېقىن دېسە، بىر كېچىدىلا قوتان، قوتان مالىلار غايىب بولۇپ كېتەتتى، پۈستانى ئۆلىدۇ، دېگەن كۈننىڭ ئەتىسىگىلا كىشىلەر شۇ ئادەمنىڭ سىرلىق ھالدا ئۆلۈپ كەتكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلايتتى... مانا بۇلارغا، كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان بۇ غارايىب ئىشلارغا ئىشەنمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. باشقا كارامەتلەرنى كۆرگەنلەر ئازراق، دېيىلگەن ھالەتتىمۇ، شۇنچە ئادەملەرنىڭ كۆزىچە بىر «سۇف» لەش بىلەنلا لىڭگىچاق سوقۇشتۇرۇش، چوكا موللاق ئاتقۇزۇش، چالما ـ داڭگاللارنى پاقىغا ياكى كەپتەرگە ئايلاندۇرۇش، باشتا تۇرغان تۇماق، ياغلىقلارنى يوق قىلىۋېتىش... تەك غارايىباتلارنى كۆرمىگەنلەر يوق دېيەرلىك ئىدى. مانا بۇلارغا نېمە دېگۈلۈك؟ بۇنىمۇ يالغان، كۆرمىدىم، دېيىشكە بولسۇنمۇ؟ تېخىمۇ ھەيران قالارلىقى شۇ ئىدىكى، ئەزەلدىن بۇنداق ھۇنىرىنى كۆرسىتىپ باقمىغان، «كارامىتى» بارلىقىغىمۇ ئىشەنگىلى بولمايدىغان قورساققا ئامراق، چالا ساۋات قازىمۇ يېقىندىن بېرى كىشىلەرگە «كارامەت» كۆرسىتىپ كېلىۋاتاتتى. جامائەتنىڭ قارىشىچە، بۇ ئۇنىڭ سوپىدىن دۇئا ئېلىپ، سېھىرگە ئىگە بولغانلىقىدىن ئىدى.

ـــ يالغان ـ ياۋىداق پاراڭلارغا ئىشەنگۈلۈك ئەمەس،

جامائەت، ــ ئاخىر گەپنى ئوچۇق قىلىشقا مەجبۇر بولدى مۇھەممەت ئىمام. ساددا قىزغىنلىقى ئېشىپ بېرىۋاتقان كىشىلەرگە شۇنداق دېمەيمۇ ئىلاج يوق ئىدى، ــ ئىسلامدا ئالالا بىردۇر. پەقەت ئاللاتائالا ھەممىگە قادىردۇر. تىرىكنى يوق قىلىپ، ئۆلۈككە جان بەرمەك ئاللانىڭ ئىلىكىدىكى ئىشتۇر. ئاللانىڭ بۇيرۇقىسىز قىل تەۋرىمەستۇر. مۇشۇ كارامەتلەرنى قولۇمدىن كېلىدۇ دېيىش ئالالا بىلەن سەلتەنەت تالاشقانلىقتۇر. بۇنىڭ ئۆزى كۇپۇرلۇق ۋە كاپىر - ئىمانسىزلىق يولىنى تۇتقانلىقتۇر. كۆز بويامچىلىق - سېھىر - جادۇ بىلەن ئىلاھىي قۇدرەتنى پەرق ئەتمەك زۆرۈردۇر.

جىسغا بېرىلگەن مۇشۇ پەتىۋامۇ ئەتىسىگىلا يۇرتقا تارىلىپ، قازى ئىشان، سوپى - مۇخلىسلارنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى. ئەمدى ئۇلار مۇھەممەت ئىمامغا قارشى ئاشكارا جەڭگە ئۆتكەندى. ئۇلار ئۇچرىغانلا يەردە مۇھەممەت ئىمامنى جامائەتكە يامانلاپ سېپىستاتتى. ئاسىي، كاپىر دەپ تىللايتتى. ئۇنى ھامان بىر كۇنى نەس باسىدىغانلىقى توغرىسىدا بېشارەت بېرەتتى. مۇھەممەت ئىمامنۇ مەسچىت، مەدرىس ۋە ئۆلۈم - يېتىم سورۇنلىرىنى بازا قىلىپ، ئۆز قارىشىنى - ئىسلامنىڭ ماھىيىتى، دىنىنىڭ پاكلىقى، ئەخلاقنىڭ قىممىتى... توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى تىنىمسىز شەرھلەيتتى. مۇشۇ خىل زۆرۈرىيەت ۋەجىدىن، ئۇنىڭ بىر - بىرىدىن ئۆتكۇر ۋە چوڭ ھەجىملىك بولغان ئۇچ پارچە شەرھى - تەلقىنى كۆچۈرۈلمە بولۇپ رويابقا چىققانىدى. بۇنىڭدا دىن، ئەخلاق، غۇرۇر ۋە كىشىلىك مۇناسىۋەت... لەر توغرىسىدا تولىمۇ چوڭقۇر مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزىلەتتى. بۇ ھال ئۇنىمۇ ئوچۇق مۇنازىرە سەھنىسىگە ئېلىپ چىققانىدى...

ــ ئەبەيدۇللا ئىمام، سايىت قازىلارنىڭ ئۆزلىرىنى ئاسىي، مۇرتەد دەپ يۇگۇرگىنىنى ئىشتىپ قالدۇق. بۇ ئۇلارنىڭ نېمە دېگىنى، ئۇستاز؟ ــ تېخى يېقىندىلا شۇنداق دەپ سورىغانىدى

تالىپلاردىن بىرى.

ــ بۇ دېگىنى، ــ ئەستايىدىل جاۋاب بەردى مۇھەممەت ئىمام، ــ سەنمۇ بىز ماڭغان، ئاللاغا شېرىك كەلدۇرىدىغان كۈپۈرانە يولدا ماڭ دېگىنى، ــ ئۇ چىرايلىق ياستىلغان كەكە ساقلىنى سىقىمداپ قويۇپ، ئېغىر ــ ئېغىر تىنغىنىچە داۋاملاشتۇردى، ــ ئۇلارچە، ئاللانىڭ يولىدا مېڭىش ــ ئاسىيلىق، شەك كەلتۈرۈش، بۇرمىلاش ــ مۇسۇلماندارچىلىق، مۇشۇل قاراش دۇرۇسمىدۇر، بالىلىرىم؟

ــ دۇرۇس ئەمەستۇر، ئۇستاز! ــ بىردەك ئاۋازدا جاۋاب بەردى تالىپلار.

ــ دۇرۇس ئەمەس، ــ مىسال ــ تەمسىللەر ئېلىپ، مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى مۇھەممەت ئىمام، ساۋاق ۋە تەربىيەت ئادىتى بويىچە، ــ ئەسلىيەت مەنىسىدىن كۆرە، ئاسىيلىق دېمەك، ھەق ــ ئادالەت ۋە ئومۇمىيەت يولىدىن چەتنەش دېمەكتۇر. شۇل زامانغا تەققاسلىغاندا، مىللىتىمىزنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتى ۋە توغرا ئەخلاقى، دىنىي مىزانلىرى... ھەققانىيەتتۇر. شۇل يولدىن چەتنەش ــ ئاسىيلىق ئېرۇر. ئاسىيلىقنىڭ دائىرىسى زەرا كەڭ بولۇر. چوڭ دائىرىدىن ئېيتقاندا، مىللەتنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتىنى سېتىش ئاسىيلىقتۇر. كىچىكرەك دائىرىدىن ئېيتقاندا، مىللەتنىڭ دىنىي ۋە ئەخلاقىي مىزانلىرىنى بۇرمىلاش، روھىنى زەھەرلەش؛ ئۇلارنى پاسىق ــ مۇناپىقلار يولىغا باشلاش؛ ئىچىملىك، چېكىملىك، قىمار... كەبى ناشايان ئىشلارغا ئۆگىتىش ئاسىيلىقتۇر. ھەم يەنە مىللەتنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە، خەلق قولىدىكى بىر بۇردا نانىنمۇ تارتىۋېلىش، ئۇلارنى كەمستىش؛ دۇشمەننى كۈچلۈك كۆرسىتىپ، خەلقنى ئاجىز كۆرۈش، دۇشمەننى زىيادە تەشۋىق قىلىپ، خەلقنىڭ روھىنى سۇندۇرۇش؛ ئۇمىدسىزلىكنى تەرغىب قىلىپ،

جاسارەتنى پايمال قىلىشمۇ... ھەم ئاسىيلىقتۇر. ئەكسىچە، ياراق ئېلىپ غازاتقا چىققاندىن باشقا يەنە مىللىي قەھرىمانلارنى مەدھىيلىگەنمۇ قەھرىمان. قەھرىمان ئۇچۇن مەدەت بەرگەن، ياش تۆككەن، بىر پىيالە سۇ، بىر بۇردا نان بەرگەنمۇ قەھرىمان. قەھرىمانغا تەھسىن ئوقۇغان، ئۇ شۇل تەھسىن ئارقىلىق خەلقنە روھىي كۇچ ئاتا قىلغان، ئۇمىد بەخش ئەتكەن؛ ساۋاق ۋە تەربىيەت بەرگەنمۇ قەھرىمان. ئېغىر كۇنلەردە، خەلقنە ئىشەنچ بېغىشلاپ، ئىستىقبال ۋە ئىستىقلال ئۇمىدىنى ئاشۇرغانمۇ... ھەم قەھرىمان. مۇشۇ مىزان بويىچە ئېيتقاندا، تىنىمسىز ساۋاق ۋە تەلىملەر ئېلىۋاتقان ھەر قايسىكلار قايسى مەۋقەگە تەۋەدۇرسىزلەر، بالىلىرىم؟

— قەھرىمانغا!

— بىزمۇ قەھرىمان، ئۇستاز!

مۇھەممەت ئىمامنىڭ چاناقلىرىغا لىققىدە ياش كەلدى. تالىپلارنىڭ جاۋابىدىن، ئۇ مىللەتنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادلىق بىر ئەۋلادىنى كۆرگەندەك بولۇۋاتاتتى.

— يارايسىلەر، بالىلىرىم، يارايسىلەر. سىلەر راست قەھرىمان! — ھاياجاندىن تىترەپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى مۇھەممەت ئىمام، — مىللەتنىڭ قانى ھەم روھىنلىرىنى پاكلايدىغان، ئارزۇ ۋە ئىستەكلىرىنى ئاقلايدىغان، يىلتىز ھەم يانە شاخلىرىنى ساقلايدىغان، بۇگۇننىي ئەرتەسىگە ئۇلايدىغان قەھرىمان!...

ئەپسۇسلىنارلىقى، بۇ گەپلەرمۇ سىرتقا باشقىچە پەتۋا بولۇپ يېيىلدى. كىشىلەر، قەھرىمان ۋە ئاسىي توغرىسىدا دېيىلگەن گەپلەردىن، بىز ـ تالىپ ۋە مۇدەررىسلەر قەھرىمان، ئۇلار سوپى، قازىلار ئاسىي دېگەن مەنىنى؛ «سىلەر راست قەھرىمان، بالىلىرىم» دېگەن گەپتىن، سىلەر قەھرىمان ئاسىيلارنى يوقىتىكلار، دېگەن مەنىنى ئىزدەپ تېپىشقاندى. بۇ

خىل مەنىلەر قازى، ئىمام ۋە سوپىلارنى چىداپ تۇرغۇسىز غەزەپلەرگە مۇپتىلا قىلاتتى. ئۇلار مۇھەممەت ئىمام توغرىسىدا قورقۇنچلۇق بېشارەتلەرنى بېرىپلا قالماي، كىشى ئىشەنگۈسىز سۆيىقەستلەرنىمۇ پىلانلاپ بارماقتا ئىدى.

«نە ۋەجدىن شۇنداق بولىدۇ؟ نە ۋەجدىن؟!» ئۇنىڭ ئازابلىرى ئەمدى مەدرىس ۋە مەسچىتلەردىن كېلىپ قوشۇلغانىدى. پاك تەربىيە ۋە ھالال ئېتىقاد يولىدا كېتىۋاتقان مۇشۇ ئەھلى مۇسۇلمانلار ئارىسىدىمۇ چېقىمچى پايلاقچىلارنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقى ئۇنى ئازابلايتتى. بۇ ئىمان ۋە ئەقىدىنىڭ سۇسلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىنىڭ، بۇزۇلغان دىنىي، ئەخلاق مىزانلىرىنىڭ بارغانسېرى چوڭقۇر يىلتىز تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىدى.

«ئاھ، نەدەدۇر ۋەجھى ئانىڭ، ۋەجھى ئانىڭ؟!» يىراقلارغا تىكىلىپ تۇرۇپ ئازاب بىلەن شۇنداق دېدى مۇھەممەت ئىمام.

ــ پۇتەيمۇ، ئۇستاز؟

مۇھەممەت ئىمامغا سوئالىشىپ يۇرگەن ئوماققىنا تالىپچاق مۇشۇ سوئالى بىلەن ئۇنىڭ دىققىتىنى بۇزىۋەتتى. ئۇ ئۇستازنىڭ بايا دېگەن ھېسسىياتلىق سۆزلىرىنى خاتىرىلەپ قويۇشقا تېگىشلىك مىسرالار بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قالغانىدى.

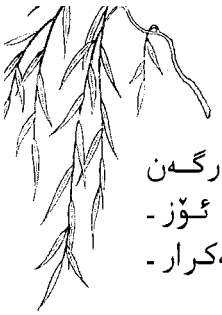
مۇھەممەت ئىمام شۇندىلا ئۆزىگە كەلدى. يېنىدا ساداقەتمەنلەرچە باش ئېگىپ تۇرغان چېچەن تالىپقا كۆز يۈگۈرۈتتى. ئۇنىڭ سەللىسى سەل چۈۋۈلۈپ قالغانىدى. بۇ ھالىتى ئۇنى نامرات، بىچارە قىلىپ كۆرسىتىپ قويياتتى. «ساڭا باشقىدىن سەللە، تون قىلىپ بەرمىسەم بولماپتۇ، بالام» دەپ ئويلىدى ئۇ، يېتىم بولۇشىغا قارىماي، زېھنى ئەڭ ئۆتكۈر بۇ تالىپقا ئىچ ئاغرىتىپ. ئۇ مەدرىستىكى باشقا ئون بەش نەپەر تالىپلار قاتارىدا، يېنىدا قونۇپ ساۋاق ئېلىۋاتقان مۇشۇ تالىپقىمۇ خەج ـ خىراجەت بېرىپ كەلمەكتە ئىدى. يەنە كېلىپ،

بۇ تالىپ ساۋاقلاردا ئەڭ ئالدى بولغىنى سەۋەبلىك، مۇھەممەت ئىمامىنىڭ چوڭ ئوغلىغا مۇدەررىسلىكمۇ قىلىۋاتاتتى. ئۇنى سۆيۈندۈرىدىغان يەنە بىر تەرەپ شۇ ئىدىكى بۇ ئوغۇل يېشىنىڭ كىچىك بولۇشىغا باقماي مۇنازىرىلەرگە ئىشتىراك قىلاتتى. شەرھى ـ تەفسىرلەرگە قاتنىشاتتى، نەزم توزۇپ، ھېكمەتلەر پۈتۈپ تۇراتتى، مۇشۇ قىزغىنلىقى بولسا كېرەك، ئۇ ئۇستازىغا ئىخلاس قىلاتتى، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا، يېنىدا بىرگە يۈرۈشكە، نەزم مۇلاھىزىلىرىنى قويۇشقا ھېرىس ئىدى. شۇنداق دېيىشكە بولاتتىكى، مۇھەممەت ئىمام چوڭقۇر تەپەككۇرغا چۆكۈپ، ئىختىيارسىز ھالدا قاياقاق ھايياجان بىلەن تەلقىن قىلغاندا ئېغىزدىن چىققان تالاي ھېكمەت ـ مۇلاھىزىلەر، نەزم ـ نەسىھەتلەر... دەل مۇشۇ تالىپنىڭ قەلبىدە ئارقىلىق پۈتۈلۈپ چىققانىدى. تالىپ ھەر قېتىم پۈتكەن ئەشئارلارنى ئۇستازىغا كۆرسەتكەندە، ھېلىلا ئىلھام كۈچ بىلەن ئېغىزىدىن چىقىپ كەتكەن سۆزلىرىنى تامام ئۇنتۇپ كەتكەن ئۇستاز ئۆز تەلقىنلىرىگە ھەيرانۇھەس قالاتتى. ئۇنى قولغا ئېلىپ، يېنىش ـ يېنىشلاپ ئوقۇپ كېتەتتى. بېسىۋالغۇسىز ھاياجانغا چۆمەتتى. ھالقىلىق پەيتتە چېچەنلىكىنى نامايان قىلغان شاگىرتىنى ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان قىزغىنلىق بىلەن ماختايتتى...

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى ئەنە شۇنداق ئىختىرا قىلىپ باراتتى. ئىمان، ئەخلاق ياكى ئىللەت... كەبى ۋۇجدانىي مەسئۇلىيەتكە تاقىلىدىغان مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۇ ئۆزۈن مۇددەت، ئازابلىق ئويلىنىش ئېلىپ باراتتى. يول ماڭغاندا، ئاش ـ غىزا ئۇستىدە... ھامان شۇ مەسىلە ئۇستىدە باش قاتۇراتتى. چوڭقۇر ئىچكى مۇلاقەتتە بولۇپ ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەيدىغان ئاللىقانداق بىر پىكىر ئىگىسى بىلەن مۇنازىرلىشەتتى. بەزى چاغلاردا باشقىلار ئەيمەنگۈدەك ئاۋازدا ۋارقىراپ كېتەتتى. بەزىدە ئىختىيارسىز ھالدا ئۆرىدەپ قوپۇپ

كىمگىدۇر قوللىرىنى شىلتىيىتتى. ئاچچىق كۈلۈپ كېتىدىغان، ئازابلىق ياش تۆكىدىغان... چاغلىرىمۇ كۆپ ئىدى. مۇشۇنداق ۋاقىتى دەل ئۇنىڭ ئېغىزىدىن نەزم ۋە ھېكمەت تامىدىغان چېغى ئىدى.

ئۇ تەلقىن قىلىپ باراتتى. يېزىۋاتقىنى ئاستا ـ ئاستا «كوللىيات مەسنەۋى» بولۇپ شەكىللەنمەكتە ئىدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى، مەسنەۋىنىڭ تىل ۋە دىلغا يېقىنلىقىدىن، ئەركىن ۋە ئەپلىكلىكىدىن ئىزدەشكە بولاتتى. تېخىمۇ توغرىسى، بۇ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنىڭ ئىلھامىي كۈچى بىلەن تاسادىپىي نەزم تۇزىدىغان ئادىتىگە تولىمۇ ماس ئىدى. ئۇ تالاي مۇئەممالار توغرىسىدا ئۇزاق ـ ئۇزاق ئىزدىنىپ، بىر كۈنلەرگە كېلىپ ئۆزىمۇ تۇيمايلا مۇشۇ ھەقتىكى پىكىر ـ ھاسىلاتىنى نەزم ـ مەسنەۋى قىلىپ تۆكەتتى. بۇ چاغ مەسچىت جامائىتىنىڭ ئالدىغا، مەدرىس تالىپلىرىنىڭ ساۋاقلىرىغا؛ چالا ئۇيقۇلۇق ھالىتىگە؛ يول يۈرگەن، خىيال سۈرگەن... پەيتلىرىگە، قىسقىسى، ئېنىق ۋاقىتنى دەپ بېرىش مۇمكىن بولمايدىغان ئاللىقانداق چاغلارغا توغرا كېلىشى مۇمكىن ئىدى. بۇلاردىن پۈتۈكچى تالىپ يېنىدا بار چېغىدا ئاپىرىدە بولغانلىرى خاتىرىگە ئېلىناتتى. يوق ۋاقتىدا ئۇرغۇپ چىققانلىرى بولسا، ئۇمۇمەن، غەزەپ بىلەن تەڭلا تاراپ توزۇپ كېتەتتى. ئەقىللىك تالىپ مۇشۇ نۇقتىنى ـ ئۇسۇتازنىڭ غەزىپى نەزم بولۇپ تۆكۈلىدىغانلىقىنى پەملەپ ئالغانىدى. شۇڭا ئۇ، ئۇستازىنى غەزەپلىك ھالىتىدە يالغۇز تاشلىمايتتى. ئېغىزىدىن چىققانلىكى نەزىم ـ ھېكمەتلىرىنى چاقچاقلىق بىلەن خاتىرىلەپ ماڭاتتى. ئۇنى قىينايدىغىنى شۇ ئىدىكى، ئۇستازنىڭ نەزم ھالىتىدە تەكرار ۋە تەرتىپ دېگەنلەرگە رىئايە قىلمىنايتتى. يېنىشلاپ سورىغان ھالەتتىمۇ بەربىر ئىدى. «ئېسىمدە يوق» ئۇنىڭ بېرىدىغان جاۋابى بولاتتى. بىر كۈنلەر كېلىپ، ئوخشاش مەزمۇن ۋە ئوخشاش پىكرى يەكۈنلەر سىماسى-

دا ئېلىپ بېرىلغان مۇلاھىزە ۋە تەلقىنلەر تەكرارەن يۈز بەرگەن ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكىگە زادىلا ئوخشىمايدىغان، ئۆز-گىچە نەزم ـ مىسرالار تۆكۈلەتتى. ئەمما بۇنداق پىكرىي تەكرار-لىق كەمدىن ـ كەم ئۇچرايتتى.

ئۇ شۇ تاپتا ئىچكى مۇلاقەتنىڭ مۇنازىرە باسقۇچىدا كېتىۋاتاتتى. ئېنىقكى، ئۇ يەنە چوڭقۇرلايتتى. مۇئەمما، ئازاب، مۇلاقەت، مۇنازىرە...

«چېقىمدىن مۇددىئا نېمەدۇر؟» سورىدى ئۇ، ئېڭىدىكى مۇنازىرىچىدىن.

«نەپ ئالماق» جاۋاب بەردى مۇنازىرىچى.

«رىياكارلىقتىن مۇددىئا نېمەدۇر؟»

«مەنپەئەتكە ئېرىشمەك»

«بۇرمىلاشتىن مۇددىئا نېمەدۇر؟»

«نام ئابرۇيغا ئىگە بولماق»

«نام ـ ئابرۇينىڭ يىلتىزى نېمەدۇر؟»

«...»

مۇنازىرە شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىپ باراتتى. ئۇ تەلقىن قىلغانسېرى چوڭقۇرلاپ، چېچىلغان پىكىر يوللىرىنى بىر نۇقتىغا يىغىپ كەلمەكتە ئىدى. يىغىلا ـ يىغىلا، پىكىر يوللىرى ئاخىرى نۇرلۇق بىر توچكىدا توختاپ، ئالەمنى زىلزىلىگە كەلتۈرگىدەك سىلكىنىش پەيدا بولدى. بۇ سىلكىنىش قەلب تۈگۈچلىرىنى يەشتى. پىكىر توسۇقلىرىنى ئاچتى...

ـــ ياز، بالام! ـــ دېدى ئۇ شەپە بەرمەيلا باشلاپ كېتىدىغان ئادىتىنى تاشلاپ، تۇيۇقسىزلا.

كېيىنچە «نەپسى بىرلە جەڭ قىلماقنىڭ بايانى» دەپ ماۋزۇ قويۇپ رەتلەنگەن مەسنەۋى ـ نەفس ۋە ئۇنى يېڭىشنىڭ خاسىيەتى توغرىسىدىكى بىر ئۇلۇغ ئەسىر دەل مۇشۇ كۈنى پۈتۈلگەندى.

باغدا تۇغۇلغان ئەشئار ــ «نەپسى بىرلە جەڭ قىلماقنىڭ بايانى»

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خۇش كەپسىزلەر ئەزىزلەر!

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى شۇنداق دېگىنىچە، جەنـنەت تۇسىگە كىرگەن بېغىغا قەدەم باستى، بۇ، ئۇنىڭ باغقا، باغـدىكى يەل ــ يىمىش، گۈل ــ گىياھلارغا بىلدۇرگەن سالام، ئېھـتىرامى ئىدى. باشقا جاي ــ تاغ ــ دەريا، ئېتىز ــ ئېرىق، تـاش، تۇپراق... بولغان ھالەتتىمۇ ئوخشاشلا شۇنداق دېگەن بولاتتى. ئادەمسىز مازار، جامائەتسىز مەسچىت، تالىپسىز مەدرىسەلەر... بىلەنمۇ شۇنداق دەپ سالاملىشاتتى ئۇ. ئۇنىڭچە، ئالدىدىكى جىمى مەۋجۇدات ئۆزىگە خاس تىل ۋە سەزگۈگە ئىگە. ئۇلارمۇ ئىنسانغا ئوخشاشلا ھۆرمەت ــ ئېھتىرام، كۆيۈنۈش، ھېسداشلىققا موھتاج ئىدى. مۇشۇ موھتاجلىق قانائەت تاپسىلا، ئۇلارمۇ ئۆز تىلىدا ئوتلۇق تىلەكلىرىنى بىلدۈرىشەتتى. ھۆرمەت ۋە رەھمەتلىرىنى ئىپادىلەيتتى. ئۆزىنىڭ ئۇدۇم ھالەت ۋە ئادىتى بىلەن شادلىق كۈيلىرىنى ياڭرىتاتتى. قىسقىسى، ئۇلارمۇ ياخشىلىققا ياخشىلىق قايتۇرىدىغان داۋراڭسىز جانلىقلار ئىدى.

باغ ھەقىقەتەن گۈزەللىشىپ كەتكەنىدى. ئۆزى تىككەن يەل ــ يىمىشلەرمۇ سانجاق ــ سانجاق مېۋىلىرى ئارقىلىق قاتارغا قـو-شۇلغانلىقىنى ئىپادە قىلىپ تۇراتتى. دادىسى تىككەنلىرى، ئـا-نىسى تىككەنلىرى، ئۆزى تىككەنلىرى... ئاھ، ھەممىسى قوشـۇ-لۇپ تەڭداشسىز گۈزەل بىر باغ بوپتۇ. كۈچ ــ كۈچكە، مېھنەت ــ مېھنەتكە، ئەقىل ــ ئەقىلگە ئۆتۈشۈپتۇ!...

ئۇنىڭ كۆڭلى سەل - پەل ئېچىلغاندەك بولدى. ھەر قېتىم ئازابى ئاشقاندا، غەزىپى تاشقاندا باغقا كىرىش ئۇنىڭ ئادىتى بو - لۇپ قالغانىدى. بۇنداق بولغاندا، زىيادە غەزەپ قىلىشتىن، ئايا - لى، بالىلىرى ياكى مەسۇم تالىپلىرىغا ئورۇنسىز ئازار بېرىپ قويۇشتىن ساقلانغىلى بولىدۇ. سايراپ تۇرغان كاكۇك، ئېچە - لىپ تۇرغان گۈللەر، مەي باغلاپ پىشقان مېۋىلەر، دىماغنى يار - دىغان مەززىلىك، خۇشبۇي پۇراقلار... ئۇنىڭ قوزغالغان ئەسەبە - گە ئاراملىق بېرەتتى. «غەزەپ قىلغۇلۇق ئەمەس بالام، غەزەپ ئە - قىلىنى كېسىدۇ» دەيتتى مەرھۇم دادىسى ئابدۇللا مەزىن. «غەزەپ - كە غەزەپ قايتىدۇ» شۇنداق خۇلاسىگە كەلگەنىدى ئۇ ئۆزىمۇ... باغ - ۋاران سەۋدانى ئالىدۇ، دەيتتى كۆرمەس بولۇپ قالغان ئا - نىسىمۇ، ئېغىر تىنىپ يۈرگەن مۇھەممەتكە قاراپ، «گۈل - گە - ياھلارغا نەزەر سېلىپ، سايرىغان بۇلبۇل، بۇقۇلدىغان كەپتە - لەرنىڭ ئۇنىنى ئاڭلاپ تۇرغۇلۇق»...

دېگەندەك، مۇھەممەت ھەممىگە تەكشى نەزەر سېلىپ باراڭ - تى. بەزى مېۋىلىك دەرەخلەرنىڭ تۈۋىگە كېلىپ «ئەسسالامۇ ئە - لەيكۇم» دەيتتى. بەزىسىگە «خۇش كەپسىزلەر ئەزىزلەر» دېگەن گېپىنى تەكرارلايتتى. يەنە بەزىسىگە «دىدارى غەنىيمەت» ياكى «مۇلاقەتى غەنىيمەت»... دەيتتى. ئۇ باغدىكى ھەر بىر تۈپ دەرەخ - نىڭ ئىسمى بىلەن تىل خاسلىقىنى بىلىپ سۆزلەۋاتقاندەك كۆ - رۈنەتتى...

«ھەي!...» بىردىنلا يەنە ئەسلىگە قايتتى ئۇ، باغنى تولۇق بىر ئايلىنىپ چىقىپ بولغاندىن كېيىن «نېمە ۋەجدىن، زادى نېمە ۋەجدىن؟!...»

ئۇنىڭ يەنە پىغانى ئۆرلىدى. ئۆزىنى تۇتۇۋېلىشقا ھەرقانچە تىرىشىپ كۆرسىمۇ، يۈرىكىنى مورلاپ، تاتىلاپ تۇرغان بىر تەلۈە قول ئۇنىڭغا ئارامىلىق بەرمەيتتى...

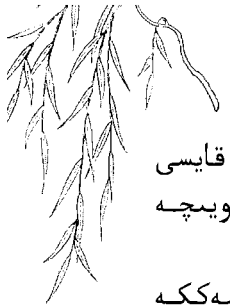
ئەمدى ئۇ، يۇرت - يىلتىزىنى بىلگىلى بولمايدىغان ئىككى -

توكتوك سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ نېمە ئۈچۈن بۇنچە تېز يىلتىز تارتىپ، بۇ قەدەر كۈچ ـ ھەيۋە كۆرسىتىپ كەتكىنىنىڭ سەۋەبىنى بىلگەندەك بولدى. خانلار ئارقا ـ ئارقىدىن ئالمىشىپ، سەلتەنەت سۈرۈش پۈرسىتى ئاپاق خوجىغا كەلگەندى. ئۇنىڭ سوپىلار بېشى ئىكەنلىكىنى مۇھەممەت ئوبدان بىلەتتى. بېشى تىرىك يىلاننىڭ قۇيرۇقى مىدىرلىمايى قالاتتىمۇ... ئۇنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرىدىغىنى بۇلا ئەمەس ئىدى. ھەر كۈنى يۈزلەپ، مىڭلاپ ئۆتۈپ تۇرىدىغان قالماق لەشكەرلىرى ئۇ ئەنسىرىگەن ئىشنىڭ ھامان يۈز بەرگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇراتتى.

ئۇ ئىزدىنىدىغان، كۆڭۈل بۆلىدىغان مەسىلە، مۇئەممالار ئۇنىڭ زېھنىي كۈچى ئۈلگۈرەلمىگۈدەك دەرىجىدە كۆپىيىپ كەتكەندى. ئالەم ۋە ئادەم سۈلىرى، مەۋجۇداتلىرىنىڭ يارىتىلىشى، جانلىقلاردىكى ئىلاھىي پاراسەت، بۈزۈلغان دىنىي ئەقىدە، ياتلاشقان ئەنئەنىۋى مىللىي ئەخلاق، كۆز ئالدىدىكى تەرغىباتچى، كارامەتچىلەر، ئۇنىڭغا يانتايىاق بولۇۋاتقان سوپى ـ ئىشانلار... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى ئۇنىڭ روھىنى خورىتاتتى. ۋۇجۇدىنى غاجىلايتتى، يۈرىكىنى تاتىلايتتى... ئەڭ يامىنى كۆز ئالدىدىكى مەسىلىلەر ئىدى!

ئۇ ئۆزىگە ئېغىر ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتنىڭ ئارتىلغانلىقىنى سېزەتتى. مۇشۇنىڭ ئۈزىلا كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ئازاب ئىدى. «ئاللا يولىنى تۇتماقلىق دۇرۇس تاللاشتۇر» دەپ ئويلايتتى ئۇ ۋە ئۆز يولىنىڭ توغرىلىقىغا قەتئىي ئىشىنەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ تۇرلۇك تەلىم، پەتىۋالىرىدا ئۆزى توغرا دەپ قارىغان مۇشۇ ھەق يولىنى شەرھى ئۆلچىمى قىلاتتى. بۇرمىلانغان دىنىي ئەقىدە ۋە ئەپقاچتى پەتىۋالارغا بولسا ئۈچرىغانلا يېرىدە رەددىيە بېرىپ ماڭاتتى:

ـــ ئۆزلىرىنى ھەر جۇمە كۈنى مەككە مۇكەررەمگە بېرىپ جۇمە نامىزىغا داخىل بولىدۇ، يېنىپ كېلىپلا بىزگە ئىمامەتچە-

لىك قىلىدۇ، دەپ ئاڭلايمىز. بۇنىسى راستىمۇ دامۇللام؟ ــ قايسى كۈنى خۇپتەن نامىزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئادەت بويىچە يەنە سوئال سوراشتى جامائەت.

ــ يالغان! ــ كېسىپلا جاۋاب بەردى مۇھەممەت، ــ مەككە مۇكەررەم كۈنلەپ ئەمەس، ئايلاپ ماڭىدىغان ئۇزاق يول تۇرسا، بىر كۈندە بېرىپ يانغىلى بولسۇنمۇ؟ ئەپقاچتى گەپ بۇ.

ــ مەھەللىگە كېلىپ يەرلىشىپ قالغان ئاۋۇ سوپى ـ دەر ـ ۋىشلەر بېرىپ كېلەلەيمىز، دېگۈدەكقۇ، ئەمىسە؟

ــ ئۇمۇ يالغان! ــ قاپىقىنى تۇرۇپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى مۇھەممەت ئىمام.

ــ يوقسۇ، دامۇللام ئۇلاردا شۇنداق كارامەتلەر بار ئىكەن، ــ قوشۇمچە قىلدى يەنە بىرەيلەن.

ئۇنىڭ كۆزدە تۇتۇۋاتقىنى، يېقىندىن بېرى بەكلا كۆرەڭلەپ كېتىۋاتقان كەلگۈندى سوپى ـ ئىشانلارنىڭ كارامەتچىلىك ھۈ ـ نەرلىرى ئىدى. دەرۋەقە، ئۇلار ئاپاق خوجىنى پەش قىلىپ تۇ ـ رۇپ، ئۆزلىرىنىڭ قىلالمايدىغان سېھرىي ـ پەنتلىرى يوقلۇقى توغرىسىدا جار سالماقتا ئىدى. ئۇلار ھەرەمگە كۆزىنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە بېرىپ كېلەلەيمىز دەيتتى. ئۇچالايمەن، غايىب بولالاي ـ مەن، دەيتتى بەزىسى؛ ئاغرىتىپ قويالايمەن، يوق قىلالايمەن، دەپ ئىشەندۈرىدىغانلار بار ئىدى. ھەتتا ئۆلۈكنى تىرىلدۈرۈپ، تى ـ رىكنى ئۆلتۈرەلەيمەن، دەپ يۈرتقا ۋەھىمە سېلىپ، جامائەتنى ئۆزىگە مۇخلىس قىلىپ يۈرگەنلەرمۇ كۆزگە چېلىقاتتى. جاما ـ ئەتنىڭ ھەيرەتتە قېلىۋاتقىنى شۇ ئىدىكى، سوپى ـ ئىشانلار بىر چاغلاردا جۇلدۇر كېپەن ھالەتتە تىلەپ كېلىپ قالغان شۇ بىر ـ قانچە كىشىلەر نېمىلا دېسە شۇ بولۇۋاتاتتى. سەن بالايىقازاغا يو ـ لۇقسەن، دېسە شۇ كىشى بىر كېچىدىلا كىملەردىندۇر تايىاق يەپ، نىمجان بولۇپ ياتاتتى. مال ـ چارۋا كۆزگە يېقىن دېسە، بىر كېچىدىلا قوتان، قوتان ماللار غايىب بولۇپ كېتەتتى، پۈس ـ

تانى ئۆلىدۇ، دېگەن كۈنىنىڭ ئەتىسىگىلا كىشىلەر شۇ ئادەمنىڭ سىرلىق ھالدا ئۆلۈپ كەتكەنلىك خەۋىرىنى ئاڭلايتتى... مانا بۇلارغا، كۆز ئالدىدا بولۇۋاتقان بۇ غارايىب ئىشلارغا ئىشەنمەي مۇمكىن ئەمەس ئىدى. باشقا كارامەتلەرنى كۆرگەنلەر ئازراق، دېيىلگەن ھالەتتىمۇ، شۇنچە ئادەملەرنىڭ كۆزىچە بىر «سۇف» لەش بىلەنلا لىڭگىچاق سوقۇشتۇرۇش، چوكا موللاق ئاتقۇزۇش، چالما ـ داڭگاللارنى پاقىغا ياكى كەپتەرگە ئايلاندۇرۇش، باشتا تۇرغان تۇ ـ ماق، ياغلىقلارنى يوق قىلىۋېتىش... تەك غارايىباتلارنى كۆرمە ـ گەنلەر يوق دېيەرلىك ئىدى. مانا بۇلارغا نېمە دېگۈلۈك؟ بۇنىمۇ يالغان، كۆرمىدىم، دېيىشكە بولسۇنمۇ؟ تېخىمۇ ھەيران قالارلىقى شۇ ئىدىكى، ئەزەلدىن بۇنداق ھۇنىرىنى كۆرسىتىپ باقمىغان، «كارامىتى» بارلىقىغىمۇ ئىشەنگىلى بولمايدىغان قورساققا ئام ـ راق، چالا ساۋات قازىمۇ يېقىندىن بېرى كىشىلەرگە «كارامەت» كۆرسىتىپ كېلىۋاتاتتى. جامائەتنىڭ قارىشىچە، بۇ ئۇنىڭ سو ـ پىدىن دۇئا ئېلىپ، سېھىرگە ئىگە بولغانلىقىدىن ئىدى.

ـــ يالغان ـ ياۋىداق پاراڭلارغا ئىشەنگۈلۈك ئەمەس، جاما ـ ئەت، ـــ ئاخىر گەپنى ئوچۇق قىلىشقا مەجبۇر بولدى مۇھەممەت ئىمام. ساددا قىزغىنلىقى ئېشىپ بېرىۋاتقان كىشىلەرگە شۇنداق دېمەيمۇ ئىلاج يوق ئىدى، ـــ ئىسلامدا ئاللا بىردۇر. پەقەت ئاللا ـ تائالا ھەممىگە قادىردۇر. تىرىكنى يوق قىلىپ، ئۆلۈككە جان بەرمەك ئاللانىڭ ئىلىكىدىكى ئىشتۇر. ئاللانىڭ بۇيرۇقىسىز قىل تەۋرىمەستۇر. مۇشۇ كارامەتلەرنى قولۇمدىن كېلىدۇ دېيىش ئاللا بىلەن سەلتەنەت تالاشقانلىقتۇر. بۇنىڭ ئۆزى كۇپۇرلۇق ۋە كا ـ پىر ـ ئىمانسىزلىق يولىنى تۇتقانلىقتۇر. كۆز بويامچىلىق ـ سېھىر ـ جادۇ بىلەن ئىلاھىي قۇدرەتنى پەرق ئەتمەك زۆرۈردۇر.

جامائەتنىڭ سورىغانلىرىغا بېرىلگەن مۇشۇ پەتىۋامۇ ئەتە ـ سىگىلا يۇرتقا تارىلىپ، قازى ئىشان، سوپى ـ مۇخلىسلارنىڭ غەزىپىنى قوزغىدى. ئەمدى ئۇلار مۇھەممەت ئىمامغا قارشى

ئاشكارا جەڭگە ئۆتكەنىدى. ئۇلار ئۇچرىغانلا يەردە مۇھەممەت ئەمانى جامائەتكە يامانلاپ سېپىستاتتى. ئاسىي، كاپىر دەپ تىللايتتى. ئۇنى ھامان بىر كۈنى نەس باسىدىغانلىقى توغرىسىدا بېشارەت بېرەتتى. مۇھەممەت ئەمامۇ مەسچىت، مەدرىس ۋە ئۆلۈم - يېتىم سورۇنلىرىنى بازا قىلىپ، ئۆز قارىشىنى - ئىسلامنىڭ ماھىيىتى، دىنىنىڭ پاكلىقى، ئەخلاقنىڭ قىممىتى... توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى تىنىمسىز شەرھلەيتتى. مۇشۇ خىل زۆرۈرىيەت ۋەجىدىن، ئۇنىڭ بىر - بىرىدىن ئۆتكۈر ۋە چوڭ ھەجىملىك بولغان ئۇچ پارچە شەرھى - تەلقىنى كۆچۈرۈلمە بولۇپ رويابقا چىققانىدى. بۇنىڭدا دىن، ئەخلاق، غۇرۇر ۋە كىشىلىك مۇناسىۋەت... لەر توغرىسىدا تولىمۇ چوڭقۇر مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزىلەتتى. بۇ ھال ئۇنىمۇ ئوچۇق مۇنازىرە سەھنىسىگە ئېلىپ چىققانىدى...

— ئەبەيدۇللا ئىمام، سايىت قازىلارنىڭ ئۆزلىرىنى ئاسىي، مۇرتەد دەپ يۈگۈرگىنىنى ئىشتىپ قالدۇق. بۇ ئۇلارنىڭ نېمە دېگىنى، ئۇستاز؟ — تېخى يېقىندىلا شۇنداق دەپ سورىغانىدى تالىپلاردىن بىرى.

— بۇ دېگىنى، — ئەستايىدىل جاۋاب بەردى مۇھەممەت ئەمام، — سەنمۇ بىز ماڭغان، ئاللاغا شېرىك كەلدۈرىدىغان كۆپۈرانە يولدا ماڭ دېگىنى، - ئۇ چىرايلىق ياستىلغان كەكە ساقىلىنى سىقىمداپ قويۇپ، ئېغىر - ئېغىر تىنغىنىچە داۋاملاشتۇردى، — ئۇلارچە، ئاللانىڭ يولىدا مېڭىش — ئاسىيلىق، شەك كەلتۈرۈش، بۇرمىلاش — مۇسۇلماندارچىلىق، مۇشۇل قاراش دۇرۇسمىدۇر، بالىلىرىم؟

— دۇرۇس ئەمەستۇر، ئۇستاز! — بىردەك ئاۋازدا جاۋاب بەردى تالىپلار.

— دۇرۇس ئەمەس، — مىسال - تەمسىللەرنى ئېلىپ، مەسىلىنى ئۇلىيەتچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى مۇھەممەت ئەمى.

مام، ساۋاق ۋە تەربىيەت ئادىتى بويىچە، ـــ ئەسلىيەت مەنىسىدىن كۆرە، ئاسىيلىق دېمەك، ھەق ـ ئادالەت ۋە ئومۇمىيەت يولىدىن چەتنەش دېمەكتۇر. شۇل زامانغا تەققاسلىغاندا، مىللىتىمىزنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتى ۋە توغرا ئەخلاقى، دىنىي مىزانلىرى... ھەقـ قانىيەتتۇر. شۇل يولدىن چەتنەش ـ ئاسىيلىق ئېرۇر. ئاسىيلـ ـقىنىڭ دائىرىسى زەرا كەڭ بولۇر. چوڭ دائىرىدىن ئېيتقاندا، مىللەتنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتىنى سېتىش ئاسىيلىقتۇر. كـ ـچىكرەك دائىرىدىن ئېيتقاندا، مىللەتنىڭ دىنىي ۋە ئەخلاقىي مىزانلىرىنى بۇرمىلاش، روھىنى زەھەرلەش؛ ئۇلارنى پاسىق ـ مۇناپىقلار يولىغا باشلاش؛ ئىچىملىك، چېكىملىك، قىمار... كەبى ناشايان ئىشلارغا ئۆگىتىش ئاسىيلىقتۇر. ھەم يەنە مىللەتنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە، خەلق قولىدىكى بىر بۇردا نانىنمۇ تار ـ تۇۋلىش، ئۇلارنى كەمسىتىش؛ دۈشمەننى كۈچلۈك كۆرسىتىپ، خەلقنى ئاجىز كۆرۈش، دۈشمەننى زىيادە تەشۋىق قىلىپ، خەلقـ ـنىڭ روھىنى سۇندۇرۇش؛ ئۇمىدسىزلىكنى تەرغىب قىلىپ، جاسارەتنى پايمال قىلىشمۇ... ھەم ئاسىيلىقتۇر. ئەكسىچە، ياراق ئېلىپ غازاتقا چىققاندىن باشقا يەنە مىللىي قەھرىمانلارنى مەدـ ھىيەلىگەنمۇ قەھرىمان. قەھرىمان ئۇچۇن مەدەت بەرگەن، ياش تۆككەن، بىر پىيالە سۇ، بىر بۇردا نان بەرگەنمۇ قەھرىمان. قەھرىمانغا تەھسىن ئوقۇغان، ئۇ شۇل تەھسىن ئارقىلىق خەلققە روھىي كۈچ ئاتا قىلغان، ئۇمىد بەخش ئەتكەن؛ ساۋاق ۋە تەربـ ـىيەت بەرگەنمۇ قەھرىمان. ئېغىر كۈنلەردە، خەلققە ئىشەنچ بېـ ـغىشلاپ، ئىستىقبال ۋە ئىستىقلال ئۇمىدىنى ئاشۇرغانمۇ... ھەم قەھرىمان. مۇشۇ مىزان بويىچە ئېيتقاندا، تىنىمسىز ساۋاق ۋە تەلىملەر ئېلىۋاتقان ھەر قايسىڭلار قايسى مەۋقەگە تەۋەدۇرسىزـ لەر، بالىلىرىم؟

ـــ قەھرىمانغا!

ـــ بىزمۇ قەھرىمان، ئۇستاز!

مۇھەممەت ئىمامنىڭ چاناقلىرىغا لىققىدە ياش كەلدى. تا-لىپلارنىڭ جاۋابىدىن، ئۇ مىللەتنىڭ ئىمان - ئېتىقادلىق بىر ئەۋلادىنى كۆرگەندەك بولۇۋاتاتتى.

— يارايسىلەر، باللىرىم، يارايسىلەر. سىلەر راست قەھرە-مان! — ھاياجاندىن تىترەپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى مۇھەممەت ئىمام، — مىللەتنىڭ قانى ھەم روھىنلىرىنى پاكلايدىغان، ئازرۇ ۋە ئىستەكلەرنى ئاقلايدىغان، يىلتىز ھەم يانە شاخلەرنى ساقلايدىغان، بۇگۈننىنى ئەرتەسىگە ئۇلايدىغان قەھرىمان!...

ئەپسۇسلىنارلىقى، بۇ گەپلەرمۇ سىرتقا باشقىچە پەتۋا بو-لۇپ يېيىلدى. كىشىلەر، قەھرىمان ۋە ئاسىي توغرىسىدا دېيىل-گەن گەپلەردىن، بىز - تالىپ ۋە مۇدەررىسلەر قەھرىمان، ئۇلار سوپى، قازىلار ئاسىي دېگەن مەنىنى؛ «سىلەر راست قەھرىمان، باللىرىم» دېگەن گەپتىن، سىلەر قەھرىمان ئاسىيلارنى يوقى-تىڭلار، دېگەن مەنىنى ئىزدەپ تېپىشقانىدى. بۇ خىل مەنىلەر قازى، ئىمام ۋە سوپىلارنى چىداپ تۇرغۇسىز غەزەپلەرگە مۇپتىلا قىلاتتى. ئۇلار مۇھەممەت ئىمام توغرىسىدا قورقۇنچلۇق بېشا-رەتلەرنى بېرىپلا قالماي، كىشى ئىشەنگۈسىز سۈيىقەستلەرنىمۇ پىلانلاپ بارماقتا ئىدى.

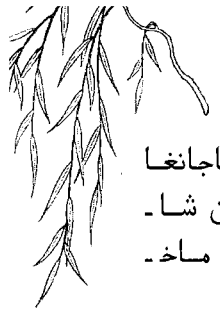
«نە ۋەجدىن شۇنداق بولىدۇ؟ نە ۋەجدىن؟!» ئۇنىڭ ئازاب-لىرى ئەمدى مەدرىس ۋە مەسچىتلەردىن كېلىپ قوشۇلغانىدى. پاك تەربىيە ۋە ھالال ئېتىقاد يولىدا كېتىۋاتقان مۇشۇ ئەھلى مۇسۇلمانلار ئارىسىدىمۇ چېقىمچى پايلاقچىلارنىڭ پەيدا بولۇپ قالغانلىقى ئۇنى ئازابلايتتى. بۇ ئىمان ۋە ئەقىدىنىڭ سۇسلىشىپ بېرىۋاتقانلىقىنىڭ، بۇزۇلغان دىنىي، ئەخلاق مىزانلىرىنىڭ بار-غانسېرى چوڭقۇر يىلتىز تارتىۋاتقانلىقىنىڭ ئالامىتى ئىدى.

— ئاھ، نەدەدۇر ۋەجھى ئانىڭ، ۋەجھى ئانىڭ؟! — يىراقلار-غا تىكىلىپ تۇرۇپ ئازاب بىلەن شۇنداق دېدى مۇھەممەت ئىمام.

— پۇتەيمۇ، ئۇستاز؟

مۇھەممەت ئىمامغا سوغدىشىپ يۇرگەن ئوماققىنا تالىپچاق مۇشۇ سوئالى بىلەن ئۇنىڭ دىققىتىنى بۇزىۋەتتى. ئۇ ئۇستازنىڭ بايا دېگەن ھېسسىياتلىق سۆزلىرىنى خاتىرىلەپ قويۇشقا تېگىشلىك مىسرالار بولسا كېرەك، دەپ ئويلاپ قالغانىدى.

مۇھەممەت ئىمام شۇندىلا ئۆزىگە كەلدى. يېنىدا ساداقەتمەندىن لەرچە باش ئېگىپ تۇرغان چېچەن تالىپقا كۆز يۇگۈرۈتتى. ئۇنىڭ سەللىسى سەل چۈۋۈلۈپ قالغانىدى. بۇ ھالىتى ئۇنى نامراتلىق، بىچارە قىلىپ كۆرسىتىپ قويياتتى. «ساڭا باشقىدىن سەللە، تون قىلىپ بەرمىسەم بولماپتۇ، بالام» دەپ ئويلىدى ئۇ، يېتىم بولۇشىغا قارىماي، زېھنى ئەڭ ئۆتكۈر بۇ تالىپقا ئىچ ئاغرىتىپ. ئۇ مەدرىستىكى باشقا ئون بەش نەپەر تالىپلار قاتارىدا، يېنىدا قونۇپ ساۋاق ئېلىۋاتقان مۇشۇ تالىپقىمۇ خەج ـ خىراجەت بېرىپ كەلمەكتە ئىدى. يەنە كېلىپ، بۇ تالىپ ساۋاقلاردا ئەڭ ئالدى بولغانى سەۋەبلىك، مۇھەممەت ئىمامنىڭ چوڭ ئوغلىغا مۇدەررىسلىكمۇ قىلىۋاتاتتى. ئۇنى سۆيۈندۈرىدىغان يەنە بىر تەرەپ شۇ ئىدىكى بۇ ئوغۇل يېشىنىڭ كىچىك بولۇشىغا باقماي مۇنازىرىلەرگە ئىشتىراك قىلاتتى. شەرھى ـ تەفسىرلەرگە قاتنىشاتتى، نەزم تۇزۇپ، ھېكمەتلەر پۇتۇپ تۇراتتى، مۇشۇ قىزغىنلىقى بولسا كېرەك، ئۇ ئۇستازىغا ئىخلاس قىلاتتى، ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاشقا، يېنىدا بىرگە يۇرۇشكە، نەزم مۇلاھىزىلىرىنى قويۇشقا ھېرىس ئىدى. شۇنداق دېيىشكە بولاتتىكى، مۇھەممەت ئىمام چوڭقۇر تەپەككۇرغا چۆكۈپ، ئىختىيارسىز ھالدا قاياقاجان ھايا جان بىلەن تەلقىن قىلغاندا ئېغىزدىن چىققان تالاي ھېكمەت ـ مۇلا ـ ھىزىلەر، نەزم ـ نەسىھەتلەر... دەل مۇشۇ تالىپنىڭ قەلبىگە ئار ـ قىلىق پۇتۇلۇپ چىققانىدى. تالىپ ھەر قېتىم پۇتكەن ئەشئارلارنى ئۇستازىغا كۆرسەتكەندە، ھېلىلا ئىلھام كۈچ بىلەن ئېغىزدىن چىقىپ كەتكەن سۆزلىرىنى تامام ئۇنتۇپ كەتكەن ئۇستاز ئۆز تەلقىنلىرىگە ھەيرانۇھەس قالاتتى. ئۇنى قولغا ئېلىپ، يەـ

نىش ـ يېنىشلاپ ئوقۇپ كېتەتتى. بېسىۋالغۇسىز ھاياجانغا چۆمەتتى. ھالقىلىق پەيتتە چېچەنلىكىنى نامايان قىلغان شا- گىرتنى ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان قىزغىنلىق بىلەن ماخ- تايتتى...

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى ئەنە شۇنداق ئىختىرا قىلىپ باراتتى. ئىمان، ئەخلاق ياكى ئىللەت... كەبى ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتكە تاقىلىدىغان مەسىلىلەر توغرىسىدا ئۇ ئۇزۇن مۇد- دەت، ئازابلىق ئويلىنىش ئېلىپ باراتتى. يول ماڭغاندا، ئاش ـ غىزا ئۇستىدە... ھامان شۇ مەسىلە ئۇستىدە باش قاتۇراتتى. چوڭقۇر ئىچكى مۇلاقەتتە بولۇپ ئۆزىدىن باشقا ھېچكىم بىلمەي- دىغان ئاللىقانداق بىر پىكىر ئىگىسى بىلەن مۇنازىرلىشەتتى. بەزى چاغلاردا باشقىلار ئەيمەنگۈدەك ئاۋازدا ۋارقىراپ كېتەتتى. بەزىدە ئىختىيارسىز ھالدا ئۆرىدەپ قويۇپ كىمگىدۇر قوللىرىنى شىلتىيىتتى. ئاچچىق كۈلۈپ كېتىدىغان، ئازابلىق ياش تۆكىدە- غان... چاغلىرىمۇ كۆپ ئىدى. مۇشۇنداق ۋاقىتى دەل ئۇنىڭ ئې- غىزىدىن نەزم ۋە ھېكمەت تامىدىغان چېغى ئىدى.

ئۇ تەلقىن قىلىپ باراتتى. يېزىۋاتقىنى ئاستا ـ ئاستا «كوللىيات مەسنەۋى» بولۇپ شەكىللەنمەكتە ئىدى. بۇنىڭ سەۋە- بىنى، مەسنەۋىنىڭ تىل ۋە دىلغا يېقىنلىقىدىن، ئەركىن ۋە ئې- لىكلىكىدىن ئىزدەشكە بولاتتى. تېخىمۇ توغرىسى، بۇ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنىڭ ئىلھامىي كۈچى بىلەن تاسادىپىي نەزم تۇزىدىغان ئادىتىگە تولىمۇ ماس ئىدى. ئۇ تالاي مۇئەممالار توغرىسىدا ئۇزاق ـ ئۇزاق ئىزدىنىپ، بىر كۈنلەرگە كېلىپ ئۇ- زىمۇ تۇيمايلا مۇشۇ ھەقتىكى پىكىر ـ ھاسىلاتىنى نەزم ـ مەس- نەۋى قىلىپ تۆكەتتى. بۇ چاغ مەسچىت جامائىتىنىڭ ئالدىغا، مەدرىس تالىپلىرىنىڭ ساۋاقلىرىغا؛ چالا ئۇيقۇلۇق ھالىتىگە؛ يول يۈرگەن، خىيال سۈرگەن... پەيتلىرىگە، قىسقىسى، ئېنىق ۋاقىتنى دەپ بېرىش مۇمكىن بولمايدىغان ئاللىقانداق چاغلارغا

توغرا كېلىشى مۇمكىن ئىدى. بۇلاردىن پۈتۈكچى تالىپ يېنىدا بار چېغىدا ئاپىرىدە بولغانلىرى خاتىرىگە ئېلىناتتى. يوق ۋاقتىدا ئۇرغۇپ چىققانلىرى بولسا، ئۇمۇمەن، غەزەپ بىلەن تەڭلا تاراپ توزۇپ كېتەتتى. ئەقىللىك تالىپ مۇشۇ نۇقتىنى ـ ئۇس-تازىنىڭ غەزىپى نەزم بولۇپ تۆكۈلىدىغانلىقىنى پەملەپ ئالغانـ-دى. شۇڭا ئۇ، ئۇستازىنى غەزەپلىك هالىتىدە يالغۇز تاشلىمايتـ-تى. ئېغىزىدىن چىققانلىكى نەزىم ـ هېكمەتلىرىنى چاقىرانلىق بىلەن خاتىرىلەپ ماڭاتتى. ئۇنى قىينايدىغىنى شۇ ئىدىكى، ئۇستازىنىڭ نەزم هالىتىدە تەكرار ۋە تەرتىپ دېگەنلەرگە رىئايە قىلىنمايتتى. يېنىشلاپ سورىغان هالەتتىمۇ بەربىر ئىدى. «ئېسىمدە يوق» ئۇنىڭ بېرىدىغان جاۋابى بولاتتى. بىر كۈنلەر كېلىپ، ئوخشاش مەزمۇن ۋە ئوخشاش پىكرى يەكۈنلەر سىماسـ-دا ئېلىپ بېرىلغان مۇلاھىزە ۋە تەلقىنلەر تەكرارەن يۈز بەرگەن هالەتتىمۇ، ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكىگە زادىلا ئوخشىمايدىغان، ئۆزـ-گىچە نەزم ـ مىسرالار تۆكۈلەتتى. ئەمما بۇنداق پىكرى تەكرارـ-لىق كەمدىن ـ كەم ئۇچرايتتى.

ئۇ شۇ تاپتا ئىچكى مۇلاقەتنىڭ مۇنازىرە باسقۇچىدا كېتىۋاـ-تاتتى. ئېنىقكى، ئۇ يەنە چوڭقۇرلايتتى. مۇئەمما، ئازاب، مۇلاـ-قەت، مۇنازىرە...

ـــ چېقىمدىن مۇددىئا نېمەدۇر؟ ـــ سورىدى ئۇ، ئېڭىدىكى مۇنازىرىچىدىن.

ـــ نەپ ئالماق، ـــ جاۋاب بەردى مۇنازىرىچى.

ـــ رىياكارلىقتىن مۇددىئا نېمەدۇر؟

ـــ مەنپەئەتكە ئېرىشمەك.

ـــ بۇرمىلاشتىن مۇددىئا نېمەدۇر؟

ـــ نام ـ ئابرۇيغا ئىگە بولماق.

ـــ نام ـ ئابرۇينىڭ يىلتىزى نېمەدۇر؟

ـــ ...

مۇنازىرە شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىپ باراتتى. ئۇ تەلقىن قىلغانسېرى چوڭقۇرلاپ، چېچىلغان پىكىر يوللىرىنى بىر نۇقتىغا يىغىپ كەلمەكتە ئىدى. يىغىلا ـ يىغىلا، پىكىر يوللىرى ئاخىرى نۇرلۇق بىر توچكىدا توختاپ، ئالەمنى زىلزىلىگە كەلتۈرگىدەك سىلكىنىش پەيدا بولدى. بۇ سىلكىنىش قەلب تۈگۈچىلىرىنى يەشتى. پىكىر توسۇقلىرىنى ئاچتى...

ـــ ياز، بالام! ـــ دېدى ئۇ شەپە بەرمەيلا باشلاپ كېتىدىغان ئادىتىنى تاشلاپ، تۇيۇقسىزلا.

كېيىنچە «نەپسى بىرلە جەڭ قىلماقنىڭ بايانى» دەپ ماۋزۇ قويۇپ رەتلەنگەن مەسنەۋى ـ نەفس ۋە ئۇنى يېڭىشنىڭ خاسىيەتى توغرىسىدىكى بىر ئۇلۇغ ئەسىر دەل مۇشۇ كۈنى پۈتۈلگەنىدى.

ئۇ ــ مۇھەممەت ئەمەس، مۇرتەد!

ئۇلارنى ـ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىدىن ھاقارەت ئىشتىكەن سايىت قازى، ئەبەيدۇللا ئىمام ۋە بىر چاغلاردا يەكەن، قەشقەر تەرەپلەردىن يېتىمچى بولۇپ، چىقىپ قالغان، ھازىر يۇرتتىكى مۇھىم پەتىۋاچىلار سانلىدىغان شەيخ سوپى، شادى دەرۋىش.. قاتارلىقلارنى ئورتاق ئۆچمەنلىك بىر يەرگە جەم قىلغانىدى. سايىت قازى ساھىبخان بولۇپ، غەزەپ ۋە سۈيىقەستكە يەنە بىر رەت پىلتە يېقىپ بېرىۋاتاتتى.

ــ ھاي توختەك چىلمىنىڭ سۈيىنى يەڭگۈشلەپ قوي! ــ توختى ئىسمىلىك يىللىقچىسىنى شۇنداق دەپ ۋارقىرىدى سايىت قازى، ئۇنىڭسىزمۇ خىزمەتكارلار بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى كىرىپ ـ چىقىپ يۈرۈشەتتى.

سورۇن بۇلۇڭدىكى مېھمانخانا ئۆيگە راسلانغانىدى. قاراڭغۇراق كۆرۈنمىدىغان بۇ ئۆيدە شۇ تاپتا توخۇ سۇتىدىن باشقا ھەممە نېمەتلەر تېپىلاتتى. «قورساق تويسا ھېساب، ئەتىنىڭ غېمىنى يېيىش كۆپرانلىق» دەپ جار سېلىپ يۈرگەن مۆھتەرەم پەتىۋاچىلار، مانا ئەمدى پىنھاندىكى بۇ ئۆيدە «جەننەت ھۇزۇرى» نى سۈرمەكتە ئىدى.

ــ ئەكەلسىلە، مەن بىر شوراي، قازى، ــ دەپ چىلمىنى قولغا ئالدى، بايانتىن بېرى تولا شوراپ ـ شۇمۇپ تەمى قالمىغان بىرنەچچە تال ناسۋالنى «چىرت!» قىلىپ تۈكۈرۈۋەتكەن شەيخ سوپى، ــ ئاشقىلىق يامان ئىكەن قازى. ھېلى ناسۋال چېكىپ باقمەن، ھېلى نەشە تارتىپ باقمەن، ھېچ بېسىقمىدى بۇ

ئوت. ئاللا ۋەسلىگە يەتمەك قىيىن ئىكەن، بەسىي مۇشكۇل ئىكەن.

ـــ بەرھەق، بەرھەق! ـــ ئاۋاز قوشتى شادى دەرۋىش، ـــ جانابى شەيخ سوپى، كەمىنە شادى دەرۋىشلا ئەمەس، كاتتا ـ كاتتا شاھى دەرۋىشلەرمۇ شۇل يولدا بىر ئۆمۈر رىيازەت چەككەندۇر. رەنجى ـ دەشۋار ئۆمۈرلۈك ئېرۇر، ۋىسال مەنزىلى ئەبەدىيلىكتۇر. شۇڭا، پىرى قەلەندەرىيەلەرمۇ ۋەسسل ئىزدەپ جاھان كەزگەندۇر. مازارى ـ ماشايىخلاردا نەشە چىكىپ، چىلىم تارتىپ ھۆرى ـ غىلمانلار بىلەن دىدارى مۇلاقەتتە بولغاندۇر...

ـــ بەرھەق، بەرھەق!

ئۇلار بىر ـ بىرىگە مۇشۇ تەقلىدتە مەدەت بېرىشىپ باراتتى. توختىماي يەيتتى، چېكەتتى، ئىچەتتى. دەرۋىشلىك كۇلا ۋە جەندىسى بولسا بۇرۇنقىدىنمۇ بەتتەر كونىراپ ۋە پاسكىنىلىشىپ كەتكەنىدى. ھەتتا سايىت قازىمۇ نەدىندۇر تېپىپ كەلگەن دەرۋىشلىك تونىنى قازىلىق تونىنىڭ ئورنىدا كىيىۋالىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇ ئۆزىمۇ ئېنىق چۈشەندۇرۇپ بېرەلمەيتتى. لېكىن، بىرلا يېرى، ئۇنىڭ مۇشۇ قىلىقى ئۆزىگە مەدەتكار بولۇپ كېلىۋاتقان شەيخ سوپى ۋە شادى دەرۋىشلەرگە ياقاتتى.

شەيخ سوپى ۋە شادى دەرۋىشلەرنىڭ بىر چاغلاردا قەلەندەرچىلىك ۋەجىدىن كېلىپ قالغانلىقىنى، يۇرت كىشىلىرىنىڭ ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلاپ، تۆز ـ تائام بېرىپ باققانلىقىنى قازى ناھايىتى ئوبدان ئەسلىيەلەيتتى. بىراق، بۇلار قانداقسىگە سېھرىي ـ كارامەتلەرگە ئىگە ئابرۇيلۇق دەرۋىشلەردىن بولۇپ قالدى، ھەتتا ئۆزىمۇ شۇلارغا تايىنىدىغان بولۇپ قالدى؟ ئۇ، بۇلارنىڭ تېگىگە زادىلا يېتەلمەيتتى. دەرۋىشلەر ئۇنى ھەيرانۇ ـ ھەس قالدۇراتتى. بىر كۈنى «ئاخشام چىھىلتەنلىرىم ۋە ئالتۇنلۇرۇم مازارىنى تاۋاب ئەيلەپ، شۇ زامات

يۇرتقا هازىر بولدۇم» دەيتتى. بەزىدە «بايا ھەزرىتى ئاپاق خوجا ئەۋلىيا بىلەن مۇلاقەتتە بولۇپ كەلدىم» دەيتتى. «پىر ـ ئۇستازىمىز ھەزرىتى ئاپاق خوجا جانابلىرى مۇشۇ يۇرتتا ئىشانى ئەبەد بولۇش ئۈچۈن دۇئا بەردى»... دەيدىغان چاغلىرىمۇ كۆپ ئىدى. ھەيران قالارلىقى، ئاپاق خوجا تۇغرىسىدىكى پاراڭلار كۆپەيگەنسىرى، تەرەپ ـ تەرەپتىن كېلىدىغان سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭمۇ قۇيرۇقى ئۇزۇلمەي، ئۇلار كۆرسىتىدىغان سېھرىي ـ كارامەتلەرمۇ ھەر خىللىشىپ كېتىۋاتاتتى. مانا بۇ كارامەتلەر ئۇنى شەكسىز قايىل قىلاتتى. ھەزرىتى ئاپاق خوجىنىڭ دۇئايى بەرىكاتى بىلەن دىلدا ھاسىل بولغان ئىلاھى كارامەتلەر بولسا كېرەك، دەپ ئويلايتتى ئۇمۇ، يۇرتتىكى باشقا كىشىلەرگە ئوخشاش. ئۇلارنىڭ دەرۋىشلىكىنى تەرغىب قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ يۇرتمۇ يۇرت كېزىپ يۇرمەي، مۇشۇ بايقاشات يۇرتقا ئۇۋىلاپ قالغىنىنى؛ ئائىلە ۋە روزىغارىنى تەرك ئېتىشنى تەرغىب قىلىپ تۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ بايلىق توپلاۋاتقانلىقىنى، قانچىلىغان قىزلارغا دۇئا بېرىپ، خوتۇن قىلىپ يۇرگىنىنى ۋە تالاي قىز ـ چوكانلار بىلەن ئېرى بار دېمەي، ئىشپىش تارتىشىپ يۇرگىنىنى.. بولسا ھېچ كىشى ئېغىزغا ئالمايتتى. ھەتتا ئويلاشقىمۇ جۇرئەت قىلالمايتتى.

ـــ ئاشقىلىق ئۇلۇغ يول، ـــ بىردىنلا گەپنى بۇرىدى سايىت قازى، ئۇنىڭ ئەسلى مۇددىئاسىمۇ شۇ ئىدى، ـــ ئەمما لېكىن، مۇشۇ يولدىكى توسالغۇ ـ مۇھەممەت ئىمامنى قانداق قىلماق كېرەك؟ دەرۋىش بولۇشقا مۇناسىپ جامائەت ئۇنىڭغا مۇخلىس بولۇپ، روزىغارغا ئاشنا بولدى. شۇل سەۋەب ئۇ كۆرەڭ، پەتۋاچى، مېنىڭ قازىلىقىمنى بىر پۇلغا ئالغۇسىز قىلۋەتتى ئۇ. جانابى سوپى، دەرۋىشلىرىم، مۇشۇ ئىشنى..

ـــ نە ۋەجىدىن مۇھەممەت دەيدىلا ئۇنى، قازى؟ ـ چىلىمنى بولۇشىغا شوراپ، كۆزلىرى خۇمارلىشىپ كەتكەن شەيخ سوپى

خاپلىق ئارىلاش سۆز قاتتى، ــ ئەنسىرەپ تۇرىدىلايۇ، يەنە مۇھەممەت، تېخى مۇھەممەت ئىمام دەپ تۇردىلا. ئول جەددىي - كاپىرونىڭ ئەھلى مۇسۇلمانلىق ئورنىنى ئېتىراپ قىلغانلىق بولىدۇ بۇ، قازى.

ــ خوش، بىچارىلارچە باش ئەگدى سايىت قازى.

ــ نە سەۋەب مۇھەممەت بولغۇدەك؟ ــ چىشلىرىنىڭ ئاراچلىرىدىن چىقىرىپ داۋاملاشتۇردى شەيخ سوپى، ــ مۇھەممەت ئەمەس، مۇرتەد ئۇ!

ــ بەرھەق، مۇرتەد! ــ دەرھالا ئاۋاز قوشتى ئەبەيدۇللا ئىمام. ئۇمۇ قولدىن كەتكەن ئىمانلىقىنى قايتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن، ھەر قېتىملىق پىتنە - سۇيقەستلەرگە شېرىك بولۇپ يۈرەتتى.

ــ ئۇ شۇم ئېغىز كاپىر ھەددىدىن بەكلا ئېشىپ كەتتى زادى، تەقسىرلىرىم، ــ دېدى بايات بېرى گەپكە ئارىلاشماي چىلىم شوراپلا ئولتۇرغان بەكرى دەرۋىش. ئۇ «ئاپاق خوجا ھۇزۇرىدىن كەلدىم» دەپ، يۈرتقا يېڭىدىن باش تىققىنى بىلەن، ئۆز تەسىرىنى ناھايىتى تېزلا تىكلىۋالغان ئابرۇيلۇق دەرۋىش ئىدى، ــ ئاڭلاشتىلىمىكىن، مەسچىتتە، ئاللا يولىغا مېڭىپ، ئاشىقلىق پەرھىزلىرىنى تۇتقانلارنى كەمسىتىپ، ئاسىي - مۇرتەدلىكنى تەرغىب قىلىدىغان نەزىم ئوقۇپتۇ.

ــ شۇنچە يوغان ئىشنى ئاڭلىماي قويغۇلۇقمۇ، ئاڭلىدۇق.

ــ ئىشتىمىدىغان، ئىشتىتۇق، ــ تۇشمۇتۇشتىن ئاۋاز قوشتى ھەممىسى.

ــ ھە يەنە مەدرىستىمۇ تالىپلارنىڭ بېشىنى ئايلاندۇرۇپ، كاپىرانە جۆيلۇپ يۈرۈۋېتىپتۇدەك، ــ داۋاملاشتۇردى بەكرى دەرۋىش، ــ بۇنى ئاز دەپ، توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىملاردىمۇ جامائەتنىڭ ئالدىدىلا يۇز - ئابرۇيىمىزنى تۆكتى. ھەر قايسىلىرىنىڭ خەۋەرلىرىدە بار، پېقىر ۋە ئەبەيدۇللا ئىمام

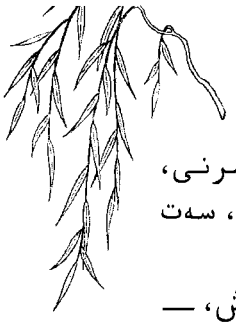
شۇنداق سورۇنلارنىڭ بىر قانچىسىدە ئول ئىمانسىز بىلەن قاتتىق مۇنازىرىدە بولدى. ئەمما لېكىن، ئىمانسىز گەپدان بولۇر دېگەندەك، ئول كاپىر بىزگە زىنھار گەپ بەرمىدى. سەككىز - ئون تالىپمۇ ئۇ تەرەپ بولۇپ قۇرئان، ھەدىسلەرنى شىپى كەلتۇرۇپ ئېغىزىمىزنى ئاچۇرمىدى. جامائەت ئالدىدا يۈزىمىزنى تۆكتى. ئابرۇيىمىزنى چۈشۈردى. ئۇ مۇتىھەمنىڭ ئىناۋىتى كۈندىن - كۈنگە ئېشىپ كەتتى...

— ھەق راست. ئۇنىڭ جامائەت ئالدىدىكى ئابرۇيى بەك ئېشىپ كەتتى. ھازىر ھەممە شۇنىڭدىن پەتىۋا سورايدىغان بولدى. مەندىن پەتىۋا سورايدىغانلارنىڭ تايىنى قالمىدى. ئىلگىرى بەرگەن پەتىۋالىرىمنىمۇ يوققا چىقىرىۋەتتى ئۇ دەيۈز، - چالا مەستلىكىدە قاينىپلا كەتتى سايىت قازى، - ئاللا ۋەسلىنى ئىزدىگەن ئادەمگە روزىغار تۈتۈش مۇناسىپ ئەمەس، دېسەم، ئاللا: يەتتىلار، ئىچىڭلار، ئىسراپخورلۇق قىلماڭلار، دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ھۇزۇر ئېلىڭلار دېگەن، روزىغارلىق بولماق كېرەك دەپتۇ. ئاللا يولىنى تۇتقانلار ئۆيلەنمەسلىكى، بالا تاپماسلىقى لازىم، دەپ پەتىۋا بەرسەم، پەيغەمبىرىمىزمۇ ئۆيلەنگەن، ئۆيلۈك - ئوچاقلىق بولۇپ، پەرزەنتلەرنى كامىل مۇسۇلمان قىلىپ تەربىيلەش ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ بۇرچى. قازىنىڭمۇ خوتۇنى بارغۇ؟ دەپ جۆيلۈپ پەيغەمبىرىمىزگە شەك كەلتۈرۈپتۇ. پەيغەمبىرىمىز راست ئۆيلەنگەنمۇ تەقسىر؟ — گەپ مۇشۇ يەرگە كەلگەندە دەرھاللا شەيخ سوپىغا قارىدى ئۇ.

— بۇ ... قايسى پەيغەمبىرىمىزنى دېگەندۇ، ئۇ كاپىر؟

— راست، قايسىسىنى دېگەندۇ؟

ھەممە بىر ھازا جىم بولۇپ قېلىشتى. ئالدىدىكى شىرە ئۇستىدە تۇرغان كىچىك ھېجىردىكى شەربەتنى بىر يولا غۇرتۇلدىتىپ ئىچىۋەتكەن ئەبەيدۇللا ئىمام گەپنى دەرھال بۇرىدى:

ـــ جامائەتنىڭ ئالدىدا كۆپ قېتىم قارغىدۇق ئۇ كاپىرنى، يا ئۆلمىدى، يا بىر يېرى سۇنمىدى. بىزگە بەك سەت بولدى، سەت بولدى!...

ـــ راست دەيلا، ـــ يەنە سۆز قاتتى بەكرى دەرۋىش، ـــ باشقىلارغا ئۆتكۈزگەن دۇئايى ـ ھېكمەتلىرىمىزنى شۇل مۇرتەدكە ئۆتكۈزەلمىسەك، بۇ يەرنى... نېمە دەيتۇقا بۇۋەنى؟... راست، چوغتال، ھە چوغتالى ئەزىمنى تاشلاپ كەتسەك بولۇر...

ـــ روزى ھاپىز، سەلەي دوقا، ھېزىم چورۇق... دېگەن مۇخلىسلىرىمىز ئەسلى كارغا كەلمىدى. ھەر قېتىم بارغاندا ئىشنى ئەپلەشتۇرەلمەي... ـــ ئاغرىندى شادى دەرۋىش. ئۇنىڭ دەۋاتقىنى، مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنى كۆزدىن يوقتىتىش ئۈچۈن ماڭدۇرۇپ، ئىشنى بۇزۇپ يېنىپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ گېپى ئىدى. شۇ ۋاقىتتا بۇ دەرۋىش، جامائەتنىڭ ئالدىدىلا: كاپىر ـ ئىمانسىز مۇھەممەتنى دۇئايى ـ بەد قىلدىم. مۇشۇ بىرقانچە كۈن ئىچىدە يا پۈت ـ قولى سۇنىدۇ، يا ئۆلىدۇ، دېگەندى. ئەما دېگىنىنىڭ ھېچقايسىسى ئىشقا ئاشمىدى.

ـــ قىسقىسى، يا ئۇ تۇرۇشى كېرەك، يا بىز!

ـــ بەرھەق، ئۇنىڭ كاپىرانە تەرغىباتى، پىتنە ـ تۆھمەتلىرىگە ھېچ چىدىغىلى بولماستۇر، تەقسىرلىرىم.

ـــ ئۇنى مۇدەررىسلىكتىن قوغلاش كېرەك.

ـــ ئىمامىلىقىنى تارتىۋالماق زۆرۈر.

شىر كەيپىلىكتە ئۇلارنىڭ غەزىپى ئەسەبىيلىك دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەندى.

ـــ تەخىر قىلىشسىلا، تەخىر قىلىشسىلا، ـــ دېدى، بايا ئۇجۇقۇپ كەتكەن شەيخ سوپى بىردىنلا سۆز ئېلىپ، ـــ جامائەت ئالدىدىكى نوپۇز ـ ئابرۇيى بۇ كەبى ئېشىپ كەتكەن ئول كاپىرنى بۇنداق ئاسان قوغلىغىلى بولماس. قوغلىغان ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭغا

ئىتائەت قىلىپ يۇرگەن نادان جامائەتنى ئىشەندۈرگىلى، بىسىقتۇرغىلى بولماس. يەكچەشمىنىڭ شەھىرىگە بارساڭ بىر كۆزۈڭنى قىسىۋال، دېگەندەك، مۇشۇ نادان، گول جامائەتنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپراق ئىش كۆرمەك لازىمىكىن، تەقسىرلىرىم.

ـــ تەمسىلگە، قايداغراق قىلساق بولۇر تەقسىر؟

ـــ بۇنى مۇنداق قىلىلى... ـــ دېدى شەيخ سوپى چىشلىرىنى كاراسلىتىپ تۇرۇپ، ـــ بۇگۈنلا بولسۇن، يەنە ئەپلەشمەي، چېنىشىپ يۇرمەيلى. جامائەتنى ئازدۇرغان، قازى، دەرۋىشلەر بىلەن پۈت ئېتىشقان بۇنداق مەلئۇننى!...

ـــ راست، ئاللا توۋىسى چىقىپ كەتسۇن، جامائەتمۇ كۆرۈپ قويسۇن!...

ـــ باركاللا، ھازىرلا تەييارگارلىق قىلسۇن. ھاي توختەك، كەل بۇياققا!

ـــ ھاي ھېزىم چورۇق دېگەن ياڭماس، قادىر مىس باش سەنلەرمۇ كېلىپ تەييارلىقنى تەقلەپ بېرىش، نىياز شوپاك سەنمۇ كەل!

ئۇلار شۇ كۈنى كەچكىچە راسا ئىچىشتى، چېكىشتى. يول ـ يوللارغا چىقىپ قارغىدى:

ـــ ۋاھى كەلدى، ئىمانسىز مۇھەممەت ئۆلىدۇ!

ـــ پىر ـ ئۇستازىمىز ھەزرىتى ئاپاق خوجا بۈيرۇق بەردى، مۇرتەد، جەددىد مۇھەممەت يوقىلىدۇ!

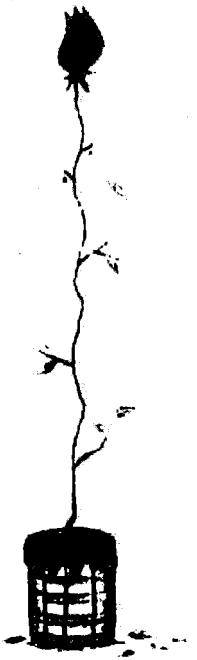
جامائەت ھەيرانلىق ۋە ئەندىشە بىلەن بىر ـ بىرىگە قاراپ قېلىشتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممە «مۇھەممەت دامۇللام قارغىشقا كەتتى. ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولدۇق» دېيىشتى.

لېكىن، ئويلىمىغاندا، ئەتىسى مەھەللىگە بىر خەۋەر تارالدى: سايىت قازىنىڭ يىللىقچىسى توختى كەيپىلىكتە ئېزىپ، مۇھەممەت دامۇللامنى ئۆلتۈرىمەن، دەپ بېرىپتۇ. دامۇللام ئۇخلاۋېتىپلا ئۇنى كۆرۈپ، قولىنى بىر سىلكىگەنىكەن،

ئېغىل ئۆرۈلۈپ، ئۇنىڭ تېمى توختىنى بېسىۋاپتۇ. دامۇللام ئۆزىگە كەلگەن خەۋپنى ئالدىن بىلەلەيدىغان ئەۋلىيا ئىكەن...

بۇ خەۋەرنىڭ باش ـ ئاخىرىنى سۈرۈشتۈرگىلى ئادەم بولمىسىمۇ، لېكىن توختى ئىسىلنىڭ يىللىقچىنىڭ مۇھەممەت ئىمامنىڭ ئېغىل تېمى ئاستىدا ئۆلگىنى راست ئىدى...

تىنجىماس چايانلار

جەمادۇل ئاخىرىنىڭ ئوتتۇرىلىرى.

ھاۋا ئوچۇق. ئالتۇن رەڭ قۇياش ئوتلۇق نۇرلىرىنى زېمىنغا كۈچ بىلەن سېپەتتى. ئەمدىلا چاشگاھ ۋاقتى بولۇشىغا قارىماي، يەر - جاھان تونۇردەك قىزىپ كەتكەندى. ئەتراپ يېلىنجايتتى. يىراق بوشلۇقلاردا، كۆيگەن ھاۋا ئالۋۇن كەبىي جىمىرلايتتى. ھەممە ياق ئوتلۇق، ھەممىلا ياق ھارارەتلىك ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا باقماي، ئالەم ئەمدىلا يورۇغان چاغدىكىدەك ھاياتبەخش بىر ئويغۇنىشنىڭ بۇيۇك سەھنىسى ۋە گۈزەللىكى بولۇپ تۇراتتى: يېقىن ئەتراپتىكى باغلاردىن كاككۇكلارنىڭ بەس - بەستە سايراشقان ئاۋازلىرى ئاڭلىناتتى. قويۇق چاتقاللىق، دەرەخلىكلەر ئارىسىدا ئاللىقانداق قۇشلار چاڭلىداپ سايرىشاتتى. توپ - توپ بولۇشقان ئاق قۇشقاچلار گاھ ئاۋۇ بوستانلىققا، گاھ ماۋۇ بوستانلىققا؛ بىردە، سۇۋادان تېرەكتىن جىغانلار ئۇستىگە، بىردە، زىرىق شاخلىرىدىن جىگدە - ماندالارغا قونۇشاتتى. شاد ھالدا ئۇياقتىن - بۇياققا كۆچۈپ يۈرۈشەتتى. ئۇلار جېنىنىڭ بارچە ۋە بەسلىشىپ تۇرۇپ ۋىجىرلىشاتتى. ھەرە، چۈنلەرمۇ ئىسسىق ھارارەت كۈچىدە ئورنىدىن بالدۇرلا قوزغىلىشقاندى. ئۇلارمۇ شاختىن - شاختا، شاپاقتىن - شالتاققا ئاچكۆزلۈك بىلەن قونۇپ يۈرۈشەتتى. بىر - بىرلىرىنى خوشلۇققا چىللاپ گىژىلدىشاتتى. غىژىلدىشاتتى. ھاۋا ئىسسىغانچە، ئۇلارغا بايرام ئىدى...

ئالەم قىزىپ باراتتى. يىراقتىن ـــ خانىقاسۇڭ تەرەپتىن،

نەپەسنى قىسقۇدەك دېمىق ھاۋا قېتىدىن زىل ۋە ياڭراق بىر قوڭغۇراق ئاۋازى جاراڭلاپ كېلەتتى. ئۇ يېقىنلاشقانسېرى، قۇشقاچلارنىڭ گۈرۈلدەپ ئۇچۇشلىرى، ياۋا توشقانلارنىڭ ئۈياقتىن ـ بۇياققا چۆچۈپ قېچىشلىرى كۆپەيەتتى.

قوڭغۇراق ساداسى ئاخىرى يېقىنلاپ كەلدى. ئىككى يېقىنى يۇلغۇن، جىغان، زىرىق، ماندا، سېرىق بۇيا، پىچان، قومۇش... كەبى ئۆسۈملۈكلەر ئوراپ تۇرغان توپىلاڭ يولدا، سايىۋەنلىك بىر مەپە ھارۋا غىلدىرلاپ كېلىۋاتاتتى. مەپىنىڭ ئالدىدا، 15~10 قەدەم ئۇزاقلىقتا، چىرايلىق ئېگەرلەنگەن قارا گىر ئاتقا مېنىۋالغان شالاڭ ساقال، سەللىلىك بىر ئادەم يول باشلاپ كېلىۋاتاتتى. بۇ، ئەبەيدۇللا ئىمام ئىدى. ئۇ، چوڭقۇر ئويغا پېتىپ مېڭىۋاتقاندەك كۆرۈنسىمۇ، چىرايىدىن يەنە ئاللىقانداق خۇشلۇق ۋە مەمنۇنلۇق ئالامەتلىرى بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ، ئۆز خىياللىرى بىلەن غەش ۋە يەنە يەتكۈسى ئارزۇلىرى بىلەن خۇشال ھەم راھەتلىك ئىدى. «بېگىمنىڭ مۇشۇ سەپىرى بىرلە، ئىشىم ھەل بولۇپ، مۇرادىم بىر ھاسىل بولۇپ كەتسىغۇ...» دەيتتى ئۇ، ئاتنى سىيلىق دېۋىتىپ كېتىۋېتىپ. بىر ياقتا قارىسا، قىيامەتلىك دۇشمىنى ــ ئورنىنى تارتىۋالغان مۇھەممەت ئىمام كۇچلۇكتەك بىلىنەتتى. يەنە بىر تەرەپكە ــ تۇنۇگۈنكى ھەمشىرىكلەر سۆھبىتىگە ۋە ئۇنىڭ نەتىجىسى بولمىش ساۋۇت بەگنىڭ قەدەم تەشرىپىگە باقسا، ئىشلىرى ئوڭغا تارتىپ قالمىغاندەكمۇ قىلاتتى. «ئىلاھىم، ئىشىم ئوڭغا تارتارا!» دەيتتى ئۇ، تەكرار ـ تەكرار. قۇلاق تۇۋىدە مەھەللە چوڭلىرىنىڭ ئىشەنچىكە تولغان ئاۋازى ھېلىدىن ـ ھېلىغا جاراڭلاپ تۇراتتى. بۇ ھال، ئۇنىڭ ئىشەنچىسىنى يەنمۇ ئاشۇراتتى.

ــ بىزلەر، ھۇزۇرلىرىغا بىكارغىلا يىغىلمىدۇق، ئەبەيدۇللا ئىمام، ــ دېگەندى تۇنۇگۈنكى مېھماندارچىلىقتا، كەيپ بولغان سايىت قازى، ــ جانابلىرىنىڭ دەردلىرىگە ئورتاق داۋا

بولۇرمىز. مۇھەممەت، ئۇ ھەممىمىزنىڭ دۇشمىنى ئېرۇر. ئۇنى يوق قىلماي تۇرۇپ، ھېچبىرىمىزگە ئارامچىلىق يوقتۇر. ئەدناسى، مەھەللىنىڭ قازىسى پېقىر توغرىلىق، ھۆكۈم - پەتىۋالار مۇھەممەتتىن چىقسالەر، كەمىنە چىداپ تۇرۇرمۇ؟ يوقسۇ. بۇ خۇسۇستا يۇرەكلەر قان - زەرداپ يۇتماقتالەر. شۇل سەبەب بادەئىي كۆكنارنى خاگۇڭ يوق ئىچۇرمەن. شۇل سەبەب كەيىپ بولۇرمەن. جېنىم ئىمامىم، ئەل - جامائەت دېگەنلىرى تۇزكورى بولىدىكەن. سىلىگىلا ئەمەس، ماڭمۇ زىيادە ئەلەم قىلدى ئۇلار. يېڭى كۆلىنىڭ سۇيى تاتلىق دەپ، مۇھەممەت دېگەن شۇمبۇيا مەھەللىگە قاچان ئۇندى، شۇندىن بېرى ماڭمۇ ئاراملىق يوق. شۇل سەۋەب، جانابلىرىنىڭ دەردى ــ ھەم يانە بىزنىڭ دەردىمىز تەقسىر. مۇھەممەت دېگەن ئەھلى جاھىلنى مەسچىدى - ھەرەمدىن قوغلاپ چىقارىپ، ئول مۇبارەك مېھرابى - پەشتاقتا بىر ئۆزلىرىنىڭلا قەدەملىرىنى بېسىشلىرىغا مانا بىزلەر مەدەتكارمىز، ئىمامئاخۇنۇم! ئىشلار بىرۇاراقي ھەل بولۇر. ئەۋۋالەمبار ئۆزلىرىنىڭ، ئاندىن سۆڭرە بىزلەرنىڭ...

ــ بەرھەق! سىلى ھايات تۇرغان يەردە، جانابلىرىدىن ئۆزگە ھېچبىر بەندەدە مەھەللە ئىمامىلىقىغا لاياقەت يوقتۇر، ــ گەپ قىستۇرغاندى باست مۇفتى، چىلمنى ئېغىزىدىن ئاجرىتىپ تۇرۇپ، ــ ھېچبىرى، زىنھار بۇ مەرتىبىگە لايىق ئەمەستۇر. بۇنى بىزلەر بىلۇرمىز. باشلىرىنىڭ ئوڭشىلىشىغا بىزلەر مەدەتكارمىز!

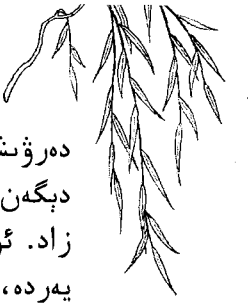
ــ رەھمەت... مىڭ مەرتىبە تەشەككۇر! ــ كۆزلىرىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ شۇنداق دېگەندى ئەبەيدۇللا ئىمام، ــ شۇنچە زامان ئىمامەتچىلىك قىلىپ يۇرۇپ، تۇيۇقسىزلا، ھېچ گەپتىن - ھېچ گەپ يوق جامائەتنىڭ نەزەرىدىن چۈشۈپ قالسا، ئىنسانغا ئۇيات بولىدىكەن تەقسىرلىرىم. جامائەت دېگەن يۇزسىز بولىدىغان خەقكەن. بىر دوملاپلا ئاشۇ ئازغۇن تەرەپكە ئېغىپ

كېتىشتى. ماڭا ياردەم قىلىشقايلا. دوست ـ دۇشمەننىڭ ئالدىدا يۈزۈمنى بىر كۆتۈرۈشكەيلا. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقايسىلىرىغا ئۆمۈر بويى خىزمەت قىلاي. دىللىرى تارتقان ھەر نەرسىلەر بىرلە رەھمەت ئېيتاي. مەن ھەرقايسىلىرىدىن ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيا خۇش بولاي. ئىككى ئالەم خۇش بولۇپ كېتەي!...

ـــ بولدى ئۇنداق قىلمىغايلا، باشلىرىنى كۆتۈرگەيلا ئىمام، ـــ دېدى شەيخ سوپى، تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، يەرگە پىشانىسىنى يېقىپ يىغلاۋاتقان ئەبەيدۇللا ئىمامنى ئۆرە ئولتۇرۇشقا دەۋەت قىلىپ، ـــ سايىت قازى دېدىغۇ، شۇڭ زابان ھەممىزنىڭ ئېرۇر. سايىت قازىنىڭ ئەھدى ـ نىيىتى ھەم بىزنىڭ ئېرۇر. مۇھەممەتنى يوق قىلماق كېرەك. ئەمما لېكىن، ئول مەلئۇننى ئۇشبۇ دەملەردە باقىيغا ئۇزۇتۇش دۇرۇس ئەمەستەك بىلىنۇر. ئۆتكەن سەپەردىكى يوق قىلماق چارىمىز، ئول جەددىي ـ كاپىرونىڭ يۇرت ئىچىدىكى شۆھرەت ـ نوپۇزىنى ھەسلەپ ئاشۇرۇپ، جاھان بويلاپ تاراتتىلەر. ئۇشبۇ دەستىرخاندا ھازىر بولۇپ تۇرغان ئەزىز تەقسىرلىرىم بىلىپ يەتتىلەركى، مۇھەممەت ئاتلىق ئول شاياتۇننى ئەبەدىيەتكە يوق قىلماق ـــ ئۇنىڭ نام ـ شەرىپىنى ئەل قەلبىدە ئەبەدىيلەشتۇرمەك بولۇر. شۇل سەۋەب، ئۇنى باقىيغا يوللاشنى ئاللانىڭ ئىلكىگە تاپشۇرۇپ، نام ـ مەرتىبە، نوپۇز ۋە ئىنابەت ياقلاردىن يوق قىلماق ئەڭ خوپ جاردۇر. بەلكى، ھۆرمەتلىك سوپى ھۇسەينخان ھەزرىتىمنىڭ بۇنىڭدىنمۇ مۆلۈك چارە ـ تەدبىرلىرى باردۇر... ـــ ئۇ، شۇنداق دېگىنىچە، كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ، چوڭقۇر ئويغا پاتقان سىياقتا ئولتۇرغان ھۇسەينخان سوپىغا يۈزلەنگەنىدى.

ـــ خوش، ـــ دېگەنىدى ھۇسەينخان سوپى تۇزۇت قىلىپ، ـــ ئەۋۋەل ھەرقايسىلىرىنىڭ ئېغىزلىرىغا قايلايمىز. بىزلەر بۇۋەگە يېڭىياچە...

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ، سوپى ھەزرىتىم، ـــ دېدى بەكرى

دەرۋىش، ئالدىراپ ـ تىنىپ گەپكە ئارىلىشىپ، ـــ ئۆزلىرى دېگەن جاھان كۆرگەن، خوجا ئاللاھىمدىن دۇئا ئالغان مۇبارەك زاد. ئۆزلىرىدەك غايىبنى بىلىدىغان پىر ـ ئۇستازلار تۇرغان يەردە، بىزلەرگە چارە ئويلاش نەھاجەت؟ يەنىلا ئۆزلىرى ئەقىل كۆرسەتكەيلا.

ـــ دۇرۇس گەپ قىلدى.

ـــ بەرھەق.

خۇش كەيىپ بولۇشقان سورۇن ئەھلى تۇشمۇ تۇشتىن گەپ قىستۇرۇشقانىدى. پۇتۇن ئۇمىد ۋە ئىلتىجالارنىڭ بىر ئۆزىگىلا مۇجەسسەم بولغىنىنى سەزگەن ھۇسەيىنخان سوپى، قەددىنى رۇسلاپ، گېلىنى يېنىشلاپ قىرىپ تۇرۇپ، مەغرۇر قىياپەتتە سۆز ئالغان:

ـــ ئەۋلىيا ئاپاق خوجا ھەزرىتىم شۇنداق ئېيتىدۇلەركى، نىيەت قىلسا، ھاسىل بولماس مەقسەت يوقتۇر. مەقسەت ئۇچۇن سەبەب لازىمدۇر. جامائەت دېگەن چىم باشلاپ ماڭسا ئەگىشىۋېرىدىغان قوي پادىسى يەڭلىغ غەپلەت توپى ئېرۇر. جىسمانىيەتتىن كۆرە، ئۇلار گويا كى بىر توپ غالجىر ئىت. ياخشى ـ يامانىنى ھېچ پەرق قىلالماستۇر. چىم يۇندا بەرسە، شۇنىڭغا قايلاپ قۇيرۇق شىپاڭشتىۋېرۇر. ۋاقتانى ـ ۋاق كەلسە، ئېگىسىنمۇ چىشلەپ قويۇر. بۇ يەڭلىغ مىساللار كۆپ، زەرا كۆپتۇر. ئەمما لېكىن، روھانىيەت ياقىدىن كۆرە، جامائەت دېگەن ئۆزى، بىر كۆيدۇرگۇچ ئوت ئېرۇر. ئۇنى باشلاپ قاياقلارغا ئاتسا، شۇ ياق كۇيۇپ كۇل بولۇرلەر. بۇ دېگەنلىك ئۆزى، ئۇلارنىڭ روھلارىنى تەسلىم قىلدۇرماق، ھەر مۇددىئاغا ئۇيغۇن بىر چارەدۇر. بۇنىڭغا ئاپاق خوجا ئاللاھىم تەمسىل ئەمەسمىدۇر؟ ئول كەرەملىك، جامائەتنىڭ ھېچبىرىدىن ۋايسىمىغانلەر. ھېچبىرىنى تەرك ئەتمىگەنلەر. ئەكسىچە، بەجايىكى يېڭنە بىرلە قۇدۇق قازغان كەبىي، ئۇرۇق ـ بىخلارنى سۇيۇپ ئۆستۇرگەن

كەبى، جامائەت روھلارنغا پەرۋىش قىلدىلەر. ئاقىبەت نېمە بولدىلەر؟ ئاللانىڭ ئىرادىسى بىرلە، ساناقسىز مۇخلىس روھلارنىڭ مەدەت ـ ھەمكارلىقى بىرلە خان بولدىلەر. جاھاندا يېگانە بولدىلەر! پېقىر دېمەكچىمەنكى، جامائەتتىن ۋاز كەچكۈلۈك ئەمەس، ئۇلارنى ئەگەشتۈرگۈلۈك. بۇنىڭغا قارامىلىق ئەمەس، ئەقىل كېرەكتۇر، ئۆزى. پېقىر، جانابىي ئەبەيدۇللا ئىمامنىڭ مۇبارەك خانىسىدا كۇن چىقاردىن بېرى ئىشتىپ كەلدىمكى، ئۇشبۇ دەستىرخانغا جەم بولماقتىن مۇددىئا، رەقىب ئۇچۇن چارە تېپىشتۇر. رەقىب ـــ بارچەنى چۆچۈتكەن، ھەم يانە پېقىرنى سەگىتكەن ئازغۇن مۇھەممەت ئېرۇر. ئەما، كالامىم شۇلكى، مۆھتەرەم سوپى ـ دەرۋىشلەرىمنىڭ ئىباراتلاردىن كۆرە، مۇھەممەت ئاتلىق ئول ئازغۇن ئەلدە زىيادە شۆھرەتلىك بىلىنۇر، ھەم يانە زەرا مېكىرلىك كۆرۈنۇر. شۇ بائىز، ئول جەدىدىنىڭ جانىغا ئېمەس، ئەل ئاراسىدىكى شۆھرەت ـ نوپۇزىغا قەست قىلماق جايىز. قىلىنماق بولغان بۇ قەستىنىڭ پىچاغى بىزلەرنىڭ قوللارىمىزدا ئېمەس، بىزلەردىن ئاجىزلارنىڭ قوللارىدىمۇ ھەم ئېمەس، ئۆزىنى بارچەدىن كۆچلۈك سانىغانلارنىڭ قوللارىدا بولماغى زەرۇردۇر. بۇنىڭغا ئەڭ ئۇيغۇن چارە، قەست پىچاغىنى يۇرت كاتتىسى بولمىش ساۋۇت بەگكە تۇتقازماقتۇر، ئۆزى. بىزلەر پىلان قۇرۇرمىز، ئول بەندەئىي ھەۋا بەجا كەلتۈرگۈسىدۇر. شۇندا، بارچە ئىشلار ئۇتۇغلۇق بولغۇسىدۇر. بۇ يەڭلىغ چارەلەرىمىز ئەندىجاندىمۇ ھەم، سەمەرقەنددىمۇ ھەم جۇدە ئۇتۇغلۇق بولغاندۇر. بۇ يەڭلىغ چارەنىڭ يانە غالىب چىقماغى خۇسۇسىدا پېقىرغا غايىبتىن بىشارەت باردۇر، ئۆزى. ئېيتارىم شۇلكى، ئىباراتلارىڭىزلەردىن كۆرە، ساۋۇت بەگ جۇدە ئىشرەتخور كۆرۈنۇر. ئول بەگنىڭ شۇ دەملەردىكى ئىشرەت خاھىشى ئەلبەتتە، قورساق ئىشرەتى ئېمەس، توقلۇقتىن تۇغۇلىۋاتقان شوخلۇق ئىشرەتى، ئۆزى. شۇل

بائىز، ئول بەندەئىي ھەۋانىڭ بارچە ئىشرەت خائىشىغا يول قويماق زەرۇر. ئاندىن سۆڭرە ئىككىنجى قەدەمگە كېلۇرمىز...

ــ مۇبارەك ھۇسەيىنخان سوپى ھەزرەتنىڭ ھەر كەلىمىسىنى تولۇق چۈشەندىم!

ــ چارە بۇندىن ئارتۇق بولماس. ھەر كەلىمە بىر ھېكمەت!

ــ جانابىي ھۇسەيىنخان سوپى ھەزرەتنىڭ ئەقىل ھەم تەدبىرلىرىگە ئاپىرىن. مۇشۇ تەقلىدە ئىش ئېلىپ بارغايمىز. مۇھەممەت ئاتلىق ئول مەلئۇننى جامائەت، يۇرت ـ مەھەللە ئارا شەرمىسار قىلغايمىز!

ــ ئەمدى يىغلىمىغايلا، ئەبەيدۇللا ئىمام، ــ سۆزنى يەنە ئۆزى يىغقانىدى، سايىت قازى، كەيپىتىن يېشىلگەندەك بولۇپ، ــ ئاللا خالىسا، ئىشلىرى ھەل بولغۇسى. ھەممىزنىڭ باشلىرىمىز غەمدىن قۇتۇلۇپ، سا... ساقايغۇسى. ئىشىمىزنى ئەتىلا باشلايلۇق. ساۋۇت بەگكە مانا پېقىر ئەلچى بولۇپ بارۇرمەن. سەبەب كۆپ: ئۇجمە ۋاقتى، ئۆرۈك ۋاقتى بۇ. باغ سەيلىسىگە چىللايمەن، دەپ ئېيتۇرمىز. سىلى ئۇچۇن، ئۆز خانەمگىلا چىللايمەن!...

ــ رەھمەت. تەشەككۇر، قىيامەتلىك بۇرادەرلىرىم، مۆھتەرەم تەقسىرلىرىم. كەمىنە، ھەرقايسىلىرىنى ئۇ ئالەم ـ بۇ ئالەم...

«خەپ، مۇھەممەت! خۇدا خالىسا، ئاللا نېسىپ قىلسا، سېنى...»

ئەبەيدۇللا ئىمام، يىغلامسىرىغان ھالەتتە ئۆزىگە كەلدى. تۇنۇگۇنكى ھەمسۆھبەتلىرىدىن زىيادە رازى بولغىنى ئۇچۇنمۇ، بۈگۈنكى خوشلۇقتىنمۇ ياكى مۇراد تاپقۇسى ئارزۇسىنىڭ ھاياجىنىدىنمۇ، چاناقلىرى لىقىدە ياشقا تولغاندى. ئۇ، ئات ئۇستىدە ئەمەس، گويياكى شېرىن خىياللار ئۇستىدە ئىدى. بىر ـ بىرىدىن تاتلىق ۋە تۇگىمەس خىياللارغا مېنىپ كېتىپ

باراتتى...

مەپىنىڭ ئارقىسىدىن يەنە ئىككى ئاتلىق ئادەم ئەگىشىپ كېلىۋاتاتتى. بۇلارنىڭ بىرى بېشىغا بادام دوپپا كىيىپ، ئاق كۆينىكى ئۈستىدىن ھاۋا رەڭ پوتا باغلىۋالغان، ياغاق يۇز، كەكە ساقال ئادەم ئىدى. كەڭ تامبىلىنىڭ پۇشقىقىدىن ھوشۇقلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مەسە ـ كالاچلىرى ئۇزەڭگە ئۇستىدە يەڭگىل تەۋرىنەتتى. يەنە بىرى، دۇگلەك يۇز، ئاق پىشماق يىگىت بولۇپ، بۇرۇتلىرى ئەمدىلا خەت تارتقانەك ئىدى. پاكىز قىردۇرغان بېشىغا ئاق شاپاق دوپپا كىيىۋالغانىدى. قارىماققا، بۇلار ئىككىيلەن ئىختىيارەن مېڭىۋاتقاندەك قىلسىمۇ، ئەس ـ يادى، پۈتۈن دىققىتى مەپىدە، مەپىدىكى ئادەمدە ئىدى. ئۇ كۈلسە، ئۇلارمۇ تەڭ كۈلۈشەتتى. ئۇ نارازى بولسا، چىرايىنى پۈرۈشتۇرسە، بۇ ئىككەيلەنمۇ چىرايلىرىنى، ئاۋاز ۋە قىياپەتلىرىنى شۇنىڭغا مۇناسىپ ئۆزگەرتىپ كېلىشەتتى.

مەپىگە قوشۇلغان قىزىل چىلانتوروق ئات سىيلىق، چىرايلىق يورغىلاپ قەدەم ئالاتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ كۈچلۈك تۇياقلىرى يەرگە ھەر تەگكەندە، توپا ئېقىنى ئەتراپقا فونتانەك چاچرايتتى. تۆت تەرەپكە سۈدەك ئاقاتتى. تۇياقلار ئاستىدىن ئۆرلەپ چىققان ئاپئاق توپىلار مەپە ئۇستىگىمۇ يامىشىپ ئۇلگۈرەتتى. تېخى بايىلا كۆپكۆك پېتىقلارنى كېچىپ كەلگەن تۇياقلار، مانا ئەمدى گەجگە دەسسىگەندەك ئاقىرىپ كەتكەنىدى. نېمە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مەپىگە قوشۇلغان بۇ ئاتنىڭ تويغا ماڭغان قىزەك ياساندۇرۇلغانلىقىنى توپا ـ تۇمان، لاي ـ پېتىقلار قېتىدىنمۇ بىر قاراپلا بىلگىلى بولاتتى.

چىرايلىق بېزەلگەن مەپە ئۇستىگە قات ـ قات كۆرپە سېلىنغانىدى. ئۇنىڭ ئۇستىدە، نامى يۇرت ـ يۇرتلارغا مەشھۇر بولغان ساۋۇت بەگ گۇلدار تەكىيىگە يۆلەنگىنىچە قىڭغىيىپ ئولتۇراتتى. بۇ، ئىگەرچى ئاتلىق زېمىنى كەڭ ۋە گۈزەل يۇرتنىڭ

كونا بەگلىرىدىن ئىدى. ساۋۇت بەگ بۇغداي ئۆڭ، دۇگلەك يۇز، شاپ بۇرۇت، مەڭىزلىرىدە قان يۇگۇرۇشۇپ تۇرىدىغان ئادەم بولۇپ، پولتىيىپ تۇرغان يوغان، ئۆتكۇر كۆزلىرىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى. شۇ تاپتا ئۇ، بېشىغا قىزىل مانچىستېر دوپپا كىيىۋالغانىدى. پاكىز قىرىلغان ئېڭەكلىرىنى پات - پات سىيلاپ قويۇپ، ۋە بەزىدە قويۇق بۇرۇتىنى مىجىغلىنىچە يىراق - يىراقلارغا نەزەر سېلىپ باراتتى. بىردە سۇ بېسىپ كەتكەن، بىردە، دوغاپتەك پېتىق ئاستىدا قالغان، يەنە بىردە، ئاپئاق توپىلار سۈدەك ئېقىپ تۇرغان يولغا قارىغىنىدا، ئۇنىڭ كەيپى دەرھاللا بۇزۇلاتتى. بىراق، يولنىڭ ئىككى يېقىدىكى ھەدىگەندىلا كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان ئۇجمە دەرەخلىرى ۋە ئۇنىڭ شاخلىرىدىكى مەي باغلاپ پىشقان ئاق، چېقىر ۋە قىزىل ئۇجمىلەر ئۇنى يەنە دەرھال شۇكرانىلىق ئارىلاشقان مەستانىلىق قوينىغا باشلاپ كېتەتتى.

«ئاللا تائالا نېمىدىگەن ئۇلۇغ!» دېدى ئۇ ئىختىيارسىزلا، ئۇجمە شاخلىرىدا ۋىچىرلىشىپ يۈرگەن قۇشقاچلارغا قاراپ، «ھەممە جان - جانىۋارلارنى ئۆز رىسقى - نېسىۋىسى بىلەن يارىتىدىكەن. بىرىنىڭكىنى يەنە بىرى يەپ كېتەلمەيدىكەن. يەنە كېلىپ، ئاۋۇال ئۇجمىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆرۈكنى، ئۆرۈك تۈگەي دېگەندە شاپتۇلنى، ئاندىن قوغۇن - تاۋۇز، ئالما - نەشپۈت، ئۈزۈم - ئاللىگىرات... لارنى پىشۇرغىنىنى قارىمامدىغان. ئېخ ئاللا، ئۇلۇغ ئاللا!...»

ئۇ، كېتىۋاتقان مەنزىل تەرەپكە قاراپ قويدى. يول ھېچقانچە ئاينىمىغاندەك قىلاتتى. تۇياقلاردىن ئاۋۇالقىدەكلا ئاپئاق توپىلار توزۇيتتى.

ـــ ئىتتىكراق ھەيدىگىنە، ئەمەرا ـــ دېدى ئۇ، ئاتنىڭ يېنىدا يالاڭئاياغ مېڭىپ كېتىۋاتقان مەپكەشكە قاراپ، ـــ بۇ كۆڭۈلسىز توپىلىقتىن چاپسانراق چىقىپ كېتەيلى.

— خوش، بېگىم! — دېدى مەپىكەش، ئۈيقىدىن ئويغانغاندەك بىر ھالەتتە چۆچۈپ، — باياتىن بېرى ئۆزلىرىنى سىلكىنىپ كەتمىسۇن دەپ، قىينىلىپ قالمىسۇن دەپ... ئوبدان. خوپ! — ئۇ شۇنداق دېگەچ، ئاتقا يەڭگىل بىر قامچا سالدى، — تىرت چۈھ!...

مەپە، ئوڭغۇل ـ دوڭغۇل يولدا تەۋرىنىپ ۋە سىلكىنىپ، شامالدەك غىلدىرلاپ ماڭدى. قوڭغۇراقنىڭ زىل ئاۋازى تېخىمۇ تېزلەشتى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئوت ـ چۆپلەر، دەل ـ دەرەخلەر، سايلىق ۋە تاشلىقلار... بىر ـ بىرلەپ ئارقىدا قالدى.

جاھان دېمىق ئىدى. ھاۋانىڭ يېقىمسىز بىر ھالدا ئىسسىپ كېتىشى، مەپىنىڭ دۆڭدىن ـ كاتاڭغا، تاشتىن ـ داڭگالغا سەكرەپ مېڭىشى، ساۋۇت بەگنى بىئارام قىلدى. كۆڭلىدە بۇ سەپىرىدىن سەل پايسىنىپمۇ قالدى. ئەمدى يەنە بايىقى گېپىدىن يېنىپ، «ئاستا ھەيدە!» دېسۇنمۇ؟ قاچان يېتىپ بارىدۇ چوغتالغا، ئۇنداقتا؟...

«مەنمۇ بىر ئەخمەق بولدۇم ـ دە!» دەپ ئويلىدى ئۇ، سەكرەپ ـ تاسقىلىپ كېتىۋېتىپ، «خانىقاسۇڭدا شۇنچە كۆپ باغ ـ ۋاران تۇرسا، شۇنى تاشلاپ چوغتالغا كېتىۋاتقىنىمنى قارىمامدىغان. باغ سەيلىسى دەپ بارغانغا تۇشلۇق قانچىلىك بىر نەرسە يەپ كېتەرمەن. قانچىلىك ئويناپ ـ سەيلە قىلىپ كېتەرمەن. بەش ـ ئون تال ئۆرۈك، ئون ـ ئون بەش تال ئۈجمىنى دەپ...» بىر ھازادىن كېيىن يەنە قوشۇپ قويدى ئۇ، «ھەزرىتى ئاپاق خوجا ئەۋلىياغا قول بەرگەن كارامەتلىك سوپىدىن يەنە بىرى كەلدى، دەپ قالدى، بولمايدىغان بولسا...» گەرچە ئۇ، شۇنداق دەپ ئويلاۋاتسىمۇ، كۆڭلىنىڭ يەنە بىر يېرى ئاللىقانداق بىر ئوتلۇق زارىقىشتا تىترەيتتى. يۈز بەرگۈسى تەڭداشسىز بىر شېرىن مەستلىككە ئىنتىلىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ئالدىنقى سەۋەب بەك مۇھىم ئىدى ـ يۇ، لېكىن كېيىنكى تەلپۈنۈشتىن

زادىلا كېچەلمەيتتى...

مەپە ئىگەرچى مەھەللىسى ئىچىگە كىرگەندى. مۇشۇ مەھەللىدىن ئۆتسىلا... ئۇ بىردىنلا، چوغتالدىكى سايىت قازىنى ئەسلەپ قالدى. تۇنۇگۇن ئۇ ئالايىتەن ساۋۇت بەگنىڭ ھوزۇرىغا سالامغا كەلگەندى. ئۇنىڭ، تېگىدە گەپ بارەدىك بىلىنمىدىغان سىيلىق ئىلتىجالىرى بەگنى باشقىچە قىزىقتۇرۇپ قويۇۋاتاتتى. تاتلىق خىياللارغا ئەسىر قىلاتتى... شۇئان، بايىقى بېزىشلىرىنى ئەستىن چىقىرىپ، ئۆز مەنزىلىگە تېزرەك يېتىشنى ئىستەيتتى ئۇ.

ـــ ئوجمەلەر تۆكۈلمەككە باشلىدى. ئۆزلىرىگە ئاتىغان كىشمىش ئۆرۈكلەر پىشىپ ئولگۈردى. بەگ جانابلىرىنى ئەرتە باغ سەيلىسى قىلدۇرماق ئۈچۈن مەخسۇس چىللاپ كېلىۋىدىم. ئارىلىقنى يىراق كۆرمەي بىر بېرىپ بەرگەن بولسىلىرى، بۇ شورلۇق بېشىم ئاسمانغا تاقىشۇر ئىدى، ـــ دېدى سايىت قازى، تەكەللۇپلۇق سالام ـ سائەت ۋە ئەھۋال سورۇشىشلاردىن كېيىن، ساۋۇت بەگنىڭ ئالدىدا قول باغلاپ تۇرۇپ، ـــ ئەرزىمەس خىزمەتكارلىرىنىڭ ئىلتىجاسىنى ئىلىك ئالغايلا بېگىم.

ـــ سەيلىگە يەنە كىملەرنى چىللاپ قويدىلا ؟ ـــ بۇرۇتىنى چىمداپ تۇرۇپ سوردى ساۋۇت بەگ، سايىت قازىغا ئولتۇرۇش ئىجازىتى بېرىپ تۇرۇپ ۋە چاي ـ مەززەگە تەكلىپ قىلغاچ. ئۇ، تومۇر تۇتۇۋاتاتتى. بېرىش ـ بارماسلىقنى ئەمدىكى جاۋابقا قاراپ بېكىتمەكچى ئىدى.

ـــ يوقسۇ بېگىم، جانابلىرىنىڭ ئىجازىتىسىز بىروۋلارنى چىللىغىلى بولۇرمۇ؟ دەسلەۋالاسىدا ئۆزلىرى، ئۆزلىرىنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن سۆڭرە باشقىلارغا كېلۇر. كىملەر بىرلە جۈيلىرى كېلىشۇر، كىملەر بىرلە كېلىشمەس... بۇ ئۆزلىرىگە مەلۇملۇق. بۇ ئىشتا مۇبارەك ئېغىزلىرىغا قارايمىز، بېگىم، ـــ ئۇ، شۇنداق دەۋېتىپ، قات ـ قات كۆرپە ئۈستىدە بەدەشقان

قۇرۇپ ئولتۇرغان، قىزارغان، پارقىراق يۇزلىرىدىن كۆچ ـ قۇۋۋەت نۇرلىرى تەپچىپ تۇرغان بەگكە قاراپ قويدى. بەگ، پىيالىدىكى چايدىن بىر ئوتلام سۇمۇرۇپ قويۇپ، قويۇق بۇرۇتىنى ئويناپ ئولتۇراتتى. بۇ، ئۇنىڭ دىلىغۇل بولۇۋاتقىنى ئىدى. ئادەتتە ئۇ، مېھماندارچىلىققا ئاسانلىقچە بارمايتتى. ئۇ بارغان هامان ئاشۇ مەهەللە ـ ئايماقلاردا بايرام بولۇپ كېتەتتى. «ساۋۇت بەگ مەهەللىمىزگە كەپتىمىش.»، «ساۋۇت بېگىم كەپتۇ» دېيىشىپ، چوڭلار بىر ـ بىرلىرىگە خەۋەر يەتكۈزۈشەتتى. بالىلار، بەگنىڭ مەپىسى ۋە ئېتىنى كۆرۈپ بېقىش ئۈچۈن، بەگ چۈشكەن ئۆينىڭ ئەتراپىنى پەرۋانىدەك ئايلىنىشاتتى. بۇ، ساۋۇت بەگنىڭ ئاۋامغا زىيادە مېهرىبانلىقىدىن ئەمەس، بەلكى ناماننىڭ يۈرت ـ يۇرتلارغا مەشھۇرلىقىدىن ئىدى. مەشھۇر ئادەمنىڭ هەممىلا نەرسىسى مەشھۇردە!

ـــ مېنىڭ تازا تاۋۇم يوق تۇرىدۇ، سايىت قازى، ـــ دېدى ئۇ، كۆڭلىدىكى دىلىغۇللۇقىنى نېزىرقاشقا ئۆزگەرتىپ. ئۇ، سايىت قازىنىڭ جاۋابىدىن خىلىلا قانائەت تاپقان بولسىمۇ، يەنىلا ئۆز كېيىرىنى كۆرسەتكۈسى كېلىۋاتاتتى، ـــ بارسام، سەل هەرەج تارتىپ قالۇرمەنمىكىن؟

ـــ يوقسۇ، بېگىم، ـــ دېدى سايىت قازى دەرهاللا، ـــ كەمىنە زىيادە ئەتراپلىق تەييارگارلىق قىلماقنى دىلىمغا پۈكتۈم، ـــ ئۇ، بەگكە تېخىمۇ يېقىنلىشىپ، پەس ئاۋازدا دېدى، ـــ تاۋلىرىنىڭ تازا ئوبدان بولمايۋاتقىنىنى كەمىنە بىر قاراپلا بىلدىم. شۇل ۋەجىدىن، ئۆزلىرىگە ياقىدىغان، مەجەزلىرىنى تەڭشەيدىغان دورا ـ تەدبىرلەرنىڭ يولىنمۇ قىلىپ قويدۇم. قۇمغا كىرىشنى راۋا كۆرسىلىرى، ئۆزلىرىنى ئاپتاپتا كۆيدۈرمەي، تەشنالىقتا قالدۇرماي قۇمغا سېلىشنىڭ يولىنى قىلىمەن. شۇ كۈنلەردە قۇم راسا قىزىدى. بىزنىڭ چوغتالىنىڭ

قۇمدەك شىپائىي قۇملۇق ئۆزگە ئىقلىمدا زىنھار تېپىلماستۇر. ياق دېسىلىرى، ياغلىنىپ ئاپتاپقا قاقلانسىلىرىمۇ بولىدۇ. ئەرگە شىپالىق بېرىدىغان قوداي يېغى، ئېيىق يېغىدىن، يەنە ئۇنىڭ تال، بۆرەك، جىگەر دېگەندەك ئىچ ئەزالىرىدىن ئازراق تاپتۇرۇپ كېلىۋىدىم. ياغلانسىلا. ئىچ ئەزالىرىنى يەپ، قۇۋۋەت تاپسىلا. سىلىدەك، «ئىشقا» خۇمار ئادەمگە تازا دورا دېسىلە ئۇنى. دەرھاللا پايدا قىلىدۇ... بۇنىڭغىمۇ رايىلىرى بارمىسا، مەن يەنە ئۆزلىرىگە... ــ سايىت قازى قۇۋلۇق بىلەن ھىجايدى. ئۇ، پۇتۇن يۇز مۇسكۇللىرىغا كۈلكە يۈگۈرتۈشكە تىرىشقانلىقى ئۈچۈن، ئورۇق يۈزلىرى قورۇلۇپ، چۈشۈپ كەتكەن ئۇدۇل چىشلىرىنىڭ بەدرەڭ مىلىكلىرى كۆرۈنۈپ قالدى.

ــ «دەرھاللا پايدا قىلىدۇ» دەپ قالدىلىغۇ قازى ئاخۇنۇم، ــ ئاڭلىغان گەپلەرنىڭ ئۆزىگە ياقىقان جۈملىسىنى تەكرارلىدى بەگ. ئەمەلىيەتتىمۇ ئۇنىڭغا ئەڭ ياقىدىغىنى مۇشۇ ھەقتىكى گەپلەر، مۇشۇنداق ئىشلار ئىدى، ــ دەرھال پايدا قىلسا، ئادەمنى قىيناپ قويۇرمىكىن؟

ــ كەمىنە خىزمەتكارلىرى ئۇنىڭ يولىنىمۇ قىلىپ قويۇغلۇق، ــ ساقاللىق ئېڭەكلىرىنى سىيلاپ تۇرۇپ، مەككارلىق بىلەن جاۋاب بەردى سايىت قازى ۋە پىخىلداپ كۈلدى.

ــ ئۇنداقتا، خاتۇن خەق، بالا ـ چاقا دېگەنلەرنى ئالمايلا باردىغان گەپمۇ ـ نېمە؟ ــ بەگ ئەمدى رەسمىي قىزىغاندەك قىلاتتى. كۆپۈشكەن تومۇرلىرى، ئۇرغۇپ تۇرغان قانلىرى، ئويغانغان شەھۋەتلىرى ئۇنىڭ بېرىشىغا مەدەت بېرىپ تۇرۇۋاتاتتى.

ــ كۆڭۈللىرىگە كەلمىسە، دورا قىلىدىغان يەرگە يالغۇز بارغانلىرى ئەۋزەل...

سايىت قازى، بەگنىڭ ئۆز ھۇزۇرىغا بېرىشقا ماقۇل

بولغانلىقىغا ئەمدى رەسمىيلا ئىشەندى. «شادى دەرۋىش: كەمىنە، ئول بەگلىرىنىڭ خوجىسى ـ پەيلىنى پەملەپ بولغانمەن. ساۋۇت بەگ كېلىشكە بەك ئۇنىمىسا، بىر ئامالالار بىلەن خاتۇن خەقنىڭ، بولسا، تازا قاملاشقان خاتۇنلارنىڭ گېپىنى چىقارسىلا، دەپ بىكار ئېيتمىغان ئىكەندە!» دەپ ئويلىدى ئۇ، تىترەۋاتقانىدەك كۆرۈنۈۋاتقان بەگكە كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويۇپ. ئارقىدىنلا پۈرسەتنى چىڭ تۇتۇپ، باشقا غەرەزلىرىنى ئېيتتى.

ـــ خاس مەشغۇلاتلىرى ئەلۋەتتە ئايرىمچە بولغۇسى، بېگىم، ـــ دېدى سايىت قازى يەنە، ـــ ئەمما لېكىن، نەغمە ـ ناۋا، سۆھبەت ـ سامالارنى بىر ئادەم بىرلە قىزىتىپ بولماس. شۇڭا دەيمەنكى، كۆڭۈللىرى تارتقان بىرەر ـ يېرىم مېھمانلىرى بولسا...

ـــ بايا دېدىلىغۇ... دورا قىلىمەن دەپ بارغاندا، ئادەم يانداپ نە قىلاي؟... ـــ سايىت قازىغا مەنىلىك قاراپ قويدى بەگ، ـــ ئىچىم پۈشۈپ قالغۇدەك بولسا، سىلىنىڭ چوغتالدا مۇھەممەت دامواللام دەپ، يۇرت كەزگەن، نەزمە پۈتىدىغان بىر ئىمام بارغۇ، شۇنىڭغا خەۋەر بېرىپ قويسىلا. ياقا يۇرتلاردا كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىنى دەپ بېرىپ، ئىچ پۈشۈقۇمنى ئالۇر.

ـــ ئۇ... ئۇ، كاللىسى زىيادە ئېلىشەڭگۇ بىر بەندە، بېگىم، ـــ دېدى سايىت قازى دەرھاللا، ـــ نەغمە ـ نەۋا، كەيپى ـ ساپا... دېگەننى تازا ياقتۇرۇپ كەتمەيدۇ. بۇرۇنلاردا ساز دېگەنگە جان دەپ يېپىشار ئىكەن. شۇ كۈنلەردە، بۇنداق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولغان ئادەملەرنىمۇ بەك يامان كۆرەر بولدى. بۇ، نەۋا قىلىپ، خۇش كەيپ بولىدىغان ۋە ئانىڭ پەيزىنى سۈرۈدىغان چاغ ئېمەس، دېگۈدەك پەتىۋالىرىدا ھېمىشە. ھازىر نېمىشقا بولمايدۇ، خۇش كەيپ بولىدىغان ۋاقىت زادى قاچان؟ بۇنى ھېچكىشى بىلىپ بولمايدۇ. ئۇنىڭدىن سوراشقىمۇ ئىمكان يوق. سىلىگە دېسەم، مەھەللىدىكى بار دەردلەر شۇنىڭدىن كېلىۋاتىدۇ، بېگىم.

ئۇنىڭ دەرىدىن، ئەبەيدۇللا ئىمام ئىلىشىپ سارىڭ بولاي دېدى. بىر ئۇلا ئەمەس، مانا بىزلەرمۇ...

ــ ھەرقانچە پەتىۋاچى، پىتنىچى بولسىمۇ، ئۆز يېرىمىزنىڭ ئادىمى كەلگۈندى سوپى ـ دەرۋىشلەردىن ياخشىراقتۇر، قازى؟

كۈتمىگەن بۇ سوئالدىن، سايىت قازى گاڭگىراپ قالدى. ئۇ، بەگنىڭ كەيپىنى بۇزۇپ، ئىشنى خېمىغا ياندۇرۇپ قويۇشتىن ئەنسىرەيتى. شۇڭا، دەرھاللا ماسلاشتى:

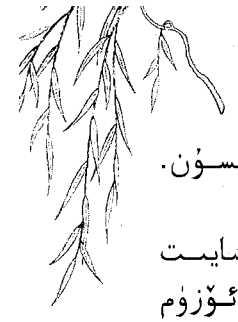
ــ بەرھەق. دېگەنلىرى ئورۇنلۇق، بېگىم، ــ دېدى ئۇ، ئۆز قارىشىنىڭ ساۋۇت بەگنىڭكى بىلەن مۇتلەق بىردەكلىكىنى كۆرسەتمەكچى بولغاندەك، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ، ــ شۇغىنىسى، ئۇ ئادەم...

ــ بولدى، بولدى، ــ دېدى بەگ، تولا گەپ قىلىشنى خالىمايمەن، ــ ئۇل زاد بىرلە پىيازلىرى گىچ ـ گىچ بولسا، ئۆزلىرى خاھلىغان نامدار ـ مۆتىۋەرلەرنى خەۋەرلەندۇرۇپ قويسىلىرىمۇ مەيلى. مەھەللە چوڭلىرى بارغۇ يەنە؟ باسىت مۇفتى دەيمىز، قاسىم مۇھتەسىپ دەيمىز...

ــ ئۇلار... ئەلبەتتە ئۇلارمۇ بولىدۇ. ھەر تەرەپلىمە ئېھتىياج ـ خاھىشلىرىنى نەزەردە تۇتقاندا، ئۆزلىرىگە ئولپەت بولالايدىغان ئەڭ يارامليق نامزاتلار: شەيخ سوپى، شادى دەرۋىش، ئەبەيدۇللا ئىمام، يانە بەكرى دەرۋىشلەر ئېرۇر، بېگىم.

ــ ساپلا سوپى ــ دىنىي زادلاردىن ئىكەن، ئۇلار بىلەن قانداقسىگە؟...

ــ خاتىرجەم بولغايلا، بېگىم. بۇ ئىشنى دەل شۇلار بىرلە مەسلىھەتتە قىلغانمىز. يانە، ھۈسەينخان ئاتلىق بىر كاتتا سوپى يۇرتىمىزغا قەدەم باستىلەر. ئۆزىنىڭ بايان قىلىشىغا كۆرە، ئاپاق خوجا پىرىمنىڭ قولىنى تۇتقان، ئول كەرەملىكتىن يەتكۈچە دۇئايى ـ رىزالىق ئالغان ئۇلۇغ زاد ئىكەن. ئۆزلىرىدىن قالسا، يانە بىر ئەزىز مېھمانىمىز شۇل زاد بولۇر.

ـــ ئۇنداق بولسا، بوپتۇ ئەمسە، دېگەنلىرىدەك بولسۇن. خۇدا خالىسا، تەشرىپ بۇيرۇش نېسىپ قىلۇر.

ـــ رەھمەت، بېگىم! ـــ ئورنىدىن دەرھالا تۇردى سايىت قازى، ـــ رەھمەت! ئەرتە، ئىمكان بار ئالدىلىرىغا ئۆزۈم كېلۇرمەن. تەسادىبەن، تەيىارگارلىققا ئالدىراپ قالغۇدەك بولسام، مەھەللە چوڭلىرىدىن بىرى ئۆز ئورنۇمدا ھۇزۇرلىرىغا كېلۇر، بۇنى كۆڭۈللىرىگە ئالمىغايلا، بېگىم. شۇل زاد ئۆزلىرىگە يول باشلاپ بارغۇسىدۇر. ھۇسەينخان سوپى ھەزرەت، يانە بىزلەر خانەمىزدە ئۆزلەرنى تۆت كۆزدە كۈتۈرمىز. ئول زاد بىرلە دىدارى مۇلاقەتتە بولسىلىرى، جانلىرى يايراپ كەتكۈسىدۇر...

مەپە يەڭگىل تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى. دېمىقتا نەپسى قىسىلىپ بېرىۋاتقان ساۋۇت بەگ، بىردىنلا تۇنۇگۈنكى سۆھبەتنىڭ ئاخىرقى جۇملىلىرىنى تەكرارلاپ قويدى: «ئول زاد بىرلە دىدارى مۇلاقەتتە بولسىلىرى، جانلىرى يايراپ كەتكۈسىدۇر...»

«دېمەككى، ئۇلارچە، بولغۇسى مۇلاقەتتىن، ئۇلارنىڭ، ئول سوپىنىڭ ئەمەس، مېنىڭ جېنىم يايرىغۇدەك ئەمسە؟» ئاچچىق بىلەن شۇنداق دېدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، «بىر كەلگۈندى سوپى ـ قەلەندەر بىلەن دىدارى ـ ئەسرار بولغىنىم سەۋەبلىك خۇشھال بولسام بولغۇدەك ـ دە! تۇنۇگۈن بۇ ئىباراتلارغا نە ۋەجھىدىن كۆڭۈل قويمىدىم؟ سىلىگە دورا تەيىارلىدىم... دېگەنلىرى قۇلۇقۇمغا كىرىپتۇ ـ يۇ، ئۆزۈمنىڭ ئاشۇ قاسىاق، گېزەندى سوپىدىن تۆۋەن كۆرۈلگىنىمنى ھېچ سەزمەپتىمەن. مېنىڭ مۇشۇ مىجەزىمنى ـ زە!... ئاشۇ تىرناقچىلىك بىر مەھەللىنىڭ قازىسى بولغان سايىت قازى جېنىدا مېنى!...»

ئۇنىڭ ئېزىقلىرى يەڭگىل غۇچۇرلىدى. يىراقلارغا تىكىلىپ تۇرغان يوغان كۆزلىرى غەزەپلىك قىسىلدى...

«كەينىمگە يېنىپلا كەتسەمچۇ؟» بىردىنلا شۇ خىيال كاللىسىدا ئەگىدى ئۇنىڭ، «سوپىلار سېپىگە قوشۇلۇپ كەتكەن ئاشۇ ئىمام، مۇفتى، قازى دېگەن نېمىلەر بىلەن بىر داستىرخاندا ئولتۇرغۇچە، بارمايلا قويسام؟...» ئاردىدىن بىرقانچە تېنىق ۋاقىت ئۆتۈپ، خىيالىدىن يەنە ياندى، «بولدىلا، يولۋاس ئىزىدىن يانماس، يىگىت سۆزىدىن دەپتىكەن. چوپچوڭ بىر يۇرتنىڭ بېگى تۇرۇپ لەۋزىمدىن يېنىپ يۈرسەم دۇرۇس بولماس. يەنە كېلىپ، تېخىمۇ مۇھىمى، سوپىلارنىڭ زامانى بولۇپ كەتتىغۇ بۇ. ئاپاق خوجامغا قول بەرگەن سوپىدىن بىرى كەلدى دەپ قالدى. ئاپاق خوجا دېگەن ـــ خان. شۇل زاماندا بەگ بولىمەن دېگەن كىشى ئول زادقا سەل قاراپ بولماس. باراي، بېرىپ باقاي. دېتىمگە ياقمىسا، بىر گەپ بولۇر...»

مەپە قويۇق دەرەخزارلىقلارنى، يۇلغۇن، قومۇشلۇقلارنى ئارقىغا تاشلاپ، يولنى داۋام قىلىپ باراتتى. ساۋۇت بەگ، ئۆز ئىلكىدىكى بۇ مەنزىرىلەرنى تۇنجى قېتىم كۆرۈۋاتقاندەك، مۇڭ ۋە ھەيرانلىق ئىچىدە ئەتراپقا باقاتتى. قارىغانسېرى، كۆرۈنگەن مەنزىرىلەر ئۇنىڭ دىل ئارامىنى بۇزۇپ، تىنچ كۆڭلىگە غەشلىك كەلكۈننى باشلاپ كېلەتتى. بولۇپمۇ، تېرىلماي تاشلىۋېتىلگەن بويلام ـ بويلام يەرلەردىكى ئېگىز ئۆسكەن ئوتلار، ئۇنىڭغا قاناقتۇر بىر ئاچارچىلىق ۋەھىمىسىنى ئەسلىتەتتى. ئۇنىڭ، ئۆيىدىن چىققاندىن بېرى كۆرۈۋاتقىنى، پۈتۈنلەي ئوت ـ چۆپ بېسىپ كەتكەن، كۆكتات ـ زىرائەتلەردىن ئەسەرمۇ بولمىغان تاشلاندۇق يەرلەر ئىدى. بۇنداق كېتىۋەرسە، يۇرتنى ئاچارچىلىق باسمامدۇ. ئاچارچىلىققا يەم بولغان يۇرتنى تۇتۇپ تۇرغىلى بولسۇنمۇ؟

ئۇ، ئېغىر ـ ئېغىر نەپەس ئالدى. يىراق ـ يىراقلارغىچە سوزۇلۇپ ياتقان تاشلاندۇق يەرلەردىكى رەتسىز ئوت ـ چۆپلەر، ئۇنىڭ كۆزىگە ساپايە سوقۇپ، جەررە سېلىۋاتقان ساناقسىز

قەلەندەر ـ دەرۋىشلەر بولۇپ كۆرۈندى. ئۇلار دېھقانلار ئىدى. ئۆز يەرلىرىنى پايخان قىلىپ، نان بەرگەن ئېتىزلىرىدىن ۋاز كېچىپ تۇرۇپ سوپىلىق قىلىۋاتاتتى. قېرىلار، ياشلار، ھەتتا گۆدەك بالىلار... ھە ـ ئە، ئۇلار بەك كۆپ كىشىلەر ئىدى.

«جاھان نېمە بولۇپ كەتتى؟» ئىختىيارسىزلا قاينىدى ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە، «ھەممىلا ئادەم ئۆي ـ ۋاقا، يەر ـ زېمىنلىرىنى تاشلاپ، سوپى ـ دەرۋىش بولۇۋالسا، قانداق گەپ بۇ؟ زادى...»

ئارقىدىنلا ئۇ، ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قاراپ قويدى. تۇيۇقسىز دېيىلىپ كەتكەن ئىچكىي نارازىلىقلىرىدىن چۆچىدى. بىلەتتىكى، ئۇ، تۇنۇگۈن، بۈگۈنكى تەجرىبىسىز، ياش بەگلەردىن ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئىدراك ۋە تەجرىبىلىرى، ئۆتكەن خانلارنىمۇ، شۇ زامانىنىڭ خانىنىمۇ مەنپەئەت نۇقتىسىدىن خېلى ئوبدانلا دىتالاپ ئۇلگۇرگەنىدى. «سۇنىڭ ئېقىشىغا، تۇكنىڭ يېتىشىغا» ئىش كۆرۈش ـــ ئۇنىڭغا ئۆلمەس مىزان بولۇپ كۆرۈنەتتى. شۇنچە زامان كۈچ ۋە سېھرىنى يوقاتمىغان بۇ ئەڭگۈشتەر سۆز، ئەمدىلىكتە ئۇنتۇلۇپ كەتسۇنمۇ؟ ياق، يەنە ياشايدۇ بۇ سۆز! ئۇ، شۇ زامانىنىڭ كونا، مەرتىۋىلىك بېگى بولۇش سۈپىتى بىلەن، زامان ۋە خانلار خۇسۇسىدا يېتەرلىك مەلۇماتقا ئېگە ئىدى. زامانىنىڭ بارلىق تاجى ـ مەنسەپدارلىرىغا ئوخشاشلا، كۆڭلىدىكىنى بىرەرسىگە تىنمايتتى ـ يۇ، ھەممىنى بىلىپ، دىتلاپ باراتتى...

سەئىدىيە خانلىقىنىڭ كېيىنكى ئۆمرى گوياكى تاماخور بولۇپ قالغان قېرى ئادەمنىڭ ئۆمرىدەكلا دىلىغۇلۇق ۋە ئۇمۇنۇش ئىچىدە ئۆتتى. بالىلارنىڭ مۆكىمۆكۈلەڭ ئويۇنىدا بىرده ئۇ بالا، بىرده بۇ بالا مۆكۈپ ۋە تۇتۇلۇپ تۇرغىنىدەك، سەئىدىيە ئاتلىق بۇ شاھلىق ئويۇنى سەھنىسىدىمۇ پادىشاھلارنىڭ ئورنى زادىلا ئىسسىمىدى. بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى مەيدانغا چىقىپ تۇردى. تۇنۇگۈن سەلتەنەت سۈرگىنى بۈگۈن مەھبۇسقا

ئايلاندى. تۇنۇگۈنكى مەھبۇس بۇگۈن شاھ بولدى. بىراق، بىرلا ئىش زادىلا ئۆزگەرمەيتتى: قايسىبىر خان شاھلىق تەختىگە چىقسۇن، ئوخشاشلا، خانلىق ئۇچۇن ئاجايىپ ۋەدە ـ ئەھدىلەرنى بېرەتتى. ئاۋام ۋە دۆلەتكە، تارىختا ھېچبىر شاھ قىلىپ باقمىغان ئىشلارنى ۋەدە قىلاتتى. پۇقرالار ئېغىر تىنىشاتتى. خانلىق، يېڭى شاھقا ئۇمىد بىلەن باقاتتى. بىراق، ئاردىدن «ئۇھ» دەپ تىنغۇدەك ۋاقىت ئۆتمەيلا، يەنە بىر خان پەيدا بولاتتى ـــ ھېچ كۇتمىگەن بىرى باش كۆتۈرەتتى. خانلىق، ئۇمىد كۆزىنى ئامالسىز ھالدا يېڭى خانغا تىكەتتى...

ئاق تەقىيلىقلەر ۋە قارا تەقىيلىقلەردىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەزھەپ خانلىق تېررىتورىيەسىدىكى ئاساسلىق ئىككى چوڭ كۈچ بولۇپ قالغان بۇ دەۋردە، شاھلار ۋە ئۇلارنىڭ جەمەتلىرىمۇ ئۆز مەنپەئەتلىرىدىن كۆرە، مەلۇم بىر گۇرۇھنىڭ ۋەكىلى، جارچىسىغا ئايلىنىپ بولغانىدى. ئەمدىلىكتە، قايسىبىر خان تەختكە چىقىشنى، ئۇزاق سەلتەنەت سۈرۈشنى نىيەت قىلسا، ئالدى بىلەن ئۆزى ۋەكىللىك قىلغان مەزھەپنىڭ مەنپەئەتىگە ئۇيغۇن سىياسەت يۈرگۈزۈشى ھەم ئۇنىڭ تەڭداشسىز ئىجتىمائىي تەسىرگە تايىنىشى كېرەك ئىدى. ئۇنىڭسىز، ھەر قانداق بىر شاھ، شاھزادە تەختكە ئولتۇرالمايتتى. سەلتەنەتنىمۇ تۇتۇپ تۇرالمايتتى.

1670 ـ يىلى، ئىسمائىلخان قارا تەقىيلىق خوجىلارنىڭ قوللىشى بىلەن سەلتەنەت تەختىگە چىقتى. بۇ، قارا تەقىيلىقلەرنىڭ ئاق تەقىيلىق غوجىلار گۇرۇھىنى يەنە بىر رەت قاتتىق مەغلۇپ قىلىشى ئىدى. ئىسمائىلخان ئاۋۋال ئاقسۇنى ئىگىلىدى. يەر، سۇ، ھاۋا شارائىتى، بۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەلگەن نىسپىي بايلىقاتچىلىق ۋە ئاۋام روھىدىكى ئۆزگە مايىللىق، ئۇنىڭ بۇ يۇرتنى ئىستىھكام قىلىشىغا سەۋەب بولغانىدى. ئۇ تەختكە چىقىپلا، ئۆزىنى يېڭىباشتىن ئوڭشىدى. كىشىلەر

كۆڭلىنى ئۆزىگە مايىل قىلىپ، يۈرتتا ئەمىلىك ئورنىتىشقا تىرىشتى. ئوزۇق ـ تۈلۈك، ئات ـ ئۇلاغ، قورال ـ ياراغ يىغىشنى تېزلەتتى. ئاق تەقىلىق خوجىلارنى ھاكىمىيەت سەھنىسىدىن ئۈزۈل ـ كېسىل يوق قىلىش ئۈچۈن، قوشۇنلىرىنى تېزلىكتە تەرتىپكە سالدى. ئاقسۇ ئاتلىق بۇ كۈچلۈك ئارقا سەپ بازىسىغا تايىنىپ، قەشقەر ۋە يەركەنلەرنى بىر يولىلا قولغا كىرگۈزمەكچى بولدى. ھۈجۈم قىلدى. قەشقەرنىمۇ، ئوردا شەھىرى يەكەنىنىمۇ ئالدى. ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ مۇرىت ـ مۇخلىسلىرى قاتتىق باستۇرۇلدى. ئاق تەقىلىق خوجىلارنىڭ مىڭلىغان مۇرتلىرى قان دېڭىزىغا غەرق بولدى. يەنە نەچچە مىڭلىغان مۇخلىسلىرى تەرەپ ـ تەرەپلەرگە پىتىراپ قاچتى. ئاپاق خوجىنىڭ يۈرتنى تاشلاپ قېچىشى ۋە ئىسمائىلخانىنىڭ تولۇق غەلىبىسى بىلەن بۇ قېتىمقى جەڭ ئاخىرلاشقان بولدى. بىراق، پۈقرالىرىنىڭ تەڭدىن تولىسى سوپىلىققا بېرىلگەن بۇ ئەلنى ئىداره قىلىش ئاسانغا توختىمىدى. خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ، كۈچار... لاردا سوپىلىق ئەۋج ئېلىپ، ھېسابسىز تېرىلغۇ يەرلەر ئاق تاشلۇۋېتىلگەنىدى. ھەممىلا يەرنى نامراتچىلىق، موھتاجلىق قاپلاپ تۇراتتى. ھەل قىلىشنى كۈتۈپ تۇرغان مەسىلىلەر ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ ئىدى. شۇنداقتىمۇ، بۇ مۇبارەك سەلتەنەتنى داۋام ئەتكۈزمەي بولمايتتى. ئىسمائىلخان بارلىق ئەقىل ـ پاراسىتى، زېھنىي ـ قۇۋۋىتىنى ئىشقا سېلىپ باقتى. ئۆزى زىيادە ھەشەم ـ دەرەملەردىن قول ئۈزدى. ئادالەت ۋە خەلقپەرۋەرلىكنى ياقلايدىغان بىر يۇرۇش سىياسەتلەرنى تۈزۈپ، يولغا قويدى. شۇغىنىسى، ۋەيران بولغان ئىگىلىك تېز ئارىدا ئەسلىگە كېلىدىغاندەك ئەمەس ئىدى. سوپىلىق، نامراتلىق ۋە قاشاقلىق يەنىلا ھەممە يەردە ھۆكۈمران بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. زەبەردەست كىشىلەر يەر تېرىمايى، نەم يەرگە كۆكسىنى يېقىپ، «ئالىلا، ئالىلا!» دەپ يېتىشاتتى. بىر ئائىلىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقىشقا تېگىشلىك

يېگىتلەر، ساپايە سوقۇپ، يۇرت ـ يۇرتلاردا تىلەپ يۈرۈشەتتى. يوللاردا، بازاردا ۋە مازارلاردا ئاۋۋالقىدەكلا «ھۇ ـ ھەي!»، «ھۇم، ئاللاھ ـ ھۇم!» سادالىرى ياڭرايتتى. سان ـ ساناقسىز مۇساپىر بالىلار، كېسەل تېمىپ تۇرغان بىچارە كۆزلىرىنى ئۆتكەن ـ كەچكەنلەرگە يېلىنىش بىلەن تىكىشەتتى. ئورۇق قوللىرىنى ئىلتىجا بىلەن ھەرياقلارغا سوزۇشاتتى...

ئىسمائىلخان سەلتەنىتىدە كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە 8 ~ 10 يىللار ئۆتۈپ كەتتى. بۇ ۋاقىت ئىچىدە، گەرچە نامراتلىقنى تەلتۆكۈس يوق قىلىش ئىشقا ئاشمىغان بولسىمۇ، ئاۋام ۋە تارىخ بىر ئىشقا كۆز يۇمالمايتتى. ئۇ بولسىمۇ، بۇ دەۋردە، جەمئىيەتتە نىسپىي ئەمنلىك ۋە ئادىللىق ئورنىتىلغانىدى.

ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەي، ئويۇنچى پەلەكنىڭ تېنىمسىز چاقى ئاق تەقىلىق سوپىلارنىڭ قۇياشى يۇزىگە توغرىلاندى. يەنە بىر يېڭى ۋە دەھشەتلىك ئويۇننىڭ پەردىسى ئېچىلدى.

مىلادىيە 1678 ـ يىلى، نەق بۇگۈنكى ئايلاردا ـــ جەمادۇل ئاخىرىلىرىدا، مۇشۇنداق ئالتۇن پۇرسەتلەرگە چىش بىلەپ تۇرغان غالدان قۇنتەيجى، ئاق تەقىلىق خوجىلارنىڭ سەرداری ئاپاق خوجىنىڭ بۇاستە يول باشلىشى بىلەن، يۇزمىڭلىغان قالماق لەشكەرلىرىگە باش بولۇپ مۇز داۋاندىن ئۆتتى ۋە سەئىدىيە خانلىقىنىڭ گۈھەر زېمىنى بولغان ئاقسۇ دىيارىغا باستۇرۇپ كەلدى. خانلىقنىڭ ئاخىرقى ئۆمرىدىكى شىددەتلىك ئېلىشىش مۇشۇ كۈندىن باشلاندى. بۇلاڭ ـ تالاڭ ۋە باسقۇنچىلىقلارغا ۋەدە قىلىنغان بۇ ئۇرۇش، مۇشۇ خىل ھەقسىز نېسىۋىگە كۆنۈككەن قالماق لەشكەرلىرىنى گویاكى قۇترىغان يۇڭا توڭگۇزلارغا ئايلاندۇرغانىدى. ئىلگىرىكى ئۇرۇش جاراھەتلىرىدىن تېخى قۇتۇلالمىغان، نامراتلىق، قاششاقلىق دەردىدە ئىڭراۋاتقان خەلقە ھمايىچى بولغان خانلىق، ھەرقانچە قىلىپمۇ ئاقسۇنى ئۆز ئىلكىدە ساقلاپ قالالمىدى. ئاتلىرى

ئورۇق، ياراق ـ جابدۇقلىرى پېتەرسىز، ئۇنىڭ ئۇستىگە، ياۋغا سېلىشتۇرغاندا، سان جەھەتتىن تولىمۇ ئاز بولغان خانلىق لەشكەرلىرى تۇنجى ئېلىشىشتىلا ئېچىنىشلىق مەغلۇبىيەتكە دۇچار بولدى. تېز مەغلۇپ بولۇشنىڭ يەنە بىر سەۋەبى شۇ ئىدىكى، ھېيلىگەر ئاپاق خوجا ئىچكىي ـ تاشقىي جەھەتلەردىن ماسلىشىشنى ناھايىتى ئەتراپلىق ئويلاشقانىدى. ئۇ، نەچچە ئايلاردىن بېرى ئەۋەتىپ تۇرۇۋاتقان مەخپىي چاپارمەن، كۆز ـ قۇلاق ۋە قۇتراتقۇچىلار، قالماق لەشكەرلىرىگە ئىچكىي جەھەتتىن كۆچلۈك ماسلاشتى. ھەتتا ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتىپ ئۇلگۇرمىگەن نامرات خەلقنىڭ خېلى كۆپ قىسمى بايلىق ۋە يەر ھەققىدىكى قورۇق ۋەدىلەرگە ئىشىنىپ، ئەتراپلىرىدىكى ئاپاق خوجا مۇخلىسلىرىغا قوشۇلۇپ، خانلىق لەشكەرلىرىگە تېغ كۆتۈرۈپ چىقىشتى. ئىچكىي ـ تاشقىي جەھەتلەردىن ماسلىشىپ ئېلىپ بېرىلغان بۇ ھۇجۇمدا خانلىق تەرەپدارلىرىنىڭ جەسەتلىرى تاغدەك دۆۋىلەندى. شەھەر ۋە يېزىلاردا قانلار دەريا بولۇپ ئاقتى...

قالماق لەشكەرلىرى بۇلاڭ ـ تالاڭدىن ئېرىشكەن ئولجىلىرىدىن مەست بولۇشۇپ يۇرگەن شۇ دەملەردە، بۇ قانلىق ئويۇنىنىڭ باش رولچىلىرى بولغان ئاپاق خوجا ۋە غالدان قۇنتەيجىلەر، ئېرىشكۈسى تېخىمۇ زور نەتىجىلىرىدىن لەززەتلىنىپ بېرىشاتتى. ئاپاق خوجا ئۆز پاراسىتى ئۈچۈن روھ ئېكىنىزارلىقىغا مەسئۇلىيەتنى ئىدى. سەئىدىيە چېگرىسىدىن قوغلاپ چىقىرىلغاندىن كېيىن، دالاي لامانىڭ ھۇزۇرىغا پاناھلىق تىلەپ بارغانلىقى بەك توغرا تالاش بولغانلىقىنى، ساداقەتنى بىلۇرۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ ئاياغلىرىنى ئىتتەك يالاپ، بوسۇغىسىغا پىشانىسىنى يېقىپ كېچە ـ كۈندۈزلەپ ياتقانلىقىنى، بۇنىڭ بەدىلىگە، ئۇنىڭدىن غالدانغا قارىتا مەكتۇپ ئېلىۋالغانلىقىنى، بۇلارنىڭ ھەممىسى

ئەرزىيدىغان ئىش ـ ھەركەتلەر ئىكەنلىكىنى رازىمەنلىك ئىچىدە ئويلاپ ماڭاتتى. ئاخىرقى لەززەت بىرلا ئىدى: ئىسمائىلخاننى يوق قىلىش. ئۇنىڭ ئورنىغا خان بولۇش! ئۇ، بۇ ئارزۇسىغا كۈنسېرى يېقىنلىشىپ كېتىۋاتاتتى. غالدان قۇنتەيجىنىڭ يەتمەكچى بولغان مۇددىئاسى ۋە ئۇنىڭدىن كېلىۋاتقان خۇشبۇي لەززەتلەر بولسا تېخىمۇ كۆپ ھەم كۈچلۈك ئىدى. ئالدى بىلەن ئۇ، بۇ يۇرۇشى ئارقىلىق، ئۆزى چوقۇنىدىغان مەنىۋى ئۇستازى دالاي لامانىڭ تەلىپىنى بەجا كەلتۈرگەن بولاتتى. بۇنىڭ بىلەن، ساداقەتمەن شاگىرت ئىكەنلىكىنى نامايەن قىلالايتتى. ئۇنىڭدىن قالسا، ئايىقىغا باش قويۇپ كەلگەن مۇسۇلمان سەردار ئاپاق خوجىنىڭ ئىلتىماسىنى قوبۇل ئەتكەن سانىلاتتى. بۇ ئارقىلىق بىر ساداقەتمەن ھەم كۈچلۈك قوللىغۇچىغا ئىگە بولاتتى. ئەڭ مۇھىم ۋە ئاداققى مەقسەت ــ ئۇزاقتىن بېرى كۆز تىكىپ يۈرگەن بۇ زېمىنغا خوجا بولۇش غەرىزى بولسا، يۇقىرقى ھادىسەن ئىككى سەۋەب ۋاستىسىدە بىراقلا ئىشقا ئاشاتتى. ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم ۋە ئۇزاقتىن زارىقىپ كۈتكەن مەقسىتى دەل مۇشۇ ئىدى. بۇ مەقسەتكە تولۇق يەتسە، ھالسىراپ قېلىۋاتقان جۇڭغار خەزىنىسى ئالتۇن ـ كۈمۈش، بايلىق ـ لازىمەتلىكلەرگە تولۇپ كېتەتتى. قەرەللىك كېلىپ تۇرىدىغان ئولپان ۋە سوۋغا ـ سالاملاردىن ئۇنىڭ لەشكىرىي كۈچى زورىيىپ، ھاكىمىيەتنى مۇستەھكەم تۇتۇپ تۇرغىلى، چېگرىنى كېڭەيتكىلى، بېيجىڭدىن كېلىۋاتقان بېسىم ۋە تەھدىتلەرگىمۇ كۈچلۈك تاقابىل تۇرغىلى بولاتتى. ئىلگىرىكى چاغلاردا، جۇڭغار لەشكەرلىرىنىڭ ئاجىزلىقى سەۋەبلىك، ئۇنىڭ ئۇرۇنۇشلىرى مەغلۇپ بولۇپ، بۇ گۆھەر زېمىندىن كۆپ قېتىم قوغلاپ چىقىرىلغانىدى. مانا ئەمدى بۇ مەقسەتكە يېتىشىنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەنىدەك قىلاتتى. مەقسەت مەنزىلىنىڭ يورۇق يۈزى يېقىنلا يەردىن كۆرۈنۈپ تۇرۇۋاتاتتى. ئېھە، ئاپاق خوجا، ئۆز ئىختىيارى بىلەن كەلگەن

بايلىق ئەلچىسى. ئەمدى سەن غالدان خەزىنىسىنىڭ ئەبەدىيلىك غالچىسى. ئېگەڭ سېنى قوللاپتۇ، خۇش بول، غالدان!...

سەئىدىيە خانلىقىدىكى مۇھىم بىر ئۆتەڭ دەريا ـ دەريا قانغا بويالغاندىن كېيىن، باشقا يۇرتلاردىكى خەلقنىڭ قارشىلىق روھىغا ئېغىر دەز كەتتى. ئاۋام، لەشكەرلەرگە ھەمنەپەس بولۇشتىن ھەزەر ئەيلەيدىغان بولۇپ قېلىشتى. خانلىق لەشكەرلىرى بولسا، زۆرۈر بولغان ماددىي ۋە مەنىۋى ياردەملەرگە يېتەرلىك دەرىجىدە ئېرىشەلمىدى. بۇ يەردە يەنە شۇنىمۇ قىستۇرۇپ ئۆتۈش ئارتۇقچە ئەمەسكى، ئاپاق خوجىنىڭ قۇتراتقۇ مۇخلىس ۋە چاپارمەنلىرى باسقۇن قىلىنغۇسى يۇرتلارغا ئالدىن بېرىپ، ئاۋامغا دەھشەت سالىدىغان، ئۆزىگە مايىل قىلىدىغان تەرغىباتلارنىمۇ قىلىپ ئۇلگۈرگەنىدى. شۇ تۈپەيلى، خانلىق تەرەپ كۆپ تېرىشچانلىقلارنى كۆرسەتكەن بولۇشىغا قارىماي ئاتۇش، قەشقەر، يەكەن، قاغىلىقلاردىكى ئۇرۇشمۇ ئاقسۇدىكى بىلەن ئوخشاش نەتىجىلەندى. ئىسمائىلخان بىر مەزگىل تىركەشكەن بولسىمۇ، لېكىن ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭ، ياق، 165 يىل دەۋران سۈرگەن سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سەلتەنەت قۇياشى يەنىلا زاۋاللىق قۇچىقىغا باش قويدى. چۆل ـ باياۋان، يول ـ يوللاردا قالماق لەشكەرلىرىگە قارشى پىداكار ئەزىمەتلەرنىڭ ساناقسىز جەسەتلىرى تاشلىنىپ قالدى. خانلىق زېمىنىنىڭ ھەممىلا يېرى ئۆچمەس قان دېغى بىلەن بويالدى. جانىي ئالىقانغا ئېلىپ قويۇپ ئۇرۇش قىلغان خانمۇ ئەسىرگە ئېلىندى. ئاپاق خوجىنىڭ كۈچلۈك تەلىپى بىلەن، ئىسمائىلخان ۋە ئۇنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتى سەئىدىيە خان جەمەتى بىلەن قوشۇلۇپ ئىلىغا سۈرگۈن قىلىندى. مۇشۇ كۈندىن ئېتىبارەن، بۇ زېمىندا ئاپاق خوجا ۋە ئۇنىڭ خىش ـ ئەقرىبالىرى بولمىش خوجىلارنىڭ ئۇزۇنغا سوزۇلغان ھۆكۈمرانلىقى باشلاندى...

مەيە ھارۋا قوڭغۇراق رېتىمىغا ماسلىشىپ غىلدىرلاپ ۋە

ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كاتاڭغا چۈشكەندە غىچىرلاپ كېتىپ باراتتى. يولنىڭ ئىككى يېقىدىكى قويۇق ماندا، چىغ، زىرىق ۋە جىغان... لار ئارىسىدا تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا كۆرۈنمەيمۇ قالاتتى. كۆڭۈللۈك يېرى، مانا ئەمدى كۈن چىقىش تەرەپتىكى، جەنۇبتىن ـ شىمالغا سوزۇلغان سېرىق توپلىق يارنىڭ ئەڭ ئېگىز بېشى كۆرۈنۈشكە باشلىدى. دېمەك، چوغتال يېقىنلاپ قالغانىدى.

ساۋۇت بەگ ھېچنېمىگە ئېرەڭشىمەيتتى. ئۇ، تەكىنىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ چوڭقۇر خىيالىلار دېڭىزىدا ئۈزۈپ باراتتى. «تېرىلماي تاشلىۋېتىلگەن يەرلەر...» دىن باشلانغان خىيال دولقۇنى، ئۇنى تاكى ئۆزى يەتمەك بولغان تونۇش قىرغاقلارغىچە تۇرتۇپ كەلگەنىدى. خىيال، خىيال. ئۆزگە نېمە، ئۆز ھەققىدىكى خىيال!...

«يەرلەرنى ئاق تاشلاشسا، تاشلاشمامدۇ» دەپ يەكۈنلىدى ئۇ خىيالىنىڭ ئاخىرلىرىنى، «ئاچ قالىدىغىنى مەنمىدىم، تىلەمچى بولسا، ئۆزلىرىگە ھېساب. ئەمما زە، باج ـ پاراق، ئالۋاڭ ـ ياساقلارنىڭ بىرىنمۇ كەم قىلماي يىغدۇرىمەن. بالىسى بولمىسا دادىسىدىن، ئېرى بولمىسا خوتۇنىدىن. ئاشلىقى بولمىسا مېلىنى، مېلىمۇ بولمىسا جېنىنى بېرىدۇ!...» ئېغىر ـ ئېغىر بىرقانچىنى تىنىۋەتكەندىن كېيىن، يەنە داۋاملاشتۇردى ئۇ، «شۇنداق، پۇقرالاردىن يىغىدىغاننى تولۇقى بىلەن يىغماق زۆرۈر. مەن ئۇلارنى ئاياپ قويغان بىلەن، دوتەي، ئامباللار مېنى ئاياپ ئولتۇرمايدۇ. مولا كىشىگە مەسە ياخشى، دوتەيلەرگە بەرسە ياخشى. مەيلى كىمدە ـ كىم خان بولسۇن، خاھى كىملەر دوتەي بولسۇن، مەن ساۋۇت بەگنىڭ ۋەزىپە ـ ئىجرائىتىم ـــ بېرىش. پاراق بېرىش، پارا بېرىش، سوۋغا بېرىش... شۇڭلاشقا، بەرمەك ئۇچۇن، پۇقرالاردىن ئالمىقىم جايىز. بەگلىك قولۇمدىلا بولسا، خاتۇن ـ بالىلىرىم، جەددى ـ جەمەتىم بايىاشاد ئۆتسە، خەقنىڭ سېلىقلاردىن يىغلاش ـ قاقشاشلىرى بىلەن نېمە ئىشىم. غەللە ـ

پاراق، باج ـ سېلىق ئىشىدا پۇقرالارغا سىلە ـ رەھىم قىلماسلىقىم كېرەك. شۇنداللا يارىلىق بەگ سانىلىمەن. ئىسمائىلخان زامانىدىمۇ شۇنداق قىلىپ، سادىق بەگ ئاتالغانىدىم. ئىمانىم بىلەن قەسەمكى، مانا ئەمدى ئاپاق خوجا دەۋرىدىمۇ يەنىلا قازانىنىڭ قۇلىقى تۆتتۇر...»

مەيە ھارۋىنىڭ سايىۋىنىگە قويۇق ماندا شاخلىرى ئىلمىشىپ، تارتىشىپ ۋە بىر ـ بىرلەپ ئۈزۈلۈپ ئۆتتى. بۇ كۆڭۈلسىز تارتىشىشتىن ساۋۇت بەگنىڭ خىيالىمۇ ئۈزۈلدى.

ـــ تۈزۈك ھەيدىگىنە ھوي ئاداش! ـــ دېدى ئۇ، مەپىكەش بالىغا ۋارقىراپ.

بالىدىن سادا چىقىپ بولغۇچە، مەيە ئوچۇقچىلىققا چىقىپ بولدى. ساۋۇت بەگ بېشىنى كۆتۈردى. كۆز ئالدىدىكى مەنزىرە مەنزىلگە يەتكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى: ئانچە ئۇزاق بولمىغان يەردىكى يولنىڭ ئىككى قىرغىقىدا مەھەللىنىڭ ئىمام، مۇفتى، قازى ـ قۇززاتلىرى باشلىق چوڭ ـ كىچىك ئاقساقاللىرى بەگ كېلىۋاتقان تەرەپكە قاراپ قول باغلاشتۇرۇپ تۇرۇشاتتى. يول ئۈستىگە ئوتقاشتەك قىزىل گىلەمىلەردىن پايانداز سېلىنغانىدى.

«باراي دېگىنىم توغرا بولغان زادى» دەپ ئويلىدى ئۇ چاقماق تېزلىكىدە، «سوپى ـ ئىشان، دەرۋىش ـ قەلەندەرلەر بولسا نېمە بوپتۇ. ئۇلارمۇ بۇگۈنكى خان نەزەرىدىكى ئەتىۋا ئادەملەرغۇ. تۇتقان يولۇممۇ توغرا: سۇنى ئېقىشىغا، تۇكنى يېتىشىغا قويۇش كېرەك. ئەل توغرا دەيدۇ: ئاكاڭ كىمنى ئالسا، يەڭگەڭ شۇ!»

* * *

ـــ بولدى قىلسىلا خېنىم. بولدى قىلسىلا دەيمەن، ھى ـ ھى ـ ھى!... ۋاي بولدى قىلسىلا دەيمەن، ھا ـ ھا ـ ھا!... يۈمشاق قوللىرىدىن كېتىپ قالىمەن بىكار. قىچقىلاشلىرىدىن ئۆلۈپ قالىمەن بىكار. ۋۇي، جېنىم خېنىم، خۇدايىم بەرگەن

تاتلىق خېنىم، بولدى قىلسىلا دەيمەن!...

ئانىسىدىن تۇغما ھالەتتە ياتقان ساۋۇت بەگ، گىلەم ئۈستىدە ھەريان تولغىناتتى. تېنىمسىز دوملايتتى. تۆگۈلۈپ تۇرۇپ كۈلەتتى. كۈلكە ئارىلاش ئىڭرايتتى...

تونۇش ۋە سېھىرلىك قوللار ئۇنى ئەسەبىيلەرچە غىدىقلىماقتا ئىدى. چىداپ بولماس شېرىنلىك ۋە تەڭداشسىز مەستخۇشلۇق تاراۋاتقان بۇ بىر جۈپ قول ئۇنىڭ ئەڭ نازۇك يەرلىرىگىچە يوپۇشۇپ كەلمەكتە ئىدى. بويۇن، قولتۇق، كىندىك، يىرىقلار... ئاپئاق، نازۇك ۋە تاتلىق قوللارنىڭ غىدىقلىشىدا لەرزىگە كېلەتتى. شېرىن ئازاب. گۈزەل بىزارلىق. قىيالماس يۇلقۇنۇش... چىدىغىلى، قاچقىلى بولمايتتى...

ئۇ چىدىمىدى. دوملاپ كېتىۋېتىپ، بارغانسېرى يۇقىرى ئاۋازدا كۈلدى. كۈلكە ئارىلاش ئىڭرىدى...

ــ نېمە بولدىلا؟ يەنە نېمە بولدىلا بېگىم؟ ــ دېدى پاشا خېنىم، گىلەم ئۈستىدە ئۇياقتىن ـ بۇياققا دوملاۋېتىپ، «تاتلىق خېنىم، خۇدايىم بەرگەن خېنىم!» دەپ يۇقىرى ئاۋازدا كۈلۈۋاتقان ئېرىنىڭ يالىڭاچ ۋە قاۋۇل بەدەنلىرىنى قات ـ قات ئالتۇن ئۈزۈك، بىلەيزۈكلەر بىلەن تولۇپ كەتكەن قوللىرىدا ئىرغىتىپ تۇرۇپ، ــ يالغۇز ياتمەن دېگەنلىرى بىكار ئەمەسكەنده. يەنە توقال ئېلىشىنىڭ غېمىدە يۈردىلىمۇ بېگىم؟

ــ نى... نى... نىمە بولدى؟ ــ دېدى ساۋۇت بەگ ئويغۇنۇپلا ئەدىيال بىلەن بەدىنىنى ئىتتىك يۆگۈۋېلىپ، كۆزلىرىنى ئۇۋلىغاچ، ــ نېمە قىپتىمەن؟

ــ قاراپ باقسىلا نېمە قىلغانلىرىغا؟ يەنە نېمە قىلسىلا بولاتتى؟ چوغتالغا بىر بارماق بىلەن، ئەس ـ يادىلىرى شۇ يەردىلا قالدىمۇ نېمە؟ بېرىپلا كېلىمەن دېگەن ئادەم، ئىككى كۈندە ئاران ئۆيىنى تاپتىلا. كەلگەن ئىككى كۈندىن بۇيان، كېچىسىمۇ، كۈندۈزىمۇ «جېنىم خېنىم، تاتلىق خېنىم!» دەپلا

جۆيلۇيدىلا. سىلىنى مۇشۇ كويغا سالغان قانداق خېنىمدۇ ئۇ شۇنچە. بايا جۆيلىگەندە ئويغۇتۇپ قويۇپ چىقىپ كېتىۋېدىم، كىرىپ بولغۇچە يەنە شۇ جۆيلۇش. كېچىدىن ئېشىپ، سەھەردىلا «خېنىم» ھەققىدىكى جۆيلۇشلىرى باشلانغىلى تۇرسا، كەچكىچە نېمە بولۇپ كېتەرلا بېگىم. ھەجەپ يامان يەر ئىكەنا ئۇ چوغتال دېگەن؟!...

ـــ ئاۋۇ ئېغى بۆسۈلۇپ كەتكەن تامبالدەك ئېغىزىڭنى يۇمساڭچۇ؟!

ـــ ئەمىسە، دېگەنلىرىم يالغانمۇ؟ مۇشۇ بىرنى ئالسام، ئەمدى ئالمايمەن دەپ يۇرۇپ، كەينى ـ كەينىدىن تۆت توقال ئالدىلا. ئەمدى يەنە چوغتالدىن ئالماقچىمۇ. مەن شۇنچە قېرى كۆرۈنۈپ كېتىپ بارىمەنمۇ كۆزلىرىگە؟ سەمىلىرىگە سالاي، بۇ ھۇجرىدا ئۆزلىرىگە ئالتۇندەك بەش بالا تۇغۇپ بەرگەنمەن جۇمۇسلا...

ـــ ئاغزىڭنى يۇم! ماڭ، چېيىڭنى دەملە. ھېلى بىكار...

پاشا خېنىم چاناقلىرىغا يامراپ كەلگەن ياشلىرىنى سۈزۈك ئاق روملىنىڭ ئۇچى بىلەن سۈرتۈپ، ئەمدىلا ھۇجرىدىن سىرتقا قەدەم ئالاي دەپ تۇرۇشىغا، تالادىن بىرسىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى:

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، بېگىم! ئالتۇن بويلىرى ئامان بولسۇن! سىرتتا 7 ~ 8 ئادەم ئۆزلىرىنى ساقلاپ تۇرۇۋاتقىلى خېلى بولدى. بېگىمگە ئېيتىدىغان مۇھىم ئەرزىمىز بار دەيدۇ.

ـــ ئەرز ـ شىكايەت دېگەننى قازىخانا، خاھى مەھكىمە شەرئىيگە بېرىپ ئېيتقۇلۇق ئەمەسمۇ؟

ـــ بۇنىسى راست بېگىم. كەمىنە شۇنداق چۈشەندۈردۈم، يەنە بېزىرىپ تۇرۇۋېلىشتى. بېگىمگە ئېنىق ئېيتسىلا، بىز چوغتالدىن كەلدۇق دېيىشىدۇ.

ـــ نېمە؟ چوغتالدىن؟ ـــ ئۇ، كىيىملىرىنى كىيگەچ، سىرتقا ـــ ئاۋاز چىققان ياقتا قاراپ دېدى، ـــ ئۇنداقتا، ئۇلارغا

ئېيت، ساقلاپ تۇرسۇن!

ئۇ ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان تېزلىك بىلەن كىيىملىرىنى كىيدى. ئورنىدىن چاچراپ قوپتى. بۇنى كۆرۈپ تۇرغان پاشا خېنىمنى ئىچ ـ ئىچىدىن يىغا تۇتۇپ كەتتى.

ـــ ئۇلار، سىلى ئالماقچى بولغان توقال ئۇچۇن ئالدىلىرىغا ئەلچى بولۇپ كەلمىگەندۇ ـ ھە؟ ـــ دەۋەتتى پاشا خېنىم، تىترەپ تۇرغان كالپۇكلىرى ئارىسىدىن چىقىۋاتقان سۆزلەرنى ئېغىزىدا ئەمەس، يۈرىكىدە ئېيتىۋاتقاندەك بىر مۇڭ بىلەن.

ـــ كاسىلدىما! ـــ دېدى بەگ تېرىكىپ. شۇئان ئۇنىڭ يۈزلىرى پوكاندەك قىزىرىپ كەتتى، ـــ ھۇ ئىچى زەھەر توخۇ پوقى. ھېلى بىكار...

ساۋۇت بەگنىڭ يوسۇنىغا يات ھالدا، سىرتتىكى ئەرزدارلار ھويلىغا باشلانغاندى. بىراق، ئۇلار ـــ كۆلاھ ۋە جەندە كىيىشكەن دەرۋىشلەر، داستىرخانغا شۇنچە تەكلىپ قىلغانغا ئۇنماي، ھويلا ئوتتۇرىسىدا قول باغلاشتۇرۇپ ئۆرە تۇرىشاتتى. ئەجەپلىنەرلىكى، كۆلاھى ئۇستىگە بىر ـ بىرىنىڭكىدىن يوغان ۋە كىرلاشقان سەللە ئورىۋېلىشقان بۇ 5 ~ 6 دەرۋىش ئارىسىدا بېشىغا چۈمبەل ئارتقان 2 ~ 3 ئايالمۇ باردى.

خان سارىيىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بۇ كەڭ ۋە سىرلىق ھويلا كۆزنى قاماشتۇرغۇدەك دەرىجىدە چىرايلىق ھەم ھەيۋەتلىك ئىدى. ئۇيغۇر بىناكارلىق ئەنئەنىسى بويىچە لايىھەلەنگەن نەقىشلىك پىشايۋان، ئۇنىڭ گۈلدار تۇۋرۇكلىرى؛ قاپارتما گۈللۈك ئىشىك ۋە ئۇنىڭدىن خېلى پەسكىچە تۇتىشىپ كېلىدىغان ھەيۋەتلىك پەشتاقلار. پەشتاقلار بويلاپ ـ تاكى دەرۋازىغىچە سوزۇلغان ئوتقاشتەك قىزىل پايانداز. پىشايۋان ئاستىدىكى چۆرىسى قاپارتما گۈللۈك كەڭرى ياغاچ كارىۋات. كارىۋات ۋە ھويلىنىڭ باشقا يەرلىرىگە ماسلاشتۇرۇپ تىزىلغان ھەر خىل رەڭدىكى ئەتىرگۈللەر ھەم باشقا گۈللەر. گۈللەر

ئۇستىگە ئېسىلغان چىرايلىق قەپەزلەردىكى ئېسىل سورتلۇق كەكلىك ۋە سايراپ تۇرغان رەڭدار تاغ قۇشقاچلىرى. ھەر ئېچىلىپ ـ يېپىلغاندا، ھەيۋەتلىك غىچىرلىشى بىلەن ھويلىغا سۇر ـ سالاپەت بېغىشلايدىغان گۈللۈك يوغان دەرۋازا... مانا بۇ مەنزىرىلەر ئادەمنى ئەيمەندۈرەتتى. ھويلىغا كىرگەن ھەرقانداق بىر كىشىنى قورۇنۇش، قورقۇش ۋە ئەنسىرەشتەك سۈرلۈك تۇيغۇلارغا ئەسىر قىلاتتى.

ــ شۇنداق قىلىپ، داستىرخانغا كېلىشمەيدىلا؟ ــ دېدى ساۋۇت بەگ، سالام ـ سائەتلەردىن كېيىن، قول باغلاپ، يەردىن ئۈستۈن قارىماي تۇرۇشقان كىشىلەرگە قاراپ. ئۇلار دەرۋازىغا ئارقىسىنى قىلىپ تۇرىشاتتى. بەگ بولسا، پىشايۋانغا كەينىنى قىلىپ، ئۇلارغا يۈزلىنىپ تۇراتتى. ئۇ، كەلگەن كىشىلەرنى بىر قاراپلا تونىغان ۋە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ھويلىغا باشلىغانىدى. تېخى ئۈچ كۈن ئاۋۋال چوغتالدا ئۆزىگە جەننەت ھۇزۇرىنى سۈردۈرگەن ئادەملەر ــ شەيخ سوپى، شادى دەرۋىش، سايىت قازى، ئەبەيدۇللا ئىمام، بەكرى دەرۋىشلەر ناتونۇش 2 ~ 3 ئايال بىلەن كۆز ئالدىدا مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرۇۋاتاتتى. ئەتتىگەنىدىلا كەلگۈدەك، بۇنچە كۆپ ئادەم دېگۈدەك نېمە ئەرزى باردۇ شۇنچە؟ دەپ ئويلىدى بەگ، ئۇلارغا سوئال نەزەرى بىلەن قاراۋېتىپ.

ــ ھەقاچان، بۇنچە ئەتتىگەن كېلىپ نېمە ئىشى باردۇ بۇلارنىڭ دەپ ئويلاۋاتقانلا بېگىم، ــ دەپ، سىيلىق ئاۋازدا سۆز باشلىدى، بېشىغا ئۇچلۇق كۇلاھ كېيىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەللە ئورىۋالغان، تولۇق دەرۋىش سىياقىغا كىرگەن سايىت قازى، بېشىنى يەرگە ئېگىپ تۇرۇپ، ــ بىزنى بۇ يەرگە دەرد ئېلىپ كەلدىلەر، دەرد، بېگىم. مۇھەممەت دېگەن شۇل مەلئۇننىڭ دەردىدە ياشىماق زۇلۇم، يېگەن ئاشىمىز زەھەر بولدىلەر، ــ ئۇ، ئەتراپىدىكى ھەمنەپەسلىرىگە تەكشى قاراپ چىقتى. ھەممىسىدىن بىر ئېغىزدىن «ھەق راست!» دېگەن سادا چىققاندىن كېيىن،

بەگكە يۇزلىنىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇردى، ــ جانابلىرى چوغتالى ئەزىمدىن يانىپ، خانەلەرگە قەدەم باسىپ بولغۇنچە كېلىشىمزدىكى مۇددىئا شۇلكى، ئۆزلىرى كەتكەندىن سوڭ، جانىمزگە سېلىنغان ئېكەكنىڭ ۋەزنى جۇدە ئارتىپ كەتتىلەر. سىلىنىڭ چوغتالى مۇبارەككە قەدەم باسقانلارى بىزنىڭ يانە بىر گۇناھىمىز بولدىلەر، بېگىم.

ــ ئوچۇقراق ئېيتىشسىلا، نېمە گەپ بۇ؟ ــ دېدى بەگ تەرىكىپ قالغاندەك سەل چىڭقىلىپ، ــ چوغتال ئاشۇ بىر ئادەمنىڭمىكىنە؟ شەيتاننىڭ ئېشىدىن پەرىشتە قىزغىنىپتۇ دېگەندەك، مېھمان بولسام، سىلەرگە بولسام. يەنە كېلىپ، مەن دېگەن ئېگەرچى ئاتلىق بۇ چوڭ يۇرتنىڭ بېگى تۇرسام، ئۆز يېرىمگە ئۆزۇم بارالمامدىم؟! قاملاشمىغان... ھۇ، قاملاشمىغان!... ــ ساۋۇت بەگ يەرنى تېپىپ، ئورنىدا پىرقىراشقا باشلىدى.

ــ شۇنى دېسىلە...

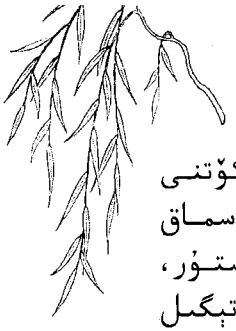
ــ ھەق راست، سىلى بىزنىڭ ئاتىمىز.

ــ يۇرت دېگەن ئۆزلىرىنىڭ، بېگىم.

تۇشمۇ تۇشتىن ئاۋاز قوشتى سەللىلىك كىشىلەر.

ــ زادى نېمە گەپ، قازى؟ ــ تىت ـ تىتلىق بىلەن يەنە سورىدى بەگ. ئۇنىڭ ئەسلىدىنلا ياغلىما ـ چەلپەك، ئەگىتمە گەپلەرگە تاقىتى يوق ئىدى. مۇددىئانى ئودۇللا ئېيتىشنى ياقتۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، تۇرغانلارنىڭ ئەسلىي مۇددىئاسى بۇ ئەمەسلىكىمۇ مانا مەن دەپ بىلىنىپ تۇراتتى، ــ نېمە گەپ بولسا، ئودۇللا دېيىشسىلە. ئەتىگەندە ئادەمنىڭ... ــ بىزارلىقىنى بىلدۇرۇپ قوللىرىنى ئىشقىلىدى ۋە خۇددى بىر نەرسىدىن سەسكەنگەندەك ئۇياق ـ بۇياقلارغا مېڭىپ قويدى.

ــ خوش... خوش!... ــ بىر قەدەم ئالدىغا سۇرۇلۇپ ۋە بايىقىدىن زىيادىراق ئېگىلىپ تۇرۇپ سۆز باشلىدى سايىت قازى، ــ مۇھەممەت دېگەن ئول مەلئۇن، بىر ـ ئىككى كۈندىن

بېرى مەھەللە جامائىتىگە: چوڭ باشنى ئاچسا، كىچىك كۆتنى ئاچقۇسىدۇر. يۇرت چوڭلىرى پوقنى ئوسۇرۇق بىرلە باسماق بولسىمۇ، ئەمما ئانىڭ بەدبۇي پۇراقلىرىنى يوق ئېتەلمەستۇر، دەپ يۇرۇپتۇرلەر. ئۇنىڭ نەزەردە، بۇ گەپلەرنىڭ بىزلەرگە تېگىل ئىكەنى شۇبھەسىز. ئەمما، ئۆزلىرىگىمۇ دارىتىملاۋاتقانى بىزلەرنى قىلدەك تولغاندۇردىلەر. مۇبارەك يۇرتىمىزدا جانابلىرىدىن ئۆزگە يەنە قايسىبىر ئەزىز ۋە چوڭىمىز باردۇر بېگىم؟ ئانىڭ تىل دەھشىتىگە تاقەتلەرىمىز زەرا ئاجىز ئېرۇر...

ـــ ئۇ شۇنداق دەپتىمۇ؟ ـــ بۇرۇتلىرىنى چىمدىپ، ئۇيان ـ بۇيان ماڭغاچ سورىدى بەگ.

ـــ ئىللا ـ بىللا يالغىنى يوقكى، شۇل سۆزنى قىلغانى راست بېگىم.

ـــ ئانىڭ، بۇل خۇسۇستىكى زەرەر سۆزلەرنى قىلماغى ھېچ شۇبھەلىك ئەمەستۇر، بېگىم.

ـــ ئىمانىم بىرلە قەسەملەركى،...

ـــ بارچەلىرىنىڭ مۇددىئالىرى شۇمۇ؟ ـــ دېدى بەگ، بىرەر ئىشقا ئالدىراۋاتقاندەك، پات ـ پات كەينىگە قاراپ قويۇپ.

ـــ يانە بار، بېگىم، ـــ دېدى سايىت قازى كۆڭلىدىكى ئەسلى گېپىنى دېيىشكە ئالدىراپ ۋە دەرھاللا يەرگە تېخىمۇ ئېگىشتى. باشقىلارمۇ ئۇنىڭغا ئەگىشىپ يادەك ئېگىلدى ھەم مىشىلداپ يىغلاشتى، ـــ مۇھەممەت ئاتلىق ئول جوھۇتنىڭ جانىبىدىن دەردلەر ئېچىمزگە ھېچ سىغمىدىلەر، بېگىم، ـــ باشقىلارغا قوشۇلۇپ يىغلىغاچ، داۋاملاشتۇردى قازى، ـــ مۇھەممەت ئاتلىق ئول دەيۇز يۇرتقا ئۇنگەندىن سۆڭرە، كەمىنە قازى قازى ئېمەس. نامدا قازى ـ يۇ، ھۆكۈمىم ھۆكۈم ئېمەس. ئەبەيدۇللا ئىماممۇ ئىمام ئېمەس. مۇدەررىس ھەم ئېمەس. نامدا ئىمام، مۇدەررىس ـ يۇ، مەسچىدى ھەرەم ۋە مەدرىسەئى ئەزىمدە ھېچكىم ئېمەس. مۇفتىمۇ ھەم شۇل قىسمەتتە قان يۇتۇپ

تۇرۇبتۇر، بېگىم. شۇ كۈنلەردە، يۇرت جامائىتى نەزەربىدە، قازىمۇ، ئىمامۇ، مۇفتىمۇ، مۇدەررىسمۇ... بىر شۇل مۇھەممەت سانىلۇر. ئۆزى پەتىۋا بېرۇر، ئۆزى ھەم ھۆكۈم قىلۇر. مەدرىس ۋە مەسچىدى ھەرەمۇ ھەم بىر ئانىڭ ئىلكىدەدۇر. بارچە جامائەت بىزلەردىن يۇز ئۆرۈدىلەر. بىزلەر كىم ئىدۇق؟ كىم بولدۇق؟ يۇرت تەرتىپلەرى قېنى. ئانىڭ قاياش ـ ماشايىخلارى قايدا؟... چىداپ بولمىدى بېگىم. گۇناھ سانالماسەدە، ھەر بىرلەرىمىز قارنىمىزنى پىچاق بىرلە يارىپ، پۇخانىدىن چىقۇر ئىدۇق. ئەما لېكىن ئەلھەمدۇلىللا مۇسۇلمانبىز، مۇسۇلمانبىز!... مۇسۇلمانلەرنىڭ قاياشى بولمىش ئاپاق خوجا خان ئاللاھىمنىڭ ھىد ـ پۇراقلارىنى ئالىپ كەلگەن ھۇسەينىخان سوپى ھەزرەت مۇبارەك لەۋزى بىرلە شۇنداق دېدىلەركى، جۇدە غەزەب ـــ دىنسىز ـ كاپىرونىڭ ئادەت ـ خاھىشى ئېرۇر. غەزەپ ئەھلى ـــ دەۋزەخ ئەھلىدۇر. غەزەب بىرلە جەدىدي ـ كۇشەندىلەرنى يېڭىپ بولماس. غەزەبكە دەلالەت، پەيغەمبەر رەسۇللاھمۇ، زامانىڭ ئاقىل بەگلىرىمۇ قابۇل ئەتمەس يوسۇندۇر. شۇل سەبەب، بارچە دەردلەرىڭىزلەرنى جانابىي ساۋۇت بەگ ئادىلغا بارىب شىكايەت قىلىڭىزلەر. قول سۇنسا، يەڭ ئىچىندە دەپتۇلەر. شۇقەدەر يېقىنىمىز بولسۇنۇ، شىكايەتنى ئۆزگىگە قىلىڭ. بۇ، دۇرۇس ئەمەستۇر. ئۇلۇغ بەگنى تەرك ئېتىپ، ئۆزگىگە شىكايەت قىلماق ـــ بەگنى نەزەرگە ئالماقنى ژاز كەچمەك بولۇر. ئاۋۋالەمبار بەگكە بېرىڭىزلەر. خان خوجام پىشانىسىگە سۆيۈپ ئىبەرگەن مۇخلىسى بولمىش كەمىنە تۇرغان يەردە، مەھكىمە شەرئىينىڭمۇ، دوتەي، ئامبال قەسىرلەرىنىڭمۇ ئىشكىلەرى ئاچىلىپ قالۇر. ھۇسەينخان سوپى ھەزرەت شۇنداق دېدىلەر. ئۆزلىرىنى مالال قىلىشمىزدىن سەبەب شۇلدۇر، بېگىم.

ـــ ئەرز ـ دادىمىزغا قۇلاق سالغايلا بېگىم.

ـــ بىز ئۆزلىرىنىڭ سادىق چاكارلىرى، بېگىم. قۇللىرىغا

ئېگە بولغايلا!

ـــ مۇھەممەت ئاتلىق مۇرتەدنى بارچە ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىماقچا پەرمان بەرگەيلا، بېگىم!

ـــ ئول شاياتۇننى يۇرت ھۇدۇدلارىدىن يوق قىلغايلا، بېگىم!

ئەرزدارلار ھازىدار ئادەملەردەك ھۇ تارتىپ يىغلايتتى ۋە يىغلاپ تۇرۇپ دەرد ئېيتىشاتتى.

«مۇشۇ ئىش ئىكەندە!» دېدى بەگ ئىچىدە، ئۇيان ـ بۇيان مېڭىۋېتىپ. بەگكە نىسبەتەن، بۇلارنىڭ تەلىپى بەك ئاددىي تەلەپ ئىدى. بىر بۇيرۇق بىلەنلا ھەل قىلىۋېتىشكە بولاتتى. ئۇ بىر ھۆركىرىشى بىلەن، يۇرتنىڭ مەھكىمە شەرئىي ئاتالغان سىرلىق ئوردىسىمۇ، سۇرلۇك قازى ـ مۇپتىلىرىمۇ... تەۋرەپ كېتەتتى. بۇنداق كىچىككىنە بىر مەھەللىنىڭ ئىمام، قازى ـ قۇززاتلىرىنى بىردەمدىلا ئۇيان ـ بۇيان قىلىۋېتەلەيتتى. بىراق، يىراقنى ئويلىغاندا، بۇ بىر باش ئاغرىتىدىغان ئىش ئىدى. بەگ، يۇرتنىڭ ئەڭ چوڭ ھوقۇقدارى بولسىمۇ، ئىشلارنىڭ ئۆز تەرتىپى بىلەن بولغىنى ئەۋزەل ئىدى. بۇنداق بولغاندا، ئۆز ھەيۋىسىنى ئاشۇرغىلى، ئارتۇقچە ئاۋارىچىلىكلەردىن ساقلانغىلى بولاتتى. ئىسمائىلخان دەۋرىدىمۇ مۇشۇنداق ئىشلار ئالدىغا كۆپ كەلگەن. كۆڭۈل سوۋغىلىرىغا بېرىلىپ، قائىدە ـ تەرتىپ دېگەنلەرنى بۇزۇپ، مەھەللە ـ مەھەللىلەرنىڭ ئىمام، مۇفتىلىرىنى ئۆز ئالدىغا ئالماشتۇرىۋەرگىنى ئۇچۇن، خاندىن تەنبىھ ئىشتىقان. بولۇپمۇ، بالداق ۋە قارامۇقچى ئاتلىق ئىككى مەھەللىنىڭ ئىمام، مۇفتىلىرىنى ئالماشتۇرغاندا، قالدۇرۇلغان ئىمام، مۇفتىلار خانغا ئەرز ئېيتقىنى سەۋەبلىك، خان ئۇنى قاتتىق ئەيىبلىگەن. ھەتتا بەگلىك مەنسىپىدىن ئېلىۋېتىدىغانلىقى ھەققىدە تەھدىت سالغان. ئۇ، تىزلىنىپ باش ئۇرغىنى، يىغلاپ تۇرۇپ تۆۋبە قىلغىنى ئۇچۇن، خان ئۇنىڭغا كەچىلىك قىلغان. ھازىرغۇ خان ئاللىقاچان ئالماشتى. لېكىن، بۇگۇنكى خانمۇ بۇرۇنقى خان

مـجەزلىك چىقىپ قالسىچۇ. ئۇ چاغدا، خانىمنىڭ دوتەي، ئامبالىلىرىمۇ ئېگىسىنىڭ مىجەزىنى تارتمايدۇ دېگىلى بولۇرمۇ؟ بۇ، ئاددىي ئىش، ئەمما زە خانىمنىڭ پەيلى ئايدىڭ بولماستا قارامىلىق قىلىدىغانمۇ ئىش ئەمەس. ئۇنداقتا، بۇلارغا نېمە دېگۈلۈك؟ بۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس دېسە، قىلالمىدى دەيدۇ. يەنە كېلىپ، مۇشۇلارنىڭ ئىلتىپاتى بىلەن چوغتال دېگەن شۇ يەردە ئاجايىپ... مانا ئەمىسە دەپ قىلسا، ھېلىقىدەك...

بەگ، قويۇق قارا بۇرۇتىنى تېنىمسىز مىجىقلاپ، چوڭقۇر خىياللار بىلەن ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىشنى داۋام ئەتكۈزدى. ئېڭىدا، ئۇنىڭ ھەر قەدىمى ئېھتىيات بىلەن قارامىلىق سىزىقى ئوتتۇرىسىدا ئاۋايلاپ يۆتكىلىپ باراتتى.

«توۋا، بۇ خەقنىڭ چاقچاقلىقىنى...» دەپ ئويلايتتى بەگ، «مەن ئەيزىدىن خوشلىشىپ كېلىپ بولغۇچە، مەيزىدىن ئۆيۈمگە ئۇنۇپ بوپتۇ...» شۇئان، ئۇنىڭ تېخى يېقىندىلا قارامۇقچى باغلىرىدا بىر دۇتتارچىدىن ئاڭلىغان ناخشىسى چاقماق تېزلىكىدە ئېسىگە كەلدى:

يېمە نامەرد ئاشنى،
ئاشلىق سېنى ئۆلتۈرسىمۇ.
ئۆتمە نامەرد كۆۋرۈكىدىن،
سۇ سېنى چۆكتۈرسىمۇ.

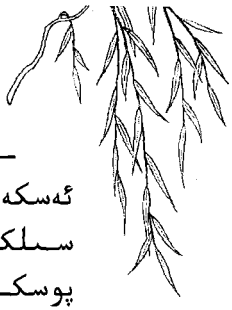
«شۇ ئاداش بىلىپ دەپتىكەندە!» دېدى بەگ، كۆز ئالدىدىكىلەرگە مېھمان بولغىنى ئۈچۈن سەل پۇشايمان قىلىپ، «سوپى ـ ئىشان دېگەنلەرغۇ مۇشۇنداق كۆزى كىچىك، مىننەتخور خەق ئىدى. خەير، ياغاچ قازاندا بىر قېتىم ئاش پىشىدۇ...»

بەگنىڭ چىراي ئۆزگىرىشى ۋە تېنىمسىز ئۇيان ـ بۇيان مېڭىشلىرىدىن، ئەرزىنىڭ ئوڭغا تارتمايۋاتقانلىقىنى خىرە ـ شىرە ھىس قىلغان سايىت قازى، ئارقىسىدا قارا پەرەنجە بىلەن

دۇگدىيىپ تۇرغان ئايالنى چاندۇرماي نوقۇشلىدى. كۇتمىگەندە، هويلىدا يېڭىچە بىر هال يۈز بەردى. پەرەنجىلىك ئۇچ ئايال، بەگنىڭ ئالدىغا شىپىرلاپ بېرىپلا يەرگە «گۇپ» قىلىپ تىزلاندى.

ــ نېمە، نېمە ؟... سىلى نېمە بولۇشتىلا؟ ــ دېدى بەگ دەرهال ئۇلارنىڭ ئالدىغا يېقىنلاپ كېلىپ. ئۇ، گەپنى قىسقا، ئۇدۇللا دېيىشنى ياقتۇراتتىكى، تۇرلۇك يوللار بىلەن ئەگىتىپ يەتكۈزۈشنى، ئەسلىي مەقسەتنى پەردازلاپ ئىپادىلەشنى ياماق كۆرەتتى. يەرگە يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ دەرد ئېيتقان ئادەمنى تېخىمۇ يامان كۆرەتتى. ئۆزىلا ئەمەس، هەتتا بۇرۇنقى پادىشاه ــ ئىسمائىلخانىڭمۇ مۇشۇنداق مەجەزى بارلىقىنى هېس قىلغانىدى. «مۇسۇلمانىڭ يەنە بىر مۇسۇلمان ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇپ دەرد ئېيتمىقى جايىز ئەمەس» دېگەنىدى ئىسمائىلخان بىر قېتىملىق يىغىلىشتا، يۇرت چوڭلىرىغا. «فانىيدىكى مەنسەب ـ مەرتىبە جەهەتلەردىن پەرقلىرىمىز بولسىمۇ، لېكىن ئاللاه ئالدىدا هەممىمىز باراۋەر. مۇسۇلمان مۇسۇلمانىڭ قېرىندىشىدۇر.» ئۇ، سەل جىددىيلەشتى، ــ نېمە گەپ ـ دەردلىرىڭلار بولسا ئورنۇڭلاردىن تۇرۇپ دەڭلار! نېمە قىلىۋاتىدۇ بۇلار، ئەتىگەنده ئادەمنىڭ...

ــ شەپقەتلىرىگە رەهمەت. ئەمما، هەممۇيلەن ئورنىدىن قوپسىمۇ، كەمىنە ئاجىزلىرى ئەرز ـ دادىم سىلى بەگكە قابۇل بولمىغۇنچە مۇشۇ هالدا ئولتۇرۇرمەن، ــ دېدى پەرەنجىلىك هالىتىدىمۇ گۇزەللىكى سىرتتىنلا ئالاهىده بىلىنىپ تۇرىدىغان، چۈمبىلىنىڭ قىرغاقلىرى لىغىلداپ تىترەپ تۇرىۋاتقان ئايال يېقىملىق هەم تىترەك بىر ئاۋازدا، ــ ئەرزىمنى قەغەز يۈزىگە پۈتۈپ كەلدىم، كۆرۈپ باقىايلا، ــ ئۇ شۇنداق دېگەچ، پەرەنجىسىنىڭ ئىچىدىن قاتلاغلىق قەغەزنى چىقىرىپ بەگكە سۇندى.

— بۇ...بۇ... — بەگ، خەت تونۇمايدىغانلىقىنى بىردىنلا ئەسكە ئالدى ۋە قەغەزگە قول ئۇزارتماي تۇرۇپ، بەلكى قولىنى سىلكىپ تۇرۇپ دېدى، — بۇنداق قىلىپ يۈرگىچە، گەپنىڭ پوسكاللىسىنلا دېسىلە! ئەتىگەندە ئادەمنىڭ... — لېكىن، ئايالنىڭ يېقىملىق ئاۋازى ئۇنى جەلپ قىلغاندى. قانداقتۇر بىر يەرلىرى تونۇشتەكمۇ بىلىنىۋاتاتتى.

— گېپىمنىڭ پوسكاللىسىنى دېسەم، بېگىم، — دېدى ئايالىمۇ چىرايلىق ئاۋازى بىلەن، ئەگىتىپ ئولتۇرمايلا، — مەنمۇ، مۇھەممەت ئاتلىق شۇل چايانىنىڭ ئۇستىدىن دەرد ئېيتۇرمەن. نېمىشقا دېسىلىرى، بىرنەچىدىن، ئۇ، يۈرت چوڭلىرىنىڭ رۇخسىتىسىزلا، تاغامنىڭ — ئەبەيدۇللا ئىمامنىڭ مەرتىبىسىنى تارتىۋېلىپ، هەممىمىزگە ئەلەم قىلدى. ئەللە — مەھەللىدە يۈزىمىز يەر بولدى. دەرد — ئەلەمدە تاغامنى كېسەل چاقتى. هازىرقى هالى مانا مۇشۇ، — ئۇ، ئارقىغا بۇرۇلۇپ، ئەبەيدۇللا ئىمامنى تۇتۇپ كۆرسەتتى، — ئىككىنەنچىدىن، ئۇ، مەندەك، ماۋۇ ئولتۇرغانلاردەك پاك ۋە تۇل مەزلۇملار ئۇستىدىن پىتنە تارقاتتى. خوجا ئاللاهىمنىڭ تەرغىباتلىرىغا ئاشكارە قارشى چىقىپ، مەزلۇم كىشى ئەردە ياخشى، بولمىسا يەردە ياخشى دەپ، بىزلەرنى ئەركەك زادلىرىنى ئازدۇرۇشقا قۇتراتتى. سوپى — ئىشانلىق كالامىدىكى بويتاقلىق، تەركىدۇنيالىق سۇننەتلىرىگە نەشتەر سانجىپ، ئائىلە — روزىغارلىق بولماق بارچە ئەرلەرگە پەرز. مەزلۇملارمۇ بىر ئەرنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ ئۆتمىكى لازىم. رەسۇلىللاهمۇ خاتۇن ئېلىپ، روزىغارلىق بولغان... دەپ پەيغەمبىرىمىزگە هاقارەت كەلتۇردى. يۈرتتىكى سوپىلىق يولىغا ماڭغان بارچە ياشلارنى خاتۇن ئېلىپ، ئۆي — ئوچاقلىق بولۇشقا قۇتراتتى، بېگىم. ئەگەرچەندە، بارچە مەزلۇملار ئەر كويىدا يۈرسەك، نەپسى شەيتانغا بەس كېلەلمىگەن ئەرلەر نېمە بولغۇسى؟ بارچە ئەرلەر خاتۇن ۋە روزىغار كويىدا ئۆتسە، ئىسلام

سۇننىتى بولمىش سوپى ـ ئىشانلىق نۇربدا پاكلىنىۋاتقان يۈرت ئەمدى نېمە بولغۇسى، بېگىم؟... دېسەم گەپ تولا، دەردلىرىم تولا. ئىسلام شەرىئىتى بويىچە دارغا ئېسىلىشقا لايىق ئول مەلئۇن بۆگۈنگىچە يۈرتتا ئىمامەتچىلىك قىلىپ تۇرۇپتۇ. كۈنلەرنىڭ بىرىدە، بۇ رەسۋاچىلىق خان خوجا ئاللاھىمنىڭ سەمگە يېتىپ قالسا، يۈرت كاتتىلىرىنىڭ قولىقىغا كىرىپ قالسا، ئەھۋال نېمە بولۇر، بېگىم. شۇڭا، ئول جەددىنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىماقچا پەرمان بەرگەيلا. چوغتالى ئەزىمدىمۇ بۇ خۇسۇستا ئۆزلىرىگە سۆز يورۇتقانىدىم...

ـــ نېمە؟ سىلى؟... ـــ بايانتىن بېرى، قانداقتۇر بىر تونۇش تەلەپپۇزدىن تۇيغۇلىرى ئويغۇنۇپ، گۇمان ۋە پەرەزلىرى ئاللىقانداق چىرايلىق بىر سىما تەرەپكە ئېغىپ كېتىۋاتقان بەگ ئالاقزادە بولۇپ كەتتى، ـــ سىلى زۆھرە خېنىمدەك قىلامدىلا ـ نېمە؟ سىلى...

ـــ ھە ـ ئە، شۇ، ـــ دېدى ئايال گەپنى ئەگىتىپ ئولتۇرماي، ـــ مەن زۆھرە خېنىم بولىمەن. ماۋۇ يېنىمدىكى ئىككەيلەن ھاۋا خېنىم ۋە گۈلنىسا خېنىم بولىدۇ. ھەممىز ئورتاق بىر ئەرز بىرلە ئالدىلىرىغا كەلدۇك. ئەدەپسىزلىك بولمىسا، ئۆزىمىزنىڭ ھەم سۆزىمىزنىڭ راستلىقى ئۈچۈن يۈزلىرىمىزنى بىر ئاچايلىمۇ بېگىم؟ ـــ ئۇ شۇنداق دېگەچ، بەگنىڭ جاۋابىنىمۇ كۈتمەستىن يۈزىنى «شارت» قىلىپ ئاچتى. قالغان ئىككى ئايالمۇ تەڭلا چۈمبىلىنى قايرىدى.

ئاھ، قەنتىتەك تاتلىق بىر ئايال. ئايدەك چىرايلىق ئۇچ ئايال. ئەستىن چىقماس شۇ ئايال!

ـــ ساڭا نېمە بار؟ ماڭ كىرىپ كېتىش! ـــ دەپ ۋارقىرىدى بەگ تۈيۈقسىزلا، ئىشكىلەردىن باشلىرىنى چىقىرىشىپ تۇرغان بىر ـ ئىككى خىزمەتكارغا قاراپ ۋە ئارقىدىن تىترەك ئاۋازدا داۋاملاشتۇردى، ـــ ھە، ھىم... شۇ ئىكەنلا. زۆھرە خېنىم... ھاۋا

خېنىملار شۇ ئىكەنلا...

ئۇنىڭ سۇر ـ ھەيۋىسى پەسكويغا چۈشكەندەك بولدى. ۋۇجۇددىكى بەگلىك كېبىر ۋە ھەيۋىتىمۇ بىردىنلا بوشىشىپ كەتتى. بىراق، كۆزلىرى چاقنىدى. قانلىرى قىزىشتى. تومۇرلىرى قات ـ قېتىدىن كۆپۈشۈشكە باشلىدى...

ـــ سىلى... مەن... ـــ ئۇ، تەكرار ـ تەكرار يۇتۇندى. تىترەپ تۇرۇۋاتقان قېلىن لەۋلىرىنى يېنىش ـ يېنىشلاپ يالدى، ـــ بۇ ئىشنى...

ئوتلۇق كۆزلەر. شېرىن ۋە غالىب بېقىشلار. جان ئالغۇچى تىكىلىشلەر. چىداپ بولماس كۈتۈشلەر...

سىيلىق، سېھىرلىك قوللارنىڭ تاتلىق غىدىقلاشلىرى يەنە باشلىنىدىغاندەك تۇيۇلاتتى. بەدەننىڭ قايسىبىر يەرلىرى قىچىشاتتى. يەنە قايسىبىر جايلار چىڭقىلاتتى، كۆپۈشەتتى... قولايسىز دەقىقىلەر يوپۇرۇلۇپ كەلمەكتە ئىدى. ئەمدى ۋاقىتنى سوزۇشقا بولمايتتى. ھېچكىم سوزالمايتتى...

* * *

ساۋۇت بەگنىڭ ئالدى بىلەن ئەسكە ئالىدىغىنى، ئېنىقكى، ئۆز خاھىشىغا ئۇيغۇن ھالدىكى شېرىن ئەستىلىكلەر بولاتتى. شۇ تاپىتا ئۇنى دەيدىگە سېلىۋاتقان غايىبانە كۈچنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنىمۇ ئوقۇرمەنلەر ئەلۋەتتە ھىس قىلىپ يېتەلەيتتى. بىراق، ھېچكىشى، ئۇ ئەسلەيدىغان ئىشنىڭ ھەممىسى مۇشۇ دەپمۇ ئېيتالمايتتى.

ئۇ، ئۆزىگە كۆرسىتىلىدىغان ھۆرمەت ـ ئېھتىرامنىڭ بۇ قەدەر يۇقىرى چەككە يېتىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. «سوپى خەق قانچىلىك بولماقچى. سوپىغا ئىلەشكەنلەر قانچىلىك ئادەملەر ئىدى؟» ئۇ، شۇنداق ئويلىغان. شۇنداق ئوي ـ خىيال قېتىدا، بوينىنى ئارغامچا بىلەن باغلىغاندەك بىر ھېسسىياتتا كەلگەنىدى. ئەپسۇس، ئۇ، چوغتالغا ئاياغ بېسىپلا، كېلىۋېتىپ

سۇرگەن غەش خىياللىرى ئۇچۇن پۇشايمان قىلدى. ئوتتۇرىغا كېلىپ، ئۆزىنى ئەيىپلىدى. كېيىن، ھە ـ ئە، كېيىن بولسا، بالدۇررراق كەلمىگىنى ئۇچۇن مىڭ قېتىملارچە ئۆكۈندى...

ـــ يۇرتىمىزغا كەلمەكلىرى ئاسان ئەمەس، ـــ دېدى، بەگنىڭ ئالدىغا چىققان كىشىلەر ئارىسىدىكى دەرۋىش سىياق بىر ئادەم، ئۇ مەپىدىن چۇشكەن زامات ئالدىغا كېلىپلا «لوككىدە» ئولتۇرۇپ، ـــ مىنسىلە، ئىمام ھەزرىتىمنىڭ مۇبارەك خانىسىگە يۇدۇپ ئېلىپ كېرەي. سىلىنىڭ قەدەم باسقانلىرى ـــ بىزلەرگە ئامەتتۇر.

ـــ رەھمەت، ئۆزۇم مېڭىپ كېرەي، ـــ دېدى بەگ ۋە سۆيۈنگەن ھېسسىياتىنى ئىپادىلەپ، ئۆزىنى ھاپاش قىلىشقا تەييارلىنىپ تۇرغان ئادەمنىڭ دۇمبىسىگە يەڭگىل ئۇرۇپ قويدى، ـــ ئادەم ئادەمنى مىنسە، يامان بولىدۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە، قارىسىلا، راۋۇرۇس ماڭغۇچىلىكىم بار مېنىڭ، ـــ ئۇ، شۇنداق دەۋېتىپ، تۇكلۇك قوللىرى بىلەن قورساق ۋە بېقىنلىرىنى سىيلاپ قويدى.

ـــ ئۇغۇ شۇنداق بېگىم، ـــ تېخىمۇ يېقىنلاپ كېلىپ گەپ قىستۇردى، بەگكە سوغدىشىپ كېلىۋاتقان سايىت قازى، ـــ مەھەللىمىزگە قەدەم باسقانلىرىغا ئەل ـ ئاۋام زىيادە خۇش ئېرۇر. خۇشلۇق غالىسىلىقىدا...

ـــ شۇنداق، ئۆزۇمۇ خۇرسەند، ـــ ئۇ، قازىنىڭ قوللىرىنى دوستانە قىسىپ قويدى، ـــ شۇنداقتىمۇ مېڭىپ كېرەي. تېخى قېرىپ كەتمىدۇق. ھاپاش بولغۇدەك ھالغىمۇ كېلىپ قالمىدۇق. بىلىپ قويسىلاكىم، خېلى ـ خېلى ئىشقا يارايمىز بىز... ـــ ئۇ، كۇلۇپ تۇرۇپ، قازىنىڭ كۆزلىرىگە مەنىلىك قاراپ قويدى. نەشتەرەدەك قادىلىپ تۇرغان بۇ نۇرلۇق كۆزلەردىن شەھۋەت ئۇچقۇنلىرى چاقناپ تۇراتتى. بىلىنىپ تۇراتتىكى، ئۇ، كۆز تىلى ئارقىلىق، ئۆيۈمگە بارغاندا ماڭا بەرگەن ۋەدەڭنى بەجا

كەلتۇردۇڭمۇ، دەۋاتاتتى.

ــ ئىشقا يارايدىغانلىقلىرىنى بىلمىمسىز، ــ دېدى تۇغۇلۇشىدىنلا شۇنداقتەك، ھىجىيىپلا تۇرىدىغان قازى، كېتىۋېتىپ دەرھاللا بەگنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلاپ، ــ شۇل سەبەب تەييارگارلىقلارنىمۇ ئەتراپلىق قىلىپ قويدۇق. سىلىنى قوشقاردەك چېۋەر، ئۆكۈزدەك كۈچلۈك دەپ تونۇپ... ــ قازى توختىۋالدى. بىراق، ئۇ ھەمىنى دەپ بولغانىدى.

ساۋۇت بەگ رازىمەنلىك بىلەن كۈلدى. بۇرۇتىنى مەمنۇنىيەت بىلەن سىيلىدى، چىمدىدى. ئۇنىڭ كۈتكىنىمۇ شۇ ئىدى.

ھايالدىمايلا مېھماندارچىلىق باشلىنىپ كەتتى. داستىخان، ئەبەيدۇللا ئىمامنىڭ ئۆيى ئارقىسىدىكى بېغىغا ھازىرلانغانىدى. باغ ناھايىتى چوڭ، پاكىز ۋە رەتلىك بولۇپ، گويا كى پانىيدىكى جەننەتكىلا ئوخشايتتى. ئۇنىڭ ھەر ياقلىرىغا تۇتاشقان يوللار، يولنىڭ بىر يېقىدا ئۇنىڭ يېنىدىلا سۈزۈك سۇلار شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان چىرايلىق ئېرىقلار كۆزگە ئالاھىدە تاشلىناتتى. ئۆرۈكلەرنىڭ پاكار شاخلىرىغا ئېسىلغان قەپەزلەردىكى رەڭگارەڭ تاغ قۇشقاچلىرى تىنىمسىز سايرىشاتتى. ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، قايسىبىر دەرەخ شاخلىرىغا قونۇۋالغان كاككۇكلارمۇ ئاچچىق ـ ئاچچىق سايراپ قويۇشاتتى.

قىزىل گۈلدەك قىزىرىپ، ئالتۇن مۇنەكتەك سارغىيىپ پىشقان ئۈرۈكلەرنىڭ ئاستىغا سېلىنغان شاھانە داستىخانىنىڭ تۆرىدە ساۋۇت بەگ گىدىيىپ ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا، بۇ دىيارغا يېڭىدىن قەدەم باسقان، بەگگە ناتونۇش بولغان ھۈسەينىخان سوپى ئورۇن ئالغانىدى. ئۇنىڭ يوللۇق ئاق رەختىن تىكىلگەن جەندىسى ۋە ئاقۇش كۈلاھى ئۈستىدىن ئورۇۋالغان يوغان ھەم ئاپئاق سەللىسى ئۇنى باشقىلاردىن ئالاھىدە پەرقلىق كۆرسىتەتتى. لېكىن، پۈتۈن يۈز قىسمىنى

قاپلاپ تۇرغان چىگىش ۋە قاسماق تۈكلەر (بۇ تۈكلەر، نورمال ساقال ۋە بۇرۇت ئۆلچىمىدىن كۆپ ئېشىپ كەتكەنىدى.) ئارىسىدىن ئۇنىڭ ئېغىزىنى ئاران - ئاران پەرق ئەتكىلى بولاتتى. بۇ ھال، ئاپئاق ۋە ھەيۋەتلىك سەللە بەخش ئېتىدىغان سۇر - سالاپەتكە زادىلا ماس كەلمەيتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ يەنىلا تەمكىن، ئېغىر - بېسىق، سالاپەتلىك ھالىتىنى نامايەن قىلىپ ئولتۇراتتى. بەگنىڭ سول يېقىدا سايىت قازى، ئۇنىڭ بېقىنىدا ئەبەيدۇللا ئىمام، موللانىياز مۇفتى، ئاندىن مەھەللىنىڭ بىر قىسىم ئاقساقاللىرى ئورۇن ئالغانىدى. ئۇلار، ساۋۇت بەگنى ئەزەلدىن كۆرۈپ باقمىغاندەك، مۇشۇ قېتىم ئۇنىڭ دىدارىغا راسا قېنىۋالماقچى بولغاندەك، ئۇنىڭدىن كۆزلىرىنى ئۇزمەي قاراپ ئولتۇرۇشاتتى. داستىخانغا قول ئۇزارتسا قولىغا؛ لوقما چاينىسا ئېغىزىغا؛ يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇپ ئاغرىغان پۇتلىرىنى يۆتكىسە، پۇتىغا كۆز سېلىشاتتى.

بەگنىڭ ئوڭ يېقىدا، ھۇسەينىخان سوپىنى بويلاپ شەيخ سوپى، شادى دەرۋىش، بەكرى دەرۋىشلەر ئورۇن ئېلىشقانىدى. ئۇلار تەبىئىي ھالدىلا ساۋۇت بەگنى مەركەز قىلىپ، يەرلىك ۋە كەلگۈندىلەر بوينىچە ئايرىلىپ ئولتۇرغان بولسىمۇ، لېكىن، ساۋۇت بەگدىن باشقىلارنىڭ ھەممىسىلا دەرۋىش سىياق كىيىنىشكەنىدى. قارىماقتا، بۇ، كۆڭۈل ئاچىدىغان سورۇنغا ئەمەس، بەلكى دىنىي ئىلىم مۇتالىئە قىلىدىغان يىغىلىشقا ئوخشايتتى. داستىخاننى چۆرىدەپ ئولتۇرغانلارنىڭ بىر خىلدىلا كىيىنىۋېلىشى، سورۇنغا تېخىمۇ ئېغىر كەيپىيات، سۇر ۋە ھېيىقىش... بەخش ئېتەتتى.

داستىخانمۇ ئادەم ئەيمەنگۈدەك دەرىجىدە مول راسلانغانىدى. ئۇجمە، ئۆرۈك قاتارلىق ھۆل يېمىشتىن تارتىپ، مالما، ھالۋا، قېتىق - قايماق، ئۆگرە، پولو، مانتا، سامسا، تۇخۇم، ئۆپكە - ھېسىپ، قورداق، زىغلىق كاۋاپ، تونۇر كاۋاپ... كەبى تائاملار

ئۇستى ـ ئۇستىلەپ ۋە سىغداپ تىزىۋېتىلگەنىدى.

بىر ئازدىن كېيىن، قورساقلار ئەستەرلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ھەر خىل شەربەتلەر كەلتۈرۈلدى. شۇنىڭغا ئولاپلا مۇسەللەسمۇ قۇيۇلۇشقا باشلىدى. چىرايلىق چۆچەكتە بىر ئايلاندى. يەنە بىرمۇ ئايلاندى...

مانا ئەمدى سورۇننىڭ سۇر ـ ھەيۋىسى خېلىلا چۈشكەنىدى. يېمەي، يېگەنگە قاراپ ئولتۇرغان ئەدەب ـ ھايالىق دەرۋىش ـ ئاقساقاللارمۇ ئالدىدىكى داستىخاننى خېلىلا بوشاتقان. يەنە لوقمىغا تېنىمسىز قول سوزۇپ ئولتۇرۇشاتتى. قەدەھمۇ توختىماي ئايلىناتتى. جىمجىت، سۈرلۈك سورۇننى بارغانسېرى پاراڭ، قاياقاش ۋە ۋەز ـ ئۇگۈتلەر باسماقتا ئىدى.

ـــ گەرچە، «قۇرئانى كەرىم» دە شۇنداق بولسىدە، ھەم ئۇشبۇ يۇرتلەردەكى مۇھەممەت ئاتلىق ئېزىتقۇ ـ شاياتۇن مەي ـ شاراب ھارام ئېرۇر دېب جار سالىب يۇرسەدە، بىزلەر كەبى ئاشقلەرنىڭ ئىشق ئوتلەرنى باسماغىغە مۇشۇنىڭدىن ئۆزگە چارە يوقتۇر، ـــ بىر ھازادىن كېيىن، كۆزلىرى خۇمارلاشقان ھۇسەينىخان سوپى تەشەببۇسكارلىق بىلەن ساۋۇت بەگكە قەدەھ سۇندى. شۇ تاپتا، ئۇنىڭ بايىقى ئېغىر ـ بېسىق ۋە سالاپەتلىك ھالىتىدىن ئەسەرمۇ قالمىغانىدى، ـــ تىڭلىغىنىم بارىكى، مۇسەللەس ئاتلىق بۇ شەربىتى خۇشكەيپ ئەرلەر ئۈچۈن جۇدە كاتتا قۇۋۋەت ئېرۇر. ھە، كۆتۈرسىلە بېگىم، قۇۋۋەت ئېرۇر.

ـــ يەنە كېلىپ، بۇ، ئۆتكەن يىلنىڭ دورىسى، ئوت ئىسسىق دېسىلە بېگىم، ـــ دېدى سايىت قازى دەرھال لوقما سېلىپ، ـــ مۇسەللەس قانچە كونا بولسا، قۇۋۋەتى شۇنچە ئاشۇر، ـــ ئۇ، مۇشۇ گەپنى دەۋېتىپ، ساۋۇت بەگنىڭ كۆزىگە «يالت» قىلىپ قاراپ قويدى. ئارقىدىنلا، ئۇنىڭغا قەرزدار بولۇپ قالغانىدەك ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن گۇناھكاردەك، كۆزلىرىنى دەرھال ئېلىپ قېچىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇردى، ـــ بارچىسىدىن، بۇ، چوغتالى ئەزىمنىڭ

مۇسەللىسى. بىلىدىلا، بۇ ئىقلىمدا ئاۋات ئاتلىق يۇرتنىڭ مۇسەللىسى زىيادە مەشھۇردۇر. شۇنىڭدىن قالسىلا مانا بىزنىڭ — چوغتالىنىڭدۇز. ئىچىپ قويسىلا، زەرەر قىلمايدۇ بېگىم. مۇھەممەت ئۆزى ئىچمەيدۇ، ئىچكەننى كۆرەلمەيدۇ، ھۇزۇر نېمە، خوشلۇق نە، كەيپىنى سۈرەلمەيدۇ...

— ھۇشھەررە، قازى ئاخۇنۇم، ھۇشھەررە! مۇھەممەت ئاتلىق ئول كۈشەندە ھەققىندە قوشاق قېتىۋەتتىلە ئۆزى، — بىر پارچە ئۇستىخاننى ئىككى قوللاپ تۇتۇپ، باش كۆتۈرمەي غاجىلاۋاتقان بەكرى دەرۋىش (باشقىلار ئۇنى سوپى دەپمۇ، دەرۋىش دەپمۇ ئاتاۋېرەتتى.) بىردىنلا شۇنداق ۋارقىراپ قويدى. تەڭشىلىپ قالغانلىقى ئۈنىڭ بوزارغان چىرايىدىنلا بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ شۇنداق دېمىگەن ھالەتتىمۇ، ئېنىقكى، چوقۇم باشقا بىرى، ساۋۇت بەگدىن باشقا بىرسى مۇشۇ گەپنى دېگەن، ئۈنىڭغا تەھسىن ئوقۇغان بولاتتى. چۈنكى، سايىت قازىنىڭ گەپدانلىقى مەھەللىدىكى ھەممىگە ئايان ئىدى.

— مەن، مۇھەممەت ئاتلىق شۇل نىجىسنىڭ جانىپىدىن ئىچۈرمەن بۇ دورىنى!

— ئول لەنىتى ۋەجىدىن دەردلىرىم ئىچىمگە ھېچ سىغماستۇر مېنىڭ! شۇ تاپ ئىچمگە ئوت كەتتى، ئوت!

— مەنمۇ شۇ!

— مەنمۇ ھەم!

— ئاللا، ئاللا!

سورۇن ئەھلىنى كەيپىلىك ئەسىر قىلماقتا ئىدى.

ساۋۇت بەگمۇ خېلىلا قىزىشتى. بىراق، ئۇ ھېچبىر سورۇندا بىرىنچى بولۇپ يىقىلىپ باقمىغانىدى. بۈگۈنمۇ ئالدىراپ يىقىلىدىغاندەك قىلمايتتى. ئەكسىچە، ئۆزىنى شۇنچە يەڭگىل، كۆتۈرۈشلۈك ۋە قۇۋۋەتلىك سېزەتتى. ئەقلى ـ ھوشىمۇ بەكلا جايىدا ئىدى. ئۇ، مەخسۇس قويۇپ بېرىلگەن

ئېگىز، گۈللۈك تەكىيىگە يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ، سورۇن ئەھلىنى بىر - بىرلەپ كۆزىتەتتى.

«توۋا» دەيتتى ئۇ ئىچىدە، كوچىلۇغۇچ بىلەن بىجىرىم ۋە سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرىنى ئالدىرىماي كولاپ تۇرۇپ، «دەرۋىش خەق دېگەن ئەجەپ بولىدىكىنا. مۇسۇلماندارچىلىقىنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەيدىكەنۇ، يەنە ھەممىسىلا كەيىپ قىلىدىكەن. سەللە ئوراپ تۇرۇپ كەيىپ قىلسىمۇ غەلىتە تۇرىدىكىنا...»

— مۇھەممەت دېگەن شۇ دەيۇزنى!

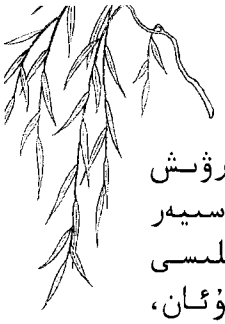
— خەپ، شۇ ئىبلىسنى!

ساۋۇت بەگ يەنە دىققەت قىلدى. ھەيران قالدى. ئوڭ يېقىدىنمۇ، سول تەرىپىدىنمۇ ئوخشاشلا مۇشۇنداق سادا چىقىۋاتاتتى. ئۇلار، گويا مۇھەممەت ئاتلىق ئورتاق بىر كىسەلگە گىرىپتار بولغان ئادەملەردەك، ھە دېگەندىلا مۇشۇ ئىسىمنى تىلغا ئالاتتى. ھەتتا توغرا كەلمىگەن جايلارغىمۇ زورمۇ زور قوشۇۋالاتتى. قارىغاندا، ئولتۇرغانلار ئۇنىمۇ مۇھەممەت ھەققىدە بىرنىمە دېيىشكە دالالەت قىلىۋاتقاندەك قىلاتتى.

ئۇنىڭ سەل كەيپى ئۇچتى. تونۇمايدىغان ئادەم بىلەن ئۇنىڭ نېمە ئىشى. شەخسىي ئاداۋەتنىنى داستىخانغا سۆرەپ چىققانمۇ ئىشمۇ. بىر گەپ دېگەننى ھەممىلا ئادەم، كەچكىچە دەۋەرگۈلۈكمۇ. ئەر كىشى دېگەنمۇ مۇشۇنداق غەيۋەت قىلىپ ئولتۇرامدۇ. بىرى دېگەننى يەنە بىرىمۇ دەپ، لاتا چاپىناپ...

ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا بېشىنى يانغا بۇراپ، كۆزىنى يېرىم يۇمدى. قانداقتۇر بىر ناخشىنى ئاڭلىغۇسى كەلدى. بۇ ئىستىكىنى سايىت قازىغا ئېيتماقچىمۇ بولدى - يۇ، يەنە ۋاز كەچتى. ئۆزلىرى بىر ئىش قىلار. بۇنچىلىك ئىشنى بىلمىشەر. سورۇن ئۇنىڭمىدى؟!... سەل ئۆتۈپ، قۇلىقىغا يەنە سورۇننىڭ پاراڭى كىردى.

«سورۇننى يامان ئەمەس تۇزۇپتۇ. لېكىن ئاجايىپ... غەلىتە،

بەك غەلىتە خەق ئىكەن بۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسىلا دەرۋىش بولۇۋاپتۇ. ھەممە ئىشنى موللا بىلەر، موللا قوپۇپ كۆلگە سىيەر دەپ راست ئېيتىپتىكەن. ئەمدىلىكتە چوغتالىنىڭ موللىسى قايان، دەرۋىشى قايان؟...» دەپ ئويلىدى ساۋۇت بەگ. شۇئان، سورۇنغا ھەيرانلىق بىلەن قايتا كۆز يۈگۈرتتى. پەردىشەپ، ھايا دېگەنلەر تامامەن يوقالغاندەك قىلاتتى. ھېلىلا باشلاردا سۇرلۇك كۆرۈنگەن ھەيۋەتلىك سەللىلەر، مانا ئەمدى قىڭغىر، مايماق ۋە بەزىسى يەردە چۈۋۈلۈپ تۇراتتى. چىرايلار قىزارغان، كۆزلەر ئەلەڭ ـ سەلەڭ، تېتىقسىز پاراڭلار. مۇھەممەت ھەقىقىدىكى غەيۋەتلەر. يەنە شۇ ئادەم ھەققىدىكى قاغاشلار...

ساۋۇت بەگنىڭ ئەمدى زادىلا ئولتۇرغۇسى كەلمىدى. كۇچلۇك مۇسەللەس ئۇنىڭ نېرۋىسىنى غىدىقلاپ، ۋۇجۇدىنى شېرىن بىر تۇيغۇغا چۆمدۇرمەكتە ئىدى. تومۇرلىرى كۆپەتتى. قانلىرى ئوت بولۇپ قاينايتتى. بەدەنلىرى چىڭقىلىپ، نەپسى قىسىلاتتى. ئۇگە ـ ئۇگىلىرى قىزىشاتتى، تارتىشاتتى. كۆڭلى نېمىدۇر بىر نەرسىنى، ھە ـ ئە، قانداقتۇر بىر شېرىن نەرسىنى خالايتتى...

ئۇ، ھېچنىمىگە پەرۋا قىلماي، سايىت قازىغا «قېنى؟» دېگەندەك «يالت» قىلىپ قاراپ قويدى ـ دە، ئورنىدىن قوپۇشقا تەمشەلدى. كەيىپ بولسىمۇ، باشتىن ـ ئاخىر بەگدىن كۆز ئۇزمەي، سەزگۈرلۈك بىلەن ئولتۇرغان سايىت قازى دەرھال ئېغىز ئاچتى:

ـــ سەل چارچاپ قالدىلا ـ ھە، بېگىم؟... ناخشا باشلىسۇنمۇ؟... بوپتۇ ئەمىسە، خالىغانلىرىدەك بولسۇن. ئىمامئاخۇنۇم، بېگىمنى بەك چارچىتىۋەتمەيلى. بىراز ئارام ئالسۇن. دېيىشكىنىمىزدەك، ئاپتاپخانلىرىغا باشلىغايلا. مايلانغاچ، دېمىنى ئېلىۋالسۇن... ئاۋۇلار ئەمدى ھازىر بولغاي... قېنى بېگىم، مەرھەمەت!

سايىت قازى ۋە ئەبەيدۇللا ئىمام تەڭلا ئورنىدىن قوپۇپ، ساۋۇت بەگنى ئىككى ياقتىن تۇتۇپ يۆلەشتۇرۇپ ماڭدى. بەگ، باشقىلار يۆلىۋالغۇدەك ھالدا ئەمەسلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ يەنە قارشىلىق قىلمىدى.

سورۇندىكىلەر بىر ـ بىرلىرى بىلەن ئەلەڭ ـ سەلەڭ ھالدا كۆز ئۇرۇشتۇرۇۋالدى. ئۇلارنىڭ ھەقىقىي كەيپ ھۇزۇرى ئەمدى باشلىناتتى.

سورۇنىنىڭ نەغمە ـ ساز ئاڭلاش، تۇخۇم چېكىشىش، ئۇسسۇل ـ ساماغا دەسسەش، چىلىم تارتىش... كەبىي بىرمۇنچە باسقۇچلىرى ئەمدى باشلىنىدىغان بولسىمۇ، لېكىن بەگ بۇلارغا قىزىقمىدى. قىزىقمىغانلىقى ھەققىدە ئويلىغۇسىمۇ كەلمىدى. بىلەتتىكى، ئۇنى «سايىت قازىنىڭ ۋەدىسى» دىن ئۆزگە ھېچنىمە قىزىقتۇرالمايتتى.

ئۇلارنىڭ «ئاپتاپخانە» دېگىنى، ئۇلار ئۆزلىرى ئۈچۈن مەخسۇس لايىھەلىتىپ ياساتقان ھەشەمەتلىك ۋە ھويلىلىق خاس خانە ئىدى. بۇنداق ھويلىلىق خاس ھۇجرىسى بار «خانە» لەر مەھەللىدە قازى، ئىمام، مۇفتى قاتارلىق بىرنەچچىلا ئادەمنىڭ بار ئىدى. كەلگۈندى دەرۋىشلەر بولسا، مانا ئەمدى بىر بىرلەپ ياستىشۇاتاتتى.

«ئاپتاپخانە» نىڭ ئاچقۇچى ئادەتتە ئۆينىڭ ئەر خوجايىنىدا تۇراتتى. مەزلۇملارنىڭ بۇنىڭغا ئارىلىشىش ھوقۇقى يوق ئىدى. ئىمام ياكى قازىلار ئۆزلىرىنىڭ بۇ خاس ۋە پىنھان دۇنياسىدا دىلى تارتقان بارلىق ئىشلارنى قىلاتتى: يالغۇز ئارام ئالاتتى. كۆڭلى خالىغان قايسىبىر قىز ـ چوكانلارنى باشلاپ كىرىپ كۆڭۈل ئاچاتتى. ئاياللارنىڭ يۈمشاق قوللىرى بىلەن ھېرىققان ۋە زارىققان تېنىگە داۋا تاپاتتى. ئاشۇ سىيلىق قوللار بىلەن ياغلىناتتى. ئاپتاپقا قاقلىناتتى. چىلىم تارتاتتى. خىيال سۇرەتتى... قىسقىسى، «ئاپتاپخانە» ئاتالغان بۇ يەرنى، ئەر

خوجايىنىڭ بارچە شەرمەندىلىكلەرنى ئاشكارە مەخپىيەت سۆيىتىدە يۆرگۈزۈشلىرىگە ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدىغان «پاسىقخانە» سى دېيىشكىمۇ ھەم بولاتتى.

«ئاپتاپخانە» ــ ھويلىغا يانداش سېلىنغان بولۇپ، ئىسمىغا يارىشا ئاپتاپمۇ تولۇق چۈشىدىغان ۋە سايىدايدىغان يېرىمۇ بولغان ياسداق ھويلا ھەم خاس بىرقانچە ھۈجرىدىن تەركىب تاپقانىدى. بۇ يەر ئۈچ يۈز ئاتمىش كۈن ياغ قۇيۇپ يالىغاندەك پاكىز ۋە رەتلىك تۇراتتى ـ يۇ، خوجايىندىن باشقىلار خالىغانچە كىرەلمەيتتى. لېكىن بۇگۈن، ئەبەيدۇللا ئىمامنىڭ بۇ خاس خانىسىگە تۇنجى قېتىم يات بىر ئەر ئاياغ بېسىۋاتاتتى. يەنە كېلىپ، خوجايىنى شۇ قەدەر خۇشخۇي، رايىش ۋە رازىمەنلىك بىلەن باشلايتتى، مېھمان بولسا، ئەكسىچە، شۇ قەدەر مەغرۇر، مۇغەمبەر ۋە مەنسىتمەسلىك نەزەرىدە قەدەم باساتتى.

ھويلا زىيادە ئاپتاپلىق ئىدى. ھۈجرا ئىشىكىنىڭ ئۈستىدە 15 ~ 20 غۇلاچ ئۇزۇنلۇقتىكى ياسداق ۋە ئېگىز پىشايۋان قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئاستىدىكى قەدىمىي گۈللۈك كارىۋاتقا گىلەم، كۆرپىلەر رەتلىك سېلىنغانىدى. بۇ يەرگىمۇ ئاپتاپ يېتىپ ئاشقۇچە چۈشۈپ تۇراتتى... بىراق، بۇلارمۇ ساۋۇت بەگنىڭ دىققىتىنى تارتالمىدى. ئۇنىڭ كۆتكىنى بۇمۇ ئەمەس ئىدى...

ــ ئەمىسە، بېگىم، ئەبەيدۇللا ئىمام ئۆز قولى بىلەن پىشۇرغان مۇنۇ ئېيىق ئۆتى، تاپىنى، جىگەرلەرىغە ئېغىز تېگىپ ئولتۇرغايلا. ئۆزلىرىنى مايلاپ، ئاپتابقا سالىپ، دورىلىماق بولغان تېببىلەر ئۇزىمايلا يانلىرىغە ھازىر بولغۇسىدۇر، ــ دېدى سايىت قازى بۇرۇنقىدەكلا ھىجىيىپ ۋە تېزلىك بىلەن تۇزۇلگەن داستىخاندىكى ھورى ئۆرلەپ تۇرغان گۆشلەرگە ساۋۇت بەگنى تەكلىپ ئېتىپ تۇرۇپ، ــ بۇنىسى ئەرلەر ئۈچۈن ھەقىقىي قۇۋۋەت ئېرۇر. قېنى، تارتىنماي قول سالغايلا.

بىزلەرگە قارىمىغايلا. ئەبەيدۇللا ئىمام ئىككىمىز مېھمانلار تامانىغە بىر بارىب كېلۇرمىز.

ــ مېنى يالغۇز تاشلاپ قويدى دەپ رەنجىمىگەيلا، بېگىم، ــ گەپ قىستۇردى ئەبەيدۇللا ئىمام، مەستلىكتىن غىلايغان كۆزلىرىنى بەگدىن قاچۇرۇپ تۇرۇپ، ــ يانلىرىغا ھازىرلا قولى شىپاھ غىلمانلەر كىرگۈسى. ئاڭغىچە بىزلەرمۇ ھەم كېرۇرمىز...

ئۇلار چىقىپ كېتىشتى.

ساۋۇت بەگ، ئاياقتىكى ھورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان جىگەر ۋە يەنە گۆش سىياقىدىكى قانداقتۇر بىر نەرسىلەرگە خۇشياقماسلىق بىلەن قول ئۇزاتتى.

جىگەر، باشقا جىگەرلەرگە ئوخشايتتى. شۇنداق تەم ۋە پۇراقتا ئىدى. لېكىن، باشقىلىرى غەلىتە پۇراۋاتقانىدەك قىلاتتى. «ئېيىق» دېگەن گەپنى ئاڭلاپ قالغىنى ئۈچۈن شۇنداق بىلىنۋاتامدۇ ياكى راستتىنلا شۇنداقمۇ... بىلەلمىدى. بىلگۈسىمۇ كەلمەيتتى. ئۇنىڭچە، بۇ ئەرزىمەس، قاشاڭ گۆشىنىڭ تەمىنى بىرنەرسىگە ئوخشىتىپ ئولتۇرۇشقىمۇ ئەرزىمەيتتى. ھەئە، ئەرزىمەيتتى! ئۇنداقتا، شۇ تاپتىكى ئېھتىياج نېمە؟ زادى نېمە؟...

ئۇ، ئىختىيارسىز ھالدا، نېرىدىكى ئۇجمە شېخى ئۇستىدە بىر ــ بىرىنى چوقۇلىشىپ ۋە چۈكۈرلىشىپ تۇرغان بىر جۈپ ئاق قۇشقاچقا تىكىلدى. ئۇلار شۇنچە ئەركىن، بىمالال ۋە راھەتلىك ئىدى. كاشكى، مۇشۇنداق ۋاقىتتا ئادەمنىڭ يېنىدا بىرەرى بولسا... شۇلارنى ئويلاش بىلەن، ئۇنىڭ ۋۇجۇدى تېخىمۇ لەرزىگە كەلدى. قىزىشقان بەدەنلىرى چىڭقىلىپ، ھازىرلا ئېتىلىپ كېتىدىغاندەك بىلىندى. شېرىن خىياللىرىنى بولسا ئۆزىمۇ باشقۇرالمىدى ئۇ. ئۇنىڭ يېنىدا تەڭداشسىز گۈزەل بىر ئايال، ئەمدىلا رەسىدە بولغان قىز، توختىغان قىز، سېمىز قىز، ئورۇق قىز، نازلىق جۈۋان، خۇلقى بار چوكان...

ـــ ئەسسالام، بېگىم!

ساۋۇت بەگ چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈردى. كۆز ئالدىدا ئەتلەس كۆڭلەك كىيگەن، نېپىز شايى رومال بىلەن بېشىنى ئورۇۋالغان، غۇنچە بوي، بەللىرى تال ـ چۈشتەك ئىنچىكە بىر قىز، ھە ـ ئە، قىز سۈپەت بىر ئايال ئۇنىڭغا تەزىم قىلىپ تۇراتتى.

ـــ ۋا... ۋائەلەيكۈم ئەسسالام! ـــ دېدى بەگ ئالدىراپ جاۋاب قايتۇرۇپ. ئاۋازى ئۆزىمۇ سەزمىگەن ھالدا تىترەپ چىقىۋاتاتتى، ـــ ئىجازەت... باشلىرىنى كۆتۈرگەيلا.

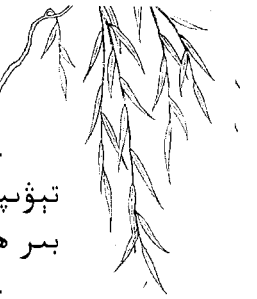
قىز بېشىنى كۆتۈردى. يۈزلىرى ئوراقلىق بولسىمۇ، كەم تېپىلىدىغان گۈزەللەردىن ئىكەنلىكى تۇرقىدىنلا بىلىنىپ تۇراتتى.

ـــ ئۆزلىرىنى ساقلىتىپ قويدۇم بېگىم، ئەپۇ قىلغايلا، ـــ ئۇنىڭ تاتلىق ۋە يېقىملىق ئاۋازى، كۆكسىگە قويغان سۈزۈك ۋە چىرايلىق قوللىرى، ئۇنىڭ گۈزەللىكى ھەققىدە يەنمۇ ئېنىق بېشارەتلەرنى بېرەتتى.

ـــ ھېچقىسى يوق. ھې... ھې... ھېچقىسى يوق... ـــ ئىختىيارسىز ھالدا كېكەچلىدى بەگ، ـــ ھېلىھەم بولسىمۇ كەلدىلە خېنىم. تو... تولا تەقەززا بولدۇم سىلىگە.

ـــ ياغلايدىغان دورىنىڭ ئوبدانراغىنى تاپاي دەپ... شۇ سىلىگە ئوبدانراق بىر دورا قىلىپ قويای دەپ...

ئايال، بەگ نەزەرىدىكى قىز شۇنداق دېگىنىچە بەگكە يېقىنلاشتى. قولىدىكى كىچىككىنە تۇگۈنەكنى ئۇنىڭ يېنىغىلا قويدى. ئۇ ئېڭىشىپ ۋە بېشىنى كۆتۈرۈپ بولغۇچە ئۆتكەن شۇ قىسقىغىنە دەقىقىدە، سۈتتەك سۈزۈك بەدەن، يېقىملىق ھىد، كەرەشمىلىك ھەربىكەتلەر... بەگنىڭ ئاچ نەزەرى ۋە تۇيغۇلىرىغا سانجىلىپ ئۆتتى. بەگ جالاقلاپ تىترىدى. ئەرلىك سەزگۈلىرى شامدەك، سىمابدەك ئېرىدى. كۆزلىرى يالتىراپ، ئېغىزىغا قانداقتۇر بىر سۈيۇقلۇق يىغىلدى...

ـــ ئۇنداقتا، كىيىملىرىنى سالسىلا، ـــ دېدى قىز تېۋىپلارغا خاس كەسكىنلىك بىلەن، ھېچنىمىنى سەزمىگەندەك بىر ھالەتتە.

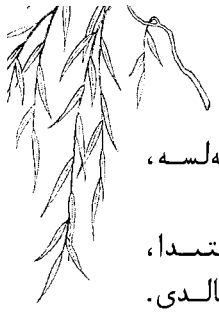
ـــ مۇشۇ يەردىلما؟ ـــ دېدى بەگ، «كىيىمنى سالسىلا» دېگەن گەپنى ئۆز ئىستىكى بويىچە چۈشىنىپ، ھاياجان بىلەن، ـــ ھۇجرىغا كىرىپراق بىر ئىش قىلمامدۇق؟

ـــ بىر ئىشنى ئەمەس، نۇرغۇن ئىشنى قىلىمىز بېگىم، ـــ قىز، ساۋۇت بەگنىڭ دوپپىسىنى بىر ياققا ئاۋايلاپ ئېلىپ قويۇپ، كارىۋاتنىڭ كۇن تولۇق چۈشۈپ تۇرغان بۇرجىكىگە كۆرپە ۋە تەكىيە ئېلىپ كەلدى، ـــ ئۆزلىرىنى مايلايمىز، ئاپتاپقا سالىمىز، ئۇۋىلايمىز، مۇجۇيمىز... ئىش قىلىپ، بۇگۇن سىلىنى داۋالاپ ساقايتىمىز، بېگىم.

ـــ مېنى راستتىنلا ئاغرىق دەپ ئويلاپ قالدىلما خېنىم؟ ـــ بەگ، سىناق نەزەرىدە قىزنىڭ رومال ئىچىدىكى يۈزىگە، كۆزلىرىگە تىكىلدى. يەنە گەپ قىلماقچىدى، قىلالمىدى. ئۆزىنىڭ زەبەردەست ئەركەك ئىكەنلىكىنى ئېيتماقچىدى، بۇنىمۇ ئېيتالمىدى. تۇرۇپلا، بۇنداق دېيىش ئورۇنسىزدەك بىلىندى. دېمىسىمۇ، بىر ئەرنىڭ يارامليق ياكى ئەمەسلىكىنى ئۇنىڭ سۆزىدىن ـــ ئاتقان پوربدىن بىلگىلى بولسۇنمۇ؟

ـــ سىلىنى ئۇنداق دەپقۇ ئويلىمىدىم... ـــ قىز، يەڭگىل، تارتىملىق ۋە يېقىملىق ھەربىكەتلەر بىلەن بەگنىڭ پەستىكى بىر جۈپ ئايىغىنى چەتكە يۆتكىدى. بۇ ھەربىكەتلەردىنمۇ نازاكەت ۋە مىسلىسىز جەلپكارلىق چىقىپ تۇراتتى، ـــ بۇ تۇرقىلىرىدىن ئاغرىقتەكمۇ تۇرمايدىلا، ئۇنىڭ ئەكسىچە... لېكىن شۇنداقتىمۇ، ياغلاپ قويغانىنىڭ زەرەرى يوق، بېگىم. ئۇزىمايلا پايدىسىنى كۆرۈپ قالىدىلا...

ـــ ماقۇل، بۇگۇن مەن ئۆزلىرىگە تۇرۇپ بېرەي... ئۆزۈمنى سىلىگە تاپشۇراي... ـــ دېدى بەگ تىترەپ تۇرۇپ ۋە ھەممە تەلـ

چىمنى دەۋالدىم دەپ ئويلاپ، ــ مېنى نېمە قىلغۇلىرى كەلسە، قىلسىلا!... ئادەمنى تەقەززا قىلماي، چاپسانراق قىلسىلا!...

ساۋۇت بەگ، شېرىن ئىستەك ۋە ئەرلىك تەشنالىق قېتىدا، كىيىملىرىنىڭ قانداق سالدۇرۇتتىلگەنلىكىنى تۇيمايلا قالدى. ئەمدى ئۇ، پوستى سويۇلغان پىيازدەك، كالتە ئىشتان بىلەنلا قالغانىدى. يۇمشاق، ئىسسىق، سىيلىق، تاتلىق ۋە يېقىملىق قوللارنىڭ شېرىنلىك قوزغاتقۇچى چىداپ بولماس غىدىقلاشلىرىدا ئۇيان ـ بۇيانغا ئۆرۈلەتتى. بەدەنلىرىنى قاچۇراتتى. گاھ ئۇياققا، گاھ بۇياققا تولغۇناتتى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا بەدىنىنىڭ قانداقتۇر بىر يەرلىرىنى قىسۋالاتتى... ئەمما، قوللار توختىمايتتى. مۇجۇش، سىيلاش، غىدىقلاشلار مەڭگۇ ئاخىرلاشمايدىغاندەك، ئۇنى ئەبەدىي مۇشۇ ھالدا قىينىاپ ئۆتۈدىغاندەك داۋاملىشاتتى.

بەگ چىدىيالمىدى. سېھىرلىك قوللار سىيلاپ ئارقا يوتىسىغا كەلگەندە، ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا «كاپ» قىلىپلا قىزنىڭ قولىغا، ئاندىن بېلىگە ئېسىلدى.

ــ ئالدىرىمسىلا بېگىم، ــ دېدى قىز، بەگنىڭ قوللىرىنى بېلىدىن ئاستا ئاجرىتىشقا ئۇرۇنۇپ، ــ تېبابەتتە ئىشلارنى بىر ۋاراقى قىلۇرمىز. ئاۋۋالەمبار تۇتمىمىز، ئاندىن سۆڭرە سىيلايمىز، ئاياڭغىسىدا مايلايمىز. ئاپتاپقا قاقلاش ئەڭ ئاخىرىدا بولىدۇ. ئاندىن... بىر دەم چىدىغايلا بېگىم...

ــ ياق، ئۇنداق قىلمىسىلا، خېنىم، ــ دېدى بەگ، قىزنىڭ بېلىنى تېخىمۇ چىڭ تۇتۇپ ۋە يېلىنغاندەك بىر ئاھاڭدا، ــ مېنى ئۇنداق قىينىمىسىلا... قىينىمىسىلا!...ماقۇل دېسىلە دەيمەن!...

قىز، رومال ئىچىدە تۇرۇپ، بەگ ئاڭلىغۇدەك ئاۋازدا تاتلىق ۋە نازلىق كۈلۈپ كەتتى. مەن ـ مەن دېگەن تەكەببۇر ئەرلەرنىڭ مۇشۇنداق چاغدا يېلىنىپ، ئەرزىمەس بىچارىگە ئايلىنىپ

قالمدىغانلىقىنى ئوبدان بىلەتتى ئۇ. بىراق، بۇنداق يىلىنىشلارغا ئالدىراپ ئېرىپ كېتىشكىمۇ بولمايتتى. ئۇ، بۇ تەرەپلىرىنىمۇ ئېنىق چۈشىنىپ تۇراتتى. ئۇنىڭچە، يىلىنىش ئەڭ يۇقىرى چەككە يېتىشى، بەرداشلىق بېرىش كۈچى ئاداققىي پەللىگە ئۈلىشىشى كېرەك ئىدى. شۇندىلا، ئەرلەرنىڭ ــ مەيلى ئۇ بەگ بولسۇن، مەيلى شاھ بولسۇن ــ ھەيۋىسى بىراقلا سۇناتتى. تەكەببۇرلىقى يەرگە ئۇرۇلۇپ، نېمە دېسە ماقۇل دەيدىغان، ئېغىزىنى «ھە» دەپ ماكىلدىتىپ ئېچىپ تۇرىدىغان كەپتەر باچكىسىغىلا ئوخشاپ قالاتتى. مۇشۇ باسقۇچقا يەتكەندىلا، ئىشلار ئوڭۇشلۇق بولاتتى. كۆزلىگەن مەقسەتلەر تېز ۋە توسقۇنسىز مۇراد تاپاتتى.

ــ ماقۇل، ماقۇل، ئاز قالدى. شۇنچىكى تەخىر قىلسىلا... ــ دېدى قىز، بەگنىڭ سەزگۈر جايلىرىنى تېخىمۇ سىيلىق ۋە غىدىق بىلەن تۇتۇپ تۇرۇپ، ــ تەكشى تۇتۇپ، بىر ياغلاپ قويسامىلا ئىش تۇگەيدۇ. ئاندىن...

ــ بولدى ياغلىمىسىلا خېنىم... ــ دېدى بەگ ھاسىراپ تۇرۇپ. ئەمدى ئۇ چىدامچانلىقىنىڭ ئاخىرىقى پاسلىنى بۆسۈپ ئۆتكەنىدى، ــ بولدى قىلسىلا. ياغلانمىسامۇ، ھەقىقىي ئەركەكمەن. كە... كەلسىلە!...

ئۇ، شۇنداق دېگىنىچە، قىزغا جان ـ جەھلى بىلەن يېپىشتى.

ــ ۋىيەي!... بۇ... بۇ... ــ قىز يەنە تارتىشتى.

ــ ئۇنداق بولسا، ھۇجرىغىلا كىرىپ كېتەيلى، ــ دېدى بەگ ۋە قىزنىڭ جاۋابىنىمۇ كۈتمەستىن، بۇركۈتتەك چەبدەسلىك بىلەن قىزنى قۇچىقىغا ئېلىپ، ھۇجرىغا قاراپ ماڭدى.

سىرتتىن، باغ تەرەپتىن تەمبۇر تەڭكەش قىلىنغان مۇڭلۇق ناخشىلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇلاپ ئېيتىلماقتا ئىدى. يەنە كېلىپ، خۇددى بەگكە ئاتاپلا ئېيتىلۇاتقاندەك، ئۇنىڭ ئەڭ

ئامراق ناخشىلىرى ياڭرايتتى. يار ھەققىدىكى ناخشىلار، يارنى قوشلاپ تۇتۇش، زاپاس تۇتۇش، چىرايلىقىنى تۇتۇش، يەڭگۈشلەپ تۇتۇش ھەققىدىكى ناخشىلار... ناخشا ئارىلىقىدا قايسىبىر مەستنىڭ «ياشاپ كەت!»، «قولۇڭغا دەرد بەرمىسۇن!» دېگەندەك مەدھىيە ئاۋازلىرىمۇ ھۇجرىغا ئوقتەك ئاڭلىنىپ تۇراتتى. ئەمدىلىكتە، بۇ ئاۋازلار، قالايمىقان بۇ ۋارقىراشلارنىڭ ھەممىسى بەگكە شۇ قەدەر يېقىملىق تۇيۇلاتتى. سورۇن، كۆتۈنۈش، مۇئامىلە، ئارام... ھەممە ـ ھەممە جەھەتلەردىن شاھ ھۇزۇرىنى سۈرگەندەك سېزىلەتتى بەگكە. بەرھەق، شۇ تاپتىكى شېرىن دەملەرگە نېمە يەتسۇن. ئۇشبۇ دەقىقىلەردىكى جانغا راھەت سېھرىي مۇشتاقلىققا نېمىمۇ تەڭلەشسۇن!

قىزنىڭ رومىلى تەبىئىيلا ئېلىۋېتىلگەنىدى.

ـــ بەك يامانكەنلا جۇمۇسىلا بېگىم... ـــ دېدى قىز ناز بىلەن، ھاسىراپ تۇرۇپ، ـــ ياغلاپ قويغان بولسام قانچىلىك بولۇپ كېتەر ئىدىلە؟...

ـــ شۇنداقمۇ خېنىم؟... ـــ بەگ تېخىمۇ روھلاندى. گويا قىز بىلەن بىر گەۋدىگە ئايلىنىپ كەتمەكچىدەك، ئۇنىڭ قات ـ قېتىغا كىرىپ كەتمەكچى بولغاندەك تېخىمۇ چىڭ قاماللىدى، نەقتىدى، ـــ سىلى، مەن كۆرگەن ئەڭ چىرايلىق ئايال. جاھاندا تەڭدىشى يوق ئايال. مېھرىلىك ئايال. سېھرىلىك...

ـــ ئۆزلىرىمۇ، مەن ئۇچراتقان ئەڭ كۆچلۈك، ياراملىق ئەر، بې... بېگىم!... جېنىم بېگىم... ھارماس بۇقام... يېڭىلمەس قوشقىرىم!...

ـــ تاتلىقىم... ھەسىلىم... شەكىرىم!...

تەمبۇر توختاپ، ساپايىلەر شاراقشىشقا باشلىدى. ئۇنىڭغا قوشۇلۇپ، دەرۋىشلەرچە مۇڭلۇق زۇۋاندا «ئاللا ـ ئاللا!...»، «ۋاي دەردىمە!...» دېگەن ئاۋازلارمۇ ئاڭلىنىپ تۇراتتى. بۇ ئاۋازلارمۇ شۇنچىلىك مۇڭلۇق ۋە يېقىملىق ئىدى. تەسەۋۋۇر قىلىشقا بولاتـ

تىكى، شۇ تاپتا، ھەرقانداق كۆرۈنۈش ۋە ھەرقانداق ئاۋاز، مەيلى ئۇ ئەڭ بەدبەشىرە كۆرۈنۈش بولسۇن ۋە مەيلى ئەڭ يېقىمسىز ئاۋاز بولسۇن، ھەتتا ئېشەكنىڭ ھاڭرىغان ئاۋازى بولغان تەقدىردىمۇ، يەنىلا ناخشىدەك يېقىملىق ئاڭلانغان بولار ئىدى بەگكە.

ــ مۇشۇ خۇلق، مۇشۇ چىرايلىرى بىلەن نەدە يۈرگەن بولغىيدىلە، خېنىم؟ ــ قىزنىڭ لەۋلىرىنى چىشلەپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى بەگ، ــ مەن سىلىگە بىر كۆرۈپلا ئاشىق بولدۇم. ئۆزلىرىنى بىرگە ئېلىپ كېتىمەن. نېمە دېسىلە، شۇنى قىلىپ بېرىمەن...

ــ مېنى ئېلىپ كەتمىسىلىمۇ، پات ـ پات يوقلاپ تۇرسىلا، شۇ كۇپايە، ــ نازلىق بېقىش ۋە ئىڭراشلار قېتىدا جاۋاب بەردى قىز.

ــ ئەلۋەتتە، ئە... ئەلۋەتتە!...

بەگ بىھوش ئىدى. قىزمۇ شېرىن ھوشسىزلىق قاينىمىدا ئېقىپ باراتتى.

ــ ئۆزلىرىگە بىر ئىلتىماسىم باردى، توغرا كېلۈرمۇ؟ ــ تاتلىق ئاۋازدا، ئەركىلەپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى قىز، ئۇستىدە توختىماي ھاسىراۋاتقان بەگنىڭ ئېچىكلىرىنى قوللىرى بىلەن سىيلىغاچ، لەۋلىرىگە چىڭىدە سۆيۈپ تۇرۇپ، ــ پەقەت بىرلا.

ــ بىر ئەمەس، مىڭ ئىلتىماس بولسىمۇ دېسىلە. دې... دېسىلە!...

ــ رەھمەت. ئەبەيدۇللا ئىمام مېنىڭ تاغامدۇر. ئەمما، مۇھەممەت دېگەن زېدىپەس ئۇنىڭ ئورنىنى تارتىۋالدىلەر، بېگىم.

ــ چۇ... چۈشەندىم، زۆھرە خېنىم. بۇ ئىشنى ئۆزۈم ئوڭشايمەن. ئىمامىلىق مەڭگۈ تاغىلىرىنىڭ بولىدۇ، جېنىم خېنىم.

ــ كۆپ رەھمەت. ئۇ ھەم يانە مۇدەررىس ئىردى، ئۇنىمۇ تارتىۋالدى.

ــ مۇدەررىسلىكمۇ ئەبەدىي تاغىلىرىنىڭ بولغۇسى، تاتلىق

خېنىم.

ـــ ۋەدىلىرى ۋەدە بولۇرمۇ، بېگىم؟

ـــ ئە... ئەلۋەتتە، خېنىم. مە... مەن دېگەن ساۋۇت بەگ!

ـــ رەھمەت، لاچىنىم. رە... رەھمەت، بۇركۇتۇم!...

بەگ تېخىمۇ مەست بولۇپ كەتتى. ئەتراپ مەست ئىدى. نېرۋىلارمۇ مەست، ھەممە ياق مەست ئىدى.

ـــ مەن ھاۋا خېنىم بولۇرمەن. سايىت قازىنىڭ سىڭلىسىنىڭ ئېرىنىڭ سىڭلىسى...

ـــ مەن گۈلنىسا خېنىم بولۇرمەن...

...

ساۋۇت بەگ، كېيىنكى سائەتلەردىكى شېرىن سۆھبەتلەرنى ئەنە شۇنداق ئەسلىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى دەردمەنىنىڭ ۋاكالەتچىسى ئىدى. بىراق، ھېچقايسىسى ھۆسن، خۇلۇق ۋە نازاكەتتە بىر ـ بىرلىرىدىن قېلىشمايتتى. ئۇلار گويا مۇشۇنداق ئىشلار ئۈچۈن مەخسۇس ئۆستۇرۇلگەن جەلپىكار گۈللەردەك، كۆندۈرۈلگەن توشقانلاردەك، پاقلانلاردەك قىلاتتى. ئەمما، بۇ تەرىپىمۇ بەگكە بەرىبىر ئىدى. ئۇ پەقەت تاتلىق سېزىم، تەڭداشسىز ھاياجان، ئۇنتۇلماس لەززەتلەر... ھۇزۇرىدا ئۇزەتتى. جان ـ جەھلى بىلەن ئۇزەتتى!

مۇسەللەس مەست قىلدىمۇ ياكى شېرىن كەيپىيات بەھوش ئەتتىمۇ بىلمەيتتى... ئەمدىلىكتە، قويىندا يەنىلا ئاۋۋالقى خېنىم ـــ باغرى يۇمشاق، مېھرى ئىسسىق، خۇلقى ئوتلۇق زۆھرە خېنىم ياتاتتى. راستىنى دېگەندە، ئۇمۇ شۇنى خالايتتى. خالاپ تۇراتتى!

ـــ ئەمدى يېنىمدا ئۆزلىرىلا تۇرغايلا، خېنىم، ـــ دېدى بەگ، بىر مەھەل قولدىن چىقىرىپ قويغان يارىنى تەستە تاپقان ئادەمدەك، ئۇنى مەھكەم قۇچاقلاپ، ـــ سىلىگە پەقەت تۆزمەيدىكەنمەن. مەن بۇگۈن، ياق، ئەتىمۇ كەتمەيمەن. ئۆزلىرىگە

توپۇرلا قانمىدىم، تاتلىقىم، پاقلىنىم!...
يەنە شۇ شېرىن دەملەر. بىھوش دەقىقىلەر...

* * *

— بېگىم!

ساۋۇت بەگ، شېرىن ئۈيقۇدىن ئويغىتىلغان ئادەمدەك چۆچۈپ كەتتى. كۆز ئالدىدا زۆھرە خېنىم، گۈلنىسا خېنىم ۋە ھاۋا خېنىملار، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدا باشقا ئاقساقال، سوپى - دەرۋىشلەر مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇراتتى. بولۇپمۇ، زۆھرە خېنىمنىڭ سۆيگۈ، تەشنالىق، سوراق ۋە ئىلتىجا تۆكۈلۈپ تۇرغان ئوتلۇق قاراشلىرىغا چىداپ بولمايتتى. ئۇنىڭ قاراشلىرىدا يەنە...

— ۋەدىلىرى ۋەدە بولۇرمۇ، بېگىم؟

يەنە زۆھرە خېنىمنىڭ ئاۋازى. سېھىرلىك ناز، تاتلىق ئىگراشلار قېتىدا ئاڭلانغان ئاۋاز.

بەگنىڭ ۋۇجۇدى سىلكىندى. تېنىنىڭ، ياق، جېنىنىڭ ئەڭ نازۇك ۋە پىنھان بەتلىرىنى شېرىن ئەستىلىك ئارىلاشقان رېئاللىق تەشنالىقلىرى چېقىپ ئۆتتى.

— ئە... ئەلۋەتتە، خېنىم! — ئۆزىنى شۇنچە تۇتۇۋالغان بولسىمۇ، ھاياجاندىن يەنە ئىختىيارسىز ھالدا دۇدۇقلىدى بەگ. ئەمدى جاۋاب بەرمەي بولمايتتى. مۇشۇنداق دېمەي ئامالىمۇ يوق ئىدى. ئەرلىك غۇرۇرى، بەرگەن ۋەدىسى ۋە يەنە ئۇلۇشىپ كېلىۋاتقان سۆيگۈ ئېچىرقاشلىرى تەبىئىي ھالدىلا شۇنىڭغا ئېلىپ باراتتى. شۇنداق دېيىشكە قىستايتتى.

— ئۇنداقتا، مۇھەممەت ئاتلىق ئول تەرساغا ئىككى ئىلىك يارلىق پۇتۇپ بېرەمدىلا، بېگىم؟ — ئۇلاپلا سورىدى زۆھرە خېنىم.

— مۇھەممەتكە دەمدىلا؟

ساۋۇت بەگ جىمىپ قالدى. ئۇنىڭ نېمىدىنىدۇر قىسىلىۋاتقانلىقىنى ئەتراپتىكىلەر بىلمەيتتى. پەقەت ۋە پەقەت

بىر ئۆزىلا بىلەتتىكى، ئۇ ساۋاتسىز ئىدى. ئەلۋەتتە، خەت تونىغان تەقدىردىمۇ، مۇھەممەتتەك بىر ئادەمگە يارلىق يېزىپ يۈرۈش، بەگنىڭ لايىقىتىگە ئۈيغۇن ئەمەس ئىدى. خەت تونۇمايدىغانلىقىنى ئېيتىشقا تېخىمۇ بولمايتتى. ئەڭ دانا ئۇسۇل، مەھكىمە شەرئىگە كۆرسەتمە بېرىش، تەۋسىيە قىلىش ئىدى. ئۇنداقتا، بۇنى قايسى يول بىلەن دېسۇن. كۆز ئالدىدىكى خېنىمغا قانداق چۈشەندۈرسۇن؟

ئۇ بىر ھازا تۇرۇپ كەتتى. خەت تونۇمايدىغانلىقى، ئۇنىڭ مەھكىمە شەرئىگە قارىتا بىر نەرسە يېزىپ بېرىشىگە پۈتلىشىۋاتاتتى. باشقىلارغۇ مەيلى، شۇ تاپتا، چىرايلىق زۆھرە خېنىمنى تولۇق رازى قىلىپ يولغا سېلىشنىڭ چارىسىمۇ شۇ ئىدى. ئەمما...

— بۇنى مۇنداق قىلىلى خېنىم، — دېدى بەگ، باشقىلارنى ئۇنتۇپ، ئالدىدا پەقەت زۆھرە خېنىملا تۇرغاندەك، بىر شۇنىڭغىلا يۈزلىنىپ تۇرۇپ، — بۇ ئىشنى مەن، جىددىي ئەرز قاتارى مەھكىمە شەرئىگىلا تاپشۇراي. ھەممە ئىشنى شۇلار ئۆزلىرى ئوڭشىسۇن!

ئۇ، چاقماق تېزلىكىدە كاللىسىغا كەلگەن بۇ ئەقىلدىن سۆيۈنۈپ كەتتى. مۇشۇنداق بولغاندا، ھەم زۆھرە خېنىمنىڭ كۆڭلىنى ئالالايتتى ھەم ساۋاتسىزلىقىنى يوشۇرۇپ قالالايتتى.

— بىرنەرسە يېزىپ بەرمەسلىمۇ بولۇرمۇ؟ — تاتلىق ئاۋازى بىلەن يەنە كاندەك چاپلاشتى زۆھرە خېنىم.

ئارقىدا تۇرغانلار بىر ـ بىرلىرىگە رازىمەنلىك بىلەن قاراشتى. بولۇپمۇ، ئەبەيدۇللا ئىمام، زۆھرە خېنىمنىڭ ئاچقان، ئۇسسىغان يەرگە بېرىۋاتقانلىقىدىن تەسىرلىنىپ كۆزلىرىگە ياش ئالدى. ئەمەلىيەتتە، ھەممەيلەننىڭ كۆتكىنى شۇ ئۇنۇملۇك يول — مەھكىمە شەرئى ئارقىلىق ھەل قىلىش يولى ئىدى. پەقەت مۇشۇ يولنىڭلا ئەڭ كۆچلۈك، ئەجەللىك ۋە قانۇنلۇق ئىكەنلىكىنى

بەكرى دەرۋىش ئاللىقاچان ئېزىپ ئىچۋروۋپ بولغانىدى.

ــ سىلىچە، خېتىم ئۆزۈمدىنمۇ مۇھىممىدۇر، خېنىم؟

ــ ئەلۋەتتە، ئۆزلىرىنى باشقا ھېچنىمىگە تەڭ قىلغىلى بولماس. شۇنداقتىمۇ دەيمىنا... ــ تاتلىق گېپىگە قوشۇپ يەنە نازلىق باقتى زۆھرە خېنىم.

ــ ۋەدە بېرەي، خاتىرجەم يېنىشقايلا، ــ بەگ، گويا قەسەم بەرگەندەك، ئوڭ قولىنى يۇرىكى ئۈستىگە قويدى، ــ خۇدا بۇيرىسا، مەھكىمە شەرئىگە، ھەسەن قازىگە ئۆزۈم ئېيتۇرمەن. ھەممە ئىشنى ئۆز يولى بىرلە، ھەم يانە شۇلارنىڭ قولى بىرلە ئوڭشىغايمىز، ــ ئۇ، كۆز ئالدىدا ئۆزىگە تەلمۈروۋپ تۇرغان گۈزەل دىلدارنى، تەڭداشسىز نۇرلۇق چىرايىنى يەنىمۇ خۇش قىلىۋېتەي دېگەندەك، زۆھرە خېنىمغا تىكىلىپ تۇروۋپ قويدى ــ زۆھرە خېنىمنىڭ دۇشمىنى ــ مېنىڭ ھەم دۇشمىنىم ئېرۇر. بىلىپ قالسۇنلەركى، مۇھەممەت ماڭمۇ دۇشمەن سانىلۇر!

ــ رەھمەت، بېگىم!

ــ مىڭ مەرتىبە رەھمەت سىلىگە!

ــ ئۆمۈرلىرى ئۇزۇن بولغاي!

...

ئەرزدارلار ھاياجانلاندى، شادلاندى. ئۇلار، دەسلەپ، ھېچكىمنى كۆزگە ئىلمايدىغان ساۋۇت بەگنىڭ بۇگۇن مومدەك ئېرىپ، پىلىكتەك يۇمشاپ كەتكىنىگە ھەيران بولۇشتى. ئاخىرىدا، ھېچقاچان كۆرۈپ باقمىغان ئادەمگە قاراۋاتقاندەك، زۆھرە خېنىمغا بەس ـ بەستە ۋە مەمنۇنىيەت بىلەن قاراشتى.

«ھېچ بىر ئىنسان پېقىرنى بوش چاغلىمىسۇنلەر.» دەپ پـ ـچىرلىدى بەكرى دەرۋىش پىخىلداپ كۈلۈپ، «بارچە: ئاش ـ تـا ـئامنىڭ تۇزى ھەممىدىن ئۇلۇغ دېيىشۇر. مەن دەيمەنكى، ئەمەلدە بولسا، قىز ـ چوكانلارنىڭ تۇزى ئۇنىڭدىنمۇ ئۇلۇغدۇر.»

دەسلەپكى رىۋايەتلەر

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن كىشىلەر مۇھەممەت ئىمامنى «ئەۋلىيا» دەپ ئاتايدىغان بولۇۋېلىشتى. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، مۇھەممەت دامۇللام ۋۇجۇدىدىن تېشىپ تۇرۇۋاتقان سېھرىي كارامەتلەرنى ئىمكانىيەتنىڭ باريچە يوشۇرۇپ كەلگەن كەمتەر زات ئىدى. پەقەت ئىچىگە سىغمىغانلىرىلا ئامالسىزلىقتىن سىرتىغا تېپەتتى. جېنىغا قەست قىلغان توختىنى دۇئايى - بەند بىلەن تام ئاستىدا قالدۇرغىنى، ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغان ئانىسى - بۇۋىنىيازخانىڭ تۇرۇپلا ساقىيىپ قېلىشى، مۇھەممەت دامۇللامنىڭ ئۇچار قۇشلار، گۈل - گىياھلارغىمۇ سالام - ئېھتىراملار بىلدۈرىشى... قاتارلىق جەريانلارنى «سىرتىغا تەپكەن سېھرىي ئىپادە» دەپ ئىزاھلىشاتتى ئۇلار. مۇشۇلار بىر يەرگە تىزىلغاندىن كېيىن تېخىمۇ سۈرلۈك تۇس ئېلىپ، مۇھەممەت ئىمام توغرىسىدىكى ئاجايىپ ھېكايىلار بىرىنىڭ ئارقىسىدىن بىرى تۇغۇلۇشقا باشلىدى...

سۇلايمان شەيخنىڭ تەسەۋۋۇر ۋە تەپەككۇر كۆزى مۇشۇ يەرگىچە ئۇلىشىپ، ئىزلاپ كەلگەندى. ئۇمۇ، مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ھەزرەتنى بارلىق سېھرىي - كارامەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەم قىلغان ئۇلۇغ ئەۋلىيا دەپ قارايتتى. ئۇنىڭ غايىبانە ئىخلاسىنىڭ، تەلىم ئېلىش مۇددىئاسىنىڭ يىلتىزىمۇ مۇشۇ ئىدى. لېكىن ھەزرىتى ھاجىمنىڭ ئۆزىدىكى سېھرىي - كارامەتلەرنى جامائەت ئالدىدا ئېتىراپ قىلمىغانلىقى، توي قىلىپ، روزىغار تۇتۇپ، ئاشىقلىق يولىغا مۇخالىپ ئىشلارنى

قىلغانلىقى... ئۇنى ئويغا سالاتتى. ئۇ ئازابلىق ئىچكى مۇلاھىزىلەرنى باشتىن كەچۈرمەكتە ئىدى. ئويلايتتى، تەسەۋۋۇر قىلاتتى، ئاڭلايتتى. بولۇپمۇ، يۈرت جامائىتىنىڭ ھەزرىتى مۇھەممەت دامۇللام توغرىسىدىكى ھېكايىلىرى ئۇنى ئالاھىدە قىزىقتۇراتتى، ئۇ مۇشۇ سىرلىق دۇنيا قېتىدا ھەزرىتى ھاجىمنىڭ خىسلەتلىك سىيماسىنى كۆرەتتى:

ئىبادەتتە ئولتۇرغان ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىنىڭ چىرايىدىن نۇر يېغىپ تۇراتتى. ئۇ ئىلاھىي ئايەتلەرنىڭ سېھرىي كۈچى بىلەن ئۆزى ئىزدىگەن ۋىسال مەنزىلىنى قوغلاپ باراتتى. كىملەر بىلەندۇر غايىبانە سىردىشاتتى، مۇنازىرە قىلاتتى. ئايەتلەر داۋاملىشاتتى... ھەزرىتى ھاجىم قانداقتۇر بىر ئىلاھى يۈكسەكلىككە يېقىنلاپ كەلگەندى. ئۇنىڭ بەدەنلىرى سېھرىي ھارارەت بىلەن ئېرىپ باراتتى. كۆزلىرى ئوت بولۇپ يانىتتى. ئايەتلەر تىزىلىپ چىقىۋاتقان ئېغىزى ئەمدى نېمىنىدۇر ئىلتىجا قىلاتتى. ئىلتىجا، ئوقۇش...

كۈتكەن پەيت يېتىپ كەلگەندى: ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى تىنىمسىز چوڭقۇرلاپ ئوقۇغان ئىلاھىي ئايەتلەرنىڭ سېھرىي ـ قۇدرىتى بىلەن سىمابىتەك ئېرىپ، ئېغىزلىق كۈچىنى پۈتۈنلەي يوقاتقانىدى. ئەنە، ئۇ پەيدەك يەڭگىللەپ، ئىبادەت قىلىۋاتقان يەردىن ئاستا ـ ئاستا كۆتۈرۈلدى. قۇيۇندەك چۆرۈلۈپ، ئۆزى كۆزلىگەن نىشان ـ ئاللا ۋىسالىغا قاراپ ئۇچتى...

مۇھەممەت دامۇللام توغرىسىدىكى ھېكايىلەر ئېغىزدىن ـ ئېغىزغا كۆچۈپ باراتتى.

ـــ مۇھەممەت دامۇللام راستىنلا ئەۋلىيا ئىكەن، ـــ دەپ گەپ باشلايتتى جامائەت ئارىسىدىن بىرى، ـــ نېمىشقا دېسەڭلار، بۇخاراغا ئىلىم ـ تەھسىل قىلىشقا كەتكەندە، تولا يىغلاپ كۆزى

قارىغۇ بولۇپ قالغان ئانىسىنىڭ كۆزىنى بىر ئايەت ئوقۇپلا ساقايتىپتۇ، كۆرۈۋاتقانسىلەر، ھازىر ئۇ مەزلۇم تالا ـ تۈزگە چىقىپ يۈرىدۇ.

ـــ بۇ دېگەن قانچىلىك ئىشتى مۇھەممەت دامۇللامغا، ـــ گەپ قىستۇراتتى يەنە بىرى، ـــ ئۇ زات يەرگە دەسسەپ يۈرگەندەك قىلغىنى بىلەن ئۇچىدىكەن. بىر چاغدا ئۇنىڭ بىلەن مەسچىتتىن يېنىپ بىرگە مېڭىپ قالدۇق، باشقا ئادەم بولمىغاچ يانمۇ يان كېتىپ بارىمىز. ئۇمۇ پاراڭ قىلىدۇ، مەنمۇ گەپ سورايمەن. بىر چاغدا ئېغىزىم قىچىشىپ: دامۇللام، ئۆزلىرىنى ھەر جۈمە كۈنى ئىككى يەردە نامازغا ئوقۇيدىكەن، مەككە مۇكەررەمدىكى جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ كېلىپ، بىزگە ئىمامەتچىلىك قىلىدىكەن، دەپ ئاڭلايمەن. مۇشۇ گەپ راستمۇ؟ دەپ سورىدىم. ماڭمەن، ماڭمەن... ھېچ سادا يوق. ئەجەپ جاۋاب بەرمىدىغۇ دەپ شۇنداق يېنىمغا قارىسام دامۇللام يوق. نېمە ئىش بولۇپ كەتتى دەپ ئىككى يېنىمغا، ئارقامغا يېنىش ـ يېنىشلاپ قاراپ چىقتىم... قارا، دېگەندەك مەلۇم بولدى، ئالدىمغا قارىسام، دامۇللام نەچچە يۈز مېتىر يەرگە ـ ئىشكىنىڭ ئالدىغا بېرىپ بوپتۇ. مەن بىلەن ئوخشاش ماڭغاندەك قىلىۋىدى، قانداق بولۇپ ئالدىمدا كەتتى... دەپ ئەقلىم ھەيران.

ـــ دامۇللام سىرتقا چىقارماي يۈرگىنى بىلەن ئۇنىڭ ئەۋلىيالىقى بۇخارادا ئوقۇۋاتقاندىلا بىلىنگەنىكەن، ـــ پاراڭلار شۇ تەقلىدته شاخلاپ باراتتى.

ھېكايىلەر، ـــ بىر جۈمە كۈنى مۇھەممەت دامۇللام بۇخارا مەسچىتىدە جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ ئولتۇرۇپ، تۇيۇقسىزلا «توختا، توختا!» دەپ ۋارقىراپ كېتىپتۇ. شۇنىڭغا ئۇلاپلا ئوڭ قولى بىلەن بىر نەرسىنى يۆلەۋاتقاندەك، ئىتتىرىۋاتقاندەك ھەركەت قىپتۇ. نېمە دەپ نامازغا تەرتىپىنى بۇزىدىلا تەقسىر؟ نامازغا بۇزغانلارغا قانداق جازا بېرىلىدىغانلىقىنى بىلەمدىلا؟ دەپ

كايىپىتۇ، ئىمام، ناماز تۇگىگەندىن كېيىن. ناماز ئەھلىنىڭ ھەممىسى ئۇنى ئەيىبلەپتۇ. ئىبرەت ئۇچۇن ئۇنى جازالىماقچى بوپتۇ. جازالىسلا مەن رازى تەقسىر، دەپتۇ مۇھەممەت دامۇللام تەمتىرىمەي تۇرۇپ. ئەمما لېكىن سۆزۈمنى بىر ئاڭلاپ باقسىلا. نامازنىڭ تازا قىيام ۋاقتىدا، ئەل مىسرىنىڭ قاھىرە دېگەن شەھىرىدىكى بىر چوڭ مەسچىتىنىڭ تېمى ئۆرۈلۈپ چۈشكىلى تۇردى. شۇ پېتىچە قويۇۋەتسەم، مىڭلىغان مۇسۇلمان تام ئاستىدا قېلىپ شېھىت بولۇپ كېتەتتى. شۇڭا سەۋر قىلالمايى، ناماز تەرتىپىنى بۇزۇپ، ئۇنى يۆلىۋالدىم. «توختا!» دەپ توۋلاپمۇ سالدىم. ئەمدى ناماز تۇگىدى. كەمىنە مۇھەممەتنى جازاغا تارتسىلا ئارمىنىم يوق، دەپتۇ. نېمىدەپ جۆيلۈيدۇ بۇ بەدرەك، دەپ ھېچ ئىشەنمەي، شەھىرى قاھىرەگە بۇنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ئادەم ماڭدۇرۇپتۇ. ئۇچ ئايدىن كېيىن شۇنداق خەۋەر كەپتىلەر: قاھىرەدە چوڭ بىر مەسچىتنىڭ تېمى راستىنلا قىڭغىيىپ قاپتۇ. ئۇنىڭدا يوغان بىر ئالىقانىنىڭ ئىزى بار ئىكەن. بۇنى كۆرگەن بىر ئۆلىما: مەسچىت تېمىنى بىر ئەۋلىيا يۆلىۋاپتۇ. ئۇنداق بولمىغان بولسا، مىڭلىغان مۇسۇلمان تام ئاستىدا شېھىت بولار ئىكەن. تامنى يۆلەپ توختىتىۋالغان شاپائەتچى ئەۋلىيا تۇركىستاندا ئىكەن، دەپتۇ. كىشىلەر رەھمەتلەر ئېيتىپتۇ. ھەر نامىزدا مۇشۇ نامەلۇم شاپائەتچىگە ئاسايىشلىق تىلەپ كېلىۋېتىپتۇ... بۇنى ئاڭلىغان بۇخارالىق كىشىلەر ھەيران قېلىشىپتۇ. مۇھەممەت دامۇللامنى ئەۋلىيا دەپ ئېتىراپ قىپتۇ...

ــ مۇھەممەت دامۇللامچۇ ھەرەمگە جۈمە نامىزىغا ماڭغاندا كەپتەر بولۇپ ئۇچىدىكەن.

ــ ياقەي، بۇركۇت بولارمىش.

ــ تالىپلىرىنىڭ دەپ بېرىشىچە، مۇھەممەت دامۇللام ئالەمدىن ئۆتكەن پەيغەمبەر ـ ساھابىلەرنىڭ روھى بىلەن دىدارى

مۇلاقەتتە بولۇپ، كېچە ـ كېچىلەپ ئۇخلىمايمىش.

— ...

«ھەزرىتىمىنىڭ مۇشۇنداق كارامەتلىك خىسلىتى بولغان بولسا ئەسلى ياخشى ئىدى» دەپ ئويلىدى، ئېتىكاپ سۇپىسىدىن چۈشمەي ئولتۇرغان سۇلايمان شەيخ. ئۇنىڭ ھەزرىتى ھاجىم توغرىسىدىكى چۈشەنچىسى بارغانسېرى ئويلىغىنىنىڭ ئەكسىچە چىقىۋاتاتتى. ھاجىم، ئۆزىنىڭ مۇشۇنداق خىسلەتلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى رەت قىلغانلىقى ۋە سوپى ـ دەرۋىشلەرگە زىت ھالدا تۇتقان ئېتىقاد، تۇرمۇش يولى... ئىشنى تېخىمۇ مۇجمەللەشتۈرۈپ تۇراتتى.

شەيخنىڭ قەلب كۆزى ئېچىلىپ كەتكەنىدى. ئۇ مۇشۇ تەقلىدتە بارغانسېرى چوڭقۇرلاپ كېتىۋاتاتتى...

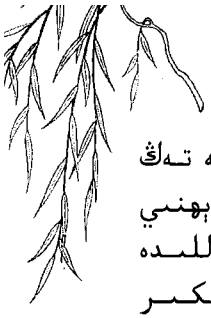
ئۇ راستتىنلا خەراباتى ئىكەن

ئۇ پۇتۇن يۈرت ئەھلى ئاڭلىسۇن دېگەندەك، ۋارقىراپ تۇرۇپ تەلقىن قىلىپ باراتتى. پۈتۈكچى تالىپ بولسا يادلاپ ئولگۈرتەلمەيتتى. مۆجىزىلىك مىسرالار سۈكۈتلۈك مۇھاكىمىدىن كېيىن، مۇقىم ئورۇندا تۇرغان ھالەتتىن ئەمەس، قىن ـ قىنىغا سىغماي قاينىپ، تېشىپ چىقىۋاتقان سەييارە تەرغىباتقا ئۇلىنىپ تۆكۈلۈۋاتقىنى ئۈچۈن، ئۇنى خاتىرىلەپ ئېلىش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭا ئۇنى ئەڭ زور ھوشيارلىق بىلەن يادلاپ مېڭىشقا توغرا كېلەتتى.

قىلما تەننى تەربىيەت ئەندەك زامان،
تەنپەرەستلىك بۇتپەرەسلىكتىن يامان.

...

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى كوچىمۇ كوچا، مەھەللىمۇ مەھەللە توۋلاپ يۈرەتتى. ئۇنىڭغا ئەمدى پەقەت مۇشۇ يوللا قالغانىدى. مەسچىت، مەدرىسلەردىكى ساۋاق ۋە تەربىيەت بېرىش ئىمتىيازىنىڭ قولدىن كېتىشى، ئۇنى تەرغىباتىنىڭ سەييارە سەھنىسىگە چىقىشقا مەجبۇرلىغانىدى، پۈتۈكچى تالىپ ھەيران ئىدىكى، كېتىۋېتىپ تەلقىن قىلىش، ئۇنى يۇقىرى ئاۋازدىكى نەزمىلىك تەرغىباتقا ئايلاندۇرۇش ـ مۇھەممەت ئىمامنىڭ تەپەككۇر بالاغىتى ۋە تىل پاساھىتىنى ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە ئىپادە قىلىشقا يول ئېچىپ

بىرىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ، ئۇستازىنى ئەزەلدىن ھېچكىمگە تەڭ قىلماي كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ مۆكۈنۈپ ياتقان زېھنىي كۈچىنىڭ، يېتىلگەن ئىستېداتىنىڭ بۇ قەدەر يۈكسەك پەللىدە ئىكەنلىكىنى ئويلاپ يەتمىگەنىدى. غەزەپ پىكىر تۇغۇۋاتامدىكىن؟ ئازاب ۋە نەپرەت شۇنداق تىل - مەجاز پاساھەتىگە سەۋەب بولۇۋاتامدىكىن؟ ئۇ بۇلارنى ئويلاپ يېتەلمەيتتى. بىلىدىغىنى يادلاش، پەقەت يادلاشلا ئىدى! ئىلاھي ھېكمەتلەر مۆجىزىۋى مىسرالار گەۋدىسىدە نازىل بولۇپ باراتتى. ئۇ ئىلگىرى مۇقىم ھالەتتە تۇرۇپ تەلقىن قىلغان چاغدىكىدەك بىر مەزمۇن - بىر مەزمۇن بويىچە ۋە بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ ئەمەس، بىرلا ۋاقىتتا ھەم بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ تۆكۈلۈۋاتاتتى. بۇ، ئۇنىڭغا نەدىن كەلگەن ئىلھامكىن، نەدىن كېلىۋاتقان كۈچ ۋە پىكرىي ھازىرلىقكىن، مىسرالار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى توقۇلۇپ كېلەتتى. يېمەكلەر خاسىيىتى، دۇنيالار سۆھبىتى، سەبرىلىك خىسلىتى، پەزىلەتلەر بايانى... كەبى مەزمۇنلار بىر - بىرىگە ئۇلىنىپ ۋە بىر - بىرىنى تولۇقلاپ باراتتى. ھەممىسى قوشۇلۇپ بىر نۇقتىغا يىغىلاتتىكى، ئۇ بولسىمۇ، نۇقسانلار مەنبەئى - نەپسى ئىدى. ئۇنىڭچە، ئىنسانىنىڭ بارلىق ئىللەتلىرى نەپسىدىن كېلەتتى. ئابرۇي - مەنپەئەتپەرەسلىك نەپسى ئىدى. ئىشرەت - زىناخورلۇق نەپسى ئىدى. ئاچ كۆزلۈك، تاماخورلۇقمۇ ھەم نەپسى غالىبلىق ئىدى. شۇڭا ئۇنىڭ تەلقىن - مۇلاھىزىلىرى تۇغقان نەزىم - مىسرالاردا مۇشۇ ھەقتىكى چوڭقۇرلاش ۋە تەكىتلەشلەر ئالاھىدە كۆپ ئۇچرايتتى.

نەپسى!...

نەپسى!...

ئۇنىڭ ئولتۇرۇشقان، غەزەپلىك كۆزلىرىدە كۆچلۈك ئەقىدە نۇرلىرى چاچرايتتى، مۇمكىن بولسا، نەپسى، ئىللەتلەرنى،

ئۇنىڭ تۆرەلمە ـ ۋارىسلىرىنى، ئەڭ مۇھىمى، ئۇنىڭغا يول ئاچقان سوپى، قازىلارنى... بىر يولىلا يوق قىلغۇسى كېلەتتى. شۇڭا ئۇ غەزەپلىك ئىدى. شۇڭىمۇ ھېچقاچان يورۇتۇلمىغان پىكرىي ھېكمەتلەر مۆجىزىۋى مەجاز، ئىلاھىي مىسرا بولۇپ تۆكۈلەتتى:

قىلما تەننى تەربىيەت ئەندەك زامان،
تەنپەرەستلىك بۇتپەرەسلىكتىن يامان.

بۇ ئۇنىڭ ئۆزىگە كېلىۋتقان بارلىق خەۋپ ـ خەتەرلەرگە پىسەنت قىلماي، زور جۈرئەت ۋە جاسارەت بىلەن قىلىۋاتقان كۈچلۈك خىتابى ئىدى. بۇ يەنە ئۇنىڭ مەنىۋى ئىزدىنىشلىرىنىڭ بۇيۇك بىر پەللىگە ئۇلۇشۇپ بېرىۋاتقانلىقىنى، تەنبىھ ـ تەربىيەتلەردىمۇ يېڭى بىر سەكرەش باسقۇچىغا ئۆتكەنلىكىنى كۆرسىتەتتى. ھەم يەنە شۇنداق دېيىشكىمۇ بولاتتىكى، بۇ، ئۇنىڭ سەۋەن ـ نۇقسانلار يىلتىزى ھەققىدە چىقارغان كەسكىن ۋە ئاداققى يەكۈنى ئىدى.

ئۇ ھەممىسىنى بىلىپ تۇراتتى. سايىت قازىنىڭ شەرئىەت مىزانىغا، شەيخ سوپىنىڭ تەپسىر ـ پەتىۋالىرىغا سېلىپ ئۆلچىگەندە، مۇشۇ مىسرالارنىڭ ئۆزىلا (باشقا نەزىم ـ مىسرالىرىنى قوشمىغان ھالەتتىمۇ) ئۇنىڭ «بۆھتانچى» قالپىقى كىيىشىگە ئاساس بولالايتتى. ئايان ئىدىكى، ئۇلار: ئىسلامنىڭ شەرئىەت ئىمتىيازىدىن پايدىلىنىپ ئۆزۈڭنى سەمرىتتىڭ. تېنىڭنى مەئىشەت تەربىيىتىنىڭ قۇلىغا ئايلاندۇرۇڭ. نەپسى بالالىق ئىچىدە ئوقۇغان بۇنداق نامىزىڭ قوبۇل بولمايدۇ. بۇ سىياق مۇسۇلمان بولغۇچە، ئاددىي ـ ساددا، ئەدلى ـ ئادالەتلىك، شەرمى ـ پەزىلەتلىك بۇددا مۇخلىسى بولغان تۇزۇك، دەپ جامائەتنى ئىسلامدىن يۇز ئۆرۈپ، كاپىر، بۇتپەرەست بولۇشقا قۇتراتقان. شەرئىەت ئۆلىمالىرىغا، پەيغەمبەر ۋە خوجىلار ئەۋلادلىرىغا بۆھتان چاپلىغان... دەپ شەرھى بېرەتتى بۇ

مىسرالارغا. ئۇلارنىڭ ئىمتىياز ۋە تەسىر كۈچى تەڭلەشكۈسىز بىر ھالغا يەتكەن مۇشۇ كۈنلەردە، بۇ بەك خەتەرلىك ئىدى. لېكىن خەتەرلىك دەپ، سىڭگەن نېنىنى يەپ ياتسۇنمۇ؟ قايمۇقۇپ، ئارىسالدىلىقتا يۇرگەن جامائەتنى ئەستىن چىقىرىپ، بېشىنى ئىچىگە تىقىپ يۇرسۇنمۇ؟ دۇرۇس مۇئامىلە، ئىناقلىق تاماسىدا ئاشۇ سوپى، قازىلار بىلەن مۇرەسسە قىلىپ ئۆتسۇنمۇ؟ ئۇ، ئۇنداق قىلالمايتتى. بۇ خىل ئاباب مۇرەسسەنىمۇ مەئىشەتپەرەسلىك ـ مەنپەئەتپەرەسلىككە، ئۇنى يەنە نەپسى غالىبلىققا باغلايتتى ئۇ. بۇنىڭ ئۆزى شەيتان بىلەن يولداش بولغانلىق ئىدى.

ئۇ ئەمدى ئىمامغۇ، مۇدەررىسمۇ ئەمەس ئىدى. تەربىيەت ۋە تەرغىبات يولىدىكى سوروڭنسىزلىق ئۇنى جامائەتتىن ئايرىپ تۇراتتى.

«مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا ئەنۋەر ئىمام، مۇدەررىسلىكتىن قالدۇرۇلسۇن!» بۇ، مەھكىمە شەرئىنىڭ كەسكىن بۇيرۇقى ئىدى. يېقىندا يۇز بەرگەن بۇ ئىشنى ئۇ خىلىدىن بۇيان سېزىپ يۇرەتتى. نەتىجە ھامان شۇنداق بولدۇ، دەپ ئويلايتتى ئۇ ئۆزىمۇ. يۇرت ـ يۇرتلاردىن قاتقىپ كەلگەن سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ كۆپىيىپ بېرىۋاتقانلىقى، سايىت قازى، شەيخ سوپى، بەكرى دەرۋىش ۋە يېقىندىن قەدەم باسقان «خوجا، پەيغەمبەر ئەۋلادلىرى» نىڭ يوقىرى ـ تۆۋەن قاتراپ يۇرۇشلىرى... خىلى بۇرۇنلا مۇشۇ خىل يەكۈندىن دالالەت بېرىپ تۇرغانىدى.

ـــ بىز نېمە دېسەك، شۇ بولىدۇ، ـــ دېدى سايىت قازى، شۇنىڭدىن كېيىنكى جامائەت يىغىلىشلىرىدا.

ـــ بىز نېمە دېسەك، شۇ كېلىدۇ، ـــ تولۇقلىدى شەيخ سوپى.

ـــ بىزنىڭ پەتۋايىمىز ـ ئاللانىڭ ئىرادىسى، مەھكىمە

شەرئىنىڭ يارلىقى، ـــ تېخىمۇ كۈچەيتتى بەكرى دەرۋىش.

شۇنداق قىلىپ، مۇھەممەت ىبننى ئابدۇللا خەراباتنىڭ كۆپ يىللىق ئىمام، مۇدەررىسلىك ھاياتى ئاخىرلاشقانىدى. ئەمدى ئۇ مەدرىسكە، ھەتتا مەسچىتكىمۇ قەدەم باسالمايتتى. قازى، ئىشانلار بۇ ھەقتىمۇ مەھكىمە شەرئىدىن پەتۋا ئالغانلىقىنى جار سېلىپ يۈرەتتى.

ـــ مۇھەممەت كەبى مۇرتەدلەرنىڭ تەڭرى ئۆيى ـ مەسچىتكە قەدەم باسماغى ئەھلى مۇسۇلمان ئۈچۈن ھارام، دېيىلدى، مەھكىمە شەرئى پەتۋاسىدا.

ـــ خادىمە ئۇل شەرئەتى خۇسۇسىدا پىتنە ـ بوھتانلار قىلغانى ئۈچۈن، مەدرىس ـ مۇكەررەمدە ساۋاق بەرمەگى جايىز ئەمەس، دەپ كۆرسەتمىلەر بېرىلدىلەر.

ئۇلارغا ئەگىشىپ ئەبەيدۇللا ئىمامىمۇ ھەر ۋاخ نامازدىن بۇرۇن جامائەتكە مۇشۇ خۇسۇسىدا ئۇچۇر ـ يەتكۈزۈلمىلەر قىلاتتى. ھەممە، نوپۇزنىڭ ئورنى ئالماشقانلىقىنى ھېس قىلماقتا ئىدى. ئىلگىرى «كاپىرنىڭ ئىمامىلىقىدا ناماز ئوقۇش دۇرۇس ئەمەس» دەپ مەسچىتكە يېقىنمۇ يولمايدىغان سوپى، قازىلار مانا ئەمدى جامائەتنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىن ئورۇن ئېلىپ ئولتۇراتتى. پاساھەتلىك شەرھى ـ مۇلاھىزىلىرى؛ كەمتەر، خۇش پېئىللىقى بىلەن يىراق ـ يېقىندىكىلەرنىڭ ھۆرمەت ـ ئېھتىرامىغا نائىل بولغان مۇھەممەت ىبننى ئابدۇللا دامۇللام بولسا جامائەت ئارىسىدىن سىقىپ چىقىرىلغانىدى. ئۇ بەلكى نامىزىنى ئۆيدە ئوقۇۋاتقاندۇر. قۇشلار سايراپ تۇرىدىغان بېغىدا ھۆرى ـ غىلمانلار بىلەن دىدارى مۇلاقەتتە بولۇۋاتقاندۇر...

ئاق كۆڭۈل كىشىلەر ھەر ۋاخ نامىزىدىن ئىلگىرى شۇنى خىيال قىلاتتى. ئەمما چىش يېرىپ سۆزلەشكە جۈرئەت قىلالمايتتى. دامۇللام بىلەن كۆرۈشۈش تېخىمۇ مۇشكۈل ئىدى. يېقىندا چىقىرىلغان مەھەللىۋى پەتۋا ھەممىنىڭ يولىنى توسۇپ

تۇراتتى: قۇرئان، ھەدىسلەردىن باشقا كىتابلارنى ئوقۇش، ساقلاشقا بولمايدۇ. يۇرت ئاتلاپ مەسچىتكە كىرىشكە بولمايدۇ، ناتونۇش زاتلارنىڭ ئىملىقىدا ناماز ئوقۇشقا بولمايدۇ. قازى ئىملاردىن خالىغانچە سوئال سوراشقا بولمايدۇ. شەرىئەت پەتىۋاسىدىن پۇتاق چىقىرىشقا بولمايدۇ. سوپى، قازىلار... كەبى ئۇلۇغ زاتى مۇبارەكلەردىن يامانلاشقا بولمايدۇ. كوچا ـ كويلاردا يىغىلىپ كۇس ـ كۇس پاراڭلارنى قىلىشقا، پىتنە ـ بوھتانلار چاپلاشقا، تەتۇر مۇقاملار توۋلاشقا يول قويۇلمايدۇ. ناخشا ـ ساز، بەزمە ـ مەشرەپكە؛ قولىنى ئارقىغا تۇتۇپ غادىيىپ مېڭىشقا رۇخسەت يوق. «خوش» دېيىشكە رۇخسەتكى، خوجا ئەۋلادىغا تىكىلىپ قاراشقا بولمايدۇ. مۇھەممەت كەبى مۇرتەدلەر بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىپ، ھەمسۆھبەتتە بولۇشقا تېخىمۇ بولمايدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلار شەرىئەت ئاسىيسى قاتاردا بىر تەرەپ قىلىنمىدۇ...

«بولمايدۇ» بىلەن ئاخىرلىشىدىغان بۇ پەتىۋالار بىر ـ بىرىدىن قورقۇنچلۇق ئىدى. بۇنىڭغا خىلاپلىق قىلىشقا ھېچكىم پېتىنالمايتتى. ئاستىرتتىن ئۆز خاھىشىنى ئىپادە قىلىدىغانلار چىقتى دېگەندىمۇ ـ يەنىلا ئېھتىيات قىلمىسا بولمايتتى. تىكتىكچى، پايلاقچىلارنىڭ تولىلىقىدىن ئېغىرراق تىنىشمۇ قىيىن ئىدى. ھەممە ئائىلە دەككە ـ دۇككە، ئەنسىزلىك ئىچىدە ئۆتەتتى. ئەتە نېمە بولار، ماڭا نېمە قازا كېلەر... دەپلا يۇرەتتى.

مۇھەممەت ئىمام بولسا، جامائەتنىڭ غول ۋاقتىنى تېپىپ، ئەتىگەن ۋە كەچلىكى توۋلىغىنى توۋلىغاندى. ئۇنىڭ ئېغىزىدىن ھېكمەتلەرمۇ، ھېكايەتلەرمۇ، تەمسىل ـ ئىبرەتلەرمۇ ... تۆكۈلەتتى. كۆپىنچە ھاللاردا بولار نەزم ھالىتىدە ئاشكارا بولاتتى. قىزىقارلىق، سۇلكەتلىك، تەربىيەتلىك، ئىبرەتلىك...

ـــ دېمىدىمۇ، مۇھەممەت دۇئايىمنىڭ سېھرىي ـ قۇدرىتى بىرلە سارىڭ بولدىلەر، سارىڭ بىرلە تەڭ بولماق يوق، ـــ دەپ

ئىزاھلايىتتى شەيخ سوپى، مۇھەممەت ئىمامنىڭ قاراتمىلىقى كۇچلۇك نەزىم - ھېكمەتلىرىگە چۆچۈپ قۇلاق سېلىۋاتقان جامائەتكە. ئۇ مۇھەممەتنى يوقىتىپ ئەمەس، سېستىپ تۇگىتىشنىڭ تېخىمۇ ئۇنۇملۇك ۋە ئىبرەتلىك تەرغىبات ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىپ يەتكەنىدى.

ـــ جامائەت كۆرۈپ تۇردى، - ئىككى ئادەم يىغىلغانىنى كۆرسىلا شۇنداق ۋەز ئېيتاتتى سايىت قازى، - شەيخ سوپى ھەزرەتلىرى زاتى خوجىلارنىڭ ئۇرۇقىدىندۇر. ئول زات يەنە پەيغەمبەر ئەۋلادىدىن بولمىشتۇر. ئول ھەزرەتنىڭ مۇبارەك ئېغىزىدىن تۆكۈلگەن ھەر كەلىمە سۆز - ئىبارەت دۇرى ھېكمەت ئېرۇر. قىلغان سېھرىي - غەزەپلىرى بەئەينى ئاللانىڭ غەزەپ ئوقىدۇر. ئەنە، ھەممە بىلىدىلەركى، ئول زاتنىڭ سېھرىي بىرلە پىتىنچى مۇھەممەت ھوش - كاللىسىدىن ئايرىلدىلەر...

ـــ بۇلا ئەمەس جامائەت، ـــ تالىشىپ سۆز ئالاتتى ئەبەيدۇللا ئىمام، - ئول مۇبارەك سوپى ھەزرەتنىڭ غەزىپى بىرلە بوھتانچى مۇھەممەتنىڭ ئانىسى ھەم يەنە كىچىك ئوغلى ئارقا - ئارقىدىن قازايى - قىسمەتكە دۇچار بولدىلەر. جامائەتنىڭ ئىبرەت ئالمىقى زۆرۈردۇر، ئىبرەت ئالمىقى زۆرۈردۇر!

جامائەتنىڭ بۇ گەپلەرگە ئىشەنمەي ئامالى يوق ئىدى. دېمىسىمۇ، مۇھەممەت، ئەبەيدۇللا ئىمام، شەيخ سوپى، سايىت قازىلارنىڭ كۆچى بىلەن ئىمام، مۇدەررىسلىكتىن قالدى. شۇنىڭغا ئۇلاپلا ئانىسى قازا قىلدى. ئىشقا يارىغۇدەك بولۇپ قالغان كىچىك ئوغلى ناتونۇش ئادەملەر تەرىپىدىن بىر كېچىدىلا ئۆلتۈرۈۋېتىلدى. بۇ، قارغىش تۇتقانلىق بولماي نېمە؟ شەيخ سوپىنىڭ غەزىپى، سېھرىي كارامىتىنىڭ كۆچى بولماي نېمە؟

تەرغىبات، قىسىش، پايلاشلار... ئۆز كۆچىنى كۆرسەتمەكتە ئىدى. كىشىلەر ئەمدى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىغا يىراقتىن، سىرلىق قارىشاتتى. ئۇنىڭ سەھەر ۋە كەچلەردە

ئېلىپ باردىغان سەييارە تەربىيە - تەرغىباتلىرىغا ھەيران ئىدى. ھەر كۈنى، ھەر سەھەردە - ھەي! يەنە كېلىپ نەزم بىلەن!...

«ئېھ، چىن ئەقىدە ئىگىسى، سەن ئۆز ئېتىقادىڭنىڭ پەرۋانىسى ئىكەنسەن، ئىسمى - جىسمىڭغا لايىق خەراباتى ئىكەنسەن!» دەيتتى مويسىپىتلار قاراڭغۇ ئۆيلىرىگە تىقىلىپ ئولتۇرۇپ.

«بىچارە دامۇللام جامائەتكە تەربىيەت قىلىپ بولالماي ئۆلۈپ كېتەر بولدى» دەپ ئاھ ئۇراتتى ئاق كۆڭۈل كىشىلەر.

«مۇھەممەت دامۇللام بىلەن ھازىرقى ئۇستازنىڭ ساۋاق - تەپسىرلىرى پەقەت ئوخشىمايدىكەنا» — شۇنداق دەپ سېلىشتۇراتتى بىر قىسىم سەگەك تالىپلار، ئىككى ئۇستازنىڭ بىر - بىرىدىن تۇپتىن پەرق قىلىدىغان تەربىيەت ئادىتىنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرۈپ.

ئەمما، خېلى كۆپ قىسىم كىشىلەر مۇھەممەت ئىمامنىڭ بېجىرىم ئىكەنلىكىدىن گۇمانلىنىپ قېلىۋاتاتتى. «راستتىنلا كاللىسىدىن كەتمىگەن بولسا، ھەر كۈنى كاكىراپ يۈرەمتى. قارغىش دېگەنمۇ يامان نېمىكەن» دەپ ئويلايتتى ئۇلار.

ۋەز - نەسىھەتلەرگە قۇلاق سالىدىغانلار بارا - بارا ئازىيىپ كەتتى. مۇھەممەت ئىمام مەسچىت ۋە مەدرىس مۇنبىرىنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك تەربىيەت سورۇنى ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ چوڭقۇر ھېس قىلماقتا ئىدى. ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغلارمۇ... تەربىيەت ئېلىپ بارىدىغان ياخشى سورۇن ئىدىيۇ، نېمىشقىكىن بۇنداق چاغلاردا جامائەت ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرۈۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. شۇڭا، ئۇ، ئادەملەرنى ئىزدەپ يۈرەتتى، قوغلاپ باراتتى، نەدىلا ئادەم بولسا، ئۇنىڭ نەزم - تەربىيەتلىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايتتى...

تەلقىن - مۇلاھىزە، ئۇنىڭدىن تۇغۇلغان نەزم - ھېكمەتلەر ئاۋۋالقىدەك ئوقۇلۇپ بارماقتا ئىدى، ئۇ خۇددى ئۆزى ئۇچۇن

ئوقۇۋاتقاندەك، كىشىلەرنىڭ ئاڭلىماسلىقى بىلەن ھېسابلاشماي، ئادەم بارلىكى جايدا ئوقۇۋېرەتتى:

...

مەن نېچۈن ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

يىللار ئۆتتى. كىشىگە يېڭى تۇيغۇ ئاتا ـ قىلىدىغان نەچچە باھار ئۇنىڭغا دەرد ـ ھەسرەت، ئازاب ـ كۈلپەتلەرنى قالدۇرۇپ كەتتى. ئەمدى ئۇ ياشقا چوڭىيىپ قالغانىدى. پۈتى سىرقىرايتتى، گېلى خىرقىرايتتى...

ـــ بۇرۇنىنىڭ بۇرۇنىسىدا ئەللامە سۈپەت بىر ۋائىز ئۆتكەنكەن... ـــ شۇنداق دەپ ھېكايە قىلىپ بېرىۋاتاتتى ئۇ پۈتۈكچى تالىپقا، ئۇستازىنىڭ دەۋەت ۋە ئىقتىسادى بىلەن ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق بولۇپ قالغان تالىپ يەنىلا ئۇنىڭدىن ئايرىلماي ئۆتۈۋاتاتتى. مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى بىرەر جىسمانىي ئەمگەككە مەلىكە بولغان ۋاقىتلىرىدا ئىبرەتلىك ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرىشكە ئامراق ئىدى، ـــ ئۇ ۋائىز ۋەز ئېيتىشقا شۇ قەدەر خۇشتار ئىكەنكى، كېچە ـ كۈندۈز، قىش ـ ياز دېمەي... ھېكمەت، تەربىيەتلەر قىلىدىكەن. ئۇنىڭ شېرىن سۆزلىرى، تەسىرلىك پەندلىرى... ئاۋامنىڭ دىلىغا مۆھرى گۆھەر بولۇپ ئورنىشىپتۇ. بارا ـ بارا كىشىلەر ئۇنىڭغا بەند ـ ئەسىر بولۇپ كېتىپتۇ. ئويىدىمۇ، ئوڭىدىمۇ ۋە ھەتتاكى چۈشلىرىدىمۇ ئاشۇ ئەللامە سۈپەت ۋائىزنىڭ پاساھەتلىك سۆزلىرىنى ئاڭلايدىكەن. ئۇنىڭ پەند ـ نەسىھەتلىرىگە ئاشىقى بىقارار بولغان جامائەت، تېخىمۇ كۆپ ئاڭلاش ئۈچۈن ئۇنى ئۆز مەسچىتىنىڭ ئىمام ـ مەزىنى قىلىۋاپتۇ. ۋائىز مۇنبەرگە بىرلا چىقىدىغان بولسا، تۆتى قۇشنىڭ ئاۋازىدەك شېرىن زۇۋانى بىلەن كىشىلەرنى ئەسىر ـ بىھوش قىلىۋالىدىكەن. مۇشۇنداق ۋاقىتتا،

كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزلىرىنىڭ تەسىرىدىن «ۋاقىت» دېگەننى ئۇنتۇپ قالىدىكەن. بالا ـ چاقا، مال ـ بىسات دېگەنلەرنىمۇ ئەستىن چىقىرىدىكەن. ئۇنىڭ ئۇچۇن ھەممە نېمىسىنى بېرىشكە، ھەتتا جان تەسەددۇق قىلىشقىمۇ تەييار بولۇپ تۇرىدىكەن... دەل مۇشۇنداق پەيتتە ئۇ، ۋائىز ـ ئۆلىمالارغا سوۋغا ھەدىيە قىلىشنىڭ خاسىيىتى توغرىسىدا ۋەز ئېيتىشقا باشلايدىكەن. بۇ ۋەز شۇ قەدەر تەسىرلىك ئېيتىلىدۇكەنكى، كىشىلەر ئۆيلىرىدىكى ئەڭ قىممەتلىك نەرسىلەرنى ئەكېلىپ ھەدىيە قىلىۋەتكىنىنى تۇيمايلا قالىدىكەن. ئاۋامنىڭ مەقسىتى كۆپرەك پەندى ـ نەسىھەتلەر، قىسسە ـ ھېكايەتلەر ئاڭلاش ئىكەن. ۋائىزنىڭ قەستى بولسا، نەسىھەتنى ئەفسۇن قىلىپ، جامائەتنىڭ پۇل ـ مېلىنى چۆنتەككە سېلىش ئىكەن. ئايلار ئۆتۈپتۇ، يىللار ئۆتۈپتۇ. جامائەت ھەر نامىزدا شېرىن زۇۋان بۇ ۋائىزگە ئۇزۇن ئۆمۈر، بەخت ـ سائادەتلەر تىلەپ يۇرۇۋېرىپتۇ. ئۇ بولسا، ھەممە ئادەمنىڭ مال ـ دۇنياسىنى تۇيدۇرماي ئۆزىنىڭ قىلىپ، يېنىنى چىڭداپتۇ. ئۇ يەنە شۇنداق بىر ئادەتكە كۆنگەن ئىكەنكى، ھەدىيە دەپ بەرسىلا، ئاز ـ كۆپ، ھالال ـ ھارام دەپ ئايرىپ ئولتۇرمايدىكەن... شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇنىڭ ئۆيىدىن ساقاللىق، قارا بىر توڭگۇز يۇگۇرۇپ چىقىپ مەسچىتكە كىرىپ كېتىۋاتقۇدەك. جامائەت ئالاقزادە بولۇشۇپ، نېمە قىلارىنى بىلمەي تۇرغاندا، خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن 10 ~ 15 ئىت پەيدا بولۇپ توڭگۇزنىڭ ساڭگىلاپ تۇرغان گېلىدىن بوغۇپتۇ. جېنى ھەلقۇمغا كېلىپ قالغان توڭگۇز مېھرابنى تاشلاپ سىرتقا قېچىپتۇ. ئىتلار ئۇنى قوغلاپ كېتىپتۇ... جامائەت كېيىن بىلىشىپتۇكى، قېچىپ كەتكەن ئاشۇ توڭگۇز ۋائىز ئىكەن. تىلى بىلەن دىلى، تەلىمى بىلەن ئەمەلى (ئەمەلىيىتى) ئوخشىمىغىنى ئۈچۇن، تەڭرى ئۇنى توڭگۇزغا ئايلاندۇرۇپ نەپسى غالىبلىقنىڭ ئاقىۋىتىنى «ۋائىزى توڭگۇز» سۈرىتىدە

كۆرسەتكەنسكەن.

...

بەرمەگىل گۆھەرنى سەن مۇرداربغە،
ئاسماغىل ھەلقىڭنى ئۆزىدىن دارىغە.

ۋائىزى، بۇ پەندىغە سالغىل قۇلاق،
چىركىنەتدۇر بۇ جەھان باشىدىن ـ ئاياق.

ئالسە ۋائىز خەلقىدىن نەزرۇ نىياز،
نەقل قىلسە قىلماڭىز ھەرگىز نەماز.

غاپىلا، ئۆمر ئۆتتى دائىم بىخەبەر،
بىتەمە پەند ئەيلەگىل شامۇ سەھەر.

مەن نېچۇن ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

ئۇنىڭ ھېكايىلىرىنىڭ ھەممىسى تەربىيەت بىلەن ئاخىرلاشقان بولاتتى. يەنە كېلىپ مۇتلەق كۆپ قىسمى نەزم ـ مىسرالار بىلەن چۈشۈرۈلەتتى. دەسلەپتە ئۇ مەقسەتلىك ھالدا ئەھمىيەتلىك ھېكايەتلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى. ئاخىرىغا بارغاندا ئىختىيارسىز ھالدا ھاياجانلىنىپ، شېئىرىي پىكىر قوينىغا غەرق بولاتتى ۋە ئۆزىمۇ سەزمەيلا ئىبرەتلىك مىسرالارنى تۆكۈشكە باشلايتتى. ئۇنىڭ كېيىنكى كۈنلەردىكى «نىيەتى دېھقان»، «ئەھۋالى كاسىب»، «كاساپەتى مالى ھەرام»... كەبى بىر يۈرۈش مەسنەۋىلىرى ئەنە شۇنداق ئىلھامى كۈچىنىڭ تۈرتكىسى بىلەن دۇنياغا كەلگەنىدى.

پۈتۈكچى تالىپ ئاۋۋالقىدەكلا چېچەنلىك ۋە ساداقەتلىك بىلەن خاتىرلەپ باراتتى. يۈرەك پارىسى بولغان بىر جۈپ

پەرزەنتىنى - بىر ئوغۇل، بىر قىزنىى ئۆيلۇك - ئوچاقلىق قىلىپ بولغان ئۇستازىنىڭ ئايرىلماس پىكىردىشى يەنىلا مۇشۇ تالىپ بولۇپ قالغانىدى.

— پەرزەنتلەرنى كىچىكلا ئۆي - ئوچاقلىق قىلىۋەتتىلە. بۇ قەدەر ئالدىراشنىڭ ۋەجى نېمە، دامۇللام؟ — دەپ تۇرىدىغان بولدى بىر قىسىملار ئۇنىڭدىن گەپ ئالماق ئۈچۈن.

— ئۇلارنىڭ قەلەندەر - دەرۋىشلىك يولىغا كىرىپ قېلىشنى توسماق ئۈچۈن، - ئىككىلەنمەيلا شۇنداق جاۋاپ بەردى دامۇللام.

— ئەھلى مۇسۇلمان تۇرۇپ دەرۋىشلىك يولىدىن قاچماق بارمۇ؟

— پېقىر تەۋەررۈك پەرزەنتلىرىمنى كامىل مۇسۇلمان قىلماقنى نىيەت قىلدىم.

— بۇ دېگەنلىرى... بۇ...

گەپ كوچىلىغانلار غىققىدە بولۇپ ياناتتى. ئۇلارچە سوپى، دەرۋىشلىك يولىغا كىرىش ئەھلى مۇسۇلمان بولۇشنىڭ مۇھىم پەرزلىرىدىن ئىدى. «بۇ ئادەم راست قېرىپتۇ» دەيتتى ئۇلار، «ئالجىپتۇ» دېيىشكە تىلى بارمىغان چاغلىرىدا. ئۆزىگە ساداقەتمەنلىك بىلەن ئەگىشىپ كېلىۋاتقان پۇتۇكچى تالىپنىڭ پىكرىي چوڭقۇرلۇقتا ئۆزىگە ياندىشىپ ئىلگىرلەۋاتقان بىردىنبىر شاگىرتنىڭ ئۆيلۇك بولۇش سەۋەبىنىمۇ شۇنداق ئىزاھلايتتى ئۇ:

— روزىغار تۇتماق لازىم. ئۆيلۇك - ئوچاقلىق بولماق كېرەك. بۇ ئاللانىڭ ئىرادىسى.

يېشى چوڭىيىپ قالغىنى ئۈچۈنمۇ ياكى باشقا سەۋەبتىنمۇ، ئەمدى ئۇ كوچا - كويلارغا چىقىپ تەربىيەت قىلماس بولغانىدى. راستىنى دېگەندە، شۇ كۈنلەردە تەربىيەتكىمۇ ھېچ كىشى قۇلاق سالمايتتى. چوڭلارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى ئۆلۈپ تۈگىگەن.

ياشلار بولسا غەلىتە بىر ئېتىقاددا ئۆسۈپ باراتتى: چاچنى مۇرىسىگىچە قويۇۋېتىپ، يېنىدىن ساپايى، خۇرجۇنلارنى ئايرىمايتتى. نەشە ـ ناسۋاللارنى تارتىپ تۇراتتىيۇ، بەش ۋاخ نامازنى تاشلىمايتتى. مىللەت، يۇرت، ئاتا ـ ئانا ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقان دېگەنلەرنى، خوتۇن ـ بالا دېگەنلەرنى تامام ئەستىن چىقارغانىدى. نومۇس، ئىمان ۋە كۇچ ـ قۇۋۋىتىنى پايمال قىلىپ، ساپايىلىرىنى شاراقشىتقىنىچە يۇرت ـ يۇرتلاردا تىلەپ، مازار ـ مازارلاردا تۇنەپ يۇرۇشەتتى... مانا بۇلارنىڭ تەربىيەتكە قۇلاق سېلىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

ئۇ تەربىيەتنى كۆپرەك يەنە شۇ پۇتۇكچى تالىپقا ۋە ئۆزىنى تاشلىماي كەلگەن شاگىرت، ھەمسۆھبەتلىرىگە قىلاتتى. ئەڭ مۇھىمى ئۇ، تەربىيەتنىڭ يېڭى ۋە ئۇنۇملۇك ئۇسۇلىغا كىرىشىپ قالغانىدى: يېزىش، ئىشلەش! مانا بۇلار داۋراڭسىز، ئەمما ئۇنۇملۇك تەرغىبات ئىدى. يازغاندىن تەسىر، ئىشلىگەندىن ئۇلگە ئالاتتى كىشىلەر.

ـــ مېھنەت ـ نەپسىنى يېڭىشتىكى ئەڭ مۇھىم خاسىيەت، بالام، ـــ دەپ، تەلقىن ـ مۇلاھىزىلىرىنى يەنە باشلاپ كېتەتتى ئۇ. سۆزلىگەنسېرى پىكىر چوڭقۇرلىشىپ، مۇھاكىمە قىيامىغا يېتىپ باراتتى. پۇتۇكچى تالىپ ئەستايىدىل ئاڭلاپ، خاتىرىگە ئەينەن ئالاتتى. مانا بۇلار ـ ئۇنى كېيىنكى كۈنلەردە ئىسلام ئالىمىگە تۇنۇتقان نوپۇزلۇق شەرھى ـ مۇلاھىزىلەر، قولدىن ـ قولغا ئېلىپ، كۆچۈرۈپ تارقىتىلغان تەسىرلىك ماقالىلەر ئىدى. تېخىمۇ ئەھمىيەتلىك بولغىنى، بۇنداق مۇھاكىمە ـ مۇنازىرە تۈسىنى ئالغان ماقالىلەر بىرنەچچە پارچە بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىغانىدى.

ـــ قېرىغاندا شۇنچە ھەرەج تارتىپ بوز يەر ئاچتىلا، ياز بويى پاشىغا تالىنىپ ساتمىدا ياتتىلا. مانا ئەمدى ئېغىزغا تەگكەن قوغۇننى نېمىدەپ بىكاردىن ـ بىكارغا يولغا ئەچىقىپ دۆۋىلەپ

قويمدىلا، ئۇستاز؟

ئۇچرىغانلا ئادەمگە ھەقسىز تارقىتىپ بەرگەننى ئاز دەپ، يېڭىدىن ئاچقان يەرگە تېرىغان قوغۇن ـ تاۋۇزلىرىنىمۇ ئۆتەك يولغا ئەپچىقىپ تىزىپ قويۇۋاتاتتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا دامواللام.

ـــ جەننەت مېۋىسى، ئەمگەك شاراپىتى، مېھنەت كارامىتى... ـــ چۈشىنىكسىزلا جاۋاب بېرەتتى مۇھەممەت دامواللام. ئەمما پۇتۇكچى تالىپ دەرھال چۈشىنەتتى. ئۇستازى: جەننەت مېۋىسىنى پۇلغا ساتماق يوق. يولۇچىلار مېھنەتنىڭ خاسىيىتىنى بىلىپ قالسىلا ھېساب دەيتتى. مانا بۇ، ئۇنىڭ يەنە بىر خىل ئەڭ ئەملىي تەربىيەت ئۇسۇلى ئىدى.

كېيىنكى كۈنلەردە، يىراق ـ يىراقلاردىن ھېرىپ ـ ئېچىپ كەلگەن يولۇچىلار چوغتال دىيارىغا ئاياغ باسقاندا، يول ـ يوللارغا تىزىپ قويۇلغان قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى تويغۇچە يەپ ھۇزۇرلىنىدىغان ۋە تىزىپ قويۇلغان قوغۇن ـ تاۋۇزلارنى ئىزلاپ يۇرۇپ، قوغۇنلۇققىچە قەدەم باسىدىغان بولدى.

ـــ قالتىس مەرد ئادەم ئىكەن ـ ھەا! ـــ دەيتتى ئۇلار كېكىرىپ تۇرۇپ.

ـــ راستتىنلا ساخاۋەتچى زات ئىكەن، ـــ قوشۇمچە قىلاتتى بەزىسى.

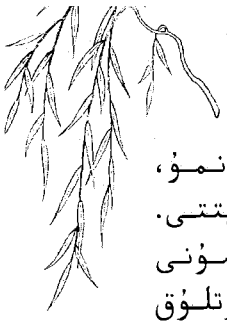
ـــ ساخاۋەتچى دېگىنىڭلار نېمىسى؟ ـــ يەنىمۇ چوڭقۇرلايتتى ئايرىملىرى، ـــ بۇ، ئۇنىڭ ئەقىدە ئېتىقادىنىڭ بەلگىسى. كۈچ ـ مېھنىتىنىڭ نېمىتى. مېنىڭچە، ئۇ تۇغمەس دەۋائىي ئىشق يولىدىكى خەراباتى (خاراب بولغۇچى) ئىكەن!

ئۇزاق ئۆتمەي، كىشىلەر قوغۇنلۇققا ئۆگىنىپ كېتىشتى. ھەر يىلى، چوغتالى ئەزىمدىنلا ئەمەس، يىراق ـ يىراقلاردىن كەلگەن ناتونۇش يولۇچىلارمۇ خۇددى دېيىشۇالغاندەكلا: بۇ زات راستتىنلا خەراباتى ئىكەن، دەپ يانىدىغان بولۇشتى...

تەنھالىق

ئۇ ھېچقاچان يالغۇزلۇق چۆلىنىڭ قاراڭغۇ ئازگالىلىرىغا بۇگۈنكىدەك چوڭقۇر پېتىپ كەتمىگەنىدى.

يالغۇزلۇق دېگەن ــ ئىلاھىي پىكىر مەھبۇبلىرىنىڭ ئاشىقىغا يۈز ئاچار دەملىرى. يالغۇزلۇق دېگەن ئۇ ــ يار ۋەسلىگە يېقىنلىشىش يولىدىكى ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇرۇنۇش، تەستە ئېرىشكىلى بولمىدىغان غەنىيمەت پۇرسەت. يالغۇزلۇقتىن زارلانغۇلۇق ئەمەس. ئەبەدىيلىك مەشۇق ــ ھەقمۇ تەنھا ۋە تەڭداشسىزدۇر. شۇ تۇپەيلى، ئۆزنى ئۆزگىدىن پىنھان تۇتۇپ، دىل خانىلىرىنى بارچە ماسۇالاردىن تەرك ئېتىش ــ قەلبىنى تازىلاپ ھەققە، ھەقىقىي مەشۇق ۋەسلىگە يېتىشتىكى بىردىنبىر يول. ئىنسان ئۆزىدىن كەلگەن، ئەگىپ، چەتنەپ، ياتلىشىپ ۋە ۋاز كېچىپ يۈرۈپ، ئاخىرى يەنە ئۆزىگە بارىدۇ. بۇ جەريانلاردىكى بارلىق ئىچكىي ـ تاشقىي مۇساپىلەر تەنھالىق ئىچىدە تاماملىنىدۇ. ئىنسان ئۆزىدىن كەلگەن، لېكىن تەنھا كەلگەن. يەنە ئۆزىگە قايتىدۇ ھەم تەنھا بارىدۇ. يالغۇزلۇق ــ ياراتقۇچىنىڭ ئۆز ئاشىقىغا ئاتا قىلغان نېمىتى. قاچانكى، يالغۇزلۇق پۈرسىتى ئەقىدە يولىدىن سىقىپ چىقىرىلىدىكەن، دەل شۇ چاغ ئاشىقلار لۇغىتىدىن «ۋىسال» ئىبارىتى ئۆچۈرۈپ تاشلانغان دەقىقىدۇر. چىن ئاشىقلارنى مەشۇقلىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان سېھرىي رىشتىلەرنىڭ ئۇزۇلگەن مەۋسۇمىدۇر. بۇ ھەم يەنە دۇنيانىڭ ئازغۇنلۇق زۇلمىتى ئاستىدا ئىڭراۋاتقان دەملىرىدۇر...

بىر چاغلاردا ئۇ شۇنداق قارايتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ، ئولتۇرسا ـ قوپسا يالغۇزلۇقنى خالايتتى. شۇنىلا ئىستەيتتى. تومۇزدا، دەشت ـ باياۋاندا سەپەر قىلغان ئادەم مۇزدەك سۇنى سېغىنىپلا تۇرغاندەك، سېزىك ئايال ئۆز خۇمارىنىڭ ئوتلۇق كۆچىنى ھېچ باسالمىغاندەك، ئۇنىڭمۇ يالغۇزلۇق شەربىتىگە بولغان تەشنالىقى زادىلا قانمايتتى. يالغۇزلۇق ئىزدەپ، ھەر ۋاق نامىزىدىن كېيىن ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق ئولتۇرۇۋالاتتى. ئادەتتىكى چاغلاردا، بىر ئامالالارنى قىلىپ باشقىلاردىن قاچاتتى. ئادەملەر قورشاۋىدىن زادىلا قۇتۇلالمىغان ۋاقىتلاردا، دىل ئۆيىنىڭ ئەڭ روشەن ۋە گەۋدىلىك ئىشىكى بولغان تىل يولىغا تاقاق سېلىپ، روھىي ئالەمنىڭ كۆرۈنمەس چوڭقۇرلۇقلىرىغا يوشۇرۇنۇۋېلىشقا تىرىشاتتى. مەرھۇم قۇشناچىمى ئالدىدا، بالىلىرى يېنىدا، تالىبلىرى كۆزىدە، جامائەت ئارىسىدا پات ـ پاتلا مۇشۇ ھالىنىڭ يۈز بېرىپ قالىدىغانلىقىنى، شۇ سەۋەب، ئۆزىمۇ، ئۆزگىلەرمۇ ئاجايىپ بىر قولايسىزلىقلارغا مۇپتىلا بولىدىغانلىقىنى... مانا ئەمدى ئويلىسا، ئۇنىڭ كۆڭلى بىر قىسما بولۇپ قالاتتى. ئەمدىلىكتە، ھەئە، ئارىدىن نەچچە ئون يىللار ئۆتكەن شۇ تاپتا، ئۇ، يالغۇزلۇق دېگەنگە ھەلقۇمغىچە، ياق، بۇرنى ـ قۇلاقلىرىغىچە پاتقاندى. بىر چاغلاردا، يالغۇزلۇق دېگەننىڭ بۇگۇنكىدەكمۇ بولىدىغانلىقىنى ئويلىغان بولغىيمىتتى؟...

ئۇ، ئىختىيارسىز ھالدا گېلىنى قىرىپ قويدى. ئاتىسىنى بىر ئۆمۈر قىينىغان ۋە ئاخىر بېرىپ يېقىتقان زىققا ئاتلىق بۇ ئېرىماس مەرەز، ئۇنىڭغىمۇ مىراس بولۇپ قالغانىدى. گال تېنىمسىز قىمىلدايتتى. قايسىبىر يەردىن كەلگەن قىچىشاق ئېغىزىدىن كىرىپ، نەق گېلىدا تۇرۇپ قالغاندەك، كانەينىڭ ئىچكىي دىۋارلىرى توختاۋسىز قىچىشاتتى. بۇنىڭ بىردىن ـ بىر چارىسى يەنە شۇ گالنى قىرىش ئىدى. ئۇ، ياشلىقىدىن

تارتىپ گېلىنى قىرىپ كۆنگەن. ئەمدى ئۇ يەر قىچىشتىمۇ، قىچىشمىدىمۇ، بۇنى ئويلاپ ئولتۇرمايتتى. بىلەتتىكى، قىچىشقان ھامان، ئۆزىمۇ سەزمەستىن، تەبئىي ھالدىلا گېلىنى قىراتتى. گېلىنى قىرغان چاغلىرى، نەق شۇ كونا مىراس كۇشەندىسى قۇترىغان چاغلار بولۇپ چىقاتتى. بۇنىڭغا ئۆزىمۇ، گېلىمۇ كۆنۈك ئىدى.

مانا ئەمدى گال قىرىشلارغا قۇرۇق يۆتەل قوشۇلۇپ كەتتى. دېمەك، ئۇ چارچىغانىدى. ئەمدى كۆكسى چىڭقىلىدىغانلىقى، نەپسى قىسىلىدىغانلىقى، يەڭگىل تىنىق ئورنىغا ئېغىر تىنىقلار قاپساپ كېلىدىغانلىقىنى بىلەتتى. جىسمانىي ھارغىنلىقتىن كۆرە، كۆپرەك روھىي چارچاش ئۇنى مۇشۇنداق بىئارام‌لىق قاينىمىغا قىستايتتى. لېكىن بۇنىڭلىق بىلەن ئىزتىراپ سەپرىدىن يانالمايتتى. يېنىشقا بولمايتتى. شۇ تاپتا، روھىيەت سەپرىدىكى تەرەپ ـ تەرەپلەرگە يول ئالغان خىيال، تەسەۋۋۇر ۋە پىكرىي ئارغىماقلىرىنىڭ ھېچبىرىنىڭ تىزگىنى ئۆزىنىڭ قولىدا ئەمەس ئىدى. خالىسا، پىكىر تۇلپارى ئۇنى ھېكمەت كۆكى قوينىغا سۆرەيتتى. ئۇنىڭ چىن دىلىدىن تىلەيدىغىنىمۇ شۇ ئىدى. يەنە خالىسا، تەسەۋۋۇر ئارغىمىقى ئۇنى كۆرۈنمەس يىراقلىقلارغا ئېلىپ قاچاتتى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا، ئۆزىنى خىيال تۇلپارىغا مىنگەن ھالەتتىمۇ كۆرەتتى. بۇنىڭ ھېچبىرىگە كۆڭۈلدىكىدەك چارە يوق ئىدى. ناۋادا قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىۋاتقان بولسا ئىدى، بۇ چۆنەككە ئۇرۇق سېلىپ بولماي تۇرۇپ، ئۇ چۆنەككە ئۆتمىگەن بولاتتى. يەر ئاغدۇرۇۋاتقان تەقدىردىمۇ، بىر ئېتىزنى ئاغدۇرۇپ تۇگەتمەي تۇرۇپ، باشقا بىر ئېتىزغا كەتمەن سالمىغان بولار ئىدى. لېكىن تەسەۋۋۇر، خىيال دېگەن بۇ نەرسە كۇچ ۋە ئىرادىگە باقمايتتى. سېنى تاماملاپ، ئاندىن باشقىسىغا ئۆتىمەن. سەن تۇرۇپ تۇر، سەن كەل دېگەنگە تېخىمۇ ئۇنىمايتتى. جاھاننى غال ـ غال تىترىتىدىغان قەھىر ۋە قۇدرەت

ئېگىلىرىگە، شاھمۇرادنىڭ تېغىدەك بەستى بار كۈچتۈڭگۈرلەرگە زاكون ئۇقتۇرغىلى بولاتتىكى، خىيال ئاتلىق بۇ كۆرۈنمەس، ئەمما قۇدرەتلىك، تېنىمسىز روھىي كۈچكە گەپ، ياق، گەپلا ئەمەس، ھېچنىمە توغرا كەلمەيتتى. قايسىبىر مەجھۇل پېشىدىن تۇتۇپ تارتسا، يەنىمۇ ئۇزاقلارغا قاچاتتى. قوغلىسا، زىنھار يېتەلمەيتتى. خۇددى ئالقاندىكى سۇنى قانچە سىقىقانسېرى، شۇنچە تېمىپ ۋە ئاخىرى يوقاپ كەتكەندەك، روھىيەتنىڭ بۇ كۆرۈنمەس ئېقىنىمۇ باسقانسېرى شۇنچە سىرغىيتتى. شۇنچە يىراقلارغا يۇلقىناتتى. بۇ، ئۇنىڭ تەرسالاشقان قۇدرىتىگە تىت ـ تىتلىق ئارىلاشقان چاغلىرى ئىدى. ئىنچىكە كۆزەتكەندە، بۇ، كۆڭۈلنىڭمۇ پاراكەندە دەملىرى بولۇپ چىقاتتى. دىل ئەمىنلىكى ئىشقا ئاشۇرۇلغان، مەقسەت ئاشقى روھ تۇلپارىغا مىندۈرۈلگەن دەقىقىلەردە بولسا، پىكىر يۈكىنى ئارتىپ ماڭغان خىيال ۋە تەسەۋۋۇر پەرۋازىنىڭ قۇدرىتى تەڭداشسىز ئىدىكى، بۇنى ئىزھار قىلىشقا ئىنسان تىلى ئاجىزلىق قىلاتتى. بارچە پىكرىي بالاغەت، سەنئىتى پاساھەت، ئىختىرائىي كامالەتلەر دەل مۇشۇ ۋاقىتلاردا ئاپىرىدە بولاتتى. بۇ چاغدىكى روھىي كۈچنىڭ مۇلايىملىقى ۋە سېھرىي مۆجىزىكارلىقى ئادەمنى ھەيران قالدۇراتتى.

دېمى سىقىلىپ تۇرغان يۆتەلگەك بوۋاي ـــ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتىمۇ، شۇ تاپتا ئۆزىدە شۇنداق بىر روھىي يېتۈكلۈكىنى، پىكرى جارىيەت دەقىقىلىرىنى كۈتەتتى. ئۇ، سىرغىپ قاچىدىغان ئەمەس، يوپۇشۇپ كېلىدىغان روھقا؛ زېھنىنى چاچار خىيالغا ئەمەس، پىكرىنى ئاچار تەسەۋۋۇرغا موھتاج ئىدى. ئەگەر شۇنداق بولغىنىدا، ئىلھام قىزى ھايالىشمايلا ئۇنىڭغا تەبەسسۇم قىلىپ كېلەتتى. مۇھەببەت تۇلپارى ئۇنى ناھايىتى تېزلا ۋىسال ئۇپۇقىغا ئېلىپ باراتتى. ئۆزىنى سۆرەپ كېتىۋاتقان «كوللىيات مەسنەۋى» مەنزىلىنىڭ

«هېكايەت» ئاتلىق ئۇزاق ۋە مۇشەققەتلىك بىر تارماق مۇساپىسىمۇ كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئاخىرلاشقان بولاتتى. هە، شۇنداق بولاتتى. ئىلاهىم، شۇنداق بولسىدى!...

ئۇ، پىكرى مۆجىزىلەرگە، زامانىمىزدىكى قەلەم ساهىبلىرى «ئىلهام» دەپ ئاتايدىغان هاياجان كۈچىگە شەكسىز ئىشىنەتتى. ئەمما، هاياجان كۈچى بەدەلسىزلا ئۆزىنى كۆرسىتىدۇ دەپ قارىمايتتى. ئۇ چوقۇم مەقسەتلىك، باسقۇچلۇق ئىچكى ـ روهىي ئىزدىنىش جەريانلىرىنى مەنبە قىلاتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن تەپەككۇر ئېگىسىدە ساغلام روهىي كەيپىيات بولۇشى تولىمۇ زۆرۈر ئىدى. شۇندىلا، تېنىمسىز چۈقچۇلىنىپ، زەرەتلىنىپ، يىغلىپ ۋە كۈچىيىپ بېرىۋاتقان يوشۇرۇن پىكىر ئېچىتقۇلىرى توغرا كەلگەن بىر پۈرسەتتە ـــ يا يولدا، يا ئادەملەر ئارىسىدا، ياكى ئۇخلاش ئالدىدا، قىسقىسى، ئۇ ئۆزىمۇ ئالدىن پەرەز قىلمىغان بىر پەيتلەردە پارتلاپ چىقاتتى. ئۇنىڭ تالاي مەسىنەۋىلىرى مۇشۇنداق تاسادىپىيلىقنىڭ مەهسۇلى ئىدى. لېكىن ئۇنىڭچە، شېئىرىي تەشەببۇسلارنى ئىسپاتلايدىغان قىستۇرما هېكايەتلەرنى ـــ خەلق چۆچەكلىرى، ئەپسانە، رىۋايەتلەرنى تۇراقلىق كەيپىيات ئىچىدە، پىلانلىق هالدا يېزىپ تاماملاشقىمۇ بولاتتى. بۇنىڭ ئۈچۈن ئەڭ مۇهىم شەرت ـــ ساغلام كەيپىيات ئىدى. ئۇنداقتا، شۇ تاپتا ئۇنىڭ كەيپىياتىچۇ؟ ئۇنى جىلى قىلىپ، غەزىپىنى تېخىمۇ ئۆرلىتىۋاتقىنى دەل مۇشۇ يېرى ئىدى. پىكىر جەۋهەرلىرىنى خىيال تاشقىنلىرى هەدىسىلا ئېلىپ قاچاتتى. تەسەۋۋۇر بورانلىرى ئۇچۇرۇپ باراتتى. سۆزلۈش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان جەۋهىرى هېكايەت، پاراسلاپ ئېتىلىۋاتقان، پورۇقلاپ تېشىۋاتقان، ۋىزىلداپ ئۇچۇۋاتقان روهىي غەلىيانلار زەربىسىدە هەريان تەۋرىنەتتى. گاهى يوقلۇق چەكسىزلىكىدە غايىب بولاتتى، گاهى خۇنۇكلۇك ئېتىكىگە كۆمۈلۈپ قالاتتى. ئۇنى تارتىپ چىقىش، ئەبجەش

سۈرەنلەر جەڭگاھىدىن ئايرىپ ئېلىش بەسىي مۈشكۈل ئىدى. بۇنىڭغا غايەت زور چىدام، سەۋرچانلىق، جۈرئەت ۋە پاراسەت كېرەك بولاتتى. يەنە، قەلب كۆزىنىڭ ھاياتبەخش نۇرلىرى، يۈرەك قېنىنىڭ جانغا تەڭداش جەۋھەرلىرى بەدەل قىلىنىشى لازىم ئىدى. ئۇ بۇنىڭغىمۇ رازى ئىدى ـ يۇ، بىراق، بۇ ھالدا ۋىسال قىرغاقلىرىغا يېتىشقا ئۇنىڭ ھېچ كۆزى يەتمەيتتى. شۇ تاپتا، ئۇ گويا ئەبجەق بىر سال ئىدىكى، ئەسەبىي دولقۇنلار قېتىدا تەۋرىنىپ كېتىپ باراتتى. يوللار قاراڭغۇ ئىدى. قاينامىلار شاۋقۇن سالاتتى. قولدا، يا يولدا چىراغدىن ئەسەرمۇ كۆرۈنمەيتتى. زۇلمەت قوينىدىكى ئۇزاق قىرغاق بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى. شۇنداقتىمۇ پالاق ئۇرماي بولمايتتى. دىل خانىسىدىكى قايسىبىر بىشارەت كۆزى ئېزگۇ مەنزىلدىن ئۇمۇندۇرۇپ تۇراتتى...

ئېغىل تەرەپتىن توخۇنىڭ ئەنسىز بىر چىللىشى، ئۇنىڭ دەققىتىنى يەنە چاچتى. شۇئان، بىردەملىك ئۇنتۇلغان يۆتەل قايتا باشلاندى. ئەستىن چىقىپ كەتكەن ياغاق كۆكرەكلىرى يېڭىباشتىن چىڭقالدى. ئەھۋالدىن قارىغاندا، تۇن تەڭ بولغاندەك قىلاتتى. مۇشۇ چاغقىچە تۇزۇك تۆت بىيىت جىجىيالمىسا ـ ھە؟

ئۇ ئاستا بېشىنى كۆتۈردى. جىن چىراغ بىر خىلدا پىلدىرلاپ يېنىپ تۇراتتى. چىراغ ئەتراپىدا قاپقارا ئىسلار بۇلۇتلار توپىدەك ئەگىپ يۇرۇشەتتى. چىراغ نۇرى يېتىپ بارالمىغان بۇلۇڭلار، يۇزىنى توسۇپ تۇرغان ئىسلار بىلەن قوشۇلۇپ تېخىمۇ قارىداپ كەتكەنىدى. تۆڭلۈكىمۇ قاپقارىلا كۆرۈنەتتى. ئاي قاراڭغۇسىدا يۇلتۇزلار بەكرەك چاقناپ تۇرغىنىنى كۆرگەن كىشى، ياكى ئۇنىڭ كۆزى يۇلتۇزلارنىمۇ پەرق ئېتەلمەس بولۇپ قالدىمىكىن. غەزەپ تۇمانلىرى كۆڭۈل ئاسمىنىغا ھۆكۈمران بولغان چاغلاردا، ئالەم كۆڭلى بولغان نازۇك ئاسمانمۇ قارىيىپ كېتەمدىكىن ـ تاڭ!

ئۇ، چىراغپاي يېنىدا يۆكۈنەگدەپ ئولتۇرۇپ، قەغەزگە چۈشۈرمەك بولغان پىكىر - ھېكايەتلىرى ھەققىدە، يەنە ئۇنىڭغا ئۇلاپلا، يازمىغا مۇناسىۋەتسىز نەرسىلەر — نۇرغۇن مۆجىزاد، ئاجايىباتلار توغرىسىدا ئويلىدى. ئەمما بىردەمدىن كېيىنلا خىيالى بۇ گادىرماش پىكىر سىزىقىدىنمۇ چەتنىدى. ئاجايىپكى، ئۇنىڭ پىكرى - خىيالى ئۆز مەنزىلىدىكى بىرەرمۇ مۇساپىنى تاماملاپ بولالمايۋاتاتتى. يول چالا بېسىلغان ئىكەن، مۇددىئا قىرغاقلىرىغا ئۇلاشقىلى بولسۇنمۇ؟ ئەقىدە مېھنىتىنىڭ كامالەت سەمەرىسىنى كۆرگىلى، ئىزتىراپ نېمىتىنىڭ شېرىن شەربىتىنى تېتىغلى بولسۇنمۇ؟

ئۇ، جىن چىراغنى ئەمدىلا كۆرۈۋاتقاندەك، ئۇنىڭ پاراسلاپ كۆيۈپ تۇرغان ئاجىز نۇرلىرىغا كۆز ئۇزمەي قاراپ كەتتى. شائىر ئۇچۇن ھەر كۆرۈنۈش بىر پىكىر، ھەر بارلىق بىر مەجاز ئىدى. شۇ تاپتىكى پاراسلاش، گۈياكى دەردلىك قەلبىنىڭ ئېچىشىشى، دىل جاراھىتىنىڭ يېرىلىشىغا ئوخشايتتى...

ئەتراپ قاراڭغۇ ئىدى. دەڭدەك يوغان ئۆيدە بىر ئۆزىلا قالغانلىقى مانا ئەمدى تولۇق مەنىسى بىلەن بىلىنىۋاتاتتى. ئالەمدىكى بارچە قاراڭغۇلۇق ئۇنىڭ يېنىغا، كىچىككىنە جىن چىراغنىڭ بار بىلەن يوقنىڭ ئارىلىقىدىكى خۇنۈك نۇرلىرى ئەتراپىغا سىلجىپ كېلىۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. بۇنى ئاز دەپ، بىر پەرۋانە ھەدىسىلا چىراغقا ئۆزىنى ئۇرۇپ، بوۋاينى ئەنسىزلىككە چۆمدۇرەتتى.

ئىلگىرى، كەچلىكى سىرتتىن ئاڭلانغان ئاۋازلار ئۇنىڭغا ئىشەنچ، خاتىرجەملىك بېغىشلايتتى. ھويلا ئىشىكى «غىچ!» قىلىپ ئېچىلاتتى، قەدىناسى كۆلدىن سۇ ئېلىپ كىرگەن، ياكى تالاغا ماڭغان بولاتتى. يان ئۆيلەردىن گۇڭۇرلىغان ئاۋازلار ئاڭلىناتتى، بالىلىرى «قۇرئان» ئوقۇۋاتقان، ياكى قېرىنداشلىق مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشىپ، بىر - بىرلىرىگە كۆڭۈل

سىرلىرىنى تۆكۈشتۈاتقان بولاتتى. يېنىدىلا بىر نەرسە كىتىرلايتتى، سادىق شاگىرتى، مەسلەكدىشى — پۇتۈكچى تالىپ، ئۇستازىنىڭ شېئىرىي تەلقىنلىرىنى قەلەمگە ئېلىۋاتقان بولاتتى. شۇ تاپتا ئۇلار يوق، ھېچقايسىسى يوق. ئەمدىلىكتە، دەرۋازىنىڭ ئېچىلىشىمۇ، گۈڭۈلداشقا ئوخشاپ كېتىدىغان ئېنىقسىز ئاۋازلارمۇ، ھەتتا ئېغىلدىكى قوي، كالىلارنىڭ ئۈسۈشىشلىرىمۇ، ئۆگزىدىكى كەپتەرلەرنىڭ چوقىشىش، بۇقۇلداشلىرىمۇ شۇ قەدەر ئېنىسىز ۋە كۆڭۈلسىز. تام تۆشۈكلىرىدىكى چاشقانلارنىڭ توختىماي كىتىرلاشلىرى ئۇنى تېخىمۇ بىئارام قىلىدۇ. بۇ ئاۋازلار، قانداقتۇر بىر جانلىقنىڭ، ھاياتلىقنىڭ شەپسى ئەمەس، بەلكى يالغۇزلۇقنىڭ، قورقۇنچلۇق تەنھالىقنىڭ بەلگىسىدەك بىلىنىدۇ. ئەجەبا، ئوخشاش بىر ئاۋاز، ئوخشىمىغان كەيپىياتتا باشقا ـ باشقىچە ھىس قىلىنسا ـ ھە؟ بەرھەق، ھەقتىن باشقىسى مەڭگۈلۈك ئەمەس!

ئۇنىڭ ۋۇجۇدى «جۇغ!» قىلىپ تىترىگەندەك، يۈرۈكى «ۋىز!» قىلىپ بىر نەرسىگە ئۇرۇلغاندەك بولدى. شۇئان، چىراغپاي يېنىدىكى تۆت چاسا شىرە ئۇستىگە تاشلاپ قويغان پەي قەلەمنى قايتىدىن قولىغا ئالدى. ئەمدى ئەسلى پىكىرگە قايتالىسام كېرەك دەپ ئويلىدى. تەرەپ ـ تەرەپلەرگە شاخلاپ كەتكەن ھېكمەت ئومۇرتقىسىنى نەق ئۆز بوغۇمىدىن تۇتالايمەن دەپ ئىشەندى. بىراق، ئىش يەنە ئەپلەشمىدى. قەلەم ئۇنىڭ قولىدا قالدى ـ يۇ، پىكىر كاللىسىدىن يەنە قاچتى. ھېلىلا ئۇنى زىلزىلە قازىنىدا قاينىتقان پىكرى ھاياجان قېنى، ۋۇجۇدىنى ياپراقتەك تىترەتكەن ھېكمەت كەلكۈنلىرى قېنى؟!...

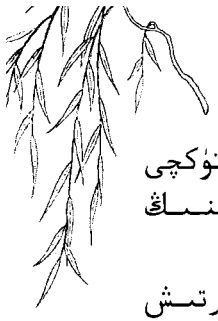
ئۇ ھەيران قالدىكى، قەلەمدىن يىراقلاشقان ھامان، بىر ئوتلۇق مىسرا ئۆزى كۆتۈرۈپ قوپقۇسىز پىكىرلەرنى يۈكلەپ دىل خانىسىدا ھازىر بولاتتى. بۇنى پۇتەي دەپ، قەغەز ـ قەلەم يېنىغا كەلگەندە بولسا، ئۇنىڭ سايىسىنىمۇ كۆرگىلى بولمايتتى. تۇۋا،

بىر چاغلاردا ئۇ قوغلىغان يالغۇزلۇق دېگەن مۇشۇ ئەمەسمىدى. ھاياتنىڭ مەنا كاپالىتى ــ يالغۇزلۇق، دەپ تەبىر بېرىپمۇ ئۇلگۈرگەن تەنھالىق مۇشۇ ئەمەسمىدى. تەنھالىقنى قوغلاش بىلەن، ئۇنىڭغا تۇتۇلۇشمۇ باشقا ـ باشقا گەپ ئىكەنده ئەسلى. دېمىسىمۇ، ئېرىشكەن تەنھالىق بىلەن تېڭىلغان تەنھالىق قانداقمۇ بىر ـ بىرىگە ئوخشىسۇن. بۇ خۇددى ئاچ قورساق غىزالانغان بىلەن توق چاغدا غىزالانغان، خالاپ مېھنەت قىلغان بىلەن مەجبۇرەن قىلدۇرۇلغان بىر ـ بىرلىرىگە تامامەن ئوخشىمىغاندەكلا ئىش. ھەربىرىنىڭ تەمى ئوخشىمىغىنىدەك، ئۇنۇمىمۇ بىر ـ بىرىگە تۇپتىن ئوخشىمايدۇ.

ئويلاپ مۇشۇ يەرگە كەلگەنده، شۇنىمۇ ھىس قىلدىكى، ئۇنىڭغا ساداقەتمەن شاگىرتى ــ پۇتۇكچى تالىپ بولمىسا بولمايدىكەن. ئۇ، قەلەمدىن نېرى تۇرۇپ ــ قەلەمسىز يازغان شائىر ئىكەن. قاچانكى قەلەمگە باغلىنىپ قالىدىكەن، شۇ چاغدا پىكرىمۇ ئۇزۇل ـ كېسىل بوغۇلۇپ قالىدىكەن. خۇددى قەپەسدىكى قۇشتەك، بۇرنىدىن چۇلۇك ئۆتكۈزۈلگەن بۇقەدەك، پۇتى چۈشەپ قويۇلغان ئارغىماقتەك، ئېشەككە چېتىپ قويۇلغان تۆگىدەك.

ئۇ، قەلەمنى قويدى. كۆڭلى پۇتۇكچى تالىپنى تارتىۋاتاتتى.

پۇتۇكچى تالىپ، مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتنىڭ ئۆمۈرىدىكى ئەڭ ئىشەنچلىك ۋە ساداقەتمەن شاگىرتى. يەنە كېلىپ، ئەڭ ئاخىرىغىچە ئۇستازىنىڭ ئىجادىيەت ئەمگەكلىرى ئۈچۈن مېھنەت سىڭدۈرگەن شەخس. ئەپسۇسكى، نە ماتېرىيال، نە ۋائىزلار رىۋايەتلىرىدىن ئۇنىڭ ئەسلىي نام ـ شەرىپىنى ئېنىقلاشقا ھېچ ئىمكانىمىز بولمىدى. شۇڭلاشقا، بۇنىڭدىن كېيىنكى سەھىپىلەردىمۇ ئۇنى يەنە بۇرۇنقىدەكلا «پۇتۇكچى تالىپ» دەپ ئېلىشنى ئەقىلگە ئۇيغۇن بىر ئىش دەپ قارىدىمكى، قارىسىغىلا ئىسىمدىن بىرنى توقۇپ، «ئەھمەت» ياكى «سەمەت»

دەپ ئات قويۇۋېلىشنى راۋا كۆرمىدىم. بۇنىڭلىق بىلەن، پۇتۇكچى تالىپنىڭ ئۇستازىغا بىلدۇرگەن ئەجىر ـ ساداقىتىنىڭ قىممىتى چۈشۈپ كەتمىسە كېرەك.

ئۇ، شاگىرتىنى چوڭقۇر سېغىنىۋاتاتتى. بۇ، دىلى تارتىش مەنىسىدىكى ئاددىي سېغىنىشلا ئەمەس، بەلكى پىكرىي ھەمكارلىق يۈكسەكلىكىدىكى زۆرۈرى ياد ئېتىش ئىدى. ئۇ، پۇتۇكچى تالىپنىڭ ئۆزى ئۈچۈن كەم بولسا بولمايدىغان ھەمراھ ئىكەنلىكىنى مانا ئەمدى تولۇق ھېس قىلدى. قەلبى تۇرۇپ، پىكرىلەرنى قاچۇرۇپ قويۇۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنىمۇ چۈشەندى. ئۇ، مۇقىم ئولتۇرۇپ، ئۆزى قەلەم تۇتۇپ يېزىشنى ئادەت قىلغان شائىرلاردىن ئەمەس ئىكەن. ئۇنىڭ شېئىرىي پىكرلىرىمۇ گويا بىر توسۇن ئات ئىكەن. قاچان ۋە نەدە خۇشى تۇتسا، شۇ يەردە چېپىۋېرىدىكەن. يەنە شۇنىمۇ ھېس قىلدىكى، ئۇ ـــ پۇتۇكچى تالىپ بولمىسا، ئۆزىنىڭ مەسنەۋىلىرىمۇ بولمايدىكەن. قەلبىدىن قايناپ چىقىپلا قۇمدەك، توزغاقتەك، ماغزاپتەك توزۇپ كېتىدىكەن.

پۇتۇكچى تالىپ، يېڭى تۇغۇتلۇق ئايالىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىۋاتاتتى. ئۇ، ئۇستازىغا ئوچ ۋاق تاماقنى كەم قىلماي ئەپكىلىپ بەرگەننى ئاز دەپ، ھەر كەچلىكى: خاتۇنۇم سىڭلىسى بىلەن يېتىپ تۇرسۇن. بۇگۈن ئۆزلىرىگە ھەمراھ بولاي ئۇستاز، دېيىشنى ئەستىن چىقارمايتتى. بۇ ئەلۋەتتە، «مەسنەۋى» تولغاقلىرىنىڭ ئۆزى يوق چاغلاردا تۇتۇپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەنلىكى ئىدى. بۇنداق قەرەلسىز «تولغاق تۇتۇش» ھادىسىلىرىنىڭ تالاي قېتىملاپ يۈز بەرگەنلىكىنى ئۇ ئوبدان بىلەتتى. «ئۇنىڭ ھېلىغىچە بىلدۇرگەن ساداقىتىمۇ يېتىپ ئاشىدۇ» دەپ ئويلايتتى خەراباتى، «شاگىرت دېگەن بۇنىڭدىن ئارتۇق بولماس. ئۆزىنىڭ ئوغلى بولسىمۇ شۇنچىلىك بولار. ئۇ، جۇپتىنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالسۇن. مەسنەۋىنىڭ تۇغۇلۇشى، بىر

بالىنىڭ ــ ئىنسانىنىڭ ئاپىرىدە بولۇشىدىن مۇھىم ئەمەس. ئىجادىي زوڕۇرىيەت ئادىمىي قەدىرىيەتتىن ئۇلۇغ ئەمەس!...»

ئۇ خىلىدىن بېرى قەلەم تۇتۇشتىن چىقىپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ، ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ، يەنە قولىغا قەلەم ئېلىشقا زورۇقۇۋاتاتتى. راستىنى دېگەندە، ئۇنىڭغا مۇشۇنىڭدىن ئۆزگە يولمۇ قالمىغانىدى. يېشى ئۇلغىيىپ قالدى. باقىيغا ئۇزاش ۋاقتى بۇگۈنمۇ ــ ئەتىمۇ بىلىپ بولمايدۇ. (بۇنى بىر ئالالا بىلىدۇ) ھېلى، تۇيۇقسىزلا بىرمۇنچە پاساھەتلىك مىسرالارنى ئېيتىپ، بىردەمدىلا ئۆزى ئۇنتۇپ قالىدۇ. شاگىرتى يېنىدا بولمىغىنىدا، ئېيتقانلىرى ئۆزىنىڭ ئېسىدە قالمىغىنىدا، ئەپلەشمىسمۇ، يەنىلا قەلەمگە زورلىماي نە چارە. ئىرادە قىلغان ئىشنى ــ «كوللىيات مەسنەۋى» قەرزىنى قايتۇرماي مېڭىپ، گۇناھكار بولسۇنمۇ. ئۇنىڭ تېخىمۇ ئېغىر ئىچ پۇشۇقى شۇكى، ئۇ، جامائەت ئارىسىدىن سىقىپ چىقىرىلدى. مەدرىس ۋە مەسچىتلەردىن يىراقلاشتۇرۇلدى. ئۆمۈرلۈك ھەمرىيى مەكتۇلۇك بارارگاھىغا كېتىپ قالدى. ئۆيلۈك ــ ئوچاقلىق بولغان بالىلار پۈكۈلگەن قەددىنى رۇسلاش غېمىدە. ئۇنىڭغا ئەمدى نېمە قالدى. ئەسلىدە ئۇ كىملەر بىلەن ياشاپ، نېمىلەرنى قىلماقچىدى؟

كۇنده قازا قىلماي ئوقۇيدىغان بەش ۋاق نامار بىلەن، شېئىرىي مەلامەتلەر ئارىسىغا شۇڭغۇش ــ ئۇنىڭ ئۇچۇن ئەڭ زور روھىي تەسەللى ئىدى. ئېتىز ۋە باغ ــ ۋارانلاردا جىسمانىي مېھنەت بىلەن مەشغۇل بولۇشمۇ ئۇنىڭغا تەسەللى بېغىشلايتتى ــ يۇ، لېكىن چىن مەنىسى بىلەن مەلھەم بولالمايتتى. ئۇ پەقەت قۇتۇرغان تەنگە ئەرمەك بولاتتىكى، ھېرىقان، زارىقان ۋە تېلىققان روھقا ئارامليق بېرەلمەيتتى. روھىيەت غەلىيانىغا نېمىمۇ تەڭ كەلسۇن. بولۇپمۇ، پۈتۈن ھاياتى تېنىمسىز پىكىر ئادەتلىرى ۋە تەپەككۇر سائادەتلىرى بىلەن ئۆتكەن ئىنسانغا نىسبەتەن، بۇ خىل ئۇمتۇلۇشنى بېسىش مۇمكىنمۇ؟ كۇندۇزىغۇ

بىر نۆرى، بولۇپمۇ كېچىلىرى ئۇنىڭغا تەس ئىدى. ئۆزى ئالايىتەن شاپاشلاپ بېرىپ ياپمىسا، ئىشىكلىرى ھاڭدەك ئوچۇق تۇرىدىغان ئېغىل ۋە ھويلا ـ ئارام، ئۇنىڭغا تۇتۇشىپ كەتكەن كەك ۋە مازاردەك سۇرلۇك باغ ـ ۋاران... ئۇنىڭغا تەنھالىقنىڭ ئەك ئاچچىق قاقشال تىكەنلىرىنى سانجىيتتى. ياراتقۇچى مۇشۇنداق چاغلاردا ئامانەتنى سوراپ قالسا، يالغۇزلۇقتىن ئېڭىكىم چۈشۈپ قالۇرمۇ، دەپمۇ ئەنسىرەيتتى ئۇ. ئارقىدىنلا، ياراتقۇچى ئېگەم ئۆزى سالغان مۇشكۇلات تۇگۈنىنى ئۆزى يېشىپ بەرگۈسى، دەپ ئۆزىگە ئۆزى تەسەللى بېرەتتى. دېمىسىمۇ، كېچىدە، يالغۇز ئادەمنىڭ ئېسىگە نېمىلەر كەلمەيدۇ. پانىيلىق پاسىلىغا يېقىنلاپ كېتىۋاتقان روھىي مۇئەممالار ساھىبى نېمىلەرنى ئويلىمايدۇ؟

كېچە ـــ بارچە خىياللارنىڭ ئانىسى. ئۇلۇغلۇق، ئېزگۈلۈك ۋە رەزىللىكلەر ئۇنىڭ قاراڭغۇ باغرىدىن بىخ يېرىپ چىقىپ، ئوخشىمىغان ۋۇجۇدلار تۇپرىقىدا كۆكلەيدۇ، ئەي بولىدۇ. پۈرسىتى پىشىپ يېتىلگەن ھامان ئەقلىي ۋە جىسمانىي قۇۋۋەتلەر ھەمايىسىدە رېئال بىر ھەرىكەتكە ئايلىنىپ، كىشىلەرنى تاڭ قالدۇرىدىغان نەتىجىلەرگە سەۋەبكار بولىدۇ: يا ئۇلۇغ بىر مۆجىزە يارىلىپ، ئىنسانىيەت بەختىگە ھامىلە بولىدۇ، ياكى ئەڭ رەزىل بىر پەسكەشلىك ئېزگۈلۈك تۇپرىقىغا نەشتەر بولۇپ سانجىلىدۇ. دىققەتنى ئانچە جەلپ ئەتمەيدىغان ھاسىلاتلار ـــ مەيلى ئۇ پايدىلىق ياكى پايدىسىز، ئۆز ياكى ئومۇمىيەتكە مۇناسىۋەتلىك بولسۇن ـــ ئالەمگە يۈز ئاچقان تەقدىردىمۇ، ئۇنىڭ بىخلىرى يەنىلا كېچە باغرىدىن قۇۋۋەت ئېمىپ ئۆسكەن بولىدۇ. كېچە ـــ روھىيەت مۆجىزىلىرىنىڭ پەرۋاز سەھنىسى، پىكرى كامالەتنىڭ تۇغۇلۇش پەللىسى، ئىجادىي جاسارەتنىڭ يېتىلىش كاللىسى. جاھاندىكى مۇتلەق كۆپ قىسىم ئۇلۇغ پىلانلار كېچىدە تۇزۇلۇپ، كۇندۇزى ئىجرا

ئېتىلىدۇ. بارلىق خىياللار كېچىلىرى بىخلىنىپ، كۈندۈزلىرى ھەربىرىگە تىلىشىدۇ. مۇشۇ نۇقتىدىن، كېچە ئۇيقۇ بالىياتقۇسى ئەمەس، بەلكى پىكىر قۇياشىنىڭ يارىلىش قۇچىقى، باش كۆتۈرۈش، تاۋلىنىش ئوچىقى. شۇنىڭدەك، كېچە يەنە، ۋۇجۇدلار سىرلىرى خىياللار قوينىدا ئاشكارە ئېتىلىدىغان تىنچسىز تەنھالىق. ئازابلار تۈلۈمىنىڭ تېگى تېشىلىدىغان كۆڭۈل تارتماس ئىختىيارلىق. كۈندۈزلىرى تىنجىماس كۈلكىلىرى بىلەن ھەممىنى ھەيرەتتە قويۇپ، يوقالماس ۋە تەڭداشسىز كۆرەڭلىكى بىلەن ئەتراپتىن چاڭ چىقىرىۋېتىدىغان غەمسىز نوپۇز ئېگىلىرىمۇ، كېچىلىرى ۋۇجۇدىنىڭ شەخسىيەت يوشۇرۇنغان ئاشكارە بازارلىرىدىكى روھىي سەيرلەرگە ئىشتىراك ئېتىشكە مەجبۇر. دېمەككى، كېچە ــ روھىي چەكسىزلىكنىڭ پەرۋاز ئالمىي. ئۇ، ئەركىنلىك بوشلۇقى ۋە يەنە چارىسىزلىك تۆشكى. بۇ دەقىقىلەردە، تەنھالىق، جۇدالىق، ئازاب ۋە نادامەتلەر تۈيغۇسىغا تەبىئىيلا ئەسىر بولىسەنكى، شاھ ۋە ياكى تەڭداشسىز باھادىر بولسىڭمۇ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشقا ئامالسىزسەن. ھەممىسى ھەر تەرەپتىن چۈمۈلىدەك يوپۇرۇلۇپ كېلىپ، سېنى ئورۇۋالىدۇ. ھەربىرىدەك باستۇرۇپ كېلىپ، سېنى تېنىمسىز چاقىدۇ. چاشقاندەك ئۇستاتلىق بىلەن يېقىنلىشىپ، يۈرەك ـ باغرىڭنى توختىماي غاجىلايدۇ، قاسايدۇ. ۋۇجۇدۇڭ ئېچىشىپ كېتىدۇ. شۇركىنىپ كېتىسەن. بىراق، روھىي دۇنيارىڭدا، پايانسىز قەلب خانەڭدە ئەركىن ئۇزۇپ يۈرگەن ھەسرەت، ئۆكۈنۈشلەر... قاناتلىرىنى بوغۇشقا ئامالسىزسەن. ئۇنىڭ پەرۋاز ھۆرىيىتىگە چەك قويۇشقا چارىسىزسەن. ئۇنى قوغلاي دېسەڭ، قوغلىيالمايسەن. قوغلاش قولۇڭدىنمۇ كەلمەيدۇ. قاچاي دەپمۇ ھەم قاچالمايسەن. ئۇنىڭ كۆرۈنمەس توزاقلىرى ئالدىدا قېچىشلىرىڭ بىر تېپىن ــ ھېچنىمىگە ئەرزىمەيدۇ. لەكىنىڭلاپ لەشكىرىڭ بولغان ھالەتتىمۇ، يەكۈن بىرلا: سەن ــ يېڭىلگۈچى!

ئەمدى ئويلاڭ، خەراباتى كەبىي تەنھا مويسىپىتىنلاڭ كېچە قوينىدا قانداق پۇچۇلىنىدىغىنىنى. يەنە ئويلاڭ، ئۆز قىممىتى ھەققىدە ئەمەس، ئىنسان ۋە ئۇنىڭ قەدىرىيەتلىرى، ئەل ـ يۇرت ۋە ئۇنىڭ دەرد ـ ھەسرەتلىرى خۇسۇسىدا پىكىر يۈرگۈزۈپ ئۆتكەن بىر روھىي مېھنەتكەشنىڭ كېچە قوينىغا يالغۇز تاشلۇۋېتىلگەن چاغدىكى ئازاب ـ كۈلپەتلىرىنى!

دەرۋەقە، ياشانغان ئادەمنىڭ چەككەن ھەسرەتلىرىنى ھېچنىمگە تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدۇ. بالىلارنىڭ نادامىتى گۆدەكلىكىنى مەنبە قىلغىنىدەك، قېرىلارنىڭ دەرد ـ ھەسرەتلىرى زەئىپلىكنى ئوزۇقلۇق قىلىدۇ. گۆدەكلەر نادامەت ئىچىدە چوڭ بولىدۇ. قېرىلار ئازاب ـ كۈلپەت ئىچىدە ھالاك بولىدۇ. بالىلىقتىكى ئازاب، ئادەمنى يەنە بىر يېتىلىش پەللىسىگە ئېلىپ چىقىدۇ. قېرىلىقتىكى ھەسرەتلەر بولسا، ئادەمنى ئاخىرلىشىش يولىغا ــ ئۇدۇل گۆرگىلا سۆرەيدۇ. كۆز ئالدىمىزدىكى بوۋاي، ئەمەلىي يېشىغا قارىغاندا ياش ۋە تېمەن كۆرۈنسىمۇ، ئازاب ـ ھەسرەتلەر تېغىنىڭ ئاستىدا جۇلىقى چىقىپ كەتكەن مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى بۇ زاكونىنى ھەممىدىن بەكرەك چۈشۈنەتتى. شۇڭلاشقا، ئاچچىق ـ ھەسرەتلىرىنىڭ قانداقتۇر بىر تاسادىپىيلىققا سەۋەبكار بولۇپ قېلىشىدىن، تەنھا جىسمىنىڭ جىمجىت كېچە قوينىغا ئۇن ـ تىنسىز سىڭىپ كېتىشىدىن ئەنسىرەيتتى. ئۆلۈمغۇ ــ ئۇلۇغ بىر نېمەت. ئۇنى دادىل قوبۇل قىلىش كېرەك. بۇ تەرىپىنى ئۇ تېخىمۇ ئېنىق بىلىدۇ. بىراق، ئۇنىڭ ھەقىقىي ئەندىشىسى «ئۆلۈم» دە ئەمەس، بەلكى ئۆلۈم باھانىسىدا، تەن خانىسىنىڭ روھىيەت مېھمانىنى قوغلاپ چىقىرىۋېتىشى ئىدى. ئاشۇ دەقىقىلەر راستىنلا كېلىپ قالسا، ئۇنىڭ بارچە پىكرى مۇرادى تەڭ يولدىلا ئۇزۇپ تاشلىناتتى. مۇراد تاپالمىغان شېئىرىي تەلقىنلەر ئۆز جايىدىلا قالاتتىكى، يارالغۇسى يېڭى ۋۇجۇدلار

روهىغا ئۇلىشالمايتتى. بۇ، ئۇنىڭ ئۇچۇن تېخىمۇ زور پاجىئە سانىلاتتى. چۇنكى، كېيىنكى كۇنلەردە، خەراباتى ئەسەرلىرىدىن شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدۇقكى، بۇ ئۇلۇغ زات، ئۆز دەۋرى ئالدىدكى ۋىجدانىي بۇرچىنى ئادا قىلىش يولىدا پىداكارلىق كۆرسىتىپلا قالماي، بەلكى كېلەچەك مەسئۇلىيەتلىرىنىمۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانىي بۇرچى دائىرىسىگە كىرگۈزگەنىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى ھەسرەت ۋە ئىزتىراپلىرى ئاشۇ يۇكسەكلىك كويىدا تىپىرلاشلارنىڭ ئىز - داغلىرى ئىدى.

سىرت قاراڭغۇ. ئالەم قاراڭغۇ. ئۇ — ھۆكۈمران قاراڭغۇلۇق كۆرۈنمەس قول - پۈتلىرىنى ئىشقا سېلىپ، ئاجىزغىنە يورۇقلۇق ئىزلىرى كۆرۈنگەن كىچىككىنە ماكان — ئۆيگە ئۇن - تىنسىز باستۇرۇپ كېلەتتى. سىغدىلىپ كىرەتتى، سىرغىپ كېرەتتى. ئۆينىڭ ئومۇرتقا ۋە كېكىردەكلىرى، ئۇنىڭ قارا قوللىرى بىلەن مەھكەم بوغۇلغانىدى. ئىشىك، تۆڭلۈك ۋە بۇلۇڭ - بۇلۇڭلاردىن مۇدھىش بىر قارا ئېقىم قىستاپ كەلمەكتە ئىدى. ئۇ، تەنھالىقىنىڭ ئۆلۈم پۇراپ تۇرىدىغان غېرىب تونىنى بوۋاينىڭ تىتىرەپ تۇرغان تۇيغۇ بەتلىرىگە قاتمۇ قات ياپاتتى...

جىن چىراغ ئاجىز پىلدىرلايتتى. تەنھا بىر پەرۋانە قاراڭغۇلۇققا ئارىلىشىپ كەتكەن كۆچسىز يورۇقلۇققا ھەدەپ ئۆزىنى ئۇراتتى. بىردە ئوڭغا ئۆرۈلەتتى، بىردە سولغا ئۆرۈلەتتى. تۇرۇپ - تۇرۇپلا، كۆيگەن قاناتلىرىدىن «پىژ» قىلغان ئاۋاز چىقاتتى. لېكىن ئۇ، ھېچنىمىنى سەزمىگەندەك، چىراغ ئوتىغا ئۆزىنى ئۇرۇشنى زادىلا توختاتمايتتى. خۇددى شۇنداق قىلسا، نىجاتلىق تاپىدىغاندەك، مۇشۇ يول ئارقىلىقلا مەڭگۈلۈك ھاياتلىققا ئېرىشىدىغاندەك.

ئۇ، قىزارغان كۆزلىرىنى يېرىم يۇمۇپ تۇرۇپ پەرۋانىگە تىكتى. ئۇ چىراغ ئەتراپىدا ئايلىنىشىنى داۋام قىلۇاتاتتى.

ئېپىنى تاپسىلا، ئۆزىنى نۇرغا، نە نۇركى، ئۇنىڭغا سېلىشتۇرغاندا تەڭداشسىز ھارارەت بىلىنمىدىغان قىپقىزىل چوغقا ئەسەبىيلەرچە ئۇراتتى. ئۇ، بىردەم - يېرىمدەم چىراغپايغا ياكى تام - تورۇسقا قونۇپمۇ ئالاتتى - يۇ، لېكىن سۇكۇتى ئۇزاق داۋام قىلمايتتى. قاياقتىندۇر يەنە لەپىلدەپ كېلىپ، ئوتقا، ئۆزىنىڭ نەزەرىدىكى نۇرغا جىسمىنى ئۇراتتى. قارىماققا، ئۇنىڭ مەقسىتى چىراغنى ئۆچۈرۈش ئەمەستەك قىلاتتى. ئەگەر شۇنداق بولسا، بۇ ئۇنىڭغا بەك ئاسان ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ئوتقا ئەمەس، چىراغنىڭ ئۆزىگە، چىراغ دەپ ئاتالغان كىچىككىنە ھېجىر قۇتىغا كۈچ بىلەن بىر ئۇرسىلا ھەممە ھەل بولاتتى — چىراغ ئۆرۈلۈپ چۈشەتتى. ئوتمۇ تەڭلا ئۆچەتتى. شۇڭىنىسى، ئۇنىڭ مۇددىئاسى ۋاستىگە ئەمەس، مەقسەتكە ئۇلىشىش ئىكەنلىكى ئۆز - ئۆزىدىن مەلۇم بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. زېرىكمەي پىرقىراش، ھارماي، ئىككىلەنمەي ئۆزىنى ئوتقا ئۇرۇشلار بۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتاتتى. خەراباتى تۈيغۇسىدا شۇنداق بىر مەجاز پارلىدىكى، پەرۋانىنى شۇ ھالغا مۇپتىلا قىلغىنى كېسەللىك ئەمەس، بەلكى چىن مۇھەببەت ئىدى. تەلۇلىك ئەمەس، ئەكسىچە، ئاشىقلىق ئىدى. دېمەك، ئۇ — ئاشىق. مەقسەتلەر ئاشىقى!

ئۇ، تۇرۇپلا ئۆزىنى ئاشۇ پەرۋانىگە ئوخشاتقۇسى كەلدى. ئوخشىتىپ، يەنە ياندى. ئارقىدىنلا، چىرايىغا تېپىپ بولغىچە توزۇپ كېتىدىغان، بەك قىسقا، ئاچچىق ۋە مەسخىرىلىك بىر كۈلكىسىنى كۈلۈۋالدى. بەلكى مىيىقىدا كۈلگەندۇ ۋە بەلكى مىيىقىمدا كۈلدۈم دەپ ئويلىغاندۇ. ئىش قىلىپ، چاقماق تېزلىكىدە بىر كۈلدى. ئۇنىڭ شۇنچىلىك قانات - قۇيرۇقلىرى بولسا - ھە! مەقسەتلەر سەپىرىدىكى مېھنەت ۋە پەرۋىشكارلىقى پەرۋانە چاغلىق ئىمكانىغا ئىگە بولسا - ھە! ئېنىقكى، پەرۋانىنى ئۆز تائىپىسىدىكىلەر زادىلا قوغلىمايتتى. ئۇ ئۆزىنى چىراغقا —

نۇرغا ئۇرغانلىقى سەۋەبلىك ئەيىبلەنمەيتتىكى، ئەكسىچە، بارلىق پەرۋانىلەر بۇ ئاشقانە ھەربىكەتنى ھايات ئۇدۇمى خۇسۇسىدا قوبۇل قىلاتتى. شۇڭا ئۇلارنىڭ ياشاش مۇددىئاسىمۇ، ئۆلۈم مەنزىلىمۇ ئوخشاشلا، نۇر ئىشقىدا، يورۇقلۇق كويىدا تىپىرلاش بولاتتى. ئۇنىڭ ۋىسالىمۇ مۇرادقا قوشۇلغان ئۆلۈم ئىدى. ئوخشاش بىر توپنىڭ ئوخشاش بىر مەقسەت بىلەن ياشاپ، ئۆلۈشى، ياق، نە ئۆلۈشكى، ئورتاق مۇراد تېپىشى نەقەدەر ئەھمىيەتلىك! قاناتلىرىڭغا كۆز تەگمىسۇن. شىجائىتىڭگە ئاپىرىن، پەرۋانە!

ئەمدى ئۇ، پەرۋانىنىڭ پىرقىراشلىرىدىن، چىراغقا ئۆزىنى ئۇرۇشلىرىدىن ئاۋۋالقىدەك يېقىمسىزلىق ھېس قىلمىدى، بەلكى ئۇنىڭ پىداكارلىقىنى قورال قىلغان بارچە ھەربىكەتلىرىدىن سۆيۈندى. يانغان چىراغنىڭ ئۆچمىكى بار. ئۆچسە، يەنە ياندۇرماق جايىز. ئۆچكەن چىراغنى ياندۇرغىلى بولۇر، بىراق، چىن مۇھەببەتنى سەۋەبسىيەت بىلەن تۇغدۇرماق مۇشكۇل. ياندۇرۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس. مانا بۇ ــ ئاشقىلىق قىسمىتى. پەرۋانە خىسلىتى.

ئۇ، پانىيدا تۇرۇۋاتقانلىقىنى، شىرە ئالدىدا يۇكۇنۇپ ئولتۇرۇۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇراتتى ـ يۇ، يەنە ئۆزىنى چۈش قوينىدا، ئەسلىمىلەر ئارىسىدا ياشاۋاتقاندەك سېزەتتى. ئازاب دېگىزىدا تەنھا ئۇزۇۋاتقاندەك، خىيال تاغلىرى قېتىدا يىگانە تىپىرلاۋاتقاندەك ھىس قىلاتتى. مىدىرلايتتى، قوپالمايتتى. ئۆزى ئۆمۈچۈك، تەرەپ ـ تەرەپلەرگە يىلتىز تارتقان پىكىر ۋە خىيال يوللىرى گويا بىر مۇستەھكەم ۋە چەكسىز ئۆمۈچۈك تورى بولۇپ، ئۇنى ھەربىر تۆشۈكتىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشكە زورلايتتى. زادى قايسى تۆشۈكنىڭ مەنزىلگە ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. يەنە كېلىپ، بىرەرمۇ تۆشۈكنى ئاخىرغىچە ماڭالمايتتى. ئۇ جىلۋە قىلاتتى، بۇ

تارتاتتى، يەنە بىرسى قىستايتتى...

كېچە...

چىراغ...

كېپىنەك...

رەجەب ئېيىنىڭ ئوتتۇرىلىرى. بۇ ۋاقىتتىكى ئاقسۇ كېچىسىنىڭ ھاۋاسى زىيادە دېمىق ۋە ئىسسىق، يەنە كېلىپ، پاشىلىق بولىدۇ. ھاۋا ئىسسىق بولغان ئاشۇ كېچىلەر، ھاي ـ ھاي... پاشىلارغا بايرام بولىدۇ. بۇ چاغلاردا نەپسى سىقىلىدىغان قېرىلارلا ئەمەس، ئۆز قامىتىنى تەڭرىتېغىغا تەڭلەشتۇرۇدىغان كۈچتۈڭگۈر يىگىتلەرمۇ نەپەس ئالالماي، «دات!» دەپ، ئۆگزىلەرگە چىقىپ يېتىۋېلىشىدۇ. نەپسى بوغۇلۇپ، ئېغىزلىرىنى كۆشۈكتەك ئېچىشىدۇ. كىشىلەر ھويلا ـ ئارامىلاردا يىغىلىشىپ ئولتۇرۇپ، دەرەخ شاخلىرى بىلەن ياسۇۋېلىشقان يەلپۈگۈچلىرىدە ئۆزىنى يەلپۈيدۇ. يەنە شۇ يەلپۈگۈچ بىلەن، يايراپ، غىڭشىپ يۇرگەن پاشىلىرىنى قورۇيدۇ. تىنجىق ھاۋانى تىللاپ، بىزەڭ، رەھىمسىز پاشىلارنى بولۇشىغا قارغايدۇ.

دەل شۇ ئازابىنى ئەمدى بىزنىڭ تەنھا شائىر بوۋىمىزمۇ تارتىۋاتاتتى. ئۇ تەرلەپ، بولالمايلا قالدى. ئاق شاپاق دوپپا ئاستىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان قارا تەرلەر تىلىم ـ تىلىم قورۇقلار باسقان پىشانىسىنى بويلاپ پەسكە دومىلىماقتا ئىدى. ئۇ مەيدىسى ئوچۇق ئاق كۆڭلىكىنىڭ يېڭى بىلەن پىشانىسىدىكى تەرلەرنى ئېرتتى. شۇئان ئۇنىڭ ياغاق يۇزىنىڭ قىزىرىپ كەتكەنلىكى بىلىندى. ئېغىزىمۇ يوغان ئېچىلدى. قارىماققا ئۇ نەپەسنى بۇرنىدا ئەمەس، ئېغىزىدىلا ئېلىۋاتقاندەك قىلاتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، گۈرەن تومۇرلىرى قاتتىق ئىشلەپ ھالىدىن كەتكەن ئادەمنىڭكىدەك كۆپۈشۈپ كەتكەنىدى. چىگىش ساقاللىرى تىكلىشىپ كەتكەندەك بىلىنەتتى، ئۇمۇ خۇددى نەپەس

ئۇچۇن كۆچۈنىۋاتقانىدەك، تومۇرلارغا قوشۇلۇپ تارتىشىۋاتقانىدەك.

ئۇنىڭ قاپاقلىرى ساڭگىلاپ كەتكەنىدى. بۇرۇن تۆشۈكلىرى ئادەتتىكىگە ئوخشىمايدىغان بىر ھالەتتە كېڭىيىپ تارىياتتى. يۈز مۇسكۇللىرىدىن ئاجايىپ بىر جىددىيلىك سېزىلەتتى. نۇرسىز كۆزلىرى گويا قىممەتلىك بىر نەرسىنى ئىزدەۋاتقانىدەك، نامەلۇم نۇقتىلارغا ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن تىكىلەتتى. شىرە ئالدىدا مۆكچىيىپ تۇرغان ئوروق بەدەنلىرى قېرىلىق ۋە زەئىپلىكتىن يىگلەپ قالغانىدەك كۆرۈنەتتى. تۇرقىدىن ــ پۈتۈن ئەزالىرىدىن غەمكىنلىك ۋە ھارغىنلىق تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئەمەلىيەتتىمۇ، ئۇ ئۆزىگە قېرىلىق يېتىپ قالغانىدەك ھىس قىلاتتى. ئېتىز ۋە باغ ـ ۋاران ئىشلىرىدا تېزلا ھارىدىغان بولۇپ قالغانىدى. پىكرى مەشغۇلاتلاردا، زېھنىنى ئاسانلىقچە مەركەزلەشتۈرەلمەيتتى. ئۇنىڭ ئىچىگە بىرلا كىرىپ كەتسە، ئەجەپكى نەچچە كۈنلەپ ئۇنىڭ تەسىرىدىن، يۈرەكنى لەرزىگە سالىدىغان شىددەتلىك دولقۇن ۋە ئۇنىڭدىن تارايدىغان تىنجىماس شاۋقۇنلاردىن ئاجراپ چىقالمايتتى. بۇنى ئۇ نورمالسىزلىق ــ قېرىلىقنىڭ ئالامىتى دەپ بىلەتتى. بارچە ئىش ـ ھەرىكەتلىرىدىن، ئۆزىنىڭ ئىلگىرىكىگە ئوخشىماس بولۇپ قېلىۋاتقانلىقى، پىكرىي ۋە ھەرىكەتلىرى قاتمال، قولايسىزلىشىپ كېتىۋاتقانلىقى مەلۇم بولۇپ تۇرۇۋاتاتتى. لېكىن، بۇنىڭغا تەن بەرمەيتتى. روھ ۋە قېنىغا سىڭىپ كەتكەن ئىراده كۈچى ئاجىزلىق، مەغلۇبىيەت دېگەنلەرگە يول قويمايتتى. ئۇمۇ خۇددى كۆز ئالدىدىكى پەرۋانىگە ئوخشاش، مەقسەتلەر يولىدا تېنىمسىز تىپىرلايتتى ۋە تىپىرلىشى كېرەك ئىدى.

ئۇ پەرۋانىنىڭ ھەر قېتىملىق ئوتقا ئۆزىنى ئۇرۇشىنى كۆرگەنده، ئەزەلدىن چارچىمىغان، مەڭگۈ چارچىمايدىغان ئادەمدەك بىردىنلا جانلىنىپ كېتەتتى. نەپەس ئېلىشلىرى

تېخىمۇ تېزلىشەتتى. كۆكرەكلىرىنىڭ چىڭقىلىۋاتقانلىقىنىمۇ تامامەن ئۇنتۇيتتى.

مانا، ھازىرمۇ خۇددى شۇنداق بولدى. پەرۋانە چىراغقا يېقىنلاپ كېلىشى بىلەن تەڭ، ئۇنىڭ روھىمۇ كۆتۈرۈلۈپ، يېڭى بىر مۆجىزىۋى قۇۋۋەتكە ئېرىشكەندەك جانلىنىپ كەتتى. چىرايىدىن ئۇمىد نۇرلىرى چاقنىدى. مۇشۇ خىل ھالەت قانچە قېتىملاپ يۈز بەردى، بۇنى بىلىپ بولمايتتى. لېكىن بىرلا نەرسە ئېنىق ئىدى: ئۇ ئاخشامدىن بېرى، بىرده ئۇمىدلىنىپ، بىرده ئۇمىدسىزلىنىپ كېلىۋاتاتتى. شېئىرىي تەلقىنلىرىنىڭ دەلىلىي جەريانى بولغان مەسنەۋى ھېكايەتلىرى ئۇنى شۇ ھالدا قىينىۋاتاتتى. ئەمدىكى جاسارەتلىنىش، يەنە بىر قېتىملىق، بەلكى ئاخىرغىچە داۋاملىشىدىغان (ئۇ شۇنداق بولۇشىنى كۈتەتتى) ئۇمىدۋارلىقنىڭ ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىشى ئىدى.

ئۇ قەددىنى رۇسلىدى. چىڭ تۇگۇلگەن مۇشتۇمى بىلەن تالغان بەللىرىنى يېنىش - يېنىشلاپ مۇشتلىدى. ئارقىدىن ئوڭ قولىدا پەي قەلەمنى ناھايىتى قولاشمىغان بىر ھالەتتە تۇتقاچ، سول قولى بىلەن ئىختىيارسىز ھالدا چاتىرقىنى قاشلىدى. ئېيتماقچى، ئۇنىڭ كىچىكىدە مۇشۇنداق بىر ئادىتى بار ئىدى. مەيلى قانداق بىر مەسىلىگە دۇچ كەلسۇن، شۇ ھەقتە ئويلانغاچ، پىكىر يۈرگۈزگەچ، چاتىرقىنى قاشلايتتى. سەل چوڭ بولغاندا بۇ ئادىتىنى تاشلىغانىدى. بىر چاغلاردا ئۇنتۇپ كېتىلگەن بۇ ئادەت يەنە قانداق بولۇپ تەكرارلىنىپ قالدىكىن. شۇ تاپتا ئۇ ئۆزىنىڭ نېمە قىلىۋاتقانلىقىنى سەزمىسە كېرەك. ئۆتمۈشتە بۇ ھەقتە بولۇنغان پارچە - پۈرات گەپلەرنىمۇ ئاللىقاچان ئۇنتۇپ كەتتى، ئېھتىمال. شۇنداقتىمۇ، بىز توغرا كېلىپ قالغان بۇ پۈرسەتتە، ئۇنىڭ بۇ ھەقتىكى ئەسلىمە ئىزنالىرىدىن كىچىككىنە بىر بەتنى ۋاراقلاپ ئۆتىمىز.

چاتىرقى بىلەن ھەپىلىشىش ئۇنىڭ بالىلىقتىكى ئادىتى

ئىدى. مويسىپىتلار ھېكايەتلىرى، ئانىسىنىڭ بىر چاغلاردا يېقىنلىرىغا ئېيتقان مۇنۇ سۆزىگە ئىشارە ئىدى: «توۋا دەيمەن، بۇ بالا يەرگە چۈشكەندىمۇ ئىككى قولى چاتىرىقىغا تېقىلىق ئىكەن.» كېيىنكى كۈنلەردە ئۇنىڭ بۇ ئادىتى زادىلا ئۆزگەرمىدى. ئەكسىچە بارغانسېرى روشەنلىشىپ، ئويلانغاندا ۋە ئۇخلىغاندا سادىر بولىدىغان ھەرىكەت ئادىتىگە ئايلاندى. بالىلار شۇنداققۇ، بىرلىرى بۇرنىنى كولايدۇ، بىرلىرى بارماقلىرىنى يالايدۇ، يەنە بىرلىرى كۆزلىرىنى ئۇۋلايدۇ... ئىش قىلىپ، ھەر بىر بالا ئەڭ دەسلەپ ئاتا ـ ئانىسىلا سېزىدىغان كىچىك ئادەتلەرگە كۆنگەن بولىدۇ. ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، بەزى بالىلار كۆنگەن ئادىتىنى تاشلاپ، باشقا بىر ئادەتنى تېپىۋېلىشى مۇمكىن. يەنە بەزىلىرى، بالىلىقتىكى ئادىتىنى ئۆزىگە بىر ئۆمۈر ھەمراھ قىلىپ، باقىيغىچە ئېلىپ كېتىدۇ. مۇھەممەت بىرەر ئىش ـ مۇئەممە ھەققىدە ئويلانغاندا، تەبىئىيلا چاتىرىقىنى قاشلايتتى. ھەرىكەت ئىختىيارسىز ھالدا يۇز بېرىدىغان بولغانلىقتىن، ئەتراپتا ئادەم بار ـ يوقلىقى بىلەنمۇ ھىسابلاشمايتتى. ئۇخلاۋاتقاندا ئىككى قولى ياكى بىر قولى چاتىرىقىغا تىقىلغان ھالەتتە ياتاتتى. بۇنى كۆپرەك دادىسى كۆرۈپ قالاتتى.

ئابدۇللا مەزىن ئوغلىغا ئەگىتمە يوللار بىلەن تەربىيە بېرىشكە ماھىر كىشى ئىدى. شۇڭا، بۇ خۇسۇستىمۇ ھېكايە توقۇپ ئۇلگۈردى.

مۇھەممەت قانچە ياشقا كىرگەن ۋاقتى ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. لېكىن، ئېسىنى بىلگەن، ئاق ـ قارىنى پەرق قىلالايدىغان چېغى ئىدى. ئۇ چۈشلۈك ئۇيقۇسىدىن ئويغىنىشىغا، دادىسى يېنىغا كەلدى.

ـــ ھەي... قارامۇقچىدىكى پالتاخۇن دېگەن ئادەمنىڭ ئوغلىنى دەيمىنا، بالام، يىلبويى قولىنى چاتىرىقىغا تىقىپ

ياتقۇدەكمىش. قىش ۋاقتىلىرىغۇ توڭلاپ كېتىپ تىقۇالسا، مۇشۇنداق تومۇز ئىسسىقىدىمۇ تىقۇالامدۇ قوللىرىنى شۇ يەرگە - ھە؟ ــ دېدى ئابدۇللا مەزمۇن، ئوغلىنىڭ كۆزىگە مەنىلىك قاراپ قويۇپ، ــ تۇتۇپ ياتمىسا قېچىپ كېتىمەن دېگەنمىدۇ - يا، ئۇ بالىنىڭ تاشاقلىرى.

ــ بۇ... بۇ... ــ ئىزادىن يىغلىغۇدەك بولۇپ يەرگە قارىدى مۇھەممەت. ئۇ گەپنىڭ ئۆزىگە قارىتىلىۋاتقانلىقىنى دەرھاللا ھېس قىلدى. ئۇياتسىز ئىشىنى يەنە قىلىپ سالغانلىقىنى، ئۇنى دادىسىنىڭ كۆرۈپ قالغانلىقىنى سەزدى، ــ مەن تۇتۇپ ياتمىغان بولمىسا... تۇتمىغان... ــ ئۇ بولۇنۇۋاتقان گەپنى نەق ئۆزى ئۇستىگىلا يۇكلىدى.

ــ سىلىنى دېمىدىم، بالام، ــ دېدى ئابدۇللا مەزمۇن، ھېچنىمە بىلمىگەن قىياپەتتە، ئەمما ئىچىدە پىخىلداپ كۈلۈپ، ــ سىلى دېگەن ئۇنداق سەت قىلىقلارنى قىلىدىغان بالا ئەمەس.

ئەلۋەتتە، مۇھەممەت بۇ ئىشنى قەستەن قىلمايتتى. ئۇخلاشتىن بۇرۇن شۇ يەرنى تۇتماي ياتمەن دەپ، ئىككى قولىنى بېشى ئۇستىگە قويۇپ ياتاتتى - يۇ، ئويغانغاندا يەنە قوللىرى چاتىرىقىدا تۇرغان بولۇپ چىقاتتى. بىر نەرسىلەر ھەققىدە باش قاتۇرغاندىمۇ شۇنچە دىققەت قىلاتتى - يۇ، لېكىن قوللىرى ــ ئوڭ قولى ياكى سول قولى ھامان ئىختىيارسىز ھالدا چاتىرىقىغا يۇگۇرەيتتى.

ــ دېمىسىمۇ، يامان ئادەت ئۇ، بالام، ــ سەل تۇرنۇپلىپ، سۆزىنى داۋام قىلدى دادا، ــ ئۇ بالىنىڭ قىلىقلىرىنى كېچىسىغۇ بىرەر كىشى كۆرمەس. كۈندۈزلىرى بولۇپ قالسچۇ؟ كۆپكۈندۈزدە ئىككى قوللاپ چاڭگاللاپ ياتسا ئاشۇ يەرلىرىنى. ئانا، سىڭىللىرىمۇ كۆرۈپ قالمايدۇ دېگىلى بولامدۇ. يەنە ياتۇاش كىشىلەر كۆرسە نېمە دەپ قالۇر؟ يەنە بىرسى، ئۇ يەر ئىشرەت ۋە گۇناھقا بەك يېقىن جاي. شۇڭا، تاشاق دېگەن باشقا ئەزاغا

قارىغاندا پاسكىنا بولىدۇ. شۇڭلاشقا، ئۇ جاينى تۇتۇپ ياتىدىغان ئادەمنىڭ قولىمۇ لاۋزا، لولاڭ بولىدۇ. قوي، كالىلارنى بوغۇزلىسا، گۆشى تەمسىز چىقىدۇ. ئاش ئەتسىمۇ، لولاڭ پىشىپ قالىدۇ. بۇنداق ئادەملەرنىڭ قولىنىڭ پەقەتلا تەمى، بەركىتى بولمايدۇ. ئەڭ مۇھىمى، ئەر كىشى دېگەن ئۇخلىسۇن خاھى ئويغاق چېغىدا بولسۇن، ئەدەپ ـ قائىدىلىك بولغۇلۇق. سىلىنىڭ ئۇنداق چاكىنا ئادەتلىرى يوق. مۇشۇ يەرلىرىگە بەك كۆيىمەن، ئوغلۇم!

ـــ ئەمدى مەن ئۇنداق قىلمايمەن... زادىلا ئۇنداق قىلمايمەن!...

دادا، ۋاستىلىق هالدا بىر قېتىملىق تەربىيەت مەقسىتىگە يەتكەن بولدى. بىراق ئەمەلدە، ۋەدە باشقا، ئادەت باشقا بولۇپ چىقتى. ئويغاق چاغلاردا ۋەدىنى ئىرادە بىلەن ئىشقا ئاشۇرغىلى بولغان بىلەن، ئۇيقۇلۇق هالەتتە ئادەت كۈچى ئىرادىنىڭ چەكلىمىسىگە بوي سۇنمايتتى. كونىلار: ئۇيقۇ يېرىم ئۆلۈك هالەت، دەپ بىكار ئېيتمىغان. گۆدەك بالا ئۇيقۇلۇق هالىتىدە ئۆزىنى تىزگىنلەش تېخىمۇ مۇشكۈل ئىش. چۈنكى، بۇلارغا نىسبەتەن ئۇيقۇ ـــ پۈتۈن ئۆلۈم بىلەن باراۋەر. بۇنداق چاغدا ئۇلار ئانىسىنىڭ بالىياقۇسىدىكى تۆرەلمە هالىتىگە قايتىدۇ. تۆرەلمە هالىتىگە كىرگەن گۆدەك بالىنىڭ ئۇيقۇ پەسلىدىن، چوڭلارنىڭ پىشقان گۈزەل ئادىتىنى تەلەپ قىلىش مۇمكىنمۇ؟... ئابدۇللا ئىمام (ئۇنى مەزىنمۇ دېيىشەتتى) ئەلۋەتتە بۇ تەرەپلىرىنى ياخشى بىلەتتى. شۇنداقتىمۇ، ئۇنىڭ بۇ ئادىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن تىرىشىپ باقتى. ئوغلى مۇھەممەت ئۇخلاپ قالغان ۋاقىتلاردا، ئۇنى ئالايىتەن كۆزىتىپ، چاتىرىقىغا بېرىپ قالغان قوللىرىنى ئۇ يەردىن ئېلىۋەتتى. ئوغلىنىڭ يېنىدا ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ ياتتى. بىراق، ئادەت دېگەن ۋاز كېچىش قىيىن بولغان خۇمار ئىكەن. بولۇپمۇ، بالىلارنى بۇخىل خۇماردىن

ئاسانلىقچە تەزدۇرگىلى بولمايدىكەن. ئەگەر تەزدۇرۇشكە ئىرادە قىلىنسا، بۇنىڭغا بەك ئۇزۇن جەريان كېتىدىكەن. شۇڭىنىسى، ئابدۇللا ئىمام ئوغلىدىكى غەلىتە ئادەتكە دىققەت ئاغدۇرغاندا، بالا ياشقا خېلىلا چوڭىيىپ قالغانىدى. ئۇنى تۇزىتىشكە ئىرادە قىلغان چاغلاردا بولسا، بالىنىڭ ئايرىمخانىدا يېتىش ۋاقتى بولۇپ قالدى. چوپچوك بولۇپ قالغان بالىنى يېنىمدا يات دەپ تۇتۇۋېلىش، ئەقىل ۋە ئەدەبكە ئۆيغۇن ئىش ئەمەس ئىدى. مۇشۇ هالدا مېڭىۋەرسە، «چاتىرىقىنى قاشلاش» بالىنىڭ ئۆمۈرلۈك ئادىتى بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى. ئەمما، ئۇستازىنىڭ بىر قېتىملىق كوللېكتىپ تەربىيەسى ئۇنىڭ بىخ سۇرۇۋاتقان بۇ ئادىتىنى كەسكىن رەۋىشتە چەكلەپ قويدى.

شۇ چاغدا باشقا تالىپ بالىلار قاتارى مۇھەممەتمۇ ئۇزۇن بىر سۇرىنى يادلاۋاتاتتى. تۇيۇقسىزلا مۇدەررىس بىرمۇنچە كىتابلارنى قولتۇقلاپ كىرىپ كەلدى. ئۇ ساقاللىرى ئۇچىتەك ئاقارغان، مەڭزىلىرى سۇزۇك ۋە قىپقىزىل، سەللىسى باشقىلاردىن پەرقلىق هالدا يوغان ئورالغان ئادەم بولۇپ، تولىمۇ سۇرلۇك كۆرۈنەتتى. بالىلارنى قورقۇنچقا سالىدىغىنى، دەل ئۇنىڭ مۇشۇ سۇرلۇكلىكى ئىدى. ئۇنى كۆرگەن هامان تالىپ بالىلار دىر ـ دىر تىترەيتتى. يادلاشقا، ئوقۇشقا، تەھلىلگە بېرىلگەن تاپشۇرۇقلارنى ئۇخلىماي بولسىمۇ ئورۇنلاپ كېلەتتى. مەھەللىدىكى ئاتا ـ ئانىلار «ئۇستاز زالىم بولسا، شاگىرتى ئالىم بولۇر» دېگەن هېكمەتنى مۇشۇ مۇدەررىسنىڭ ۋۇجۇدى ۋە ئەمەلىيىتىدىن كۆرۈشمەكتە ئىدى.

ئۇ سىنىپقا كىرىپ، بالىلارنىڭ قورقۇنچ بېسىپ تۇرغان چىرايىغا تەكشى بىر قارىۋەتكەندىن كېيىن، مۇھەممەتنىڭ يېنىدىلا ئولتۇرىدىغان بىر بالىنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ قالدى.

ـــ ئابدۇلئەزىز، «قۇرئانى كەرىم» نىڭ تۇنجى سۇرىسى قايسى؟

مۇدەررىس ھەمىشە بىرىنچى سوئالىنى مۇشۇنداق ئاسان مەسىلىلەردىن باشلايتتى. بۇ بالىلاردىكى تەمتىرەش، قورقۇنچنى تۇگۇتىدىغان ئەڭ ئاددىي ۋە ئۇنۇملۇك ئۇسۇل ئىدى.

ــ سۇرە فاتىھە.

ــ خوپ، ئوبدان جاۋاب بەردىلە بالام، ــ دېدى ئۇستاز، مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرغان ئاپئاق ساقىلىنى بىر سىقىمدۇۋېتىپ. ئەمدى سىناق بىبىرۇاتقان بالىنىڭ ۋۇجۇدىدىكى جىددىيلىكمۇ سەل بېسىققاندەك تۇراتتى، ــ ئۇنداقتا، «سۇرە ياسىن» نىڭ تۆتىنچى موبىيىنىنى يادلاپ باقسىلا.

بالا دەماللىققا كېكەچلەپ تۇرۇپ قالدى. ئۇ تۆتىنچى موبىيىنگە ئۆتۈش ئۈچۈن، باشتىكى ئۈچ موبىيىنىنى ئىچىدە بىر رەت يادلاپ چىقىشى، ئاندىن نۆۋەت بويىچە تۆتىنجىگە كېلىشى كېرەك ئىدى. بۇ بالىلاردىكى ئورتاق خۇسۇسىيەت. بىراق، ئۇستاز پىششىق يادلىتىش مۇددىئاسى بىلەن مۇشۇ ئۇسۇلنى قوللىنىۋاتاتتى. ئۇستاز نەزەردە بۇ خىل ئۇسۇل ئۇنۇملۇك بولغىنى بىلەن، بالىلارنى ئەڭ قىينايدىغىنى مۇشۇنداق قاپ بەلدىن كېسىپ بېرىلگەن سوئال ئىدى.

سىنىپنى سۇرلۇك سۈكۈنات باستى. مۇھەممەتنىڭ ئابدۇلئەزىز ئاتلىق ساۋاقدىشى، تەلەپ قىلىنغان سۇرىنىڭ باشتىكى موبىيىنلىرىنى پىچىرلاپ تۇرۇپ يادلاۋاتاتتى. ئۇ ئوبدان بىلەتتىكى، تېز تۇگۇتىمەن دەپ، ئايەتلەرنى چالا ئوقۇپ قويۇشقا، خاتا ئوقۇپ قويۇشقا بولمايتتى. باشتىكىلىرىنى ئوقۇمايلا تۆتىنچى موبىيىنگە كىرىشەلمەيتتى، ئۇنى دەرھالا ئېسىگە ئالالمايتتى.

ئۇ ئېغىزلىرىنى مىدىرلىتىپ، ئەمما سىرتقا لام ــ جىم دەپ ئاۋاز چىقارماي تۇراتتى. مۇھەممەت ۋە باشقا ھەمساۋاقلىرى ئۇنىڭغا تىكىلمەكتە ئىدى. ھەممە يادلاپ بولالماپتۇ، دەپ ئۇنىڭغا قارايتتى. بۇنداق ئۇزۇنغا سوزۇلغان سۈكۈتكە ئۇستازمۇ

چىداشلىق بېرەلمىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈردى. ئېغىزىنى ئۆمەللەپ، ئەمما لام ـ جىم دېمەي تۇرغان بالىغا قارىدى. قارىدى ـ يۇ، ئۇزىنى پەقەت تۇتۇۋالالمىدى. بالا خۇددى قوتۇر باسقان مايمۇنىدەك، سول پۇتىنى يەردىن ئۈزۈلمىگىدەك دەرىجىدە كۆتۈرۈپ تۇرۇپ چاتىرىقىنى كۈچ بىلەن قاشلاۋاتاتتى.

ـــ هاي، ئابدۇلئەزىز! ـــ دېدى ئۇستاز، ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان بىر زەردە بىلەن، ـــ ساۋاقنى سىلى ئالامدىلا ياكى تاشاقلىرى ئالامدۇ؟!

تۇيۇقسىزلا سورالغان بۇ سوئالدىن بالىلار پاراققىدە كۈلۈپ كېتىشتى. لېكىن، ئۇستاز غەزەپلىك ئىدى.

ـــ مە... مە... مەن ئالىمەن... ـــ ئۇ دۇدۇقلاپ تۇرۇپ، قولىنى چاتىرىقىدىن دەرھاللا تارتىۋالدى. بېشى ساڭگىلاپ، چىرايى ئۆپكىدەك قىزىرىپ كەتتى. ئۇستازىنىڭ نېمە دەۋاتقانلىقىنى ئۇ تولۇق چۈشەنگەنىدى.

ـــ ئەمىسە، نېمە ئىش ئۇ؟ ـــ ئاۋازىنى ئۇرغۇلۇق چىقىرىپ تۇرۇپ سوردى ئۇستاز، ـــ مەن ساۋاقنى سىلىگە بەرسەم، سىلى قوپۇپ تاشاقلىرىدىن مەسلىھەت سورامدىلا. ئۇمۇ بىلمەيمەن دېگەندۇر تايىنلىق؟

ـــ مەن ... مەن بىلەتتىم ئۇستاز. ھەممىنى يادلاپ بولغان... ـــ ئۇ بېشىنى تۆۋەن سېلىپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇردى، ـــ باشتىكى ئۈچ موبىيىننى ئىچمىدە يادلاپ بولۇپ، ئاندىن تۆتىنچى موبىيىننى ئاۋازلىق يادلاپ بەرمەكچىدىم. لېكىن...

ـــ لېكىن، ئارىلىقتا مەسلىھەت سورايدىغان پىرى شەيتان چىقىپ قالدى، شۇنداقمۇ؟ ـــ ئۇستاز قوش بىسلىق سۆزلەر بىلەن بالىغا نەشتەر سانجىماقتا ئىدى. ئۇ شۇنداق ئىنسان ئىدىكى، تالىپلىرىنىڭ ئىلىم ـ ئىرپاندىلا ئەمەس، پەزىلەت ۋە ئادەتلىرىدىمۇ ئۆزىگە زەررىچە داغ قوندۇرۇۋېلىشنى خالىمايتتى. شۇڭا، ئۇلارغا قويىدىغان تەلەپلىرىمۇ ھەرقانداق بىر

مۇدەررىستىن قاتتىق ۋە زىل ئىدى.

ـــ بۇ... بۇ... مەن... ـــ ئۇ ھېچنېمە دېيەلمەي قالدى.

ئۇستازغا يەنە بىر تەربىيەت نۇقتىسى ئاشكارە بولغانىدى.

ـــ سۇرە ئايەتلىرىگە نەدىن سورالسا، شۇ يەردىن باشلاپ تەمتىرىمەي جاۋاب بەرمەك ئەقەللىي ساۋات، بالىلىرىم، ـــ دېدى ئۇستاز، بالىلارغا تەكشى قاراپ قويۇپ، ئەستايىدىللىق بىلەن، ـــ ئۇستاز سوراقلىرىغا، خالايىق مۇئەممالىرىغا جاۋاب بەرمەك، گويياكى پەرھىز نامازدا زۆرۈرىي سۇرىلەرنى ئوقۇماق بىلەن باراۋەردۇر. نامازدا بۇرۇن كولىماق، بەدەن قاشلىماق، كۆزنى ھەريان تاشلىماق يوق. شۇل كەبىي، سوراق ـ مۇئەممالارغا جاۋاب قىلماقتىمۇ غەيرىي قىلىق ـ ھەرىكەتلەردە بولماق يوق. بۇ ئۆزى ئەھلى ئىلىمگە، ئۇستازغا، خالايىققا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك سانىلۇر. شۇل سەۋەب ھەر بىرىڭلار قۇلاقتا مەھكەم تۇتۇڭلاركى، بارچىسىدىن سۇرە ئايەتلىرىنى ئوقۇغاندا ئاگاھ ۋە ئۆز قىلىق بولۇڭلار. «قۇرئان» دىكى ھەر بىر ئايەت ئاللانىڭ سۆزى، كالامى. ئۇنى قەدىرلەش سىلەردىن باشلانمىقى جايىز. سەۋەبى شۇلكى، سىزلەر موللا بولىسىزلەر. ئىرپان ۋە پەزىلەتتە بارچىغە ئولگە بولۇڭلاركى، ھەممىنى بىلىپ تۇرۇپ، كۆلگە سىيىدىغان موللىلاردىن بولماڭلار، بالىلىرىم!...

شۇ كۇنى كۆپ نەسىھەتلەر بولۇندى. مۇدەررىسنىڭ سۆزى گۈدەك مۇھەممەتكە بەكلا تەسىر قىلدى. ئۇنىڭ يۈزلىرى چىمىلداپ كۆيۈشۈپ، بېشى تۆۋەن سېلىندى. مۇمكىن بولسا ئىدى، ئۇ ئالدىدىكى كونا شىرەنىڭ ئاستىغا ئاللىبۇرۇن كىرىۋالغان بولاتتى. ئۇستاز نېمىدېگەن سەزگۈر ـ ھە! گېپىنىڭ ئۇرامىدىن مۇھەممەتنىڭمۇ چاتىرىقىنى قاشلايدىغان ئادىتى بارلىقىنى بىلىۋالغاندەك. دادىسىمۇ، ئۇستازىمۇ ئوخشاشلا نەپرەتلىنىۋاتقانلىقىدىن قارىغاندا، راستىنلا ئەسكى ئادەت ئىكەن ـ دە، بۇ. ئۇستاز مۇھەممەتنىڭ ساۋاقدىشىغا ئەمەس، دەل

ئۇنىڭ ئۆزىگىلا قارىتىپ سۆزلىگەندەك ئىدى. چۈنكى، ئۇمۇ چاترلىقىنى قاشلايتتى. ئۇ ئۆز ـ ئۆزىگە ۋەدە قىلدى. يامان ئادىتىمنى تاشلايمەن دەپ، نەچچە كېچە ئۇخلىماي ياتتى. بىر نەرسە ئويلىغاندا قوللىرىنى قەستەن ئارقىسىغا تۇتۇپ تۇردى. ھەممە ئىشلار پىلان بويىچە ئورۇنلىنىۋاتقان چاغلاردا، بۇنداق ئادەتكە چەك قويۇش ئاسان ئىدى. ئەكسىچە، كۆرۈنمەس تاسادىپىيلىق، قەرەلسىز كەلگەن غەزەپ، تۇيۇقسىز دۇچ كەلگەن قىيىن مۇئەممالار... دوقالليرىدا «چەكلەش ئېكى» نەگىدۇر غايىب بولاتتى. ھەممە يەنە ئىختىيارسىز ھالدا ئۆز قىنىغا چۈشۈۋالاتتى. بۇنى ئۇ ئۆزى سەزمەيتتى. كۈنلەر ئۆتتى، ئايلار ئۆتتى. نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ ئۆز تىرىشچانلىقىنىڭ نەتىجىسىنى كۆردى. تاشلاشقا ۋەدە قىلغان ئادىتىنى ئاخىرى تاشلىدى. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ ئۆزىنىڭ چاترىقىنى قاشلاپ ـ تۇتىدىغان ئادىتى بولغانلىقىنىمۇ پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كەتكەنىدى. مانا ئەمدى، ھېچ ئويلىمىغاندا بىر زامانلاردىكى ئادىتىنىڭ يەنە تەكرارلىنىپ قېلىشى ئەقىلگە زادىلا سىغمايتتى. ئەمما، ئەمەلىيەت شۇنداق ئىدىكى، ئۆمۈرىدە تالاي ئېسىل ئادەت، ئىلىملەرنى ئۆزىگە ئۆزلەشتۈرگەن بۇ ئىنسان، بىر چاغلاردا بالىلىقىدا تاشلىۋەتكەن، چاترىقىنى قاشلاشتىن ئىبارەت بۇ ئەرزىمەس ئادىتىنى ئۆمۈرىنىڭ ئاخىرىدا قايتا تېپىۋېلىپ، ئۇنى ۋۇجۇدىدىن تەرك ئېتەلمەي ــ ئۇنىڭغا قىيماي ئەمەس، سەزمەي، پانىي ئالەم بىلەن خوشلاشتى. ھەئە، بۇ كىچىككىنە ھەرىكەت ئادىتى (باشقىلار بۇنى «خاسلىق» دەپ ئاتىغان بولاتتى) ئۇنىڭغا ئەبەدىيلىك ھەمراھ بولۇپ كەتتى.

ئۇنىڭ كۆزلىرى يەنىلا پەرۋانىدە ئىدى. پەرۋانە ھامان نۇر بويلاپ ئايلىناتتى، ئۇنىڭغا ئۆزىنى ئۇراتتى، يەنە ئۇراتتى. توختىمايلا ئۇراتتى. ئاھ، پەرۋانە. ئاھ، نۇر!... ئۇنىڭ يېرىم يۈمۈلغان نۇرسىز كۆزلىرى خۇمارلاشتى. قانداقتۇر بىر ئىشەنچ

ۋە ئۇنىڭدىن چاقناۋاتقان خۇشلۇق ئىپادىسى مۇرەككەپ جىمجىتلىقتىن، ھەئە، چۈشىنىش قىيىن بولغان بىر سۆكۈتتىن سادا بىرىپ تۇرىۋاتقان ياغاق چىرايىدا بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەبەسسۇم بولۇپ جىلۋىلەندى. ئۇ ئىچكى دۇنياسىنىڭ تولمۇ يىراق بىر ئۇپۇقىدىن پارلاش ئالدىدا تۇرۇۋاتقان شەپەق سايىسىنى كۆرگەندى. ئۇنىڭ زارىقىپ كۈتكىنى، ئىزدىگىنى، قوغلىغىنى شۇ ئىدى. ئۇ ئىشىنەتتىكى، روھىي گەۋدىسى دەلدۈگۈنۈپلا كەتمىسە، قەلب كۆزى ئۇنى كۆرەلەيتتى. ئۇ كۆزلەر قارمىقىغا ئىلىنغان ھامان، پىكىر يىپى، ھە، مۇراد يىپى كۈچ ۋە مۇھەببەت بىلەن تارتىلاتتى، يىغىلاتتى. بارچە پارلاقلىق ئەنە شۇ يەردىن باشلىناتتى.

پەرۋانە ھامان قايتماس روھ بىلەن چىراغقا ئۇرۇلۇپ تۇرۇۋاتاتتى. قولدا قەلەم، كۆزلەردە ئالەم پارلايتتى. جىن چىراغنىڭ ئاجىز نۇرلىرى قاراڭغۇلۇق قوينىغا يۇتۇلۇپ كېتەي دەپ قالغان غۇۋا تاملارنى كۈچسىز، ئەمما قايتماس بىر روھ بىلەن سۆيۈپ ئۆتەتتى. باش ئەگمەس ئاجىزلىقنىڭ روشەن مۆجىزىسى شۇ ئىدىكى، ئۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن تامدىكى نەرسىلەرنى ئەسلىدىكىدىن غۇۋاراق بولسىمۇ پەرق ئەتكىلى بولاتتى. راۋاب، رەھمەتلىك دادىسىنىڭ قولى تەگكەن، كۆزى كۆرگەن ئاشۇ تەۋەررۈك ساز يەنىلا تۆر تامدا ئېسىقلىق تۇراتتى. ھېلىلا مۇڭ پەدىلەرگە جاراڭلاپ چېلىنىدىغاندەك. «ھازىرچە بۇنى چالسىلا ھېچقىسى يوق. چوڭ بولغاندا چالسىلا ـ زە، بولمايدۇ جۇمۇسىلا بالام» دېگەنىدى ئەقىللىك دادا چوڭ بولۇشنىڭ نېمىدىن دېرەك بېرىدىغانلىقىنى بىلمەيدىغان ئوغلىغا. ئەمدى بىلدى، بۇ چالسا بولمايدىغان ساز ئەمەسكەن، بەلكى ئەتراپىدىكىلەر چالغۇزمىغان، چالغۇزمايدىغان ساز ئىكەن. ئەنە، داپ. ئۇمۇ جىن چىراغنىڭ ئاجىز يورۇقىدا گاھ قارىيىپ، گاھ لىپىلداپ كۆزگە چېلىقىپ تۇرۇپتۇ. ھازىرلا داراڭلاپ

چېلىنىدىغاندەك. «داپ ــ پەدىسىز ساز، ئەمما ئوغۇل بالىنىڭ بارچە پەدىسى داپ بىلەن تەڭشىلىدۇ»، «بۇنىمۇ قانغۇدەك چېلىۋالسىلا، چوڭ بولغانلىرىدا بۇنى چالالمايلا، مۇشۇ چالغانلىرىنى سېغىنىپلا ئۆتۈدىلا» دېگەنىدى يىراقنى كۆرەر دادىسى. ئەمدى بىلدى، هەممىنى بىلدى. بۇمۇ قول تەگكۈزسە بولمايدىغان، كىتابلاردا «گۇناه» قا ئايرىلغان ساز ئەمەسكەن، بەلكى «گۇناه» قا پەتۋا بەرگۈچى گۇمراهلارنىڭ گۇناهسىز يۈرەكلەرنىڭ ئۇدار ـ غەلياننىرىنى بېسىشقا تاپقان باهانىسى ئىكەن. ۋاهەرىخا! بۇرنىنىڭ ئۇچىدا تۇرۇپ ئالالماسلىق، قولىدا تۇرۇپمۇ چالالماسلىق نەقەدەر ئازاب!... مۇمكىن بولسا، بۇلارنى قايتىدىن قولغا ئېلىپ يايراپ كەتسە، ئۇنىڭ ئاۋازلىرىغا كۆمۈلۈپ كەتسە، چۆمۈلۈپ كەتسە!...

ئۇ تەپەككۇر ئۆتەڭلىرىدە سقىلىش ۋە چىڭقىلىشلىرىنىڭ يەنە بىر سەۋەبىنى چۈشەنگەندەك بولدى. ئۇ سازلارنى، ئۇنىڭدىن تارايدىغان مۇڭلۇق، يېقىملىق ئاهاڭلارنى سېغىنغانىدى. هەر قېتىملىق پىكرى بالاغىتى جەريانىدا مۇڭلۇق كۆيلەر، يۈرەكنى لەرزىگە سېلىپ ئۆتۈدىغان خەلق ئاهاڭلىرى ئۇنىڭ قولاق تۈۋىدە جاراڭلايتتى. ئۇ رۇياپقا چىقارغان هەر بىر بىيىتتە، ئاتىسى ئاڭلىغان، ئانىسى قانمىغان ئۆلمەس ئاهاڭلارنىڭ هىد ـ پۇراقلىرى ئوخچۇپ تۇراتتى. ئۇ ناخشا ـ مۇزىكىغا هېرىس ئىدى. ساز چېلىش «كاپىر» لىق پەتۋاسى بىلەن ئەل ئادىتىدىن سقىپ چىقىرىلغان مۇشۇ كۈنلەردە، ئۇ بارچە سازلارنى روهىدا چېلىپ، روهىدا ئاڭلايتتى. ئۇنىڭ ئۆزى رازى بولغان بارلىق بىيىتلىرى، ئاجايىپ مۇڭلۇق كۈي ـ ئاهاڭلار قوينىدا ئاپىرىدە بولغانىدى. بولۇپمۇ، بالىلىقىدا ئاڭلىغان، ئېيتقان ناخشىلار ئۇنىڭ ئېسىدىن زادىلا چىقمايتتى. ئۇنىڭغا كۈچ ـ قۇۋۋەت، مەدەت بېرىۋاتقىنىمۇ، دەل ئاشۇ بالىلىقىغا باغلىنىپ كەتكەن ئۇنتۇلماس ئاهاڭلار ئىدى. شۇ تاپتا، يىراقلاردا قالغان

بالىلىقىغا قايتالىغان بولسا ـ ھەي! بالىلىقىڭدا تېزراق چوڭ بولغۇڭ كېلىدىكەن. چوڭ بولغىنىڭدا جان ـ جېنىڭ بىلەن بالىلىققا قايتىشنى ئىستەيدىكەنسەن. چوڭ بولۇش ــ ئىنسانىي، ئەخلاقىي ۋە ۋىجدانىي مەسئۇلىيەتلەر قەرزىگە بوغۇلۇش دېمەكتۇر. ئۇنىڭغا رېئايە قىلىشنى ھېچكىم ئەيىپلىمەيدۇ. لېكىن، رېئايە قىلىپ تۇرۇپ، بىزارلىق ھېس قىلىسەن. ھارغىنلىق سېزىسەن. بەزىدە چارچاپ ھېچ ھالىڭ قالمايدۇ. ئۇنىڭ كۆرۈنمەس، ئۇزۇلمەس سىرتمىقىدىن قېچىپمۇ قۇتۇلالمايسەن. قاچقان كۈنۈڭ دەل سېنىڭ ماتەم تۇنۇڭدۇر. شۇندىن ئېتىبارەن، قەلبلەر ئالمىدىن غايىب بولىسەن. ئۆمۈرلۈك روھىي قەسىرىڭنىڭ چاقناق ئىمارەتلىرى بىر يولىلا گۈمۈرۈلۈپ چۈشىدۇ. ئۇنى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرمەكنىڭ بەسىي مۇشكۈل. يېڭىباشتىن بىنا قىلىپ چىققان تەقدىردىمۇ، سەن بەربىر «ئىمارەتلىرى گۈمۈرۈلگەن ئادەم» بولۇپ قالىسەن. بالىلىق باشقىچە. بۇ مەزگىلدە سەن ھەر نېمىنى خالايسەن ۋە خالىغان ئىشنى ئاشۇرۇپ قىلالايسەن. بىراق، قىلىۋاتقىنىڭنى چىندىن قىممىتىگە يېتىپ ئەمەس، بالىلىق رايىڭ بىلەن، ئالدىراقسان تەلپۈنۈشلىرىڭ تۈرتكىسىدە ئورۇنلايسەن. نېمە قىلساڭ، نېمىنى دېسەڭ، ئەيىپلەنمەيسەن. چۈنكى، سەن ھەممىنى ئەيىپلەيدىغان چوڭلارنىڭ نەزىرىدە بالا. «بالا» نىڭ «ئادەم» بولۇشى ئۈچۈن يەنە بىرمۇنچە جىسمانىي ۋە مەنىۋى يېتىلىش جەريانى كېرەك بولىدىغانلىقى ئۈلارغا ئايان. بالىلىق ــ ئەپۇچانلىق بۆشۈكىدە پەپىلىنىۋاتقان ئىمكانىيەتلەر پەسلى. بالىلىق ــ قايتىلانماس ئالتۇن پۇرسەتلەر دۇنياسى. ئەپسۇسلىنارلىقى شۇكى، ئۆزۈڭ ئىشتىراك ئەتكەن ھەر بىر سەرگۈزەشتىنىڭ زادىلا تەكرارلانماس جەريان ئىكەنلىكىنى بىلمەيسەن. بىر ۋاقىتلار كېلىپ، ھازىرىڭغا تەلپۈنىدىغانلىقىڭنى، مۇشۇ پەسلىڭنى كۆزلىرىڭگە سۈرتكۈدەك

بولۇپ كېتىدىغانلىقىنى، ئېچ ـ ئىچىڭدىن سېغىنىدىغانلىقىنى ھېس قىلالمايسەن. شۇڭا، بۇ مەزگىلىڭنىڭ قەدرىگىمۇ يەتمەيسەن. قەدرىگە يەتكىدەك بولغىنىڭدا، ئارىدىن تالاي يىللار ئۆتۈپ كەتكەن بىر كۈنلەردە، سەن قەدرىگە يەتمەكچى بولغان بالىلىقىڭنى ئىزدەپمۇ تاپالمايسەن. شۇ مەزگىلىڭگە قايتاي دەپمۇ قايتالمايسەن. ھەرقانچە قىلىپمۇ ئۇنىڭغا يېتەلمەيسەن. مانا بۇ تەكرارلانماس ھاياتنىڭ ئەپسۇسلىقى، تاتلىقى ۋە يەنە شادلىقى. ئۆتكۈنچى پانىي مۇشكۈلاتلىرىنىڭ ئەبەدىيلىك باقىي پاراغەتلىرىنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان سېھرىي قۇدرىتى. بالىلىقتا «گۈناھ» سۆزى يوق. سەن گويا يارالتقۇچىنىڭ ئەركە ھاكىمى بولۇپ، ئالەمنىڭ راي ۋە تومۇرلىرىنى ئۆز خاھىشىڭ بويىچە تۇتۇپ باقسەن. جاھان سازىنىڭ زەر پەدىلىرىنى بالىلىق ئەركىڭ بىلەن تەڭشەيسەن. دۇنيانى ساز قىلىپ چالىدىغان ئاشۇ غۇبارسىز چاغلارغا بىر قېتىم، پەقەت بىر نەپەس بولسىمۇ قايتقىلى بولسا ـ ھە!

ئۇ بىردىنلا ھاياجانلاندى. خىيالىدا ئارقىسىغا بۇرۇلدى. پۈتۈن بەدىنىم بويىچە ئەمەس، بېشىم بىلەن قايرىلىپ قارىدىم دەپ ئويلىدى. شۇنىڭ بىلەن تەڭلا ئۆزىنى مەجازىي مەنىدىكى ئارقىسىغا ـــ يىراقتا قالغان بالىلىقىغا قايرىلغانىدەكمۇ ھېس قىلدى. تامدىكى راۋاب مۇڭ تۆكۈشكە باشلىغانىدى. ئۇ ياخشى كۆرۈدىغان، ئاڭلاپ، ئېيتىپ قانمايدىغان تەسىرلىك بىر كۈي، ئۆڭگەن توپىلار ئارىسىدىن، ئۆزىنى ئوراپ تۇرغان قاراڭغۇلۇق قېتىدىن سۈغۇرۇلۇپ چىقماقتا ئىدى...

يېقىن ئەتراپتىن ساپايىلەرنىڭ جور بولۇپ شاراقشىغان ئاۋازلىرى ئاڭلىنىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇنىڭغا تەڭكەش بولۇپ «ھە ـ ھىم!»، «ھۇۋ، ئالىلا ـ ھۇۋ!» دەپ جەررە سېلىشلار، كۈچەپ چىڭقىلىش، يىغلاپ ناله قىلىشلار ئاڭلىناتتى. بىراق، بۇ ئاۋازلار، تولا ئاڭلاپ كۆنۈپ كەتكەن بۇ ئەسەبىي ئۇرۇنۇشلار

ئەمدى ئۇنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى. ئۇ راۋابنىڭ مۇڭلۇق كۈيلىرى قېتىدا، قەلب دېڭىزىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر تەكتىدىكى پىكرىي بايلىقلارغا، جەۋھىرىي جاۋاھىراتلارغا قارماق سالماقتا ئىدى. ياق، ئۆزى قارماق بولۇپ سانجىلماقتا ئىدى!

ھېكايەتتىكى ساھىبىي زاھىت، تەقۋادار زاھىت سەپەر قىلىپ نەلەرگە كېلىۋىدى؟ شەھىرىي قەشقەرمىدى ۋە ياكى جەننىتى خۇراسانمىدى؟

ئۇ ئۆزىنى سوپى دەۋالغان ۋە ئەۋلىيالىقتىن نەسىب ئالغان بىر زاھىتنىڭ شەرمەندە سەرگۈزەشتىسىنى نەقىل ئېلىش ئارقىلىق، ئۆز مەسنەۋىسىنىڭ سوپىلارغا بېغىشلانغان قۇرلىرىنى دەللىي كاپالەتكە ئىگە قىلماقچىدى. ھەقىقىي سوپىلىق يولىنىڭ، دەسلەپكى ئاشىقلىق قىزغىن زاھىتلىق ئىشقى بىلەنلا بىر باشقا چىقمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلايتتى. ئۇ ئومۇمەن شۇنداق قىلىپ كېلىۋاتاتتى. ئىنسان، ھايات، ئىلىم، دۇنيا ۋە شەرىئەت... كەبىي بارچە مەسىلىلەر خۇسۇسىدا شېئىرىي تەلقىنلەر ئېلىپ بارغانلىرىدا، ئاۋۋال ئۆزىنىڭ پىكىر - تەشەببۇسلىرىنى مەجازىي ۋاستە ۋە ئۇنىڭغا ئۇيغۇن بىر رېتىمدا مىسرالارغا سىغدۇرۇپ ئوتتى. بۇ تەشەببۇسلار ئالدى بىلەن مەرىپەت، تەرىقەت، شەرىئەت، پەزىلەت، ھەقىقەت... دېگەندەك، ئۆز دەۋرى كامىل ئىنسانلىرىنىڭ رىئايە ئۆلچىمى بويىچە ئىسپات تاپاتتى. مۇشۇ يوسۇندا مىسرالار - مىسرالارغا، بېيىتلار - بېيىتلارغا ئۇلىنىپ، شېئىرىي پىكىر چوڭقۇرلىشىپ ۋە مۇكەممەللىشىپ باراتتى. بىر ۋاقىتلاردا شائىر ئۆزىنى تامامەن ئونتۇغان دەقىقىلەردە، كۆز ئالدىدا شۇنداق بىر پىكرى بالاغەت چوققىسى زاھىر بولاتتىكى، ئۇنىڭ ۋەزنىنى قۇرلار گەۋدىسىمۇ، مىسرالار ئومۇرتقىسىمۇ ھېچ كۆتۈرەلمەيدىغاندەك بىلىنەتتى. ئۇنىڭ ئېغىرلىقىدىن، مەزمۇنلار بويىچە ماۋزۇلارغا ئايرىلغان بېيىتلار بۆلەكلىرى بەرداشلىق كۆچىنى يوقىتىپ

غاراسلاۋاتقاندەك، بېيىتلار پۇتۇلگەن ئاپئاق قەغەزلەر ئوتلۇق پىكىرلەر تەپتىدىن ئوت ئېلىپ يېلىنجاۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. ئەنە شۇنداق ھاياجانلىق پىكرىي بۆلەكلەر تاماممدا، يۇرۇشلۇك بىر ماۋزۇنىڭ توگەللىمىسىدە، «راھەتلىك بېيىتلار» مەزمۇنىغا تەڭداش بىر ماۋزۇدا ــ «ھېكايەت» دېگەن نام ئاستىدا، كۇچلۇك قاراتمىلىققا ئىگە، چىن ۋە تەسىرلىك ۋەقەلەر بايان قىلىناتتى. شۇ تاپتا باش قاتۇرۇۋاتقىنى، ئاشۇ خىل شەكىلدىكى ئىبرەت ھېكايەتلىرىنىڭ بىرى ئىدى. بۇنىڭدا ئۆزى شەرىئەت ئادىمى تۇرۇپ، ئۇنىڭ خىيانەتكارىغا ئايلانغان، سوپىلىق ئىستەپ يۇرۇپ، بۇ يولنىڭ جىنايەتكارىغا باغلانغان بىر ئازغۇن زاھىتنىڭ ھېكايىسى سۆزلىنەتتى. شائىرنىڭ نەزەرىدە، زاھىت ـ دەرۋىشلەرنىڭ بارچىسىنى ھەقىقىي مەنادىكى «سوپى» ئۇقۇمى بىلەن تەرىپلەشكە بولمايتتى. سوپىلىق ــ ئىنتايىن ئاز ساندىكى ئىنسانغىلا نېسىپ بولىدىغان بۇيۇك مەنىۋى كامالەت، شۆھرىتى تەڭداشسىز ئاشىقانە مەقام ئىدى. لېكىن، ئاۋام ئىستېمالىدا ئۇقۇم ھەمىشە ئارىلىشىپ كېتەتتى. مۇشۇ سەپكە قېتىلغانلىكى ئىنسان «سوپى» دەپ قارىلاتتى. ھەتتا، مۇتلەق كۆپ قىسىم زاھىتلارمۇ ــ مۇشۇ ئاشقىلىق سېپىنىڭ دەسلەپكى ئىشتىراكچىلىرىمۇ ئۆزلىرىنى سوپى دەپ ئاتىشاتتى. كەمتەرلىك ۋە ياكى سەھۋەنلىكى سەۋەبلىك ئۆزلىرىنى زاھىت ئاتايدىغان سوپىلارمۇ كەم ئەمەس ئىدى. ئەمەلدە چىن مەنىسىدىكى سوپى كىم، زاھىت كىم خىيالىغا كەلتۇرۇشمەيتتى. ئۇنىڭ قارىشىچە، سوپى دېگەن سوپى ئىدى، مەنىۋى كامالەت پەللىسىگە تۇتاشقان. زاھىت دېگەن ھامان زاھىت ئىدى، سوپىلىق سەپىرىدە كېتىۋاتقان. ھەقىقىي سوپىلارنى، دەرۋىشلىك باسقۇچلىرىنى تولۇق بېسىپ ئۆتكەن زاھىت دېيىشكە بولاتتىكى، زاھىتلارنىڭ ھەممىسىنى قارا ـ قويۇقلا سوپى دەپ ئاتاشقا بولمايتتى. سوپى ــ ئۇ بىر مەنىۋى پەللە ئىدى. ئىقلىمغا يۇلتۇزلاردەك تارالغان سان

ـ ساناقسىز زاھىتلارنىڭ تەڭدىن تولىسى مۇشۇ مەنزىلگە يېتەلمەي، ھەتتا بەزىلىرى يېتەلمىگەنلىكىنى سېزىلمەي ئۆتۈپ كېتەتتى. بۇ ئەلۋەتتە ئۇلار تۇتقان پىرى ـ مۇرشىدلارنىڭ لايىقىتىگىمۇ مۇناسىۋەتلىك بولاتتى. ئۆزىنىڭ باشچى لايىقىتى يوقلىقىنى بىلىش ئىقتىدارىمۇ بولمىغان «سوپى» لارغا مۇرىت بولغان ۋە زادىلا پىرى ـ مۇرشىدى بولمىغان زاھىتلارنىڭ ئىستىقبالى ھامان شۇنداق تۈگەللىنەتتى. «پىرى يوقنىڭ، پىرى شەيتان» دېگەن ھېكمەتنى بۇلارنىڭ خېلى بىر قىسمى ئاڭلىمىغان بولۇپ چىقاتتى. بۇ ئەلدە شەرىئەت ھامان ئەسلىيىتىدىن كېڭەيتىلىپ ۋە ياكى تارايتىلىپ شەرھلىنەتتى. ئەمدىلىكتە تەسەۋۋۇپ نامىدا، ئىلىم ئاتالغۇسى بويىچە سوپىزىم كەلىمىسى بىلەن ئاتالغان بۇ كەڭ دېڭىزنىڭ ئورتاق مەنپەئەتكە تالىق قەترىلىرىمۇ بۇ زېمىنغا سۈزۈك ھالىتىدە كەلمەيۋاتاتتى...

جىن چىراغ ئاجىزانە پاراسلايتتى، بەلكىم پاراسلاۋاتقاندۇر. ئۇنىڭ كۈچسىز نۇرلىرى تېنىمسىز لىپىلدايتتى، بەلكىم لىپىلداۋاتقاندۇر. ئۆي ئىچى خىرە يورۇپ تۇراتتى، بەلكىم ئۇمۇ ئاۋۋالقىدەكلا يورۇپ تۇرۇۋاتقاندۇر. لېكىن، شائىر ئۇچۇن بۇلار بەربىر ئىدى. ئۇ بۇلارنى سەزمەيتتى، تۇيمايتتى. ئۇ ئاللىقاچان ئۆز دۇنياسىغا كىرىپ كەتكەنىدى. ئۇنىڭ شۇ تاپتىكى شېئىرىي دۇنياسىدا، رېئاللىقتىكى بارچە مەۋجۇدلۇق ـــ قاراڭغۇ ئالەم، خىرە ئۆي، ئاجىز جىن چىراغ، تېنىمسىز پەرۋانە، يىگانە ئۆزى... ھەممە ـ ھەممىسى گويا بىر مەجاز ئىدىكى، ئۇنىڭ ئىچكىي ئالىمى ئۇچۇن، پىكرى ھاجەتلىرى تەقەززاسىغا خىزمەت قىلاتتى. ئۇ مۇڭلۇق ۋە يېقىملىق راۋاب ئاھاڭىنىڭ سېھرىلىك تۇرتۇشلىرى ئىچىدە تېنىمسىز ئۇزۇپ باراتتى. ئۇ شۇڭغىغان دېڭىز بارغانچە چوڭقۇرلايتتى. پىكرىي جاۋاھىراتلار كۆزنى چاقناتماقتا ئىدى. بىرى ـ بىرىدىن نۇرلۇق، بىرى ـ بىرىدىن پارقىراق، بىرى ـ يەنە بىرىدىن سۈزۈك، يەنە بىرى ـ باشقا

بىرىدىن چىرايلىق!...

ئاپئاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان مەۋلانا (جالالىددىن رۇمى) ئۇنى يېتىلەپ كېلىۋاتاتتى. ئۇلار ئۇپۇق تەرەپتىن كېلەتتى. قارشى ئۇپۇقتا ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئۇمىدۋارلىق بىلەن پارلايتتى. غايەت زور قۇياشنىڭ زەر تالالىرى ئۇلارغا پايانداز ئىدى. ئۇلار چەكسىز ۋە گۈزەل زېمىنغا مۇھەببەتلىك باققىنىچە، يەڭگىل قەدەم تاشلاپ كېلەتتى. كۆڭۈل توق، مەقسەت ئېزگۈ، مۇددىئا بۈيۈك، مەنزىل تولىمۇ ئۇزاق ئىدى. زادى نەگىچە بارىدىغانلىقىنى بىلىپ بولمايتتى. ئالتۇنرەڭ يول، ئالتۇنرەڭ زېمىن، ئالتۇنرەڭ ئۇپۇق، ئالتۇنرەڭ قۇياش... سەپەر تۇگىمەيتتى. مۇساپە ئۆمۈرلۈك باسىدىغان قىسمەتتەك قىلاتتى. ئۇلار شۇ تەقدىرتە ماڭاتتى، ماڭاتتى... يىراقلارغا تىكىلگەن مەۋلانا كۈلۈمسىرەپ باراتتى. ئۇستازدىكى سۆكۈت ۋە كۈلۈمسىرەش بالىغا يۇققاندەك، ئۇمۇ ئۇنسىز تەبەسسۇم بىلەن كېلەتتى. ئۇلار بىرەر ئېغىزمۇ گەپ قىلىشمايتتى، بىراق هەممىنى دېيىشەتتى. ئۇلار گويا بىر مېڭىدە پىكىر قىلىۋاتقان ئىككى باش، بىر جانغا تەئەللۇق ئىككى تەن، بىر بۇرۇندىن نەپەس ئېلىۋاتقان ئىككى بەدەن ئىدى. بىر ـ بىرىنىڭ روھىغا شۇ قەدەر سىڭىشىپ كەتكەنىدىكى، ئۇلارغا مۇلاقەت ئۇچۇن سۆزمۇ كېرەك بولمايتتى. ھېچنېمە دېيىشمەي تۇرۇپ، ھەممە ھەقىقەدە دىيالوگ قۇرۇشاتتى...

ئۇ چۆچۈپ كەتتى. چۈش كۆرگەندەك قىلاتتى. تەپەككۇر تۇلپارىدا ئۇچۇپ كېتىۋېتىپ، بىردەمدىلا ئۇخلاپ قالغانمىدۇ. ئويغاق تۇرۇپلا چۈش كۆرگەن بولسا ـ ھە؟ ئۇ بالىلىقىدىن تارتىپ مۇشۇ چۈشنى كۆرۈپ كېلىۋاتاتتى. چىتىنىڭ تۇۋىدىكى كونا ئۇۋىدا، مېكىيان ئۇچۇن تۇخۇم بېسىپ ياتقان شۇ كۇنى بۇ چۈشنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندى. دادىسىدىن تالاي قېتىم

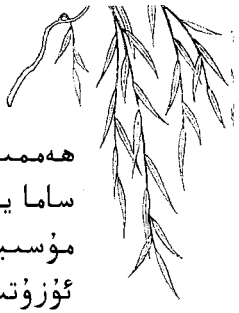
نامىنى ئاڭلىغان ئاشۇ مۆجىزىكار زاتنىڭ دىدارىنى كۆرگىنى ئۇچۇنمىكىن، بەدەنلىرى سوغۇقتىن دىر ـ دىر تىترەپ تۇرسىمۇ، روھىدا پەقەتلا توڭلىغىنىنى ھېس قىلمىغانىدى. ھەتتا، ئۇستاز يېتىلەپ ماڭغان قولى ئىسسىقتىن كۆيۈشۈپ، ئۇنىڭدىن تارالغان ئوتلۇق ھارارەت پۈتۈن ئەزالىرىنى قىزىتىۋەتكەندەك بىلىنگەنىدى. شۇنىڭدىن كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ بۇ چۈشنى پات ـ پاتلا كۆرۈپ كەلدى. يەنە كېلىپ، بىر خىل ھالەتتە ـــ ھېچقانداق بىر يېرى ئۆزگەرمىگەن ھالىتىدە، ئەسلى قىياپىتىدە كۆردى. ئارىدىن ئۇزاق يىللار ئۆتتى. ئۇ بىرمۇنچە داڭلىق مەدرىسلەردە ئوقۇپ، تالاي مۇدەررىسلەرنىڭ ھاياتبەخش ئىرپان بۇلاقلىرىدىن زەمزەم كەبىي خىسلەت سۈلىرىنى قانماي ئىچتى. بارا ـ بارا بۇلارغىمۇ قانائەت قىلماي، قەدىمكى ئەللامە ـ شائىرلارنىڭ تاپقىلى بولغانلىكى ئەسەر ـ قولىيازمىلىرىنى تەشنالىق بىلەن مۇتائىلە قىلىپ تۇگەتتى. قەلب كۆزلىرىنى توسۇۋالغان قارا پەردە كۈنسېرى نېپىزلەپ، ئەقىل ۋە ئىدراك قۇياشىنىڭ شولىلىرى دىل خانەسىنى يورۇتىشقا باشلىدى. قارا، ئاق، يېشىل؛ سۆيگۈ، جۇدالىق، ۋىسال... كەبىي ھېسسىي ۋە ئىدراكىي چۈشەنچىلەر ئېڭىدا ئەسلىي ھەم مەجازىي مەنالىرى بىلەن پارلاشقا باشلىدى. شۇندىمۇ بۇ چۈشنىڭ تۈنجى قېتىملىق ھالىتى زادىلا ئۆزگەرمىگەن ھالدا ئۇيقۇلىرىغا، روھىغا ھەمراھ بولۇپ كەلدى. ئاجايىپكى، ھېلىغىچە نەق مۇشۇ چۈشنىڭ ئۆزىنى يېنىش ـ يېنىشلاپ كۆرۈۋاتاتتى. ئاخشامىمۇ شۇ چۈشنى كۆرگەن. ھازىرمۇ كاللىسىدا يەنە شۇ چۈش. بايا، شىرە ئالدىدا ئولتۇرۇپ مۇشۇ چۈشنى كۆردىمىكىن ياكى كۆرگەن چۈشنى خىيال قىلدىمىكىن؟ ئۇنى ھەيران قالدۇرىدىغىنى، مەۋلانا ھەقىقىدىكى بۇ چۈشنىڭ جەريان ۋە كۆرۈنۈشلىرى ئازراقمۇ ئۆزگەرمىگەننى ئاز دەپ، چۈشىدىكى ئىككىيلەنمۇ ـــ مەۋلانا بىلەن خەراباتنىمۇ پەقەتلا ئۆزگەرمەيتتى. مەۋلانا يەنە شۇ ئاپئاق

ساقىلى بىلەن، خەراباتى (ئۇ چاغدا مۇھەممەت دەپلا ئاتىشاتتى) ئوماق بالىلىق چىرايى بىلەن قولنى قولغا تۇتىشىپ كېلەتتى. ئۇ بوۋايغا ئايلىنىپ بولغان مۇشۇ دەقىقىلەردىمۇ، چۈشىدىكى ئۆزى يەنىلا شۇ چاغدىكى بالا ئىدى.

راست، مەرھۇم دادىسى بىر چاغلاردا: «ئۇلۇغلاردىن شۇنداق رىۋايەت قالمىشلەركىم، ھەزرىتى مەۋلانا راۋاب، نەي، داپ كەبىي مۆتىلۇق، ياتراق ۋە ئويناق زۇۋان سازلارغا ھېرىس ئېرمىشلەر» دېمىگەنمىدى؟

ئۇنىڭ دىققىتى بىردىنلا بۇرالدى. ئۇزاق يوللارنى بېسىپ، چۆلدىن شەھەرگە كەلگەن زاھىتنىڭ، ئۆزىنى سوپىلىق يولىغا بېغىشلىغان دىدار تەلەپ دەرۋىشنىڭ كېيىنكى قىسمەتلىرى توغرىسىدىكى شېئىرىي تەپەككۇرنىڭ ئورنىنى، تولىمۇ يىراقتا قالغان، ئەمما نۇرلىرى ئالەمگە بۇگۈنگىچە تاراۋاتقان پاتمىس مەنىۋى قۇياش ــ ھەزرىتى مەۋلانانىڭ پەزلى ـ پاراسىتى ھەم مەنىۋى كامالىتى ھەققىدىكى تەسەۋۋۇر ۋە خىياللار ئىگىلىدى. شائىر ئۇ بۇيۇك زاتنى كۆرۈپ باقمىغانىدى. (ئەلۋەتتە، كۆرەلمىشىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى) لېكىن، ئۇنىڭ ئەسەرلىرى، ئۇ ھەقتىكى تەكرار مۇتالىئە ۋە سان ـ ساناقسىز رىۋايەتلەر شائىر ئېڭىدا ئۇنىڭ پارلاق سىماسىنى يارىتىپ بولغانىدى.

رىۋايەتلەردە مەۋلانانىڭ مۇزىكىغا ــ سازغا ئامراقلىقى ھەـ كايە قىلىنىدۇ. بولۇپمۇ، راۋاب ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرۈدىغان سازى ئىدى. ئىزتىراپلىق مىنۇتلاردا، ھاياجانلىق دەقىقىلەردە، ئىچ ـ ئىچىنى مۇڭ ۋە ھەسرەت قاپلاپ كەتكەن چاغلاردا راۋاب ئاڭلىغۇسى كېلەتتى. ئۇنىڭ تۇيغۇنىڭ ئەڭ نازۇك چوڭقۇرلىقىغا يېتىپ بارىدىغان سېھىرلىك ئاۋازىدىن تەسەللى تاپاتتى. راۋاب يەنە ئۇنىڭغا ئىلھام، كۈچ ۋە چىدام ئاتا قىلاتتى. تەسەۋۋۇرىغا قاـ نات، تەپەككۇرىغا مۆجىزىۋى قۇدرەت بېغىشلايتتى. شۇنىسى ئاـ جايىپ ئىدىكى، ئۇنىڭ بۇيۇك ۋە تۇم ـ تۇم مەسنەۋىلەرنىڭ

ھەممىسى دېگۈدەك راۋاب سادالىرى ئاستىدا، قاينىاق، جۇشقۇن ساما يىغىلىشلىرى ئارىسىدا رويابقا چىققانىدى. ھەتتا، مۇرتلار مۇسىبەتلىرىنىمۇ جۇشقۇن، ياڭراق نەزمە - سامالار چۇقانىدا ئۇزۇتىشلىرى، ئېنىق ئېيتقاندا، بۇنىڭدىن نەچچە يۈز يىللار بۇرۇنقى، كاممىللىق ئىزتىراپلىرى ئىچىدە ئۆزلۈكىنى ئىپادىلەش يولىدىكى بۇ خىل غەلىتە، ئەمما دادىل ئۇرۇنۇش مۇسۇلمانلار دۇنياسىدا بۇگۈنگىچە كەمدىن - كەم ئۇچرايتتى. لېكىن بۇ ئۇنىڭ ئىنسانىي كاممىللىق ئىچىدىكى شەخسىيەتنى قۇتلۇقلاش خاھىشىغا تامامەن ئۇيغۇن كېلەتتى. دەرۋەقە، مەۋلانانىڭ ئاۋام ۋە دائىرىلەر ئالدىدىكى نوپۇزى يۇكسەك ئىدى. ئۇنىڭ پىكىر - خاھىشلىرىنى بوغۇپ قويۇشقا ھېچكىم جۇرئەت قىلالمايتتى. بىراق، بۇ يەردە يەنە باشقا ئامىللارمۇ ئۆز ئىپادىسىنى كۆرسىتىپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ بولسىمۇ ئەل، ئاۋام روھىدىكى ئاڭلىق، مايىللىق، توغرىلىققا قول بېرىدىغان جۇرئەت، ئىلىم ۋە ئەقىدىگە ھۆرمەت روھىدىن ئىبارەت. بۇنى پادىچى بىلەن پادا مۇناسىۋىتىدە كۆرسىتىش مۇمكىن ئىدى. پادىچى دانا بولمىغىنىدا، پادىلار ھەر ياقلارغا پىتىراپ توزۇپ كېتىدۇ. بۆرىلەرگە يەم بولىدۇ. ئېرىق - ئۆستەڭ، سازلىق - توقايلىقلاردا ئۆلۈكلىرى قالىدۇ. بۇ توپنى ياۋدىن، خېيىم - خەتەردىن ساقلاپ، توق ۋە ساق ھالىتىدە مەنزىلگە يەتكۈزگۈچى يەنە شۇ پادىچىدۇر. ئەمما، بىر پادىچىلا چېچەن بولۇپ، پادىلار مېيىپلاردىن تەشكىل تاپقان توپ بولسا، يولباشچى ـــ پادىچى مېيىپلىقىغا ئۇيغۇن بىر رەۋىشتە يېتەكلەشكە مەجبۇرىدۇركى، ئۇنىڭغا ھەرگىزمۇ ساغلام توپقا قويىدىغان تەلەپ بىلەن يېتەكچىلىك قىلالمايدۇ. بۇ ھالدا پادا ۋە پادىچى يەنىلا ئورتاق مەغلۇبىيەتتىن قېچىپ قۇتۇلالمايدۇ. پادىچى بىر چىراغدۇركى، ئۇنىڭ نۇرلىرىنى ھېس قىلار ئىمكان، كۆرەر ئىنسان لازىم. پادىچى گويا بىر ئېكىنزار پەرۋىشكارىكى، ئۇ چاچقان ئۇرۇقلارنى ئۆز قوينىغا سىغدۇرار مۇنبەت تۇپراق لازىم.

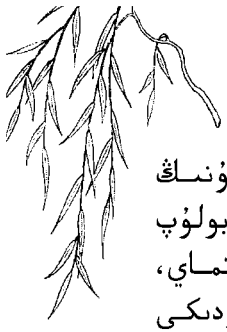
پادىچى يەنە شۇنداق بىر تەربىيەت ئۇستازىكى، ئۇنىڭ شەرھى - تەرغىباتلىرىنى ھەزىم قىلىپ، مېڭە بېرەلەيدىغان قەلب لازىم. ئۇ شۇنداق بىر ئاۋازدۇركى، ئۇنىڭغا يەنە ئۆز ئاۋازىنىڭ ئەكس ساداسىنى قايتۇرغۇدەك گىگانت مەنىۋى تاغلار لازىم. پادىچىنىڭ دانالىقى بىلەن پادىنىڭ بېجىرىملىكى بىر - بىرىنى ھەرگىزمۇ چەتكە قاقمايدۇكى، ئەكسىچە بىرى يەنە بىرىگە مەدەتكار ياكى يېتەكچى بولۇپ، توپنىڭ ئەبەدىيلىك پۈتۈنلىكى ۋە ئامانلىقىنى ساقلايدۇ. شۇ ئاساستىلا توپ گۈللىنىدۇ، ئۇلغىيىدۇ، تەرەققىي قىلىدۇ. بۇ پادىچىنىڭ دانالىقى بىلەنلا ئەمەس، پادا تۇپى ئىچىدىكى ھەر بىر گەۋدىنىڭ روھىي پەللىسى بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغان ھەمكارلىق سەپىرىدۇر. بىز شۇنىڭغا ئىشىنىمىزكى، «ھەر قانداق ئىنسان كامالەتكە يېتىشى مۇمكىن، شۇڭا ھەر بىر ئادەم مۇقەددەستۇر.» بىز يەنە ئادەملەرنىڭ كامالەتكە ئىنتىلىشىگە ۋە بۇ ئىنتىلىشنىڭ ئەبەدىيلىكىگە ئىشىنىمىز. ئايرىم گەۋدە نۇقتىسىدىن، بۇنى گويا بېلىق بىلەن سۇنىڭ مۇناسىۋىتىگە، بىر ئىنسانىنىڭ تەن ۋە جېنى مۇناسىۋىتىگە ئوخشىتىشمۇ ھەم مۇمكىن. سۆز، تەن ۋە روھ مەنا بوشلىقىغا قەدەر ئۇزارغاچقا، بۇنى مۇنداق ئىزاھلاشقىمۇ بولاتتى: «تەن ۋە روھ، خۇش خەۋەر ئېلىپ ئالدىراپ ماڭغان ئات بىلەن، شۇ ئاتنى مىنگەن كىشىگە ئوخشاشتۇر. ئەمما، ئاتنىڭ ئۆزۈقى شۇ ئاتنى مىنگۈچىگە ئۆزۈق بولمايدۇ. ھەر بىرىنىڭ ئۆز يېيدىغىنى، ئۆز نېسىۋىسى بار. ئات مىنگۈچى ئاتنى ئۆز يولىغا سالالمىسا، ئات ئېگىسىنى مەنزىلگە ئەمەس، ئوقۇرغا باشلايدۇ.» مەۋلانا ۋە ئۇنى ئوراپ تۇرغان ئىنسانلار توپىنىڭ مۇناسىۋىتىمۇ خۇددى تەن بىلەن روھنىڭ مۇناسىۋىتىگە ئوخشاپ كېتەتتى. مەۋلانا ئاجايىپ يارقىن بىر روھ ئىدىكى، زاربققان تەنلەردە چاقناق روھىي قۇۋۋەتلەرنى، قاراڭغۇ دىللاردا ئۇمىد ۋە پارلاش ئىمكانىيەتلىرىنى پەيدا قىلاتتى. ھەم يەنە ئارىق روھلار سېماسىدىن ئۆز ئەكسىنى

كۆرەتتى، ساداسىنى ئاڭلايتتى. ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭغا مۇرىت ۋە بەزىدە مۇرشىدىي ئەينەك ئىدى. دەرۋىشلەر ئۇنىڭغا شاگىرت ۋە بەزىدە چاقلىغوچ ــ بىلەي ئىدى. مەۋلانا روھىي تاۋلىنىشقا ئېتىبار بېرىپ، ئۆز جىسمىنى پەرۋىش قىلىشقا كۆڭۈل بەرمىگەنىگە ئوخشاش، ئۇنىڭ مۇخلىس ۋە خالىسلىرىمۇ باتىنىي مۇكەممەللىكنى ھەممىدىن ئەۋزەل بىلەتتى. بۇ خىل ئادەت ئۇلار-نىڭ قەدىمى يەتكەن شەھەرلەردىكى تالاي كىشىلەرگە ئۇدۇم بولۇپ يۇققانىدى. شۇڭلاشقا، ئاۋام روھى قوزغاتقوچ بىر ئىجتىمائىي پىكىر چېقىنىدىن ھەر زامان زەرەتلىنىپ تۇراتتىكى، سۆيگۈ، ئادالەتنى، زەربە ۋە زەلالەتنى... سېزىپ، بايقاپ تۇرالايتتى. ھەققە، ئادىمىي قىممەت ۋە ئۇنىڭ تاكامۇللۇق دەرىجىسىگە توغرا باھالىرىنى بېرەلەيتتى. ھەق ۋە توغرىلىق بايقالغان ھامان ھېچ ئىككىلەنمەيلا ئۇنىڭغا قول بېرەتتى. ئەقىدە ئۇچۇن ئۆزىنى بېغىشلىيالايدىغان پىداكارانە روھ ساناقسىز دىللاردىن ماكان تۇتقانىدى. شۇ سەۋەب، مەۋلانا ئۆز پادىسىنى ئۆزى كۆزلىگەن مەنزىلگە باشلاپ ماڭالمىغانىدى. پادىلار توپىدىكى ھەر بىر مەنسۇى گەۋدىمۇ، ئۆزىنىڭ ئىچكى ئىستەكلىرىنى رەھبىرى يولىدىن، ئۇنىڭ نۇرانە چېھرىدىن، مەنىدار سۆزىدىن ۋە ئۇمىدۋار كۆزىدىن كۆرۈشكەنىدى. مانا بۇ ئورتاق مەنزىل يولىدىكى ئاشىقانە سەپەرداشلىق، ئۇلارنى ــ مەۋلانا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكىلەرنى تەڭداشسىز بىر مەنسۇى قۇۋۋەتلەر سېپىلىغا ئايلاندۇرۇپ تۇرۇۋاتاتتى. بۇ سېپىل ئىچىدە ھەممىلا نەرسە ــ ھەق ۋە ئادالەت يولىدا ئېپادىلىنىۋاتقان ئۆزلۈك غەلىيانلىرى؛ روھىي تاكامۇللۇق مۇسابىسىدىكى ئىنسانىي ئۇرۇنۇشلار؛ مېھىر، سۆيگۈ، شەپقەت ۋە سەممىيەت... ھەممە ــ ھەممىسى قوغدىلاتتى. بۇنداق بىر جۇشقۇن توپ ئىچىدە مەۋلانانىڭ ئۆزىنى كۈچسىز ھىس قىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شۇڭلاشقا، ئۇ ھەممىنى بىر ياقىقا چۆرۈپ تاشلاپ، ئۆز خاھىشى بويىچە ساز ئاڭلىيالايتتى. ئۇسسۇل ــ ساماغا تەڭ-

كەش ۋە باشچى بولالايتتى. كونيا، قەيسەرى، لەرىندې... مەيلى قەيەرگىلا بارسۇن، ھېچبىر كۇچىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىمىغا-نىدى...

ئۇسسۇل - ساما، ناخشا - قوشاقلار ئالەمنى لەرزىگە سالاتتى. خەراباتى مەۋلانا ياشىغان زاماندىن نەچچە يۇز يىللار، ئۇ پائالىيەت قىلغان ماكاندىن نەچچە مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرغان شائىر ئۆزىنى ئۇنىڭ ئەتراپىدا ساما سېلىپ يۇرگەن بىر مۇخلىستەك ھېس قىلاتتى. ئۇنىڭغا ئەگىشىپ ساز ئاڭلايتتى، نەغمە قىلاتتى. ئۆزىنى، پۈتۈن دۇنيانى ئۇنتۇپ ئۇسسۇل ئويناياتتى. راستتىنلا شۇنداق بولغىنىدا، ئۇ ئۆزىنى تولىمۇ بەختىيار سېزەر ئىدى. بالىلىقىدىلا يۇقتان «مەۋلانا جىنى» ئۇچۇن يۇز مىڭلارچە رازى - رىزالىق بىلدۇرگەن بولاتتى. بىراق، ئۇ مۇشۇنداق ئازرۇ قىلىشقا، ئويلاشقىلا قادىر ئىدىكى، ئۇنىڭ بىلەن دەۋرداش بولۇش مەڭگۇ قولىدىن كەلمەيتتى. بۇ ئۇنىڭ تەقدىرىگە پۈتۈلمىش قىسمەت ئىدى. ئۇ شۇنى بىلىپ تۇراتتى - يۇ، يەنە مەۋلانا روھى بەخش ئەتكەن سېھىرلىك نۇر - ھارارەت تەسىرىدە ھەممىنى ئۇنتۇپ، ئۇنىڭ تەشكىللىشىدىكى ئاممىۋى تاشقىنلارغا ئىشتىراك قىلىشنى ئىستەيتتى. دەرۋەقە، مەۋلانانىڭ ئۇنىڭغا قالدۇرغان مەنىۋى تەسىرى چوڭقۇر ئىدى. ئۆزىمۇ نۇرغۇن جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنىڭ مەۋلانىغا ئوخشاپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇراتتى. ھەتتا، بەزىدە ئاز سانىدىكى مەسىنەۋىلىرىنىڭ ئايرىم مىسرالىرىدا ئاشۇ بۇيۇك ئۇستازنىڭ مەجازىي كەلىمىلىرىنى تەكرارلاپ سالغانلىقىنى چۆچۇش ئىچىدە ھېس قىلىپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئىنسانىي كامىللىق ھەققىدىكى قاراشلىرى، شەرىئەت ۋە ھەقىقەت چۈشەنچىسى، مەشغۇلات ئۇستىدە تۇيۇقسىزلا پەيدا بولىدىغان ئىلھام ئادەتلىرى، قەلەمدە ئەمەس، تولا ھاللاردا قەلبىدە يېزىپ، ئېغىزدا ئىپادىلەشكە كۆنۈشلىرى... ئۇستازنىڭ رىۋايەتلەردە

قەيت قىلىنغان ئادەتلىرىگە يېقىنلىشىپ كېتەتتى. ئەدەبىياتشۇناسلارغا ئايانكى، ئوخشىمىغان دەۋرلەردە ياشىغان شائىر ۋە باشقا پىكىر غەۋۋاسلىرىنىڭ بىر - بىرلىرىگە تامامەن ئوخشىشىپ كېتىدىغان ياكى قىسمەن ئوخشايدىغان پىكىر ئۇسۇلى ۋە نەتىجىلىرىگە ئېگە بولۇشى ھېچ ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس. ئۇلار تەپەككۇرلۇق ئىنسان بولۇش سۈپىتىدە، ئوخشىمىغان مۇھىتتا ۋە بىر - بىرلىرىدىن ئىلگىرى - كېيىنكى دەۋردە ياشاپ تۇرۇپمۇ، ئورتاق بىر پىكىر يولىدا، ئورتاق بىر نەتىجىگە ئېرىشىپ قېلىشلىرى تامامەن مۇمكىن. بۇنىڭدا ئىلگىرىكىلەرنىڭ ئىجادىيەت نەتىجىلىرى كېيىنكىلەرگە تەسىر كۆرسەتكەنلىكىنى چەتكە قاقماقلى بولمىغىنىدەك، تامامەن ناتونۇشلۇق ئىچىدىكى ئىچكى يۇكسىلىش جەريانى ۋە بۇ يولدا ئېرىشكەن مەنىۋى پەللىدىكى تاسادىپىي ئوخشاشلىقنىمۇ ھەم چەتكە قاقماقلى بولمايدۇ. كېيىنكىلەرنىڭ ئالدىنقىلاردىن قوبۇل قىلغان پايدىلىق مەنىۋى تەسىرلىرىنى بىر يولىلا «دورامچىلىق» قا چىقىرىش ئۇلارغا قىلىنغان تېخىمۇ زور ئادالەتسىزلىكتۇر. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، دۇنيا تەپەككۇر تارىخىدا ئىلگىرىكىلەرنىڭ مەنىۋى ئىزدىنىش نەتىجىلىرىدىن ئىلھام ۋە ئەندىزە ئالمىغان بىرمۇ مۇتەپەككۇر يوق. ئەتتار، رۇمىي، جامىي، يەسسەۋىي، لۇتفىي، نەۋائىي... مانا بۇلارنى كېيىنكى مۇسۇلمان - تۈركىي دۇنياسىدا كىملەر ئوقۇمىغان. ئۇلاردىن قايسى بىر مۇتەپەككۇر زوق ۋە ئىلھام ئالمىغان؟ خەراباتى ئەنە شۇ نۇر ئېمىپ، ھارارەت بەرگۈچى ساناقسىز يۇلتۇزلار قاتارىدىكى ئاددىي ۋە يەنە گېگانت ئىنسان ئىدى. ئۇنىڭ مەۋلانالىرىغا بىلدۇرگەن ھۆرمەت ۋە مايىللىقى، ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنى ئىككىنچى بىر نۇسخىلانغان مەۋلانالار ئەمەس، بەلكى مۇسۇلمان ئۇيغۇر روھىنى باغاشلاپ ئۆسكەن يېڭىچە، ئۆزگىچە بىر مۇتەپەككۇرلار، ئىسلام ۋە تۈرك

دۇنياسىغا مەشھۇر يىگانە شائىرغا ئايلاندۇردى. بۇ خۇددى ئۇنىڭ تالىپ ۋاقىتلىرىدا لۇتفىي ۋە نەۋائىي ئەسەرلىرىگە ئاشىق بولۇپ تۇرۇپمۇ، يەنە كېيىنچە ئۇلارنىڭ يەنە بىر سىياقىغا ئايلانمىاي، بەلكى ئۇلار يورۇتقان قەلب كۆزى بىلەن تېخىمۇ يىراقلاردىكى ئەتتار ۋە رۇمىي كەبىي مەنىۋى سىمالارنى كۆرەلەيدىغان يارقىن بىر پەللىگە ـــ خەراباتى گەۋدىسىگە ئايلانغانلىقىغا ئوخشاشلا بىر ئىش ئىدى. تېگى ـ تەكتىدىن ئېيتقاندا، مايىللىقىنىڭ چىن مەنىسى دوراش ئەمەس، ئۆزگەرتىپ تەكرارلاشمۇ ھەم ئەمەس، مۇھىمى ئۆزىنىڭ مەنىۋى قامىتى ۋە ئىچكى ۋەزنىنى دەڭسەشتۇر. خۇددى مەۋلانا ئۆز كامالىتىنىڭ ئەكسى ھەم جۇلاسىنى سەئىد بۇرھانىدىن، شەمس تەبرىزى، ئاخىرىدا سالاھىددىن ئاتلىق مەنىۋى ئەينەكلىرىدىن كۆرگىنىدەك، خەراباتىمۇ ئۆز ئەكسىنى مەۋلانا ئاتلىق بۇيۇك مەنىۋى ئەينەكنىڭ ئۆلمەس روھىي گەۋدىسىدىن ئىزدىدى ۋە ئاخىرى ئۇنى كۆردى. مەلۇمكى، ئەكس ساداً ھامان ئېگىز تاغلاردىن ياكى ئاقىراق ئاۋازدا قايتىدۇ. زۇۋان قانچە كۇچلۇك بولغان ھالەتتىمۇ، ئۇنىڭ قارشىسىدىكى ئېگىزلىكتە ئۇنى قايتۇرغۇدەك ماجال ۋە بۇيۇكلۇك بولمىسا، بارچە ئۇرۇنۇشلار بىر قۇۋۇز يەل كەبىي ھاۋاغا سىڭىپ تۇگەيدۇ. خەراباتى بۇ تەرىپىنى ھەممىدىن ياخشى بىلەتتى. ئۇ ئۆزاق يىللىق روھىي قىدىرىش ئارقىلىق، مەۋلانا ئاتلىق تەڭداشسىز بىر سىمانى تېپىۋالغانىدى. بۇنى بالىلىقىدا كۆرگەن ۋە ھازىرمۇ كۆرۈۋاتقان ئۆزگەرمەس چۇشىگە بىرلەشتۇرۇپ قارىغاندا، مۇشۇنداق بولۇش ئۇنىڭ ئەزەلىي قىسمىتىدەك قىلاتتى. شۇڭا، ئۇنىڭ مەنىۋى ئەينەكنى ئۆز ئەتراپىدىكى ھايات جەسەتلەر ئارىسىدىن ئەمەس، بەلكى يىراقتىكى، نەچچە يۈز يىللار ئۇزاقتىكى تىرىك روھلار ئارىسىدىن ئىزدىشىمۇ ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ تەپەككۇر ئەندىزىسىدىكى مەۋلاناغا قىسمەن مايىللىقىمۇ،

ئۇنىڭغا ــ بۇيۇك ئۇستازغا بولغان چەكسىز ھۆرمەتنىڭ نەتىجىسى دەپ چۈشىنىشكە بولاتتى. بۇگۈنگىچە داۋاملاشقان ھايات مۇساپىسىنىڭ نادانلىق ۋە تەتۈرلۈك توساقلىرى بىلەن تولۇپ كەتكەنلىكىنى ئويلىسا، ھەزرىتى مەۋلانا‌غا مەستلىكى كېلەتتى. ئىختىيارسىز ھالدا، ھەزرىتىم تەلەيلىك ئىكەن! دەۋېتەتتى. ئەتراپىدا مۇشۇ دەقىقىلەرگىچە ياشاپ كېلىۋاتقان روھىي چىرىكلىك قۇرتلىرى ئۇنى ئازابلايتتى. ئەجەبا، نەچچە يۈز يىللار ئىلگىرى ئۇنى ــ مەۋلانانى ئوراپ تۇرغىنى ئەل ـ ئاۋام، سوپى ـ دەرۋىشلەرئىدى. ئەمدى، مەۋلانا ۋاپاتىدىن يەنە نەچچە يۈز يىللار كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ ئۆزىنى قورشاپ ۋە توراپ تۇرغىنى ئوخشاشلا مولا‌لا، سوپى ـ دەرۋىشلەر باشلاپ كېتىۋاتقان ئەل ـ ئاۋامغۇ؟ ۋاقىت ــ مەنىۋى يۈكسىلىش يولىدىكى بىلەي، ئۇنى تاۋلايدىغان ئوچاق بولۇشى كېرەك ئىدىغۇ؟ ئەجەبا... ئۇ ئەل ـ ئاۋامدىن رەنجىمەيتتى. لېكىن، ئۆزلىرىنى كامىل مۇسۇلمان، يېتۈك سوپى دەۋالغان رىياكار مولا‌لا ـ دەرۋىشلەرنى ئويلىسىلا يىغانى ئۆرلەيتتى. ئەنە، مەۋلانا دەۋرىدىكى ئاشۇ كىشىلەرمۇ سوپىلىق يولىدا جان كۆيدۈرۈۋاتقان ئاشىقلار ئىكەن. بۇ يەردىكى سوپى ـ زاھىتلارچۇ؟... ھىم، سوپىمىش تېخى! سۈيى قانداق بولسا، بېلىقى شۇنداق بولىدىغان گەپ ئىكەن ـ دە، ئەسلى. ھەي! ھەي! ھەي!!...

ئۇ ئىختىيارسىز ھالدا ئۆز رېئاللىقىغا قايتماي تۇرۇپلا يۆتىلىپ قويدى. ئۇنىڭ مەۋلانا ھەققىدە ئاڭلىغان رىۋايەتلىرى ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ ئىدى. يەنە بىر رىۋايەتلەردە بۇ بۇيۇك زات ئاتا ۋە ئۇستاز ئورنىدا كۆرگەن، مۇسۇلمان دۇنياسىغا مەشھۇر بولغان مۇتەپەككۇر شائىر پەريىددىن ئەتتار بىلەن يۈز كۆرۈشكەنلىكى قەيت قىلىنىدۇ. نەقەدەر بەختلىك ئىنسان ـ ھا! ئۇيغۇر نەسىلىك بىر مۇسۇلمان تولىمۇ ئۇزاقتا، 400 يىللاپ يىراقتا تۇرۇپ، قىبلىگە تەلپۈنگەن ئىخلاسمەن ئۇممەت

كەبىي تەلىپۇنۇپمۇ ئۇنىڭ قىياسەن دىدارىغا مۇشەررەپ بولالمىسۇنۇ، ھەزرىتىم ئۇنىڭ نۇرلۇق جامالىغا ئۆز نەزەرى بىلەن يۈز كەلتۈرۈپ قانالىسۇن. بەخت، راستىنلا بەختا! خەراباتىنىڭ نەزەرىدە، مەۋلانانىڭ بەختى يالغۇز بۇلا ئەمەس ئىدى. ئۇ ھەر قېتىم يالغۇزلۇقنىڭ قاراڭغۇ ھاڭلىرىغا يېقىنلاشقانىدا، تەقدىرى ـ قۇدرەت بىلەن بىر پارلاق قۇياش ئۇنىڭغا ئۆز نۇرىنى بەخش ئېتەتتى. شۇندىلا مەۋلانانىڭ روھىي جۇشقۇنلىقى قايتىدىن ئەۋجىگە كۆتۈرۈلەتتى. سەئىدىن، شەمس تەبرىزى ۋە سالاھىددىن قاتارلىق پارلاق مەنىۋى ئەينەكلەر ئۇنىڭ روھىي سەرسانلىقىنى ئۇنتۇلدۇرىدىغان، دىل خىرەلىكىنى پاچاقلاپ تاشلايدىغان ھارارەتلىك قۇياش بولۇپ ئۆتكەنىدى. شۇ سەۋەب، ئۇ ئۆزىنى كۆرۈپ، دەڭسەپ ۋە تەڭشەپ بارالىدى. ئۆمۈرىنىڭ ئاخىرىغچە ئاجايىپ قاينام ئاممىۋى جۇشقۇنلۇق ئىچىدە ئۆتتى. ئاشۇ تەڭداشسىز روھىي تاشقىنلاشلار قېتىدا بۇيۇك مەسنەۋىلىرى، ئىنسانىيەتنى تاڭ قالدۇرغان كۆپ جىلدلىق دىۋانى يورۇقلۇققا چىقتى. بىراق، ئۆزى بىر كوللىيات مەسنەۋىنى تاماملاپ بولالماي ئاۋارە. بىرەرسىغۇ ئۇنىڭ تەپەككۇر خانىسىگە قۇلۇپ سېلىپ، پىكىر يولىغا توساق قۇرمىدى. ئىجادىڭنى توختات دەپ، بېشىدا ياراق تەڭلەپمۇ تۇرمىدى. ئەھۋال شۇنداقتەك كۆرۈندى ـ يۇ، يەنە بېشى ئارام تاپمىدى. قانداقمۇ ئارام تاپسۇن؟ ئەتراپتىكىلەر زاھىت ـ دەرۋىشلەر تەرغىباتىغا چىنپۇتۇپ، گۇمراھلىق يولىغا كىرىپ كېتىشكە باشلىدى. ھەممىلا يەرنى نەپسى شەيتان ۋەسۋەسىسى ئۆز ئىلكىگە ئالدى. ئاتا ـ بوۋىلاردىن قالغان تەۋەررۈك ئۇدۇملار بىر ـ بىرلەپ نەپسانىيەت ئەجدەرھاسىغا يەم بولدى. ئىسلامىي پەرز ۋە ئەدەپ ـ ئەقىدىلەرنىڭ شەرھىي دەستۇرلىرى ئۆز رەڭگىنى ئۆزگەرتىشكە يۈزلەندى. ئاۋام بېشىدىكى نامراتلىق ۋە نادانلىق كۈلپىتىگە مانا ئەمدى ئاسىيلىق گۇناھى قوشۇلدى. بۇنىڭدىن ئارتۇق يەنە نېمە

بولماق؟ بۇنىڭ ئۆزى ياراق تەڭلەشتىن يەڭگىلمىدى؟... مەنىۋى ئىختىرا بېجىرىم كۆڭۈلدىن ئاپىرىدە بولىدۇ. دىل ئەمىنلىكى ئەل شادلىقىدىن يارىلىدۇ. ئاۋام يۇرىكى زەرداپ دېڭىزى بولۇپ ئېقىپ كېتىۋاتسا، سەن ئۇنىڭغا نەسىھەت گاھى تەربىيەت قىلالمىسالىڭ، ئۆلىما ئاتىلىپ تۇرۇپ، ئەتراپىڭدىكى دىل قارالىغۇلىقىغا بەرھەم بېرەلمىسەڭ، بېشىڭ ئارام تاپسۇنمۇ. قەلب جاراھىتىڭ ئېغىز ئالسۇنمۇ؟ مەۋلانانىڭ ئۆمۈرى ئاۋام ئارىسىدا ئۆتكەنىدى. لېكىن، خەراباتى ئەل ئارىسىدىن سىقىپ چىقىرىلدى. ئىخلاسمەنلىرىدىن يىراقلاشتۇرۇلدى. شۇ تاپتا ئۇ تىكەندەك يالغۇز، يېتىم قوزىدەك تەنها. تۈپرىقى بولمىغان ئۇرۇق بىخ سۈرەلمەيدۇ. ئاسمىنى بولمىغان قۇش پەرۋاز قىلالمايدۇ. يايلىقى بولمىغان ئارغىماق يايلىيالمايدۇ، يايرىيالمايدۇ. مۇرادى ھاسىل بولمىغان كۆڭۈلدىن پىكرى بالاغەت گۈللىرى چېچەك ئاچمايدۇ. ئىزتىراپ چۆللىكىدە ھوشسىزلانغان دىلدىن بارچە جىلۋىدارلىق ئۆزىنى يوشۇرىدۇ. ھەتتا، بۇنداق تىزگىنسىز قەلب ئۆزىنىڭ ئاڭلىق پىكىر ـ خاھىشىدىنمۇ مەھرۇم قالىدۇ. ئۇنىڭ دىققىتىنى ئۇزۇنغىچە يىغالماسلىقى سەۋەبسىز ئەمەس ئىدى. ياراتقۇچى، ئۆزى بەخش ئەتكەن قىسمەت تۈگىنىنى ئۆزى يەشسە كېرەك. ئۆزى ئەزىزلىگەنگە يەنە ئۆزى ئەزىزلىك ئاتا قىلسا كېرەك. مۇيەسسەرىيەت ۋە مەھرۇمىيەت تەڭشىكىنى بىر ئۆزىلا تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ تۇرسا كېرەك!...

ئۇنىڭ قەلب ئاسمىنىدا بىردىنلا كۈچلۈك چاقماق چېقىلغاندەك بولدى. شۇئان يىراقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن تەپەككۇر يىپلىرىنىڭ ئىككى ئۇچى ئوخشاش بىر مەنا تۈگۈنگە باغلاندى: موللا، شەيخ، سوپى ـ زاھىت!

بىراق، شائىر ئەتراپىدىكى زاھىتلار تەسۈرى باشقىچە ئىدى.

بار ئىدى بىر زاھىتى زۇھدە ئىچرە تاق،

شامغه بارماقنى قىلدى ئىتتىپاق.

ئەۋلىيالىقدىن نەسىب ئالغانىدى،
نەپسىنىڭ ئەمرىدىن ئول قالغانىدى.

تالىب ھەق ئەردى دائىم بى قارار،
ھەر تۇنى بىدار، ھەر كۈن روزەدار.

ئۆمرىدە ھەق ئەمرىنى قىلغان ئىدى،
نەھىدىن كۆڭلى تېنىپ قالغانىدى.

شامدىن تا سۇبھىغە گېرىان ئىدى،
دەۋزەخۇ جەننەت ئاڭا ئەئىيان ئىدى.

كۆردى زاھىت يولدە بىر شەھرى ئەزىم،
بولدى ئول شەھەر ئىچرە نەچچە كۈن مۇقىم.
...

ئۇ يىتتۈرۈپ قويغان پىكىر يىپىنىڭ ئۇچىنى يەنە تېپىۋالدى. تەپەككۇر، زاھىتلار ھەققىدىكى ھېكايەتتە — سوپىلىق مەقامىغا تەلپۈنۈپ كېتىۋاتقان بىر دەرۋىشنىڭ ئۆزگىرىشچان قىسمىتى ئۇستىدە كېتىۋاتاتتى.

ئەلقىسسە، شۇنداق بىر زاھىت، دەشت ـ بايابانلاردىن ئېشىپ، نامى ئۇلۇغ بىر شەھەرگە قەدەم باستىلەر (بۇ شەھەرنى نېمە دەپ ئاتاشنى، بايا شائىرنىڭ ئۆزىمۇ بىلەلمەي قالغانىدى. ئەمدى ئۇنى بىر شەھەر دەپلا ئېلىشنى مۇۋاپىق كۆرۈپ قالدى. شۇندا پىكىرنىڭ مەنە قاتلىمىنى ئاشۇرغىلى بولاتتى). ئۇ تاۋاب زىيارەتلىرى ئۈچۈن مۇشۇ مېڭىشىدا شامغا بارماقچى ئەردى. ئۇنىڭ مۇبارەك قەدەملىرى يەتكەن ئۇشبۇ شەھەر شۇنداق كاتتا ئەرمىشكى، زاھىت ئۆمۈرىدە بۇ قەدەر چوڭ ۋە ھەيۋەتلىك

شەھەرنى كۆرۈپ باقمىغان ئىكەنلەر. شەھەرنىڭ ئادەملىرىمۇ ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ ئەرمىش. ھېرىپ ماجالىدىن كەتكەن دەرۋىش، بۇ گۈزەل شەھەردە بىرنەچچە كۈن تۇرۈپ قېلىشنى ئىختىيار قىپتۇ. شەھەرنى مېھرى بىلەن كۆرۈپ، چىن ئىخلاسى بىلەن ئايلىنىپ چىقىپتۇ. لېكىن شۇنىڭغا ھەيران قاپتۇلەركى، بۇ قەدىمىي شەھەرنىڭ بارچە خەلقى بۈدپەرەستلەردىن ئىكەن. زاھىت بەكمۇ ـ بەك ئەپسۇسلىنىپتۇ. شۇل زامانداۋ بۇ قەدەر كۆپ كىشىلەرنىڭ يەنىلا گۇمراھلىقتا ياشاۋاتقانلىقىغا ھېچ ئىشەنگۈسى كەلمەپتۇ. بىراق، ئىشەنمەيمۇ ئامالى يوق ئىكەن. شەھەر ئاھالىسى ھەر كۈنى تاڭ بىلەن تەڭ ئېگىزلىكتىكى بىر قەدىمىي دەرەخ تۈۋىگە بەس ـ بەستە يۈگۈرەيدىكەن. كۆرۈپتىلەركى، ئۇ دەرەخكە غايەت زور بىر بۇد ئورنىتىلغان ئىكەنلەر. كىشىلەر رەت ـ رەت تىزىلىشىپ كېلىپ، دەرەخ ئۈستىدىكى ئاشۇ بۇدقا تەۋىنىدىكەن، باش ئۇرۇشىدىكەن. ئۇنىڭ ئاستىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئىپار ـ ئەنبەر پۇراقلىق، تىللا ـ يامبۇ قاداقلىق كۈجىلەرنى ئارقا ـ ئارقىدىن كۆيدۈرىشىدىكەن. ئېسىل ئاش ـ تاتلىلارنى بۇد ئالدىغا قويۇشۇپ، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىشىدىكەن. ساۋاب تاپماق ئۈچۈن ئالتۇن ۋە كۈمۈش تەڭگىلەرنى، پۇل ـ بىساتلىرىنى بۇد ئاستىغا شۇنچىلىك كۆپ چاچار ئىكەنلەركى، بايلار گادايغا ئايلانغۇچە، گادايلار «غېنى» ئاتالغۇچە توختىمايدىكەن. ھەر بىر پۇقرانىڭ بۇدقا بولغان ئېتىقادى شۇ قەدەر كۈچلۈك ئىكەنكى، مۇشۇ يولدا جان تەسەددۇق قىلىشقىمۇ تەييار ئىكەنلەر...

زۇھدە ـ تەقۋادارلىقتا ئەلگە مەشھۇر بۇ زاھىت شەھەردىكى ئاۋام ئارىسىدىن بىر مويسىپىتنى ئىزدەپ تېپىپتۇ ۋە شۇنداق سوراپتۇ:

ـــ ئەي ئىخلاسمەن ئاتا، شەھەردىكى بارچە ئەل ـ ئاۋامنىڭ، ئەر ـ ئايال، قېرى ـ ياش ھەممە ئادەمنىڭ جانسىز بىر بۇدقا

قۇللۇق بىلدۇرۇشنىڭ ۋەجھى نېمە؟ شۇنچە گۈمراھلىقتىن نە پايدا؟

مويسىپەت دەپتۇلەركى:

ـــ نە پايدا بېرەرنى بىزلەرمۇ بىلمىدۇق، ئاشىق ئوغلۇم. شەھەردىكىلەر ئەلمىساقتىن رەسۇلىللانىڭ ئۈممەتلىرى ئەردىلەر. يېڭى ھاكىم بۇ شەھەرگە قاي زامان پەيدا بولدى، شۇندىن بېرى ئەزىز دەرەخ قوينىدا شۇل بۇد ئۇندى. بۇنىڭغا ئۇزاق زامانلار بولدى. ئاشۇ ۋاقىتتىكى يېڭى ھاكىمنىڭ يېڭى بالىلىرىنىڭ يېڭى بالىلىرىمۇ ئۆلۈپ تۈگەشتى. ئەمما لېكىن، ئۇنىڭدىن قالغان بۇدپەرەسلىك ئۆزگەرمىدى. دەرەخنىڭ ئەسلى ئاتى «بۇزرۇك خوجا» ئەردى. بۇنى بىز كەبىي چاللار، ئاڭلىغان رىۋايەتلەر ئارقىلىق بىلۇرمىز. گۆدەكلەرنىڭ رىۋايەتكە مەيلى سۈستۇر. شۇل سەۋەب، بۇنىڭ تەكتىنى زىنھار بىلمەستۇر. ئۇلار پەقەت بۇد ـــ بىزلەرنى يارىتقۇچىدۇر دەپ بىلۇرلەر. ئەندىشەم شۇلكى، بۇ كەبىي ئازغۇنلۇق يەنە داۋاملاشسا، شەھەرنى توپان باسقاي. ئەل ـ ئاۋام خارابە ئاستىدا قالغاي!...

ـــ ئۆزگىلەردىن سىز كەبىي سادا چىقماسمۇ، ئاتا؟ ـــ يۇم ـ يۇم يىغلاپ تۇرۇپ سوراپتۇ زاھىت.

ـــ مەڭگۇ چىقماستۇر، ـــ خىر ـ خىر ئاۋاز بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ چال، ـــ سەۋەب شۇلكى، ھاكىم نەسلىنى تارتقاندۇر، ئەل ئەسلىنى ئۇنتۇغاندۇر. بۇ ھالدا مۇخالىپەتچىلىكتىن ھېچ ئۇمىد يوقتۇر، بالام.

زاھىت قەلبى قەھرى ـ غەزەپكە تولۇپتۇ. بۇ قەدەر ئاسىيانە تىلاۋەتلەرگە چىداپ بولامدۇ. كۆز ئالدىدىكى مىكىر زۇننارنىنى پاچاقلىماي تۇرۇپ شامغا بارماق دۇرۇس بولۇرمۇ؟ كۆرۈپ تۇرۇپ، كۆرمەسكە سېلىپ يولىنى داۋام ئەتكۈزسە، قېنى ئۇنىڭ ئۆمۈرلۈك تەقۇادارلىقى. قېنى، ئۇيقۇدىن بىدار ئۆتكۈزگەن ھەققە سېغىنىش كېچىلىرى. قېنى، كۈن بېسىپ تۇتقان روزا،

ئوقۇغان نامازلار؟... ئاشۇ ئاشقلىقىنىڭ ھەق ـ ھۆرمىتى ئۈچۈن بولسىمۇ بىر پىداكارلىق كۆرسەتمىسە...

ئۇ تىترەپ تۇرۇپ، چالغا يۈزلىنىپتۇ.

ـــ ئۆتۈنەي ئاتا، ساڭا بىر خەبەر، تېپىپ بەر ماڭا تېزدىن بىر تەبەر!

ـــ تەبەر تېپىلغۇسى، ئەمما لېكىن... ـــ چال ئىككى يېنىغا ئەنسىزلىك بىلەن قاراپ قويۇپ دەپتۇ، ـــ بۇدىپەرەستلەرگە ئايلىنىپ كەتكەن بۇ قەۋمنىڭ پەيلى بەك يامان. قىلمىشىڭنى زىنھار كەچۈرمەستۇر. ئۆزۈڭنى بىھۇدە ئۆلۈمگە تۇتۇپ بەرمىگەيسەن، يىگىت.

ـــ ئاشىقلىق يولىغا چۈشۈپتۇرمەن. ياريم دىدارىغا مۇيەسسەر بولۇپ، «فەنا» لىق مەقامىغا يېتىش مېنىڭ مەڭگۈلۈك مۇرادىمدۇر. شۇل يولدىكى ئازغۇنلۇق توساقلىرىنى يوق قىلىش پېقىرنىڭ زاھىتلىق بۇرچۇمدۇر. قىلمىشىم سەۋەبلىك، بۇ قەۋم مېنى نە قىلسا قىلسۇنلەركى، نىيىتىمدىن يانماسمەن!

ئۇ شۇنداق دەپتۇ ـ دە، مويسىپىت راسلاپ بەرگەن ئۆتكۈر تەبەر (قىلىچ) نى ئېلىپ يولىغا راۋان بوپتۇ.

زاھىتنىڭ قايتىماس ئىرادىسىدىن تەسىرلەنگەن مويسىپىت، ئۇنىڭ تەڭتۇشلىرى ۋە قوشنا ـ قولۇملار ئۇنىڭ ئارقىسىدىن دۇئا قىلىپ، غايىبانە نۇسرەت تىلەپ قاپتۇ. چۈنكى، ئۇلار مۇخالىپەتچىلىكتە ئىرادىسى بۇ قەدەر قەتئىي ئادەمنى شەھەر ھۇدۇدىدا تېخى كۆرمىگەنىكەن.

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! ـــ دەپ قىزغىن سالام قىپتۇ، يېرىم يولدا ئۇچرىغان سەللىلىك بىر ئادەم، ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كېلىپ.

ـــ ۋائەلەيكۇم ئەسسالام! ـــ سەللىلىك ئادەمدىن ئۆتە قىزغىن جاۋاب قايتۇرۇپتۇ زاھىت. ئۇ بىرقانچە كۈندىن بېرى بۇ شەھەردە مۇسۇلمان زاتىنى كۆرمىگەنىكەن. شۇڭا، خۇش بوپتۇ،

هایاجانلىنىپتۇ.

ــ ساڭا نە بالايى ـ قىسمەت قارا قوللىرىنى ئۇزارتتى، ئەي پاراسەتلىك، ساخاۋەتلىك يىگىت، ــ ئۇنىڭ قوللىرىنى قېرىنداشلارچە قىسىپ تۇرۇپ سوراپتۇ سەللىلىك ئادەم، ــ جامالىڭدا شۇم خەبەر، قوللىرىڭدا ئۇشبۇ تەبەر؟

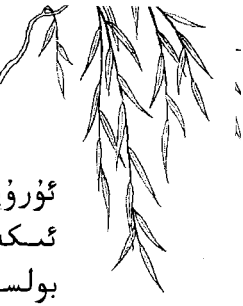
ــ كۆرۈپتۇرمەنكى، شەھەرنىڭ ئاۋۇ بېشىدىكى ئېگىزلىكتە بىر دەرەخ، ئۇنىڭ ئۈستىدە گۈمراھلىق سەۋەبكارى بولمىش كاتتا بىر زۇننار. ئۇنى چېقىپ، دەرەخنى كېسىپ تاشلىغايمەن. بۇ كەبىي ئەشەددي ئاسىيلىققا يول قويۇپ بولماس!

ــ ئېتىقادىڭ كۈچلۈك، نىيىتىڭ دۇرۇس يىگىت ئىكەنسەن، ــ سەللىسىدەكلا ئاقىرىپ كەتكەن ساقىلىنى سىيلاپ قويۇپ، زاھىتنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپتۇ ئاپئاق سەللىلىك ئادەم، ــ ئەمما ھېچ بىلمىدىم، ئول دەرەخنى كېسىشتىن قايسى مۇرادىڭ ھاسىل بولغاي؟

ــ مېنىڭ بۇ سەپەردىن مۇددىئايىم مۇرادقا يېتىش ئەمەس، ساۋاب تېپىشدۇر، ــ قېرىنداشلارچە سەممىيەت بىلەن جاۋاب بېرىپتۇ زاھىت، ــ شام تامان يۇرۇپتۇرمەن. يولبويى ئۇلۇغلار مازارىنى تاۋاب ئەيلەپ، ساۋابلىق ئالىمنىڭ ئىشكىلىرىنى قاققايمەن.

ــ ساۋاب تېپىش دېگىن، ــ چوڭقۇر ئويلانغان بىر قىياپەتتە داۋاملاشتۇرۇپتۇ ناتونۇش ئادەم، ــ زىيادە خالىس نىيەت ئىكەنسەن. بۇ نىيىتىڭ ھەقتائالا ئالدىدا قوبۇل بولغۇسىدۇر. لېكىن راستىنى دېسەم، بۇ دەرەخنى كېسىشتىن ساڭا كۆپ مەنپەئەت ــ ساۋابلىق يوقتۇر. ساۋابنىڭ ئەڭ كاتتىسى ــ ئېھسان قىلماقتۇر.

ــ ئېھسان قىلىش؟ ــ چۆچۈپ كېتىپتۇ زاھىت، ــ مەن بىر تەركىي دۇنيا دەرۋىشدۇرمەن، ئېھسانغا لايىق بىساتىم نەدە تۇرماق؟

ـــ مال ـ بەسات مەندە بارا! ـــ مەيدىسىگە گۈپۈلدىتىپ ئۇرۇپتۇ سەللىلىك ئادەم، ـــ سەن ھەق يولىنى تۇتقان ئىنسان ئىكەنسەن. ساڭا جانلار تەسەددۇق. بەسات قانچىلىك كېرەك بولسا، شۇنچىلىك ئال.

ـــ بۇ... بۇ...

زاھىت گەپ قىلالماي قاپتۇ. سەللىلىك ئادەم تېخىمۇ ئەزۇيلەپ كېتىپتۇ.

ـــ ئەمىسە مۇنداق ئەھدىلەر ئولسۇن، مەن ساڭا ھەر كۈنى بىر خەرۋار (ئېشەكلەپ) زەر بېرۈرمەن. ئۇنى كۈندە كۆڭلۈڭ خاھىشچە ئېھسان ئەيلەگەيسەن. شۇندا ساۋاب تىزگىنىنى قولۇڭغا ئېلىپ، جەننەت ئىشىكىنىڭ ھەقلىق ئىگىسى بولغايسەن!

زاھىت ئويلىنىپ قاپتۇ. بەرھەق، بىر دەرەخنى كېسىپ تاشلاشتىن ئاداققي مۇراد ھاسىل ئولماس. ئۇنى يوق قىلماق بىلەن بۇدپەرەسلەرنى نىيىتىدىن ياندۇرۇپمۇ ھەم بولماس. ئۇلار بىر ياسغاننى يېنىشلاپمۇ ياسۇالغۇسى. ئالدىدىكى بۇ تەقۇادار تۇغرا ئېيتىدۇ: ساۋابىنىڭ ئەڭ كاتتىسى ـــ ئېھسان ئەيلەمەكتۇر. ئېھسان ئۈچۈن بەسات تەييار بولغانىكەن، ئۇنى چاچقۇ قىلىپ چېچىشتىن، ئابى ئېھسان ئورنىدا سېپىشتىن ئەنسىرەش نە ھاجەت. ئېھسان ـــ ساۋابلىق مەنبەئىدۇر، ساۋابلىق ـــ جەننەتنىڭ كۆۋرۈكىدۇر!

ـــ دېگەنلىرىدەك بولغاي. ئەھدىگە ۋاپا قىلغايمىز!

ـــ ئەھدىمىز ئەھدە، لەۋزىمىز ھالال بولغاي!

ئۇلار شۇنداق پۈتۈشۈپتۇ. زاھىت شاد، ناتونۇش ئادەم رازى بولۇپ قايتىپتۇ.

ـــ ئول دەرەخنى كېسىش پەيلىمدىن ياندىم، ـــ دەپ يېنىپ كەپتۇ زاھىت، تەبەرنى ئېگىسىگە، ئۇنى راسلاپ بەرگەن مويسىپىتكە قايتۇرۇپ بېرىۋېتىپ، ـــ مەن ساۋاب تېپىشنىڭ

ئۇنىڭدىنمۇ ئاسان، ئۇنىڭدىنمۇ ئۇنۇملۇك يولىنى تاپتىم.

ــ قانداق قىلىپ؟ ــ ھەيرانلىق بىلەن سورىشىپتۇ چال ژە ئۇنىڭ تەڭتۇشلىرى. ئۇلار زاھىتدىن بۇنداق نەتىجىنى كۈتمىگەنىكەن.

ــ ئالتۇن ـ كۈمۈش خەزىنىسىنىڭ ئاچقۇچىغا ئېگە بولدۇم. كۇنبويى ئېھسان قىلغايمەن. ئەمدى ئەتراپىمدا نامرات ـ موھتاجلار بولماس.

ــ ئۇ خەزىنە نەدە ئىكەن؟ ئاچقۇچىنى قايسى ئىنسان ھەدىيە قىلدى؟ ــ ئالدىراپ ژە ئەنسىرەپ سورىشىپتۇ ئۇلار. بايا مۇھىم بىر گەپنى تاپىلاشنى ئۇنتۇپ قالغانلىقلىرىنمۇ مانا ئەمدى ئەسكە ئېلىشىپتۇ.

ــ ئول خەزىنە بىر تەقۋادار مۇسۇلماننىڭ قولىدا ئىكەن. ئاچقۇچنى شۇل زات ھەدىيە قىلدى. ئۇ ئاپئاق سەللىلىك، نۇرلۇق چىراي ئىنسان ئىكەن، ــ دەپتۇ زاھىت، قىن ـ قىنىغا پاتماي، ــ ئول بىساتتىن سىزلەرگىمۇ يېتەرلىك ئۇلۇش بەرگەيمەن.

ــ يوقسۇ، يوقسۇ... ــ دەپتۇ چالىنىڭ تەڭتۇشلىرى، ساقاللىرىنى ئەپسۇسلۇق مەناسىدا سىيلىشىپ، ــ گەپ بىساتتا ئەمەستۇر. يامىنى ھېلىقى سەللىلىك ئادەم نەپسى ئاتلىق شەيتان ئىدى. ئۇ ھەمىشە مۇسۇلمان سۇرىتىگە كىرىپ، شەھەرگە قەدەم باسقان سوپى ـ زاھىتلارنى نەپسى ژەسۋەسىسىدە ئازدۇرار ئىدى. شۇل سەۋەب، بۇ شەھەرنىڭ ئىسمى «سىناقكەنت» ئەمەسمىدى. تالاي سوپى ـ دەرۋىشلەر مۇشۇ شەھەر كۆۋرۇكىدىن ئۆتەلمەي، بۇتپەرەستلەر سەپلىرىگە قوشۇلۇپ كەتكەن ياكى ئىرادىسى پايمال قىلىنىپ، كەلگەن يۇرتلىرىغا قايتىپ كەتكەنلەر. ناھايىتى ئاز بىر قىسملىرىلا نەپسى شەيتانىنىڭ كەمەن ئەييارىنى يىرتىپ تاشلاپ، ئۆز يوللىرىنى داۋام ئەتكۈزەلىگەن. بايا بۇ گەپنى ساڭا دېيىشنى ئۇنتۇپتىمىز. بىز دېمىگەن ھالەتتىمۇ، سەن دېگەن ئاشىق ئەمەسمىدىڭ؟!

— ۋاي ئانامەي! — دەپ پىشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپتۇ زاھىت. ئەمدى نېمىلا دېسۇن ۋە نېمىلا قىلسۇن بەكلا كېچىككەنىكەن.

چال ۋە ئۇنىڭ تەڭتۇشلىرىمۇ لەسسىدە بوشۇشۇپ كېتىپتۇ.

— كۇنىمىزگە رازى - رىزالىق بىلدۇرۇش بىزنىڭ قىسمىتىمىز ئىكەن، — دېيىشىپتۇ ئۇلار زاھىتنىڭ ئەتراپىدىن ئۇمىدسىزلەنگەن ھالدا تارقىلىپ كېتىشۇېتىپ، — ئۆزىگە سادىق بولالمىغان بەندە، قانداقلارچە ئۆزگىگە سادىق بولالىسۇن. مۇرادىنىڭ تىزگىنىنى تۇتالمايدىغان بىر زاھىتنى ئاشىق دەپ ئىشىنىپ قاپتىمىز. ھەتتا، مۇرادىمىز ئۇچۇن شەپقەت تىلەپ يۇرۇپتىمىز. ئېسىت!...

ئۇ دىلى غەش، ئەمما شاد قىياپەتتە يۇرتىغا قايتىپ كەپتۇ.

— شامغە بارماقنى كۆزلەپ ماڭغان ئىدىڭغۇ؟ — دېيىشىپتۇ ئاۋام تۇشمۇتۇشتىن ئۇنىڭغا سوئال ياغدۇرۇپ. چۇنكى، شام ئۇلار ئۇچۇن مۇرادنىڭ ئېگىز بىر پەللىسى ئىكەن.

— ۋاز كەچتىم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ زاھىت دىلىدىكى غەشلىكنى ئىمكان بار يوشۇرۇشقا تىرىشىپ، — چۇنكى، ساۋابلىق يولىنىڭ ئۇنىڭدىنمۇ كاتتا كارۋانىغا ئېرىشتىم. «سىناقكەنت» ئاتلىق شەھەردە مەڭگۇلۇك خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىغا ئىگە بولدۇم. ئەمدى ئەتراپىمىزدا موھتاجلار بولمايدۇ. ئاشۇ خەزىنىنىڭ ئالتۇن - كۇمۇشلىرىنى ئۇچ يۇز ئاتمىش كۇن ئېھسان قىلغايمىز.

— يوقنى يەپسەن! — دېيىشىپتۇ ئەل - ئاۋام، قولۇم - قوشنىلار، — سەنمۇ نەقلا نەپسى شەيتانغا ئۇچراپسەن. بىكارغا ئېرىشىش بىلەن، ھارام يېيىشنىڭ نېمە پەرقى؟ مېھنەتسىز قولغا كەلگەن بىساتنى ئېھسان قىلىش بىلەن، باشقىلاردىن خەيرى - ئېھسان تىلەشنىڭ نېمە پەرقى؟ بىلمەي قاپسەنكى، شامغە بېرىش يولىدىكى رىيازەت سىناقلىرى — نىيەت ۋە

ئىراده‌ڭنىڭ ۋەزىنىنى كۆرسىتىدىغان ئەينەك ئىدى. ساۋاب تېپىش مۇرىتى ئوچۇن مەقسەت ئەمەس، بەلكى خالىسلىق يولىدىكى بىر ۋاستىدۇر. مەقسەت بولسا ۋىسالدۇر. ئۇنىڭغا يېتىش يوللىرى بەك كۆپ: ئىراده، پاراسەت، ساداقەت، ساۋاب، سەمىمىيەت، ۋاز كېچىش ۋە بەزىده قىيماسلىق... ئىش قىلىپ، شەكىل ۋە يوللىرى بەك ـ بەك كۆپ. لېكىن، مەنزىل بىرلا. خۇددى ئېتىزنىڭ تەرەپ ـ تەرەپلىرىگە ئوچ تارتقان پېلەكلەرنىڭ يىلتىزى پەقەت بىرلا بولغانده‌ك. بىراق، سېنىڭ قىلماقچى بولغىنىڭ ئېهسان ئەمەس، تىلەپ يېيىش. ۋاز كېچىش ئەمەس، ئېرىشىش. كەڭ قورساقلىق ئەمەس، بەلكى ئاچكۆزلوك. شوڭا، ئەمدى سەن نەپسى شەيتانىنىڭ مەڭگولوك قولى بولدوڭكى، ھۆر ئاشىق بولالمايسەن!

— ...

ئاۋامنىڭ تەنقىد ـ نەشتەرلىرى ئوزولمەپتو. ئەل ئىچىده شەرمىسار بولغان زاھىت كۇنو ـ تون زار ـ زار يىغلاپتو...

بو نەسىھەت ياد ئال ئەي خاسو ئام،
ئاقىبەت بولغاي ساڭا دارەسسالام!

...

ھېكايەت مۇشو تەقلىدده داۋاملىشاتتى. لېكىن، شائىر بو باسقوچقا تېخى كەلمىگەنىدى. ئو نەپسى شەيتان تەرىپىدىن ئازدورولغان زاھىتنىڭ ئەل ئارىسىدىكى رەسۋائىي قىسمىتى ئارقىلىق، ئاشقىلىق يولى ئاسانلا باشقا چىققىلى بولىدىغان يول ئەمەس، يەڭ تورگەنلا زاھىتنىڭ مەنزىل ـ مەقامىغا يېتەلىشىمو مومكىن ئەمەس دېمەكچى بولاتتى.

راۋاب مۇڭ تۆكەتتى. يىراق ـ يىراقلاردىن يېقىملىق نەي ئاۋازى ئاڭلىنىۋاتقانده‌ك قىلاتتى. جانغا ھوزور بەخش ئېتىدىغان، ئولوغ ئىستەكلەرنى قانىتلاندورىدىغان ئاھاڭلار ئارىسىدىن تورۇپ ـ تورۇپلا ساپايىنىڭ شاراقلىغىنىمو ئاڭلىنىپ

قالاتتى. كىملەردۇر ھۆكمەت ئېيتىپ، جەررە سالاتتى. ھەي!... سوپى ـ دەرۋىشلەر، ياق، سوپىلار شەنگە داغ چۈشۈرگەن بېزەك دەرۋىشلەر!... ئۇ تەنھالىق زۇلمىتىنى، ياق، ھەممىنى ئۇنتۇغاندى. دۇنيا ئۆركەشلەيتتى. ئۇ ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بېرى تۇنجى قېتىم پىكىر تۇلپارىنى مۇقىم ئورنىدىن چاپتۇرۇۋاتاتتى. چاپتۇرالمىغانغا خۇش ئىدى. ئۇنىڭ قەلب دېڭىزىدىن پىكرى ھاياجان دولقۇنلىرى قىن ـ قىنىغا پاتماي تېشىپ چىقاتتى. قەلەم تۇتۇشقا قولاشمىغان قول يېزىپ ئۇلگۈرتەلمەيتتى. پىكىر يەنىلا سوپى ـ زاھىتلار ھەققىدە باراتتى...

دەرۋەقە، ئۇ مەسنەۋىلىرىدە شەيخ ۋە سوپى ـ زاھىتلار خۇسۇسىدا ناھايىتى كۆپ توختالغاندى، يەنە توختىلىۋاتاتتى. بۇ ئۇنىڭ بۇ ساھە ئادەملىرىگە بولغان تەلىپىنىڭ ئەسلى ماھىيىتى بويىچە قاتتىق ۋە كەسكىنلىكىدىن بولۇۋاتاتتى.

زامانىسىنىڭ يېتۈك ئەللامە شائىرلىرىدىن بولۇش سۈپىتى بىلەن، خەراباتى بىر ئۆلىماغا خاس زۆرۈرىي ئىلىملەردىن تولۇق خەۋەردار ئىدى. ئانا تىلى سانالغان ئۇيغۇر ـ تۈركىي تىلىدىن باشقا، ئوردۇ، ئەرەب ۋە پارس تىللىرىدىنمۇ خەۋەردار بولىشى ئۇنىڭ نەزەر كەڭلىكى ئۈچۈن تېخىمۇ زور پۈرسەت ئاتا قىلاتتى. ئىلىم ۋە شەرىئەتنىڭ تۈرلۈك ئېقىملىرى بىلەن كەڭ ئۇچرىشىشقا ئىمكان بېرەتتى. شۇ سەۋەبلىك، تەسەۋۋۇپ ـ شائىر كىچىكىدىن تارتىپ تونۇشىشقا مۇيەسسەر بولغان ۋە ئەڭ چوڭقۇر چۈشەنگەن پىكىر ئېقىملىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇ رۇمى، نەۋائىي كەبىي بارچە بۈيۈك سىمالارغا ئوخشاش، تەسەۋۋۇپنى ئادەتتىكى زاھىتلىقتىن، يەنى ھەقىقىي مەنا كامالىتىگە يەتمىگەن سوپىلىقتىن ئايرىپ چۈشىنەتتى. قىرانلىق دەۋرىگە ئۇلاشقانسېرى، ئۇنىڭدىكى بۇ خىل خاھىش تېخىمۇ كۈچەيدى.

ئالدى بىلەن ئۇ تەسەۋۋۇپنىڭ، ئۆزى ئاددىيلاشتۇرۇپ

ئېيتقان «چىن سوپىلىق» نامى ھەقىقىي مەنىسىنى «پاراسەت» ۋە «پاكلىق» دەپ چۈشەنەتتى ۋە بۇ ئىبارىلەرگە باغلىنىپ كېلىدىغان مەنا قاتلاملىرىنىڭ كۆپلىگەن باتىنىي مۇكەممەللىكلەرگە تۇتىشىپ كېتىدىغانلىقىغا قەتئىي ئىشىنەتتى. ئەگەر ئۇنداق بولمىغىنىدا، چېچىنى بولۇشىغا قويۇۋېلىپ، ئۆيمۇئۆي تىلەپ يۈرگەن تىلەمچىلەرمۇ، كۈلاھ ـ جەندىنى كىيىۋېلىپ، ئۆيىنىڭ نەدىلىكىنى بىلەلمەي تېنەپ يۈرگەن ساراڭلارمۇ، رەسۇللىلانىڭ نامىنى ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان دېۋەڭ دورامچىلارمۇ... سوپىلار سېپىنىڭ ئەزاسى سانىلىشى كېرەك بولاتتى. ئۇنىڭ چۈشەنچىسىدە، بۇ ئۇنداق پۈچەك مەنالار يۈكلەنگەن ئىبارە ئەمەس ھەم ئۇنداق بولماسلىقى لازىم ئىدى. ھېچقانداق بىر بىمەنىلىك ۋە ئەسەبىي ئۇرۇنۇش بۇ بۇيۇك مەقامنىڭ ئەزەلىي ماھىيىتىگە ئۇيغۇن كەلمەيتتى. بۇ شۇنداق بىر مەنزىل بولۇشى كېرەك ئىدىكى، ئۇنىڭغا ئىلىم ـ ئىرپان، ئەقىل ـ پاراسەت، ئىشق ـ مۇھەببەت، پەزىلى ـ شاپائەت، چىدام ـ ساداقەت، بۇيۇكلۇك ـ مەتانەت... كەبىي كۆپ تەرەپلىمە روھىي تاۋلىنىش ئوچاقلىرىدا ئېسىل خۇلق ۋە مەنىۋى كامالەت ئېگىسى بولۇپ يېتىلگەن كىشىلەرلا يېتەلىشى لازىم ئىدى. شۇ تۈپەيلى، ئۇ ئۆزىنىمۇ ئەزەلدىن سوپى لايىقىتى بىلەن تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغانىدى. پەقەتلا «ھەق ئاشىقى»، «ۋىسال رىيازەتكارى» دەپلا چۈشىنەتتى. سوپى ھەققىدە خىيال قىلغانلىرىدا، كۆز ئالدىغا ھامان شەمس تەبرىزى ۋە مەۋلانە رۇمىي كېلەتتى. گەرچە ئۇلار ئۆزلىرىنى سوپى ئەمەس، ئاشىق دەپ ئاتاشقان بولسىمۇ. «سوپى بولساڭ، ئەنە شۇلاردەك بولۇش!» دەيتتى ئۇ ئەتراپىدىكى سوپى ـ زاھىتلارغا خىيالەن مۇراجىئەت قىلىپ. بۇ خىل ئىدىيەۋى مەۋقە، ئۇنى تەسەۋۋۇپنىڭ ئەڭ نازۇك ئىچكىي قاتلاملىرىغىچە ئېلىپ كىردى. دەل مۇشۇ شۇڭغۇش ئىچىدە ئۇ، جەننەت تاماسىدىكى ئاددىي زاھىتلىقتىن تارتىپ، تاكى ئۆزلۇكتىن

تامامەن ژاز كەچكەن چىن ئاشىققىچە بولغان سوپىلىق جەريانىنىڭ مەنىۋى تاۋلىنىش باسقۇچلىرى ۋە ئۇنىڭ ۋەزنىنى ھېسسىي ھەم ئىدراكىي كۆزلىرى بىلەن دەڭسىيەلىدى. ئۇ ئۆز دەۋرىنىڭ شائىرى سۈپىتىدە، تەسەۋۋۇپتىكى ئۆز - ئۆزىنى ئىدراك قىلىش ۋە ئۆز - ئۆزىنى كامالەتكە يەتكۈزۈش يولىدىكى ئاساسىي مەنىۋى باسقۇچلارنى تولۇق ئېتىراپ قىلاتتى. ئۇنىڭدىكى ئەخلاقىي ۋە ئىنسانىي تەشەببۇسلارنىمۇ چىن مەنىسى بىلەن قۇۋۋەتلەيتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، سوپىلار ھەققىدىكى رېئال ۋە پەرقلىق قاراشلىرىنىمۇ ئۆز مەسنەۋىلىرىدە زادىلا يوشۇرمىغانىدى.

ئۇ شەرئىتنى سوپىلىق يولىدىكى ئەڭ قاتتىق ۋە تۇنجى ئۆتكەل دەپ بىلەتتى. گەرچە بۇ تەسەۋۋۇپتىكى روھىي يۈكسىلىش جەريانىنىڭ ھەممە ئېتىراپ قىلغان بىرىنجى تاۋلىنىش باسقۇچى سانالسىمۇ، شائىرنىڭ سوپى - زاھىتلارغا قويىدىغان شەرئەت تەلىپى تېخىمۇ كەسكىن ۋە مۇرەسسەسىز ئىدى. ئۇ زاھىت - دەرۋىشلەرنىڭ ھەق ۋەسلىگە يېتىپ، «فەنا» بولۇش ئارزۇسىدا شەرئەتكە مۇخالىپ سۆز - ھەرىكەتلەردە بولۇشىغا قەتئىي قارشى تۇراتتى. «پاكلىق ۋە پاراسەت ئېگىسى» بولۇش سۈپىتى بىلەن، زاھىتلار شەرئەت مىزانلىرىغا ھەممىدىن بەكرەك رىئايە قىلىشلىرى كېرەك ئىدى. چۈنكى، ئۇلار كىشىلەر تەرىپىدىن «خاس» لار دەپ ھۆرمەتلىنەتتى. «خاس» لار «ئام» لارغا دىنىي مىزانلار توغرىسىدا ئۇلۇگە ۋە باشچى بولۇشى لازىم ئىدىكى، ئۇلارنىڭ ئەقىدە - ئىخلاسىغا دەز كەتكۈزۈۋېتىشىگە بولمايتتى. شۇ قاتاردا ۋىسال ئىزدەپ، ئىلاھىي ئىشق ئوتىغا بەرداشلىق بېرەلمەي، كەيىپ سۈرۈش، مەئىشەت پەيزىدە مەستۇ - مۇستەغرەق بولۇش، پەرزەنت ۋە ئائىلە بۇرچىنى تەرك ئېتىش... كەبىي نامۇۋاپىق قىلىقلارنىمۇ سوپىلىقنىڭ ئەسلىي ماھىيىتى ئەمەس دەپ قارايتتى. چۈنكى، بۇنداق بەد قىلىقلارغا «قۇرئان» ۋە

ھەدىسلەرنىڭ ھېچ بىرىدىن ئاساس تېپىلمايتتى. ھەقنى بىلىش يولىنىڭ ئاساسلىق باسقۇچلىرى بولغان شەرىئەت، تەرىقەت، مەرىپەت ۋە ھەقىقەت... كەبىي مەنىۋى يۈكسىلىشنىڭ ھەرقايسى پەللىلىرىدىمۇ بۇ خىل ئەسەبىيلىك تەشەببۇس قىلىنمايتتى. ئۇنىڭ قارىشىچە، شەرىئەت ــ دۇنيادىكى بارچە مۇسۇلمانلار ئورتاق رىئايە قىلىدىغان قانۇن ئىدى. بۇ مۇقەددەس قانۇنغا سوپىلىق يولىنى تۇتقانلارمۇ ھېچ تەۋرەنمەي ئىتائەت قىلىشلىرى، بەلكى «ئام» لارغا قارىغاندا تېخىمۇ قەتئىي بولۇشلىرى كېرەك بولاتتى. چىن سوپىلىق يولىنىڭ ئىخلاسمەنلىرى ــ زاھىت ـ دەرۋىشلەر، ئالدى بىلەن ئۇلۇغ «قۇرئان» ۋە ھەدىسلەردە كۆرسىتىلگەن بارلىق تاپشۇرۇلمىلارنى تولۇق ئورۇنلىشى لازىم. بۇ باسقۇچنى ئورۇنلىماي ياكى سەل قاراپ، چالا ئورۇنلاپ ۋە ھەتتا بۇرمىلاپ تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن كېيىنكى باسقۇچلارغا يۈكسىلىش مەڭگۈ مۇمكىن ئەمەس. ھەقىقىي سوپىلار رىياكارلار ئەمەس، بەلكى ئۆز ئەقىدىسىگە ساداقەتمەنلەردۇر. شەرىئەت ئاساسىي ئەمەس، ئەكسىچە ئۇنىڭ جان كۆيەر قوغدىغۇچىلىرىدۇر. شائىر مەنىۋى ھاياتنىڭ جان تومۇرى ھېسابلىنىدىغان دىنىي ئەقىدە يولىدا سوپى ـ زاھىتلار قىلچىلىكمۇ تەۋرەنمەسلىكى لازىم دەپ قارايتتى. چۈنكى، دىن قائىدە ـ يوسۇن، ئەدەپ ـ ئەخلاق، شەرمى ـ ھايا، ھەق ـ ئادالەت، ئىنساب ـ دىيانەت، ۋاپا ـ ساداقەت، ئادەمىي كامالەت... ھەممە ـ ھەممىنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. ئۇ ــ ئادەم بولۇشنىڭ باشلىنىشى ئىدى. بۇنىڭغا سەل قارىغان ئىنساندىن ياراملىق سېمالارنىڭ ئەكس ئېتىشىنى ئۈمىد قىلغىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا جار سېلىپ يۈرگەنلەرچۇ؟

«بۇ زامانىدىكى سوپى ـ زاھىتلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئەقىدىسىنىڭ ئاسىيلىرى. دىنىي تونغا ئورىنىۋالغان ئالدامچىلار، قاراقچىلار!»

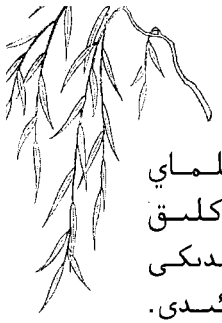
ئۇنىڭ ئاۋازى ئىختىيارسىزلا سىرتقا چىقىپ كەتتى. ئۇ قاتتىق ۋارقىرىۋەتمەكچى بولدى. شۇنى ئىسپاتلاپ تۇرغاندەك، نەپسى قىسىلىپ، جالاقلاپ تىترەۋاتاتتى. تېنىمسىز ھاسىرايتتى. سول كۆكرىكى ئاۋۇالقىدىنمۇ بەكرەك چىڭقالماقتا ئىدى...

ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ئەتراپىدىكى قاراقچى سۈپەت سوپى ـ زاھىتلار كەلدى. راست، ئۇلارنىڭ ئوغرى ـ قاراقچىلاردىن نېمە پەرقى؟ ئۇلارنىڭ بارچىسى ئۆزلىرىنى «دىنىنىڭ مۇتىۋەرلىرى»، «ئىسلامنىڭ ھىمايىچىلىرى» دەپ جار سېلىشاتتى. ئەمەلدە بولسا، دىنىنى ئۆز مەنپەئەتلىرى يولىدا خىزمەت قىلدۇرۇشقا ئۇرۇناتتى. نەپسى خاھىشىنىڭ ئازدۇرۇشىغا قۇل بولۇپ، بارچە تەلەپ ـ ئېھتىياجلىرىنى دىن ۋاستىسىدىن پايدىلىنىپ قاندۇرۇشقا تىرىشاتتى. ئەل ـ ئاۋام ئويلاپ يەتمىگەن بارچە رەزىللىكلەر دەل شۇلارنىڭ قوللىرىدىن چىقاتتى. بۇ ھەقتە ئۇستاز نىزامىددىن ئەلىشىر نەۋائىي ھەزرەتلىرى تۇغرا ئېيتىدۇ: «شەيخ رىيائى، رەنالىقتا جىلۋىسى سۈنئىي، قاچىسىغا ئالتۇن بېرىلگەن ھەل، تاشقى كۆرۈنۈشى خۇش، ئەمما ئىچىدە ناخۇشلۇق ۋە غەلدە ـ غەش، تاشقىي كۆرۈنۈشى دەرۋىشكە ئوخشىغان، ئەمما ماھىيىتى پۈتۈنلەي خەلقتە ئۆچمەنلىك بىلەن تولغان. ئۆزىنى كۆرسەتمەك بولىدۇ ئازادە، ئەمما ئۆزى بەندىنىڭ ئىچىدە. ئۇنىڭ كارامەتلىرى پۈتۈنلەي خەلقنى ئالداش، بېشىدىكى بىر تال مويىدا بىر بۇزۇق خىيال بار، سەللىسىدە ئۆزىنى كۆرسىتىش ئالامىتى بار. كىيىملىرىدىكى ياماقلار ئۇ كىيىملەرنى رەڭدار كۆرسىتىش ئۈچۈن يامالغان، ئۇنىڭ يەكتىكى پەردىسىدۇر ئۇنىڭ سەتلىكىنى ياپىدىغان، ئۇنىڭ رەختىنى رىيانىڭ چاقىدا ئېگىرىپ توقۇغان. بۇنىڭ مىسۋىكى بىلەيدۇ تەمەخورلۇق چىشىنى. چەندازىسىدا ساقال تارغىقى نىمان. ئۆزىنى خەلقتە كۆرسىتىش ئۈچۈندۇر ئېشەك مۇنچىقىدىن

ياسالغان تەسۋىسىنى سىيرىپ تۇرىشى ۋە ئۇزاق ناماز ئوقۇشىدىكى غەرىزى. دەسمىسى سەللە يۆگىگەن كۇلاسى؛ تۇلكە قۇيرىقىغا ئوخشايدۇ سەللىسىنىڭ ئۇزۇن ساڭگىلاتقان چۇچىسى. ئۇنىڭ بىۋاقىت، سەت، سوغۇق توۋلاشلىرى بىمەھەل قىچقارغان توخۇنى ئەسلىتىدۇ. مەستلەر ئۆز بەزمىسىدە ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ قىلىشقاندەك ھۆكمەتنى پۈتۈنلەي ھالالا بىلەن ئوقۇيدۇ. سۆزلىرىگە پۈتۈنلەي ھېيلە ئارىلاشقان، ھەرىكەتلىرىگە پۈتۈنلەي غەرەز ئارىلاشقان. قىلىۋاتقان ئىشلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان. ئويغاق چېغىدا دېگەنلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان. ئۇنىڭ ساماسى ئۇسسۇل ئەمەس، غەزىلى ھېچ ئاھاڭغا ماس ئەمەس. سۆرىتىنى قانچە خىل قىلسۇن، ھەممە قىلىقلىرى مەنىسىز... ئۇنىڭ قىلىقلىرى شەيتانىنى ھەيران قالدۇرىدۇ، دېۋە ئۇنىڭدىن نەپرەتلىنىدۇ...» شائىر كۆرۈۋاتقان سوپى ـ زاھىتلارنىڭ بارچە سۆز ـ ھەرىكىتى رىيا بىلەن تولغانىدى. تېخىمۇ يامىنى، ئۇلار شەرىئەتتىن ئۆز مەنپەئەتلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىپ تۇرۇپ، يەنە ھەققە سادىق ئەمەس ئىدى. شائىرنىڭ قارىشىدىكى تەسەۋۋۇپ «رىيا تەقۋىسى ئەمەس، ئىنسانىنى ھەققە ئېلىپ بارىدىغان، پاكلىق، خالىسلىق، سەمىمىيلىك يولىغا ئۇندەيدىغان ئىلىم. يالغان ئاشىق بولۇپ سەكرەش ئەمەس، بەلكى «ھەق» ۋۇجۇدىدا ئۆز ۋۇجۇدىنى مەھۇ (يوق) ئېتىش» ئىدى. لېكىن، ئەتراپتىكى ئۆزلىرىنى سوپى ـ زاھىت ئاتىۋالغان كىشىلەرنىڭ سۆز ۋە ئىپادىلىرىدىن بۇنداق «ھەققە تەلپۈنۈش» ئالامەتلەر زىنھار سېزىلمەيتتى. شائىر ياخشى بىلەتتىكى، ئۆزىنى تونۇمىغان ھەقنى تونىمايتتى. ھەقنى تونىمىغان ھېچنىمىنى تونىمايتتى. ئۇنىڭ شەرىئەتنى سوپىلار ئۈچۈن تۇنجى ۋە ئەڭ قاتتىق مىزان دەپ بىلىشىدىكى سەۋەب مۇشۇ ئىدى.

شائىر نەزەردە، سوپىلار يەنە پاك ـ دىيانەتلىك بولۇشى كېرەك ئىدى. بۇ شەرىئەت مىزانلىرىدىمۇ ئومۇم ئۈچۈن ئورتاق

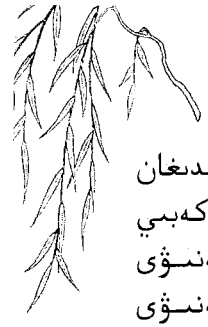
تەلەپ قىلىنمىدىغان كىشى مەنالىق ئەخلاقىي ئۆلچەم بولسىمۇ، مەسئۇلىيىتىدە يەنە مەخسۇس توختىلىپ كېلىۋاتاتتى. ھەئە، يەنە توختىلىۋاتاتتى، توختىلىشى كېرەك ئىدى. ئۇ شۇنداق قارايتتىكى، پاكلىق ــ ئىنسانىنىڭ بارچە ئىچكى ـ تاشقى گۈزەللىكىنىڭ مەنبەيى ۋە ئۇنى ئۆلچەيدىغان بەلگە ئىدى. ئەدەپ، سەمىمىيەت، ئىنساب، كىشى قورساقلىق، ياخشىلىق... قاتارلىقلارنىڭ بارچىسى پاكلىق مۇنارىنىڭ ئۇلتاشلىرى ھىسابلىناتتى. شۇڭلاشقا، ئەدەپ ـ ئەخلاق ۋە شەرمى ـ ھايانى ئۆز ئىچىگە ئالغان بۇيۇك پاكلىق ئىمارىتىنىڭ ھەر بىر تال خىش ـ كېسەكلىرىنى قەدىرلەش، ئۇنىڭغا دەز كەتكۈزۈۋەتمەسلىك كېرەك ئىدى. شۇنداللا، بۇ گۈزەل ۋە تەڭداشسىز مۇنارنى كۆز چاقناتقۇدەك بۇيۇكلۇكلەرگە ئۇلاشتۇرغىلى بولاتتى. ھەر بۇيۇكلۇكنىڭ كۆشەندىسى بولغىنىدەك، بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشنىڭ توسالغۇلىرىمۇ بەك كۆپ ئىدى. ئاچكۆزلۈك، ھەسەتخورلۇق، تاماخورلۇق، دۇنياپەرەسلىك، مەنمەنچىلىك، سۇخەنچىلىك... قاتارلىق ئىللەتلەر ھامان پاكلىق مۇنارىنىڭ يۈزىگە داغ بولۇپ چۈشۈشكە ئۇرۇناتتى. بۇنىڭ مەنبەيى ۋە مەركىزى ــ ئاچكۆزلۈك، يەنى تەسەۋۋۇپ تىلىدا «نەپسى» دەپ ئاتالغان ئەشەددىي دۈشمەن ئىدى. ئۇ ئىنسانىنى ھەر تەرەپلەرگە باشلاپ، ھەر كويلارغا سالاتتى. شۆھرەتپەرەسلىك، ئالدامچىلىق، تەپرىقچىلىق، نەشەخورلۇق، زىناخورلۇق، پارىخورلۇق... كەبىي بارچە ئەخلاقسىزلىق ۋە نابابلىقلار دەل ئاچكۆزلۈكتىن ــ نەپسىدىن تۇغۇلاتتى. نەپسى ھەممە رەزىللىكنىڭ ئانىسى ئىدى. شۇڭلاشقا، «نەپسى جىھاد» ــ جەڭلەرنىڭ ئەڭ مۇشكۈلى سانىلاتتى. بىر قېتىملىق زور جەڭدە زەپەر قازانغان رەسۇلىللا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىكەن: «كىچىك جىھادتا غالىپ كەلدۇق، ئەمدى چوڭ جىھادقا بارىمىز.» ئېنىقكى، ئۇ كۆزدە تۇتقان چوڭ جىھاد دەل نەپسى جىھاد ئىدى. بۇ جەڭدە غالىب چىقماي تۇرۇپ

رەزىللىك ئانىسى بولغان نەپسىنى تەلتۆكۈس يوق قىلماي تۇرۇپ، پاكلىق پەللىسىگە پۈت قويغىلى بولمايتتى. پاكلىق شەرتىنى ھازىرلىمىغان سوپى ـ زاھىتلارنىڭ چىن مەنىدىكى سوپىلىق مەقامىغا ئېرىشىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس ئىدى. شائىر نەزەرىدە، ئەخلاقنى يادرو قىلغان پاكلىق ئۇقۇمى شۇنداق كەڭ مەنالارنى ئۆزىگە سىغدۇرغان ئىدىكى، ئالەمدىكى بارچە ياخشىلىق، ئالىيجانابلىق ۋە گۈزەللىكلەرنى بىر ئۆزىلا كۆتۈرۈپ تۇراتتى. شۇڭا، پاكلىق شەرئەت بىلەن قوشكىزەك ئىدى. پاكلىق دەرياسىدىن ئۈزۈپ ئۆتەلمىگەن ئىنسان شەرىئەت بېغىدىن مېۋە ئۈزەلمەيتتى. شەرئەت مېۋىسىگە چىن ئىخلاسى بولمىغان ئىنسانىنىڭ پاكلىق دەرياسىغا كېمە سالالىشىمۇ ھەم مۇمكىن ئەمەس ئىدى. پاكلىق ـــ ئىنسانىنىڭ گۈلتاجىسى. ئۇ بار يەردىن بارچە ئېسىل خىسلەتلەر يارلىدۇ. پاكلىق ـــ ئالىيجاناب ئىنسانىنىڭ بارارگاھى، ھەقنىڭ مەڭگۈلۈك تۇرارگاھى!

ئىلىم ـ مەرىپەت ـــ ئىنسانىنىڭ مەنىۋى كامالەت دەرىجىسىنى ئاشۇرىدىغان ۋە بەلگىلەيدىغان ئەڭ مۇھىم شەرتلەرنىڭ بىرى ئىدى. شۇڭلاشقا، خەراباتى نەزەرىدە، ئىلىم ـ مەرىپەتلىك بولۇش ـــ سوپى ـ زاھىتلار ئۈچۈن تېخىمۇ مۇھىم شەرت ھىسابلىناتتى. ئۇنىڭ قارىشىدا، مەرىپەت ـــ ئالدى بىلەن ھەقنى ياد ئېتىش ۋە ئۇنى تونۇشتا ئىپادىلىنىدۇ. بۇ ئۇ تەشەببۇس قىلغان ئىلىمنىڭ ئەڭ غايىۋى ۋە ئاداققى مەنىسى. بۇ ئەلۋەتتە ئادەتتىكى ئىلىملەردىن يۈكسەك ئورۇندا تۇرىدىغان، ئۆگىنىش بىلەن ئەمەس، ئىشق بىلەن يەتكىلى بولىدىغان ئىلاھىي يۈكسەكلىكنى كۆرسىتىدۇ. بۇنى دەستۇر ۋە دوراشلاردىن ئۆگەنگىلى بولمايدۇ. ئۇ ئالالانىڭ ئىلتىپاتى. بۇنىڭغا ئەقىل بىلەن ئەمەس، ئىشقنىڭ يارىدىمى بىلەن، ئۆزلۈكتىن تامامەن كېچىش ئارقىلىقلا يەتكىلى بولىدۇ. بۇنىڭ

ئۇچۇن قەلبتە ھەققە بولغان تۇغما ئىشق بولۇش كېرەك. ئەمما، شائىر ئىلىم قارىشىنى يەنە تولۇقلاپ داۋاملاشتۇراتتىكى، ھەققە بولغان ئىشقنى يېلىنجىتىدىغان، ئۇلغايتىدىغان سەۋەب ۋە كۈچ بولىشى لازىم. بۇ دەل ئەقىل بىلەن قوبۇل قىلىنىدىغان كىتابى ھەم ئىدراكى ئىلىمدۇر. ئىشق ئوتى تالاي دىللاردا ساقلىنىپ ياتقان بولۇشلىرى مۇمكىن. بىراق، ئۇنى چۇقچىلايدىغان كۆسەي ــ ئىلىمدىن تۇغۇلغان ئەقىل ـ ئىدراك بولمىسا، ئۇ مەڭگۈ يالقۇنغا ئايلىنالمايدۇ. ئۆگىنىپ مۇكەممەللىشىدىغان ئەقلىي ئىلىملەر ئىدراكنى ئىشق بوسۇغىسىغا ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ نېرىسىدىكى بارلىق جەريانلار ئىلاھىي مۇھەببەت بىلەن داۋاملىشىدۇ. شائىرنىڭ نەزەرىدىكى ئەقلىنى ئىشققا ئۇلايدىغان ئىلىم دەل بىز تەكىتلەيدىغان «بىلىم» تەشەببۇسىنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. سوپى ـ زاھىتلار كۆرۈنۈشى ۋە ئىش ـ ئەمەلىدىن قەلب كۆزى تۇتۇلغان «ئام» لارغا ھامان بۇيۇك دانىشمەنلەر سىياقىدا كۆرۈنىدۇ. ئەمەلدە بولسا، كۆپىنچىسى «ئامى» ــ ئىلىمسىز. شائىر نەزەرىدە، سوپى ـ زاھىتلار جەزمەن ئىلىملىك بولۇشلىرى كېرەك ئىدى. ئىلىم ــ ئەقلىنى تاۋلايدىغان بىلەي، ئىشق يولىنى يورۇتىدىغان چىراغ. ئۇنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن پاكلىق، يەنى ئەخلاقي ـ پەزىلەت ئېڭىزلىرىنى كېڭەيتكىلى، شەرىئەت بوستانىغا يەتكىلى ۋە ئاخىرىدا ھەقنى پەرق ئەتكىلى بولىدۇ. بۇ خىل تەلەپۇنۇش بارچە سوپى ـ زاھىتلارنىڭ ئۇدۇم ئىستەكلىرىگە ئايلىنىشى كېرەك. ئىلىمسىزلىك، دىلنى قاراڭغۇلاشتۇرىدۇ. كۆڭۈل مەيلىنى تەمەننا ـ تەكەببۇرلۇق چۆلىگە باشلايدۇ. ئىنسانىنى غەپلەت ئازگاللىرىغا سۆرەيدۇ. غەپلەت باسقان قاراڭغۇ دىلدىن ھەرقانداق رەزىللىكلەرنىڭ قۇتراپ چىقىشلىرى ئېھتىمال. ئىلىم ئەدەب ـ ئەخلاق بىخىنى پەيدا قىلالمىسىمۇ، قەلبتىكى پاكلىق تۆرەلمىلىرىنى پەرۋىش قىلالايدۇ. ئۇ نەپسى خاھىشىغا ۋە ئۇ تۇغقان بارچە رەزىللىكلەرگە

بەرھەم بېرەلمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۈرىتىنى پەرق قىلىدىغان دىل كۆزى ئاتا قىلالايدۇ. ئىلىم سۈيى پاكلىق ۋە شەرىئەت كەبىي نۇرانە دېڭىزغا قوشۇلسا، ئىنسانىي كامىللىقنىڭ پارلاق مەنىۋى گەۋدىسى ئاپىرىدە بولىدۇ. چىن سوپىلىقتىن مەقسەت مەنىۋى مۇكەممەللىك ئىكەن، ئۇنداقتا ئۆزلىرىنى سوپى - زاھىت ئاتاشقان بۇ كىشىلەر قەتئىي رەۋىشتە ئىلىم - مەرىپەتلىك بولىشى كېرەك. ئىلىمسىزلىك رەزىللىك تۇغمىغان بىلەن، ئۇنى قوش قوللاپ چىللايدۇ. نەپسى مەرىكىلىرى ئۇچۇن مەدھىيە سازلىرىنى چالىدۇ. ئىلىمسىز - نادان سوپى گوياكى نەپسى پەرۋانىسىدۇر. ئۇ مەنپەئەت چىرىغى ئەتراپىدا بىر ئۆمۈر پىرقىراپ ئۆتىدۇ. ھەقنى تونۇشتىن يىراق بولغاچ، ئۇنىڭ قولىدىن ھەر بالا - رەزىللىكلەر كېلىدۇ. ھەرقانداق ھىيلە - مېكىر، ساختىپەزلىكلەردىن باش تارتمايدۇ. مەنپەئەت، مال - دۇنيا كويىدا ئەس - ھوشىنى يوقىتىپ، بىر شۇنىڭ ئىشقىدىلا ئۆلىدۇ...

ئۇ ئەتراپقا نەزەر سالدى. كۆرۈنۈۋاتقانلىرىنىڭ ھەممىسى كېيىنكى تىپتىكى ــ ئىلىمسىزلىك تېپىدىكى سوپىلار ئىدى. بۇنداق نادانلاردىن پاكلىق ۋە شەرىئەت كامىللىرى ئەسلا تېپىلمايتتى. ئۇلارنىڭ دەۋاتقانلىرى يالغانچىلىق، قىلمۇاتقانلىرى تامامەن ئالدامچىلىق ئىدى. ھەممىسىنى بىرلا يىپ ــ مەنپەئەت قارمىقى ئىلىپ تۇراتتى. مۇشۇ كويدا بېلىق بولاتتى، ئەجدەرھا بولاتتى، ئىت بولاتتى، تۈڭگۈزمۇ بولاتتى...

«بۇنداق سوپى - زاھىتلىقتىن ساراڭلىق مىڭ ئەۋزەل. بۇ كەبىي پاسىق روھ بىلەن دەرۋىش بولغاندىن، ئىش - ئەمەللىرى بىلەن ئەل - ئاۋامغا مېھنەت قىلغان ئەلا!»

ئۇ بېشىنى كۆتۈردى. ئىچ - ئىچىدىن يامراپ كەلگەن نەپرەت كەلكۈنى ئۇنى يېڭى بىر قىرغاققا ــ ئۆز رېئاللىقىغا سۆرەپ چىققانىدى.

جەن چىراغ بىر خىلدا پاراسلايتتى. ئۇنىڭ خۇنۇك نۇرلىرىنى قورشاپ تۇرغان قارا تۇمان، قاپقارا ئىسلار خۇددى ئۇنىڭ كۆڭلىدەكلا ئېغىر، غەشلىك ۋە كۆڭۈلسىز ئىدى. ئۇ ئۆزىنى ھامان ئەل - يۇرت بىلەن بىر گەۋدە ھالىتىدە سېزەتتى. شۇ سەۋەب، ئەل - يۇرتنى مالىمان قىلىۋاتقان سوپى - دەرۋىش دېگەنلەرنى ئويلىماي تۇرالمايتتى. ئۇلارنى كۆز ئالدىغا كەلتۈرسىلا، ئۆزىنى باسالماي قالاتتى. كۆڭلىنى غەشلىك تۇمانلىرى قاپلايتتى. چۈنكى، مۇشۇ كۈنلەردىكى ھەممە كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ، بارچە رەزىللىكلەرنىڭ مەنبەيى ۋە ئىجراچىسى دەل ئاشۇ سوپى - زاھىتلار ئىدى. ئالدامچىلار!... قاراقچىلار!...

قەلەم يەنە يۇرغىلاپ كەتتى. يازماي بولمايتتى. ئۆزىگە قالغان مۇشۇ ئەڭ ئاخىرقى ئەلگە خىزمەت ــ مېھنەت يولىنى قولدىن چىقىرىپ قويماسلىقى كېرەك ئىدى. تەييارتاپ سوپى - زاھىتلارنىڭ رەزىل ئەپت - بەشرىسىنى ئەلگە، ئەۋلادلارغا يېيىش كېرەك ئىدى. شۇندىلا، مېھنەتنىڭ قىممىتى ئايدىڭلىشاتتى. ئاۋام ئەمگەكلىرىنىڭ قەدرى ئاشاتتى.

شائىرنىڭ قارىشىچە، ئەلگە خىزمەت قىلىش ــ مېھنەتنىڭ ئەڭ ئۇلۇغى ھىسابلىناتتى. سوپى - زاھىتلاردەك ساختا ئالىيجاناب بولۇۋېلىپ، ئۆزلىرىنى قىينىماي يۇرگەندىن كۆرە، ئەل قاتارى، ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان مېھنەتكە كۈچ سەرپ قىلىپ، ھالال ياشىغان تۈزۈك ئىدى. بۇنداقتا، پاكلىق قۇياشىدىن قانغۇچە نۇر ئېمىپ، ئەركىن ۋە ھالال ياشىغىلى بولاتتى. پاكلىق بىلەن داۋاملاشقان بۇنداق ھايات بەكمۇ خاتىرجەملىك ھەم شېرىنلىك ئىچىدە ئۆتەتتى. ئۇ مەسىنەۋىلىرىدە بۇ خىل مېھنەتلىك ھايات تەشەببۇسىغا ناھايىتى كەڭ ئورۇن بېرىپ كېلىۋاتاتتى. ھەر ساھە، ھەر كەسىپ ۋە كىشىلىك ھايات مۇساپىسىنىڭ ھالقىلىق دوقمۇشلىرىدىكى ئىنسانىي پەزىلەت

مىزانلىرى ھەقىقىدە كۆپ ئادەمنىڭ تۇتقان كۆز قارىشىنىڭ ھەممىسى شۇ ئىدى. ئۇ بىر قىسىم بىيىتلىرىدا ئومۇمغا ئورتاق بولغان شەرئىيەت، پاكلىق ۋە ئىلىم - مەرىپەت... كەبىي ئىنسانىي كامىللىق شەرتلىرىنى ئەڭ ئالدى بىلەن سوپى - زاھىتلار ۋۇجۇدىدا قارار تاپقۇزۇشنى ئىستەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، كۆپ قىسىم مەسنەۋىلىرىدە يەنە مېھنەتكەش كىشىلەرنىڭ بۇرچ ۋە مەسئۇلىيەتلىرىنى تەپسىلىي ۋە بىر - بىرلەپ شەرھلەيدۇ. بۇ ئارقىلىق ئۇنى سوپى - زاھىتلارنىڭ ھۇرۇن ۋە ئاچكۆزلىك ئىللەتلىرىگە پاراللىل قويۇپ سېلىشتۇرىدۇ. مېھنەتنىڭ ئۇلۇغلىقىنى، ئاچكۆزلۈك، تەييارتاپلىقنىڭ شەرمەندىلىك ئىكەنلىكىنى بىلدۈرمەكچى بولىدۇ. ئۇنىڭ نەزەردە، دېھقان بول ياكى كاسىپ بول ۋە ياكى ئۆز مېھنىتىڭنىڭ قايسىبىر قىستاڭ مۇساپىسىدە يۈرگەن ئىنسان بول، ئادىللىق، راستچىللىق بىلەن مېھنەت قىلغان بولساڭلا، سەن دۇرۇس ئىنسان. دۇرۇسلۇق — پاكلىق مۇنارىنىڭ يۇرىكى. شائىرنىڭ قارىشىچە، مېھنەت — گۈياكى تائەت - ئىبادەت. ئۇ ھەرقانداق شەكىلدىكى سۈنئىي زۇھد - تەقۋادىن ئەلا. بارچە ئېسىل خىسلەتلەرنىڭ تاۋلىنىش ئوچىقى — مېھنەت. پاكلىق پەرزەنتىنىڭ بالىياتقۇسى — يەنە شۇ مېھنەت. خۇددى بارچە رەزىللىكلەرنىڭ ئانىسى — نەپسى بولغىنىدەك، بارلىق ئالىيجانابلىقنىڭ يېتىلىش قوينىمۇ — مېھنەت. ئۇ مېھنەتنى پاك ئىنسان بولۇشنىڭ تۇنجى قەدىمى دەپ قارايتتى. شۇڭا، ھەر بىر مۇسۇلمان شەرئىيەت كېچىكىگە كىرىشتىن ئىلگىرى چوقۇم ھالال مېھنەت قىلىشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك ئىدى. مېھنەتتىن باش تارتىپ قىلغان ئىبادەت ئىبادەت قىلمىغانغا باراۋەر ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ نەزەردە، پەقەت مېھنەتلا پاكلىق ۋە ئالىيجانابلىق يېتىلدۈرىدىغان بۆشۈك، يەنە پەقەت شۇ مېھنەتلا نەپسىدىن تۇغۇلىدىغان بارچە رەزىللىكلەرنى چەكلەپ

تۇرىدىغان مۇھاپىزەت قورغىنى ئىدى. شۇ تۈپەيلى، مېھنەت ئىمارىتى ۋە ئۇنىڭ قەدىر قاتلاملىرىنى «كوللىيات مەسنەۋى» نىڭ ھەر بىر بىيىتلىرىغا دېگۈدەك تەكشى سىڭدۈرۈپ كېلىۋاتاتتى. شائىرنىڭ نەزەردە، مېھنەتنىڭ بارچە خىسلەتلەر ئارىسىدىكى ئورنى ئەڭ بۈيۈك ئىدى. پاكلىق، شەرىئەت ۋە ھەق يوللىرىمۇ نەق مۇشۇ مېھنەت پەللىسىدىن باشلىناتتى. ئۇنىڭ ئۆزىمۇ چىن مەنىدىكى مېھنەت ئادىمى ئىدى. چۈنكى، ئۇ ئەزەلدىن ئۆزىنى مېھنەت بىلەن ياشاۋاتقان ئاددىي خەلقنىڭ بىر ئەزاسى دەپ بىلەتتى. ئۇلار بىلەن بىر سەپتە تۇرۇپ مېھنەت قىلاتتى. شۇنىڭدىن سۆيۈنەتتى، تەسەللى تاپاتتى. ئۆزىنى ئەل ـ جامائەتتىن ئايرىپ تەسەۋۋۇر قىلىپ باقمىغانىدى. شۇ تاپتىكى تەنھالىق تۇيغۇسى بۇرۇقتۇرمىلىرىنىڭ ئۇنى شۇ قەدەر ئازابلىشىنىڭ سەۋەبىمۇ مۇشۇ ئىدى.

شائىر مەسنەۋىنىڭ ھەرقايسى مەنا بۆلەكلىرىگە خۇددى بىيىتلار تېتىتقۇسىدەك تەكشى تارالغان يەنە بىر تەشەببۇس ـــ دۇرۇس نىيەت تەشەببۇسى ئىدى. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئاۋام ئۇچۇن، يەنى ھەر ساھە مېھنەت ئادەملىرى ئۇچۇن ئەڭ مۇھىمى نىيەتنىڭ دۇرۇسلىقى ئىدى. دۇرۇس نىيەت ـــ يېرىم مېھنەت. نىيەتنىڭ قانداق بولىشى جەريانىنىڭ قايسى سۈپەتتە داۋاملىشىشىنى بەلگىلەيتتى. دۇرۇس نىيەت ئىبادەتكە باراۋەر ئىدى. نىيەتنىڭ ئۆزى بىر شۇكۇقار ئىدىكى، ئۇۋچى نېمىگە قارىتىپ قويۇۋاتسە، شۇنى ئۇۋلايتتى. نىيەت گويا بىر ئوق ئىدىكى، مەرگەن قاياقتا چەنلەپ ئاتسا، شۇ ياقتا ئۇچاتتى ۋە شۇنىڭغا تېگەتتى. ياخشى نىيەت پەيدا بولغىنىنىڭ ئۆزىلا ياخشىلىقنىڭ باشلىنىشى ھېسابلىناتتى. نىيەت ـــ مۇرادنىڭ ئۇندۇرمىسى ئىدى. قايسى خىلدىكى نىيەت ئۇنسە، شۇ سۈپەتتىكى مۇراد ئۆسەتتى. نىيەتنىڭ خاراكتېرى مەقسەت ۋە مەنزىلنىڭ نەتىجىسىنى بەلگىلەيتتى. مەقسەت قىرغاقلىرىدا ئايرىم تاسادىپىيلىقلارنىڭ يۇز بېرىپ

قېلىش ئېھتىماللىقلىرىنى چەتكە قاقمىغان ھالەتتىمۇ، ئومۇمەن ياخشى نىيەتنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى مۇراد بىلەن، يامان نىيەتنىڭ ئاقىۋىتىمۇ ھامان كۆڭۈلسىز نەتىجە بىلەن ئاخىرلىشاتتى. بۇ خۇددى بۇغداي ئېكىزلىرىغا ئانچە ـ مۇنچە ئارپا ئۇنۇپ قالغان تەقدىردىمۇ، بۇغداي تېرىش نىيىتىدە سالغان ئۇرۇقلارنىڭ ھامان بۇغداي بولۇپ ئۇنۇپ چىققىنىدەكلا بىر ئىش ئىدى. شۇڭا، دۇرۇس نىيەت، خالىس نىيەت بولۇش بارچە مېھنەت ۋە ئېزگۈلۈكلەرنىڭ ئىپتىداسى ھىسابلىناتتى...

شائىر كۇنسېرى قېلىنلاپ بېرىۋاتقان مەسنەۋىلىرىنىڭ مۇقەددىمىسىنى مۇسۇلمان شائىرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بويىچە، ياراتقۇچىغا ھەمدۇسانالار ئوقۇش بىلەن باشلىغانىدى. مۇشۇ بۆلەكتە ئۇنىڭ ھەققە بولغان ئاشىقانە سېغىنىشلىرى، ھەممىگە قادىر ياراتقۇچىنىڭ تەڭداشسىز سۈپەتلىرى، ئالەمدىكى كۇللى مەۋجۇداتنىڭ ھەق تېزگىنى ئاستىدىكى بارلىق ئىكەنلىكى... دەك ئىلاھىيەت قاراشلىرى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. شۇنىڭدىن كېيىنلا رەسۇللاغا ــ ئاللانىڭ ئەلچىسى مۇھەممەت ئەلەيھىسسالامغا مەدھىيەلەر ياغدۇرغان. كېيىنكى بىيىتلاردىن باشلاپ، ئاندىن ئۆزىنىڭ ئەسلىي مۇددىئاسىغا كىرىشكەن. ئۇنىڭ بىر پۈتۈن ئەسىردىكى بىيىتلار گەۋدىسىدىن سېزىلىپ تۇرىدىكى، ئۇ ئۆزىنىڭ «ھەق» ۋە بارچە ھەققىدىكى پەلسەپىۋى قاراشلىرىنى تەسەۋۋۇپ ئىدىيەۋى ئېقىمى ۋە ئۇنىڭ تەسىرى ئاستىدىكى ئەدەبىيات زېمىنىدا شەكىللەنگەن مەجازىي يارالمىلار ئىشتىراكىدا ئوخشىمىغان مەنا قاتلاملىرى بويىچە پەسىللەرگە بۆلۈپ، شۇ پەسىللەردە بايان قىلىنىدىغان كونكرېت ئىنسانىي كامىللىق ئىش ـ ئەمەلى گەۋدىسىگە سىڭدۇرۇۋەتكەن. نەتىجىدە ھەر پەسىلدە (بابتا) بىر يېڭى تەشەببۇس ئوتتۇرىغا قويۇلىدىغان ھەمدە بارچە تەشەببۇستىن بىر ئورتاق سادا ــ ھەققە تەلپۈنۈش ئىستىكى بالقىپ تۇرىدىغان ئۆزگىچە ئىجادىيەت ئۇسلۇبى

يارىتىلغان. بۇنداق ئۇسلۇبتىن كۆپ قاتلاملىق مەنا بوشلۇقلىرىغا شۇڭغۇپ كىرگىلى ۋە تېخىمۇ كۆپ نەپ ئالغىلى بولاتتى. ئايرىم پەسسللەر گەۋدىسىدىن كونكرېت تەرىپىيەت ئالغىلى بولىدىغان، بىر پۈتۈن بىيىتلار جۈغلانمىسىدىن ئورتاق بىر تەشەببۇسنى سەزگىلى بولىدىغان بۇنداق ئىجادىيەت خەلقىە يېقىن تۇراتتى. ئۇنىڭدىن ھەر ئادەم ئۆز خاھىشى ۋە مەنسۇى كامالىتىنىڭ تەلەپ ـ ئېھتىياجى بويىچە مەنپەئەت ئالالايتتى. ئاۋامنىڭ بارچە قاتلاملىرىغا، مەنسۇى يۇكسىلىشىنىڭ تۇرلۇك جەريانلىرىغا ئورتاق باب كېلىدىغان بۇنداق ئەسەرنىڭ خېرىدارلىرى تېخىمۇ كۆپ بولاتتى. يەنە كېلىپ بۇ خىل ئۇسلۇب شائىرنىڭ ھەققە تەلىپۈنۈش مۇددىئاسىغا، ئۆلۈم، تۇغۇم، ھاياتلىق؛ ئىدراك، ۋىسال، مۇھەببەت؛ ئادەم، ئالەم ۋە روھىيەت... ھەققىدىكى قاراش ـ تەشەببۇسلىرىغا ھەم ئۇنى ئىپادىلەش ئېھتىياجىغا تامامەن ئۇيغۇن كېلەتتى. ئىلگىرى ئۆتكەن شائىرلار نەزىرىدە، قەلب ئىشق ئارقىلىق بىلگەن ھەقىقەتنى ئېغىز بىلەن چۈشەندۈرۈپ بەرگىلى بولمايدۇ. يەنى، ھېس قىلغاننى ئىپادىلەپ بەرگىلى بولمايدۇ. كونكرېت ئىش ـ ئەمەللەر ئۇستىگە تەدىبقلاپ كۆرسىتىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ... دەپ قارىلاتتى ۋە مۇشۇ ئىدىيەنىڭ يېتەكچىلىكىدە «ھەق» ھەممىدىن يىراقلاشتۇرۇلۇپ ئىپادە قىلىناتتى. بىراق، خەراباتى مېھنەتكەش ئادەملەرنىڭ كونكرېت ئىش ـ ئەمەللىرىگە ئىنسانىي كامىللىق شەرتلىرىنى قۇدرىتىنىڭ يېتىشچە تەدىبقلاش ئارقىلىق، ئاۋام بىلەن «ھەق» ئارىسىنى يېقىنلاشتۇرۇشقا تىرىشقان. بۇ خىل ئىجادىي تىرىشچانلىق مەيلى قانچىلىك ئۇنۇم بېرىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇ پۈتكەن بىيىتلارنىڭ ھەر پەسىللىرىدىكى ئەخلاقىي ۋە مېھنەت مىزانلىرى ئارىسىدىن ئاددىي كىشىلەرگە قارىتىلغان كۆپلىگەن ئەھمىيەتلىك تەشەببۇس، مۇراجىئەتلەرنى كۆرىمىز. ئۇنىڭدىن مەقسەت يەنە

«هەق» بولۇپ كۆرۈنىدۇ. مۇشۇ زۆرۈرىيەت تۈپەيلىدىن، هەممە پەسلىدە دېگۈدەك «مەي»، «ساقىي»، «مەيخانە»، «يار»... كەبىي مەجازىي مەنىدىكى سىمۋوللار كۆز ئالدىمىزدا جىلۋە قىلىدۇ. مۇشۇ قاتار ماجازلارنىڭ بىشارىتى ئارقىلىق «ئۆزلۈك»، «فەنا»، «بەقا»، «ۋەھدەت»... قاتارلىق يېڭى بىر مەنا چوڭقۇرلۇق قاتلىمىغا ئۇلىشىمىز. نەتىجىدە ئۇلارنى تەبىئىي هالدىلا يەنە «هەق» قە باغلايمىز. مانا بۇنىڭ ئۆزىلا ئاۋامنىڭ ئاددىي مېھنەتلىرى گەۋدىسىگە سىڭدۈرۈلگەن ۋە شۇ ئارقىلىق يورۇتۇلغان ئاجايىپ چوڭقۇر ئىدىيە باغلىنىشى ئىدى. ئۇ دۇنيا ۋە ئىنسان هەققىدىكى بارچە قاراشلىرىنى هەر ساهەدىكى مېھنەتكەش ئادەملەرنىڭ كونكرېت بۇرچ ـ مەسئۇلىيىتى ۋە پەزىلەت مىزانى ئۇستىگە قويۇپ ئەكس ئەتتۈرگەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، يەنە كونكرېت تەشەببۇسلار ۋاستىسىدە ئۇلۇغ بىر تەرغىبات ــ ئۆز ئىدىيەسىنى ئىپادىلەش مەقسىتىگىمۇ يەتكەن. بۇنداق ئۇسلۇب شائىرغا قەدەر داۋاملاشقان ئۇيغۇر شېئىرىيەت تارىخىدا كەم ئۇچرايدۇ.

ئۇ بارچە قەلەم ساهىبلىرى قاتارى ئۆزىدىن بۇرۇنقى كۆپلىگەن بۇيۇك سىمالاردىن ئۆرنەك ئالغان، بىراق يەنە كۆپلىگەن سىمالارغا ئوخشىمايدىغان، بەلكى ئۇلاردىن كەسكىن پەرق قىلىدىغان خاس ۋە گىگانت بىر مەنىۋى گەۋدە ئىدى. شائىرنى ئۆزىدىن بۇرۇنقى مەنىۋى يۇلتۇزلاردىن روشەن پەرقلەندۇرۇپ تۇرىدىغان يەنە بىر پىكرى ـ ئىدىيەۋى ئۆزگىچىلىك شۇكى، ئۇ مىللەت ئۈچۈن ئەڭ كۆپ ۋە قاتتىق قايغۇرغان مۇتەپەككۇرلارنىڭ بىرى ئىدى. مىللىي تۇيغۇ ۋە ئەندىشە شائىرلار ئۈچۈن يېڭى تېما ئەمەس. لېكىن، بىز بۇنى خەراباتى مەسنەۋىلىرىدە ئەزەلدىن كۆرۈنمىگەن بىر جىددىيلىكتە كۆزىمىزگە چېلىقتۇرىمىز. هەتتا، ئۇ مىللىيەتنى ئېتىقاد بۇيۇكلۇكى پەللىسى بىلەن بىر قاتاردا تىلغا ئالىدۇ. ئۇ

مىللىي ئار - نومۇس تۇيغۇسىنى مىللەتنىڭ تەڭداشسىز ۋە بىباھا مەنىۋى ئەڭگۈشتىرى دەپ قارايتتى. ئار - نومۇسنى، باشقىچە ئېيتقاندا، قەدىر - قىممەتنى قوغداش — كاتتا شان - شەرەپ، ئۇنى يەرگە ئۇرۇش — ئېغىر گۇناھ ۋە پاجىئە ئىدى. دىنىنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىنى يەكسان قىلىدىغان ئەجدەرھا — نەپسى بولغىنىدەك، مىللەتنىڭ ئار - نومۇسىنى يەرگە ئۇرىدىغان كۆرۈنمەس قارا سايىمۇ — نەپسى ھىسابلىناتتى. بۇ جەھەتتىن — ئورتاق دۈشمەنلىك نۇقتىسىدىن، دىن ۋە مىللەت بىر سەپتىكى قىسمەتداشلاردىن سانىلاتتى. ئۇنىڭ قارىشىچە، دىن ۋە مىللەت — مىللىي مەۋجۇتلۇقنىڭ ئايرىلماس ئىككى قانىتى ئىدى. شۇنىڭدەك، ئار - نومۇسنىڭ ئەڭ يۇكسەك پەللىسى، ئەڭ نازۇك قورغىنى، ئەڭ ئاخىرقى ھودۇدى ئىدى. بۇ ئىككى جەھەتتىكى كىملىك قەدىرىيىتى پايخان بولغان توپنىڭ ھېچنىمىسى قالمايتتى. بۇ ھالدا ياشىغان - ياشىمىغان ئۆلگەن بىلەن باراۋەر ئىدى.

ئاھ نەيلەي دىنۇ مىللەت مەندە يوق،
ئىشقى ھەق ساڑى مۇھەببەت مەندە يوق.
...
نەپسى شەيتاندۇر دەۋام ھەم سۆھبىتىڭ،
كەتتى سەندىن دىن بىلە ھەم مىللىتىڭ!
...

شائىرنىڭ مىللەت ھەققىدىكى قايغۇرۇشلىرى ئوخشىمىغان پەسىل ۋە بېيىتلاردا ئوخشاش جىددىيلىك ھەم قەتئىيەت بىلەن ئىپادىلىنەتتى. ئۇ ئىمان، ئېتىقادلىق ئىنسان سۈپىتىدە دىنىنى مەدھىيەلىسە، ۋۇجدان ۋە ئەقىدىلىك مۇتەپەككۇر سۈپىتىدە مىللىتىنى ئۇلۇغلىغاندى. بۇ خىل ئۇلۇغلاش بېيىتلار گەۋدىسىدە قايغۇرۇش بولۇپ ئىپادىلىنەتتى. تېگى - تەكتىدىن ئېيتقاندا، قايغۇرۇشنىڭ ئۆزىلا ئەڭ چوڭقۇر مۇھەببەت ئىدى.

ھەممىلا ياقنى مەنپەئەت غەۋغاسى، نەپسى سەۋداسى قاپلاپ كەتكەن دەۋردە، بۇ خىلدىكى ئۇلۇغ قايغۇروش ھەممىلا قەلبتىن تۇغۇلۇۋەرمەيتتى. بىر قىسىم سېمالار ئۆتكەن ئىدىكى، ئۇلار ئىنسانىيەتنىڭ مۇتەپەككۇرى بولۇش ئىستىكىدە كۆككە، يىراقلارغا، ئېگىزلىكلەرگە باققان. بىراق، قەلب نەزەرىنى ئايغا، قۇياشقا يەتكۈزگەن پىداكار جىسمىنىڭ ئاستىدا، ئۇنى كۆتۈرۈپ تۇرۇۋاتقان مۇقەددەس تۇپراق بارلىقىنى تامامەن ئەستىن چىقارمىغانلىقى؛ زېمىنغا تەشەككۇر ئېيتىۋاتقىنىدا، ئايغا بېقىش ئىستىكىدىن ۋاز كەچمىگەنلىكى سېزىلىدۇ. تەلپۈنۈش ۋە تەشەككۇر، ياد ئېتىش ۋە سېغىنىش... ئۇنىڭ تەپەككۇر مۇساپىسىدىكى تەڭشەك رىشتىسى بولغان ئىدىكى، ئۇنى يەككە ھالەتتە ئۆزىگە تارتىدىغان پىكرى ھالاكەت ئۆڭكۈرى بولۇپ قالمىغان. مەلۇمكى، كۆككە بوي سوزغان گىگانت دەرەخلەر ئاۋۇال پەستىن كۆكلەپ چىقىدۇ. بۇلۇتقا تاقاشقان قامەتلىك تاغلارمۇ پەستىن باشلاپ ئۆسىدۇ. كۆك ئەركىسى شۇڭقار، بۇركۈتلەرمۇ بۇيۇك پەرۋازىنى ئوخشاشلا پەستىن باشلايدۇ. ئاداققىي نۇقتىسىغا يەتكەندىمۇ، ئاخىر بېرىپ يىقىلغاندىمۇ، يەنىلا ھەممىسى پەسكە، زېمىنغا يىقىلىدۇ. شائىر نەزەرىدە، مىللەت كامالەت ئىگىسىنى ئۆستۇرىدىغان مۇقەددەس تۇپراق، ئۇنى يۆلەپ تۇرىدىغان مەزمۇت تېرەك، پەرۋازىنى كۆككە ئۇلاشتۇرىدىغان خورىماس قۇۋۋەت ئىدى. ئۇنىڭسىز مۇرادمۇ، سېغىنىشمۇ، تەلپۈنۈشمۇ؛ پاراغەتمۇ، شاپائەتمۇ، كامالەتمۇ بولمايتتى...

شائىر تەپەككۇرى ئەنە شۇ يوسۇندا داۋاملىشىپ باراتتى. ئۇ

بالدۇر يېتىلگەن تەپەككۇر تېرەنلىكىگە سىلىشتۇرغاندا كىچىكىپرەك باشلىغان «كوللىيات مەسىلىسى» سىدە، ئىلگىرىكىلەردىن پەرقلىق ھالدىكى ئىدىيەۋى - پىكرى تۇيغۇنلىقىنى ئىپادىلىگەنىدى. شۇڭا، ئۇ بىيىتلىرىدا بىلىمسىزلىك، نادانلىق، رەزىللىك، رىياكارلىق، ئاچكۆزلۈك، ھەسەتخورلۇق... كەبىي ئىللەتلەرنى قامچىلاش بىلەن بىرگە، يەنە سۆيگۈ، سەممىيەت، پاكلىق، بىرلىك، ئالىيجانابلىق ۋە ئۇلۇغۋارلىق... قاتارلىق ئىنسانىي پەزىلەتلەرگە مەدھىيە ئوقۇغان. يەنە كېلىپ، ئۇ كۆڭۈل بۆلگەن بارچە قاراش، ھەممىلا قۇرلاردىن ئوخشاش بىر ئىدىيەۋى كامالەت نۇرلىرى پارلاپ تۇرىدۇ. بۇ خىل ئۆزگىچىلىك بۇ مەسىنەۋىلەر دىۋانىنى ئۆز گەۋدىسى كۆتۈرۈپ قويقۇسىز ھالدىكى كەڭلىك، چوڭقۇرلۇق، پىكرى بالاغەت ۋە بەدىئىي پاساھەتكە ئىگە قىلغان. شۇنداق دېيىشكە بولىدۇكى، مۇشۇ دەۋرگە قەدەر «مەسنەۋى» ئاتالغۇسى بىلەن كىشىلەر پەقەت مەۋلانە رۇمىنىلا تونۇپ كەلگەنىدى. مانا ئەمدى بۇ نامغا يەنە بىر گىگانت ھەقدا ــ خەراباتى قوشۇلدى. ئۇنىڭ خاس مەنىۋى پەللە سۈپىتىدە يارالقان «كوللىياتى مەسنەۋى» ياكى «مەسنەۋى خەراباتى» نامىدىكى ئەسىرى تارىخى ئۇزاق بۇ ساھەگە يېڭىچە مەزمۇن، يېپىيېڭى ھۆسن قوشتى. شۇنىڭ بىلەن، كىشىلەر نەزىرىدىكى بىرلا مەنىۋى سىماغا تەئەللۇق مەسنەۋى دەۋرى ئاخىرلاشقان بولدى...

ئەتراپ جىمجىت ۋە قاراڭغۇ ئىدى. جىن چىراغ بىرده كۆچىيىپ، بىردە ئاجىزلايتتى. تام - تورۇسلار گاھ غۇۋا يورۇپ، گاھ قاراڭغۇلىشاتتى. ئۇنىڭ يۈزىدە پەيدا بولغان غايەت زور گەۋدە بىردەم روشەنلىشىپ، يەنمۇ يوغىنايتتى. بىردەم خىرەلىشىپ، پەرق ئەتكۈسىز ھالغا كېلىپ قالاتتى. سوپى - زاھىتلار بايانىدا چېپىپ كەلگەن قەلەم مەنزىلىگە يېقىنلاپ قالغانىدى. بىراق، پىكىر تۇلپارى ھامان بىر خىلدا شىددەت

بىلەن تىزگىن سىيرىپ باراتتى. ئۇ يېتەلمىگەن ئىزلىرىنى تاشلاپ يىراق - يىراقلارغا چاپماقچى بولاتتى. تۇياقلىرىغا چۈشەك بولۇۋاتقان قەلەم تىزگىنىنى ئۇنتۇپ، چەكسىز ئۇزاقلارغا قاچماقچى بولاتتى. مۇشۇ يۇرۇشىدە مەنزىلگە بىر يولىلا چېپىپ يەتسە. مۇساپە چەكسىزلىكىدە ئۆز مۇرادىنى تاپسا! ئۇ قىزىغانىدى. ئەمدى توختىمايتتى. ھېچكىمۇ توختىتالمايتتى...

ئۇ تېنىمسىز ھاسىرايتتى. قۇرۇپ گەز باغلاپ كەتكەن ئېغىزى ھاڭدەك ئېچىلىپ قالغانىدى. شۇنداقتىمۇ، ئۇزاق مۇساپىنى يۈگۈرۈپ كەلگەن ئادەمدەك نەپەس ئېلىپ ئولگۇرتەلمەيتتى. ئارقا - ئارقىدىن قىستاپ كېلىۋاتقان يۆتەل كەلكۈنى ئۇنىڭ نەپەس راۋانلىقى ئۈچۈن يەنە بىر توسالغۇ ئىدى. ئۇ ئارقا - ئارقىدىن يۆتىلەتتى، قىزىراتتى، كۆكىرەتتى. بۇنىڭغا قوشۇلۇپ كەلگەن كۆكرەكنىڭ سىقىلىش، چىڭقىلىشلىرى... بوغۇلغان نەپەس ئېقىمىنى تەلتۆكۈس ئۇزۇپ تاشلايدىغاندەك قىلاتتى. ئارمانلىق بىر ۋۇجۇدنى باقىي بوسۇغىسىغا مەڭگۈلۈك ئىتتىرىۋېتىدىغاندەك ئىدى. ئۇنىڭ كۈنلىرى يېقىنلىشىپ قالغانمىدۇ. ئالمادىس، مۇشۇنداق يالغۇز ۋاقتىدا كېتىپ قالسا قانداق بولۇپ كېتەر؟ ئېڭىكى چۈشۈپ قالارمۇ؟ نەچچە كۈنلەپ تۇرۇپ كېتەرمۇ؟... ئەمما، تەلپۈنۈش يەنىلا ئەندىشىنى بېسىپ چۈشەتتى. ئۆزىدىن باشقا ھەممىنى ئۇنتۇلدۇراتتى. دىل كۆكىدە پەقەت بىرلا ھاياتلىق پەرۋازدا ئىدى: ئىلھام شۇڭقارى ـــ پىكىر تۇلپارى!

تەپەككۇر چوڭقۇرلاپ باراتتى. ئەمدى قەلەمنىڭمۇ زۆرۈرىيىتى قالمىغانىدى. ئۇنىڭ دىل نەزەرى سوپى - زاھىتلار بارخانلىرىدىن ھالقىپ، شەيخ، مۇللا ۋە دېھقانلار... ئېكىنزارلىقىدا كېزىپ يۈرەتتى، ئۇچاتتى، ئۇچاتتى...

ئۇ جىددىي ئىدى، ھاياجىنى بېسىقمايتتى. ۋۇجۇدى

ياپراقتەك تىترەيتتى. ئەس ـ يادى ھامان تەپەككۇر تۇلپارىنىڭ ئىلھامبەخش تۇياقلىرىغا ئەگىشىپ، يىراق ـ يىراقلارغا يۇلقىناتتى...

ئەتراپ قاراڭغۇ ئىدى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆزىدە قۇياش پارلايتتى. ھەممە ياق جىمجىت ئىدى. بىراق، ئۇنىڭ قەلب تۇزىدە ساما قاينايتتى...

داپ ـ راۋاب ساماسىنى بىردىنلا نەي ساداسى بېسىپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆتكىنى دەل مۇشۇ ئويناق، مۇڭلۇق ئاۋاز ئىدى. نەي ئۇزاق ـ ئۇزاقلاردىن مۇڭ تۆكەتتى. ئاجايىپ چالغۇ ـ ھە؟ ئەرزىمەس قومۇشتىن ياسىلىدۇ ـ يۇ، ئۇنىڭدىن شۇنچىلىك ئاھاڭلىق ساداسى. كۆرۈنۈشى شۇ قەدەر ئاددىي ـ يۇ، ئاۋازلىرى تاڭنىڭ ساباسى، دىلنىڭ جاكاسى. كاشكى، ئىنسان ھاياتى ئاشۇ نەيدەك ئاددىيلىق ئىچىدە ھەم يەنە ئۇ تۇغقان سېھىرلىك ئاۋازلار كەبىي قىممەت ۋە ئەھمىيەتلەر بىلەن داۋاملاشسا ـ ھە!...

ئۇ ئۆزىنى يېقىملىق نەي كۈيى قېتىدا، ساناقسىز ئادەملەر ئارىسىدا سېزەتتى. تەنھالىق ۋە ئۇ تۇغقان ئېغىر مىسكىنلىك نەگىدۇر غايىب بولغانىدى.

ئۇ قەلب خاھىشىغا ئەگىشىپ كېتىۋاتقان نۇرسىز كۆزلىرىنى ئىختىيارسىز چىراغقا تىكتى. ئاھ، يەنە شۇ پەرۋانە!... ئۇنىڭ ۋۇجۇدى سىلكىندى. كۆزلىرى يالتىرىدى. پۈتۈن سەزگۈلىرى ئاشۇ كىچىككىنە نۇرغا مەركەزلەشتى. ھارماس پەرۋانە ھامان ئۆزىنى نۇرغا ئۇرۇپ تۇرۇۋاتاتتى...

ئۇنىڭ ئەسەبىيلىكى ـــ ئىشق ئوتىنىڭ كۆيدۇرۇشلىرىدىن تۇغۇلۇۋاتقان قايتماس ئىرادە. ئۇنىڭ تېنىمسىزلىكى ـــ ئىشق بەخش ئەتكەن كۈچ ـ قۇۋۋەت. ئۇنىڭ ھارماسلىقى ـــ ئاشىقلىق مەستخۇشلىقى. ئۇنىڭ قايتماسلىقى ـــ ئىشق مەيلى ئاتا قىلغان سېھرىي ـ قۇدرەت. نۇر ـــ ئۇنىڭ مەشۇقى، مۇراد مەنزىلى. ئۇ ۋىژىلداپ كۆيۈپ تۇرغان ئاشۇ ئوت قېتىدىن، ھەئە، پارلاق نۇر

قېتىدىن ۋىسال تاپىدۇ. ئوت ئۇنى رەھىمسىزلىك بىلەن كۆيدۈرىدۇ. مەشۇقى كۆيدۈرۈپ تۇرۇپ سۆيدۈرىدۇ. كۆيۈش ــ دەھشەتلىك، سۆيۈش ــ لەززەتلىك. كۆيدۈرۈش ــ تەڭداشسىز، سۆيدۈرۈش ــ تەسۋىرلىگۈسىز. بىراق، ھەممىسى بىرلا مۇددىئا ــ مەشۇق ئۈچۈن، ۋىسال ئۈچۈن. پەرۋانە ۋىسال كويىدا ئۆزىنى ئۇنتۇغان. شەخسىيەت، مەنپەئەت، ھايات... ھەممىدىن ۋاز كەچكەن. ئاللا «ھەق» ئاشىقلىرىنى ئاشۇ پەرۋانە كەبىي پىداكارلىق كۆرسىتىشكە نېسىپ قىلسا. ھەر بىر مۆمىن پەرۋانىدەك بولالىسا، ئۆزىمۇ «ئۆزلۈك» نى ئۇنتۇپ، ياق، ئۇنىڭدىن تامامىي ۋاز كېچىپ، نەق ئاشۇ پەرۋانىنىڭ ئۆزى بولالىسا...

ئۇنىڭ پىكرى مەستخۇشلۇقتىن خۇمارلاشقان كۆزلىرى يەنە چىراغقا تىكىلدى. ئاجايىپكى، ئەمدى ئۇ ئۆزىنى پەرۋانە ھالىتىدە كۆرۈۋاتاتتى!

چىراغ، نە چىراغكى، ئۇلۇغ ئوت پاراسلاپ يېنىپ تۇرۇۋاتاتتى. پەرۋانە ئۇنىڭغا ئۆزىنى توختاۋسىز ئۇراتتى. بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ ئاشقلىق ھەسرىتىنى تۆكەتتى. ئۇنىڭ ياشلىرى ئوت ئۈستىگە تېمىپ، «ۋىز ـ ۋىز» ئاۋاز چىقىراتتى. بەدەنلىرىدىكى تۈكلەر پىژىلداپ كۆيۈپ، قورساقلىرىغا، قاناتلىرىغا ئوت تۇتاشماقتا ئىدى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ساقال ـ بۇرۇتلار كۆيۈپ تۈگىدى. بەدەنلىرىدىكى تۈككە ئورالغان ھەممىلا ئەزا چاراسلاپ يېرىلىشقا باشلىدى. يۈرەكنىڭ بېغىشلىرى، مېڭىنىڭ تومۇرلىرى... ئاھ، كۆيۈك!...

ــ ئەي ساقي، كاسە ـ كاسلەب قۇي مەيىڭنى! ــ ئۇلۇغ يانغىنىڭ نامەلۇم بىر چوڭقۇرلۇقلىرىدىن شۇنداق ندا چىقىۋاتقانلىقىنى سەزگەندەك بولدى پەرۋانە.

ــ مەي تەلەپ قىلماقتىن مۇددىئايىڭ نېمىدۇر؟ ــ ئارقىدىنلا يەنە شۇنداق بىر سادا ئاڭلاندى.

— ۋسال تاپماق، «هەق» ۋەسلىگە يەتمەك.

— ئاشىقمەن. ئىشق كويىدا مەست بولغانمەن. ئىچىپ تۇرۇپ، ۋسال ئىزدەرمەن. كۆيۈپ تۇرۇپ سۆيەرمەن. سۆيۈپ تۇرۇپ ئۆلەرمەن! — يانغىنىڭ يەنە بىر قاينىمىدىن باشقا بىر نىڭ ھەسرەتلىك ساداسى ئاڭلاندى.

گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوت قېتىدا ۋىزىلداپ ئېرىگەن ئاۋازلار. ئۇنىڭ ئارىسىدا يەنە ھەسرەتلىك خىتابلار.

— ئەي، ساقىي!...

— ئېھ، ساقىي!...

— ھەق دەرگاھى — مەيخانەدۇر. مەينى مەيخانىدىن ئىچكۈلۈك.

— مەينى ساقىينىڭ قولى بىرلە ئىچكۈلۈك. ساقىي بار — مەي بار. ساقىيسىز مەي — مەي سانالماس. كەل، مېنى مەيخانىگە باشلا، ساقىي!

— جاندىن كەچمىگۈچە جانانغا يېتىپ بولماس. ۋۆزلۈكتىن قول ئۈزمىگۈنچە «ھەق» قە يېرىپ بولماس.

يەنە تەرەپ ـ تەرەپتىن خىتابلار.

— بەرھەق، بەرھەق!

— ئۆزلۈك؟

— ھەئە، ئۆزلۈك.

— ئۆزلۈك نېمە؟

— ئۇ مەنلىك، مەنپەئەت ۋە شەخسىيەتكە تەئەللۇق ھەممە.

— دۇرۇس. ھەممىدىن كەچمەك كېرەك!

— روھ ۋە جىسمىمدا بارچە تەييارلىقلار ھازىردۇر. مەن تەخىرسىز ئاشىق. مەشۇقۇم دىدارىغا قېنىپ، ۋسال تاپماقنى ئىستەرمەن.

— مەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئېرىپ، «فەنا» بولماقنى كۈتەرمەن!

ـــ ئەي، مەردۇ ـ مەردانە ساقىي، قۇي، مەيىڭنى! مەن «بەقا» غا بارۇرمەن!

ـــ مەي ئىچۇرمەن!

ـــ مەست بولۇرمەن!

...

كۆيۈشلەر قېتىدىكى ئوتلۇق ئىزھارلار داۋام قىلىۋاتاتتى. ئۇ كىرپىكلىرى كۆيۈپ توگىگەن يۇمۇق كۆزلىرى بىلەن ئۆزىگە سەپ سالدى. قاناتلىرى تولۇق كۆيۈپ توگىگەنىدى. ئەمدى تېرە بويلاپ ئىچكى ئەزالىرىغىمۇ ئوت تۇتاشقاندەك قىلاتتى.

قورۇلغان كۆزلەر ئاجىز پىلدىرلايتتى. قەلبىتە ئۇلۇغ ئوت يېلىنجايتتى. ۋىسال مەنزىلى شۇقەدەر ئۇزاقتا ـ ھە! ھايات بەدىلىگە ئونىڭغا يېتىشمۇ خالىغانغا نېسىپ ئەمەس ـ ھە!؟...

پەرۋانىنىڭ كۈچ بىلەن قانات قېقىشلىرىدىن چىققان ئاۋاز ئۇنى سەگىتتى. ئۇ ئۆزىگە قايتتى. ئۇ ئۆز جايىدا، ئەمما ئەس ـ يادى يەنىلا ئوتتا، ئوتنى ئايلىنىپ يۇرگەن پەرۋانىدە ئىدى. ئۇ ئاداققى تىرىشچانلىقى بىلەن ئوتقا ئۆزىنى ئۇرۇۋاتاتتى. ئۆزلۈكسىدىن، جىسمىدىن، مەنلىك ئىستەكلىرىدىن، ھاياتىدىن، بارلىقىدىن... ۋاز كەچمىگۈچە توختىمايدىغان بىر ئىشتىياق بىلەن ئوتقا، كۆيۈپ ئاخىرلىشىدىغان ئۆلۈمگە، ئۆلۈپ باشلىنىدىغان ۋىسالغا تەۋەككۈل قىلىۋاتاتتى.

ھەئە، تەۋەككۈل!

ئۇنىڭ جىسمى ئوت ئالغاندەك كۆيۈشتى. ۋۇجۇدى ئېرىۋاتقاندەك بىلىندى. ئويچان كۆزلىرى يەنە چىراغ نۇرىغا تىكىلدى. ئۇنىڭ ئەمدىكى نۇرلىرى باشقىچە ئىدى...

ئۇ نۇرنىڭ قات ـ قېتىغا شۇڭغۇپ، ئۇنىڭدىن مەجازىي مەنالارنى ئىزدەۋاتقىنىدا، كۈتولمىگەن بىر ئىش يۈز بەردى: پەرۋانە شىددەت بىلەن ئېتىلىپ كېلىپ، نۇرغا ئەمەس، چىراغقا ئۆزىنى ئۇردى. ياق، ئۇرۇۋالدى. «جاراڭ ـ جۇرۇڭ» قىلغان ئاۋاز

بىلەن تەڭ چىراغ يەرگە چۈشۈپ ئۆچتى. ئۆينى گۆرۈستان قاراڭغۇلىقى قاپلىدى. بىراق، ئۇ قىمىر قىلماي ئولتۇرۇۋەردى. قەلب ئۆيىدە ئاجايىپ بىر چىراغ، ئاجايىپ بىر نۇر پارلايتتى...

ئۇنىڭ زوق ـ ئىشتىياقلىرى قاياپ تاشتى. قانداقتۇر بىر ھادىسىگە تەييارلىنىۋاتقاندەك مۇرەككەپ ھېسلارغا چۆمۈلدى. ئىچ ـ ئىچىدىن ئۇمىدلەندى، جىددىيلەشتى، ھاياجانلاندى، ئۆزىنى نۇر بىلەن بېزەلگەن پاكلىق ئالىمىگە كىرىپ قالغاندەك ھېس قىلدى. جىسمى بىردىنلا يەڭگىللەپ قالغاندەك بىلىندى. ئىچكى دۇنياسىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىغىچە يورۇپ كەتكەندەك بولدى. روھىي قۇۋۋەتلىنىڭ بارلىق توساق ـ پەردىلىرى ئېچىلىپ كەتكەندەك سېزىلدى. مەنىۋى ئالىمىگە كىرىشىپ كەتكەن تۇيغۇلىرى ئىلاھىي ساداغا قۇلاق سالماقچى بولغاندەك ئەڭ يۇقىرى سەزگۈرلۈك ھالىتىگە كىردى. كۆڭلى كۆتۈرۈلۈپ، قانداقتۇر بىر مۆجىزىۋى شادلىقنى كۈتۈۋاتقاندەك ھېس قىلدى. ئەس ـ يادى، ئەقىل ـ ئىدراكى، مۇھەببەت ۋە ئىشتىياقى بىلەن ئاشۇ تامان تەلپۈندى...

ئۇ ئېچىكى دۇنيا سىرلىرىغا بەند بولۇپ ئولتۇرغان دەقىقىلەردە، ئۆينىڭ يېپىقلىق تۇرغان ئىشكى تۈيۈقسىزلا «غاچ!» قىلىپ ئېچىلىپ كەتتى. شۇئان، ئۇ ئۆزىگە كەلدى. بېشىنى كۆتۈرۈپ، چاقماق تېزلىكىدە ئەتراپىغا سەپ سالدى. ھېلىلا قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالغان ئۆي مانا ئەمدى كۈندۈزدەك يورۇپ كەتكەندى. ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىدا سېمىز ۋە چىرايلىق بىر ئاق قوچقار كۆكۈش نۇر ئىچىدىن ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇۋاتاتتى. ئۇنىڭدىن تارالغان مۆجىزىۋى نۇرلار ئۆي ئىچىنى ئىلاھىي كەيپگە ئوخشىتىپ قويغانىدى.

ئۇ دەسلەپ مەڭدەپ قالغاندەك بولدى. نېمە قىلارىنى بىلەلمەي قالدى. دەل شۇ چاغدا قوچقار ئۇنىڭغا قاراپ مەردى:

— مەرھەمەت!

شۇنداق ئاڭلاندى ئۇنىڭغا غايىب ئاۋاز. ئۇ ئەمدى ئېسىنى يىغىۋالدى. ھەممىنى چۈشەنگەندەك بولدى. شۇئان ئۆزىنى يەڭگىللەپ قالغاندەك ھېس قىلدى. تەرتىنىڭ سۇنۇپ كەتمىگەنلىكىنى ئويلاپ تېخىمۇ خاتىرجەم بولدى. مۇشۇ كۈننىڭ ھامان كېلىدىغانلىقىنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، ئۆزىمۇ سەزمەيلا ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى. مېھمانلىق كىيىمىنى قانداق تېزلىكتە كىيىۋالغانلىقىنىمۇ بىلەلمىدى...

ئاق قوچقار ئۇنىڭ ئالدىدا يول باشلاپ كېتىپ باراتتى. ئەتراپ قاراڭغۇ ئىدى. لېكىن، كۆكتىن چۈشكەن دۇگىلەك بىر دەستە نۇر ــ نانداك يۇمىلاق، يارىيارنىڭ چاقىدەك يوغان بىر نۇر دەستىسى ــ قوچقارنىڭ ئۈستىگىلا چۈشۈپ، ئۇنىڭ تۇياقلىرى ئاستىدىكى يولنى يورۇتۇپ تۇراتتى. قوچقارنىڭ مېڭىشلىرىغا ماس ھالدا نۇرمۇ يۆتكىلىپ باراتتى. يا كېيىن قالمايتتى، يا ئۇنىڭدىن ئىلگىرى كېتىپ قالمايتتى. قوچقار خۇددى ئۆزىنى كۆرەك قىلىۋاتقاندەك شۇ قەدەر سىيلىق، شۇ قەدەر مەغرۇر يۈرەتتى. جۈپ، ئەگىم مۈڭگۈزلۈك بېشىنى غالىبلاردەك ئېگىز كۆتۈرۈپ كېتىۋاتاتتى.

ئەتراپ ئۆلۈكتەك تىنچ ۋە گۆردەك قاراڭغۇ ئىدى. ئۇ ئاق قوشقارغا ئۇن ـ تىنسىز ئەگىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ بېسىۋاتقان يول ئەلمىساقتىن كۆرۈلۈپ باقمىغان دەرىجىدە قاراڭغۇ ئىدىكى، ھەتتا ئۆزىنىڭ پۇتىنىمۇ كۆرەلمەيتتى. ئۇ قوچقارنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىپ مېڭىۋاتقانلىقىنىلا سېزەتتى. دەسسەپ مېڭىۋاتامدۇ، سىيرىلىپ كېتىۋاتامدۇ ۋە ياكى ئۇچۇۋاتامدۇ... بىلمەيتتى. كۆڭلىدە ئادەت بويىچە «سۈرە فاتىھە» دىن باشلاپ خاسىيەتلىك ئايەتلەرنى يېنىش ـ يېنىشلاپ ئوقۇپ باراتتى. ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىنى ياشاۋاتقانلىقىنى كۆڭلى خىرە ـ شىرە تۇيغاندەك بولاتتى.

ئۇ مەھەللىنىڭ پەس تەرىپىدىكى قەدىمىي زاراتگاھلىققا

قاراپ كېتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ھامان بار ئىدىغۇ بۇ كۈن. كۆڭلى بىكارلا ئۆيمەپتىكەندە. ئۇنىڭ كۈتكىنى «غايىب — مۆجىزى دەپنە» ئىكەندە! ئۇنىڭ دىلى شۇنى تۇيۇپتىكەن، شۇنىڭغا شادلانغان ئىكەندە! شۈكرى!... يا ئاللا، يا قۇدرەت!...

ئۇ ئۆزىنى ھېچقاچان بۇگۈنكىدەك بەردەم سەزمىگەنىدى. جىسمى پەيدەك يەڭگىل يۈرەتتى. ئەزەلدىن نەپسى قىسىلمىغان، ئەلمىساقتىن يۆتەلمىگەن، بۇگۈنگىچە ئاغرىمىغان ئادەمدەك جۈشقۇن كېتىپ باراتتى...

قوچقار زاراتگاھلىقىنىڭ ئەڭ پەس ۋە چەت تەرىپىدىكى بىر قېرى توغراقنىڭ تۈۋىگە كېلىپ توختىدى. بۇ يەرگە ئەزەلدىن مېيىت قويۇلۇپ باقمىغان، بىرەر گۆرمۇ كولانمىغانىدى. ئۇ ئاۋۇال توغراقنى تولۇق بىر ئايلىنىپ چىقتى. ئارقىدىنلا قىبلە تەرەپكە بېشىنى بۇراپ، خۇددى بايا ئىشىك سىرتىدىن ئۆيگە قاراپ تۇرغاندەك تۇيۇقسىزلا پەيدا بولغان گۆر ئاغزىغا سۇرلۇك ھالدا قاراپ تۇردى. ئەمدى راستىنلا ئېغىزى ئېچىقلىق بىر گۆر ئۇلارنىڭ ئالدىدا سۇرلۇك قىياپەتتە سوزۇلۇپ ياتاتتى. كۆكۈش نۇر قوچقارنى ئاۋۋالقىدەكلا يوروتۇپ تۇراتتى. گۆر ئىچىمۇ كۈندۈزدەك يوروپ كەتكەنىدى. قوچقار شائىرغا بىر يۈزلىنىۋېتىپ، ئاندىن گۆر ئاغزىغا قاراپ مەرىدى:

— مەرھەمەت!

ئۇ سىرلىق ئۆلۈم ۋە سەۋەبسىز غايىب بولۇشلار ھەققىدە كۆپ ئاڭلىغان. ئەمدى بۇ قىسمەت ئۆزىگە نېسىپ بولغان بولسا... سېھىرلىك ئۆلۈم شەربىتى ئۆزىگە سۇنۇلغان بولسا... شۈكرى، ئەلھەمدۇلىللا!...

ئۇ گۆر ئىچىگە بېشىچىلاپ ئاستا سىيرىلىپ كىردى. يۈزىنى قىبلىگە قارىتىپ يېتىپ، يەنە «سۈرە فاتىھە» دىن باشلىدى.

تۇيۇقسىزلا گۆرنىڭ ئاغزى ئېتىلگەندەك بولدى. ئۇ ئۆز

بەدەنلىرىنىمۇ كۆرەلمىدى. ئۇلا ئەمەس، ھەممە ياق قاراڭغۇلۇق ئىچىدە قالدى.

«ئىنايىتىڭگە تەشەككۇر، بەرگەن نېسىۋەڭگە رەھمەت!»

قانچىلىك ۋاقىت ئۆتتىكىن، قانچىلىك زامان ئۆتتىكىن... بىر چاغدا ئۇ غايىب ئاۋازلارنى ئاڭلىغاندەك، غايىبانە ئاۋازدا سۆزلىگەندەك بولدى.

ــ ئالدىراپ شادلانما. ئۆلۈم نېسىۋىسى ساڭا تېخى بېرىلمىدى!

ــ ئۇنداقتا، مەن فانىيدىمۇ؟

ــ فانىيدا، ھەم باقىيدا.

ــ تۆۋبە!... بەندە ئاجايىپ سىناقلارغا دۇچار بولىدىكەنە. ئاللا!... ئۇلۇغ ئاللا!...

ــ ئېيتقانلىرىڭ توغرا. ئەمما، تۇنجى گۆرۈڭ يەنىلا مۇشۇ يەردە بولغۇسى.

ــ رەھمەت. بۇ... بۇ... يەنە كۆچكۈدەكمەن؟... بۇيرۇلغان قىسمەتكە قۇللۇق!

ــ كۆچۈشلىرىڭ قارا بورانلىق كۈنگە توغرا كەلگۈسىدۇر.

ــ پۈتۈلمىش قىسمەتكە قۇللۇق!

ــ مۇساپەڭ ئۇزاق، سىناقلار ئېغىر بولغۇسىدۇر.

ــ ئەلھۆكمىللالا!

ــ ھەق ۋە ئەل ئالدىدا يۈزۈڭ يورۇق بولغۇسىدۇر.

ــ مىڭلارچە تەشەككۈرلەر!

...

گۆر ئاغزى قانداق تېزلىكتە يېپىلغان بولسا، يەنە شۇنداق تېزلىكتە ئېچىلدى. ئاق قوچقار نۇرلار ئارىسىدىن يەنە ئۇنىڭغا قاراپ مەڑىدى:

ــ مەرھەمەت!

ئۇ قايتا تىرىلگەنلىكىنى ھېس قىلدى. باقىيدىن

قايتىۋاتقانلىقىنى سەزدى. قوچقارغا ئەگىشىپ، كەلگەن يولىچە ياندى. ئۆيگە كىلىپ ئىختىيارسىز ھالدا بايىقى ئورنىدا ۋە شۇ قىياپىتىدە ئولتۇردى. چىراغ يېقىش ئېسىگىمۇ كەلمىدى. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ سىرتقا قارىدى. ئىشىك يېپىقلىق. قوچقار غايىب بولغانىدى.

«تۆۋبە قىلدىم، تۆۋبە!...»

ئۇ ياقىسىنى تۇتقىنىچە، ئالدىدىكى شىرەگە بېشىنى ئاستاغىنە قويدى. ھاياجان دولقۇنلىرى ئۆرلىگەن قەلبى كۈچلۈك لەرزىگە كەلگەنىدى. ۋۇجۇدى تىترەيتتى، يۈرىكى تېپىچەكلەيتتى. روھىي زىلزىلىسى مەڭگۈ بېسىلىدىغانىدەك ئەمەس ئىدى. پىكىر تۇلپارى ھامان بىر خىلدا چېپىپ باراتتى. لېكىن، كۆزلەر، ھەئە، ھارغىن ۋە خۇمارلاشقان كۆزلەر ئىختىيارسىز ۋە ئاستا ـ ئاستا ئۇيقۇغا ئىلىنماقتا ئىدى...

ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ چۈش كۆردى.

ئاپئاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان مەۋلانە ئۇنى ئاۋۇالقى يولدا، ئاۋۇالقىدەكلا يېتىلەپ كېلىۋاتقۇدەك. ئۇلارنىڭ قارىشىسىدا ـــ بۇلۇتلۇق يىراق ئۇپۇقتا ئەمدىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياش ئۇلارغا قاراپ تەبەسسۇم قىلارمىش. ئالتۇن نۇرلىرىنى سېپەرمىش...

مەن كىم؟

قەبرىستانلىق جىمجىت ئىدى. سۇلايمان شەيخ تەپەككۇر دېڭىزىنىڭ چوڭقۇر قاتلىرىدا ئۇزۇپ يۈرەتتى. ئۇ شۇ قەدەر كەڭ ئىمكانىيەتلەرگە ئىگە بولغان ئىدىكى، روشەنلەشكەن قەلب كۆزى ئىككى ئالەم روھ، سىمالىرى ھودۇدىدىنمۇ ھالقىپ كېتەتتى. ئۆتمۈش، بۈگۈن، كەلگۈسى؛ ئارزۇ، رېئاللىق، خىيال، چۈش... مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇر ئېھتىياجى بويىچە يۇغۇرۇلۇپ، بىر - بىرىنى تولۇقلاپ باراتتى. كۆرەلمەس سىما، ئاڭلىيالماس سادا بولمايتتى. دەرۋىشلىكتىن شەيخلىققىچە بولغان چىن ۋە زىددىيەتلىك ئەقىدە مۇساپىسىدە ئۇ ھېچقاچان بۈگۈنكىدەك مەنىۋى چوڭقۇرلۇق ئالمىگە ئۇلىشىپ باقمىغانىدى...

ئۇ ھاياجانلىناتتى، ئۇزۇن يىللىق ئازابلىق سۈكۈت بەدىلىگە ئېرىشكەن روھىي ئىزدىنىش پەللىسىنى قاچۇرۇپ قويغۇسى كەلمەيتتى. ئۇنىڭدىن ئۆز - ئۆزىگە ماھىيەت ۋە ئەسلىيەت... كۈندەك ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. مۇشەقەتتە ئېچىلغان بۇ ئىلاھىي يوچۇقتىن ئۇ ئۆزى ئىزدىگەن، تىنىمسىز قوغلاپ يۈرگەن ھەممىلا نەرسىنى تولۇق كۆرۈۋېلىش كېرەك ئىدى.

راست، ئۇ كۆرۈۋاتاتتى. ئىچكىرىلەپ كىرگەنسېرى ئۆزىنى كۆرمەكتە ئىدى. باقىي، پانىي ئالەم ۋە ئادەم... قىسقىسى، ئۇ ئىزدىگەن ھەممىلا نەرسىدىن ئۆز ئەكسى ئايان بولۇۋاتاتتى. ئەڭ ئېنىق كۆرۈنىۋاتقىنى ھەزرىتى ھاجىمنىڭ (ھاجى خەراباتىنىڭ)

سېماسىدا ئەكس ئەتكەن ئۆزى ئىدى!

«كۆرۈنۈۋاتقىنى كىمنىڭ سېماسى؟ مەن كىم؟» ئۇ ھەيران ئىدى. ئىزدەپ يۈرگەن مەنزىلى كۈتمىگەن نەتىجىلەر بىلەن ئۇنى ھەيران قالدۇرۇۋاتاتتى. نەزىرىدىكى ھاجىم ھاجىمغا، چۈشىنىدىغان ئۆزىمۇ ئۆزىگە ئوخشىمايۋاتاتتى. ئۇ ھاجىمنى چۈشەنمىگەنمۇ ياكى ھاجىمنىڭ قۇدرەتلىك روھى ئۇنى ئۆزگەرتىپ بېرىۋاتامدۇ؟ بۇنىڭغىمۇ ئېنىق بىر نېمە دېيەلمەيتتى. پەقەت ھەيرانلىق بىلەن ئىزدەيتتى، ئەسلەيتتى، كۆرەتتى، سېزەتتى...

ــ ئۇشبۇ بۇزرۇگاھقا مۇبارەك قەدەملىرى يېتىپتۇ. ئەمدى بىر مەھەل تۇرۇپ، دۇئايى ـ زىيالىرىنى چېچىپ كەتكەيلا دەرۋىش ھەزرىتىم، ــ شۇنداق دېگەندى شەھدانە خوتەننىڭ گۈما ئاتلىق گۈل دىيارىدىن يانار چېغىدا ياشانغان شەيخ ئۇنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ تۇرۇپ.

ــ خوش، مەن يەنە كېلۈرمەن تەقسىر، ــ چىرايلىق رەت قىلغانىدى سۇلايمان دەرۋىش، يوقلار مازارىم كۆپ، بارار مەنزىلم خوپ يىراق، قوزغالمىسام بولماس.

ــ دېگەنلىرى يوللۇق، ھەزرىتىم، ــ يەنە يوپۇشقانىدى شەيخ، ــ ئەمما، سىلى بارماق بولغان مازارى ـ ماشايىخلار ئىچرە بۇ يەڭلىغ كاتتا مازار يوق! نى ـ نى غازى، شېھىتلەرنىڭ روھى مۇشۇ تۇپراقتا جەم بولغان تەقسىر. خوتەن دېگەن ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالار، ئۇلۇغلار يۇرتى.

ــ ئەلۋەتتە، ئەلۋەتتە، شەيخ ھەزرىتىم، ـ ئالدىراپ چۈشەندۈرگەنىدى سۇلايمان دەرۋىش، ــ شۇلارنى ئويلىسام، پېقىرنىڭ زادىلا كەتكۈسى يوق. لېكىن، دىيارى ئاقسۇنىڭ چوغتال ئاتلىق مۇبارەك تۇپرىقىدا ئىستىقامەت قىلىۋاتقان ھاجى خەراباتى ھەزرىتىمنى زىيارەت ئەيلەپ، پىر ـ ئۇستاز تۇتماقنى ئۇزۇندىن دىلىم تارتىپ تۇرىدۇ. ئەھىدۇ ـ مەنزىلىمنى

چۈشەنگەيلا ھەزرەت.

ــ ۋاي، ھەزرىتى ھاجى خەراباتى ئەۋلىيانى دەملا، تەقسىر؟ ــ ھەيرانلىق بىلەن سورىدى شەيخ، ــ ئېسىم قۇرۇسۇن، ئېسىم قۇرۇسۇن. بىلمەن، ئول زات غازىيانە ئاقسۇنلۇق گۈلتاجى، ئىقلىمدىكى تەڭداشسىز ئەۋلىيا، ئۆلىما. ئول كەبى زاتلار بۇ ئەلده ناھايىتى كەمدۇر. پېقىرنىڭ بىلىشچە، ئول زات تەلقىن ـ مۇلاھىزىلەردە كامالەتكە يەتكەن، نەزىم ـ ھېكمەتلەردە تەڭداشسىز. ئۇنىڭ پاساھەتلىك مىسرالىرىدىن بەھر ئالغان ئىنسان ئاللانىڭ ۋەھسىنى غايىبانە ئاڭلاۋاتقاندەك بولىدۇ. يەنە ئۇ زاتتا ئۆزگىرىش ۋە ئۆزگەرتىش؛ تىلسىز مەخلۇقاتلارغا تىل بېرىپ، ئەنجۇمەن قۇرۇپ ئولتۇرالايدىغان... سېھرىي ـ كارامەتلەرنىڭ بارلىقىنى قەيت قىلىشىدۇ.

ــ ھەق راست، تەقسىر، ــ دېگەندى سۇلايمان دەرۋىشمۇ ھاياجانلىنىپ، ــ پېقىر دەل شۇ ۋەجدىن زىيارەت ئەيلەپ كېتىۋاتىمەن. شۇل ھەزرەتنىڭ ئاجايىپ كارامەتلىرىنى ئۆزلەشتۇرگۇم بار. ئۇنى ئۇستاز تۇتۇپ، سوپى ـ دەرۋىشلىكنىڭ كامالەت مەنزىلىگە يەتكۇم بار، تەقسىر.

ــ خويمۇ خاسىيەتلىك ئىشنى نىشانلاپ مېڭىپتىلا، دەرۋىشىم، شۇنداق دېگەندى شەيخ قايىل بولۇپ، ــ ئول ئەۋلىيانىڭ ھۇنەر ـ خىسلەتلىرىنى ئىگىلىۋېلىش كاتتا ئىلىم تاپقانلىق. ئول زات يېتۈك سوپى. يوق بولالايدىغان، يوقىتالايدىغان، جىمى مەخلۇقات بىلەن مۇلاقەتتە بولالايدىغان، قۇشلار سۇرىتىدە ئۇچالايدىغان ئۇلۇغ زات. تەقدىر ئىرادە قىلسا، پېقىرمۇ ئول زاتنى زىيارەت ئەيلەپ كېلىشنى ئىستەپ يۇرگەنمەن. سىلىگە دەخىل قىلماي، ئۇز مۇددىئا، خاسىيەتلىك نىيەت بىرلە يولغا چىقىپتىلا، ئاقيول بولسۇن!...

سۇلايمان شەيخ سۇكۇت ئىچىدە ئىچكىرلەپ باراتتى.

تىنىمسىز چوڭقۇرلاش ئۇنى ئۆز ئەكسىگە، ماھىيىتىگە

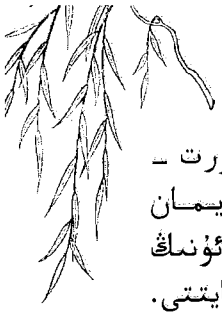
يېتەكلەپ بارماقتا ئىدى. مۇشۇ ماھىيەت گەۋدىسىدە ھەممە زاھىر بولاتتى، قايتىلىناتتى، قايچىلىناتتى...

ــ شۇنداق قىلىپ، ئۆزلىرىمۇ بۇ يەرنى تەرك ئېتەمدىلا دەرۋىشىم؟ ــ نارازى بولۇپ سورىغاندى چىھىلتەنلىرىم شەيخى ئىككى ئايچە ئېتىكاپتا ئولتۇرۇپ، يانماقچى بولۇۋاتقان سۇلايمان دەرۋىشتىن. مازارغا كېلىدىغانلارنىڭ سانى ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ بولسىمۇ، بۇ قەدەر ئۇزاق دۇئايى ـ سېغىنىشتا بولىدىغانلار مازار ئۇچۇن ئەبەدىيلىك مېھمان ئىدى. بۇنداقلار مازارنىڭ نامىنى تارىتاتتى، سۇر ـ ھەيۋىسىنى ئاشۇراتتى. شۇڭا، شەيخلەرنىڭ ئۇلارنى قويۇۋەتكۇسى كەلمەيتتى، ــ ماڭا قايلىسىلا، مانا بۇگۇن ساق 67 كۇن بولدى ئۆزلىرى ئولتۇرۇۋاتقىلى. ئەمدى يەنە بىرنەچچە ھەپتە ئارام ئالسىلا. خىزمەتلىرىدە بولاي، مۇڭ ـ مۇلاقەت قىلىشايلى.

ــ رەھمەت، شەيخ ھەزرەت، ــ بۇ يەردىمۇ شۇنداق ئۆزرە قويغاندى سۇلايمان دەرۋىش، ــ چىھىلتەنلىرىمنىڭ ئۇلۇغلۇقى دىلىمغا ئايانداۇر. لېكىن، مەنزىلىم كۆپ... مەنزىلىم بەكمۇ كۆپتۇر...

ــ سوپى دەرۋىشلەرنىڭ بارار گاھى تۇگىمەستۇر، تەقسىر. ئىقلىمدىكى جىمى مازارى ـ ماشايىخ ئۇنىڭ مەنزىلى. جاھان كېزىش ئاشىقلارنىڭ ۋىسال تېپىش يولى. ئەمما، ھەزرەت، ۋىسالنى قارار تاپقۇزۇشتا ئەزىزانە قەشقەر كەبى خىسلەتلىك يۇرت يوقتۇر. چىھىلتەنلىرىم پىرىيانە يەركەن ھەم يانە دىيارى كاشىغەرنىڭ زىننىتى ئېرۇر. بۇ يەرگە ساۋاب ـ ساخاۋەت، دىدار ـ مۇلاقەت، ۋىسال ـ پاراغەت... ھەممە مۇجەسسەم بولغاندۇر. شۇڭا دەيمەنكى، شەھىرى خوتەندىن كېلىپلا «بىرنى بىر دەيتمىز» دەپ گەپلىرىدە چىڭ تۇرۇۋالماي، بىرنەچچە كۇن بولسىمۇ تۇرۇپ بەرگەيلا. ماڭا قايلىسىلا دەرۋىشىم...

شەيخنىڭ گەپلىرى تۇگەر ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ سۇلايمان

دەرۋىشنى راستىنلا قويۇۋەتكۈسى كەلمەيۋاتاتتى، يۇرت ـ يۇرتلاردا كۆرسىتىلمۇاتقان قىزغىن شاپائەتتىن سۆلايمان دەرۋىش بەكلا تەسىرلەندى. ھەتتا، شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدىلا ئۇنىڭ چاناقلىرىغا لىققىدە ياش تولدى. لېكىن، ئۇ ماڭمىسا بولمايتتى. تولىمۇ يىراق جايدا ـ شەھىرى ئاقسۇدىكى چوغتال ئاتلىق مۇبارەك يۇرتتا ئۇلۇغ بىر زات ئۇنىڭ زىيارەت ئەيلىشىنى كۈتۈپ تۇراتتى. ئۇ مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى ئىدى، ھەئە، ئۇ كارامەتلىك ئەۋلىيا خەراباتى ھەزرىتىم ئىدى.

ئۇ ئاخىرى راست گەپنى دېدى. چىھىلتەنلىرىم شەيخىمۇ ھەيران قالدى.

ـــ ۋاي شۇنداما؟ ـــ سۆلايمان دەرۋىشنىڭ ئىككى قولىغا مەھكەم ئېسىلدى شەيخ، ـــ بۇرۇنراق دېگۈلۈكتى ئەمەسما مۇشۇ گەپنى تەقسىر. ئول زات ھەقىدە پېقىرمۇ ئىشتىپ، بىلىپ كېلىۋاتقان قايىلىسىلا. ئەمما، شۇل زاتنى زىيارەت ئەيلەش كەمىنە ئاجىزغا نېسىپ بولمىدى، ـــ ئۇ خىجىلا ئاقسايدىغان ئوڭ پۇتىنى تۈتۈپ قويۇپ داۋاملاشتۇردى، ـــ ھامان بىر بارماقنى ئىستەپ يۇرۇۋاتىمەن. خۇدا نىسىپ قىلار. ئەمما زە، ئۆزلىرىگە تولا خاسىيەتلىك مەنزىل راۋا بوپتۇ، دەرۋىشىم. ياش، بېجىرىم ئىكەنلا. ئۇلۇغ نىيەتنى مۇشۇنداق چاغدا قارار تاپقۇزغۇلۇق. بىلمەي قاپتىمەن، بارسىلا. ئول زاتقا كەمىنە ئاجىز دەرۋىشتىن سالام دېسىلە. ئول زات بەكمۇ كارامەتلىك دەرۋىشتۇر. پۈتۈن ئالەمنى كېزىپ چىقىپ، ئاقسۇ ئاتلىق ئەزىم يۇرتتا تۇرۇپ قالغاندۇر. ئۇ يەنە ئەۋلىيا، سېھرىي ـ بەند قىلىش خىسلىتىگە ئىگە ئۆلىما سوپىدۇر. ئۇنىڭ بىر كەلمىسى بىرلە چۆللەر بوستان بولۇپ، ئۆسۈملۈكلەر زۇۋانغا كىرمىشتۇر. ئۆلۈكلەر جان تېپىپ، تىرىكلەر ئىبرەت ئالمىشتۇر. ئىنسان ھايۋانلار ئادىمىزات سۈرىتىگە بەند بولمىشتۇر. كېسىلگە شىپا بېرىپ، مەجرۇھقا كۈچ ئاتا قىلمىشتۇر، ئول زات يەنە نەپسى

ۋەسۋەسىسىدىن تامامى قول ئۈزگەندۇر. شۇل سەۋەب، جاھان مەئشەتلىرىدىن ۋاز كېچىپ ئۆيلەنمىگەن، روزىغا تۇتمىغان، پۇل، مالۇ ـ دۇنيا يىغمىغاندۇر. ئول زات يېگانە ئەۋلىيادۇر، تەنها ئۆلمادۇر. يوللىرىغا توسقۇن بولماي، بارسىلا، ئاللاھقا ئامانەت!

سۇلايمان دەرۋىش بارغانلا يېرىدە ھاجى خەراباتى ھەققىدە ئاڭلايتتى. بۇ ھەقتە دېيىلگەن تەرىپ ـ سۈپەتلەر ئۇنىڭ ھەزرىتى ھاجىم توغرىسىدىكى چۈشەنچىسىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا بولغان ئىخلاس ـ ئەقىدىسىنى تېخىمۇ كۈچەيتتى. ئۇنىڭچە، ھاجى خەراباتى ئەۋلىيا، ئۆلمىا بولۇپلا قالماي، يەنە تەڭداشسىز سېھرىي ـ كارامەت ئىگىسى ئىدى. ئۆزى بىلەن ئوخشاش ئاشىقلىق يولىنى تۇتقان مەشھۇر دەرۋىش، ئاللا ۋەسلىنى ئىزدەپ ماڭغان يىتۈك سوپى ئىدى. ئۇ ئۇزۇندىن بۇيان شۇنداق ئاڭلاپ ۋە چۈشىنىپ كېلىۋاتاتتى. مۇشۇ ئوخشاشلىق ئۇنى ھاجى خەراباتىغا غايىبانە شاگىرت بولۇشقا ئۇندىگەنىدى. مۇشۇ ئوخشاشلىقلار ئۇنى ئالدىراتتى، ھاجى خەراباتىدىن تەلىم ئېلىش ئارقىلىق ئۇنىڭدەك سېھرىي كارامەتلىك سوپى بولۇشقا، ئاشىقلىق دەۋايىغا تېزرەك شىپا تېپىشقا ئالدىراتتى... مۇشۇنداق چاغدا ئۇ ئۆز ئەقىدە يولىنىڭ ناھايىتى توغرا تاللانغانلىقىنى ۋە بۇ يولنىڭ پاك پەرھىزلىرىنى ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە ئادا قىلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلاتتى.

ئۇ «پىر ـ ئۇستازلار توغرا قىلغان» دەپ ئۆز يولىنى مۇئەييەنلەشتۇرەتتى ۋە ئۆزى بىلىدىغان مەشھۇر سوپى ـ ئىشانلارنىڭ نامى ـ شەرىپىنى بىر ـ بىرلەپ زىكرى قىلىۋەتكەندىن كېيىن، «فانى مەئشەتلىرىدىن نە لەززەت، جاھان تەئەللۇقاتىدىن نېمە ۋافا؟» دەپ ئىلگىرىكى دەرۋىشلەرنىڭ ھېكمەت ـ ئىبارىلىرىنى تەكرارلايتتى. «ئىشقنىڭ ئۇلۇغى ـ ئىلاھى ئىشق. دەرۋىشلىك رىيازەتلىرى ـ ئاللا ۋەسلى يولىدىكى

ئاشقىلىق سىنىقىدۇر.»

ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا مۇشەققەتلىك، ئەمما يەنە ھەدايەتكە تولغان پارلاق بىر يول قۇچاق ئېچىپ تۇراتتى. ئۇ مۇشۇ يول بويلاپ كېتىپ باراتتى، ئۇنىڭ قارىشىدا مۇشۇ يولدىن، ئۆزى بېسىپ مېڭىۋاتقان دەرۋىشلىك يولىدىن باشقىسى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيتتى. نېمىشقا شۇنداق بولمىسۇن؟ جاھاندا سان ـ ساناقسىز پۇل ـ دۇنيا ئىگىلىرى، پادىشاھ ـ ئېسىلزادىلەر ئۆتتى. ئۇلارنىڭ كۆرگەن راھەت ـ پاراغەتلىرى، سۈرگەن خۇلق ـ مەئىشەتلىرى... ھەددى ـ ھېسابسىز ئىدى. لېكىن، قايسىبىرى ئۆزىنى قۇتقۇزۇپ قالالىدى؟ قايسىبىرى ئەبەدىيەت جامىدا مەي ئىچەلىدى؟ ياق، ھېچقايسىسى! جەننەت ھۇزۇرىنى سۈرگەنلەرمۇ، دەۋرى ـ دەۋران ھاكىم بولۇپ ئۆتكەنلەرمۇ جاھاندىن ئىز ـ تىزسىز يوتتى، يوقىدى. بۇ ئالەمدە پەقەت ئۇلار قالدۇرۇپ كەتكەن گۇناھى كىبىرلارنىڭ بەتبۇيى ئىزناسىلا قالدى. بىلسە، بۇ ئالەمدە ياشاشنىڭ ئۆزىمۇ گۇناھ. ياشىغان ئىكەنسەن گۇناھنىڭ تۇرلۈك شەكىلدىكى ئازدۇرۇشلىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن. مال ـ دۇنيا يىغىش گۇناھلار ئارىسىدىكى ئەڭ سېھىرلىك ۋە ئەڭ ئېزىتقۇ گۇناھ. ئىنسان دۇنيا ۋەسۋەسىسىگە ئاسان ئالدىنىپ قالىدۇ. بۇنىڭ ئۆزى مال ـ دۇنيا ۋاستىسى ئارقىلىق ئىپادىلەنگەن نەپسى غالىبلىقتۇر. ئىنسان ئۇنىڭ كۆرۈنمەس جىلۋىسىگە ئاسانلا ئەسىر بولۇپ، ئىبلىس سىياقىغا كىرىپ قالىدۇ. دۇنيا يىغىش يولىدا ھارام، ھالال دەپ ئايرىمايدۇ. بىرلىرىنى شىلىپ يەپ، يەنە بىرلىرىنى ۋەيران قىلىدۇ. قول ئىلكىدىكى دۇنيانىڭ كۈچى بىلەن مۆمىنلەرگە ھەيۋە كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ دىلىغا ئازار بېرىدۇ. تېخىمۇ يامىنى، غالىبلىق تالىشىپ، ئاللاغا شەك كەلتۈرىدۇ. بۇنىڭ ئۆزىلا ئىمانسىزلىق بىلەن باراۋەر. بۇنىڭ يىلتىزى روزىغار تىكلەش. بۇ ئىككىسىنىڭ نەتىجىسى ئوخشاش بولسىمۇ، مەنبەيى

يەنىلا روزىغار. روزىغار دېمەك ئۆي - جايلىق بولۇپ، خوتۇن ئال، بالا تاپ، پۇل - دۇنيا يىغ دېمەكلىك. مانا بۇ ئىنسانىنى گۇناھىنىڭ بارلىق يوللىرىغا باشلاپ كىرىشكە قادىر. روزىغار تۇتقان ئىكەنسەن، خوتۇن ئالسەن، بالىلىقمۇ بولسەن. ئۇلارنىڭ چوڭ بولۇش، تەربىيەلىنىش، قاتارغا قوشۇلۇپ مۇسۇلمان بولۇش... يولىدىكى بارلىق پەرھىز - سۈننەتلىرىنى ئاتىلىق سالاھىيەتتە ئادا قىلمىقىڭ شەرت. ئادا قىلمىساڭ، ئاللا يولىدا گۇناھكار بولسەن، ئەل - جامائەت ئالدىدا ۋاپاسىز ئاتىلىسەن. ئادا قىلساڭ، مۇشۇ يولدا بىلىپ - بىلمەي يەنە گۇناھقا پاتسەن. تۇرمۇش ئۇچۇن، ياخشى ياشاش ئۇچۇن... ھەر يان چاپسەن. «مەن» دېگەن بىر يەككە مەنپەئەتنىڭ قۇترىتىشى بىلەن ئىنساب، دىيانەت... دېگەنلەردىن كېچىپ، روزىغارا يىغسەن! بۇنىڭ ئۆزى گۇناھ. گۇناھلار قېتىدا ئۆسۈپ يېتىلگەن بالىلار ئۆز روزىغارى ئۇچۇن يەنە گۇناھ ئۆتكۈزىدۇ. ئۇنىڭ سادىر قىلىدىغىنى ھەتتا ئاتىسىنىڭ گۇناھىدىنمۇ ئېغىر بولىدۇ. بۇ گۇناھ ئۇستىگە گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىك. ئۆزى تۇرماق، ئۇرۇق - پۇشتىنمۇ گۇناھقا شېرىك قىلىپ، نەۋرە - چەۋرىلەرنىمۇ گۇناھقا پاتۇرغانلىق... بۇنىڭ ئۆزى ۋىجدانى جىنايەت. شۇڭا، ئىنسان تۇغۇلماسلىقى كېرەك. تۇغۇلغانىكەن، بىر ئۆمۈر «نەپسى جىھات» قىلىپ، نەپسى بىلەن ئېلىشىپ ئۆتۈش لازىم. بۇنىڭ ئۇچۇن، جاھانىڭ ھەممە خوۋلۇق - مەئىشەتلىرىدىن قول ئۇزۇشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىكى بىردىنبىر يول - دەرۋىشلىك!

ئۇ شۇنداق ئويلايتتى. تىل ۋە ھەرىكىتىدىمۇ شۇ مىزانغا ئەمەل قىلىپ كەلگەنىدى. ھەتتا، شۇنداق ئىشمۇ يۈز بەرگەن ئىدىكى، ئۇ ئەرلىك غۇرۇرى بىلەن دەرۋىشلىك ئەقىدىسى ئوتتۇرىسىدا شەھۋانىي ئىشق بىلەن ئىلاھىي ئىشق ئوتتۇرىسىدا ئېغىر سىناقتا دۇچ كەلگەنىدى. نىھايەت، بۇنى يەڭدى. يەنىلا ئۆز

ئەقىدىسىگە سادىق بولدى. ئەمما، بۇلارنى ئويلىسا، ژۇجۇدى ھازىرمۇ جىغىلدايتتى. قەلبى لەرزىگە كېلەتتى.

— ئۇنداق قىلمىسىلا، مېنى بىرگە ئېلىپ كەتسىلە ئۇز غوجام... — شۇنداق دەپ ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلغانىدى خوتەنلىك ھېلىقى گۇزەل قىز ئۇ مېڭىشتىن بۇرۇنقى بىر سەھەردە يىغلاپ تۇرۇپ.

— ئېسىلمىسىلا، قولۇمغا ئېسىلمىسىلا خان، — دەرھال سىلكىۋەتكەنىدى سۇلايمان دەرۋىش قىزنىڭ ئوت تەپچىپ تۇرغان نازۇك قولىنى، — مەن ئاشقىلىق يولىدا يۇرگەن ئادەم. نەپسى شەھۋەتتىن، مۇھەببەتى ھارامدىن قول ئۇزگەنمەن. بۇ يولدىن يانسام گۇناھ بولىدۇ. راست، مېنى تۇتمىسىلا...

— گۇناھى بولسا ماڭا بولسۇن، دەرۋىش غوجام، — جاھىللىق بىلەن قول سوزغانىدى پەرى سۇپەت شۇ قىز، — ئاللا دىلىمغا بۇ ئىشقنى ساپتۇ، ئەمدى ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا. يا تۇرۇپ قالسىلا، يا بولمىسا مېنىمۇ بىرگە ئېلىپ كەتسىلە.

— ئۇنداق قىلالمايمەن، يولۇمدىن يانالمايمەن، — خۇددى پاسكىنا بىر نەرسە يۇقۇپ قالىدىغاندەك قوللىرىنى تېزلىك بىلەن قاچۇردى سۇلايمان دەرۋىش، — ئاللا مېنىڭ دىلىمغىمۇ ئاللىبۇرۇن ئىشق ئوتىنى سېلىپ بولغان، بۇ ئوت ئاللاغا بولغان ئاشىقلىق، ئىلاھىي ئىشق!

— ئۇنداق ئۇۋال قىلمىسىلا غوجام.

— سىلىمۇ ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا خان.

بىر ھازا جىمجىتلىق ۋە ئىزتىراپتىن كېيىن، كۇتۇلمىگەن بىر سوئالنى تاشلىدى قىز.

— ئاللاغا ئىشىنەمدىلا غوجام؟

— ئەلۋەتتە، بۇنىمۇ سوراش كېتەمدۇ؟

— خوپ، ئۇنداقتا ھەممە ئىش ئاللانىڭ ئىرادىسى بىلەن بولىدۇ، شۇنداقمۇ؟

— خوش.

— ئەمسە نېمىشقا ئەر، ئايال دەپ ئايرىپ ياراتتى؟ بۇنداق ياريتىشتىن مەقسەت نېمە؟ — يىغلامسىراپ تۇرۇپ ۋە غايەت زور جۇرئەت بىلەن يېنىشلاپ سورىدى قىز. ئىشق ۋە جۇدالىق پەيتلىرى ئۇنى شۇنداق دېيىشكە مەجبۇرلاۋاتاتتى.

— ئۇنداق دېمىسىلە، ئىماندىن ئاجراپ كېتىلا.

— ئەمسە... نېمىدەپ... — مىشىلداپ يىغلىدى قىز تىترەك ئاۋازدا سۆزلەۋېتىپ.

— بۇ... بۇنى...

— بۇنداق غەرەزلىرى بار ئادەم ماڭا نەزەر تاشلىمايلا يۈرگۈلۈكتى ئەمەسمۇ، ئۇز غوجام، — يىغلاپ تۇرۇپ داۋاملاشتۇردى قىز، — قارىسام قارىدىلا، ئۇسسۇزلۇق ئەكېلىپ بەرسەم ئىچتىلە. ئاش ـ تاماق بەرسەم ئالدىلا. بىر كۈن ئۆتتى، ئىككى كۈن ئۆتتى. ئۇچ ھەپتىمۇ ئۆتۈپ كەتتى... قارا ـ قارىشا تۇيمايلا سىلىگە ئەسىر بولۇپ قالدىم. ئۆزلىرىگە كۆڭلۈم چۈشۈپ قالدى غوجام. ئەمدى ماڭا ئۇۋال قىلمىسىلا. مېنى ئەمىرلىرىگە ئېلىپ، خىزمەتلىرىگە سالسىلا، غوجام. تەرەتلىرىگە سۇ بېرەي، پۇتلىرىنى يۇيايى... بىر ئۆمۈر خىزمەتلىرىدە بولاي...

قىزنىڭ ئىلاجسىزلىقتىن نومۇس ۋە غۇرۇرنى قايرىپ قويۇپ شۇنداق دەۋاتقانلىقى سۆلايمان دەرۋىشكە ئايان ئىدى. ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغىمۇ ئىختىيارسىز ھالدا تىترەك ئولاشتى. بېسىپ بولماس بىر ئوت يۈرىكى ئارقىلىق تومۇر ـ تومۇرلىرىغا يامىشتى. ئۇ خوتەن قىزلىرىنىڭ ناھايىتى گۈزەل بولىدىغانلىقىنى بۇرۇنلا ئاڭلىغان، لېكىن بۇ قەدەر گۈزەل ۋە جۇرئەتلىك كېلىدىغانلىقىنى ئويلاپ باقمىغانىدى. ئۇنىڭ كېلىشكەن قامىتىگە، گۈزەل رۇخسارىغا قايسى ئىقلىمنىڭ قىزلىرى تەڭلىشەلىسۇن؟ بالدەك شېرىن سۆزلىرىگە قايسىبىر سۇخەنگوي سۆز قايتۇرالىسۇن. ئۇنىڭ كۆزلىرى كۆز ئەمەس،

ئوت؛ سۆزلىرى سۆز ئەمەس، لەزىز ئوق!

ــ مەن سىلىگە باشقىچە غەرەزدە قارىمىغان، خان... ــ هاياجىنىنى بېسىۋېلىپ تۇرۇپ، مىڭ تەسلىكتە شۇنداق دېيەلىدى دەرۋىش، ــ ئەجەپ كۆڭلى ئوبدان، دىلى يۇمشاق قىز ئىكەن... دەپ، ساۋابلىق يولىنى تۇتۇپتۇ دەپ...

ــ شۇنداق قىلىپ، مېنىڭ كۆڭلۇمنى ئوتۇۋالدىلا ئەينا.

ــ ئوندىق ئەمەس، بۇ...

ــ سىلىنىڭ ئورنىلىرىدا مەن ئەر بولۇپ قالغان بولسام... ــ قىز ئاياپ قالدىمۇ ياكى ئاخىرىنى دېيىشكە نومۇس قىلىپ قالدىمۇ، گېپىنى چالا دەپلا، بوقۇلداپ يىغلىۋەتتى. لېكىن، بۇ گەپ دەرۋىشنىڭ جان ـ جېنىدىن ئۆتۈپ كەتتى. ئۇ خودىدى چوش كۆرۈۋاتقاندەك ئۆز ئورنىدا ئوزاقتىن ـ ئوزاق مىدىرلىماي تۇردى. قەلبىدە ئاچچىق بىر داغ قالغاندەك بولدى.

نېمىلا بولسۇن بۇ ئىش توگىدى دەپ ئويلىغانىدى ئۇ. بىراق، ئاخىرقى دەقىقىلەر تېخىمۇ قىيىن بولدى. قىز ئېشەككە مىنىش ئالدىدا تۇرغان دەرۋىشنىڭ پېشىگە ئېسىلىپ، تۇيوقسىزلا يەرگە تىزلاندى:

ــ مېنى ئېلىپ كەتسىلە غوجام... سىلى بىلەن بىرگە كېتەي. خىزمەتلىرىنى قىلاي، دېدەكلىرى بولاي...

ــ راست، مەن ئوندىق قىلالمايمەن... قىلالمايمەن! ــ تىترەك ئاۋازدا رەت قىلدى دەرۋىش.

ــ ئوندىق بولسا... ئوندىق يېرى بولسا بوپتۇ، ئەمما بوىنىڭ ئوۋالى سىلىگە.. ماۋۇ يوللۇقومنى قوبوۇل قىلغايلا، يولدا ئەسقېتىپ قالار، خودىغا ئامانەت، ئاقيول بولسۇن!...

قىز شۇنداق دېدى ـ دە، يەنە قىيماي، دەرۋىشنىڭ پوتىغا «كاپ» قىلىپ ئېسىلىپ، ئوچرىغانلا يېرىگە يېنىشلاپ سۆيدى. پوربدى، كۆزلىرىنى سۆرتتى... ئۇ مۇشۇ تەقلىدته يوم ـ يوم يىغلاپ تۇرۇپ دەرۋىشنى ئوزىتىپ قويغانىدى.

مۇشۇ كۆرۈنۈشلەر پات ـ پات ئېسىمگە كېلىپ، قەلبىدە ھىجران ئازابىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر خىل شېرىن ئازابنى پەيدا قىلىپ تۇرسىمۇ، ئۇ ئۆزىنىڭ توغرا قىلغانلىقىغا ئىشىنەتتى. ئۇلغىيىپ بېرىۋاتقان ئىلاھىي ئىشقىنىڭ كۈچى بىلەن دىلىغا سايە تاشلاپ تۇرىدىغان ئەرزىمەس ئىشقنى، نەپسى غالىبلىقنى باسماقچى بولاتتى...

ئۇنىڭ قەلب كۆزى يەنىمۇ ئىچكىرى نۇقتىلارغا تىكىلىپ باراتتى. كۆرۈپ سىلىشتۇرغانسېرى باشقىچە بىر ھال زاھىر بولماقتا ئىدى. بۇ سۇلايمان شەيخنى ھەيران قالدۇراتتى. گاڭگىرىتىپ قويياتتى.

ـــ جاناۋلىرى يېتۈك ئەللامە، داڭلىق سوپى تۇرۇپ يەنە ئۆي ـ ئوچاقلىق بوپتىكەنلا ـ ھە، تەقسىر؟ دېمەكچى بولۇۋاتىدىلا دەرۋىش ئىنىم، ـــ دېگەنىدى ھاجى خەراباتى بىر كېچىدىكى روھىي مۇلاقەتتە سۇلايمان دەرۋىشنىڭ كۆڭلىدىكىنى تېپىپ، يېڭى كەلگەن يىللىرى مۇشۇ سوئال ئۇنى قىينىغانىدى.

ـــ يوقسۇ، يوقسۇ ھەزرەت، مەن ئۇنداق ئويلىمىدىم... ـــ سۇلايمان دەرۋىش ئۆزىگە قادىلىپ تۇرۇۋاتقان ۋە دانىشلارچە نۇر تاراپ تۇرغان كۆزدىن ھېيىقىپ، گېپىدىن دەرھال يانىدى، ـــ سەت بولدى، ئەۋلىيا ھەزرىتىم، مەن... مەن... شۇنداق ئويلىغان.

ـــ دۇرۇس، سىلى شۇنداق ئويلىغان. قەبرەمگە قاراۋاتقان كۈندىن باشلاپلا مۇشۇنداق ئويلاۋاتىدىلا.

ـــ خوش، ـــ ھەيران بولۇپ شۇنداق دېگەنىدى كېچىلىك مۇلاقەتتە سۇلايمان دەرۋىش.

ـــ ئەمما بىلىپ قالسىلا، تەقسىر، ـــ ئەۋلىياچە تەلەپپۇزدا داۋاملاشتۇرغانىدى ھاجى خەراباتى، ـــ مەن سوپى ـ دەرۋىش ئەمەس، كامىل مۇسۇلماندۇرمەن. دەرۋىش بولۇپ، يۇرت كېزىپ يۈرگەنلىرىدە، چوغتالى ئەزىمگە كېلىشتىن ئاۋۋال شۇنداق

ئويلىغاندىلە. قەبرەم يېنىدا ئېتىكاپتا ئولتۇرغانلىرىدىمۇ مۇشۇ ئوي ـ خىيال كاللىلىرىدىن نېرى بارمىدى. ئەمدى بىلگەندىلا، مەن ھېچقاچان سوپى ـ دەرۋىش بولۇپ باقمىغان. مانا ئەمدى سىلى شەيخلىق يولىنى تۇتماق بولۇۋاتىدىلا. دېمەك، بىز ئەبەدىي بىرگە بولىمىز. بۇنىڭدىن كېيىن مۇلاقىتىمىز كۆپ بولىدۇ. سىلىگە ھەممىسىنى سۆزلەپ بېرىمەن، نۇرغۇن نەرسىدىن خەۋەردار بولىلا، ـ ساقلىنى سىيلاپ قويۇپ ئىزاھات بەردى ئۇ، ـــ مەن كامىل مۇسۇلمان. مۇسۇلمان ئۇچۇن ئۆيلىنىش سۇنىنەت. ئۆيلەنگەن ئىكەن بالا = چاقا بولۇش ھۆكۈمى مۇقەررەردۇر. سېزىپ تۇرۇۋاتىمەن، شۇ تاپتا يەنە «روزىغار تۇتسا نەپسى ئۇستىدىن غالىب كەلگىلى بولۇرمۇ» دېگەننى خىيال قىلىۋاتىدىلا. راست دەيلا، روزىغار ـ نەپسىنىڭ يىلتىزى. ئەمما، بىلىشلىرى كېرەككى، ئېھتىياجىدىن زىيادىسى نەپسى غالىبلىق سانىلۇر. ئاللاتائالا: يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، دېگەن. بۇنىڭ ئۆزى ئېھتىياجىغا يارىشا بولسۇن دېگەنلىك. ئېھتىياجنىڭ قامدىلىشى نەپسى باالالىق ئەمەستۇر.

ـــ ئۇنداقتا، سوپى ـ دەرۋىشلەر مۇسۇلمان ئەمەسمۇ، دېگەننى خىيال قىلىۋاتىدىلا دەرۋىش ئىنىم، يوقسۇ، ئەمدى سىلى شەيخ بولدىلا، شۇڭا شەيخ ئىنىم دەي، ـــ دېدى خەراباتى ھامان سۇلايمان شەيخنىڭ ئويلىغان يېرىدىن چىقىپ، ـ ئۇلارمۇ ئەھلى مۇسۇلمان جۇملىسىدىندۇر. بارچىسىدىن، ئۇلارنىڭ نەپسىنى يېڭىش يولىدىكى ئاشىقانە جاھان كەزدىلىكى، روزىغار ۋە ئىشرەت ـ مەئىشەتلىرىدىن ۋاز كەچكىنى ـ نەپسى جىھادنىڭ يۇقىرى پەللىسىدۇر. ئەمما، تەقسىر، ئىلاھىي ئىشققا بەند بولۇپ، ئىنسانىي سۆيگۇدىن يۇز ئۆرۈش گۇناھتىن قېچىپ، يەنە گۇناھقا پاتقانلىق بولۇر. ئالەمدىكى جىمى مەخلۇقاتنى، شۇ جۇملىدىن ئىنسانىنىمۇ ئاللاتائالا ئۆزى ياراتقان. ئاللانىڭ ياراتمىش بولمىش ئىنسانىنى سۆيمەك ـ ئاللانى سۆيمەكتۇر.

خۇلاسە كالامكى، ئاللا ياراتقان بارلىق مۆجىزىگە قايىل بولماق لازىم. ئىنسان سۆيگۈسىمۇ ئاللانىڭ مۆجىزىسى. شۇڭا، ئىنسانىي سۆيگۈ بىرلە ئاللانىڭ ۋەسلىگە يەتمەك كېرەك. ئاللا دىلىمىزدا، ئاللانىڭ روھ ـ زىبالىرى ئۇ ياراتقان بارلىق مۆجىزاتلار گەۋدىسىدە.

ـــ سىلى يەنە پېقىرنى ئەۋلىيا دەپ قىياس قىلغان. پاك دەرۋىش بولماق ئۇچۇن، ئىنسانىي سۆيگۈنىمۇ رەت قىلغان. سېھرىي ـ كارامەت ئۆگەنمەكچى بولغان... ـــ سۇلايمان شەيخنى ھەيران قالدۇرۇپ، ئۇ قىلغان ۋە ئويلىغان ھەممە ئىشنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ ئۆتتى ھاجى خەراباتى، ـــ لېكىن، تەقسىر، ئەۋلىيالىق سۇپىەت ئىنسان بالىسىغا خاس ئەمەستۇر. شۇل سەۋەب، مۆجىزە ـ كارامەتچىلىك ئەۋلىيالارغىلا تەئەللۇق خىسلەتتۇر. پاك سۆيگۈنى رەت قىلىش ۋاپاسىزلىق جۇملىسىدىندۇر... قالدى مۇئەممالار خۇسۇسىدا يەنە دېيىشىمىز، قېنى، ماڭا ئەگىشىپ ماڭسىلا...

قەبرىستانلىق جىمجىت ئىدى. روھىي مۇلاقەتكە شاھىت بولماقچى بولغاندەك يۇلتۇزلار تىنىمسىز جىمىرلايتتى. سۇلايمان شەيخ مەنىۋى مۇساپىسىنىڭ ئېگىز ۋە تولىمۇ يىراق پەللىسىگە ئۇلۇشۇپ بارغان بولسىمۇ، شۇ مەنزىلدە يەنىلا ئۆزىنى كۆرۈۋاتاتتى. چۇشىنىدىغان ئۆزى بىلەن ھازىر كۆرىنىۋاتقان ئۆزىنى سېلىشتۇرۇش زۆرۇرىيىتى ئۇنى يەنە قەبرە بېشىغا كەلگەن تۇنجى يىللارغا، روھىي مۇلاقەتلىرىنىڭ تېيىز كېچىكلىرىگە قايتۇرۇپ بارغاندى. ئۇ ھەزرىتى ھاجى خەراباتىغا ئەگىشىپ كېتىۋاتاتتى، ماڭاتتى، ماڭاتتى...

ئۇ شۇ قەدەر ئۇزۇن مۇساپىنى بېسىپ بولغاندى. ھەزرىتى ھاجىمنىڭ بالىلىقىنى بويلاپ داۋاملاشقان بۇ ئىزلاش، مانا ئەمدى ئۇنىڭ ھاجى خەراباتىنىڭ يۇرتتا تۇرۇشقا رايى قالمىغان دەۋرىگە ئۇلاشقانىدى. شەيخنىڭ قەلب كۆزى ئۆكۈنۈش بىلەن شۇنى

كۆرۈپ يەتتىكى، بىر چاغلاردا ھەزرىتى ھاجىمنى ئەۋلىيا دەپ ئۇلۇغلىغان كىشىلەرنىڭ پەرزەنتلىرى ئەمدىلىكتە ئۇنى خورلايدىغان، كەمستىدىغان مەۋقەدە كۆزگە چېلىقىۋاتاتتى. بۇ مەۋقە كىشىلىرى ھەددى ـ ھېسابسىز كۆچىيىپ كەتكەنىدى. سايىت قازى، بەكرى دەرۋىش... كەبى مۆتىۋەر پەتىۋاچىلار ئاللىقاچان باقىيلىققا يول ئالغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار تەربىيەلەپ چىققان مۇرتلار سوپى ـ دەرۋىشلەر بىلەن قوشۇلۇپ غايەت زور كۈچ بولۇپ ئۆيۈشقانىدى. بولۇپمۇ، يۇرت ـ يۇرتلاردىن باش ئېلىپ چىقىۋاتقان قەلەندەر ـ دەرۋىشلەر ئالاھىدە رول ئېلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ چىقىرىۋاتقان پەتىۋالىرىنىڭ غەلىتىلىكىگە كىشىنىڭ ئەقلى يەتمەيتتى. ئۇلار ھەتتا قۇرئان، ھەدىستىن باشقا كىتابلارنى ساقلىغۇچىلارنى دارغا ئېسىشنى جاكارلىغانىدى. شۇنىڭدىن ئۆزگە نەرسىلەرنى يېزىشقا، كۆچۈرۈپ تارقىتىشقا بولمايتتى. خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى چالما ـ كېسەك قىلىش، بارماقلىرىنى كېسىش، تىلىنى داغلاش، كۆزىنى ئويۇش... تەك قەبىھ جازالار كۈتۈپ تۇراتتى. يەنە بىر غەلىتە پەتىۋا شۇ ئىدىكى، باشقا يۇرتلاردىن كەلگەنلەرنى كەمسىتىشكە بولمايتتى. ئۇلارنىڭ ئىزاھاتىچە، بۇلارنىڭ ھەممىسى خوجا ئەۋلادلىرى، ئاللا يولىدىكى ئاشىقلار ئىدى. بۇلاردىن دىنىي ياردەم، دۇئا ـ بەرىكەت كېلەتتىكى، ھېچبىر زەررە كەلمەيتتى. شۇڭا، چوغتالى ئەزىمدىكى جامائەت ئۇلارغا قول باغلاپ سالام بېرىشى، تەربىيەت قىلغاندا «خوش!» دېيىشى؛ خۇش چىراي مۇئامىلە قىلىپ، سورىغان ھەرقانداق نەرسىسىنى ئايىماسلىقى، تەشەببۇسكارلىق بىلەن قىز مالىلىرىنى ھەدىيە قىلىش لازىم ئىدى. بولمىسا ئىككى ئالەملىك گۇناھ ھېسابلىناتتى...

شەيخنىڭ نەزەرگە ئالغىنى غەلىتە پەتىۋالارنىڭ نەچچە مىڭ-دىن بىر پارىسى ئىدى. مۇشۇ كەمگىنچە ئۆز مېھنىتى ئارقىلىق باشقىلارغا تەربىيەت قىلىپ كېلىۋاتقان ھەزرىتى ھاجىم (ئەمدى

ئۇ ساۋابلىق خالىس جىسمانىي ئەمگەك ئارقىلىق تەربىيەت ۋە ساۋاق بېرىش يولىنى تۇتقانىدى). بۇنداق بۇرۇختۇم مۇھىتقا چىدىسۇنمۇ؟ ئۇ ھەزرىتى ھاجىمنىڭ كۆز ئالدىدىكى قارارنى سۇلايمان شەيخ ئۆزى ئىزلاپ يەتكەن قارارنى چىقارغىنى ئورۇنلۇق بوپتىكەن دەپ ئويلاپ قالدى. ھەزرىتى ھاجىمنىڭ توغرا بولغانىكەن، سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ خاتامۇ؟ ئۇنداقتا، دەرۋىشلىك ئەقىدىسىدىن ۋاز كەچمەي تۇرۇپ شەيخ بولۇۋاتقان ئۆزىنىڭ تۇتقان يولىچۇ؟ ئۇ ئويلايتتى، مۇلاھىزە قىلاتتى. ئۇزۇن يىللىق روھىي مۇلاقەت ۋە مەنۋى ئىزدىنىشلىرى ھاجى خەراباتىنىڭ پاك دىنىي ئەقىدە بىلەن ياشىغانلىقىنى ئىسپاتلىغانىدى. پاكىت، تەپسىلات ھەم ساخاۋەت ئىزنالىرىمۇ... ئۇنىڭ ھەقىقەتەن تەۋرۈك ئۆلىما ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى.

«خوش، ئۇنداقتا سوپى ـ دەرۋىشلەر بىلەن ھەزرىتى ھاجىم ئوتتۇرىسىدىكى زىددىيەتنىڭ يىلتىزى نېمە؟» بىردىنلا يەنە چوڭقۇرلاپ كەتتى سۇلايمان شەيخ. تەپەككۇر ئېھتىياجى سەۋەبىدىن ئۇنىڭ قەلب كۆزى ھەريان تىكىلەتتى. تەسەۋۋۇر قۇشلىرىمۇ كۆچ بىلەن پەرۋاز قىلاتتى. «مەنپەئەتمۇ، ئەقىدىمۇ ياكى باشقا سەۋەبلەر بارمۇ؟»

ئۇ چوڭقۇر تەپەككۇر ئۇستىدە كېتىپ باراتتى. كۆز ئالدىغا ھەزرىتى ھاجىم، ئەقىدە، سوپى ـ دەرۋىش ۋە مەنپەئەت ـ نەپسى... دېگەنلەر كېلەتتى. بارا ـ بارا ئۇ بىر نۇقتىنى سەزگەندەك بولدى. بۇ نۇقتا دەل ئەقىدە، نەپسى ۋە ئۇنى توغرا بىر تەرەپ قىلىش يولى ئىدى. ئۇ بىلىدۇ، سوپى دەرۋىشلىك ئۇلۇغ ئەقىدە بىلەن باشلانغان ئاشقىلىق يولى. ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىم ئەقىدە مىزانى نەپسى جىھاد. ئۇلار شۇنىڭ ئۈچۈن جاھان كېزىدۇ، ئالەمدىكى بارلىق خوۋلۇق ـ پاراغەتلەردىن قول ئۈزىدۇ. ئەمما، بۇ ئەلدىكى كۆپلىگەن سوپى ـ دەرۋىشلەر مۇشۇ ئەقىدىسىگە ئەمەل قىلالمىدىمۇ؟ ھەزرىتى شاھ مەشرەپ

ئەۋلىيادەك ئاشىقلاردىن قانچىلىك چىقتى؟ ياق، ئۇ جىق كۆرمىدى. ۋىجدان بىلەن ئىيتقاندا، ئۇنىڭ كۆرۈۋاتقىنى ئەقىدىسىگە خىلاپلىق قىلمۇاتقان دەرۋىشلەر، «نەپسى جىھاد» نى تەشەببۇس قىلىپ تۇرۇپ، نەپسى شەيتانغا ئەگەشكەن سوپىلار بولدى. يىراقنى دېمەي، ھەزرىتى ھاجىمنىڭ يۇرتىدىكى سوپى ـ دەرۋىشلەرنى ئىيتقاندىمۇ شۇنداق. راست ئەمەسمۇ؟ چوغتالى ئەزىمدىكى مۆمىن مۇسۇلمانلار ئاشىق ـ قەلەندەرلەرنى ئۆز قوينىغا ئالدى. تۇز ـ تائام بىرىپ باقتى. ئاخىرىدا نېمە بولدى؟ دەل ئاشۇ قەلەندەرلەر يۇرت ئەھلىنىڭ گەجگىسىگە مىندى. «نەپسى جىھاد» ئەقىدىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، مال ـ دۇنيا يىغدى. قىز ـ چوكانلارغا قول ئۇزاتتى... مۇشۇنداقلار بىلەن خەراباتى ھاجىم كەبى ئەللامە زاتلار چىقمىشالمىسۇنمۇ؟

ئۇ چوڭقۇرلىغانسېرى قاينىاپ باراتتى. مۇشۇ پېتى ماڭسا، ھەتتا ئۆزىنىمۇ رەت قىلمۇتىدىغاندەك تۇراتتى. بۇ تولىمۇ خەتەرلىك ئەھۋال ئىدى.

«ئەمما، ئاشىق ـ دەرۋىشلىك نەپسى جىھادتىكى ئەڭ توغرا يول» دېدى ئۇ چوڭقۇر خىياللار قېتىدا كېتىۋېتىپ. ھاجى خەراباتى بىر يىللاردىكى روھى مۇلاقەتتە ئىيتقان سۆزىنى تەكرارلاپ مۇنداق دېدى: «سوپى ـ دەرۋىشلەرنىڭ ھەممىسى نەپسى بالا ئەمەس. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئاجايىپ دىيانەتلىك زاتلار ئۆتكەن. ئۆزۈمۇ شۇلارنىڭ جۇملىسىگە كىرمەكنى ئىستەيمەن... ھەزرىتى ھاجىمنىڭ كۆزدە تۇتقىنى ئەقىدە ئاساسىسى بولمىش ئازغۇن سوپىلاردۇر...»

ئۇ ھاجى خەراباتىنىڭ باشقىچە ئۇلۇغ بىر زات ئىكەنلىكىنى بارغانسېرى چوڭقۇر ھېس قىلماقتا ئىدى. ئۇ چوغتالى ئەزىمگە كېلىشتىن بۇرۇن ھەزرىتى ھاجىمنى ئەۋلىيا دەپ بىلەتتى. لېكىن، روھىي مۇلاقەتتە ئۆزى بۇنى رەت قىلدى. سوپى ـ ئىشانلار كاتتىسى دەپ ئاڭلىغانىدى. ئەپسۇسكى، سوپى ـ ئىشانلار بىلەن

سىغىشالمايدىغان بولۇپ چىقتى. سېھرىي ـ كارامەتلىك زات دەپ ئىخلاس قىلغان، لېكىن بۇنىمۇ تەن ئالغۇسى يوق. ئەۋلىيالار ئۆز مۆجىزە ـ كارامەتلىرىنى ئەلدىن پىنھان تۇتىدۇ، دېگەن گەپ راست ئوخشىمامدۇ؟ سۇلايمان دەرۋىش گاڭگىراپ قېلىۋاتاتتى. بىراق، گاڭگىراش ئىچىدە تۇرۇپمۇ ھاجى خەراباتىنىڭ خىسلەت مۆجىزىلىرى يوقلىقىغا ئىشەنمەيتتى. ئەۋلىيالىقىغا بولسا، بار ـ غانچە ئىشىنىپ قېلىۋاتاتتى. ئەۋلىيا بولمىسا شۇنچە كۆپ ئىلا ـ ھىي ھېكمەتلەرنى، مۆجىزىۋى نەزم ـ مىسرالارنى ئاپىرىدە قىلالامدۇ؟ سېھرىي ـ كارامەتلىرى بولمىسا، خەقلەر ئۇنىڭغا ئىشىنەمدۇ، ئۇنىڭ پەزىل ـ سۈپەتلىرى ئەۋلىيا ماقامىدا يۈرت ـ يۇرتلارغا تارىلامدۇ؟

ئۇنىڭ قەلب كۆزىگە تاشلانغان ھاجى خەراباتى راستىنلا قالتىس زات ئىدى. شۇ قەدەر كاتتا ئۆلىما تۇرۇپ، تىنىمسىز مېھنەت قىلاتتى؛ يازاتتى، تارىتاتتى، تەربىيەت ۋە تەھسىل قىلاتتى. بۇنى ئاز دەپ يىل بويى جىسمانىي ئەمگەك بىلەن مەشغۇل بولاتتى. مىڭ مۇشەققەتلەر بىلەن تېرىغان ئوتياش، قوغۇن ـ قاپاقلىرىنى ئەھلى ـ مەھەللىدىكى يېتىم ـ يېسىرلار، مۇساپىر ـ يولۇچىلارغا ھەقسىز تارقىتىپ بېرەتتى. «ھاجى خەراباتىنىڭ ئەۋلىيالىقى ئۇنىڭ ئاددىي ـ ساددىلىقىدا، كەمتەرلىكىدە» دېگەنىدى مەھەللە مويسىپىتلىرى سۇلايمان شەيخ بىلەن بولغان مۇڭ ـ مۇلاقەتلىرىدە. «ئۇنىڭدىن نېمىنىلا سورىسا، بىلىمەن، قولۇمدىن كېلىدۇ، دېمەيدۇ. لېكىن، ئۇ ئۆز كارامەتلىرىنى داۋراڭسىز ئىشقا ئاشۇرىدۇ. ئۇنىڭ پۈتكۈل خىسلەت ـ خاسىيىتى قورساقتا.»

بىر ھېسابتا مۇشۇ گەپلەر ئەقىلگە ئۇيغۇنەدەك قىلاتتى. دې ـ مىسمۇ سېھرىي ـ كارامەتلىرىنى كۆز ـ كۆز قىلغان ئادەمنى ئەۋلىيا دېگىلى بولامدۇ؟ پەزلى ـ پاراسەت، ئىلمىي ـ ھېكمەت، سەزگۈ ـ بېشارەت، سېھرىي ـ كارامەتلەر... ئەۋلىيالىقنىڭ ئور ـ

تاق سۇپىتى. تىرىك يۇزىنى كۆرۈش ئېسىپ بولماي، ھەزرىتى ھاجىمىنىڭ سېھرىي ـ كارامەتلىرىدىن بەھر ئالالمىدى. لېكىن، ئۇنىڭ ئالدىنقى سۇپەتلىرى روھىي مۇلاقەتلەر جەريانىدا ئايان بولدىغۇ. مۇشۇنىڭ ئۆزىلا ئەۋلىيالىق شەرتىگە توشماسمۇ؟

سۇلايمان شەيخنىڭ ھەيران قالغىنى، ھەزرىتى ھاجىمىنىڭ شۇنچە ئۇزۇن روھىي مۇلاقەتلەر جەريانىدا ئۆزىنىڭ سېھرىي ـ كارامەتلىرىنىڭ شولىسىنى بولسىمۇ ئاشكارا قىلمىغىنى ئىدى. بۇ خىل خىسلەتنى ھەتتا ۋاپات ئەتكەندىن كېيىنمۇ سىر تۇتۇش كېرەكمىدۇ؟

ئۇ ئابدۇللا خەراباتىنىڭ خىسلەت، پاراسىتىگە ئېچىدىن قايىل بولماقتا ئىدى. قايىل بولغانسېرى ئۆزىنى دەڭسەپ، ئۆزىگە قايتا باھا بېرىپ كېتىۋاتاتتى. بولۇپمۇ، ھەزرىتى ھاجىمىنىڭ سېھرىي ـ كارامەتلىرىنى ئۆگىنىشكىلا قىزىقىپ، ئۇنىڭ باشقا پەزلى ـ پاراسەت، ئەقىدە ـ ساداقەتلىرىگە سەل قارىغانلىقىنى ئويلىسا، نومۇس قىلاتتى. ئۆزىنى ئەرزىمەس ئادەمدەك، مەنپەئەت ئۈچۈنلا تىپىرلاپ يۈرگەن مەخلۇقتەك ھېس قىلاتتى. نام ـ مەنپەئەت، شان ـ شۆھرەت تاماسىدا ياشاۋاتقان كەلگۈندى دەرۋىشلەردەك سېزىتتى. شۇنداق چاغلاردا، نەزىرىدىكى ئۇلۇغ ئۆلىما بىلەن يەنە مۇلاقەتتە بولغۇسى، ئۇنىڭ بېسىپ ئۆتكەن يوللىرىنى، ئادىمىيلىك بابىدىكى ھەممە خىسلىتىنى دوربىغۇسى كېلەتتى...

ـــ ئۆزلىرى بۇ يۇرتقا ئۆزلەشكىلىمۇ ئۇزۇن يىللار بولدى شەيخ ھەزرەت، ـــ تەكرار ـ تەكرار شۇنداق دېدى مەھەللە مويسىپىتلىرى، ـــ جاھاندىن بۇنداق ئۆتۈپ بولماس. كۆچ ـ قۇۋۇەتلىرىنىڭ باريدا ئوبدانراق بىرەرنى تېپىپ، باشلىرىنى قوشۇپ قويساق تولا بەلەن بولاتى.

بۇ گەپلەر تالاي قېتىم تەكرارلاندى. مەھەللىدىكى تۇل ئاياللار، خېلى ياش قىز ـ جۇۋانلارمۇ سايە قىلىندى. لېكىن،

سۇلايمان شەيخ بۇنىڭغا زادىلا قىزىقمىدى، توغرىسى ئۇنىڭ ئەقىدە يولىدىن تايغىسى كەلمىدى.

يېقىندىن بۇيان بۇ خىل قىزىقتۇرۇش يەنە ئەدەپ كېتىۋاتاتقى. مويسىپىتلار، ئاق كۆڭۈل يۇرت مۆتىۋەرلىرى ھە دېسىلا ئۇ-نى توي قىلىۋېلىشقا قىستايىتتى. تېخىمۇ يامىنى شۇ ئىدىكى، خوتەندىن ئۇنى ئۇزىتىپ قالغان گۈزەل قىز شۇ چاغدىكى جە-لىپكارانە ھالىتى بىلەن چۈشىگە كىرىپ، ئۇنى بىئارام قىلماقتا ئىدى...

ــ توي قىلىش نىيەتلىرى بولسا قىلىۋالسىلا، تەقسىر، ــ دەيتتى ھاجى خەراباتىمۇ ئۇنىڭغا مەدەت بېرىپ، ــ مۇسۇلمان ئۇچۇن نىكاھ ۋە ئۆيلۇك ــ ئوچاقلىق بولۇش ۋاجىپ. شەرىئەتتە شەيخلەر روزىغار تۇتمىسۇن، دېگەن پەتىۋا يوق.

ــ ھەزرىتى ھاجىم شۇنداق دەۋاتقاندا، يۇرت مويسىپىتلىرىنىڭ گېپىگە كىرسەم قانداق بولار؟ ــ شۇنداق ئويلاپ قالدى ئۇ تۇرۇپلا، ــ مەرھۇم ئۇستازنىڭمۇ بىر قانچىلاپ پەرزەنتى بولغانىكەن. ئەۋلىيا بۇنى توغرا تاپقان يەردە... ئۇنداقتا، كىم بىلەن تويلاشسام بولار؟ جۇمەقىز دەيدۇ، ھاشىخان، توختىخان دەيدۇ... بۇلارنىڭ تازا تونۇپ كەتمەيمەن. شۇنداقتىمۇ ئۆي تۇتۇپ كۆرگەن ئايال بولغىنى ياخشىراقمىكىن. يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، ئۆي تۇتۇپ باققان ئايال دېگەن قولى ئىشلىق، ئىدىتلىق كېلىدۇ...

ئۇ شۇلارنى ئويلاۋاتقاندا، يۇرىكىنىڭ بىر يېرىلرى «پىز» قىلغانلىقىنى سەزدى. چۈشىدىن چىقمايۋاتقان خوتەندىكى ئاشۇ گۈزەل قىز يەنە ئېسىگە كېلىپ قالغانىدى. قىز يۇم ــ يۇم يىغلايتتى، يېلىنىاتتى، يالۋۇراتتى... «ئۇنداق قىلمىسىلا، ئۇۋال قىلمىسىلا، ئۇز غوجام» دەپ چاپانلىرىغا يوپۇشاتتى. زادى بولمىغاندا، «ئۇۋالى سىلىگە...» دېگەن گەپنىمۇ قىستۇرۇپ قويىاتتى.

ئۇ، چوغتالى ئەزىمگە قەدەم باسقان ھامان بۇ قىزنى ئۇنتۇي-

مەن، دەپ ئويلىغانىدى. لېكىن، ھەممە ئىش ئەكسىچە بولۇۋاتاتتى. مەھەللە مويسىپىتلىرىمۇ، ھەتتا ھاجى خەراباتىنىڭ غايىب ئاۋازىمۇ بۇ ئوتنىڭ ئۇلغىيىشىغا يول ئېچىپ بېرىۋاتاتتى. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا دەرۋىشلىك ئەقىدىسى ئۈچۈنلا قىزنىڭ سۆيگۈ ئىزھارىنى رەت قىلغان ئەمەسمىدى؟ يەنە مۇشۇ ئەقىدە ئۈچۈنلا ھەممىدىن ۋاز كەچكەن، جاھان كېزىپ يۈرۈپ، ئۇستازنىڭ ئايغى تەگگەن ئۇشبۇ مۇبارەك تۇپراققا يەرلىشىپ قالغان ئەمەسمىدى؟ ئۇستازغا ساداقەت يۈزسىدىن دەرۋىشلىك سەپىرىنى توختىتىپ شەيخ بولغان، بولغاندىمۇ دەرۋىشلىك ئەقىدىسىگە سادىق شەيخ بولغان ئەمەسمىدى؟ مانا ئەمدى بۇنىڭدىنمۇ ۋاز كەچسۇنمۇ؟ ئۆزىنى، ئەسلىنى ئۇنتۇغان ئازغۇن بولسۇنمۇ؟

— ياق! — بىردىنلا ئاۋازىنى سىرتقا چىقىرىپ توۋلىۋەتتى ئۇ، — ئۇنداق قىلالمايمەن. نەپسى جىھادنى ۋۇجۇدۇم ئارقىلىق قارار تاپقۇزىمەن. ئەقىدەمگە ئاسىيلىق قىلمايمەن!

ئۇنىڭ يېڭىراق ئاۋازىدىن يۈلتۈزلار جىمىرلاپ تۇرغان جىمجىت كېچە لەرزىگە كەلدى. ئەھدى بولۇپ چىقىقان كۈچلۈك ساداغا ئېگىز ياردىن ئەكس سادا بولۇپ قايتتى.

— مەن كىم؟ — يەنە شۇنداق توۋلىدى ئۇلاپلا.

— مەن كىم؟ — ياردىن شۇنداق دەپ ئەكس سادا قايتتى. ئۇ نېمە مەقسەتتىدۇر يەنە سوراپ قالدى:

— ئۇنداقتا، سەن كىم؟!

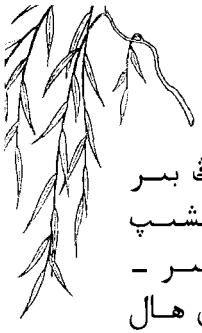
— سەن كىم؟!

ياردىن قايتقان بۇ سادا ئۇنىڭغا قويۇلغان سوئال بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ ناھايىتى ئۇزاق سۈكۈناتتىن كېيىن كەسكىن قىلىپ جاۋاب بەردى:

— مەن شەيخ. دەرۋىشلىك ئەقىدىسىنى شەيخلىق يولىدا قارار تاپقۇزىدىغان كامىل مۇسۇلمان!

خەير، ۋەتەن

مۇھەممەت دامۇللامغا جىسمانىي مېھنەت ئارقىلىق ۋاستىلىك تەربىيەت قىلىشتىن باشقا يول قالمىغانىدى. ئۇ مەدرىس، مەسچىتلەرگە كىرمەيتتى(ئىلگىرى كىرگۈزۈلمىگەن بولسا، مانا ئەمدى ئازغۇنلار ئۇۋۇسىغا ئايلىنىپ قالغان بۇ جايغا كىرىشكە ئەرزىمەيدۇ، دەپ قارايتتى)، كوچا ـ كويلاردا تەرغىبات قىلىشقا يول قويۇلمايتتى. يول قويۇلغان ھالەتتىمۇ، ھەممىلا يەرنى ئېتىقاد ئاسىيلىقى قاپلاپ كەتكەن، ساختا مۆجىزە ـ كارامەتلەردىن باشقىسىغا ھېچكىم ئىشەنمەس بولۇپ كەتكەن مۇشۇ زاماندا، سەممىي تەربىيەتكە قۇلاق سالمىغان ئادەملەرنىڭ كۆپ قالمىغانلىقىغا ئۇنىڭمۇ كۆزى يېتىپ قالغانىدى. قەلبىدىن قاينىپ چىققۇاتقان نەزم ـ مىسرالىرىنى ئىلگىرىكىدەك كۆچۈرۈپ تارقىتىشقا بولمايتتى. قۇرئانى كەرىم تىلاۋەتلىرى ۋە مەنپەئەت ئېھتىياجى بويىچە چىقىرىلغان تۇرلۇك پەتىۋالاردىن ئۆز ئىگىسىگە دىققەت قىلىشنى گۇناھ ھېسابلايدىغان كىشىلەر شۇ كۇنلەردە دۇر كەبى نەزم ـ ھېكمەتلەرنى ئۆيىگە ئاپىرىپ بەرسىمۇ، قورقىنىدىن يىرتىپ تاشلايتتى ياكى ساداقەت يۈزسىدىن ئوتتا كۆيدۈرەتتى. ئۇنى ھەممىدىن بەكرەك ئازابلايدىغىنى شۇ ئىدىكى، ئۇنىڭ بىلەن باردى ـ كەلدى قىلىشىپ، سىر ـ ئەسرار بولىشىدىغان خېلى تۇزۇك كىشىلەرمۇ مانا ئەمدى بىردىنلا غايىب بولۇپ كەتكەنىدى. دامۇللام بىلىپ تۇراتتىكى، ئۇلارمۇ ئۆزىگە گۇمانلىق كۆزلەر تىكىلسە، بالا ـ چاقىلىرىغا زەررە يېتىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەتتى. قارىماققا دۇنيا ئۇنى ئۇنتۇغان، ھەممە ئۇنى تاشلىغاندەك ئىدى.

ياق! ئۇنداقمۇ ئەمەستەك. پۈتۈكچى تالىپ يېشىنىڭ بىر يەرگە بېرىپ قالغىنىغا قارىماي، يەنىلا ئۇستازىغا ئەگىشىپ يۈرۈپتۇ. دۇنيانىڭ ئىلگىرى مەۋھۇم كۆرۈنگەن سىر - مۇئەممالىرى مانا ئەمدى ئۇنىڭغا چۈشىنىشلىك تىل بىلەن ھال ئېيتىپ تۇرۇپتۇ. بارلىق مۆجىزاتلار - ئۆسۈملۈك، گۈل - گىياھ، دەل - دەرەخ، سۇ، تۈپراق... ھەممىسى ئۇنىڭ بىلەن شېرىن ئىچكى مۇلاقەتتە بولۇۋاتىپتۇ. ئىلگىرىكى تەكتىگە يېتىپ ئۇلگۈرمىگەن تالاي - تالاي قاراڭغۇ بوشلۇقلار ئەمدى ئۇنىڭغا سېھىرلىك پەردىسىنى ئېچىپ ئۇلگۈرۈپتۇ...

لېكىن، ئۇنىڭ ئازابلىرى ھەر قانداق چاغدىكىدىن كۆپ ئىدى. دۇنيا سىرلىرىنىڭ بىر - بىرلەپ ئايدىڭ بولۇشىمۇ ئۇنى خۇشال قىلالمايتتى. ئۇ ئىلگىرى مۇشۇ سىر - مۇئەممالار ئوتتىدا ئازاب چەككەن ئەمەسمىدى؟ مۇشۇ سىرلار كويىدا باش كۆتۈرمەي تەلپىنىپ - مۇلاھىزىلەر يۈرگۈزگەن ئەمەسمىدى؟ شۇ تاپتا ئۇنىڭغا يوپۇشقان ئەڭ كۈچلۈك ئازاب كۆز ئالدىدىكى قېرىنداشلىرىنىڭ ئازغۇنلۇق يولىغا ماڭغانلىقى ئىدى. بۇ خىل ئازغۇنلۇق ھەر قانداق دەۋرىدىكىدىن ئېشىپ يۇقىرى چېكىگە يەتكەنىدى. بۇنى توسمىسا بولمايتتى. گۇناھ - گۇمراھلىق پاتقىقىغا چوڭقۇر پېتىپ كېتىۋاتقان ساددا، مۆمىن قېرىنداشلىرىنى ئازغۇنلۇق پاتقىقىدىن تارتىپ چىقمىسا بولمايتتى. كۆزىگە كۆرۈنۈپ تۇرغان مۇشۇ مۇئەممالارنى ھەل قىلماي تۇرۇپ، دۇنيانىڭ سىر - سېھىرلىرىنى يورۇتقانلىقىنىڭ ئەھمىيىتى بولمايتتى. ئالەم سىر - مۆجىزىسىنىڭ يادروسى نېمە؟ ئۇ كەسكىن جاۋاب بېرەتتىكى: ئادەم! ئۇنداقتا، ئاللانىڭ ئىرادىسىغا خىلاپ ئەقىدىدە بولۇۋاتقان ئادەملەرنى، كۆز ئالدىدا ئاڭسىزلارچە گۇناھ سادىر قىلىۋاتقان قېرىنداشلىرىنى قانداق قوتقۇزماق كېرەك. زادى قانداق؟!

ئايدىڭ كېچە.

كەيپىياتى ياخشى بولمىغانلىق ۋەجىدىن، خۇپتەن نامىزىدىن كېيىنلا يېتىۋالغان مۇھەممەت دامواللام تېخىغىچە ئۇخلايدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ئۇ هامان قېرىنداشلىرى ئوتتىدا كۆيەتتى، تولغىناتتى. لېكىن، بۇ ئوتنى ئۆچۈرۈشنىڭ ئامالى هېچ تېپىلمىدىغاندەك قىلمايتتى...

«ۋا دەرىخ!... ۋادەرىخا!!»

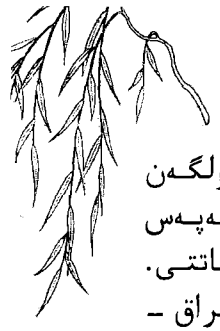
شۇنداق دېدى ئۇ يەنە ئوڭ تەرەپكە ئۆرۈلۈپ، شۇئان ئۇنى كۈچلۈك يۆتەل تۇتۇپ كەتتى، دېمى كېسىلدى. سول كۆكرىكى چىمىلداپ، قانداقتۇر بىر نەرسە سانجىلغاندەك ئاغرىدى. پۈتۈن بەدەنلىرى بىرەرسى ئۆرۈپ ـ چېقىۋەتكەندەك ئۆيۈشتى.

«قېنى ئىنساب؟! قېنى ئىمان، دىيانەت؟!»

يۆتەل تۇتقانسېرى، ئۇنىڭ پىغانمۇ تېشىپ باراتتى. ئۆيدە ئۆزىدىن باشقا ئادەم يوقلۇقىنى بىلىپ تۇرسىمۇ، يەنە بىرەرسىگە قارىتىپ ئېيتىۋاتقاندەك يۇقىرى ئاۋازدا سۆزلەيتتى...

يېقىندىن بېرى ئۇ كۆپەرەك غەزەپ قىلىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئاۋام دەردى، بۇنى ئاز دەپ ... ئۇ تىكەندەك يالغۇز قالغانىدى. قەدىناس هەمرىيى ۋاپات بولغان، بالىلار ئۆزلىرى رازى بولغۇدەك مۇراسلار بىلەن ئۆيلۈك ـ ئوچاقلىق قىلىۋېتىلگەندىن بۇيان، ئۇنى يالغۇزلۇق چېقىپ كېتىۋاتاتتى. سادىق شاگىرتى پۇتۇكچى ئۇنى تاشلىماي يۇرگەن بولسىمۇ، بالىلىق بولۇپ قالغان ئادەمنى كېچىسىمۇ مەن بىلەن سىردىشىپ يات بالام، دېگىلى بولمايتتى. ئاش ـ غىزا ئېتىپ يېيىش، رەھمەتلىك دادىسىنىڭ يۈزى كۆرگەن قەيەستە بۇقۇلدىشىپ تۇرغان كەپتەرلەرگە قاراش، باغ ـ ۋارانلارنى چاناپ، سۇ قويۇش...قا ئوخشاش ئىشلار ئۇنى هالسىرىتىپ قويياتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە يەنە شۇ دەرد، شۇ ئوتا!...

ئۇ تولغىنىپ سولغا ئۆرۈلدى، يەنە شۇ هال: يۆتەل، ئاغرىق، سىرقىراش...

كىچىككىنە تۆكۈلۈكتىن چۈشكەن ئاي نۇرى ئۇ ئۆرۈلگەن تەرەپتىكى تۇغرا تامنى يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۆگزىنىڭ قەپەس قويۇلغان ئۇدۇلىدىن پات ـ پات كىتىرلىغان ئاۋاز ئاڭلىناتتى. دېلىغۇللۇقتا ئۇيقۇسى قاچقان دامۇللامنىڭ قۇلىقىغا يەنە يىراق ـ يىراقلاردىن قىچقارغان توخۇلارنىڭ ئاۋازىمۇ كىرەتتى.

ۋاقىت تۈن نىسپىدىن ئاشقانىدى. مۇھەممەت دامۇللام ئاخشامدىن بۇيان ئويلىنىپمۇ تېخىچە بىر قارارغا كېلەلمەيۋاتاتتى. ئۇنى ئىككى يول تارتىپ تۇراتتى. بىرى، كۆز ئالدىدىكى ئوتلۇق دەرد ـ مېھىرلىك ئازاب؛ يەنە بىرى، مەككە ـ مۇكەررەمدە بولغۇسى خاسىيەتلىك تاۋاب، ئۆمۈرلۈك ئۇلۇغ ساۋاب ئىدى. بىرىنى دىل سۆرەيتتى، بىرىنى ۋىجدانى تارتاتتى. قانداق قىلسا بولار؟ زادى قانداق قىلماق لازىم؟! ئۇ قاتتىق يۆتىلىپ كەتتى. شۇنىڭغا ئۇلاپلا كانىينىڭ ئىچى تەرىپىدىكى بىر يېرىدىن غىژىلدىغان ئاۋاز چىققاندەك بىلىندى. «مۇشۇ ئەپتىمگە يول ماڭالارمەنمۇ، ئىككى ئايلاپ ماڭىدىغان يولغا پايلىيالارمەنمۇ؟» دېدى ئۇ يۆتەلگەچ، چىڭقىلىپ ئاغرىۋاتقان سول مەيدىسىگە مۇشتلاۋېتىپ.

شۇ چاغدا يىراقتىن توخۇنىڭ قىچقارغان ئاۋازى يەنە ئاڭلاندى. شۇنىڭغا قوشۇلۇپلا قوڭغۇراقنىڭ جىرىڭلىغان، ساپايىنىڭ شاراقلىغان ئاۋازى كەلدى. ئاۋازىدىن بىلىپ تۇراتتىكى، ساپايە بىر ئەمەس ئىدى، 10 ~ 15 لىگەن ساپايىنىڭ ئۆملۈكتە ۋە بىر خىل رىتىم بىلەن شاراقشىشى خېلى نېرىدىكى ئۆتەڭ يولىدىن يىراق ـ يىراقلارغا تارىلاتتى. مۇشۇنداق ئاۋازلار ئاڭلانغىلى ئۇزۇن زامان بولغانىدى. مەھەللە جامائىتىگە سۇر ـ ھەيۋە كۆرسىتىپ كېلىۋاتقان بۇ دەرۋىشلەر ساداسى كېچەيۇ ـ كۈندۈز ئۇزۇلمەيتتى. ئۇ ئۇزاق ـ ئۇزاقلاردىن شاراقشىپ كېلىپ، مۆمىنلەر يۇرتى دىيارى ئاقسۇدا تېخمۇ جانلىنىپ كېتەتتى. چوغتالى ئەزىمدىكى سوپى ـ دەرۋىشلەرگە، ئاۋام

نەزەرىدىكى ئۆلىملارنىڭ كۆچىگە كۈچ قوشۇۋاتقىنىمۇ، ئەقىلگە سىغماس پەتىۋالارنى كۆتۈرۈپ كېلىۋاتقىنىمۇ دەل مۇشۇ ئايىغى ئۇزۇلمەس ساپايىلەر ھەم ئۇنىڭ ئىگىلىرى بولمىش ئاشىق - قەلەندەرلەر ئىدى.

ئاۋازلار بارغانسېرى يېقىنلاپ ۋە ئەدەپ كېلەتتى. يۈرتنى قەلەندەر ۋاباسى، قورقۇنچلۇق ئۆتكۈن قازاسى ياكى ئازغۇن مۇرتلار بالاسى بېسىپ كېتىۋاتقاندەك بىلىنەتتى مۇھەممەت دا - موللامغا. ئۇنىڭ نەزەرىدە، ئەقىدىسىدىن تايغان بۇ مەلئۇنلار دەر - ۋىش سىياقىدىكى چايان، سوپى سىياقىدىكى يىلان ئىدى. «ھۇم! ھۇم!» دەپ ئۆملۈكتە توۋلاشلىرى، ئۇلارنىڭ چېقىشتىن بۇرۇنقى ھەيۋىسىدەك ئاڭلىناتتى. ئۇ بۇلارنى ئۆز ئىدراكىغا تايىنىپ چۈ - شىنىپ بولغاندى. يېقىنقى بىر قاتار ئىشلار ئۇلارنىڭ مەقسەت، مۇددىئاسىنى تېخىمۇ روشەن ئاشكارا قىلىپ تۇراتتى.

— يۇقىرىقى مەھەللىدە بىر قەلەندەر كېيىن ئوغرىلاپ تۇتۇلۇپ قاپتىمىش، ئۇستاز، — دەپ كىردى پوتوكچى تالىپ ئۈچ كۈن بۇرۇن. ئۇ ئۇزۇندىن بېرى ئۇستازنىڭ خالىس ئىقتىسادىي ياردىمىگە ئېرىشىپ كەلگەن ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچۈن، ئۇستازنىڭ ئېغىر - يېنىك جىسمانىي ئەمگىكىگە ياردەملىشىپ كېلىۋاتقانىدى.

— قايسى كۈنى دەرۋىشلەردىن بىرى رەھمەتلىك سايىت قازىنىڭ بويىغا يەتمىگەن نەۋرىسىنىڭ نوموسىغا تېگىپ قېچىپ كېتىپتۇ، ئۇستاز، — شۇنداق خەۋەرنىمۇ ئېلىپ كەلدى باغ - ۋاران ئىشلىرىغا قارىشىپ بېرىۋاتقان تالىپ.

ئاڭلىنىۋاتقان بۇنداق خەۋەرلەر ھەددى - ھېسابسىز كۆپ ئىدى. ئەپسۇسلىنارلىقى، ھەممىسى يەنە غەلىتە پەتىۋالار بىلەن يوققا چىقىرىلاتتى. بۇلارغا چىداپ بولامدۇ؟ مۇشۇنداق ئەھلى ئىمانسىزلار بىلەن ياشىغىلى بولامدۇ؟

«مەككە مۇكەررەمگە بېرىپ، ھەج - تاۋاب زىيارىتى قىلىپ

كەلسەم كېلەي، مۇشۇ مەلئۇنلارنى كۆزۈم كۆرمەسۇن!» يەنە شۇنداق دېدى ئۇ بارماسلىق ھەققىدىكى قارارنى قايتا رەت قىلىپ. ئۇ ئاخشامدىن بېرى مۇشۇنداق دېلىغۇل بولۇپ كېلىۋاتاتتى. ھېلى «بارسام باراي» دېسە، سەلدىن كېيىن «گۇناھقا پېتىپ كېتىۋاتقان يۇرت ئەھلىنى تاشلاپ كېتەمدىم، بارماي» دەيتتى. قارارىدىن قانچە قېتىم ياندى، يەنە قانچە قېتىم قارار قىلدى، بۇنى ئۆزىمۇ بىلمەيتتى. بىلىدىغىنى ھېچقاچان قارارىدىن يانمايدىغان مەجەزىنىڭ بۇگۈن بىردىنلا ئەسلىگە ئوخشىماي قالغىنى ئىدى.

— باراي... چايان سۇرەتلىك شۇ مۇناپىق مەلئۇنلاردىن قۇتۇلاي!— دېدى ئۇ خىيالىدىكى سوپى ـ دەرۋىشلەر تۇرغان تەرەپكە قولىنى سىلكىپ تۇرۇپ، — «روزىغارىمنىڭ ھەممىنى سېتىپ، سەپەرگە تۇشلۇقلا ئېلىپ قالاي. راست، شۇنداق قىلاي.. قالغىنىنى، ھەممە تەئەللۇقاتىمنى يېتىم ـ يېسىرلارغا ئۇلەشتۇرۇپ بېرەي...

مۇشۇ قارارغا كەلگەندە ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا يەنە يۇرتتىكى ساددا، ياۋاش ـ يۇمشاق دېھقانلار، بالا ـ چاقا ۋە نەۋرە ـ چەۋرىلىرى... كېلىۋالدى. بىر قارىسا، ئۇلارنىڭ ھەممىسى نامرات، بىچارىدەك كۆرۈنەتتى. بۇلارنىڭ ھېچقايسىسىدىن ئايرىلغۇسى كەلمەيتتى. قولىدىن كېلىشىچە ئۇلارنىڭ بېشىنى سىلىغۇسى، ئۆزىنى ھاللىق قىلىپ كۆرسىتىۋاتقان دەپىن ـ دۇنياسىنى شۇلارغا تارقىتىپ بەرگۇسى كېلەتتى. لېكىن، ئۇنىڭ كۆڭلىنىڭ توق يېرى، ئۇ ئۆزى ـ ئوچاقلىق قىلغان ھەممە پەرزەنتىنى يېتەرلىك مىراسلار بىلەن رازى قىلىۋەتكەنىدى. ئەمدى قالغان دۇنياسىنى ئىككىگە بۆلۈپ، يېرىمنى ئۆزى ئېلىپ قالسا بولارمىكىن ياكى ئوچكە بۆلۈپ، ئۇنىڭ بىر ئولۇشىنى ئېلىپ قالسا قانداق بولاركىن؟

ئۇ مەككىگە بېرىش سەپىرىدىكى خەج ـ خىراجەتلەرنى،

يولدىكى مۇشكۇلاتلارنى تەخمىن قىلىپ يېتىپ، بىردىنلا دەرۋىشلەرنىڭ «ھۇم!» لىگەن ئاۋازىغىمۇ ياكى ساپايىنىڭ شاراقشىغىنىغىمۇ ئوخشىمايدىغان بىر ئاۋازنى ئاڭلاپ قالدى. بۇ ھەمىشە تاڭغا يېقىن ئاڭلىنىدىغان، ئۇنىڭ قان ـ قېنىغا سىڭىپ كىرىپ، يۈرىكىنىڭ بېغىش ـ بېغىشلىرىنى مۇجۇپ ئۆتىدىغان مۇڭلۇق ۋە تەسىرلىك ناخشا ئىدى. ئۇنى يولۇچىلار ئېيتاتتى. يىراق ـ يىراقلاردىن كېلىۋاتقان دەردىمەن مۇساپىرلار ئاچلىق ئازابى، يول جاپاسىنى بېسىش ئۈچۈن توۋلاپ ئۆتەتتى. غەم ـ قايغۇ ۋە ئازاب ـ ئىزتىراپ سەۋەبىدىن قۇلاق سالمىدىمۇ ياكى بوشراق ئاۋازدا ئېيتىلىپ قالغان بولسا ئاڭلىماي قالدىمۇ، ئىشقىلىپ بىرقانچە كۈندىن بۇيان ئۇ بۇ ناخشىنى ئاڭلىمىغانىدى. ئەمدى ئۇ تولىمۇ ياڭراق، مۇڭلۇق بىر تۇستە ئېيتىلىپ باراتتى:

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
غېرىبنىڭ يولىنى باغلار.
غېرىب ئۆلسە كىم يىغلار،
غېرىبقا غېرىب يىغلار.

ناخشىدىن مۇڭ، ھەسرەت، چىداپ تۇرغۇسىز غېرىب ـ مىسكىنلىك تۆكۈلۈپ تۇراتتى. ئۇ مۇھەممەت دامۇللامغا تىرىكـ چىلىك ھەلەكچىلىكىدە ئۆز يۇرتىنى، قەدىردان يارۇ ـ بۇرادەر ـ لىرىنى تاشلاپ، ئۆزگە يۇرتلارغا مۇساپىر بولۇپ كېتىۋاتقان بـ ـ چارە يېتىملارنى ئەسلىتەتتى. ئۇلار ئېشەكلىك، خېلى كۆپ قـ ـ سىمى پىيادە ئىدى. ئاچلىق، يول ئازابى ئۇلارنى قىينايتتى. قـ ـ دىردان دوست ـ يارەنلىرى غېرىبلىق يېشى لىغىرلاپ تۇرغان كۆزلىرىگە كۆرۈنۈپ، يۈرت ھىدى بۇرنىغا پۇراپ كېتەتتى. تۇر ـ لۇك خېيىم ـ خەتەر ۋە ئۆلۈم تەھدىتى ئۇلارنىڭ دىلىنى چېگەد ـ تى. ئەھلى مەھەللىسىدىكى ئاچ ـ زېرىن قالغان تۇغقانلىرى، ئۇلار ئۇستىدىكى تۇگىمەس زۇلۇم ـ سىتەملەر يولۇچىلارنىڭ

دەردىگە دەرد، ھەسرىتىگە ھەسرەت قوشاتتى...

ئاھ ئۇرارمەن، ئاھ ئۇرارمەن،
ئاھلىرىم تۇتقاي سېنى.
كۆز يېشىم دەريا بولۇپ،
بېلىقلىرىم يۇتقاي سېنى.

ناخشا بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى ئېيتىلىپ ئۆتەتتى. تېكىست ئالماشقانسېرى ناخشىدىكى مۇڭ، قايغۇ، ئۆچ ـ ئاداۋەت... پۇراقلىرى كۇچىيىپ باراتتى. قان ـ زەردار يۇتۇۋاتقان بىچارە كىشىلەر ئىچىگە سىغدۇرالمايۋاتقان دەرد ـ پىغانىنى مۇشۇ مۇڭلۇق ناخشىلار بىلەن چىقارماقتا ئىدى. ئاجىز، ئەممۇ غەزەپلىك ئاشۇ كىشىلەر يۇرىكىدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان دەرد ۋە قان ـ زەردابلار جۇغلانمىسىدىن ھاسىل بولغان ھەسرەت دەريا‌سىدىكى قىساسكار بېلىقلار ئىدى. ئۇلار ئۆز رەقىبىنى يۇتاتتى، يۇتاتتى...

«ئاھ، غېرىب بىچارىلەر!» ناخشىغا قۇلاق سېلىپ يېتىپ، تۇيۇقسىزلا توۋلاپ تاشلىدى ئۇ. شۇ تاپتا ناخشىنى يولۇچىلار ئەمەس، ئۇ ئۆزى ئېيتىۋاتاتتى. دەرد ـ پىغان ئۇلارنىڭ ئەمەس، نەق مۇھەممەت دامۇللامنىڭ ئىدى. «مۇشۇ كۇننىڭ ئايىغى بارمىدۇ؟... ئاھ، ياراتقان ئىگەم، ئاجىز بەندىلىرىڭنى يەنە كىملەرگە خار قىلىدىغانسەن؟!»

ئۇنىڭ ئولتۇرۇشقان چاناقلىرىدىن سىرغىغان ياشلار كونا تەكىيىنى ھۆللەپ باراتتى. ناخشا ئۇنىڭ ئاجىز يۇرىكىنى خۇن قىلىپ، ھامان ئاشۇ مۇڭلۇق ئاھاڭلار بىلەن ئېيتىلىپ ئۆتەتتى.

ـــ بولدى، بارمايمەن! دەپىن ـ دۇنيارىمنى ئاشۇ بىچارىلەرگە ئۇلەشتۇرۇپ بېرىمەن. ئەللە ـ مەھەللە نېمە كويدا، مەن نېمە كويدا؟ ـــ دېدى ئۇ ئېچىشىپ تۇرۇۋاتقان يۇرىكىنى كۆكسى ئۇستىدىن مۇجۇپ قويۇپ، ـــ ھەرەمگە بارمىسامۇ،

كامىل مۇسۇلماندۇرمەن، ئەل رىيازەت چېكىۋاتقاندا ھەج قىلىش نە ھاجەت؟!

ناخشا تىنىمسىز ئېيتىلىپ ئۆتەتتى. ئۇ ھېلىلا ئاڭلانغان قوڭغۇراق ـ ساپايە ئاۋازلىرىدىن كەسكىن پەرق قىلاتتى. غەم مۇڭلىرى بىلەن ئېزىپ، ئويناق، تەسىرلىك ۋە لىرىكىلىق ئاھاڭلىرى بىلەن ئۇنى مەھلىيا قىلىۋاتقان بۇ سېھىرلىك ناخشىلار ئاچ كۆزلەرچە شاراقشىپ كېلىدىغان ساپايە ئاۋازلىرىنى كۆيدۇرۇپ كۈل قىلىدىغان قۇدرەتلىك ئوت ئىدى. ئۇلارغا ئەجەل چىللايدىغان ئوق ئىدى.

ـــ ئەل غەزىپى ئوق! ـــ دېدى ئۇ ۋايجانلاپ تۇرۇپ، دەل شۇ چاغدا ئۇنىڭ سۆزىگە ئاۋاز قوشقانىدەك، غەزەپلىك بىر قوشاق ئۇلاپ ئېيتىلدى:

كەيدىم كېپىنەك تونىنى،
گۈلخاندا ياتارمەن دەپ.
ئالدىم يا بىلەن ئوقنى،
دۈشمەننى ئاتارمەن دەپ.

ـــ توغرا، بارماي، ـــ دېدى ئۇ گېلىنى قىرىپ يۆتىلىپ، ـــ نېمە كۆرسەم ئەل ـ جامائەت بىلەن تەڭ كۆرەي!»

ناخشا ئۇنى مۇڭ ھەسرەت سۈيىگە چۆمدۇرۇپ، قەيەردىندۇر كۆرۈنمىۋاتقان ئۇمىد، ئىشەنچ قىرغاقلىرىغا باشلاپ كەتكەنىدى.

ئۇ مۇشۇ ناخشىلارغا ئامراق ئىدى. بۇلا ئەمەس، مۇڭ ـ ھەسرەت، ئازاب ـ كۈلپەتلەر ئېپادىلەنگەن لىرىك ۋە يېقىملىق ناخشىلار بولسىلا ئۇنى مەھلىيا قىلاتتى. ئۇ رەھمەتلىك دادىسى ھايات ۋاقتىدىن تارتىپلا، يىراقتىن ئېيتقاندا، بالىلىق چېغىدىن باشلاپلا ناخشا ـ سازغا ھېرىس ئىدى. «ھازىر مەيلى ئوغلۇم، چوڭ بولغاندا دۇتتار، تەمبۇر چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ يۈرسىلە قاملاشمايدۇ جۇمۇ». دىنى نۇقتىسىدىن چەكمۇ ياكى باشقا

سەۋەبتىنمۇ ئەيتاۋۇر، مۇشۇنداق دېگەنىدى ئابدۇللا مەزىن. بۇ گەپنىڭ مەنىسىنى ئۇ كېيىن، ئۇزۇن يىللار ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇزۇن يىللار ئۆتكەندىن كېيىنكى بۈگۈنكى كۈندە چۈشەنگەندەك بولدى.

ـــ ئاتاڭ مۇھەممەت ئىمامۇ نەغمە ـ ناۋاغا بۇزۇلغان ئازغۇن بەندە ئىدى. ئۆزۈڭمۇ مۇت شۇنى دوراپ چۈشۈپسەن. نەرىڭ مۇسۇلمان سەنلەرنىڭ؟ يوقات ئۆيۈڭدىكى دۇتتار، راۋابلىرىڭنى، ئاڭلىسام يەنە ئۆيۈڭگە نەغمىچىلەر كىرىپ، كېچىچە كاكىراپ چىقارمىش. توختات، بۇنداق شەيتان نەغمىسىنى، ئاتاڭغا ئېيت، نەزم توقۇيمەن دەپ، پىتنە ـ پاسات تېرىپ، جامائەتنى ئازدۇرۇپ يۈرمىسۇن!

بۇ گەپلەرنى ئوغلى كۆتۈرۈپ كىردى. بۇنى ئەبەيدۇللا ئىمامنىڭ ئوغلى، ھازىرقى رەۋەيدۇللا ئىمام مەسچىتتىكى جامائەتنىڭ ئالدىدىلا ئوغلىغا ئېيتقان ئىدى.

ئوغلىنىڭ ھەممىلا جەھەتتىن ئۆزىگە تارتىۋاتقانلىقىنى مۇ ـ ھەممەت ئىمام ناھايىتى ئوبدان بىلەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ سۆيۈ ـ نەتتى، كۆڭلى توق ئىدى. لېكىن، ئۇلار نېمىدەپ ئوغلىغا ئاھانەت قىلىدۇ، ئۆزىدىن ئېشىپ، ئوغلىغا؟! يەنە تاڭلا بەش كۈندە نەۋرە ـ سىگە ئۆتسە، ئۇنىڭدىن كېيىن ئەۋرە ـ چەۋرىلىرىمۇ قالمىسا!...

ئۇنىڭ يەنە جۇدۇنى ئۆرلىدى، كۆز ئالدىغا يېڭىدىن يېتىشىپ چىققان ئازغۇن ئىمام، قازىلار كەلدى... ئاستا ـ ئاستا ئۆزاپ كېتىۋاتقان ناخشا ئاۋازى ئۇنى گۈرۈلدەپ كۆيۈۋاتقان ئوت قوينىغا تاشلاپ كەتكەندى. يۈرەك ئېچىشاتتى. دەردلىك ژۇجۇد تېنىمسىز ئازاب چېكەتتى. قايسى بىر يالماۋۇز (بەلكى ئەجدىھا ياكى دىۋىدۇر) ئېغىزىدىن ئوت پۈركۈيتتى. يالقۇنجاپ كۆيۈۋاتقان ئاشۇ ئوت قېتىدىن يۈزى قاپقارا، يۈزىلا ئەمەس، يۈرىكىمۇ، جېنىمۇ، ئىمان ـ ئېتىقادىمۇ... قاپقارا كەلگەن سان ـ ساناقسىز مەخلۇقلار سەكرەپ چۈشەتتى...

راست، ئۇلار داۋاملىق كۆپىيىدۇ، كېلىدۇ، تۇغىدۇ، ئۆسىدۇ!... ئۇنىڭغا يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقان ساناقسىز ئازغۇنلار كۆرۈندى. ئۇلار ئۇنىڭ ھەممىلا ئىشىغا توسقۇن بولاتتى، سۆزلەتمەيتتى، ساۋاق بەرگۈزمەيتتى. شەرھى - تەپسىر ئېيتقۇزمايتتى، تەلقىن - تەرغىبات قىلغۇزمايتتى...

ئۇنىڭ يۈرەكلىرى قىسىلىش ۋە دەرد - پىغاندىن يېرىلىپ كېتەي دېگەندى. مۇشۇنداق كېتىۋەرسە، پىكرى چېچىلىپ «كوللىيات مەسنەۋى» سىمۇ يېرىم يولدا ئۇزۇلۇپ قالىدىغاندەك كۆرۈنەتتى. بۇنداق مۇھىتتا نېمە ئىش قىلغىلى بولسۇن؟ ھېچ - نېمە قىلالمايۋ تۇرۇپ، جامائەتكە نېمە بىلەن تەربىيەت قىلسۇن؟ قايسى نەزم - ھېكمەتلەر بىلەن ۋەز - نەسىھەت قالدۇرالىسۇن؟

ـــ ماقۇل، بېرىپ كەلسەم كېلەي، ـــ يەنە بىر قېتىم قارارىنى ئۆزگەرتتى ئۇ. مۇھەممەت دامواللام يۇرتتا ھېچنېمە قىلالمايۋ يۇرگەندىن سرتىنى كۆرۈپ، پىكرى قۇۋۋەت جۇغلاپ كېلىشنى ئەۋزەل بىلگەندى، ـــ «ھېچ بولمىسا كۆرۈپ كېلەرمەن، مۇسۇلمان ئەللىرىدىكى باشقا كىشىلەرنىڭ ھال - ئەھۋالىنى بىلىپ كېلەرمەن. ئۇنىڭچە، ھەممە ياخشى بولۇپ كېتەر. بەلكى...

ئۇ يولدىكى خەتەرنى، ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىنى ئويلاپ، سەپەردىن ئامان - ئېسەن قايتىپ كېلەلمەسلىكى مۇم - كىنچىلىكىنىمۇ كۆز ئالدىغا كەلتۈردى. تېخىمۇ ئەتراپلىق تەي - يارلىق قىلىش نىيىتىگە كەلدى ۋە كەسكىن ھالدا: «خەير، ۋە - تەن!» دېدى پىچىرلاپ تۇرۇپ. بۇ ئۇنىڭ ئاخىرقى قارارى ئىدى.

ئۇيۇق سۆزۇلۇپ باراتتى. توخۇلار بەس - بەستە چىللايتتى. ئۇيقۇدىن بىدار ھالەتتە تاڭ ئېتىپ كەتكەن بۇ كۈن مىلادىيە 1720 - يىلى، يەنى ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى 82 ياشقا كىرىپ قالغان چاغ ئىدى.

هاجى ھەققىدە رىۋايەتلەر

مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى ۋەتەندىن ئايرىلىپ ئۇزاق ئۆتمەي، ئۇ توغرىدىكى غارايىپ ھېكايىلەر تەرەپ - تەرەپلەردىن ئۇچۇپ كېلىپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا تارىلىشقا باشلىدى.

— مۇھەممەت دامۇللام بۇ يەردە بىر كىملەرگە قېيىدىغاندەك قىلىپ ھۇنىرىنى كۆرسەتمەي يۈرگىنى بىلەن، ئۇ راستىنىلا كارامەتكە توشقان سوپى[1] ئىكەن. ئاڭلىسام ئۇ يۇرتتىن چىقىپ كېتەر چېغىدا بىر «سۇ‌ف» بىلەنلا تاغار - تاغار پۇل پەيدا قىلغانمىش. ئاشۇ پۇلنىڭ ئۇچىتىن بىر ئۇلۇشىنى ئۆزىگە قالدۇرۇپ، قالغىنىنى مەھەللىدىكى تۇل خوتۇن، ئاغرىق، ئاجىز، يېتىم - يېسىرلارغا تارقىتىپ بېرىپتۇ. ئىشەنمىسەڭلار ئىرادىخان پوقاق، توقاچخان ھۆپۈپ، يەھيا باداڭ... لاردىن سوراپ بېقىڭلار. ئۇلارنىڭ ھەممىسى تۇتام - تۇتام پۇل ئاپتۇ. بىر كېچىدىلا بېيىپ، تۇل، يېتىملارغا ئوخشىمايلا قاپتۇ...

— مۇھەممەت دامۇللام ئۆزىنى ئاشكارا قىلماي يۈرگەن كارامەتچى زات ئىكەن. ئۇ سېھرىي - كارامەت كۆرسەتكەن مەھەللىدىكى سوپى - دەرۋىشلەردىنمۇ مۆلۈك ئورۇندا تۇرىدىكەن. ئۇنىڭ مەھەللىدىن چىققاندا، ئەمدىلا كۆندۇرۇلگەن

---

① كىشىلەرنىڭ سوپىلار سېھرىي - كارامەتلىك كېلىدۇ دەپ قارىپ، مۇھەممەت دامۇللامنىمۇ خاتا ھالدا سوپى ئاتاۋاتقانلىقى مۇشۇنىڭدىن بىلىنىپ تۇرىدۇ.

بوز تېيىغا مىنىپ ماڭغىنىنى ھەممىز ئاڭلىغان. ئەما، ئۇنىڭ 500 قەدەم ماڭا ـ ماڭمايلا نېمە قىلغانلىقىنى ئاڭلىدىڭلارمۇ؟ ھە، تېخى ئاڭلىمىغانسىلەر. ئۇ ئاستىدىكى بوز تېيىنى مەھەللىگە قارىتىپ قويۇۋېتىپ، قارا ساقال ئاتام مازارىغا پىيادە بېرىپتۇ. شۇ مازاردا بىر كۈن كەچ بولغۇچە ئولتۇرۇپ، ناھايىتى جىق ئايەتلەرنى ئوقۇپتۇ. كۈن بىلەن تەڭ ئايەت كۆچىنى كۆرسىتىپ، دامۇللام ئاستا ـ ئاستا ئورنىدىن قوزغىلىپ، ھاۋادا ئۇچۇشقا باشلاپتۇ. ئاسمانغا چىقىپ بولغاندىن كېيىن كۆچەپ بىر «سۇف» دېگەنىكەن، بورانداك ئۇچۇپ، ھەرەمگە شۇ كۈنلا بېرىپ بوپتۇ...

ـــ دامۇللام قورسىقىنى تازا تويغۇزۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۆگزىسىگە چىقىپ، ئامراق كەپتەرلىرىگە كۆز ئۇزمەي قاراپتۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ناھايىتى ساق بىر موللاقچى كۆك كەپتەر بار ئىكەن. ئۇ ئىگىسىنىڭ كۆڭلىدىكىنى بىلىپ، دامۇللامنىڭ قولىغا قونۇپتۇ. دامۇللام ئۇنىڭغا قارا ـ قارا... ئاخىرى «ساڭا ئايلىنىپ قالسامچۇ» دەپتۇ. خۇدانىڭ قۇدرىتى بىلەن ئۇنىڭ تىلىكى ئىجابەت بولۇپ، دامۇللام ئاشۇ كەپتەرنىڭ سۈرىتىگە كىرىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ ھەرەمگە كەپتەر بولۇپ ئۇچۇپ بېرىپتۇ.

ـــ مۇھەممەت دامۇللام ھەرەمگە كېتىۋېتىپ، دەشتى ـ قىپچاق چۆلىدە بىر يېتىمگە ئۇچراپ قاپتۇ. ئۇ ئاقساق ـ ئاغرىق يولۇچىكەن. ئۇ: «ك بولالمىدىم، ئون قەدەم بولسىمۇ كۆتۈرۈپ قويسىلا ئىكەن، دەپ يېلىنىپ يىغلاپتۇ. ئۇنىڭ نالىسىگە چىدىمىغان دامۇللام سەكسەنگە كىرىپ قالغىنىغا قارىماي، ئۇ ئاجىزىنى گەجگىسىگە مىندۈرىۋاپتۇ. ئۇ يېتىمەك دامۇللامنىڭ بوينىغا بىر مىنىۋالغانچە يىلىمدەك چاپلىشىپ، زادىلا چۈشكىلى ئۇنىماپتۇ. شۇ چاغدا مەلۇم بوپتىلەركى، ئۇ مەككىنىڭ رودۇپىيى ئىكەن. ئەرەب چۆلىدە قېرىنداشلىرىدىن ئازار يەپ، بۇ ئۆتەر يولغا كېلىۋالغانىكەن. بۇ تەرەپلەردىن ئۆتكەن يولۇچىلارنى ئانىي

تېپىپ كېلىۋاتقانىكەن. دەرغەزەپكە كەلگەن دامۇللام سېھرىي ـ بەند قىلىدىغان ئايەتلىرىنى شۇنداق ئوقۇپتۇلەركى، ھېلىقى رو ـ دۇپاينى سۇبھاناللا دېگۈزىۋېتىپتۇ. ئاخىرى دامۇللام ئاستىدىكى ئېتىنى تاشلاپ، ھېلىقى رودۇپاينى مىنىپ ھەرەمگە بېرىپتۇ...

ـــ مۇھەممەت دامۇللام ھەج تاۋاب زىيارىتىنى تاماملاپ، مەككىدە بىر مەھەل تۇرماقنى نىيەت قىپتۇ. شۇنداق كۇنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ھەرەمدىكى بىر مەسچىتتە نامازغا ئوقۇپتۇ. نامازغا تەڭ بولغاندا، دامۇللام تۇساتتىنلا «چۇھ، چۇھ!» دەپ ۋارقىراپ تاشلاپتۇ. نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دىققىتى چېچىلىپ، تەرتىپسۇنۇپ، نامىزى قازا بولۇپ كېتىپتۇ. دەرغەزەپكە كەلگەن جامائەت: قايدىن كەلگەن پەسەندى مەلئۇن بۇ؟ مەسچىتكە سوقۇنۇپ كىرىۋېلىپ نامازغا بۇزغان بۇنداق جوھوتنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش كېرەك، دەپ قاتتىق ۋارقىرىشىپتۇ. ئىمامنىڭ غەزىپىمۇ جامائەت بىلەن ئوخشاش ئىكەن. شۇ چاغدا ھاجى خەراباتى ھاجىم ـــ بۇ ھاجىم بولۇپ بولغان ۋاقتى ئىكەن ـــ ئىمام ۋىجدانەن جاۋاب بېرىپ باقسۇن، ئەگەر ئۇمۇ يالغان گەپ قىلسا ياكى بىلىپ تۇرۇپ ئۇقماسقا سېلىۋالسا، مېنى قانداق جازالىساڭلار مەن رازى، جامائەت، دەپ ھەممەيلەننى سەۋر قىلىشقا چاقىرىپتۇ. ئۇ يەنە ئىخلاس بىلەن نامازغا ئوقۇۋاتسام، ئىمامنىڭ كاللىسىغا: ئۆيىدىكى ئىنەكنىڭ موزىيىنى ئايرىپ سولىغاندىمەنمۇ ياكى قوشۇپ سولىۋەتكەندىمەنمۇ؟ ئايرىمىغان بولسام، موزاي ئانىسىنى ئېمىۋالسا، بۇگۈن ئىنەكنى ساغقىلى بولماي قالىدۇرمۇ؟ دېگەن خىيال كىرىۋالدى. شول ۋەجىدىن ئۇنى نامازغا ئايەتلىرىنى خاتا ئوقۇپ قويمىسۇن، ئىمامىلىقتا سەۋەنلىك سادىر قىلىپ قويمىسۇن دەپ، «چۇھ، چۇھ!» دەپ توۋلاپ قويۇشقا مەجبۇر بولدۇم، دەپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان ئىمام سەممىيلىك بىلەن: «ھەق راست، راست شۇنداق ئەندىشىدە بولغانسەن» دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان جامائەت

مۇھەممەت دامۇللامنىڭ ئەۋلىيالىق خىسلىتىگە ھەيران قاپتۇ ۋە ئۇنى جازالاشتىن ۋاز كېچىپتۇ.

ــ ھاجى خەراباتى دىيارى مەككە مۇكەررەمدە ئىستىقامەت قىلىۋاتقان كۇنلىرىدە، ئۇنى داڭلىق مەدرىسلەرنىڭ بىرىگە ساۋاق بېرىشكە تەكلىپ قىلىشىپتۇ. تالىپلار ھاجى خەراباتىنى يوچۇن كۆرۇپ، تەربىيەتلىرىگە تازا پىسەنت قىلماپتۇ. بۇنى ھار ئالغان ھاجى شۇنچىلىك قاينىاپ كېتىپتۇلەركى، ئىلاھى ھېكمەتلەر نەزم بولۇپ تۆكۈلۈپ، تالىپ، مۇدەررىسلەرنىڭ قەلبىگە ھېچقاچان ئاڭلاپ باقمىغان ئايەتتەك تۇيۇلۇپتۇ. ھەممىنىڭ كۆزلىرىدىن ئاللانى سېغىنىش ياشلىرىنى تۆكۈشۈپتۇ. ئوقۇلغان ئىلاھىي نەسىھەتلەر شۇ قەدەر تەسىرلىك ئىكەنكى، ئۇنىڭ سېھىر - تەسىرىدىن ئەھلى ئۆلىمالارلا ئەمەس، مەدرىسنىڭ تام - تورۇسلىرىمۇ تەسىرلىنىپ، ياش تۆكۈشكە، بىر - بىرلەپ سويۇلۇپ چۈشۈشكە باشلاپتۇ. مۇشۇ پېتىم داۋاملاشسا، تام - تورۇسلار كۆز يېشىدىن زەي تارتىپ، ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغانلىقىنى سەزگەن تالىپلار: بولدى ئۇستاز، غەزەپ قىلمىغايلا، ئۆزلىرىگە سەل قارىغانكەنمىز، بىلسەك، ئەھلى مۇسۇلماننىڭ مۇسۇلمانى شۇ ئەلدە ئىكەن، دەپ يىغلاپ تۇرۇپ ئۆزرە سورىشىپتۇ.

ــ ھاجى خەراباتى مەككە مۇكەررەمدە يۇرگەن چاغلىرىدا شائىر، ئۆلىمالار بىلەن دوستلۇق مۇلاقەتلىرىدە بولۇپتۇ. ئىلمىي ئەنجۇمەنلەردە مۇشائىرە ۋە مۇنازىرىلەرگە قاتنىشىپتۇ. خەراباتى ھەممىدە ئۇستۇنلۇككە ئېرىشىپتۇ، بولۇپمۇ نەزم ئوقۇشقا ئۆزىنىڭ چوڭقۇر مۇلاھىزىلىرىنى ئاللانىڭ ھەدىس - شېرىپلىرىگە تەدبىق قىلىپ، ئىلاھىي مىسرالارنى ئاپىرىدە قىپتۇ. ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى، ئۆزى كەلگەن ئەلنىڭ ئۇيغۇر ئېلى ئىكەنلىكىنى، ئۇ يەردە ناھايىتى نامرات، ئازاب چېكىۋاتقان مۇسۇلمانلارنىڭ ياشايدىغانلىقىنى، مۇسۇلمان مۇسۇلماننىڭ قېرىنداشى، دېگەن ئىلاھىي روھ بويىچە، ئۇيغۇر ئېلىدىكى شۇ بىر-

چارە مۇسۇلمانلارنىڭ بەختسىزلىكى ـ ساۋادسىزلىقى ئۇچۇن دۇئا قىلىش، ئۇلارنى ياد ئېتىپ تۇرۇش... بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەجدانى ۋە دىنىي بۇرچى ئىكەنلىكىنى مىسرالىرىدە قەيت قىپتۇ.

ــ ھاجى خەراباتى نەرە تارتىپ كېلىۋاتقان تاشقىنىنى ئارقىغا ياندۇرۇۋېتىپتۇ.

ــ خەراباتى ھاجىم مەككە ـ مۇكەررەمگە باستۇرۇپ كەلگەن قارا بوراننى توختىتىپ قويۇپتۇ.

ــ خەراباتى ئانىسىنى ئۆلتۇرۇپ قېچىپ كەتكەن بىر مۇسۇلمان ئوغلىنى دۇئايى ـ بەند بىلەن مەھكىمە شەرئىگە ياندۇرۇپ ئەكەپتۇ...

توقۇلغان رىۋايەتلەر ھەددى ـ ھېسابسىز كۆپ ئىدى. ئۇ يەنە داۋاملىق توقۇلۇۋاتاتتى...

ئۇزۇن يىللار ئۆتكەندىن كېيىنكى بۇگۈنكى كۈندە، ھاجى خەراباتنىڭ قەبرىگاھىغا قاراپ يۇرگەن سۇلايمان شەيخمۇ بۇ ھەقتىكى ھېكايە ـ رىۋايەتلەرنى ئۇزۇلدۇرمەي ئاڭلاپ تۇرۇۋاتاتتى، بۇ ھال ئۇنى تېخىمۇ ئىشەندۇرەتتى. كۆز ئالدىغا سېھرىي ـ كارامەتلىك ئەۋلىيا، يېتۇك ئەللامە ھەزرىتى مۇھەممەت بىننى ئابدۇللا خەراباتى قايتا ئايان بولاتتى. ئۇ تىلسىز مەخلۇقاتلار بىلەن سۆھبەت قۇراتتى. ئاغرىق ـ بىمارلارغا شىپالىق ئاتا قىلاتتى. بارلىق مۆجىزاتلارغا چىن دىلىدىن ھۆرمەت ـ ئېھتىرامىلار بىلدۇرەتتى...

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خۇش كەپسىزلەر، ئەزىزلەر!

ھەزرىتى ھاجىمنىڭ ھېچكىم يوق باغقا شۇنداق دەپ كىرىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغاندەك بولدى سۇلايمان شەيخ.

«سىلى راستىنلا ئەۋلىيا بولۇپ ئۆتكەن ئىكەنلا ھەزرەت.»

چوڭقۇر ئىچكى مۇلاقەتتە كېتىۋېتىپ، بىردىنلا شۇنداق دەپ پىچىرلىدى ئۇ.

ئاخىرقى تىركىشىش

شەيخىنىڭ نەزىرى ئىچكىرىلەپ بارماقتا ئىدى. ئۇنىڭ ئىدراكى قۇۋۋىتى ئەڭ يۇقىرى پەللىگە يەتكەنىدى...

مىلادىيە 1733 ـ يىلى.

چوغتالى ئەزىم ئىيۇل قۇياشى تەپتىدىن گويا بىر ئاتەشگاھقا ئايلانغان. پورۇقلاپ قاينىۋاتقان زەيلىك سۇيىدىن قويۇق هور كۆتۈرۈلىدۇ. شورلۇق زېمىندىن چوغ هارارىتى ئۆرلەيدۇ. تىنىقتىن ئوت چىقىدۇ. نەپەسمۇ ئاتەش بولۇپ تارايدۇ. ئىسسىق تەپتىدىن قانىتى كۆيۈۋاتقان ئۇچار قۇشلار پەرۋاز قىلىشقا ئامالسىز. هەتتا، بېزەك چۈشىنىلارمۇ ئۆزىگە دالدا ئىزدەش كويىدا...

كۆزلىرى ئولتۇرۇشقان، مەكىز سۆكىلىرى بۆرتۇپ چققان، قەدەملىرى تولىمۇ ئېغىر بىر مويسىپىت پۇتىنى كۆيدۈرۈپ تۇرىدىغان توپىلاك يولدا يالاڭ ئاياغ كېتىپ باراتتى. ئۇ خۇددى ئەقلىنى يوقاتقان ئادەمدەك يېنىدىن ئۆتكەنلەرگىمۇ، تاپانلىرىنى قىزدۇرۇپ بېرىۋاتقان كۆيدۈرگۈچ هارارەتكىمۇ پەرۋا قىلمايتتى، نۇرلىرى قېتىپ قالغان ئوپۇرەك كۆزلىرىنى قانداقتۇر بىر نامەلۇم نۇقتىلارغا تىكىپ، چۆكۈر مۇلاھىزە، ئېغىر قايغۇ ـ هەسرەت ئىچىدە ئىلگىرىلەپ كېلەتتى. ئۇ ئېغىر ـ ئېغىر نەپەس ئالاتتى. تىنىمسىز خىرقىراۋاتقان گېلىنىڭ بىر يېرلىرىدىن «جاھاندىن ۋاپا يوق، جاھاندىن ۋاپا يوق!» دېگەن ئاۋازلار چىقىۋاتقاندەك بىلىنەتتى...

ـــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم. تۇتىيا ئۇستاز، بارمۇ سىلى؟ ـــ

سەللىسى كىرلەشكەن، ساقىلى ئۇچتەك ئاقارغان بولسىمۇ، چىرايىدىن بىر خىل پاراسەت ۋە پاكىزلىق چىقىپ تۇرىدىغان پۇتۇكچى تالىپ دەرۋازىسى ئالدىغا پەيدا بولۇپ قالغان ھاجى خەراباتىنىڭ ئالدىغا تىزلىنىپ، پېشىگە سۆيۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى. شۇ گەپنى دېيىش بىلەن تەڭ كۆزلىرىگە لىغىرلاپ ياش كەلدى. ئۇستازىنى كۆرمىگىلى خېلى زامان بولغانىدى. ئەمدىكى ئۇستاز باشقىچە قىياپەتتە تۇراتتى: غېرىب چىراي، توپا تەرەت، ياغاق چىرايىنى رىيازەت قورۇقلىرى بېسىپ ياتقان، خۇنۇك كۆزلىرى پىلدىرلاپ، قەدىلىرى يادەك پۈكۈلگەن...

ــ ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، تۇر، بالام! ــ ئىلگىرىكىگە زادىلا ئوخشىمايدىغان زەئىپ بىر ئاۋازدا جاۋاب قايتۇردى ھاجى خەراباتى.

ئۇ ھەج زىيارىتىدىن قايتىپ كەلگەندە بىر كۆرۈنۈپ قويغانچە، شاگىرتىنىڭ ئۆيىگىمۇ ئاياغ باسمىغانىدى. ئۆزىنىڭ روزىغارى سېتىۋېتىلگەن، ئادەملەردىن قېچىپ يۈرگىنى ئۈچۈن، بالىۋاقا، نەۋرە ـ چەۋرىلىرىنىڭ ئۆيىگىمۇ بارمايتتى. كىملەر بىلەن كۆرۈشۈپ، نەلەردە يۈرگەنلىكىنى ئەسلا بىلگىلى بولمايتتى.

ئۇ مەككە ـ مۇكەررەم، مىسىر كەبى ئىسلام ئۆلكىلىرىدە بەش يىل تۇرۇپ، ئۇدا ھەج قىلىپ قايتقاندا، يۇرتىنى باشقىچە قىياس قىلىپ كەلگەنىدى. لېكىن، غېرىبانە چوغتالى ئەزىم بۇرۇنقىدىنمۇ بەتتەر بىر ھالەتتە كۆز ئالدىدا نامايان بولدى: يەرلەر ئاق تاشلىۋېتىلگەن، يۇرتنى ئاچارچىلىق قاپلىغان، تالاي ياشلار پىر ـ ئۇستازلىرىدىن دۇئا ئېلىپ تىلەمچىلىك بىلەن يۇرتىمۇ ـ يۇرت چىقىپ كېتىشكەن، سان ـ سانىقسىز ياش ئاياللار ئەرلىرىدىن ئايرىلىپ تۇل قېلىشقان، ھەممىلا ياقتا شاراقشىپ تۇرغان ساپايە، ھەممىلا ياقتا يەنە شۇ «ھۇم!» ـ جەررە!...

هاجى خەراباتى چىدىمىدى. ئۇنىڭ بۇ ھالەتنى يەنە كۆرگۈسى يوق ئىدى. ئۇ كىمنى، قايسى كۆزى بىلەن كۆرسۇن؟ قازى يەنە بۇرۇنقىدەك قازى ئىكەن: ھەق ـ ئادالەت ھەقىقىدە داۋراڭ قىلىپ، نەپسى شايتاننى شەرىئەت قانۇنىنىڭ ئۈستىگە قويىدىغان. ئىمام يەنە شۇ ئىمام ئىكەن: ئەھلى مۇسۇلمانىنى ئىقتىدا قىلدۇرۇپ، ئۆزى نەپسىنىڭ مۇخلىسى بولىدىغان، غەنىيمۇ، گادايمۇ، شەيخمۇ، سوپىمۇ ۋە ھەتتا مۇپتى، مۇھتەسىپمۇ.. شۇ ئىكەن. بۇلار بىلەن ياشاپ بولامدۇ؟ بۇ دەردلەرگە چىداپ بولامدۇ؟!

ـــ خۇداغا ئامانەت، بالام، ـــ دېدى ئۇ بىر نوگاي سوغۇق سۇنى غۇرتۇلدىتىپ ئىچىۋېتىپ، شاگىرتنى داستىخان راسلىغان سۇپىغا پېشىنى تەگكۈزۈپمۇ قويماي. ئەسلىدە پۇتۇكچى تالىپ: سىلىنى كۆپ ئىزدىدىم، نەلەردە يۈردىلە ئۇستاز؟ دەپ ھال ـ ئەھۋال سورىماقچى ئىدى. لېكىن، بۇنىڭغا ئىمكان بولمىدى. ئۇ ئۈيۇقتا قويۇپ قويغان قەغەز ـ قەلەمنى ئېلىپ چىقىشقۇ ئۈلگۈرمىدى. ئۇستاز خۇنۇك كۆزلىرىنى كۆككە تىكىپ تۇرۇپ، خىرقىراق ئاۋازدا تەلقىن قىلماقتا ئىدى:

نى ھېساب ئەيلەدىمكى تاريخغە،
مىڭ ۋە يۈز يانە قىرىق ئالتىغە.

پۇتۇكچى تالىپنىڭ يۈرىكى «قارت» قىلىپ قالدى. ئاڭلىغان مىسرالار ئۇستاز تەلقىنىنىڭ ئاخىرلىشىپ قالغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئۇ بىلەتتىكى، تالاي شائىرلار ئۆز ئەسەرلىرىنىڭ خاتىمىسىنى مۇشۇنداق ۋاقىت، يىلنامىلار بىلەن چۈشۈرگەنىدى. بۇ يەنە مۇئەللىپنىڭ ئىجادىيەت ھاياتىنىڭ يەكۈنىمۇ بولۇپ قالاتتى. ئەجەبا، ئۇستاز مۇشۇنىڭ بىلەن خۇلاسە كالام قىلىۋەتمە ـ ھەا! ئەمدى ئۇنىڭ تەلقىن، مۇلاھىزىلىرى ئاخىرلاشقانمىدۇ ياكى ئىلاھىي ھېكمەتلەر ئاپىرىدە قىلىشقا زېھنى يەتمىگەنمە ـ

دۇر؟ ۋە ياكى... كۆڭلى بىر نېمىنى تۇيغانمىدۇ؟ ...
ئۇ ئۇستازنىڭ ئىلاھىي يۈكسەكلىككە تۇتۇشۇپ كېتىدىغان نەزىم ـ تەلقىنلىرىنى ئاخىرقى قېتىم ئاڭلاۋاتقاندەك، پۈتۈن دىققىتى، سېزىم ـ سەزگۈلىرىنى قۇلىقىغا يىغىپ، ئۆن ـ تىنسىز ھالدا ئاڭلاپ تۇردى:

قىلغۇلۇق شەرئىنى كىتاب ئەتتىم،
بىلمىگەنلەرغە مەن خىتاب ئەتتىم.

گەر خاتالىق ئۆتسە مەندىن، ئەي ئالىم،
رەھىم ئەيلە، لۇتفى قىل كۆرۈپ ھالىم.

تا كېرەم بەخشى تەڭرىدۇر غەم يوق،
ھەرنە قۇدرەت ئانىڭدە كۆڭلۇم توق.

بولماغاي ھېچ ۋەقت ھۆكمى تەڭرى رەد،
ئېيدى تەڭرى: «ئىنسانغا كەبەد»

ئادەمىي ھەر دائىم ئەمگەك ئىچرەدۇر،
نەپسىنىڭ كامىنى بەرمەك ئىچرەدۇر.

ئۆتتى ئۆمرۇم تېز بىكارلىغ بىلەن،
كېچەيۇ كۈندۈز زىيانكارلىغ بىلەن.

بىر ـ بىرلەرنغە قىلۇرلەر دەردۇ ئەلەم،
ھەم قىلۇر جەۋرى جاپا زۇلمى سەتەم.

ئەي ئوغۇل كۆڭلۈڭدە تۇت بۇ ياخشى پەند،
ئاسىلار گۇرگى ئولدى، مۆئمىن گوسفەند.

بىر ـ بىرلىرىنى ھەمە قەسىدىدۇر،
تىغ زەھەر ئالۇد دەستىدۇر.

تۇن ـ كۇن ئوغلى ئاتاغە مۇددەئى،
ھەم قىياس دوختەر ئاناغە مۇددەئى.

ئەي دەريا بارچە غەفلەت ئىچرەدۇر،
دائىما كۇفرى زەلالەت ئىچرەدۇر.

ھېچكىم قورقماس كىشىنى ھەققىدىن،
يادىغە كەلمەيدۇ ھەقنى قەھرىدىن.

خا غەنىيۇ، خا گادايۇ، شاھ ھەمە،
خا شەيخۇ، خا سوفىيۇ موللا ھەمە.

خاھى قازى، موفتى، خاھى مۇھتەسىب،
ئىستەمەس ھەرگىز ھالالىدىن نەسىب.

ئەي بىرادەر تۇت بۇ پەند يادىڭدا ياد،
ھېچكىم ئانى قىلالماسدۇر كۇشاد.

كىم بىرادەر ھەققىدىن يەريا ئىچەر،
ئول كىشىنىڭ كۆڭلىدىن گۆھەر كىچەر.

كىيسە كىمنىڭ ھەققىدىن ھەركىم لىباس،
كەيدۇرۇر مەھشەر كۇنى ئوتدىن لىباس.

ھېچكىم يوقدۇركى غەيبەتدىن يىراق،
ھەم بىراۋ شىركۇ ئاداۋەتدىن يىراق.

نەپسى شەيتاندۇر دەۋام ھەم سۆھبەتتىڭ،
كەتتى سەندىن دىن بىلە ھەم مىللىتىڭ.

ھېچكىمدە يوق دۇرۇر، بىر پاكى ھەلق،
بارچەنى ئالۇدەدۇر ناكاپى ھەلق.

ھېچكىمدە يوق دۇرۇر شەرمۇ ھايا،
ھېچكىم بولمەس بىر ـ بىرىدىن رىزا.

ھېچكىمدە يوق دۇرۇر مېھرۇ ۋاپا،
بىر ـ بىرلەرنغە قىلۇر جەۋرۇ جاپا.

بى خەبەردۇر بارچە ھەقنى ئەمرىدىن،
ھېچكىم قورقمايدۇ ھەقنى قەھرىدىن.

ھەمە مەنلىك بىلەن قىلغاي تەپەككۇر،
ئۆزىنى ئەسلىنى قىلماس تەپەككۇر.

خالى ئەرمەس ھېچكىم ۋەسۋاسىدىن،
پاك ئەرمەس كۆڭلى ھەم خەنناسىدىن.

كىمدۇر بۇ ئالەم ئارا دىۋىسىز كىشى،
ھەرنە مەشغۇلاتى ئول دىۋنى ئىشى.

ھېچكىم شايىستەئى دەرگاھ ئېمەس،
ئاخىرەت ئەھۋالىدىن ئاگاھ ئېمەس.

بۇ زامان قاچماس ھارامدىن ھېچكىم،
ئادەمنغە بۇ دۇرۇر ئەيىب ئەزىم.

قىلماسە فەرھىزلىك نىيەتغە يول،
ھېچكىمنى تائەتى بولماس قوبۇل.

ساقلامەس ھېچكىم ھارامدىن ھەلقىنى،
ئول سەبەبدىن ئول خۇدانى دۇشمەنى.

بارچەلەرنى نەپسى غالىبدۇر ھەمە،
فىسق ئىلە ئىسيانغە راھىبدۇر ھەمە.

بولسە ھەر كىمدە ھارامدىن بىر دەرەم،
روزى مەھشەر ئۆكسىمەس ئاندىن ئەلەم.

بارچە ھالى گورگى رىۋ باھلىغ بىلەن،
ئۆتكەرۇر رەسۋايۇ گۇمراھلىغ بىلەن.

ئىستەمايدۇر ھېچكىم رىزقى ھالال،
ھېچكىم ئىمانى تاپمايدۇر كامال.

ھېچكىم تائەتى بولمايدۇ قوبۇل،
ھېچكىمدە پاك يوقدۇر بىر كۆڭۈل.

مەنپىئەت يوقدۇر ئانى تائەتىدە،
ھۇشىغە كەلمايدۇر ھېچ سائەتىدە.

ھېچكىم يوقدۇركى غەيبەتدىن يىراق،
ھەم ھەسەد بەغزۇ ئاداۋەتدىن يىراق.

يوق تۇرۇر بۇ ۋەقتىدە تائەتى خاس،
كىبىرسىز يوقدۇركى بولغاي يارى خاس.

بارچه هالى پىتىنەيۇ تەزۇىرىدام،
ئۆتكەرۇر غەفلەتدە ئۆمرىن سۇبھى - شام.

ئەھلى دۇنيانىڭ نىچە ئاداتى بار،
سۇزەن دۇنياغە مەشغۇلاتى بار.

ئېيتايىن ئول پىرى زەننىڭ دەستىدىن،
تا خالاس تابقايسەن ئانىڭ بەندىدىن.

يوق دۇرۇر ئانىڭدە ھېچ شەرمۇ ھايا،
زاھىرى رەئىنايۇ ھەم گۇلگۇن قابا.

بىۋاپا مەككارۇ ھەم ئەييارىدۇر،
نازۇ ئىستەغناسى ھەم بىسياردۇر.

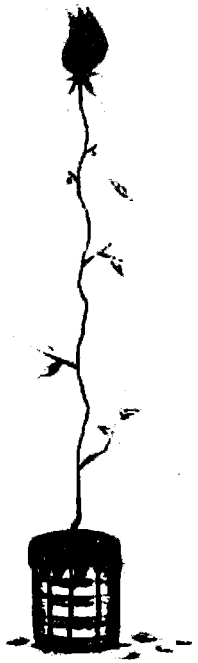
سېھرى بىرلە جادۇغە ئۇستادىدۇر،
غەمزەسى جويندەغە دىلشادىدۇر.

قۇل قىلىبدۇر بارچەنى ئەفسۇن بىلەن،
پەرۋەرىش ئەيلەبدۇر ھەم ئەفيۇن بىلەن.

زاھىرىدە قەندىدېك گۇفتارى بار،
باتىندە تىغ زەھەر ئالودى بار.

ئەۋۋەلى ھەر كۇن ئاڭا شېكەر بىرۇر،
ئاخىرى بىر كۇن ئاڭا زەھەر بىرۇر.

ئەۋۋەل ئول ھەر كىمگە بەرگەي سىمۇ زەر،
ئاخىرى بىر كۇن ئاڭا بەرگەي زەھەر.

رام ئېتەر ئول كەسنى ئول مۇرداربغە،
ئاخىرى بىر كۈن چىقارغاي داربغە.

يوق تۇرۇر ئول پىرى زەندېك ھىلىگەر،
يۈز تۈمەن مىڭ ئەرگە ھەر سائەت تېگەر.

ئۆتتى ئۆمرۈڭ تۈن ـ كۈن ئانىڭ قەستىدە،
ئول ھەمىشە ئەقلى جانىڭ قەسدىدە.

دائىم ئول ئادەم بىلەن سەۋدا قىلۇر،
ئەقلى ـ ھۇشىنى ئېلىپ رەسۋا قىلۇر.

پىرىزەن دامىدە بۇ ئالەم يۈزى،
چىقماس ئول ھېچ ۋاقىتدە ئادەمدىن ئۆزى.

ئۆلمەگۈنچە ھېچكىم بولماس خالاس،
ئاڭلاغىل بۇ پەندىنى ئەي ئامۇ خاس.

ھەققىغە ئول پىرىزەن ئۆمرىڭ ئالۇر،
جىمى ئەسباب ئىماراتىڭ قالۇر.

ئەي ئوغۇل ئول پىرىزەن كۆڭلۈڭدەدۇر،
قىلدۇرۇر دائىم ساڭا فىسقۇ فۇجۇر.

تېز ئول مەككارىنى ئۆيدىن چىقار،
ئول زامان زەنگار كۆڭلۈڭدىن چىقار.

ئەي بىرادەر ئۇزگەيسەن ئاندىن ئۈمىد،
بولغاي ئول ۋەقت شەمئى ئىمانىڭ پەدىد.

ئۇزسەلەر ھەركىم ئۇمىد فانى بولۇر،
ئول زامان ئەيسائى روھانى بولۇر.

خالى قىلغان ئۆزنى ئۆلتۈرمەك دۇرۇر،
نەپسىنى ئىمانغە كۆندۈرمەك دۇرۇر.

كىم چىقارماس كۆڭلىدىن نەمرۇدىنى،
ئىككى ئالەم كۆرمەس ئول مەئبۇدىنى.

ھەر كىشىكىم بولمەسە ئاندىن خالاس،
بولمەغەي ئول تەڭرى دەرگاھىدە خاس.

نېچە كىم بولساڭ ئىگەر سەن روسىيا،
قىل ئېتىنىڭ خاكى پايىن تۇتىيا.

تابتى جىسمىڭ تەربىيەت بۇ خاكىدىن،
بەھرى ئالماق ئەقلۇ پەم، ئىدراكىدىن.

ئەي ئوغۇل جىسمىڭنى قىلدىڭ پەرۋەرىش،
قىلمادىڭ رەھبەر تەلەب ھېچ يازۇ قىش.

ئۆتتى ئۆمرۈڭ بىھۇدە سەۋدا قىلىپ،
بەندەئى ھەقمەن دىبان غەۋغا قىلىپ.

ئەي ئوغۇل بىرنەچچە پەند ئېيتاي ساڭا،
خالى قىل كۆڭۈلنى پەنددىن ئال ئاڭا.

غافىلا ئۆمىر ئۆتتى دائىم بى خەبەر،
ھەلقىڭنى پاك ئەيلەگىل شامۇ سەھەر

ئەي دەرىخا، بارچە غەفلەت ئىچرەدۇر،
دائىما كۆفرى زەلالەت ئىچرەدۇر.

ھېچكىم قورقماس كىشىنى ھەققىدىن،
يادىغە كەلمەيدۇ ھەقنى قەھرىدىن.

خاھ غەنىيۇ، خاھ گادايۇ شاھ ھەمە،
خاھى شەيخۇ، خاھ سوپى موللا ھەمە

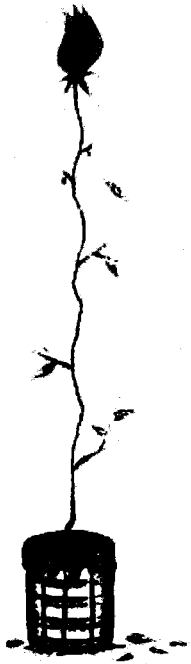
خاھى قازى، مۇفتى، خاھى مۇھتەسىب،
ئىستەمەس ھەرگىز ھالالىدىن نەسىب.
...
نەفس شەيتاندۇر دەۋام ھەم سۆھبىتىڭ،
كەتتى سەندىن دىن بىلە ھەم مىللىتىڭ.
...
پۇتۇكچى تالىپ سېزىپ تۇردىكى، ئىلگىرى تەلقىن قىلىنغان بۇ مىسرالار يەنە تەكرارەن نەزم بولۇپ تۇزۇلگەنىدى. ئەمما ئۇ مەزمۇن جەھەتتىن تولۇقلىنىپ ۋە چوڭقۇرلىشىپ، بۇرۇنقىدىن پەرقلىق ھالدىكى بەدىئي پاساھەت پەللىسىگە ئۇلۇشۇپ كېتىۋاتاتتى. بۇنى ئۇستازدىكى ئۇنتۇغاقلىق ۋەجىدىن كېلىپ چىققان تەكرارلىق دېگىلى بولمايتتى. مىسرالاردىكى چوڭقۇرلۇق، ئەستايىدىللىق ۋە يەكۈن خاراكتېرىنى ئالغان كەسكىنلىك بىلدۇرۇپ تۇراتتىكى، ئۇستاز ئۇزاق ئويلىنىشتىن كېيىن مۇشۇ مىسرالارنىڭ ۋەزنىنى قايتا ھېس قىلغان ۋە ئۇنى خاتىمە قىلىش زۆرۇر دەپ قارىغانىدى. بۇ ئۇنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت قالدۇرۇش يولىدىكى ئاخىرقى تىرىشچانلىقى، تەرغىبات مۇساپىسىدىكى ئاداقىق تىركىشىشى ئىدى. بۇنىڭ ئاخىرى تەبئىيكى، تالىپقا ياد بولۇپ كەتكەن ھېلىقى ئىككى مىسرا

بىلەن چۈشەتتى:

مەن نېچۈك ئەيلەي كۆڭۈلنى شادلار،
قايسى بىر غەمدىن قىلاي فەريادلار.

ـــ خەير ـ خوش! ـــ ھاسىراپ تۇرۇپ شۇنداق دېدى ھاجى خەراباتى تەبىئىتى ۋە يېشىغا ماس كەلمىگەن ھالدا ئىككى قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ. ئۇ مەسنەۋىلىرىگە خوش دېدىمۇ ياكى شاگىرتىغىمۇ بىلىپ بولمايتتى. پۈتۈكچى تالىپ ئەس ـ ھوشىنى يىغىپ بولغۇچە ئارىلىقتا، ئۇ ئۇلۇغ ئېچىۋېتىلگەن دەۋازىنىڭ سىرتىغا چىقىپ بولغانىدى...

شاگىرت پۇتكەن يىلنامە

شۇ كۈندىن ئېتىبارەن ئۇ ھېچكىمگە كۆرۈنمىدى. مۆجىزە ـ كارامەتلەرگە ئەسىر بولۇپ كەتكەن ئادەملەر بۇ ھەقتىمۇ ھېكايە قىلىشىپ ئۇلگۈرگەنىدى:

ـــ ھاجى خەراباتى ئاخۇنۇمنى بىزنىڭ خوتۇن كۆرۈپتۇ. ئۇ ھەرەم تەرەپكە ئۇچۇپ كېتىپتۇمىش.

ـــ خەراباتى ئاخۇنۇم ئانىدىن تۇغما بولۇپ، قومۇشلۇقمۇ قومۇشلۇق كېزىپ يۈرەرمىش.

ـــ خەراباتىم يوغان تېرەك تۈۋىدىكى سېسىق كۆلنىڭ بويىدا يىغلاپ ئولتۇرارمىش.

ـــ ئۇ ئادەم سارىڭ بولۇپ قاپتىمىش. ھە دېسىلا يىغلاپ، زامانىڭ ۋاپاسىزلىقىنى تىللاپ يۈرەرمىش...

گەپلەر تولا ئىدى. لېكىن، ھېچقايسىسىدا ھاجى خەراباتىنىڭ ھەقىقىي مەقسىتى يورۇتۇلمايتتى. راستىنى دېگەندە، يورۇتۇپ بېرىشكىمۇ ھېچ كىشى قادىر ئەمەس ئىدى.

ئۇ ھەج ـ ھەرەم زىيارىتىدىن قايتىپ كېلىپ بىر ئايدىن كېيىنلا، ئۆزىگە مۇشۇنىڭدىن باشقا يول يوقلىقىنى ھېس قىلغانىدى: ئۇ ھېچكىشىگە يېلىنمايتتى، ھېچ كىشىگە كۆرۈنمەيتتى. ئۇ گۇناھ ـ گۇمراھلىققا پاتقان دۇنيادىن ئۆزۈل ـ كېسىل قول ئۈزگەنىدى.

«جاھاندىن ۋاپا يوق، جاھاندىن ۋاپا يوق!» ماڭغان ـ تۇرغان يېرىدە شۇنداق دەپ زارلىناتتى ھاجى خەراباتى. ئۇ ئامالسىز قالغانىدى. كۆرۈنۈپ تۇرغان ئازغۇنلۇق، پاسىق ـ

چىركىنلىكلەرگە چىداپ بولمايتتى. ئۇنى توپ يىلتىزىدىن يوق قىلىش قولىدىن كەلمەيتتى. ئۇ بىر ئادەم، چۈشەنمىگەن ئىرىشەلمىگەن قېرى بىر ئادەم ئىدى!

«بۇ ئافا ئالەم، بۇ ئافا ئادەم!» ئۇ ھەممىدىن سەسكەنگەنىدى. ياش ئەگمەپ تۇرىدىغان خۇنۇك كۆزلىرىگە گۇناھدىن ئۆزگە نەرسە كۆرۈنمەيتتى. ئۆزىمۇ تېگى يوق شۇ گۇناھ دېڭىزىغا كىرىپ كېتىۋاتقاندەك، بۇگۈن، ھازىرلا ھالاك بولىدىغاندەك بىلىنەتتى...

ئۇ ئاچ ـ يالىڭاچ ھالەتتە، ھېچ كىشىگە كۆرۈنمەي، سەرسان ـ سەرگەردان بولۇپ يۈرەتتى. مۇشۇ قىلمىش ئارقىلىق ئۇ ئۆزىنى ـ گۇناھقا تولغان پاسىق دۇنيادا بۇگۈنگىچە ياشاپ كەلگەن قېرى جېنىنى جازالىماقتا ئىدى!

كۈنلەر، ئايلار... ئۆتتى. قىشتا سوغۇقتىن، يازدا ئىسسىقتىن، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە ئاچلىقتىن قىيناپ كەلگەن يىللاردىنمۇ نەچچىسى ئۆتتى. مانا ئەمدى يەنە ياز كەلگەنىدى...

بەدەنلىرى ئورۇقلاپ، ئىسكىلىتەك بولۇپ قالغان ھاجى خەراباتى قېلىن قومۇشلۇق ئارىسىدا ئانىسىدىن تۇغما ھالەتتە مۇدۇرۇپ ـ دەلدۇگۇنۇپ كېتىپ باراتتى. ئۇنىڭ ياغاق ۋە ئاجىز تېنى ئاپتاپتا كۆيۈپ چۈچىلىدەك قاريداپ كەتكەنىدى. كۆيۈشتىن سويۇلۇپ، تالاي يىقىلىشلاردىن يېرىلىپ كەتكەن ئاشۇ قارا بەدەننىڭ يېڭىنە ئۇچى چاغلىق ساق يېرى قالمىغانىدى. ھەممىلا يەر يېغىر: قومۇشلار تىلىۋەتكەن، كۆتەك، يىلتىزلار يېرىۋەتكەن، ئوي ـ دوڭغۇللار سۇرۇۋەتكەن، پاشا، كۆكۈيۇنلەر چېقىپ ئىششىتىۋەتكەن... ئۇ ئۇ زەيلىكتىن ـ بۇ زەيلىككە، ئۇ قومۇشلۇقتىن ـ بۇ قومۇشلۇققا... يۆتكىلىپ تۇراتتى. نەدە ھەرە بولسا، قەيەردە كۆكۈيۇن سېزىلسە، قايسى قومۇشلۇقتا لاي ـ لويى، پاشا ـ كۆمۈتلار كۆپ كۆرۈنسە شۇ يەرگە قاراپ يول ئالاتتى. ئاچچىقچان ھەربىلەر ئاۋاق بەدەنگە زەھەرلىك

نەشتەرلىرىنى خەنجەردەك ئۇراتتى. پاشا ـ كۈمۈتىلار تۆپە ـ تۆپىلەپ ئىششىپ چىقىقان تارشىدەك قاتتىق ئۈستىخانغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئېتىلاتتى...

ـــ چاقە، مەندەك گۈناھكارنى چېقىپ ئۆلتۈرا! ـــ دېدى ئۇ توشقىچە سۇ قۇيۇۋېتىلگەن شاللىقتا قىپيالىڭاچ ھالدا دۈم يېتىپ. ئۇ بەدەنلىرىنى تەكشى ئۆرۈپ، بەس ـ بەستە قونۇۋاتقان پاشىلارنىڭ نۆۋەت بىلەن چېقىۋېلىشىغا ئاسانچىلىق يارىتىپ بېرىۋاتاتتى.

ـــ چاقە، ماۋۇ تەرەپنىمۇ چاق، گۈناھ قېتىدا ياشىغان گۈناھكار مۇشۇنىڭغا لايىق، ـــ دېدى پىچىرلاپ تۇرۇپ يانغا ئۆرۈلگەچ، ـــ بولمىدى، تېخىمۇ قاتتىق چاق. سانجىپ ـ سانجىپ!... تىغ ئۇرغاندەك، پىچاق تىققاندەك، يىلان چاققاندەك!..

ئۇنىڭ بەدەنلىرى چىداپ تۇرغۇسىز دەرىجىدە ئاغرىيتتى، ئېچىشاتتى. بىر قىسىم جايلار سېزىمىنى يوقىتىپ باراتتى. شۇنىڭ ئۈچۈنمىكىن، ئۇنىڭغا پاشىلار تازا كۈچەپ چاقمايۋاتقاندەك بىلىنىۋاتاتتى.

ـــ قارامۇقچىنىڭ[1] پاشىلىرىغا يەتمەيدىكەنسىلەر. ساقى باينىڭ سازلىقى[2] دىكى پاشىلارنى دورىيالمايدىكەنسىلەر، ـــ شۇنداق دەپ ئاغرىندى ئۇ، بەدەنلىرىگە ئۈستى ـ ئۈستىلەپ قونۇۋالغان سانجاق ـ سانجاق پاشىلار قەۋىتىگە قاراپ، ـــ ئۇ يەردىكى پاشىلار ئالامەت چاقاتتى. قېنىمنى شوراپ، قورسىقىنى كۆتۈرەلمىگۈدەك بولغىچە قادىلىپ تۇراتتى. ئاسانلىقچە تويمايتتى. بەس ـ بەستە يوپۇرۇلۇپ كېلەتتى...

ئۇ پاشىلار كۆپ قونۇپ، قانچە قاتتىق چاقسا، شۇنچە سۆيۈنۈپ كېتەتتى. لېكىن، ھازىر سۆيۈنگىدەك ئىش بولمايۋاتاتتى. پاشىلار بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ قونۇشاتتىيۇ،

---

①② ئاقسۇدىكى جاي ئىسىملىرى.

ئاغرىتقۇدەك چاقالمايۋاتاتتى. زادىلا ئاغرىمايتتى!... كەچ بولسا بەك چاقاتتى. ئىتتىكرەك كەچ بولسا ئىدى!...

ئۇنىڭ شاللىق قىرىغا قويۇۋالغان بېشى ئاستا ـ ئاستا سۇغا سېرىلىپ چۈشۈۋاتاتتى. ئۇنىڭدا بېشىنى كۆتۈرگۈدەك كۈچ ـ ماجال، تېنىنى باشقۇرغۇدەك سېزىم ـ مادار يوق ئىدى. ئۇ سېزىملىرىنى يوقاتقان ھالەتتە، چۈش كۆرۈۋاتقاندەك بىر تۈيغۇدا قارامۇقچىدىكى ساقى باينىڭ سازلىقىنى، ئادەمنى چاقىدىغان جانۋارلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك تېپىلىدىغان ئاشۇ قېلىن قومۇشلۇقلارنى... ئەسلەپ قالدى. شۇ خاسىيەتلىك سازلىقتىن ئەپكىلىۋالمىغان بولسا، بۇ چاغقىچە بەلكى...

ـــ سېلىنى بىر ھەپتىدىن بېرى ئىزدەپ يۈرىمىز جېنىم ئاكا، قايسى گۇناھلىرى ئۈچۈن ئۆزلىرىنى ئازابلايدىغانلا؟ سىلىلا ياشىغانمۇ بۇ كور جاھاندا؟ ـــ نەۋرە ئاكىسىنى ئىزدەپ ـ سوراپ يۈرۈپ، ساقى باينىڭ قومۇشلۇقلىرىدىن تاپقان رېھىمخان بۇقۇلداپ يىغلاپ تۇرۇپ شۇنداق دېگەنىدى ئاكىسىغا، ـــ ئۇنداق قىلمىسىلا، جاھان بۇنىڭ بىلەن ئوخشىلىپ قالمايدۇ. بالىۋاقا، نەۋرە ـ چەۋرىلەر «دادام نەدىدۇ» دەپ سىلىنى ھەرياں ئىزدەپ يۈرىدۇ. مېنىڭ يۈزۈمنى، ھېچ بولمىسا، ئۆيدىكى ئاشۇ ئاجىز ئوغلۇمنىڭ يۈزىنى قىلسىلا خۇدايىم بەرگەن ئاكا. ماڭار چېغىمدا ھاجىم دادامنى ئېلىپ كەلمىسىڭىز، ساقى باينىڭ سازلىقىغا مەن كېتىمەن، دەپ كۆزىگە ياش ئېلىپ قالدى شۇ بىچارە بالا. باشقا تۇغقانلارنىڭ ھېچقايسىسىگە گەپ ـ سۆز قىلماي كەلدىم. جۇرسىلە، سىلىنى ئېلىپ كېتەي، ئاكا.

ـــ با... بارمايمەن، ـــ مۇردىغىلا ئوخشاپ قالغان خەراباتى يىرىلىپ گەز باغلاپ كەتكەن لەۋلىرىنى ناھايىتى تەسلىكتە مىدىرلاتتى، ـــ ھېچكىم بىلەن كۆرۈشكۈم يوق... كۆزۈم كۆرمىسۇن شۇلارنى... بۇ يەرنىڭ پاشىسى ئاۋۇنكەن... بەك ئوبدان يەركەن... ئادەمزات يوق، خالىي...

— خۇدايىم خۇش بولسۇن، جېنىم ئاكا، ئۆيدىكى ئاشۇ ئاجىزنىڭ يۇز - خاتىرىسىنىمۇ قىلمامدىلا؟

— شۇ بالىنىڭ - ھەا... جېنىم بالام!... — ئۇ شۇنداق دېدى - دە، قۇرۇپ كەتكەن كۆزلىرىگە غىللىدە ياش ئالدى. ئۆز بالىسى بولمىسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئاشۇ ئاجىزغا چىدىمايدىغانلىقىنى رېھىمخان ئوبدان بىلەتتى.

ئۇ گەپ - سۆز قىلمايلا نەۋرە ئاكىسىنى يارىيار ھارۋىسىغا يۆلەپ چىقاردى...

نەۋرە سىڭلىسى ياندۇرۇپ كېلىپ ئەتىسىگىلا ئۇ يەنە ئۇن - تىنسىز غايىب بولغانىدى. شۇ كۈندىن باشلاپ ئېغىزىغا بىر نەرسە سالىدىمۇ - يوق، نەلەردە پاشىغا تالىنىپ يۈردى، بۇ شاللىقتا يېتىۋاتقىلى قانچە كۈن بولدى... ئەسلىيەلمەيتتى. راستىنى دېگەندە، ئۇ زامان، ماكان سېزىمىنىمۇ يوقاتقانىدى. قورسىقى ئاچقىنىنى تېخىمۇ سەزمەيتتى. قىر تۇۋۇگە يېنىچە تاشلانغان بېشى لەشلەر لەيلەپ تۇرغان ئىسسىق زەي سۇغا بوش چىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزى ئارزۇ قىلغان خىيالى دۇنيادا ياشاۋاتقانىدەك ھېس قىلاتتى. تولىمۇ يەڭگىل، شېرىن، خىسلەتلىك ۋە ئارامبەخش بىر تۇيغۇ ئۇنىڭ روھىي ۋە تېنىنى قاپسىپ كەلمەكتە ئىدى. شېرىن كۆرۈنۈش، شېرىن سېزىم، شېرىن خىيال...

«ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، خۇش كەپسىلەر، ئەزىزلەر!»

شېرىن بىر تۇيغۇ ئىچىدە شۇنداق پىچىرلىدى ئۇ خىيالغىمۇ، رېئاللىقىمۇ ئوخشاپ كېتىدىغان كۆرۈنۈشكە قاراپ. ئۇنىڭ يېرىم يۇمۇلغان كۆزى بىر - بىرىگە لەغمەن پىلىتىسىدەك يۆگۈشۈپ كەلگەن يوغان بىر جۇپ چار يىلاننى كۆرگەنىدى.

«مەرھەمەت، چېقىشسىلا!»

يىلان بېشىنى تىككىدە كۆتۈرۈپ، خەراباتىنىڭ يېنىچە

تاشلانغان يۇزىنىڭ ئۇدۇلىغا كەلدى ۋە ئۆزىگە زەردە ـ زەخمەتسىز ھالدا قاراپ تۇرغان خۇنۇك كۆزلەرگە ئۇزاقتىن ـ ئۇزاق قاراپ تۇرۇۋەتكەندىن كېيىن، «غىلدىر» قىلىپ ئارقىسىغا يېنىپ كەتتى...

«...ئېزگۈلۈك بارچە جانلار ۋۇجۇدىدا...»

خىيالىي تۇيغۇ ئىچىدە شۇنداق پىچىرلىدى ئۇ شۇئان بىردىنلا جانلىنىپ قالغانىدەك بولدى. يوپۇرۇلۇپ كەلگەن تەڭداشسىز لەززەت تۇيغۇسىدىن جان ـ جېنى يايراپ كەتتى. ۋۇجۇدى پەيدەك يەڭگىللەپ، ھېچقاچان كۆرۈلۈپ باقمىغان شېرىن سېزىمگە ئەسىر بولدى. خاتىرسى روشەنلەشتى. تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇرى كۈچەيدى. باقىي ياكى پانىيغا تەۋەلىكىنى ئايرىش تەس بولغان تالاي كۆرۈنۈشلەر قايتا ـ قايتا گەۋدىلەندى...

«جان بىلەن تەن مەجازى بىرلىكتەدۇر»

ئۇنىڭ كاللىسىغا توساتتىنلا كىمدۇر بىرى ئېيتقان مۇشۇ گەپ كېلىپ قالدى. راست، كىم دېگەن؟ كىمنىڭ گېپى بۇ؟... ئاھ، ئېسىگە كەلدى. بۇ گەپنى شاھ مەشرەپ ئەۋلىيا دېگەن! ئۇ ئايكۆل مەۋلانەمدىن[1] ئاقسۇغا چۈشكەندە ئۆزىنى يوقلاپ ئۆتكەن ئەمەسمىدى؟ ئالتۇنلىرىم[2] مازارىنى زىيارەت ئەيلىگەندىن كېيىن ئىلىغا ئۆتۈپ كېتىدىغانلىقىنىمۇ شۇ چاغدا دېگەن ئەمەسمىدى؟

ـــ قەشقەر خانلىق مەدرىسىدە تالىپ بولۇپ يۈرگەن چاغلىرىدا تەلقىن قىلغان مۆجىزە ـ ھېكمەت ۋە شېرىن پاساھەتلەرگە تويۇنغان مەسنەۋلىرىنى بۇ دورام ئىشتىپ كەلدىم، تەقسىر، ـــ دېگەنىدى ئۇ خەراباتى بىلەن دىدارى مۇلاقاتتە بولۇۋېتىپ، ـــ ئۇنىڭ بالاغىتى دىلىمدا، پاساھىتى

---

① ئاقسۇ ئايكۆلدىكى مازارنىڭ نامى.

② ئونسۇدىكى مازار.

تىلمەدىدۇر. بەرھەق، جانابلىرى شۇل زامانىلا مەجازىي ئىپادىدە تەلقىن قىلغاندەك، جان ـ تەنگە مېھمان ئېرۇر. دېمەككى، جان بىرلە تەن مەجازىي بىرلىكتەدۇر...

ئۇ يەنە ئويلىدى. ۋۇجۇدى يەڭگىللەپ، تەسەۋۋۇرى شۇ قەدەر كۈچىيىپ كەتكەن ئىدىكى، ئۇنتۇلۇپ كەتكەن شېرىن ئەسلىمىلەر، يىراق ئۆتمۈشتىكى ئەسلىمىلەرمۇ... ناھايىتى ئېنىق ئېسىگە كېلىۋاتاتتى. ئۇ ئۇزۇن زامانلار ئىلگىرى ئاقسۇدىن ئۆتكەندە ئۆزىنى يوقلاپ ماڭغان شاھ مەشرەپنىڭ بىر كەلىمە سۆزىنى تاسادىپىي ئەسكە ئېلىپ قېلىش باھانىسىدە، ئۇنىڭدىنمۇ ئىلگىرى بولۇپ ئۆتكەن بىر ئىشنى ـــ قەشقەر خانلىق مەدرىسىدىكى نەزم تەلقىن پائالىيىتىدە زىلزىلە قوزغىغان ياشلىق چاغلىرىنىمۇ شۇنداق شېرىن تۇيغۇ ئىچىدە ھۇزۇر بىلەن ئەسلەپ كەتتى. ئۇنىڭ كۆز ئالدىغا ھەممە كېلەتتى، ئۇ ھەممىنى ئويلايتتى...

ئۇنىڭ سۇغا يېرىم چىلىشىپ تۇرغان بېشى ئاستا ـ ئاستا چۆكمەكتە ئىدى...

كەچ كىردى. پاشا، كۈمۈتىلار چۈۋۈلۈپ چىقىشقا باشلىدى. سۇ ئۈستىدە يېرىم يۇمۇلۇپ تۇرغان بىر كۆز تىنچ ھالەتتە سۇ ئاستىغا كىرىپ كەتتى. سان ـ ساناقسىز ھاشارەتلەر ئۈۋۈلاپ كەتكەن يەنە بىر ئاخىرقى تۆشۈك ـ ئوڭ قۇلىقىمۇ كۆپىيىپ كەلگەن زەي سۇ ئاستىدا غايىب بولدى. ئېچىققا يېقىن جايدىكى ئاشۇ كىچىككىنە قىر تۈۋىدىن تولىمۇ ئاجىز ھالدا بىرقانچە قېتىم بۇلدۇقلىغان ئاۋاز چىقتى. بۇ ئۇنىڭ نەۋرە سىڭلىسىغا خىيالەن ئېيتقان: «مەن دادامنىڭ يېنىدا ياتاي» دېگەن زەئىپ ۋە ئاداققى ئاۋازلىرىغا ئوخشاپ كېتەتتى...

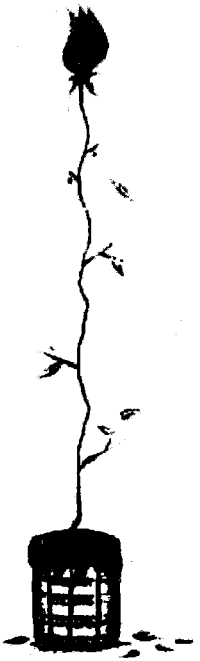
ئالەم جىمجىت ئىدى. ئاچ كۆز پاشىلار ئاۋۇالقىدەكلا يوپۇرۇلۇپ كېلەتتى...

كىشىلەر شۇ كۈنى كېچىسى ئاجايىپ نۇرلۇق بىر يۇلتۇزنىڭ

ئۇزۇندىن - ئۇزۇن ئىز قالدۇرۇپ، ئۇيۇق بويلاپ ساقىپ چۈشكەنلىكىنى كۆرۈشتى.

كېيىنكى چاغلاردا قېرىلىق يېتىپ، خاتىرىسى زىيادە ئاجىزلىغان پۈتۈكچى تالىپ ئاشۇ ئۇنتۇلماس جۈمە كۈنىنى تەستە ئەسكە ئېلىپ، تىترەپ تۇرغان قوللىرى بىلەن:

«تارىخىي ھېجىرىيەنىڭ بىر مىڭ بىر يۇز قىرىق توققۇزىنچى يىلى» (مىلادىيە 1737 - يىلى) دەپ پۈتۈپ قويدى.

خاتىمە

ــ ھاجى خەراباتى ئاخۇنۇم ۋاپات بولغان كۈنى جاھان ماتەمدار بولۇپ، ھەممە ياق تۇتۇلۇپ كەتتى. ئۇنىڭ تاۋۇتىنى مۇرىمىزگە ئېلىشىمىزغىلا، تاۋۇت ئۆزلىكىدىن يەڭگىللەپ، خۇددى كەپتەردەك لەپ، لەپ، لەپ قىلىپ ئۇچۇپ ماڭدى.

ــ بىز خەراباتى ئاخۇنۇمنىڭ تاۋۇتىنى كۆتۈرمىدۇق، تاۋۇت بىزنى سۆرەپ ماڭدى...

ــ خەراباتى ھاجىم ئەسلىدە پەستىكى زاراتگاھلىققا دەپنە قىلىنغان. بىر كۈنى نەۋرە سىڭلىسى رېھىمخانىڭ چۈشىگە كىرىپ: مەن دادامنىڭ يېنىدا ياتاي، دەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن جامائەت ئۇنىڭ دادىسىنىڭ يېنىغا يەرلىك كولاپ، ئەمدى يۆتكەيلى دەپ تۇرۇشقا قاتتىق بوران چىقىپ كېتىپتۇ. بوران توختىغاندا قارىسا، پەسكە قويۇلغان ئەۋلىيا دادىسىنىڭ يېنىدىكى يەرلىككە يۆتكىلىپ كېلىپ بوپتۇ... بۇ راستتىنلا ئۇلۇغ زات ئىكەن...

ھاجى خەراباتى ھەققىدىكى رىۋايەتلەر مەڭگۈ تۈگەيدىغاندەك ئەمەس ئىدى. ھەممىنى چۈشىنىپ يەتكەن سۇلايمان شەيخ بۇ توغرىسىدىكى ھېكايىلەرگە يېڭى تۈس قوشۇپ باراتتى:

ــ قوغۇن يەڭلار، تاۋۇز يەڭلار! كۆكتات لازىم بولغانلارمۇ كېلىڭلار! ھەممىسى خەراباتى ھاجىمنىڭ، ھەممىسى بىكىرىغا!...

ئۇ ھاجى خەراباتى نامىدىكى ۋەخپە يەرگە ئۆمرىنىڭ ئاخىرغىچە خالىس تەر تۆكۈپ ئۆتتى. يۇرت ـ يۇرتلاردىن كېلىپ ـ كېتىۋاتقان كىشىلەر چوغتالى ئەزىمگە قەدەم باسقاندا ھاجى خەراباتىنى قايتا

كۆرگەندەك بولدى. ئۇلار سۆيۈنۈش بىلەن: ھاجى خەراباتى ھايات ئىكەن، دېيىشتى...

مىلادىيە 2002 ـ يىلى 31 ـ ماي ئاقسۇدا يېزىلدى.

مىلادىيە 2009 ـ يىلى 31 ـ دېكابىر ئاقسۇدا قايتا تولۇقلاپ يېزىلدى.

پلانلىغۇچى: ئەركىن ئىبراھىم پەيدا
مەسئۇل مۇھەررىرى: تۇرسۇنگۈل ياسىن
مۇقاۋا لايىھەلىگۈچى: مۇرادىل ئابىت

تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى: ئەنۋەر قۇتلۇق
قايتا تەكشۈرگۈچى: غەيرەتجان ئوسمان
باسما مەسئۇلى: لىيۇ ۋېيىيۇ

تەنها پەرۋانە

ئاپتورى: ئابباس مۇنىياز تۇركىيقان

نەشرىيات: شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ـ فوتو سۈرەت نەشرىياتى
شىنجاڭ ئېلېكترون ئۇن ـ سىن نەشرىياتى
ئادرېسى: ئۈرۈمچى شەھىرى ئىقتىساد ـ تېخنىكا تەرەققىيات رايونى پەن ـ تېخنىكا باغچە يولى 5 ـ نومۇر
پوچتا نومۇرى: 830026
تارقاتقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى
بەت ياسىغۇچى: شىنجاڭ ئۇيغەن كىتاب تارقىتىش چەكلىك شىركىتى
زاۋۇت: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى: 1230×880 م م 1/32
باسما تاۋىقى: 15.75
نەشرى: 2014 ـ يىلى 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2015 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ قېتىم بېسىلىشى
كىتاب نومۇرى: ISBN978 – 7 – 5469 – 5133 – 1
باھاسى: 55.00 يۈەن